Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ
svazek 13

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

vlastivědný sborník 13

Semily 2000

Obálka:
Nobilitační diplom Františka Ladislava Riegra (k článku R. R. Novotného).

Frontispis:
J. a M. Jelínkové: Sv. Václav, boční plastika z oltáře zřízeného turnovskými kamenáři kolem r. 1730. (Foto Národní galerie v Praze – O. Palán; k článku M. Cogana.)

© *Státní okresní archiv Semily 2000*

ISBN 80-86254-04-6
ISSN 1211-975X

ČLÁNKY A STUDIE

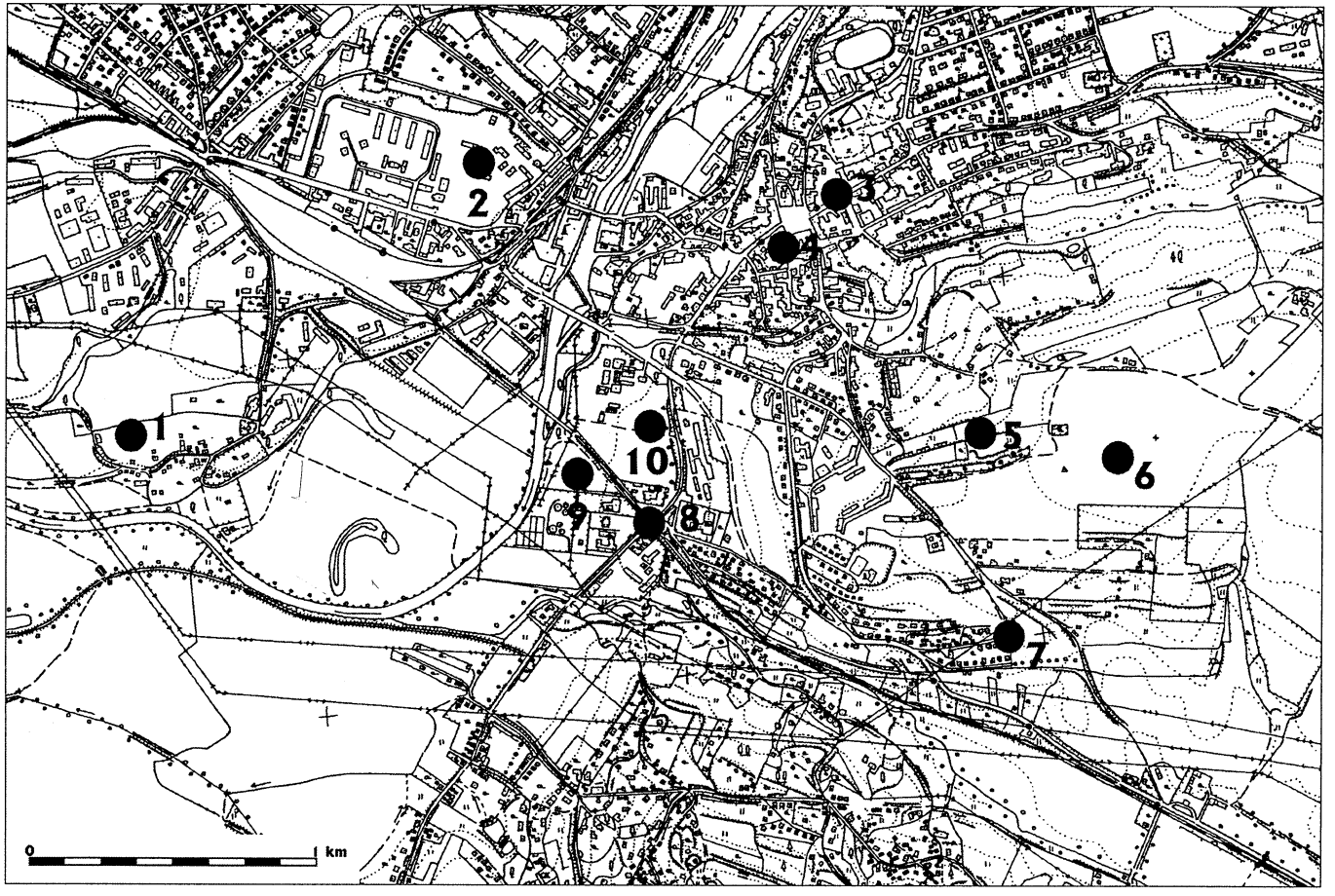
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
0
km

Pravěké a středověké osídlení Turnova ve světle archeologických nálezů

Příspěvek k stavebnímu vývoji města od jeho založení do konce středověku[1]

Jan Prostředník

Pravěké osídlení na katastru Turnova

Turnov leží v oblasti, která byla soustavně osídlována již od pravěku. Důvodem byla zřejmě ekonomicko-strategicky výhodná poloha v blízkosti řeky Jizery a zároveň příhodné klimatické podmínky. Počátky lidské aktivity v Turnově a jeho nejbližším okolí sahají až do závěru starší doby kamenné (cca 10 000 let před n. l.), jak to dokládá například nález štípané industrie z Přepeř z polohy *Na Černavách* na pravém břehu Jizery.[2] Zároveň bychom mohli uvést i zmínku v literatuře[3] o nálezu pánevní kosti pravěkého koně z blíže nelokalizované části řečiště Jizery, který autoři datují s určitou tolerancí do starší doby kamenné. Ovšem tento nález dnes již není k dispozici, a proto jej nemůžeme podrobit dalšímu zkoumání.

Obr. 1. Pravěké nálezy na katastru Turnova. 1) Turnov – Nudvojovice, poloha ‚Na Bubnu' (sídliště – neolit, eneolit, mladší doba bronzová, latén), 2) Turnov – Aehrenthalova cihelna (žárové pohřebiště, sídliště – eponymní naleziště turnovského typu lidu popelnicových polí), 3) Turnov – Mariánské náměstí (sídliště – starší doba železná), 4) Turnov – Dvořákova ul. čp. 287 (sídliště – starší doba železná), 5) Turnov – Vrchhůra (sídlištní charakter – starší / mladší doba železná), 6) Turnov – Vrchhůra (blíže nelokalizované žárové pohřebiště z pozdní doby bronzové), 7) Turnov – ‚Na Kamenici' (nález sídlištního objektu ze starší doby železné), položky 8, 9, 10 – komplex Maškových zahrad: 8) Turnov – zastávka (sídliště – doba římského císařství, údajně žárový hrob z doby římské, nález dvou mincí Antonia Pia (138-161 n.l.) a byzantských mincí (4.-6. stol.), 9) Turnov-Areál technických služeb (sídliště – mladší doba bronzová, starší doba železná, doba římského císařství), 10) Turnov – Maškovy zahrady (sídliště – neolit, mladší doba bronzová, brod / most / hatě / nákolní sídliště – mladší doba bronzová).

Výrazný rozvoj v osídlení Turnovska předpokládáme okolo poloviny 5. tisíciletí před naším letopočtem. Tehdy do naší oblasti přišla, snad proti toku Jizery, kolonizační vlna neolitických osadníků, kteří jsou tradičně označováni jako *první zemědělci.* Řeka Jizera tvořila v pravěku i ve středověku hlavní osu osídlení. Ta rovněž představovala důležitou komunikaci, zprostředkující kontakt mezi horním Pojizeřím a středními Čechami.

Nositelé nejstarší neolitické kultury *(kultura s lineární keramikou)* zakládali svá sídliště zejména na terasách Jizery. Takováto osada bezesporu stála v prostoru bývalých Maškových zahrad, jak dokládají četné nálezy keramiky, broušených a štípaných kamenných nástrojů z roku 1906.[4] Obdobná sídliště se nalézala například v Nudvojovicích v poloze *Na Bubnu*[5] nebo v Přepeřích na pravém břehu Jizery. Nalezená keramika a broušená industrie z těchto osad dokazuje kontinuitu osídlení i v období následující neolitické kultury s vypíchanou keramikou. V roce 1998 bylo objeveno neolitické sídliště na katastru Ohrazenic v poloze *U Pyrámu*[6] – jednalo se o pracovní okrsek zaměřený na výrobu broušené a štípané industrie – za povšimnutí rozhodně stojí nález broušeného frýdštejnského achátu, který představuje vůbec nejstarší doklad broušení polodrahokamů v Pojizeří. Vedle sídlišť na jizerských terasách, překrytých sprašovými návějemi, máme také doklady o využívání pseudokrasových skalních dutin na Hruboskalsku a Klokočských skalách.

V pozdní době kamenné – eneolitu (cca 4000 – 2000 př. n. l.) – došlo k prvnímu rozsáhlejšímu, byť lokálnímu využití kozákovských polodrahokamů coby suroviny pro výrobu štípaných nástrojů. Na západním svahu Kozákova v Proskalí byly v některých pseudokrasových skalních dutinách objeveny a zároveň částečně prozkoumány i dílny na jejich prvotní zpracování (např. Babí pec, Zemanova pec, Kudrnáčova pec[7]). Touto prospektorskou činnosti se zabýval zejména lid kultury nálevkovitých pohárů (starší eneolit). V současných hranicích města Turnova registrujeme sídlištní aktivity přibližně v týchž polohách, jako v předchozí mladší době kamenné (Maškovy zahrady, Nudvojovice – poloha *Na Bubnu*, kde byla zjištěna následná sekvence kultur: časně eneolitický horizont, pravděpodobně starší eneolit, řivnáčská kultura, kultura se šňůrovou keramikou).[8] Nálezy broušené industrie kultury se šňůrovou keramikou známe i z jiných poloh; vedle Maškových zahrad se jedná o polohu *U rybníků* a *Pohodnice* čp. 522.[9]

Ze starší a střední doby bronzové (2000 – 1400 př. n. l.) neznáme téměř žádné doklady lidské aktivity ani z Turnova, ani ze širšího okolí Českého ráje; výjimku tvoří nálezy keramiky ze Všeně a bronzová sekerka z Bellevue u Příhraz, které představují nejspíše zásah ze středočeské oblasti.

V mladší a pozdní době bronzové bylo Turnovsko obydleno lidem popelnicových polí. Starší období tohoto kulturního komplexu popelnicových polí

představuje kultura lužická (1400 – 900 př. n. l.). Její nositelé zakládali svá sídliště obdobně jako neolitičtí osadníci na úrodných jizerských terasách, stopy osídlení nalézáme i ve skalních oblastech Českého ráje. Z katastru města Turnova známe hned několik neopevněných osad této kultury. V Maškových zahradách bylo v prosinci roku 1907 narušeno sídliště lidu lužické kultury. V poloze *Pod svatým Antonínem* jsme na podzim roku 1995 provedli záchranný výzkum rozsáhlého polykulturního sídliště (mladší doba bronzová, starší doba železná, starší doba římská), kde jsme mimo sídelních aktivit z mladších období objevili i zahloubené objekty lužické kultury (výstavba areálu Technických služeb). Jednalo se o prostou nehrazenou osadu, ležící při jednom z ramen pravěké Jizery.[10] O této lokalitě nás informují i starší archeologické nálezy učiněné v roce 1870 při hloubení rýhy pro vodovod.[11] V roce 1998 proběhl v centrální části Maškových zahrad záchranný výzkum, který zde odhalil vícefázové sídliště z mladší doby bronzové a zároveň unikátní nálezovou situaci, kterou můžeme interpretovat jako relikt dřevěné konstrukce nákolního sídliště mostu nebo brodu.[12] Mezi staršími archeologickými výzkumy objevené lokality náležejí opět Nudvojovice – poloha *Na Bubnu*. Vedle sídlišť se samozřejmě setkáváme i s nálezy žárových pohřebišť. Na katastru města Turnova jsme zatím neobjevili žádný žárový hrob kultury lužické, ale opět jsou známy v bezprostředním sousedství na jizerských terasách – např. v prostoru *mezi Nudvojovicemi a Přepeřemi* nalezl jeden ze žárových hrobů z mladší fáze lužické kultury řídící učitel K. Hrdina.[13] Mladší období komplexu popelnicových polí je prezentováno kulturou slezskoplatěnickou (9. – 5./4. stol. př. n. l.). Dvě starší fáze této kultury náležejí pozdní době bronzové, mladší fáze pak reprezentuje starší dobu železnou (přibližně po roce 750 př. n. l.). Ze starších výzkumů a povrchových sběrů máme doložené žárové pohřebiště na Vrchhůře, které bylo datováno do pozdní doby bronzové; bohužel jeho vlastní areál dnes nemůžeme lokalizovat.[14]

Při záchranném výzkumu v roce 1995 v poloze *Pod svatým Antonínem* jsme prozkoumali část sídliště ze střední fáze kultury slezskoplatěnické.[15]

V samém závěru starší doby železné (pozdní halštat) registrujeme v Turnově dosti výraznou sídelní aktivitu.[16] Například v poloze *Na kamenici* prozkoumala v roce 1963 E. Soudská pozdně halštatský sídlištní objekt, ze kterého vedle keramiky získala i železný zákolníček.[17] Při záchranném výzkumu vyvolaném stavbou objektu České pojišťovny na Mariánském náměstí v roce 1993 bylo objeveno další pozdně halštatské sídliště[18] – pro zajímavost můžeme uvést, že se *pohřbený* sídlištní horizont starší doby železné nalézal přibližně pod 1 m nálezově sterilní spraše, což dokládá složité a zároveň mohutné postdepoziční procesy, spojené zejména s erozemi, případně soliflukcemi (půdotok), zřejmě v důsledku masivního odlesnění.[19]

Nejstarší antropogenní aktivity doložené archeologickým výzkumem na dnešním náměstí Českého ráje pocházejí ze závěru starší doby železné. Při výzkumu v roce 1998 jsme v Dvořákově ulici čp. 287 prozkoumali relikt sídlištní vrstvy s několika kůlovými jamkami (Dvořákova ulice vybíhá z jižního rohu náměstí dolů směrem ke Stebeňce).[20] V poloze *Pod svatým Antonínem* na pravém břehu Jizery jsme v roce 1995 odkryli vedle starších dokladů osídlení i část dvorce ze závěru starší doby železné (pozdně halštatský horizont HD1), u kterého můžeme předpokládat spíše výrobní než sídelní charakter aktivity. Vzhledem k charakteru nalezených objektů (tzv. vyhřívací pece) zde předpokládáme existenci železárny.[21] V září roku 1995 provedlo turnovské muzeum menší záchranný výzkum vyvolaný stavbou rodinného domu na Vrchhůře; byly zde prozkoumány dvě kulturní vrstvy, ze kterých byla zachráněna pozdněhalštatská až časně laténská keramika a několik zlomků na kruhu točené vázovité nádoby s kolkovaným dekorem (6./5. stol. př. n. l.). Jedná se zatím o druhý nález importované laténské kolkované keramiky na Turnovsku.[22] Při další záchranné akci v roce 1998 byl zachycen jihozápadní okraj této lokality.[23] V období, kdy byla naše země zasažena vpádem Keltů, zachoval si lid popelnicových polí na Turnovsku po dlouhou dobu svou specifickou kulturu. Projev této kultury byl natolik odlišný, že dovolil J. Filipovi označit ji názvem *turnovský typ*.[24] Tato kulturní skupina byla pojmenována podle žárového pohřebiště, které prozkoumal P. J. Hájek v roce 1925 v prostoru Aehrenthalovy cihelny u železničního nádraží. Z Aehrenthalovy cihelny pocházejí ještě další dva zajímavé artefakty, které se staly v minulých desetiletích příčinou sporů a polemik – jednalo se o dva hroty železných kopí a pravděpodobně železný meč.[25] K. Buchtela, který nález poprvé popsal, soudil, že se zřejmě jedná o laténský kostrový hrob.[26] J. V. Šimák vnesl poněkud zmatek do okolností tohoto nálezu, neboť na různých místech uvádí různé skutečnosti – jednou se zmiňuje o jednom hrobě, jinde o hrobech dvou.[27] Ve všech případech však byly železné předměty po vzoru K. Buchtely spojovány s laténským kostrovým hrobem datovaným do 4. – 3. století př. n. l. Nález laténského kostrového hrobu na Turnovsku však nezapadá do našich znalostí o rozšíření keltského etnika v *období plochých kostrových hrobů*, tj. ve 4. – 3. stol. př. n. l. V tomto období máme totiž doloženou hranici rozšíření keltské civilizace v Pojizeří zhruba na úrovni Katusice – Josefův Důl – Horní Stakory – Řepov – Osenice.[28] Zcela nový názor na tento problém zveřejnil před nedávnem J. Waldhauser, který zmíněná železná kopí dává do souvislosti s nálezem žárového bojovnického hrobu z 6. – 5. století př. n. l.[29]

Lid popelnicových polí po dlouhý čas hájil na Turnovsku svou identitu, ale nakonec i tato oblast byla postižena keltskou expanzí. Nové výzkumy, zejména v oblasti Trosek a jejich blízkého okolí, tuto složitou problematiku poně-

kud objasňují (2. – 1. století př. n. l., Trosky, Semín).[30] Také z centrálního Turnovska pochází z povrchových sběrů sídlištní laténská keramika (např. Turnov-Nudvojovice, sběr V. Daněčka). Nejasný prozatím zůstává zásah nositelů nekeltské kobylské skupiny v závěru mladší doby železné.

Samotný počátek nového letopočtu byl do nedávné doby epochou na Turnovsku zcela neznámou. Znali jsme pouze nepočetné nálezy z oblasti Hruboskalska (např. skalní hradiště Karlovice-Čertova ruka, hromadný nález mincí římského císaře Antonia Pia za hostincem *V ráji* v Turnově). V roce 1995 došlo k posunu v bádání, když byla prozkoumána na jižním okraji Turnova osada ze starší doby římské (1. – 2/3. století n. l., poloha *Pod sv. Antonínem*).[31] Objev tohoto sídliště, ležícího při jednom z ramen Jizery, poněkud poopravil naše dosavadní názory na toto období. Některé nálezy nám napovídají možné spojení s oblastí alpskou a se severozápadním Polskem.[32] Z výplně objektů pochází zejména keramika, mazanice a několik zvířecích kostí. Vedle obytných staveb jsme zde nalezli i objekty prokazatelně výrobního charakteru (zejm. pece). Ty mohou spolu s nálezy železné strusky vypovídat o možném zaměření obyvatel na železářskou výrobu. Zánik sídliště mohl souviset s některou z jarních povodní na Jizeře někdy na přelomu 2. a 3. století. Nově bylo objeveno germánské sídliště z 1. století n. l. v Příšovicích.[33]

Závěr doby stěhování národů máme doložen pouze několika nepočetnými nálezy, na katastru města však nebyly z této dějinné epochy prokázány žádné aktivity. V jižním a východním okolí Turnova byly registrovány některé antropogenní aktivity: například z Karlovic-Čertovy ruky kovové a skleněné luxusní předměty ze 4./5. stol. n. l., z čehož usuzujeme, že se zde nacházelo sídlo nobility.[34]

Ve Svijanech byl prozkoumán sídlištní objekt z 5. stol. n. l.[35] Závěrečné období stěhování národů dokumentuje pouze nález keramické nádoby z Příšovic (5. – 6. stol. n. l.).[36] Za doklad aktivity v časně slovanském období (6. stol.) je považován fragment nádoby z Nudvojovic.[37] Ovšem v poslední době byla slavinita tohoto nálezu zpochybněna.[38] Do střední až mladší doby hradištní jsou datována sídliště v *horní* Maškově zahradě, na Vrchhůře, v Nudvojovicích – poloze *Na Bubnu* a Přepeřích.[39]

Předlokační osídlení Turnova a okolí

Ve 12. století dochází ke krystalizaci výraznějších sídlištních buněk, ze kterých v následném století třináctém, v jeho druhé polovině, dojde k vzniku nového sídlištního typu – k založení poddanského města Turnova. Mozaika vesnického osídlení měla zcela odlišnou strukturu, krajina byla výrazněji zalesněna a teprve po polovině 13. století pozvolna docházelo k jejímu ustá-

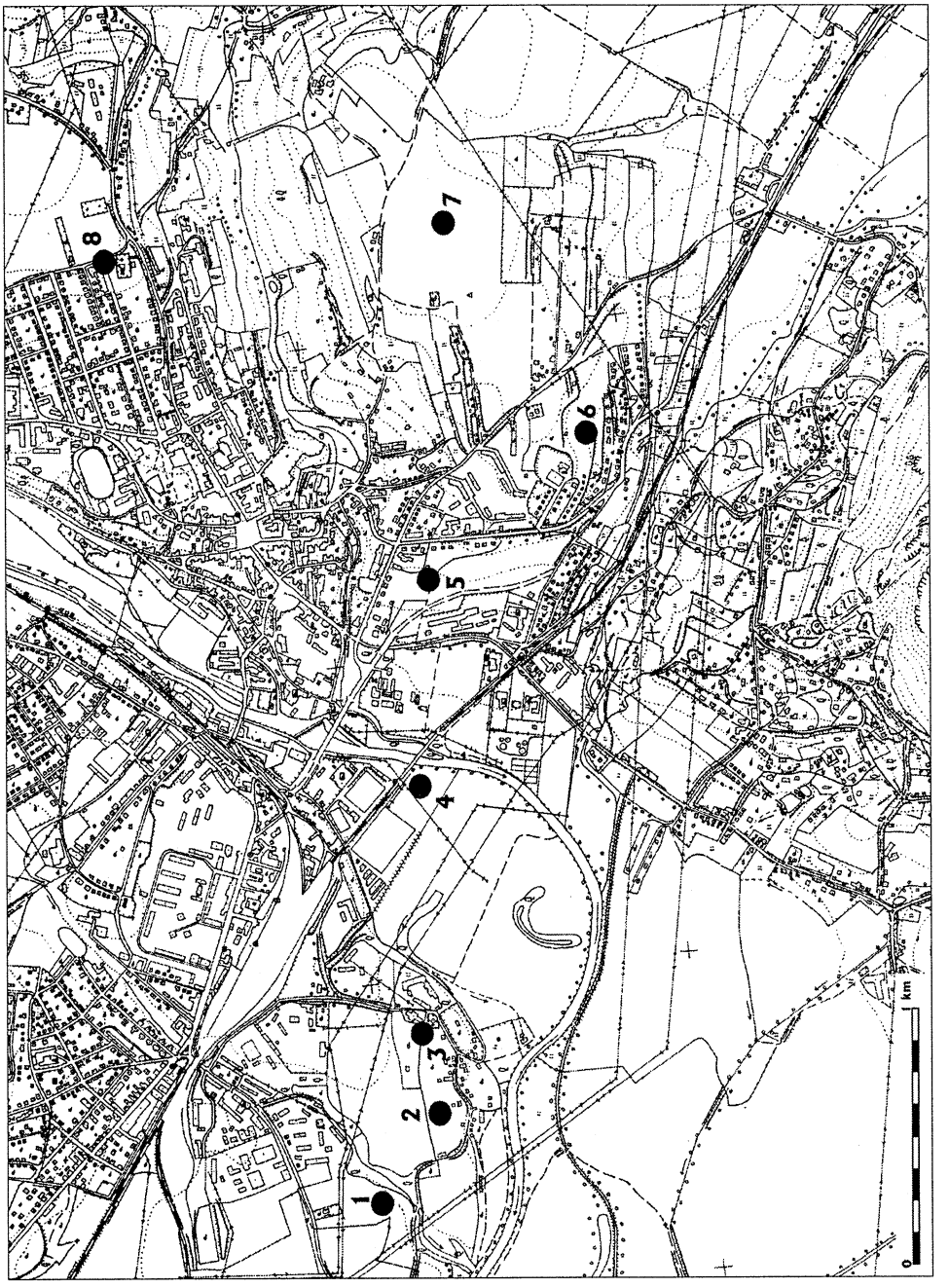
1
2
3
4
5
6
7
8
km
0

lení zhruba do té podoby, jak ji známe dnes. Sídlištní buňky se nacházely v areálu Maškových zahrad,[40] na vyvýšeném stupni mezi Libuňkou a Stebeňkou, v okolí kostela sv. Jana Křtitele v Nudvojovicích.[41] Tyto lokality zaujímaly významnou strategicko-ekonomickou polohu, neboť se nacházely v bezprostřední blízkosti jizerské komunikace. Mezi Libuňkou a Stebeňkou procházela stezka z centrální oblasti východních Čech a v tomto prostoru se napojovala na cestu vedenou při Jizeře, zřejmě se zde nacházel brod přes řeku. Tato poloha byla jako brod využívána pravděpodobně již v mladší době bronzové.

Páni z Hruštice

Turnovsko je poprvé zmiňováno v písemných pramenech k roku 1238, a to ve spojitosti s osobou Jaroslava z Hruštice (Gerozlaus de Hrusciz),[42] který náležel mezi přední muže doprovodu krále Václava I. (1205 – 1253). Jaroslav z Hruštice je dále v pramenech uváděn znovu k roku 1262 jako hradský správce v Mladé Boleslavi – přemyslovského správního centra. V souvislosti s územím pozdějšího města Turnova, konkrétně s Hrušticí, je v pramenech zmiňován ještě v roce 1239. Právě predikát *de Hrustice* nám poskytuje určitou možnost uvažovat o existenci rodového sídla. Tato hypotéza byla podpořena i archeologickým výzkumem, který zde proběhl v souvislosti s výstavbou rodinných domků v prostoru severně od kostela sv. Matěje (nad Zelenou cestou) na počátku 80. let.[43] Z řezu stavební jámy byl zachráněn početný soubor keramiky datované do 1. poloviny 13. století, a jak uvádí sám autor výzkumu J. Klápště – *umístění nálezů odhalilo někdejší prostorové vztahy*. Rodové sídlo pánů z Hruštice dokládá i samotná existence kostela sv. Matěje – zasvěcení i do našich časů dochovaná stavba sice pocházejí z doby pozdější (15. století), ale osamělý farní kostel musel nutně vzniknout před městskou lokací Turnova, tedy před polovinou 13. století. Obdobnou situaci můžeme předpokládat v Nudvojovicích u kostela sv. Jana Křtitele. Tato raněgotická stavba mohla mít staršího předchůdce a pravděpodobně se zde nalézalo i panské sídlo – pro tuto hypotézu nám dosud bohužel chybějí přesvědčivé důkazy.[44]

Obr. 2. Předlokační aktivity na katastru Turnova. 1) Turnov-Nudvojovice – Přepeře (sídlištní buňka – 12.-13. stol., Přepeře – 10. stol.), 2) a 3) Turnov-Nudvojovice (raně gotický kostel sv. Jan Křtitele, sídlištní buňka – 12.-13. stol.), 4) Turnov – Maškovy zahrady (sídlištní buňka 10.?-13. stol.), 5) prostor mezi Libuňkou a Stebeňkou (sídlištní buňka – 12.-13. stol.), 6) a 7) Turnov – Vrchhůra (blíže nelokalizovaná osada z doby hradištní, sídlištní buňka – 13. stol.), 8) Turnov – Hruštice (kostel sv. Matěje, sídlo pánů z Hruštice, ves? – 1. pol. 13. stol.).

Založení města Turnova

Jak bylo výše řečeno, od 12. století dochází k rozrodu sídlištních buněk při Jizeře, jejichž obyvatelé se po polovině 13. století podíleli na transformaci ve středověké město. Jméno *Turnov* nacházíme poprvé v letech 1272 a 1273 na královských listinách ve spojitosti s jedním z Markvarticů – s panem Jaroslavem (Jaroslaus de Turnow).[45] Krátce nato v roce 1277 je v Kolíně doložen *Waltherus de Turnow*,[46] pravděpodobně měšťan, který se přestěhoval z Turnova. Samo jména *Waltherus* nás dostatečně přesvědčuje o národnosti zmíněného občana a ilustruje situaci druhé poloviny 13. století, kdy je patrný podíl německého příchozího obyvatelstva na konstituování měst. Do doby kolem roku 1250 (pravděpodobně r. 1252) je kladeno i založení kláštera dominikánského řádu. Z tohoto důvodu můžeme předpokládat založení Turnova snad ještě před tímto obdobím, neboť dominikáni zakládali své kláštery v již existujících městech.

J. V. Šimák nastínil ve svém stěžejním díle *Příběhy města Turnova* historii a místopis Turnova od jeho počátků ve 13. století až do staršího novověku. Šimák se pokusil o vpravdě moderní výklad dějin města za použití nejenom písemných, ale dokonce i archeologických pramenů. Jeho představy o místopisu byly samozřejmě limitovány soudobým stavem archeologického bádání a některé závěry a úvahy jsou již antikvovány, mnohé jsou však dodnes pravděpodobné nebo dokonce novými výzkumy potvrzené. Právě díky systematickému archeologickému výzkumu, který téměř po jedno desetiletí probíhá nejen na katastru města, ale i na území celého semilského okresu, si můžeme dovolit některé překonané závěry doplnit nebo poopravit.

Turnov dle Šimáka náležel mezi města založená *na zelené louce* – to by teoreticky mělo znamenat *založení města v novém místě bez stop staršího osídlení*. Ovšem praxe je poněkud odlišná – ve vysokém procentu případů se setkáváme s dokladem předlokačních sídelních aktivit, které však byly převrstveny či absorbovány nově vznikajícím subjektem. S obdobnou situací se setkáváme i v případě města Turnova, které bylo založeno tzv. na půl cesty mezi trojúhelníkem osad v Nudvojovicích, v poloze Maškovy zahrady a na Hruštici. Vznikající jádro budoucího města mělo výrazně vesnický charakter, kterého se nezbavilo po značnou část středověku a který rozhodně přestoupil i práh novověku. Jisté sepětí s venkovem dokládají například četné zahrady, štěpnice a trávnice (tento název se dochoval i v pomístním názvu) na okraji středověkého města. Tento stav však neplatil pouze pro Turnov, ale byl do jisté míry obecně platným i u dalších menších (i větších) poddanských měst.

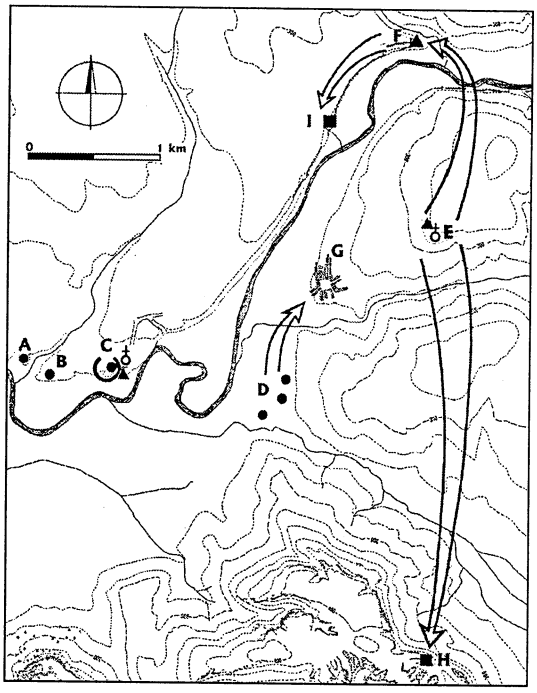

Obr. 3. Turnov a okolí – vrcholně středověká transformace v regionálním měřítku. Sídlo pánů z Hruštice (E) nahradily vrcholně středověké Valdštejn (H) a Hrubý Rohozec (I). Rohozci předcházelo jednoduché sídlo nad soutokem Jizery a Vazoveckého potoka (F). Ke vzniku města Turnova (G) došlo přesunem osídlení z prostoru mezi Libuňkou a Stebeňkou (D). Položky A, B a C představují transformaci v rámci jedné vesnice (Turnov-Nudvojovice). Upraveno dle J. Klápště (1994).

Archeologická zjištění z období od poloviny 13. do poloviny 14. století

Půdorys městského jádra byl samozřejmě dán vlastním aktem lokace, parcely na *náměstí* by proto měly být pevně stanoveny (rozměřeny), ovšem s tím můžeme počítat spíše až ve 14. století. Ze druhé poloviny století třináctého máme díky archeologickým výzkumům v areálu parcel i v prostoru náměstí doloženu značně chaotickou zástavbu. Rozhodně muselo v důsledku požárů docházet k stranovým posunům soudobých uličních čar. Z nejstaršího horizontu města, tj. v období lokace v polovině 13. století, se dochovala nálezová situace, objevená při záchranném výzkumu v Dvořákově ulici čp. 287.[47] Nejstarší středověká sídlištní aktivita pochází z období souvisejícího s městskou lokací, tedy přibližně z poloviny 13. století (obj. 1/98). Jedná se o relikt mírně zahloubené pece s topeništěm z kamenů a částečně zachovalou hliněnou kupo-

lí. Dle analogií můžeme předpokládat, že se jedná o pec chlebovou. Z výplně předpecní jámy jsme získali početný soubor keramiky (zboží hradištní tradice). Vzhledem k mladší zásahům nebylo možné zařadit nalezený objekt do areálu původní parcely, nebylo možné vysledovat ani další vnitřní prostorové vztahy.

Výraznější stopy sídlištní aktivity pak pocházejí z konce 13. a počátku 14. století: jedná se zpravidla o kulturní vrstvy, které překrývají sprašové podloží nebo o objekty do spraše zahloubené. Takovéto doklady osídlení pocházejí z rozsáhlejších záchranných akcí, které proběhly na parcelách čp. 95, čp. 3 a čp. 287. Na městišti čp. 95 v severozápadním rohu náměstí (budova České spořitelny)[48] jsme vedle kulturních vrstev zachytili i relikt polozemnice (sonda 3/95, výzkumem postihnutá délka 2 m, šířka limitována šířkou sondy – 1,5 m). Objekt se nacházel v zadní části parcely, vzdálen od současné severní uliční čáry (stav po 1538) cca 32 metrů; na objekt navazovala zahloubená jáma kruhového půdorysu (sonda 2/95, rekonstruovaný průměr cca 3,5 m). Tento objekt byl vzhledem k výplni a druhu nalezených artefaktů a ekofaktů interpretován jako odpadní jáma (ve výplni a na povrchu objektu jsme objevili stopy zborcené dřevěné konstrukce) – jáma skončila svou funkci před polovinou 14. století. V těsném sousedství obou objektů jsme registrovali menší kůlové jamky, které neposkytovaly žádnou informaci o původní dřevěné konstrukci. Při severní uliční čáře byla položena sonda 6/95, zde jsme prozkoumali polozemnici, zaniklou požárem po polovině 15. století (pravděpodobně r. 1468 – evidentní posun severní ulič-

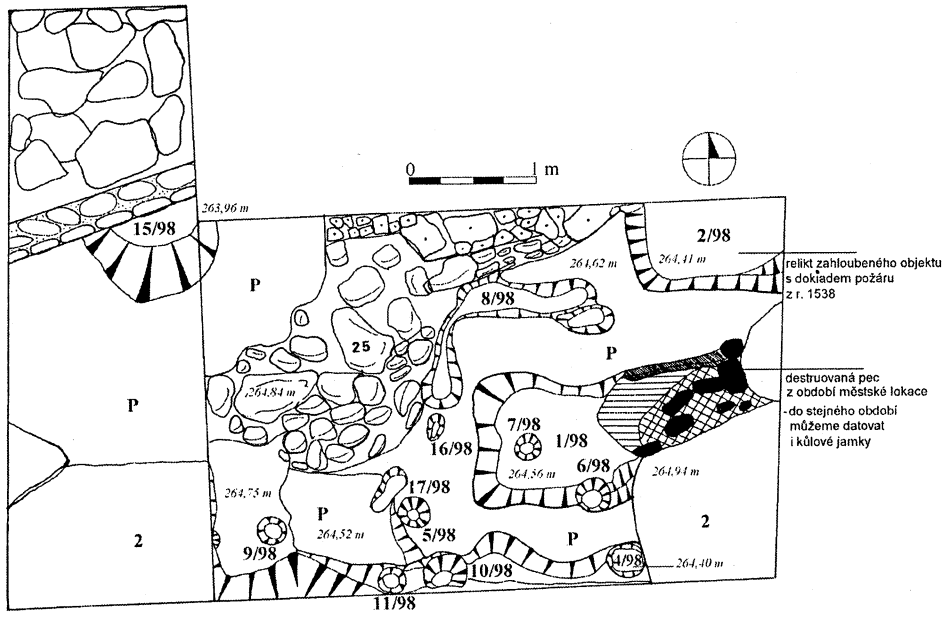

Obr. 4. Turnov, Dvořákova ul. čp. 287, plán záchranného výzkumu z roku 1998. Objekt 1/98 (pec) můžeme datovat do období městské lokace (pol. 13. stol.). V severovýchodním rohu sondy jsme zachytili zahloubený objekt zaniklý při požáru z roku 1538 (plán autor).

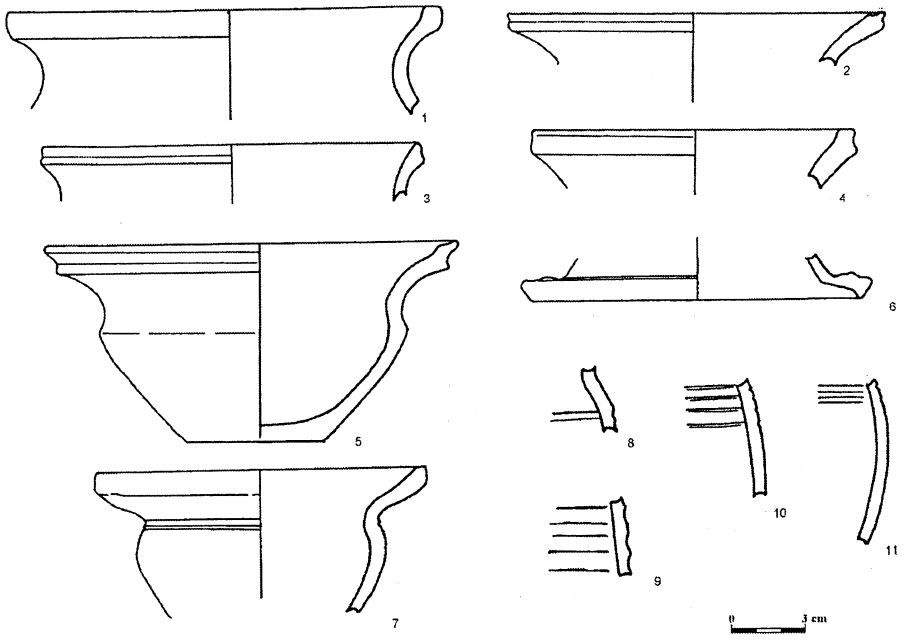

Obr. 5. Turnov, Dvořákova ul. čp. 287. Keramika z výplně objektu 1/98 z období městské lokace (pol. 13. stol.). Položky 6 a 11 představují mladší intrusi (14.-15. stol., kresba autor).

ní čáry viz níže). Dochována byla pouze její jihovýchodní čtvrtina, ostatní části byly zcela zničeny při stavbě renesančního sklepa. V západní polovině této sondy jsme nalezli šest kůlových jamek, pocházejících z 2. pol. 13. století – tyto objekty však mohly souviset s ohrazením sousední parcely.

Další doklady osídlení ve druhé půli 13. století pocházejí ze záchranného výzkumu v zadní (jižní) části parcely domu čp. 3 (dům se nachází v jižní frontě náměstí).[49] Prozkoumali jsme zde dva do sprašového podloží zahloubené objekty, které byly druhotně využity jako odpadní (objekty 1/96, 3/96). Do druhé půle třináctého až počátku čtrnáctého století dále náležejí uloženiny *d*, *e* a *h*, dokumentované na západním a severním řezu stavební jámy.

Poměrně zajímavá situace byla zjištěna při archeologickém výzkumu v souvislosti s rekonstrukcí inženýrských sítí a povrchů v roce 1998. Po obvodu náměstí, ve vzdálenosti 4-8 m od uličních čar procházel průkop pro kanalizaci, který narušil četné objekty a souvrství z druhé poloviny 13. až počátku 14. století. Podél západní fronty domů mezi čp. 137 a 136 jsme zachytili příčný řez polozemnicí o šířce 3 m, dále následovaly relikty recentními vkopy porušených drobných zahloubených objektů a kulturních vrstev. Též podél severní fronty domů jsme registrovali antropogenní aktivity z období počátků města – mezi čp. 95 a čp. 94 (budovy České spořitelny) se nacházela výrazně zvrstvená odpadní jáma (jímka), která obsahovala nálezy z období od druhé půlky 13. do poloviny 14. století. Před vlastní jímkou se dochovala mladšími zásahy protnutá kulturní vrstva (13. stol.). Další shodně datovaná vrstva se nacházela před vstupem do Mikulášské ulice. Průkop pro kanalizaci byl sledován i podél jižní a východní fronty domů, ovšem zde došlo

k tak rozsáhlému porušení stratigrafie, že nebylo možné rekonstruovat původní středověký terén. Středem náměstí, v trase průtahové komunikace v ose západ-východ procházel průkop pro hlavní kanalizační řad. Tento průkop do značné míry kopíroval původní odvodovou štolu, přesto jsme zde mohli dokumentovat středověké stratigrafie — v západní části průkopu jsme na jižním řezu zachytili část kulturní vrstvy z přelomu třináctého a čtrnáctého století.[50]

Při výzkumu v roce 1998 jsme v Dvořákově ulici čp. 287 prozkoumali kulturní vrstvy s ojedinělými kůlovými jamkami, které bohužel neposkytovaly informaci o charakteru původní dřevěné konstrukce.[51]

Sídelní aktivita z období městské lokace byla registrována i na městišti pozdějšího radničního domu (r. 1526), kde v prostoru *černé kuchyně* při stavebních úpravách v roce 1990 došlo k narušení stratigrafické situace, dokládající osídlení od městské lokace do 15./16. století.[52]

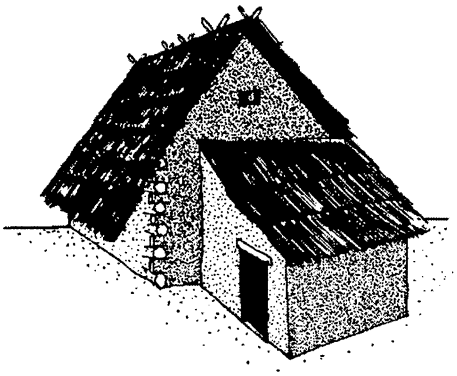

Obr. 6. Rekonstrukce polozemnice z období městské lokace (dle J. Petráň a kol.: Dějiny hmotné kultury, Praha 1985).

Jak vyplývá z naznačeného přehledu, musela být zástavba v prostoru dnešního náměstí Českého ráje v období počátků města ve druhé půlce 13. století poněkud chaotická. Zahloubené objekty (je podružné, zda polozemnice či odpadní jímky) a relikty kulturních vrstev nacházíme nejenom v prostoru městských parcel, ale dokonce i ve středu náměstí, kde by se zástavba neměla vyskytovat. Obytné objekty byly stavěny ve středních i zadních částech parcel i v ostatních městech.[53] K stanovení pevného půdorysu došlo zřejmě až po polovině 14. století, kdy nacházíme již standardně situované obytné objekty v čelech parcel, odpadní jímky a hospodářské objekty v částech zadních. Tato změna byla zřejmě podmíněna důslednější činností městské správy. Město se ve věcech soudních a správních řídilo magdeburským právem, správu vedl rychtář a městská rada. Rychtáře máme doloženého v písemných pramenech v Turnově od roku 1335. Tehdy získal dědičně rychtu od Zdeňka z Valdštej-

na rychtář Ješek.[54] Rychta měla údajně stát na severním rohu Hluboké ulice a náměstí naproti *starému rathouzu*. Při výzkumu v letech 1997 a 1998 v tomto prostoru jsme nalezli základy domu, jehož výstavbu můžeme předpokládat mezi dvěma požáry v letech 1468 až 1538 (viz níže).[55]

Sídlištní aktivity 2. pol. 13. až počátku 14. století jsme registrovali i při výzkumech mimo náměstí Českého ráje. Jednalo se o záchranné akce v Jiráskově ulici v čp. 127 a v Hluboké ulici v čp. 140 – byly zde prozkoumány pouze kulturní vrstvy, žádné zajímavější zahloubené objekty nebyly objeveny.[56]

Ve druhé půli 13. století nevzniklo jenom město Turnov – došlo k založení i vrcholně středověkých hradů, neboť hruštické sídlo Markvarticům již nestačilo. Hrubému Rohozci předcházel menší hrad na výrazné ostrožně nad soutokem Jizery a Vazoveckého potoka v Dolánkách – objekt je datován do druhé poloviny 13. století.[57]

Nad skalním městem v oblasti Českého ráje byl založen v sedmdesátých letech 13. století hrad Valdštejn. Do druhé půle 13. století je datován vznik hradů Rotštejna a Kozlova–Chlumu; taktéž Hrubá Skála je oproti písemným pramenům (kol. r. 1340) staršího založení (při patě východního skalního bloku se nachází původní středověké hradní smetiště, ze kterého jsme získali též keramiku bezpečně datovanou do 2. poloviny 13. století).[58]

Právě Turnov a jeho okolí použil J. Klápště[59] jako učebnicový příklad vrcholně středověké transformace v regionálním měřítku: hruštický dvůr Markvar-

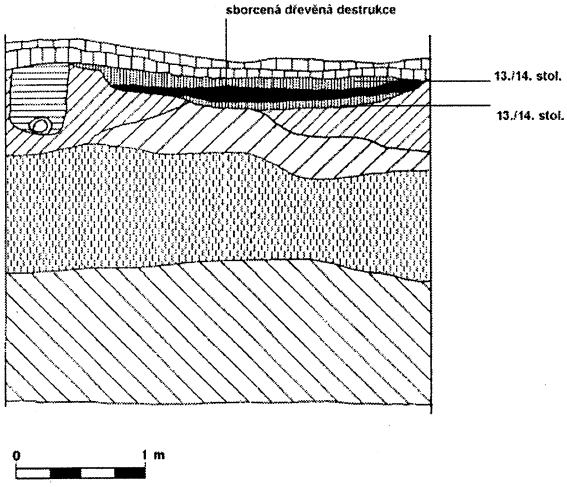

Obr. 7. Turnov, náměstí Českého ráje, rekonstrukce inženýrských sítí v roce 1998. Podél západní fronty domů byla v průkopu pro kanalizaci dokumentována stratigrafická situace z období počátku města (zahloubený objekt s výrazným požárovým horizontem z 2. pol. 13. – poč. 14. stol., upraveno dle dokumentace L. Macháčkové).

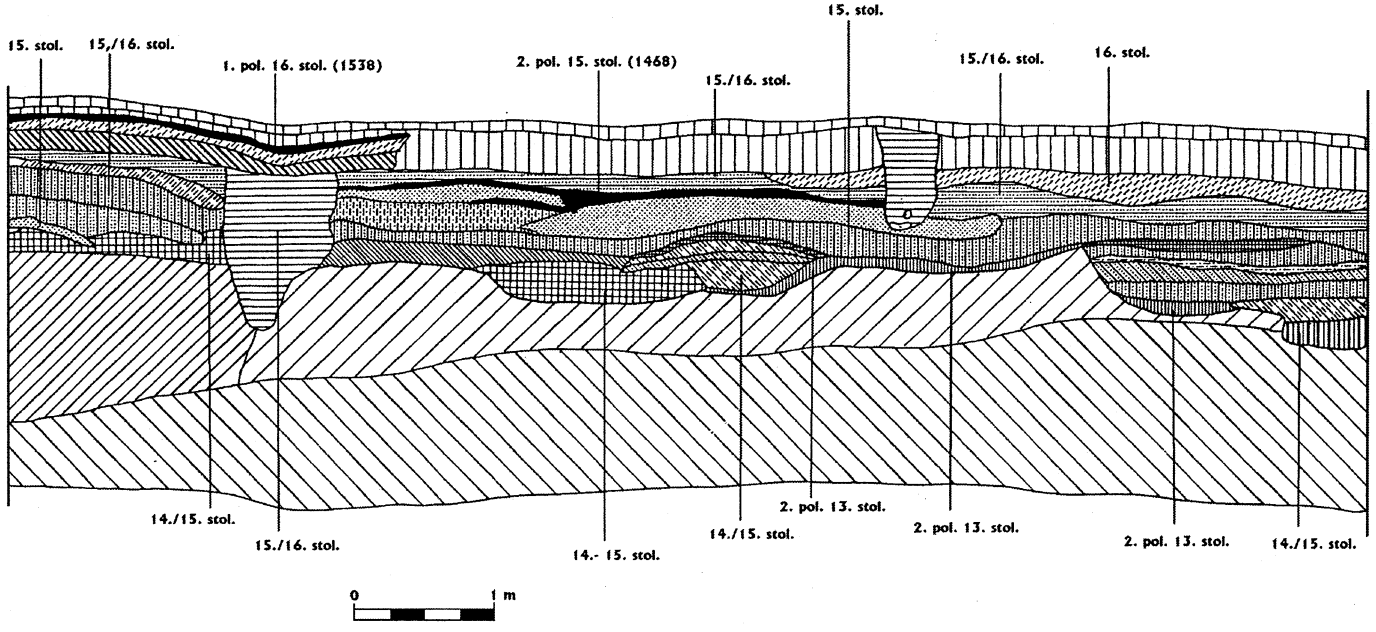

Obr. 8. Turnov, náměstí Českého ráje, rekonstrukce inženýrských sítí v roce 1998. Podél severní fronty domů jsme zachytili četné kulturní vrstvy a zahloubené objekty od 2. pol. 13. stol. do 16. stol.; archeologicky jsme doložili požáry z let 1468 a 1538 (upraveno dle dokumentace L. Macháčkové).

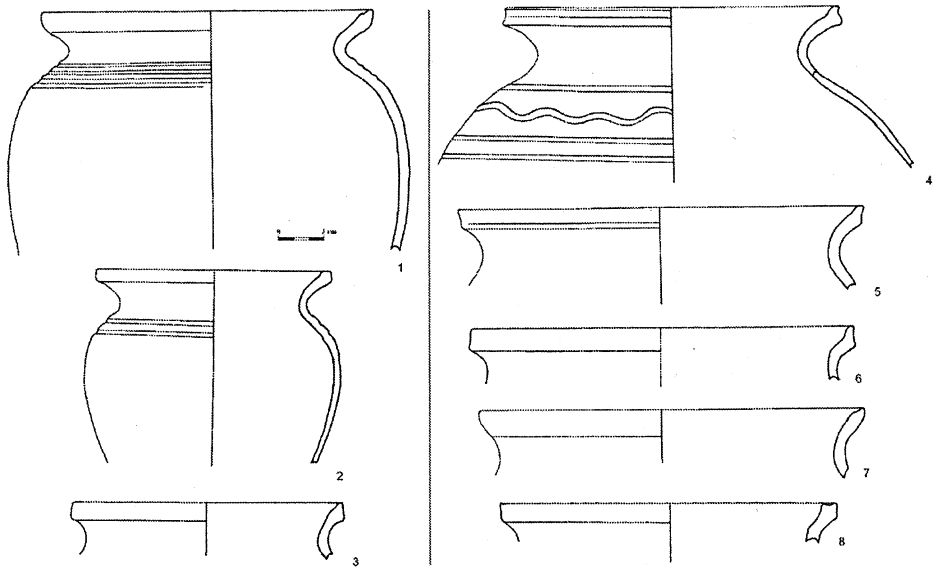

Obr. 9. Turnov, Dvořákova ul. čp. 287. Výběr keramiky 2. pol. 13. a počátku 14. století z výzkumu v roce 1998 (kontext 5 a 7, kresba autor).

ticů z první poloviny 13. století nahradily vrcholně středověké hrady Valdštejn a Hrubý Rohozec (s předchůdcem na dolánecké ostrožně). Ze sídlišť mezi Libuňkou a Stebeňkou došlo po polovině 13. století k přesunu sídel do prostoru budoucího jádra rodícího se města. Ovšem jak bylo naznačeno výše, v druhé polovině 13. století došlo k vybudování většího počtu hradů, než který J. Klápště zahrnul do výsledků vrcholně středověké transformace. Na základě těchto nových zjištění ji bude zřejmě nutné podstatněji rozšířit.

Místopis a stavební podoba města v době předhusitské

Ve čtrnáctém století došlo, jak jsme výše uvedli, k vytvoření relativně stabilního půdorysu města. O jeho rekonstrukci se pokusil prof. Šimák: přirozený střed města tvořilo náměstí, dalšími významnými opěrnými body byl na severní straně kostel sv. Mikuláše (nejstarší zmínka z roku 1357[60]) a na jižní straně dominikánský klášter (kolem roku 1250). U kostela sv. Mikuláše se nacházel původní hřbitov, který byl nejpozději v 17. století přemístěn do blízkosti sutin dominikánského kláštera, vypáleného v roce 1424 husity.[61] Šimák dále předpokládá čtyři městské brány (dřevěné konstrukce s kamennou podezdívkou): hradišťskou (dle rekonstrukce na konci Hluboké ulice), jičínskou (na

konci Dvořákovy ulice), hruštickou (na styku ulice 5. května a Husovy) a bránu svěráckou (přibližně v polovině Skálovy ulice).[62] Dosud však nedošlo k nálezu stop ani jedné z domnělých městských bran, přestože jejich pravděpodobné místo bylo podrobeno archeologickému výzkumu formou dohledu při četných liniových stavbách. Výjimku snad může představovat nedatovaný požárový horizont zřejmě dřevěné stavby, který jsme dokumentovali v řezu šachty pro trafostanici na západním konci Hluboké ulice (hradišťská brána). Relikty ostatních bran mohly být zcela zničeny při mladších zemních zásazích, mohlo dojít k výrazným terénním úpravám, každopádně dnes nemůže archeologie poskytnout žádné bezpečné doklady pro jejich existenci (pro počátek 16. století máme k dispozici prameny písemné – viz níže). Tyto brány samozřejmě měly souviset s městskou fortifikací, bohužel ani zde nedošlo

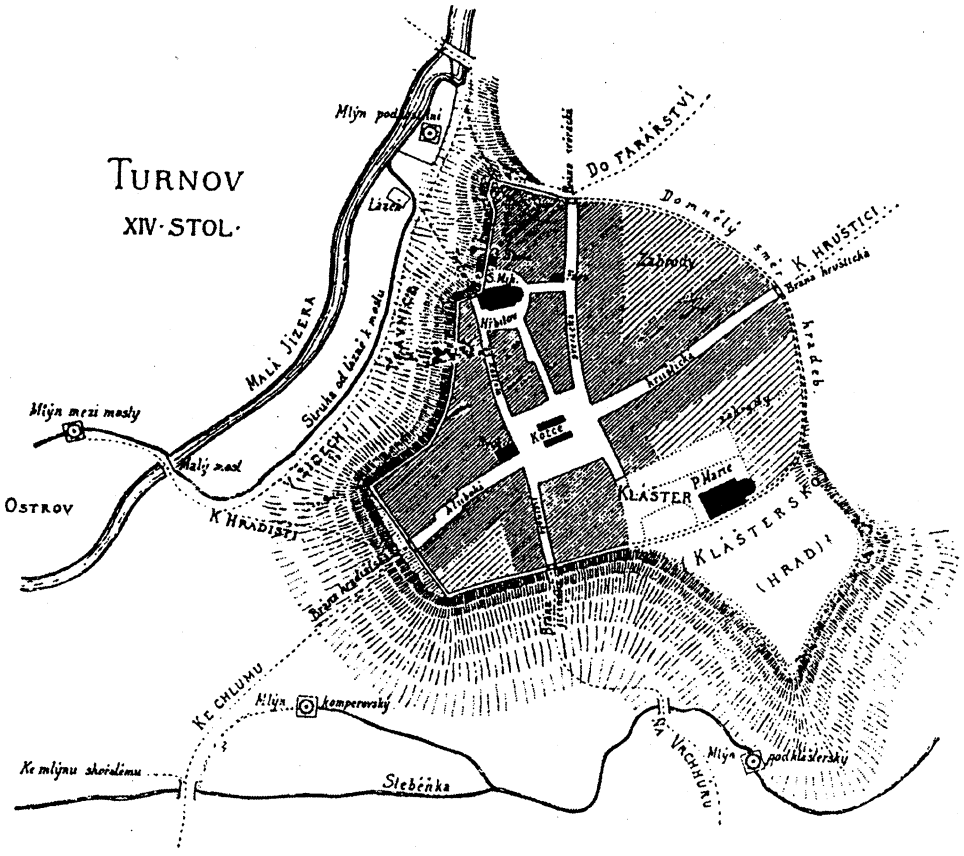

Obr. 10. Pokus J. V. Šimáka o rekonstrukci místopisu Turnova ve 14. století (Příběhy města Turnova nad Jizerou, díl. I, Turnov 1903).

k bezpečnému dokladu její existence. J. V. Šimák kromě hypotézy o existenci kamenných hradeb zvažuje i variantu jiného lehčího dřevěného opevnění (o úsecích stavěných z kamene snad můžeme uvažovat v případě dominikánského kláštera nebo kostela sv. Mikuláše, jehož věž by měla tvořit zároveň pravou baštu).[63] Problematice hradeb a městských bran se J. V. Šimák věnoval velmi podrobně při líčení dějin města v 16. století (viz níže).

Dřevěná fortifikace, resp. ohrazení v podobě palisády či polského plotu, které předpokládáme v Turnově až po samý práh novověku, představovalo spíše právní akt, neboť rozvíjející se bojové technice doby husitské i předhusitské nemohlo odolat. Kamenné hradby nebyly ani v královských městech již od období lokace ve 13. století běžným jevem – například Hradec Králové se dočkal hradebních zdí sto let po svém založení na počátku 14. století. Zcela běžné muselo být dřevěné palisádové opevnění ještě na konci 14. století.[64]

Při okraji středověkého Turnova stály například mlýny a lázeň: jednalo se o mlýn podklášterský (pod dominikánským klášterem na Stebeňce), dále mlýn komperovský (přibližně mezi čp. 241 a 242 v Sobotecké ulici), na stoku Stebeňky a Jizery se upomíná *mlýn shořalý,* další mlýn je zmiňován mezi mosty a mlýn podkostelní na jižní straně pod kostelem sv. Mikuláše. Blíže po toku Jizery se zřejmě nacházela lázeň.[65]

Z náměstí vybíhalo šest ulic, které s jistou tolerancí kopírují i ulice současné (Skálova, 5. května, Markova, Dvořákova, Hluboká, Jiráskova). Mikulášská ulička představuje zřejmě pozůstatek po uličce – tzv. soutce, která procházela podél městských parcel. Soutky měly komunikační význam, ale mohly zároveň odvádět dešťovou vodu a splašky jako povrchová kanalizace; odtud dostávaly i svůj název *mezírky hnisotečné*. Na některých parcelách jsme zachytili i mělké studny (jímky) na vodu vyhloubené do svrchního vodonosného horizontu (např. záchranný výzkum na parcele domu čp. 95). Bohužel tyto jímky byly po vyschnutí využívány jako odpadní jámy, čímž muselo s novým jarem docházet ke kontaminaci vody v okolních studnách, zapuštěných do stejného vodonosného horizontu.

O vzhledu středověkého městského domu (resp. parcely) v Turnově nás informují pouze archeologická zjištění. O zástavbě parcel z období městské lokace jsme se zmínili již výše. Okolo poloviny 14. století předpokládáme, že došlo k změnám v organizaci staveb na parcelách, došlo k ustálení určitého principu: v čele stála obytná stavba, v zadních částech objekty hospodářského charakteru. Tento stav byl zcela dotvořen až v následujícím 15. století. Do 15. století představuje polozemnice (stavba částečně zahloubená pod úroveň soudobého terénu) hlavní typ obytné stavby v Turnově. Díky četným požárům, doloženým jak písemnými prameny, tak archeologickými výzkumy, jsme přesvědčeni, že konstrukce měšťanského domu byla z valné části dřevěná. Vzhle-

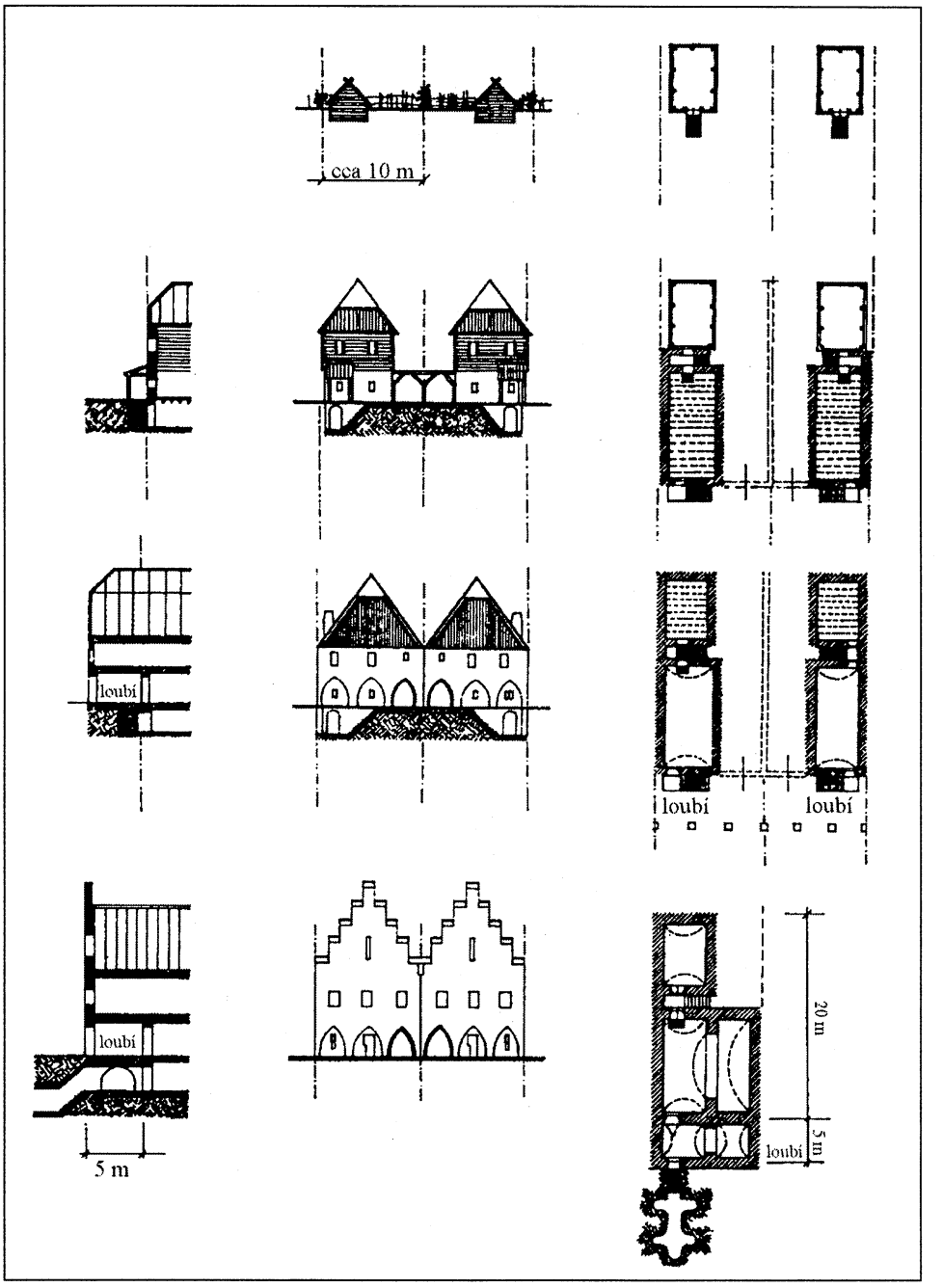
cca 10 m
loubí
loubí
loubí
loubí
5 m
20 m
5 m
loubí

dem k absenci dokladů kamenných podezdívek je musíme pouze předpokládat (výjimku tvoří pouze nález obvodové zdi (podezdívky) domu na západní straně náměstí v místě vyústění Hluboké ulice – viz níže). Pokud měly turnovské domy podezdívku, byla zcela určitě rozebrána pro stavbu kamenných měšťanských domů po požáru v roce 1538.

K obytnému objektu (polozemnici) mohly být přistavěny další nadzemní části. V patře můžeme uvažovat o hrázděném zdivu nebo o srubu (případně srubu omítnutém hliněnou maltou – tzv. srub v kožichu). Bohužel zde se pohybujeme v úrovni analogií a hypotéz, neboť přesvědčivé doklady pro užití techniky hrázdění z Turnova nemáme. První nesporný archeologický doklad existence vrcholně středověkého hrázděného zdiva v Čechách pochází z výzkumu domu čp. 289 v Plzni, kde byla v roce 1996 odkryta část objektu dřevěné konstrukce z přelomu 13. a 14. století – tento nález je dáván do souvislosti s působením německého etnika, účastného při založení královského města Plzně.[66] Dochování této konstrukce však předcházel určitý *stavební klid* v inkriminované části městské parcely – ten bohužel středověký Turnov vzhledem k požárům a následným posunům uličních čar postrádá. Přesto musíme s technikou hrázdění v konstrukci domů počítat jako s jednou z možností vzhledem k účasti Němců na založení Turnova.

V případě výstavby nadzemního podlaží se vlastní obytná místnost přesunula do patra a vstupovalo se do ní z boční strany mezi síní a komorou (původní polozemnicí) – vznikl tzv. komorový dům s průjezdem, obecně rozšířený v celé střední Evropě[67] – do této podoby dospěl vývoj v Turnově nejspíše až na přelomu 14. a 15. století. Další výraznější změny ve vzhledu, vnitřním uspořádání a konstrukci lze doložit až na počátku 16. století, kdy se do jisté míry ustálil jak typ kamenného měšťanského domu, tak i půdorys náměstí.

Rychta a radnice

Kamennou zeď (podezdívku) máme archeologicky doloženou s výjimkou kostela sv. Mikuláše pouze u domu, který se nacházel v západní části náměstí při vyústění Hluboké ulice (před hotelem Korunní princ čp. 137). Ve výkopu pro trafostanici jsme zachytili na maltu zděné nároží objektu, porušující zánikový horizont z 2. poloviny 15. století (pravděpodobně požár z r. 1468). K nároží stavby přiléhala požárová vrstva z 1. poloviny 16. stol. (zřejmě požár

Obr. 11. Základní vývojové fáze městského domu dle M. Radové-Štikové.

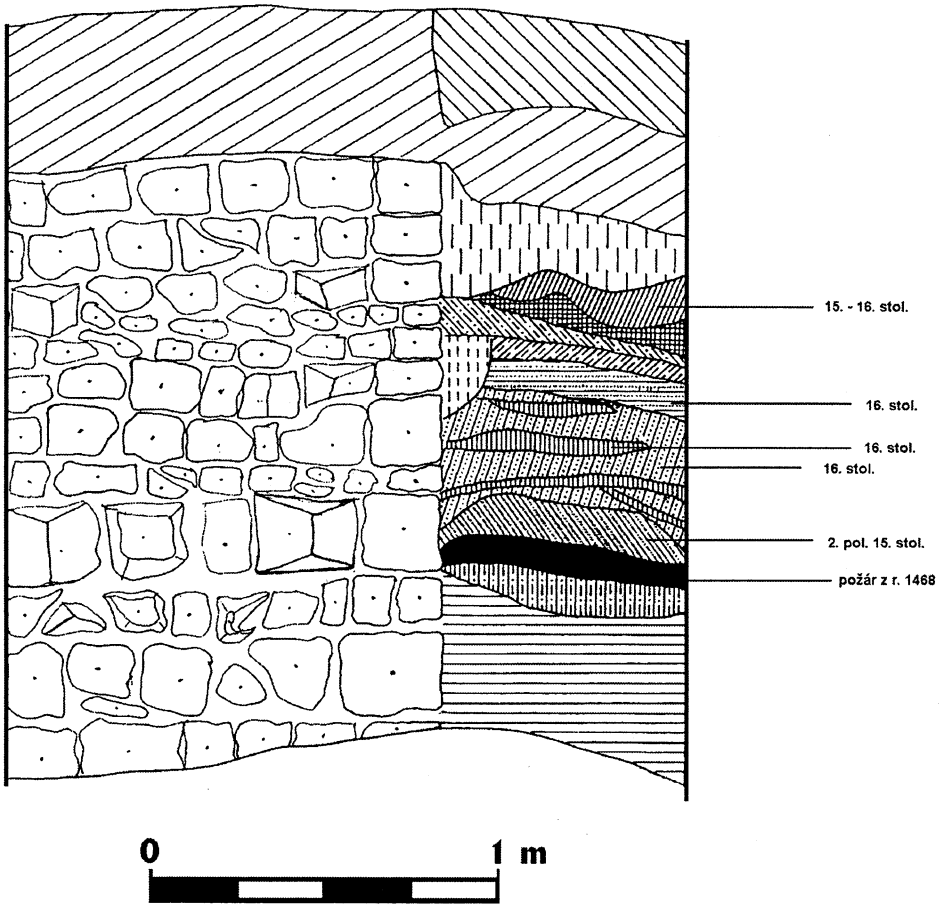

Obr. 12. Turnov, náměstí Českého ráje, rekonstrukce inženýrských sítí v roce 1998. V severním řezu průkopu pro kanalizaci před domem čp. 137 se nacházel zděný základ domu, který datujeme do období 2. pol. 15. – poč. 16. stol., může se jednat o původní turnovskou radnici (upraveno dle dokumentace L. Macháčkové).

z r. 1538). Tuto stavbu, která porušila a následně nahradila požárem zaniklý dřevěný objekt, můžeme datovat velmi hrubě do druhé poloviny 15. až do počátku 16. století (respektive do intervalu 1468 – 1526/1538). Námi nalezený zděný objekt zřejmě souvisí s původní městskou radnicí (tzv. starý rathouz), o které nalézáme zmínky jak ve starší literatuře, tak i v písemných pramenech.[68] J. V. Šimák do tohoto prostoru lokalizuje dvě významné stavby: starou radniční budovu a rychtu. Bohužel jejich lokalizace není zcela bez pro-

blémů: funkce rychtáře coby představitele města, dosazeného nebo přinejmenším potvrzeného vrchností, byla rozhodující zejména pro počátky města, respektive počátky městské správy. Postupem času, nejpozději však do počátku 15. století, ztratil rychtář své výsadní postavení a městská správa byla přenesena do rukou purkmistra a konšelů. Z původně značných rychtářových pravomocí mu po husitských válkách zbyla pouze moc policejní a nižší soudní, od 16. století se stal voleným městským úředníkem; po polovině 16. století úřadovali v Turnově dokonce rychtáři dva (starší a mladší).[69]

O vzhledu rychty nám písemné prameny bohužel neposkytují žádné bližší údaje. V případě starého radničního domu máme zprávy o poznání přesnější, ale ty se vztahují až k počátku 16. století. J. V. Šimák k tomu uvádí: *Neznámo, od které doby trval na náměstí krom staré rychty i radní dům, rathouz, naproti rychtě, na rohu rynku a ulice Hluboké. Dům byl věžovatý, na věži zvony a orloj, vížka končila makovicí. R. 1508 všecko opravovali. Víc o prvotní radnici nevíme.*[70]

Z této citace je patrné, že stará radnice musela mít vzhledem k výstavnosti i stavebním prvkům alespoň kamennou podezdívku, a tím pádem i hlubší založení. Na jihozápadním vyústění Hluboké ulice (restaurace *Belgický dvůr*, dům čp. 285), kam Šimák spíše lokalizuje starou radniční budovu, jsme při četných dohledech nad liniovými i plošnými stavbami v posledních pěti letech nezachytili žádné relikty vrcholně středověkých ani raně novověkých zdí (stav před požárem r. 1538). Stratigrafická situace zde byla porušena mladšími (recentními) zásahy, přesto jsme registrovali původní úroveň podloží (terciérní terasa přecházející ve sprašovou návěj), ve kterém bychom nutně museli doklad takovéto výrazné stavební aktivity nalézt. Nepravděpodobnou se zdá být hypotéza, že původní radnice byla převrstvena domem čp. 285, o kterém nejstarší zmínka pochází až z roku 1565,[71] neboť k posunu uliční čáry západním směrem o cca 8-10 m došlo nejdříve po požáru v roce 1468.

V letech 1526 a 1527 došlo k výstavbě nové radniční budovy v západním nároží jižní fronty náměstí, která nahradila starou radnici, následně shořelou při požáru 17. dubna 1538; také stará rychta vzala při této katastrofě za své.[72]

Náměstí a půdorys města ve středověku

Plocha, kterou zabíralo město ve vrcholném středověku (přibližně 10 ha), ho řadí do kategorie menších poddanských měst. Plocha náměstí se pohybovala v intervalu mezi 3500-4000 m^2, opět se jedná o poměrně běžnou rozlohu u založeného poddanského města, přestože plocha náměstí nemusí svědčit o významu města.[73] Náměstí hrálo velmi důležitou roli v životě města, s jis-

tou nadsázkou ho můžeme pokládat za srdce středověkého města. Konaly se zde pravidelné trhy, ve středu turnovského náměstí v ose západ–východ údajně stály chlebové a masné lavice (kotce). V blízkosti kostela se nacházely nejdůležitější stavby – rychta a později radnice; žili zde zámožní měšťané, na náměstí byla kašna nebo přinejmenším cisterna; dřevěné vodovodní potrubí je ve městě písemnými prameny doloženo k roku 1503, přestože můžeme předpokládat jeho existenci již v dřívějším období.[74] Náměstí plnilo i shromažďovací funkci, zřejmě zde stál i pranýř – prostředek výkonu trestu a symbol městské právní moci (pranýř máme doložen písemnými prameny v 16. století v prostoru před budovou radnice).[75]

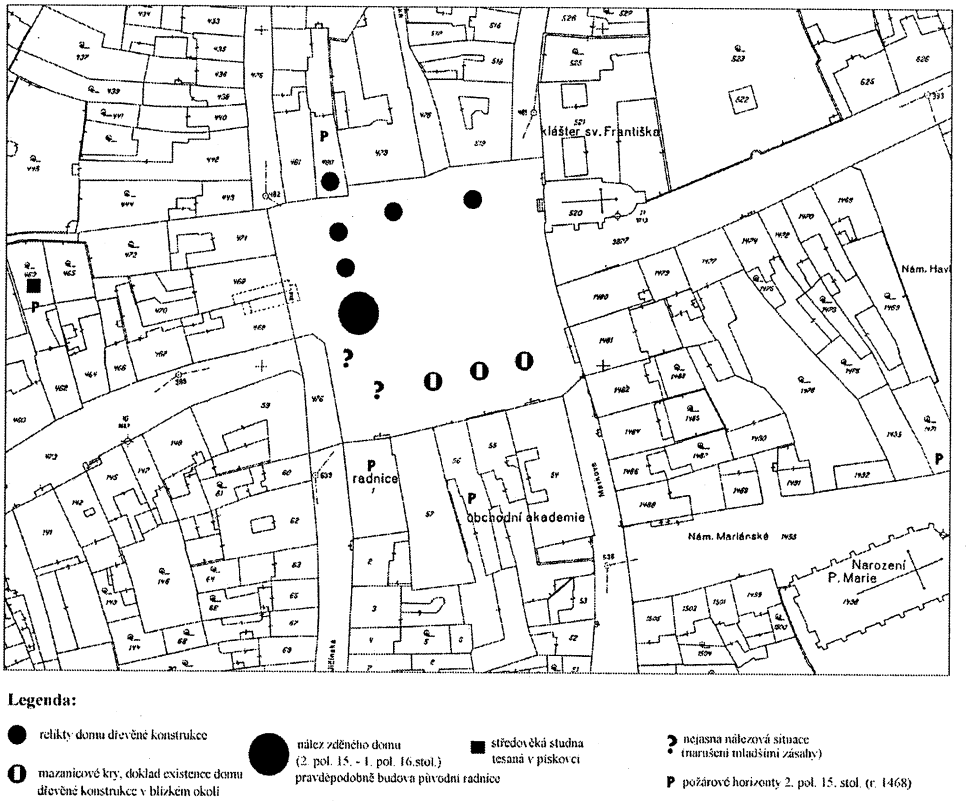

Obr. 13. Stav zástavby v prostoru náměstí ve druhé polovině 15. století na základě výsledků archeologického výzkumu. Tato nálezová situace pochází z doby po požáru v roce 1468, kdy došlo k překrytí požářiště planýrkou.

Přestože náměstí připadala nejdůležitější funkce v životě středověkého města, jeho vzhled musel být zvláště v deštivých obdobích vskutku nevábný. Dláždění ani štětování se zde zcela určitě nevyskytovalo a k úklidu docházelo jen výjimečně (například před výročním trhem). Na takovou práci pak byla najímána chudina nebo se stávala zpestřením pracovní náplně rasa.

Turnov v 15. století

Turnov měl vzhledem k své poloze četné ekonomické vazby a obchodní kontakty se sousední Lužicí, resp. jejím centrem Žitavou, které se díky působení zdejšího dominikánského kláštera staly důležitým faktorem, ovlivňujícím politický a zároveň hospodářský vývoj města na přelomu 14. a 15. století. Výrazná katolická jednota zdejší šlechty nemohla být nepovšimnuta husity, kteří na počátku března roku 1424 pod vedením Jana Žižky bez velkého odporu obsadili město a vypálili dominikánský klášter.[76]

Město zřejmě neutrpělo výraznějších škod, protože je neuvádějí písemné prameny ani nenalezly odraz v pramenech archeologických. Daleko významnější pro poznání stavební podoby města je válečná katastrofa ze 4. června roku 1468, kdy bylo město postiženo ničivým nájezdem křižáckého svazu lužických měst. Přestože bylo toto vojsko nakonec poraženo, stihly hordy poražených nepřátel napadnout a po jednodenním odporu dobýt a vyplenit Turnov i několik okolních vsí.[77]

Tato katastrofa náleží vedle požáru ze 17. dubna 1538 k nejhorším ranám, které postihly Turnov ve středověku a na prahu novověku. Přestože z písemných pramenů neznáme přesný rozsah strašného požáru, s jeho doklady se setkáváme při všech archeologických výzkumech prováděných v historickém jádru Turnova. Přes všechny hrůzy a ukrutenství, spáchané na turnovských měšťanech i jejich majetcích, měla tato katastrofa *pozitivní dopad* na proměnu města. Náměstí se velkoryse rozšířilo přibližně do současných parametrů a do jisté míry ztratilo venkovský charakter dob minulých; přestože se nadále setkáváme s druhem drobné parazitní zástavby přímo v prostoru náměstí (při požáru 17. 4. 1538 shořel dřevěný domek krejčího Duška, který stál uprostřed náměstí).[78] Měšťanské domy přesto zůstaly nadále dřevěné, snad jen s vyšším užitím kamenných prvků. O vzhledu domů a vnitřní organizaci staveb na parcelách se můžeme pouze dohadovat. Při liniových stavbách, které probíhaly od roku 1992 na náměstí Českého ráje, jsme postupně rekonstruovali jeho půdorys z 2. poloviny 15. století, resp. z roku 1468. Před budovou České spořitelny (čp. 94) v severní frontě domů byla v roce 1992 objevena požárová vrstva s částí mazanicové kry – zborcené stěny domu.[79] V následujícím roce při výzkumu v souvislosti se stavbou plynovodu v západní polovině

náměstí jsme dokumentovali dva požárem zaniklé objekty, mírně zahloubené polozemnice o šířce až 6 m. Stavby respektovaly parcelní rozdělení severozápadní poloviny náměstí a nacházely se na úrovních domů čp. 135 a 137 ve vzdálenosti přibližně 10–12 m od současné západní uliční čáry. Fragment

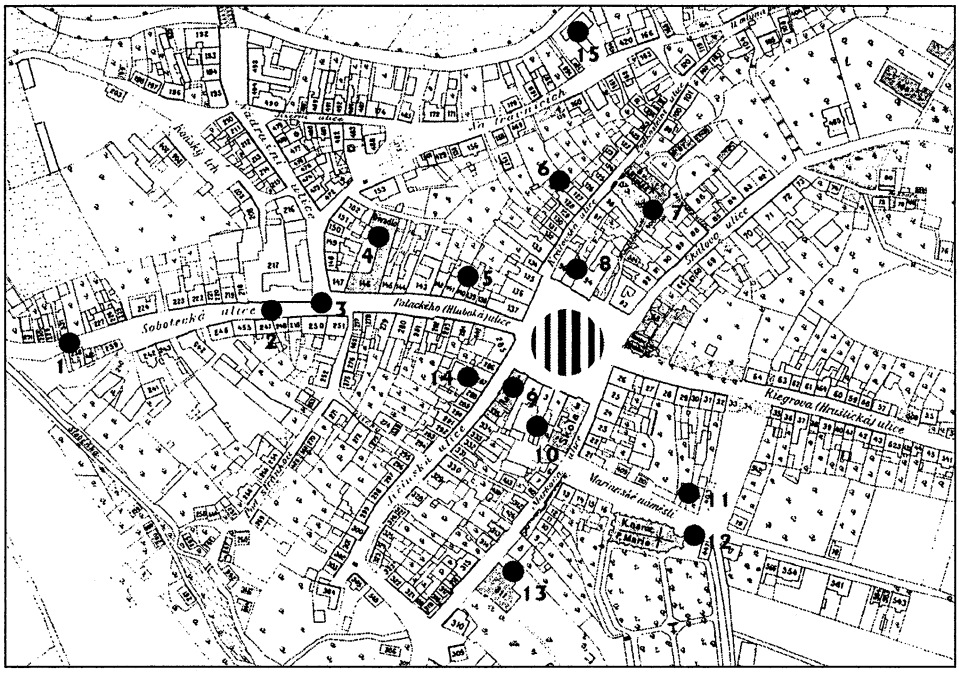

Obr. 14. Archeologické nálezy z historického jádra Turnova z období vrcholného středověku. 1) Sobotecká ul. před čp. 455 – nález zdiva z pískovcových kamenů (16. stol.), 2) Sobotecká ul. před. čp. 238 – kulturní vrstva (15.-16. stol.), 3) křižovatka Sobotecké a Nádražní ulice – v tomto prostoru měla dle J. V. Šimáka stát městská brána (14.-15. stol.) – v řezu šachty se nacházela blíže nedatovaná požárová vrstva (středověk-novověk), 4) Hluboká ul. čp. 146 – kulturní vrstvy (13./14.-16. stol.), 5) Hluboká ul. čp. 140 – záchranný výzkum v zadní části parcely (14.-19. stol.), 6) Jiráskova ul. čp. 127 – výzkum v zadní části parcely (2. pol. 13.-17. stol.), 7) okolí kostela sv. Mikuláše – ze sekundárních uložení pocházejí lidské kosti ze středověkého hřbitova (14.-16/17. stol.), 8) nám. Českého ráje čp. 95 – záchranný výzkum na celé ploše parcely (2. pol. 13.-16. stol.), 9) nám. Českého ráje čp. 1 – ze stavebních úprav v prostoru ‚černé kuchyně' byla narušena stratigrafie vrstev (2. pol. 13.-poč. 16. stol.), 10) nám. Českého ráje čp. 3 – výzkum v zadní části parcely (2. pol. 13.-16. stol.), 11) Mariánské nám. – Česká pojišťovna, a. s. – záchranný výzkum na ploše 0,5 ha (starší doba železná, 2. pol. 13. stol.-17. stol.), 12) prostor před původním dominikánským klášterem – v roce 1906 při kopání stoky nalezeno značné množství keramiky (13.-16. stol.), 13) Markovu ul. – Střelnice – nálezy komorových kachlů (15.-16. stol.), 14) Dvořákova ul. čp. 287 – záchranný výzkum (starší doba železná, 2. pol. 13. stol.-17. stol.), 14) Trávnice čp. 202 – výzkum hrnčířských pecí (16. stol.), prostor náměstí Českého ráje komplexně zkoumán při revizi inženýrských sítí a povrchu v roce 1998.

objektu objeveného před čp. 137 koresponduje s nálezem rozsáhlé mazanicové destrukce v šachtě pro trafostanici, zkoumané v roce 1997 – tato konstrukce byla po požáru 1468 narušena stavbou zděného objektu, pravděpodobně původní radnice.[80]

Zbytky dřevěných měšťanských domů byly opětovně doloženy při archeologickém výzkumu formou dohledu v souvislosti s rekonstrukcí inženýrských sítí a povrchu v roce 1998. Další dva domy (destrukce) byly zachyceny před severní frontou domů ve vzdálenosti 8–10 m od stávající uliční čáry. Také tyto objekty respektovaly parcelní dělení. Před parcelou domu čp. 95 byla již nalezena pouze mazanicová destrukce – vlastní polozemnice byla totiž prozkoumána při záchranném výzkumu v čelní části parcely v roce 1995.[81]

Východní a jižní strany náměstí byly bohužel značně narušeny recentní a subrecentní stavební činností, proto jsme zde mohli dokumentovat pouhé fragmenty mazanicových ker a požárových horizontů v sekundárních deponiích.[82] Dalšími výzkumy jsme zaznamenali doklad dotčeného požáru například na městišti čp. 3 a v prostoru černé kuchyně renesanční radnice, kde došlo při rekonstrukci objektu v roce 1990 k nálezu výrazné mazanicové destrukce, silně promíšené uhlíky (tvrdě vypálená mazanicová drť s četnými zlomky keramiky 15. a počátku 16. století). Pod touto uloženinou následovala zřejmě stratigrafie, dokládající osídlení od městské lokace.[83] Požárové horizonty druhé poloviny 15. století mimo náměstí jsme registrovali v Jiráskově ul. čp. 127,

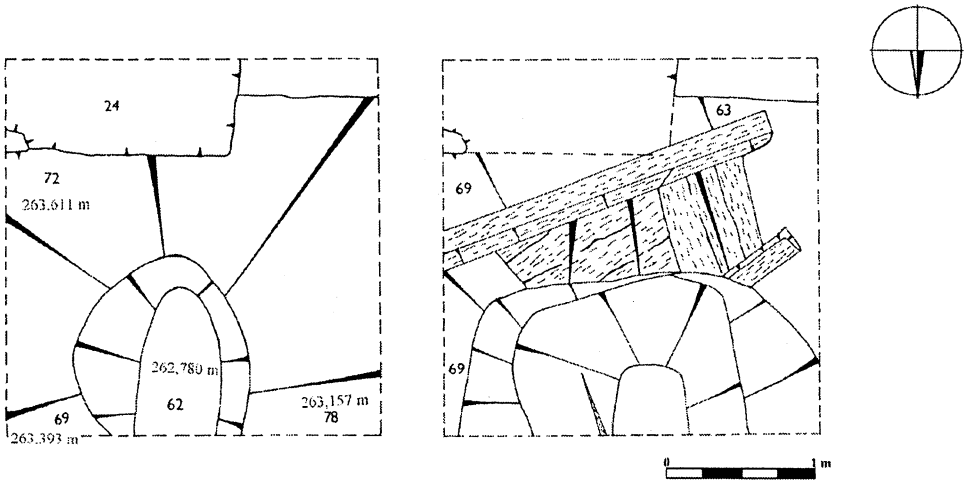

Obr. 15. Turnov, Hluboká ul. čp. 140. Půdorys středověké studny tesané v pískovci, nalezena byla i původní dřevěná konstrukce (sonda 1/98, plán M. Čermák-Peres).

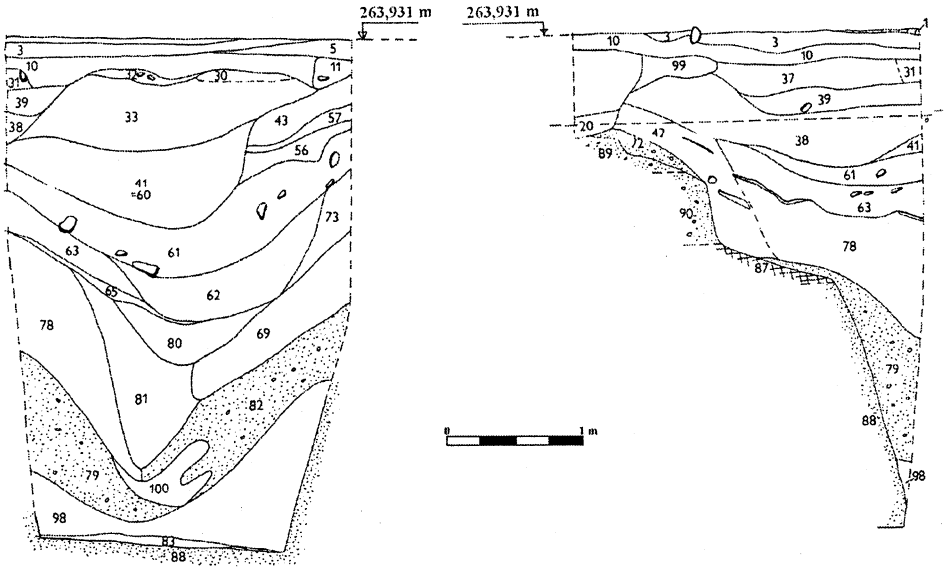

Obr. 16. Turnov, Hluboká ul. čp. 140. Řezy výplní středověké studny (sonda 1/98, plán M. Čermák-Peres).

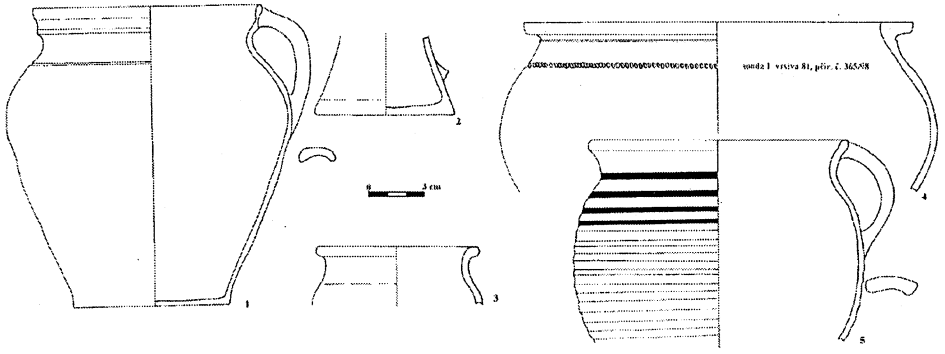

Obr. 17. Turnov, Hluboká ul. čp. 140. Vrcholně středověká keramika z výplní studny (sonda 1/98, kresba autor).

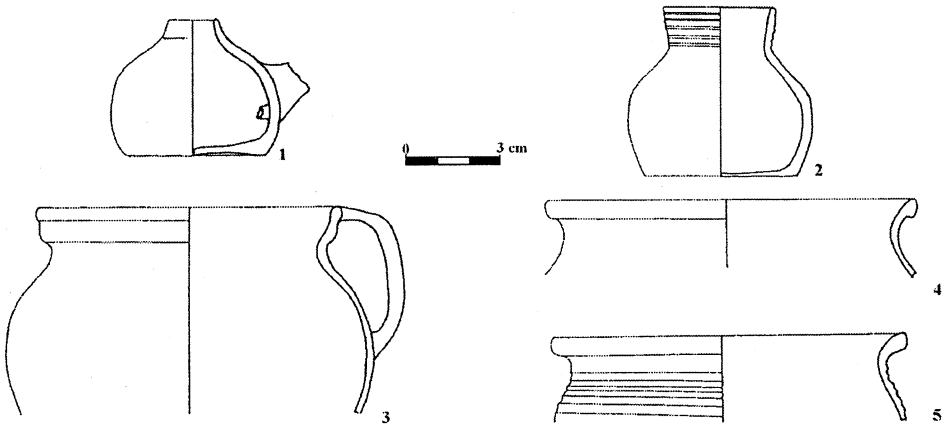

Obr. 18. Turnov, Hluboká ul. čp. 140. Vrcholně středověká keramika z výplní studny; č. 1 a 2 kameninové nádobky – importy saské kameniny (sonda 1/98, kresba autor).

v Dvořákově ul. čp. 287 i při výzkumu v zadní části parcely domu čp. 140 v Hluboké ulici.[84]

S výjimkou výzkumu v Hluboké ulici byly na ostatních parcelách registrovány běžné kulturní vrstvy s ojedinělými nálezy kůlových jamek. V Hluboké ulici čp. 140 jsme prozkoumali první skutečnou středověkou studnu v Turnově (čtvercového půdorysu, tesanou v pískovcové skále). Studna plnila svou funkci přibližně po dobu sta let, v 16. století došlo k jejímu postupnému zaplňování. Vzhledem k poměrně četným nálezům komorových kachlů, jejich čelních vyhřívacích stěn (motivy Klanění Tří králů,[85] Abrahámova oběť,[86] sv. Jiří zabíjí draka,[87] Veraikon,[88] geometrické motivy, motiv blíže neurčeného městského znaku, motiv se *štítonoši* [89]) a mazanice můžeme předpokládat, že tyto movité předměty pocházejí z domu (dřevěné konstrukce) zaniklého požárem ve 2. polovině 15. století (opět se může jednat o požár z roku 1468). K zajímavým nálezům patří dvě kameninové nádobky, pravděpodobně importy ze Saska, a nožka poháru s ouškem. Nález kachlů by mohl vzbuzovat zdání, že zde nutně musel existovat honosnější kamenný (zděný dům), ten ovšem není podmínkou, neboť například z předměstí města Jičína byl získán ze záchranného výzkumu domů dřevěné konstrukce (mírně zahloubené polozemnice s pískovým polštářem pro ukotvení prkenné podlahy) z druhé poloviny 16. století nálezový celek čelních vyhřívacích stěn kachlů (dům zanikl požárem 10. srpna 1589).[90]

Z výzkumu v Hluboké ulici pochází dosud nejucelenější soubor gotických kachlů z intravilánu Turnova.[91] Z konce 19. a počátku 20. století se v archeo-

logické sbírce turnovského muzea nacházejí čelní vyhřívací stěny komorových kachlů z 15. i 16. století – bohužel jen některé můžeme přesně lokalizovat (např. poloha Turnov-Hamry, Turnov-Střelnice). Vyhřívací stěny nesou různé figurální (starozákonní, novozákonní, legendistické, turnajové), geometrické a rostlinné motivy – např. Klanění Tří králů, motiv českého lva en face, sv. Jiří zabíjí draka, turnajová scéna s rytířem v brnění na koni, štítonoši pod slepou kružbou, Ježíšův vjezd do Jeruzaléma, Samson v jámě lvové a mnohé

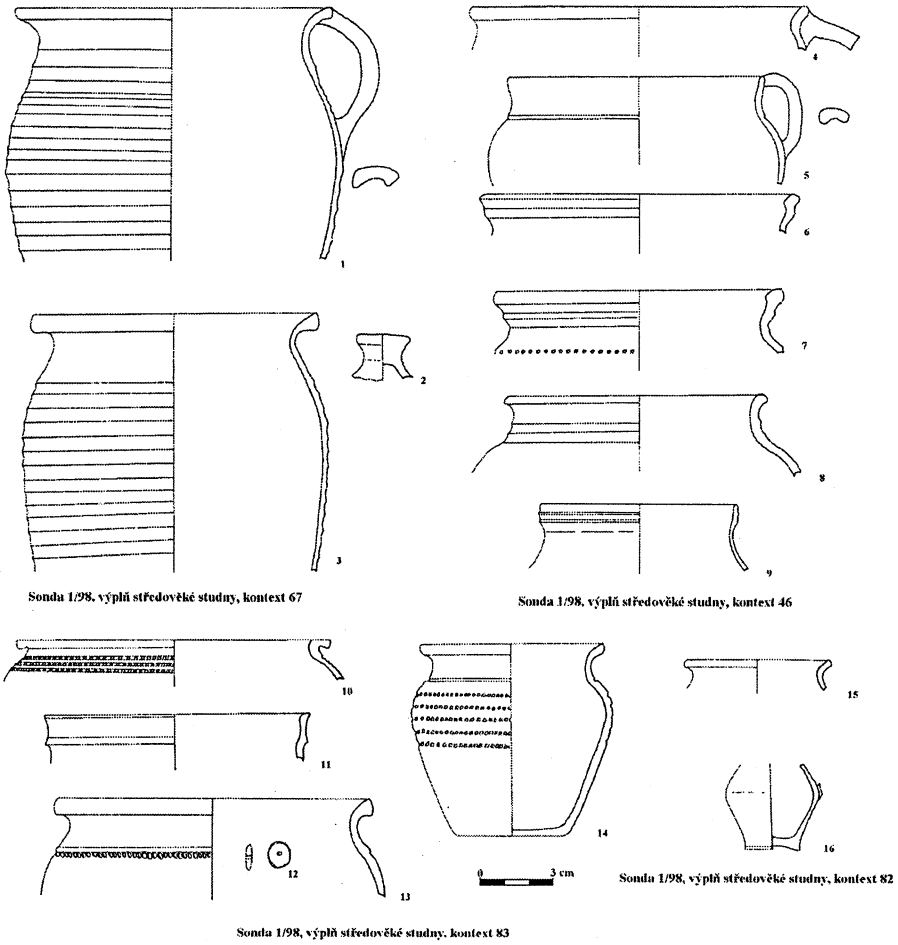

Obr. 19. Turnov, Hluboká ul. čp. 140. Vrcholně středověká keramika z výplní studny; (sonda 1/98, kresba autor).

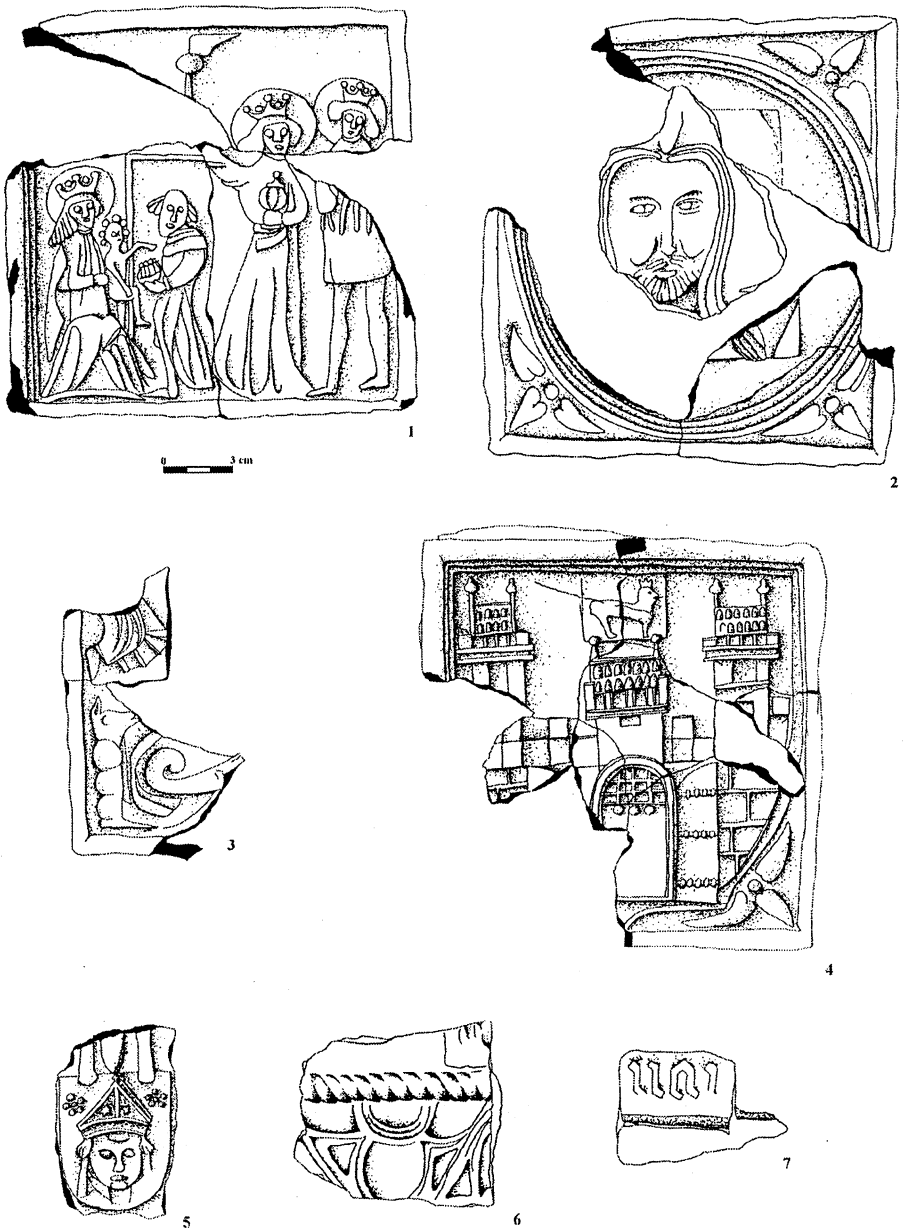

Obr. 20. Turnov, Hluboká ul. čp. 140. Čelní vyhřívací stěny komorových kachlů z výplní středověké studny (sonda 1/98): 1) novozákonní motiv Klanění 3 králů, 2) novozákonní motiv Veraikon, 3) zlomek kachle se starozákonním motivem Abrahámovy oběti, 4) motiv městského znaku, 5) zlomek kachle s motivem štítonošů, 6) a 7) zlomky kachlů – architektonický panel se sítí kosočtverců s kvadriloby (kresba K. Sojková).

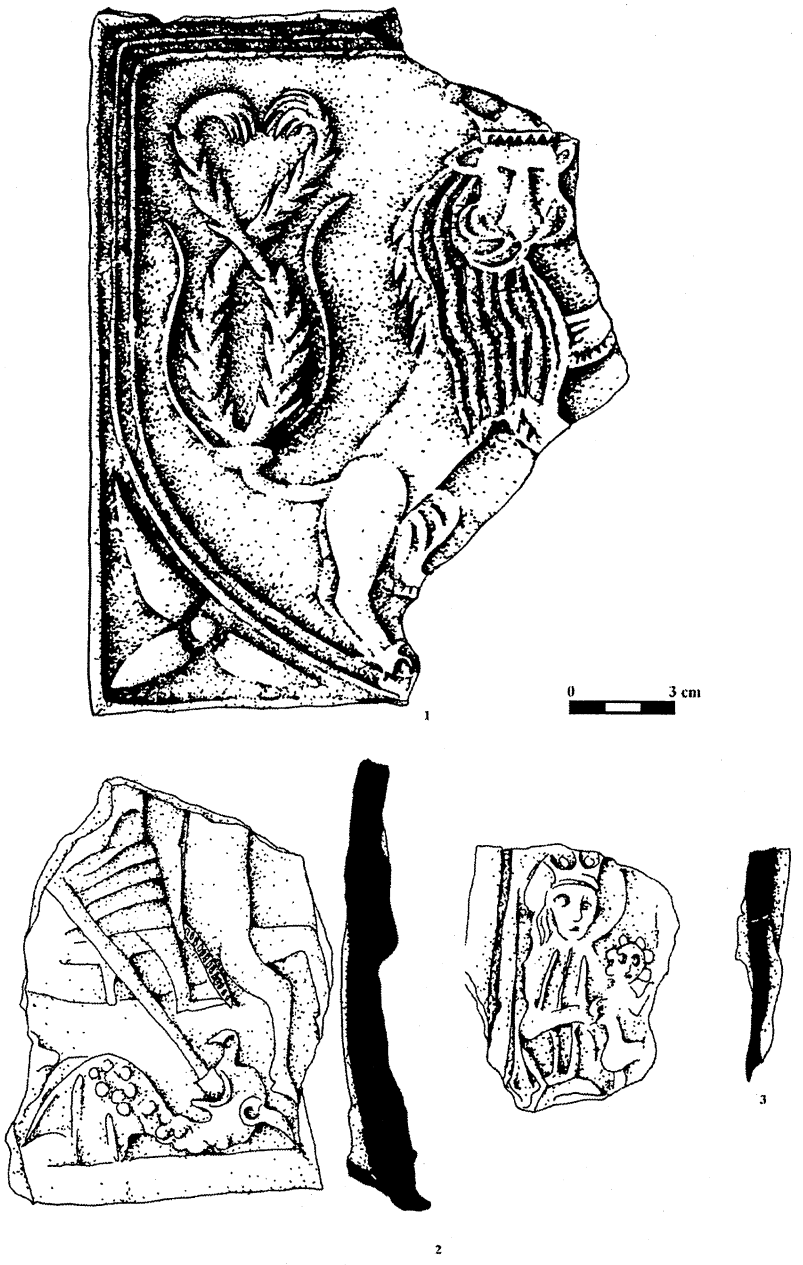

Obr. 21. Nálezy středověkých kachlů z historického jádra Turnova. 1) motiv českého lva en face, 2) motiv legendy o sv. Jiří, 3) novozákonní motiv Klanění tří králů (kresba K. Sojková).

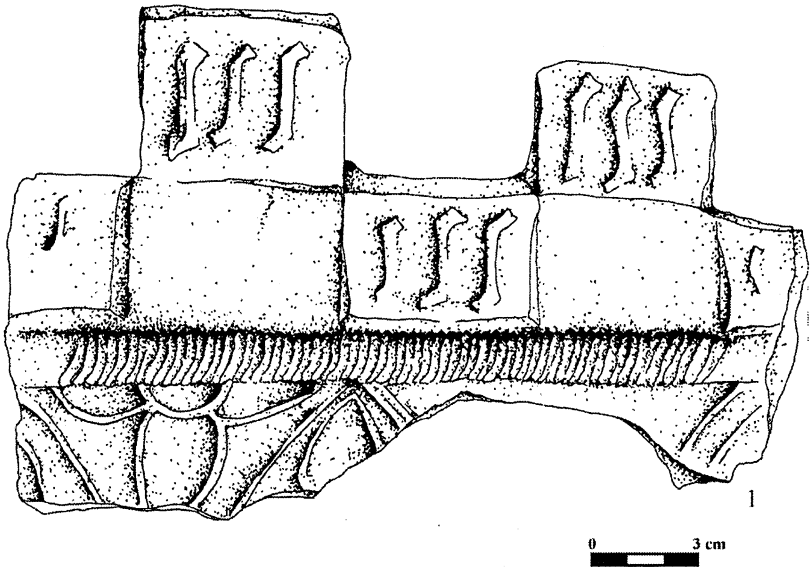

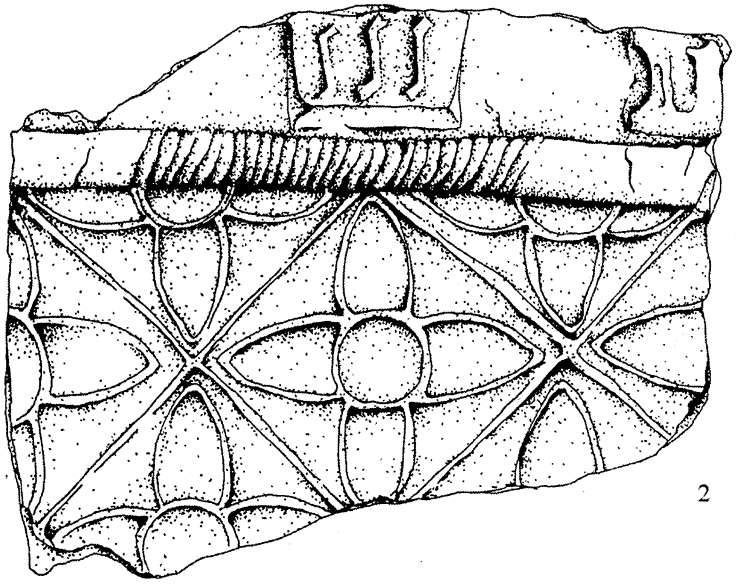

Obr. 22. Nálezy středověkých kachlů z historického jádra Turnova. Zlomky kachlů s motivem architektonického panelu se sítí kosočtverců s kvadriloby (počátek 16. století, kresba K. Sojková).

další. Nálezy kachlů nás, byť omezeně, informují o vnitřní výbavě měšťanských domů, kde došlo v 15. století k vskutku revoluční změně dymného provozu otevřeného ohniště (s dymníkem?) v světnici vytápěnou kachlovými kamny a samostatnou černou kuchyni.

Některé luxusnější předměty z výplní zahloubených objektů a kulturních vrstev horizontu 15. století nám dovolují uvažovat o určitých obchodních kontaktech. Například kameninové nádobky ze studny v Hluboké ulici čp. 140 pocházejí ze sousedního Saska.[92] Zlomky tzv. loštických pohárů, téměř slinuté keramiky s typickým bradavičnatým povrchem, pocházejí ze střední Moravy (výplň polozemnice z 15. stol. na městišti domu čp. 95[93]), zlomky skleněných nádob také zřejmě nesouvisejí s místní výrobou dutého skla. Naproti

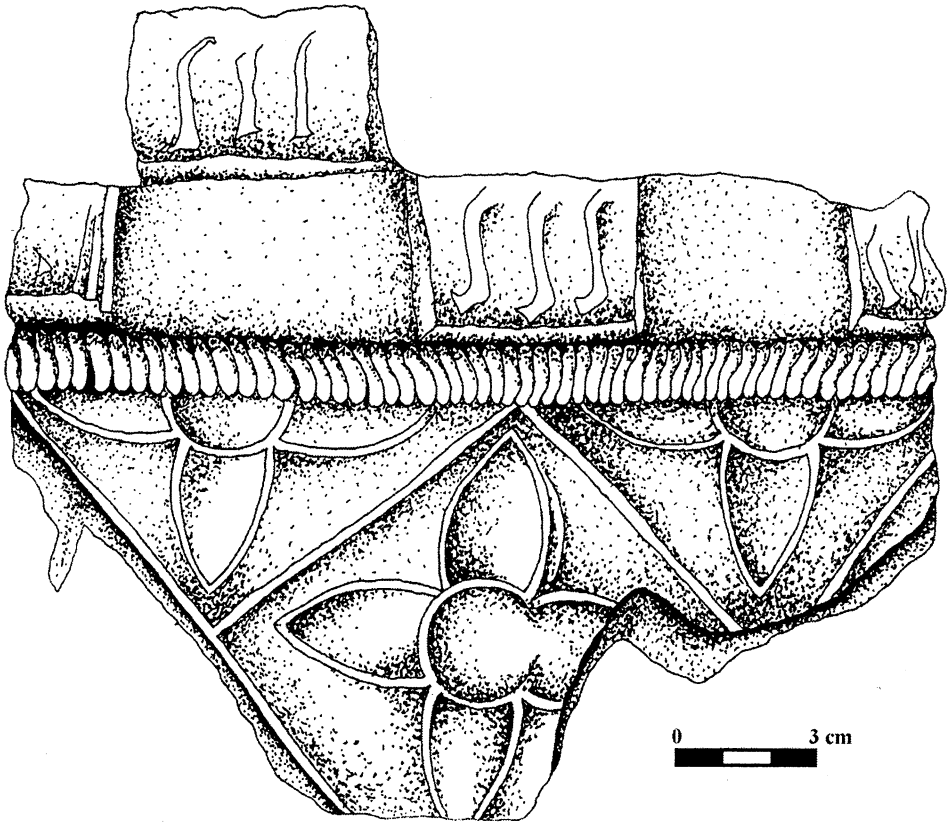

Obr. 23. Nálezy středověkých kachlů z historického jádra Turnova. Zlomek kachle s motivem architektonického panelu se sítí kosočtverců s kvadriloby (počátek 16. století, kresba K. Sojková).

tomu běžná hrnčina byla vyráběna přímo v místě nebo bezprostředním okolí, o čemž svědčí baterie hrnčířských pecí z 14./15. století z Pelešan (k. ú. Mašov), k jejímuž výzkumu došlo na jaře roku 1996.[94]

Některé archeologické nálezy nás nepřímo informují o dalších řemeslech provozovaných přímo v intravilánu města – na okraji, nejspíše blízko vody se nacházel kovář, jehož výroba se stala nezbytnou pro chod měšťanských domácností i města samého (sekera a nůž se staly nejuniverzálnějšími nástroji každého člověka). S tímto řemeslem jdou ruku v ruce tesaři, uhlíři, dřevaři a dehtáři, provozující své řemeslo samozřejmě za hranicemi středověkého města. Dalšími důležitými řemeslníky byli ševci, krejčí, jircháři a pláteníci. Z potravinářských řemesel musíme zmínit řezníky, pekaře a perníkáře (k roku 1335), kteří měli kotce ve středu náměstí, dále sladovníky (turnovské pivo bylo vyhlášeno i v Praze) a vinopalníky. Mlynáři byli uvedeni již výše, k důležitým řemeslům patřili i rybáři. Svou roli hráli lazebníci a apatykáři. Pro turnovské měšťany byl důležitým pramenem obživy výtěžek z polí, luk, sadů a zahrad.[95]

Turnov na konci středověku

Závěr patnáctého a první třetina šestnáctého století byl poznamenán výrazným hospodářským vzestupem města, neboť emancipace šlechty v ekonomické sféře přinesla městu mnohé výsady a svobody. Turnovští radní si mohli dovolit v letech 1526–1527 například vystavět novou radnici.[96] Tento vývoj byl na Turnovsku ještě umocněn, když se během první třetiny 16. století soustředila správa celého kraje nejprve do rukou dvou mocných rodů: zatímco Valdštejn, Hrubá Skála, Rotštejn připadly Smiřickým, dubské, zvířetické a hradišťské panství přibyly panství rohozeckému, ke kterým v roce 1538 přikoupil Jan z Vartemberka i panství maloskalské. Tím došlo k významnému aktu v dějinách Turnova – ke spojení obou městských částí, neboť město bylo pravděpodobně již od svého založení rozděleno mezi členy rodu Markvarticů – mezi rohozecké a valdštejnské panství.[97]

Bohužel tento *turnovský zlatý věk* netrval dlouho – jen do 17. dubna 1538, kdy takřka celé město lehlo popelem, řečeno slovy písaře Mikuláše: *Léta Božieho svrchu psaného 1538 v středu před Velikou nocí, kteráž slove sazometná, a před sv. Valeriánem po osmnácté hodině zapálilo se (jakž obecně pravili) v domě Václava Zázvorky, řezníka, kterýž bydlil v ulici Svěrákovské.*[98] Tehdy shořelo na 155 dřevěných měšťanských domů spolu s kostelem a starou radnicí i rychtou.

Podobně jako v případě katastrofy z roku 1468 měl i tento požár jistý pozitivní dopad na vzhled i stavební vývoj města. Po tomto *velkém ohni* došlo

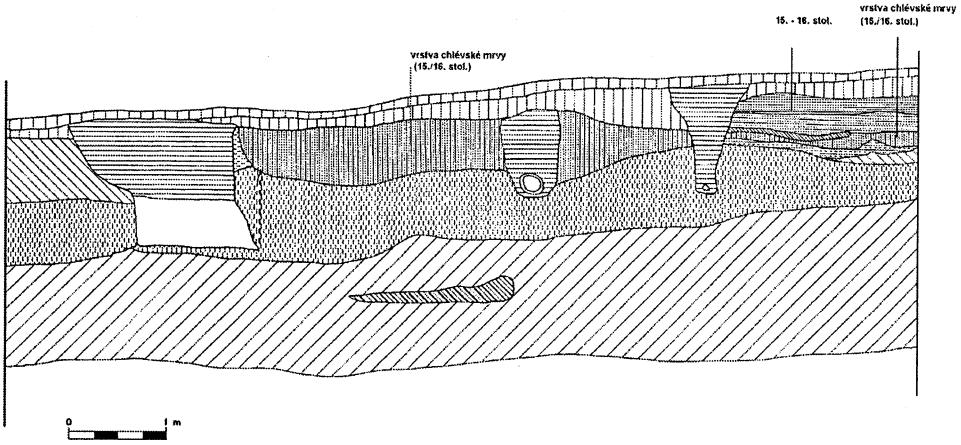

Obr. 24. Turnov, náměstí Českého ráje, rekonstrukce inženýrských sítí v roce 1998. Před západní frontou domů registrována mocná vrstva chlévské mrvy a kompostu ze 16. století (husté svislé šrafování – upraveno dle dokumentace L. Macháčkové).

konečně k výstavbě zděných měšťanských domů, které jediné mohly lépe vzdorovat případným dalším požárům. S touto výstavbou souvisí i ustálení půdorysu náměstí do současné podoby, když k posunutí uliční čáry přibližně o 7–8 m západním směrem, tj. na úroveň dnešních domů, došlo zřejmě po požáru v roce 1468.[99] Do první poloviny 16. století můžeme datovat fragmenty břidličné střešní krytiny, které jsme nalezli v horních partiích výplně středověké studny v Hluboké ulici čp. 140 při výzkumu v roce 1998.[100]

Požárem z dubna roku 1538 problémy Turnovských neskončily – v roce 1547 připadl majetek Adama z Vartemberka královské komoře pro jeho účast v neúspěšném protihabsburském povstání českých stavů. Další úpadek nastal v roce 1565 při dělení vartemberského majetku po jeho opětovném vykoupení v roce 1555. Hospodářského rozmachu se Turnov dočkal až na samém prahu sedmnáctého století.[101]

Také archeologické prameny, vedle pramenů písemných, dokládají významný rozvoj Turnova na konci 15. a v první polovině 16. století. Z výzkumů, proběhnuvších v posledních několika letech v historickém jádru Turnova, pocházejí rozsáhlé soubory movitých památek na toto období, četné doklady stavebních aktivit v podobě kulturních a vyrovnávacích vrstev. Například po požáru v r. 1468 došlo k zplanýrování západní poloviny náměstí, kde se zvedl terén až o jeden metr. Též došlo k rozšíření západním směrem na úkor Hluboké ulice, jejíž vyústění se posunulo minimálně o 8 metrů na západ. Přesto-

že náměstí dostalo vyloženě městský charakter, jistých *starých dobrých mravů* se obyvatelstvo přesto zcela nezbavilo – dokládá nám to například vrstva chlévské mrvy a kompostu (1. polovina 16. stol.), situovaná do severozápadního rohu náměstí před dům čp. 135. Tento *voňavý poklad,* který i po několika staletích vydával charakteristický zápach, byl překryt pozdější dlažbou.[102]

Ale ani ostatní části náměstí, městské ulice a uličky nebyly příliš čisté, neboť *hospodyně i služky bez omalenosti zlívaly špínu a nečistoty před domy na cestu; jediné očišťování dával déšť, pak strouhy a stoky otevřené po ulicích pro vodu odpadní, jdoucí k řece a Stebni.*[103]

V 16. století se město dočkalo prvního dláždění, ovšem pouze na *gruntu,* na obec se vozil pouze štěrk nebo zde docházelo pouze k pěchování hlíny. Nevýrazné doklady o existenci dlažby jsme zachytili při dohledu nad rekonstrukcí inženýrských sítí přímo v prostoru náměstí (severní část). Ovšem ani dlažba na náměstí nepomohla Turnovským zbavit se všudypřítomného bláta – bylo je třeba před významnými svátky či jinými událostmi seškrabovat (strouhat). K těmto *podřadným a měšťana nedůstojným činnostem* byli najímáni žebráci nebo byla tato práce udělována trestem (např. r. 1554 byl k odvozu bahna z náměstí odsouzen Šimon Mezimostský). Obec se starala také o opravu cest a mostů.[104]

Nejpozději od počátku 16. století (r. 1503) fungoval v Turnově městský vodovod, zásobovaný vydatným pramenem na Hruštici. Voda byla odtud sváděna

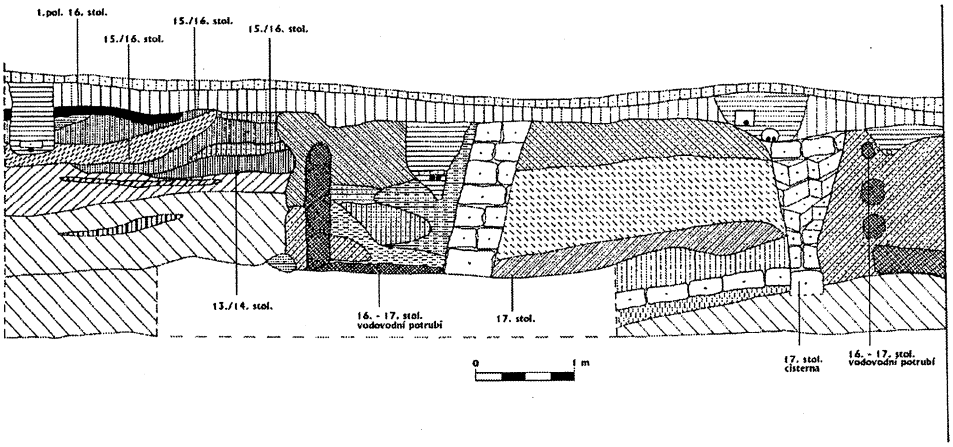

Obr. 25. Turnov, náměstí Českého ráje, rekonstrukce inženýrských sítí v roce 1998. V trase průtahové komunikace v západní polovině náměstí se nacházela novověká zděná cisterna (17. stol.), do které ústilo vodovodní potrubí z Hruštice (15./16.-17. stol., upraveno dle dokumentace L. Macháčkové).

podélně provrtanými borovými kmeny (s ponechanou kůrou), dlouhými 6 až 12 metrů. Roury byly spojené železnými objímkami. Dřevěné vodovodní potrubí představuje poměrně častý nález při liniových stavbách v prostoru ulice 5. května i vlastního náměstí Českého ráje. Mohli jsme zde sledovat jak hlavní vodovodní řad, tak jednotlivé přípojky, které si mohli jednotliví měšťané na základě svolení Jindřicha z Vartemberka roku 1507 zavádět do svých soukromých pivovarů. Pro tento účel byla ve střední části náměstí sroubena dřevěná cisterna (níže pod městskou kašnou), ze které vybíhaly příslušné přípojky, a také zde byl instalován místním kovářem *vodní crk*. Dřevěná cisterna je zmíněna ještě k roku 1612, krátce poté ji nahradila cisterna zděná, kterou jsme objevili přibližně ve středu náměstí v ose východ–západ původní i současné průtahové komunikace při rekonstrukci městské kanalizace v roce 1998. Kašny a cisterny plnily důležitou roli i při požárech, z tohoto důvodu zde byly nastálo umístěné obecní džbery.[105]

V 16. a 17. století svědčí prameny o existenci městských bran a zřejmě i hradeb: *o hradbách však zvídáme teprve, kdy smutně scházely: r. 1509 dostávají Turnovští svolení od vrchnosti, aby mohli kolem sebe ohradu učiniti – svědectví to patrné hradeb zchátralých. Ale zda postavili opravdu hradby nové a jak dlouho trvaly, nevíme; jen zmínka proběhla v účtech z r. 1509, že dostal důchod*

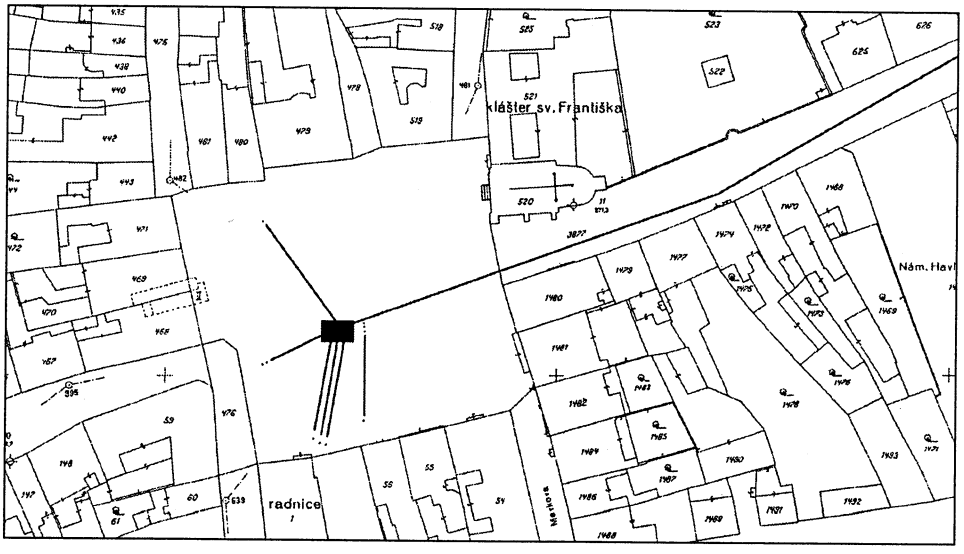

Obr. 26. Rekonstrukce rozvodu dřevěného vodovodního potrubí v 16.-17. století v prostoru náměstí na základě archeologických výzkumů.

28 gr. za prodané kamení ze starých zdí městských. Téhož roku naložili na hradby a plotu u birdovny 2 k. 22 gr. R 1529 smlouvá se Václav klobúčník s Izákem židem, že má klobúčník dělati hradbu ode zdi sporné až k ulici; neznáme však její polohy.

Brány ... nalezneme čtyři, ale vedle nich i branku nějakou u kláštera. Za doby krajířovské průchod branami zabezpečen byl ještě šraňky, trámy pobitými železem, jež napříč se kladly. R. 1508 obec naložila na brány a šraňky 1 k. 37 gr. Brány byly nejspíše věže nevysoké, průchodité, spodkem od kamene, jež v ponebí měly světničku pro branného, snad dřevěnou. Hruštickou bránu r. 1619 opravuje vodák a mazači vymazávají – je tedy díla ode dřeva. Na bránu hradišťskou kupuje ouřad r. 1606 hlásnému Jiráskovi sklo, r. 1612 dělají tam lavice. O svěrácké bráně nevíme, jak tenkráte vypadala, o klášterské bráně je svědectvím, že tam r. 1607 hlídá šafář hlásný. Bránu jičínskou vidíme u samy Stebně, přes níž vede most k průjezdu. R. 1607 zastaneme tu čilý ruch při opravě, a to ne skrovné, obstavili proto i vodu potoka u mostu tesy a jehlami. Zděné přízemí nechali bez proměny, ale trámový hořejšek spravuje Vondra tesař za smluvených 12 k. Světničku branného udělal s pavláčkami a vysokou lomenicí, rohy stáhl kleštěmi a nárožníky, stěny pak dal vymazati hlínou a pobíti laťmi. Střecha obložena byla šindelem a vyběhla v makovici. Za kamna hlásnému dali 3 k., za skla do oken 2 k. Bránu zavírá branný v předu hrubými vraty na zámek a petlici, za branou položen jest mýtní šraňk.[106]

Archeologickým výzkumem jsme však ani pro období pozdního středověku a raného novověku dosud žádnou městskou bránu ani některý z úseků městské hradby nepostihli.

Ze 16. století máme poměrně četné zprávy o místopisu a správě města i o všedním životě měšťanů. K řemeslům zmiňovaným v Turnově ve 14. a 15. století přibyla další: například kloboučníci, kožešníci, provazníci, koláři, bednáři, zámečníci, tkalci, sklenáři. Dokonce i slavné turnovské kamenářství má své počátky v této době, přestože k výraznějšímu rozvoji došlo až ve století následujícím (nepočítáme-li ovšem za nejstarší doklad broušení polodrahokamů nález broušeného a částečně leštěného frýdštejnského achátu z výplně hliníku výrobního okrsku z mladší doby kamenné na okraji Ohrazenic v poloze *U Pyrámu*).

Archeologicky máme doloženy dokonce hrnčířské dílny, které se nalézaly na severozápadním okraji středověkého města na Trávnicích (v domě čp. 202 byla M. Štěpánkem v roce 1962 prozkoumána hrnčířská pec).

Při záchranném výzkumu v roce 1993 jsme zaznamenali výrazné osídlení v prostoru Mariánského náměstí, kde jsme zároveň zachytili zajímavou nálezovou situaci, kterou můžeme interpretovat jen na základě našeho zjištění, neboť nám bohužel chybějí jakékoliv opory v písemných pramenech: pravdě-

podobně požárem v 1. polovině 16. století (1538?) zde došlo k zborcení domu dřevěné konstrukce, původně stojícího ve svahu. Tento objekt však v důsledku výrazné erozní činnosti (půdotoku po silných deštích?) *sjel* po svahu dolů a roztrhl se na dvě části, které byly následně překryty mohutným splachem sprašového klínu. Z výplní i sousedních kulturních vrstev jsme získali několik desítek drobných kotoučků vybroušených z keramických střepů – jednalo se o hrací kameny některé z oblíbených stolních her.[107]

❑

Tím se dostáváme na samý závěr naší poněkud netradiční procházky starší turnovskou historií, které výjimečně nedominují ani významné politické události, ani zde čtenář nenalezne podrobné líčení dějin šlechtických rodů. Právě naopak – této stati dominuje obyčejný člověk, turnovský měšťan, který přetvářel někdy bohužel, jindy bohudík vzhled svého města k obrazu svému. Touto prací v žádném případě nedošlo k uzavření a vyřešení problematiky složitého stavebního vývoje středověkého Turnova. V příspěvku naleznete pouze pokus autora přispět k řešení daného okruhu problémů za součinnosti písemných a archeologických pramenů.

Poznámky

[1] Děkuji PhDr. I. Navrátilovi a R. Novotnému ze SOkA Semily za zpřístupnění fondu map, za pomoc při archeologických výzkumech děkuji terénním technikům Lence Macháčkové a Pavlu Kracíkovi.

[2] ZM 10:03-32-22, Z/J: 468 mm/245 mm, nadm. výška 250 m; Vencl, S.: *Stopy nejstarší lidské práce ve východních Čechách.* Hradec Králové 1978.

[3] Šimák, J. V.: *IX. zpráva musea v Turnově.* Turnov 1932, s. 19; Filip, J.: *Dějinné počátky Českého ráje.* Turnov 1947, s. 259.

[4] ZM 10:03-32-23, 213 mm od západní sekční čáry (dále: ZSČ) a 233 mm od jižní sekční čáry (dále: JSČ) – střed lokality, nadm. výška 250 m, Filip, J.: *Dějinné počátky*, s. 259.

[5] ZM 10:03-32-22, Z/J 492,2 mm, 240 mm, nadm. výška 244-262 m.

[6] ZM 10:03-32-18, 15 - 19 - 26 - 32 - 45 - 60,5 - 66 mm od ZSČ, 0 - 18 - 20 - 22 - 17 - 15,5 - 0 mm od JSČ, nadm. výška 284-291 m.

[7] Filip, J.: *Dějinné počátky.*

[8] Filip, J.: *Dějinné počátky;* Kalferst, J. – Prostředník, J.: *Nálezy kultury se šňůrovou keramikou ve východních Čechách.* In: Pojizerský sborník I, Turnov 1993, s. 28.

[9] Kalferst, J. – Prostředník, J.: *Nálezy kultury se šňůrovou keramikou*, s. 28.

[10] ZM 10:03-32-23, 193 mm od ZSČ a 229 mm od JSČ, nadmořská výška 246-248 m. Prostředník, J.: *Záchranný výzkum sídliště lidu popelnicových polí a doby římské v Turnově.* In: Pojizerský sborník. Sv. 3, Turnov 1996, s. 11-70.

[11] Filip, J.: *Dějinné počátky,* s. 260.

[12] ZM 10:03-32-23, 213 mm od ZSČ a 233 mm od JSČ – střed lokality, nadmořská výška 250 m. Prostředník, J.: *Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v letech 1997 a 1998.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 12. Semily 1999, s. 180-189.

[13] ZM 10:03-32-22, 415,5 mm od ZSČ a 250 mm od JSČ, nadm. výška 242-248 m. Buchtela, K.: *O předhistorických výzkumech v okolí Turnova.* Časopis Společnosti přátel starožitností, *16*, 1908, s. 108; Filip, J.: *Dějinné počátky*, s. 242.

[14] Filip, J.: cit. dílo, s. 260; Šimák, J. V.: *IX. zpráva,* s. 15.

[15] Prostředník, J.: *Záchranný výzkum sídliště,* s. 11-70.

[16] Kracík, P. – Prostředník, J.: *Nové pozdně halštatské nálezy na Turnovsku. Období popelnicových polí a doba halštatská – stav bádání, nové výzkumy a projekty.* Kutná Hora 15.-17. 5. 1996.

[17] Waldhauser, J.: *Turnovský typ kultury lidu popelnicových polí v severních Čechách.* Archeologický výzkum v severních Čechách IV. Teplice 1976, s. 78, obr. 18.

[18] ZM 10:03-32-23, 267 mm od ZSČ a 297 mm od JSČ. Prostředník, J.: *Záchranný výzkum v Tur-*

Obr. 27. Půdorys města Turnova na indikační skice z r. 1843.

nově na Mariánském náměstí. Zpravodaj MVČ 19. Hradec Králové 1993, s. 69-79.

[19] S podobnými procesy se setkáváme i v daleko mladším období na počátku 16. století, kdy došlo snad vlivem půdotoku k posunutí stranovému i výškovému přesunutí domu dřevěné konstrukce.

[20] ZM 10: 03-32-23, 247 mm od ZSČ a 292,5 mm od JSČ, nadm. výška 264 metrů – Prostředník, J.: *Nálezová zpráva ze záchranného archeologické-*

ho výzkumu. 08/98. K. ú. Turnov (okr. Semily) – Dvořákova ul. čp. 287, parc. č. 62. Turnov 1998.

[21] ZM 10:03-32-23, 193 mm od ZSČ a 229 mm od JSČ, nadmořská výška 246-248 m. Prostředník, J.: *Záchranný výzkum sídliště,* plán 2.

[22] Ppč. 1026/1, nadm. výška 325 m. Kracík, P.: *Nález kolkované keramiky z Turnova.* In: Pojizerský sborník 3. Sv. 3. Turnov 1996, s. 71-76. Týž: *Nejstarší stopy keltského umění na Turnovsku.* In: Waldhauser, J.: *Keltové na Jizeře a v Českém ráji, aneb Co víte o své keltské kapce krve.* Praha-Mladá Boleslav 1996, s. 67 – Mladá Boleslav. Tamtéž, s. 123.

[23] SMO 1:5000 – Turnov 3-7, koordináty: 334, 5 - 339,5 - 347,5 - 333,5 mm od ZSČ, 109,5 - 112,5 - 119 - 115 mm od JSČ, nadmořská výška 296-299 m, Prostředník, J.: *Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v letech 1997 a 1998,* s. 180-189.

[24] Filip, J.: *Dějinné počátky*, s. 260-262.

[25] Filip, J.: *Dějinné počátky*, s. 264.

[26] Buchtela, K.: *O předhistorických výzkumech,* s. 109.

[27] Šimák, J. V.: *VI. zpráva musea turnovského za rok 1905-1906.* Turnov 1907, s. 13; týž: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu turnovském.* Praha 1909, s. 185.

[28] Waldhauser, J.: *Spory o bojovníka.* Od Ještěda k Troskám, *2,* 1995, č. 4, s. 33-35.

[29] Tamtéž.

[30] Prostředník, J.: *Trosky. Předběžná zpráva z nejnovějšího archeologického výzkumu.* Od Ještěda k Troskám, *3,* 1996, č. 3, s. 17-24. Waldhauser, J. – Lutovský, M.: *Die endlatenezeitliche Befestigung aus Dehn Gruppe 2 von Semín in Böhmen.* In: Stöllner, T. (hrsg.): *Europa celtica. Untersuchungen zur Hallstatt- und Latenekultur.* In: Veröffentlichungen Vorgesch. Seminar Marburg. Sonderband 10. Marburg 1996. Waldhauser, J.: *Keltové na Jizeře,* s. 118. Waldhauser, J. – Košnar. L.: *Archeologie Germánů v Pojizeří a v Českém ráji.* Praha-Mladá Boleslav 1997, s. 143.

[31] ZM 10:03-32-23, 193 mm od ZSČ a 229 mm od JSČ, nadmořská výška 246-248 m, Prostředník, J.: *Záchranný výzkum sídliště*, s. 11-70.

[32] Prostředník, J.: *Záchranný výzkum sídliště*, s. 18-19.

[33] Waldhauser, J. – Košnar. L.: *Archeologie Germánů v Pojizeří a v Českém ráji*, s. 137.

[34] Filip, J.: *Dějinné počátky*, s. 225-228.

[35] Košnar, L. – Waldhauser, J. 1973: *Nálezy pražského typu a keramiky 4.-5. stol. v objektu ze Svijan, okr. Liberec.* AR *25*, s. 185-195.

[36] Svoboda, B.: *Čechy v době stěhování národů.* Praha 1965, s. 270. Waldhauser, J.: *Keltové na Jizeře,* s. 78.

[37] ZM 10:03-32-22, 492,2 mm od ZSČ a 240 mm od JSČ, nadm. výška 244-262 m. Zeman, J.: *Nejstarší slovanské osídlení Čech.* PA, *67*, 1976, s. 130.

[38] Vokolek, V.: *Nálezy časně slovanské keramiky ve východních Čechách.* In: Život v archeologii středověku. Praha 1997, s. 654-658.

[39] Filip, J.: *Dějinné počátky*, s. 236, 265.

[40] ZM 10:03-32-23, 213 mm od ZSČ a 233 mm od JSČ – střed lokality, nadmořská výška 250 m.

[41] ZM 10:03-32-22, 465,5 mm od ZSČ, 234,5 mm od JSČ, nadm. výška 244-262 m.

[42] Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae. Tomus 3. Praha 1942, č. 207, s. 269.

[43] ZM 10:03-32-23, Z/J: 331/332 mm, 329,5/342,5 mm, 337/345 mm, 342/337 mm, nadm. výška 347 m.

[44] ZM10:03-32-22, 412 mm od ZSČ, 244,5 mm od JSČ, nadm. výška 244 m, Klápště, J.: *O počátcích města Turnova.* In: Praehistorica VIII. Varia archeologica 2. Praha 1981, s. 289-293; týž: *O počátcích města Turnova.* In: Turnovská vyznání. Turnov 1997, s. 11-14; Landr, P.: *Markvartici, Nudvojovice a biskup Daniel Milík.* In: Od Ještěda k Troskám, *5,* 1998, č. 1-2, s. 3-9.

[45] Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae (RBM). Tomus 4. Praha 1892, č. 2107, s. 818.

[46] RBM, tom. 2. Praha 1882, č. 1097, s. 463.

[47] ZM 10:03-32-23, 247 mm od ZSČ a 292,5 mm od JSČ, nadm. výška 264 m.

[48] Lokalita leží na parcele 480/1 v severozápadním rohu náměstí, nadmořská výška se pohybuje okolo 267 m. Prostředník, J.: *Předstihový výzkum na náměstí Českého ráje v Turnově.* Zpravodaj MVČ, 1996, s. 50-70.

[49] ZM 10:03-32-23, 253,5 mm od ZSČ a 292,5 mm od JSČ. Nadmořská výška se pohybuje okolo 267 m n. m.

[50] ZM 10:03-32-23, 246 - 254 - 255 - 263 - 263,5 - 255 - 256 - 248,5 mm od ZSČ a 302 - 303 - 301,5 - 305,5 - 304,5 - 299 - 296,5 - 295 mm od JSČ, nadmořská výška 276-284 m. Macháčková, L. – Prostředník, J.: *Turnov (okr. Semily), náměstí Českého ráje, rekonstrukce inženýrských sítí a povrchů. 04-10/98. Nálezová zpráva z archeologického výzkumu formou dohledu.* Turnov 1999.

[51] ZM 10:03-32-23, 247 mm od ZSČ a 292,5 mm od JSČ, nadm. výška 264 m.

[52] ZM 10:03-32-23, 250 mm od ZSČ a 295 mm od JSČ, Slavík, J.: *Turnovská radnice v letech 1526 až 1993.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 7. Semily 1994, s. 30.

[53] Hoffman, F.: *České město ve středověku.* Praha 1992, s. 123-124.

[54] Šimák, J. V.: *Příběhy města Turnova nad Jizerou.* Díl 1. Turnov 1903, s. 35.

[55] ZM 10:03-32-23, 247,5 mm od ZSČ, 299 mm od JSČ, nadm. výška 266 m. Prostředník, J.: *Nález radnice z konce 15. století na náměstí Českého ráje v Turnově?* Zpravodaj MVČ v Hradci Králové, 24, 1998, s. 177-183.

[56] ZM 10:03-32-23, 244 mm od ZSČ, 307 mm od JSČ, nadm. výška 262 m. Prostředník, J.: *Nále-*

zová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. 04 – 06/98. Turnov (okr. Semily) – Jiráskova ul. čp. 127, parc. č. 432. Turnov 1998. ZM 10:03-32-23, 242 mm od ZSČ, 296,5 mm od JSČ, nadm. výška 261-263,7 m. Prostředník, J.: *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. 08/98. Turnov (okr. Semily) – Hluboká ul. čp. 140, parc. č. 466.* Turnov 1998.

[57] Klápště, J.: *Změna – středověká transformace a její předpoklady.* Mediaevalia archeologica Bohemica 1993. Památky archeologické – Supplementum 2, s. 49, obr. 18; Klápště, J.: *O počátcích města Turnova.* In: Turnovská vyznání, s. 14. Durdík, T.: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů.* Praha 1999, s. 114.

[58] Durdík, T.: *Ilustrovaná encyklopedie*, s. 199-200, 284-285, 480, 579; Prostředník, J.: *Soubor středověké keramiky z hradu Hrubá Skála (okr. Semily).* Zpravodaj MVČ 20, s. 101-106.

[59] Klápště, J.: *Změna*, s. 49, obr. 18.

[60] Šimák, J. V.: *Soupis památek,* s. 186-187.

[61] Existenci hřbitova v okolí chrámu sv. Mikuláše jsme doložili díky archeologickému výzkumu v souvislosti s rekonstrukcí inženýrských sítí a výměnou povrchů v roce 1999, kdy jsme v řezech starších průkopů pro vodovod nalézali lidské kosti v neanatomické poloze.

[62] Šimák, J. V.: *Příběhy města Turnova*, 1. díl, s. 26-28.

[63] Tamtéž, s. 27-28.

[64] Petráň, J. a kol.: *Dějiny hmotné kultury.* Díl 1/2. Praha 1985, s. 512.

[65] Šimák, J. V.: *Příběhy města Turnova,* 1. díl, s. 28-29.

[66] Nováček, K. – Vařeka, P.: *Pozůstatky lokačního domu čp. 289 v Plzni. Méně známá stavební tradice v Čechách vrcholného a pozdního středověku.* In: Život v archeologii středověku. Praha 1997, s. 488-497.

[67] Hofmann, F.: *České město ve středověku,* s. 123-125.

[68] ZM 10:03-32-23, 247,5 mm od ZSČ, 299 mm od JSČ, nadm. výška 266 m. Šimák, J. V.: *Příběhy města Turnova*, 1. díl, s. 122; Šimák, J. V.: *Příběhy města Turnova nad Jizerou.* 3. díl. Místopis. Turnov 1904, s. 20-21; Slavík, J.: *Turnovská radnice v letech 1526 až 1993.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 7. Semily 1994, s. 30.

[69] Šimák, J. V.: *Příběhy města Turnova,* 1. díl, s. 144-153.

[70] Šimák, J. V.: *Příběhy města Turnova,* 1. díl, s. 122.

[71] Stefan, O.: *Stavebně historický průzkum pro regulační plán města Turnova,* 1944. Rkp. uložen na odboru výstavby MěÚ v Turnově.

[72] ZM 10:03-32-23, 250 mm od ZSČ a 295 mm od JSČ, Slavík, J.: *Turnovská radnice,* s. 30; Šimák, J. V.: *Příběhy města Turnova*, 1. díl, s. 70-74.

[73] Petráň, J. a kol.: *Dějiny hmotné kultury.* Díl 1/2, s. 489-508.

[74] Šimák, J. V.: *Příběhy města Turnova*, 1. díl, s. 130-131.

[75] Tamtéž, s. 126.

[76] Majerová, H.: *Město hledá svou podobu.* In: Turnovská vyznání. Turnov 1997, s. 15-22; Šimák, J. V.: *Příběhy města Turnova*, 1. díl, s. 23.

[77] Tamtéž, s. 53-54.

[78] Šimák, J. V.: *Příběhy města Turnova,* 1. díl, s. 72-73.

[79] Prostředník, J.: *Zpráva o archeologických akcích Okresního muzea Českého ráje v Turnově za rok 1992.* Zpravodaj MVČ 19, 1993, s. 31-32.

[80] Prostředník, J.: *Soupis archeologických nálezů Okresního muzea Českého ráje v Turnově za rok 1993.* Zpravodaj MVČ 20, 1994, s. 20-21; Prostředník, J.: *Nález radnice*, s. 177-183.

[81] Prostředník, J.: *Předstihový výzkum,* s. 50-70.

[82] ZM 10:03-32-23, 246 - 254 - 255 - 263 - 263,5 - 255 - 256 - 248,5 mm od ZSČ a 302 - 303 - 301,5 - 305,5 - 304,5 - 299 - 296,5 - 295 mm od JSČ, nadmořská výška 276 - 284 m. Macháčková, L. – Prostředník, J. 1999: *Turnov (okr. Semily), náměstí Českého ráje, rekonstrukce inženýrských sítí a povrchů. 04-10/98.*

[83] Prostředník, J.: *Zpráva o archeologických akcích Okresního muzea Českého ráje v Turnově za rok 1992,* s. 32; Prostředník, J.: *Záchranný výzkum na náměstí Českého ráje v Turnově v roce 1996,* s. 155-169. Slavík, J.: *Turnovská radnice,* s. 30.

[84] ZM 10:03-32-23, 244 mm od ZSČ, 307 mm od JSČ, nadm. výška 262 m; Prostředník, J.: *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. 04 – 06/98. Turnov (okr. Semily) – Jiráskova ul. čp. 127, parc. č. 432.* Turnov 1998. ZM 10:03-32-23, 242 mm od ZSČ, 296,5 mm od JSČ, nadm. výška 261-263,7 m. Prostředník, J.: *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. 08/98. Turnov (okr. Semily) – Hluboká ul. čp. 140, parc. č. 466.* Turnov 1998. ZM 10:03-32-23, 247 mm od ZSČ a 292,5 mm od JSČ, nadm. výška 264 m. Prostředník, J.: *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu. 08/98. K. ú. Turnov (okr. Semily) – Dvořákova ul. čp. 287, parc. č. 62.* Turnov 1998.

[85] Hazlbauer, Z.: *Krása středověkých kamen. Odraz náboženských idejí v českém uměleckém řemesle.* Praha 1998, s. 90, obr. 45.

[86] Tamtéž, s. 53, obr. 21.

[87] Tamtéž, s. 157, obr. 93.

[88] Tamtéž, s. 126, obr. 71.

[89] Brestovanský, P.: *Kachle Libereckého kraje.* In: Archeologie Libereckého kraje I/1998. Liberec 1998, s. 130-131.

[90] Prostředník, J.: *Obytné objekty z konce 16. století v Jičíně v Tylově ulici.* Zpravodaj MVČ 18, 1993, 103-109. Prostředník, J.: *Příspěvek k dějinám stavebního vývoje města Jičína v 16. století.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 8. Semily 1995, s. 231-237.

[91] ZM 10:03-32-23, 242 mm od ZSČ, 296,5 mm od JSČ, nadm. výška 261-263,7 m. Prostředník, J.: *Nálezová zpráva ze záchranného archeologické-*

ho výzkumu. 08/98. Turnov (okr. Semily) – Hluboká ul. čp. 140, parc. č. 466. Turnov 1998.

[92] Prostředník, J.: *Záchranný výzkum v Hluboké ulici čp. 140 v Turnově.* Zpravodaj MVČ v Hradci Králové 25, 1999 (v tisku).

[93] Prostředník, J.: *Předstihový výzkum na náměstí Českého ráje v Turnově.* Zpravodaj MVČ, 1996, s. 50-70.

[94] Prostředník, J.: *Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v roce 1996,* s. 154-157.

[95] Šimák, J. V.: *Příběhy města Turnova*, 1. díl, s. 37-38, 138-142.

[96] Slavík, J.: *Turnovská radnice*, s. 30.

[97] Majerová, H.: *Město hledá svou podobu*, s. 18.

[98] Šimák, J. V.: *Příběhy města Turnova,* 1. díl, s. 71.

[99] ZM 10:03-32-23, 246 - 254 - 255 - 263 - 263,5 - 255 - 256 - 248,5 mm od ZSČ a 302 - 303 - 301,5 - 305,5 - 304,5 - 299 - 296,5 - 295 mm od JSČ, nadmořská výška 276-284 m; Macháčková, L. – Prostředník, J.: *Turnov (okr. Semily), náměstí Českého ráje, rekonstrukce inženýrských sítí a povrchů. 04-10/98.*

[100] Prostředník, J.: *Záchranný výzkum v Hluboké ulici čp. 140 v Turnově.* Zpravodaj MVČ v Hradci Králové 25, 1999 (v tisku).

[101] Majerová, H.: *Město hledá svou podobu*, s. 18-19.

[102] Prostředník, J.: *Turnovské náměstí vydává své tajemství.* Hlasy a ohlasy Turnovska, *1*, říjen 1998, s. 38-39.

[103] Šimák, J. V.: *Příběhy města Turnova,* 1. díl, s. 132.

[104] Šimák, J. V.: *Příběhy města Turnova*, 1. díl, s. 128-130.

[105] Šimák, J. V.: *Příběhy města Turnova,* 1. díl, s. 130-132; Prostředník, J.: *Zpráva o archeologických akcích Okresního muzea Českého ráje v Turnově za rok 1992.* Zpravodaj MVČ 19, s. 31, 34; Prostředník, J.: *Přehled archeologických výzkumů turnovského muzea v letech 1992-1994*, s. 202. ZM 10:03-32-23, 246 - 254 - 255 - 263 - 263,5 - 255 - 256 - 248,5 mm od ZSČ a 302 - 303 - 301,5 - 305,5 - 304,5 - 299 - 296,5 - 295 mm od JSČ, nadmořská výška 276-284 m. Macháčková, L. – Prostředník, J.: *Turnov (okr. Semily), náměstí Českého ráje, rekonstrukce inženýrských sítí a povrchů. 04-10/98.*

[106] Šimák, J. V.: *Příběhy města Turnova*, 1. díl, s. 127-128.

[107] ZM 10:03-32-23, 267 mm od ZSČ a 297 mm od JSČ. Prostředník, J.: *Záchranný výzkum v Turnově na Mariánském náměstí,* Zpravodaj MVČ 19, 1993, s. 72, tab. II, řez B.

Jan PROSTŘEDNÍK: *Urzeitliche und mittelalterliche Besiedlung Turnovs im Lichte archäologischer Funde. Ein Beitrag zur Bauentwicklung seit Turnovs Gründung bis zum Ende des Mittelalters*

Turnov liegt in einem schon seit Urzeit systematisch besiedelten Gebiet. Die Anfänge menschlicher Tätigkeit in Turnov und seiner nächsten Umgebung greifen bis zum Ende der älteren Steinzeit, mit Ausnahme der älteren und mittleren Bronzezeit kann man die anthropogenen Aktivitäten in allen Epochen der Urzeit belegen. Mehr komplizierte Entwicklung kann man in der jüngeren Eisenzeit beobachten. Neulich wurde Besiedlung dieser Region auch für die Römerzeit und für die Zeit der Völkerwanderung belegt (s. Bild 1). Für Beleg der slawischen Besiedlung im 6. Jahrhundert wird allgemein der Fund der Keramik des Prager Typs aus Nudvojovice gehalten. Aus der Burgstättezeit registrieren wir Besiedlung in Lagen, von denen im 13. Jahrhundert zur Überschiebung, bzw. zur Konzentration der Besiedlung im Raum der neu entstehenden Agglomeration mittelalterlichen Turnovs kam.

Turnov zählt zu den sog. auf *grüner Wiese* entstandenen Städten (nach der Hälfte des 13. Jahrhunderts). Bei regelmäßigen städtischen Grundrissen wurde ältere Besiedlung nicht vorausgesetzt, auf die die Stadtlokation direkt angeknüpft hätte. Die neuesten archäologischen Forschungen widerlegen jedoch diese Hypothesen. Auch Stadt Turnov hatte mehrere Siedlungszellen, bzw. Siedlungsagglomerationen. Gerade große politische und ökonomische Änderungen in der Zeit gegen Hälfte des 13. Jahrhunderts fangen einen Umgestaltungsprozess an, der in der Gründung der Stadt und im Aufbau mancher Markwartitzer Burgen ausging (z. B. Valdštejn oder Hrubý Rohozec).

An allem Anfang wurden die Bewohner ihre ursprünglichen Dorfbaugewohnheiten nicht los, die Bebauung war chaotisch. Um die Hälfte des 14. Jahrhunderts wurde gewisser Grundriss des Platzes festgelegt. Zu den wesentlichen Änderungen in der Organisation der Bauten kam es z. B. in Folge großer Brände. Dank den archäologischen Forschungen, die im Zusammenhang mit Gaseinführung im westlichen Platzteil im Jahre 1993 durchgeführt wurden, haben wir festgestellt, dass es hier noch vor dem Anfang des 16. Jahrhunderts zur Verschiebung der Stadtlinie in die östliche Richtung mindestens um 8 m kam. Damals wurden auch zwei durch Brand im Jahre 1468 untergegangene Relikte der Wohnobjekte entdeckt (Sorbeneinfall).

Zu anderen aus archäologischer Sicht bedeutenden Bränden gehört zweifellos auch die Katastrophe vom 1538. Der gegenwärtige Platz Náměstí Českého ráje bedeckt eine Fläche im Ausmaß von mehr als 0,5 Hektar. Auf Grund unseres heutigen Kenntnisstandes kann man voraussetzen, dass sich bis zur Hälfte des 16. Jahrhunderts (bzw. bis zum Brand im Jahre 1538) auf Turnauer Platz höchstens zwölf städtische Grundstücke befanden, die mehr oder weniger den heutigen Parzellenverlauf kopierten (der Platz nahm im hohen Mittelalter ca. 40 Ar ein). Der Brand vom 1538 stellt in Turnovs Bauentwicklung einen Markstein dar, denn erst danach kam es zum Ausbau bürgerlicher Steinhäuser und die Platzfläche wurde gleichzeitig vergrößert (auf heutigen Stand). Im Jahre 1526 wurde das steinerne Rathaus gebaut, das das ursprüngliche Holzgebäude, das uns höchstwahrscheinlich beim Dokumentieren eines Schachtes für Trafostelle im Jahre 1997 festlegen gelungen ist, ersetzt hat. Dieses Gebäude befand sich vor dem Hotel *Korunní princ* und wurde nach dem Brand im Jahre 1468 als ein Provisorium gebaut. Die bisher gewonnenen archäologischen Quellen erlaubten es nicht, die gesamte Platzfläche nach der Stadtlokation nach der Hälfte des 13. Jahrhunderts zu bestimmen. Direkt auf dem Platz wurden nur Kulturschichten aus dieser Epoche festgestellt. Die eigenen Wohn-, Abfall- und Herstellungsobjekte wurden nur im Raum der heutigen Stadtparzellen gefunden. In Dvořák-Straße wurde ein markanter Siedlungshorizont aus der Wende zwischen der ersten und der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts an der Stelle der abgerissenen Gaststätte *Na rychtě* (Hausnummer 287) gefunden. In diesem Horizont befand sich neben manchen Pfahllöchern auch eine Heizungsanlage mit mit Sandstein ausgelegtem Heizraum und mit teilweise erhaltener ausgeschmierten Kuppel. Unterhalb dieses Horizonts befand sich eine Schicht, die eng an die Lößsohle anschloss. Aus dieser Schicht hat man eine relativ zahlreiche Sammlung der Siedlungskeramik gewonnen, die ins Ende der älteren Eisenzeit (700/600 vor Christi) datiert ist. Für Erkenntnis des Siedlungsgebietausmaßes im Intravilan der entstehenden Stadt im 13. Jahrhundert sind auch die Forschungen wichtig, die außerhalb des historischen Platzraumes durchgeführt werden.

(Übersetzt von Soňa Římková)

Valdštejnský malíř Jan Jiří Hertl

Miroslav Cogan

I.

V letech 1995 a 1996 se Okresnímu muzeu Českého ráje v Turnově podařilo získat grant Ministerstva kultury České republiky na restaurování oltáře *Neposkvrněného početí Panny Marie* z muzejních sbírek. Po konkursním řízení byl tento úkol zadán restaurátorovi akad. mal. Jiřímu Komarovi, který již předtím pro Turnov pracoval. Restauroval totiž titulní obraz na hlavním oltáři děkanského kostela sv. Mikuláše z ruky turnovského malíře Jana Jiřího Hertla. Nyní mohl opět přispět k záchraně dalšího Hertlova díla – dvou malých, o to však zajímavějších oltářních obrazů *Neposkvrněné početí* a *Sen sv. Josefa,* které původně byly součástí mobiliáře téhož chrámu.

J. V. Šimák jej uvádí v popisu vybavení kostela sv. Mikuláše takto: *Třetí oltář sv. Jana Nepomuckého* (sic!), *někdy kamenářský, umístěn jest nyní v sirotčinci (místo něho nový P. Marie z Lúrd), široký 2,13 m, vysoký asi 2 m, hořejšek schází. Nad predellou s malým skříňkovým tabernakulem uprostřed v oblamovaném rámci obraz na plátně Nanebevzetí P. Marie, dobré práce neznámého díla... Vrchní oddíl ve formě štítu s volutami po stranách, uprostřed v kartuši Anděl, budící sv. Josefa, téže práce... Po stranách sošky sv. Víta a sv. Václava. Vše zlacené a polychromované. Z počátku XVIII. století.*[1] Ponechme stranou mylné ikonografické určení námětu, k němuž Šimáka vedla zřejmě postava Boha Otce, málo obvyklá v kompozicích Neposkvrněného početí. Další popis nepochybně svědčí o tom, že Šimák viděl v mikulášském chrámu právě náš oltář.

K rozhodnutí restaurovat tento barokní kus vedlo hned několik důvodů. Předně jde o hodnotnou ukázku regionálního umění z 20. let 18. století. Tvůrci sochařské výzdoby jsou totiž bezpochyby kosmonosští řezbáři Jelínkové,

jejichž sochy nalezneme v řadě kostelů i exteriérech našeho regionu. Důležitou předností projektu byla také expoziční využitelnost atraktivního uměleckého díla, zvláště když se můžeme domnívat, že oltář zřídilo zdejší kamenářské bratrstvo.

V první etapě záchrany oltáře byla jeho architektura po zdokumentování rozebrána a spolu s plastikami sv. Víta a sv. Václava (obě vysoké 50 cm) byly dřevěné díly ošetřeny měkkým zářením gama v radiační komoře muzea v Roztokách. Tím byly zničeny plísně a dřevokazné houby a sterilizován případný dřevokazný hmyz v dospělém stádiu (ten nebyl při prohlídce oltáře bezprostředně zaznamenán). Po zjištění stavu oltářní architektury, kompaktnosti dřevěné hmoty, rozsahu poškození řezbářské výzdoby a polychromie bylo rozhodnuto restaurovat nejprve obě plastiky a obrazy. Obrazy *Sen sv. Josefa* a *Neposkvrněné početí Panny Marie* byly v relativně dobrém stavu, chráněny po staletí skleněnými tabulemi. Bylo ovšem zapotřebí je vyčistit, rozeschlou desku stáhnout, vytmelit a retušovat. Plátno většího obrazu bylo po rentoiláži napnuto znovu na původní, nově zpevněný pomocný rám. Vypadané části barevné vrstvy byl opět vytmeleny a retušovány. Bohužel nebyla ani na jednom obrazu nalezena signatura, jak se to předtím podařilo v několika případech u jiných Hertlových děl po restaurování. Složitější byla záchrana dřevěných plastik. Nejen proto, že některé exponované části dřevořezeb – prsty a Václavův praporec – byly uražené. Chybějící drobné části byly rekonstruovány a dořezány nebo domodelovány. Náročná však byla i obnova pro Jelínky charakteristické polychromie, s křídovou podkladní vrstvou, na níž nanesli stříbrnou folii a nakonec kolorovali olejovými lazurami. Ve vybraných partiích drapérie a zbroje tak dosáhli efektního, kovově lesklého barevného povrchu, který výrazně kontrastuje s matným inkarnátem. Tyto práce byly skončeny v polovině roku 1996. Nejrozsáhlejší zákrok čekal ovšem oltář, portálového typu resp. jeho dochovaný nástavec – retabulum, složitý architektonický útvar s postranními sloupky, lomenými římsami a bohatou řezbářskou výzdobou. Oltář byl značně mechanicky poškozený necitlivým zacházením po vyřazení z kostelního inventáře a ani jeho uložení v muzeu nebyla po dlouhá léta z ideologických důvodů věnována náležitá pozornost, ostatně stejně jako ostatním sakrálním památkám. Něčí diletantská ruka přitloukla hřebíky část olámané řezbářské výzdoby jinam než bylo její původní místo, mnoho dekorativních prvků, zvláště ve vrcholku oltáře, zmizelo již dávno. Naštěstí alespoň některé z nich bylo možno podle dochovaných částí symetrické kompozice věrohodně rekonstruovat a doplnit. Své udělal i přirozený úbytek objemu dřevní hmoty, který se projevil rozestoupením a uvolněním jednotlivých dílů, vysychání a vydrolení tmelů. Samozřejmě se tyto procesy projevily na polychromii, která místy práškovatěla, odlupovala se v šupinách, drolil se i kří-

dový podklad pod malbou a zlacením. Proto bylo nezbytné retábl rozebrat na jednotlivé prvky, vyčistit a podle potřeby případně petrifikovat napuštěním speciálním roztokem a jeho následným vytvrzením. Po doplnění chybějících částí, zejména profilovaných lišt a drobných plastických prvků, je bylo možno připravit k polychromii opětovným nanesením a vyhlazením křídové vrstvy. V květnu 1997 byla náročná práce skončena, oltář odevzdán investorovi a umístěn ve stálé expozici muzea. Obnovené dílo se stalo důležitým článkem v bádání o malířské rodině Hertlů a příspěvkem k poznání barokní ikonografie. Proto je namístě se oběma obrazům i jejich autorovi věnovat podrobněji.

II.

Zřejmě krátce po roce 1726, kdy byla dokončena obnova vyhořelého děkanského chrámu sv. Mikuláše v Turnově, nechali do nového interiéru postavit

Jan Jiří Hertl: Sen sv. Josefa. Kamenářský oltář v OMČR Turnov.
(Foto O. Kudrnáč.)

turnovští kamenáři svůj oltář. Spíše oltářík (modeletto?), neboť jeho dochovaná část – retabulum – je vysoké 190 cm. Přestože dosud chybí konkrétní pramenné doklady objasňující okolnosti vzniku a jeho další osudy, můžeme se zatím alespoň pokusit o výklad ikonograficky zajímavých obrazů.

Titulní obraz *Neposkvrněné početí* (tempera na plátně 79 x 47 cm) a *Sen sv. Josefa* (tempera na dřevě 34 x 29 cm) v nástavci pak můžeme směle připsat turnovskému Janu Jiřímu Hertlovi. Nejsou sice signované, a jak již bylo řečeno, k Hertlovi doposud nevede žádná archivní stopa, atribuci však podpírá formální rozbor díla a dále téměř současně vzniklý obraz stejného námětu a podobného ikonografického řešení, který Hertl namaloval r. 1728 pro turnovský františkánský klášter.[2] Argumentem pro připsání obrazu tomuto malíři je také pravidelná, možno říci výlučná spolupráce Jana Jiřího Hertla právě s Jelínky od roku 1707 až po 30. léta 18. století.

Malá deska ve formátu čtyřlistu s vyobrazením *Snu sv. Josefa* překvapí živostí a svobodou malířského přednesu. Anděl nesoucí důležitou zvěst zastihl Josefa spícího polosedě v interiéru připomínajícím chrámovou předsíň, u nohou tesařské nástroje. V pozadí sedí Marie při domácí práci. Boží posel se sklání ke spícímu, levicí jej zlehka bere za paži, aby mu sdělil tajemství Mariina božského početí. Obnova malby se v podstatě omezila na vyčištění, takže barevnost i rukopis zůstaly naprosto autentické. Hertl samozřejmě ctil řemeslné zásady barokní malby s lazurami a vrchním lakem. Dnes nám tolik sympatická malířská volnost je zde ovšem dána spíše rychlejším pracovním postupem při malbě temperou a roli zde asi sehrála také skromná objednávka, kterou mohl Hertl uspokojit zběžnějším, skicovitým provedením námětu. Stejně je tomu u většího, titulního obrazu s námětem *Neposkvrněného početí Panny Marie*. Kompozice je však podstatně komplikovanější skladbou celé řady ikonografických prvků. Ústřední postava – Panna Marie – stojí nejen na zemské kouli obtočené děsivým plazem, ale mezi její chodidlo a šíji saně-ďábla malíř vložil také srpek měsíce, starověký symbol čistoty. Marie, s rukama sepjatýma, vzhlíží k holubici Ducha svatého, vznášející se nad ní, v aureole zářící na potemnělém nebi. Jeden z paprsků spojuje holubici s trojúhelníkem Božího oka na Mariině hrudi. Oděna je v bílém šatu s modrým pláštěm zdobeným na lemu zlatým krumplováním s drahými kameny. Kolem hlavy světice, zdobené vínkem z bílých liliových květů, září dvanáct hvězd. Toto zobrazení rozšířené v 16. století španělskými umělci[3] přejímá obraz ženy z Apokalypsy: *A ukázalo se na nebi veliké znamení: žena oděná sluncem, s měsícem pod nohama a s korunou dvanácti hvězd kolem hlavy.* Odtud pochází i zpodobení poraženého ďábla: *A veliký drak, ten dávný had zvaný ďábel a satan, který sváděl celý svět, byl uvržen na zem* (Zj 12,1-2). Narážkou na příběh prvního hříchu je i jablko z rajského stromu poznání v hadí tlamě. Nao-

Jan Jiří Hertl: Neposkvrněné početí P. Marie. Kamenářský oltář v OMČR Turnov.

pak žebro praotce Adama vězící v závitech ocasu obludy upozorňuje na souvislost mezi stvořením prvního člověka a duchovním znovuzrozením lidstva očištěného a spaseného nadcházející Kristovou obětí. Také k motivu světice stojící na hadí hlavě najdeme předlohu v Písmu – tím základním je Boží rozsudek nad lstivým pokušitelem z rajské zahrady: *Protožes to učinil, buď proklet... Mezi tebe a ženu položím nepřátelství i mezi símě tvé a símě její. Ono ti rozdrtí hlavu a ty jemu rozdrtíš patu* (Gn 3,14-15). Zprostředkovaně je jako symbol vítězství křesťanské víry, náboženské morálky a duchovní čistoty nad ďáblem tento motiv atributem Panny Marie (*Tys z Evy dcer ta požehnaná, která nám Syna Božího jsi dala. Potřelas hlavu hada pekelného...* z modlitby Zdrávas Maria), ale i archanděla Gabriela, sv. Markéty, sv. Prokopa a dalších světců.

U Mariiných nohou klečí adorující anděl, kolem krouží malí andílci (putti) s atributy Mariiných ctností a dalšími symboly převzatými z mariánské poezie. Jeden ze skupiny puttů v horní části kompozice rozhazuje růže, další pak drží meč s uťatou hlavou Jana Křtitele, lilii čistoty, emblémy s vyobrazením věže a archy úmluvy, královské žezlo, svítící hvězdu, vyobrazení zářící nebeské brány a poslední andílek v pravém dolním rohu plátna nese zrcadlo, v němž se sám zvědavě zhlíží. S tím korespondují slova tehdy populární loretánské litanie,[4] která zpívá:

Matko neposkvrněná...
Panno dobrotivá,
Panno věrná,
Zrcadlo spravedlnosti,
Trůne moudrosti,
Příčino naší radosti,
Stánku Ducha svatého,
Stánku vyvolený,
Stánku zbožnosti,
Růže tajemná,
Věži Davidova,
Věži z kosti slonové,
Dome zlatý,
Archo úmluvy,
Bráno nebeská,
Hvězdo jitřní...
Královno andělů...
Královno proroků,
Královno mučedníků.

Jak vidět, malíř vyjádřil čistotu Marie (tzv. Immaculata, Neposkvrněná) v tehdy obvyklé konfiguraci a s běžnými atributy. Tím zajímavější pak je

Jan Jiří Hertl: Studie k soše sv. Jana Nepomuckého s anděly. Archiv NG v Praze.

barevně ztlumená postava Boha Otce, který zezadu bere Marii za loket a druhou rukou objímá kolem šíje, s dlaní obrácenou k nebi.

Mariánská symbolika se opírá o biblické texty, o novozákonní žalmy, ale především o *Píseň písní.* Tento nádherný básnický útvar je současnou teologií interpretován jako soubor starožidovských svatebních písní, jehož milostné obrazy chápalo již rané křesťanství jako dialog Krista s církví nebo Panny Marie s Bohem. V roce 90 byla proto zahrnuta mezi kanonické (kodifikované) biblické texty a vřazena mezi knihy Starého zákona. V *Písni písní* nalézáme kromě řady zmíněných symbolů i verš korespondující s konfigurací postav Boha Otce a Panny Marie v Hertlově obraze:

jeho levice je pod mou hlavou,
jeho pravice mě objímá (Pís 2,6).

Malíř tak doslovně a přitom dobově přijatelným způsobem ztvárnil v jádru erotický motiv jako výjev duchovního splynutí Panny Marie s Bohem či Nejsvětější Trojicí. Bůh má totiž na pravici pásku s christogramem *IHS*,[6] takže scény je obrazně účasten i jejich syn, Ježíš Kristus. Paprsek světla, spojujícího Pannu Marii s holubicí Ducha svatého, jsme již v popisu obrazu zmínili. Vztah scény k citovanému verši je ještě čitelnější ve větším obraze. Těžko soudit, nakolik byl Jan Jiří kompozičně vynalézavý, ale popsaná konfigurace je ojedinělá. Nelze samozřejmě vyloučit nám neznámou předlohu, ale Hertlovi připsané kresby z majetku kosmonoských Jelínků (ve sbírkách Národní galerie) ukazují, že pro spolupracující sochařskou dílnu skutečně alespoň jednu předlohu vytvořil, a to ke svatojanské statui pod hradišťským zámkem.[6a]

Sv. Jan Nepomucký z dílny kosmonoských Jelínků pod zámkem v Mnichově Hradišti.

Sv. Jan Nepomucký tamtéž, anděl po pravici.

Byla by škoda nezmínit se v závěru ještě o jednom z momentů hodných povšimnutí, a sice zjevné obsahové souvislosti mezi oběma obrazy kamenářského oltáře. Pro diváka logické spojení dvou epizod předcházejících narození Páně – Neposkvrněného početí dítěte v lůně Panny a anděla upozorňujícího Josefa na božský původ tohoto nadpřirozeného jevu – má háček. Podle dostupné křesťanské literatury by totiž tyto dva motivy spolu neměly bezprostředně souviset. Neposkvrněné početí Panny Marie se totiž týká početí samotné Marie v těle její matky Anny. Marie musela být rovněž počata neposkvrněná tělesným stykem, aby přicházející Mesiáš vyšel z *čisté nádoby*, nezatížené dědičným hříchem. Uměleckým vyjádřením početí Ježíše v těle Mariině má pak být Zvěstování.[7] Domnívám se však, že některé detaily opravňují laického čtenáře Písma k určitým pochybnostem nebo alespoň otázkám. Například archanděl hovoří s Pannou o věcech teprve očekávaných: *Hle, počneš a porodíš syna a dáš mu jméno Ježíš. Sestoupí na tebe Duch svatý a moc Nejvyššího tě zastíní...* (L 1,31-35). Především ale apokalyptická žena sluncem

oděná, ikonografický předobraz Neposkvrněného početí, je těhotná a i z vlastního textu Zjevení vyplývá, že je matkou Božího syna, tedy totožná s Pannou Marií: *A ukázalo se veliké znamení na nebi: Žena oděná sluncem, měsícem pod nohama a s korunou dvanácti hvězd kolem hlavy. Ta žena byla těhotná a křičela v bolestech, neboť přišla její hodina. A drak se postavil před ženu, aby pohltil její dítě, jakmile se narodí. Ona porodila dítě, syna, který má železnou berlou pást všechny národy; ale dítě bylo přeneseno k Bohu a jeho trůnu* (Zjevení sv. Jana 12,1-5). Vysvětlení, že těhotná Panna Marie s atributy čistoty (srpek měsíce, lilie atd.) není obrazem ideálního spojení pozemské ženy s Duchem svatým, nýbrž je symbolem neposkvrněného početí sebe sama, je laikovi nesrozumitelné. Proto – ačkoli se mohu stěží pouštět do polemiky s teologickými autoritami – se domnívám, že vzhledem k obsahové spojitosti obrazů našeho oltáře smýšleli věřící v 18. století obdobně.

III.

Výjimečná událost, jakou je záchrana a zpřístupnění cenné barokní památky a výstava o barokním umění v Pojizeří, připravovaná turnovským muzeem, je také pobídkou k publikování alespoň dílčích výsledků, jež dosavadní bádání o Janu Jiřím Hertlovi zatím přineslo. Přestože zejména v Turnově a Mnichově Hradišti zanechal řadu vcelku kvalitních a zajímavých obrazů, zůstal dnes – bereme-li v potaz nepřesnosti v Tomanově slovníku jako jediné dostupné literatuře – vlastně neznámým zapomenutým mistrem. A jistě neprávem, vždyť jeho obraz *Legenda ze života sv. Františka* visel vedle prací P. Brandla, A. Angermayera a F. Bentuma v proslulé expozici *Pražské baroko*, uspořádané roku 1938 v Praze. Proto jistě neuškodí připomenout zde alespoň nejdůležitější údaje z jeho života. Starší autoři, jako Dlabacz nebo Nagler a později K. Kinský, uvádějí turnovskou rodinu Hertlů do souvislosti s rozvětveným rodem řezbářů a rytců v Augšpurku, odkud po třicetileté válce někteří odešli za obživou do Čech – a kam se snad v osobě Jana Jiřího Hertla, jmenovce a údajně vnuka našeho malíře – opět vrátili. Jak ale uvidíme z další faktografie, opatrnost v takovéto interpretaci nabízejících se souvislostí je namístě. Zastavme se ještě u transkripce Hertlova jména, které nejčastěji zaznamenáváme v německé podobě Hörtl. Malíř tak signoval své obrazy a v němčině vedenou korespondenci. Počeštěnou formu svého příjmení užíval při podepisování české soukromé korespondence nebo se pravidelně objevuje v česky psané dobové agendě turnovského městského úřadu i valdštejnských úředníků. Proto jsme se k ní také přiklonili. Zcela výjimečně pak se v praxi setkáme s tvarem Härtl, jenž je kupodivu akceptován nejvíce právě uměnovědnou literaturou.

Prvním pevným, doposud nezpochybňovaným bodem jeho biografie je rok 1695, kdy se údajně přiženil do rodiny městského lékárníka Kristiána Najmana.[8] O místu a datu narození Jana Jiřího se můžeme jen dohadovat. Jisté je, že v době, kdy spatřil světlo světa, Hertlové již byli v Turnově usedlí.[9] Otec Jana Jiřího, Ambrož Hertl, tu nejen pracoval,[10] ale v letech 1676 – 1782 postupně vlastnil a opět prodával domy označené později čp. 66, 31-32 a stavební parcelu po vyhořelém domě čp. 7 v ulici ke klášteru.[11] V mezerovitých farních matrikách však druhorozeného Ambrožova syna nenalézáme, a tak zatím nezbývá, než se spokojit s přibližným odhadem data jeho narození. Podle sňatku, kdy nejspíše měl již mistrovskou zkoušku za sebou a jistě mohl být přes dvacet let stár, bychom pak mohli usuzovat na dobu krátce po roce 1670. Hraběnka Marie Markéta z Valdštejna musela být s mladým a nadaným malířem spokojena. Již dlouho totiž hledala mezi svými poddanými talentované umělce a řemeslníky k realizaci ambiciózního rekatolizačního programu, díky němuž v kraji v 1. čtvrtině 18. století vznikla nebo byla obnovena řada sakrálních staveb. Připomeňme zde františkánský klášter a děkanský chrám v Turnově, děkanský kostel sv. Jakuba v Mnichově Hradišti, kostely v Bosni, Svijanském Újezdu, Kruhu u Doks a zřejmě i v Sudoměři (okres Mladá Boleslav), dále kaple na Valdštejně nebo Klokočce a především kapli sv. Anny v Mnichově Hradišti. V této *huti* se nakonec uplatnili architekt Antonio Canevalle, baumistr Mikuláš Raimundi, kosmonosští Jelínkové a právě Jan Jiří Hertl. Umění jeho otce, strýce, ba ani staršího bratra Rudolfa zřejmě neodpovídalo hraběnčiným představám, a tak roku 1698 objednává nespecifikované plátno pro refektář kapucínského kláštera v Mnichově Hradišti u litoměřického malíře Martina Světeckého, jemuž *za velký obraz do refectorium v klášteře Capucínském vyplaceno 9. června 1698 celkem 50 zl.*[12] Po vstupu Jana Jiřího do hraběcích služeb se však již v panských účtech jméno jiného malíře neobjevuje. Odmlčel se, nebo alespoň ustoupil do pozadí i Rudolf Hertl.[13] Jinak tomu bylo s řezbářem. Než se obrátila na již známou a prosperující dílnu sochařů Jelínků v Kosmonosích, vyzkoušela dovednost Pavla Rožáta, řezbáře z Mnichova Hradiště, jenž pro maníkovickou myslivnu zhotovil dvě jelení hlavy a zdobené velké dveře.[14] Nato mu Valdštejnové svěřili vyhotovení soch sv. Jana Křtitele a sv. Václava pro hlavní oltář ve františkánském kostele, jež ale musel *napravit* nejmenovaný pražský řezbář.[15] Po této zkušenosti se již zřejmě Marie Markéta rozhodla trvale pro Jelínky. Stejně tak nevíme nic o Janově malířském školení. Jisté je pouze, že od svého otce či strýce nemohl načerpat více než základní umělecké a řemeslné znalosti a že za zdokonalením odešel nejspíše k některému z pražských mistrů. Způsob kompozičního uvažování odkazuje ke konzervativnějšímu okruhu české barokní malby. Jisté analogie – srovnejme například Hertlovy kompozice lunet františkánské

Jan Jiří Hertl: Neposkvrněné početí P. Marie. OMČR Turnov. (Foto O. Kudrnáč.)

legendy, kdysi v ambitech turnovského kláštera, s lunetami v Bělé pod Bezdězem,[16] ale třeba i utváření fyziognomií tváří světců nebo vegetace – nás pak vedou do blízkosti pražského Jana Jiřího Heintsche. S jeho pracemi se navíc mohl Jan Jiří snadno setkat i na valdštejnském panství mimo Prahu. Bez pramenných dokladů však zatím zůstáváme na tenkém ledě hypotéz. Neúplné pořádky pražských malířských cechů totiž také nechávají tuto otázku bez odpovědi.[17] Z malířova zájmu o krajinu a atmosférické jevy nebo způsob mal-

by květů lze rovněž usuzovat, že pozorně studoval obrazy italských a vlámských mistrů přinejmenším ve valdštejnských sbírkách. Ještě Šimák zaznamenává ve svém Soupise celou řadu *herojských krajin* s hrady, vodopády, skalami a přístavy z ateliérů vlašských a holandských mistrů konce 17. století, stejně jako květinových zátiší, z nichž jedno bylo dokonce připisováno Janu Davidzovi de Heem.[18]

Jan Jiří se v Turnově rychle společensky etabloval. Nepochybně k tomu vedle sňatku s dcerou váženého patricie přispělo jeho působení v literátském bratrstvu a samozřejmě také postavení bratra Rudolfa (1670 – 1723),[19] rovněž *kunstu malířského*, jenž byl městským starším a v roce 1705 purkmistrem. Od roku 1699 se Jan Jiří objevuje v turnovské matrice desetkrát jako kmotr dětí z významných měšťanských rodin, mimo jiné zlatníka Václava Salusa, Kristiána Vejricha, Jana Poselta nebo primátora Jana Durycha. Naopak kmotrem jeho druhého syna Karla Adama byl Adam Buša – *ten čas kuchlmistr hraběte z Valdštejna*.[20] Prožíval zde léta tučnější i hubená. Od prvních let 18. století provádí – možná se svým bratrem – rozličné zakázky pro turnovský klášter.[21] Požár, jemuž klášter v roce 1707 podlehl, ale větší část jeho umělecké výzdoby zničil. Jan Jiří byl, zdá se, pilný katolík a nejspíše zkázu kláštera i děkanského kostela, jenž také padl za oběť ničivému ohni, těžce nesl. Na druhé straně byl spolu s turnovskými řemeslníky z těch, jimž tato tragická událost přinesla práci. I když nelze říci, že by ze situace těžil, Šimák například uvádí, že pětadvacet lunet s výjevy ze života sv. Františka v klášterních ambitech bylo r. 1718 pořízeno na náklad měšťanů a malíře samotného.[22] Byl to velký projev pokory Jana Jiřího před Bohem, jenž v červnu k sobě povolal malířova nejstaršího syna, devatenáctiletého Josefa.[23] Donátor, královský komoří a moravský zemský hejtman František Josef z Valdštejna, se navzdory postupující dně energicky pustil do nové stavby a ve dvou letech započala obnova interiérů. Po architektu Mikuláši Raimundim se tak v klášterních účtech objevuje v říjnu 1709 platba 33 zl. sochaři z Vrchlabí (*statuario Albipolensis*) za vyhotovení oltáře sv. Josefa a malíři Janu Hertlovi 42 zl. za pozlacení téhož. Je pravděpodobné, že tehdy již byl hotov i titulní obraz sv. Josefa, po boku mladinkou Marii s rukou na kříži zlověstně se rýsujícím v pozadí. Panně Marii dal Hertl podobu hezké nezralé dívky, natolik odlišnou od jeho ženských či andělských typů a natolik realistickou, že v ní můžeme spatřovat portrét některého dítěte z malířova okolí. Měsíc nato dostává Jan Jiří z klášterní pokladny 26 zl. za pozlacení a štafírování varhan a v prvním pololetí r. 1710 odevzdává pro hlavní oltář dnes již nezachované obrazy: titulní *Narození Páně,* do nástavce *Stigmatizaci sv. Františka* a dále jiné *partikulární dílo*. Ve druhé polovině téhož roku ještě vznikly dva velké a dva menší obrazy na boční oltáře.[24] Oltáře přitom dohotovil Matěj Wagner z Doks, zatím-

co truhlářské práce na nich provedl turnovský Václav Černovický. Za zmínku pak ještě stojí, že dosud stojící pískovcový portál v průčelí kostela vytvořil za 75 zl. kameník Mikoláš Kerzinger z Mladé Boleslavi. Je obdivuhodné – z hlediska finančních i organizačních nároků – že současně se velkoryse zvelebuje mnichovohradišťský zámek do podoby reprezentativního šlechtického sídla. V jeho výbavě nesměl chybět park se sallou terrenou a *Pomoranczhaus*.

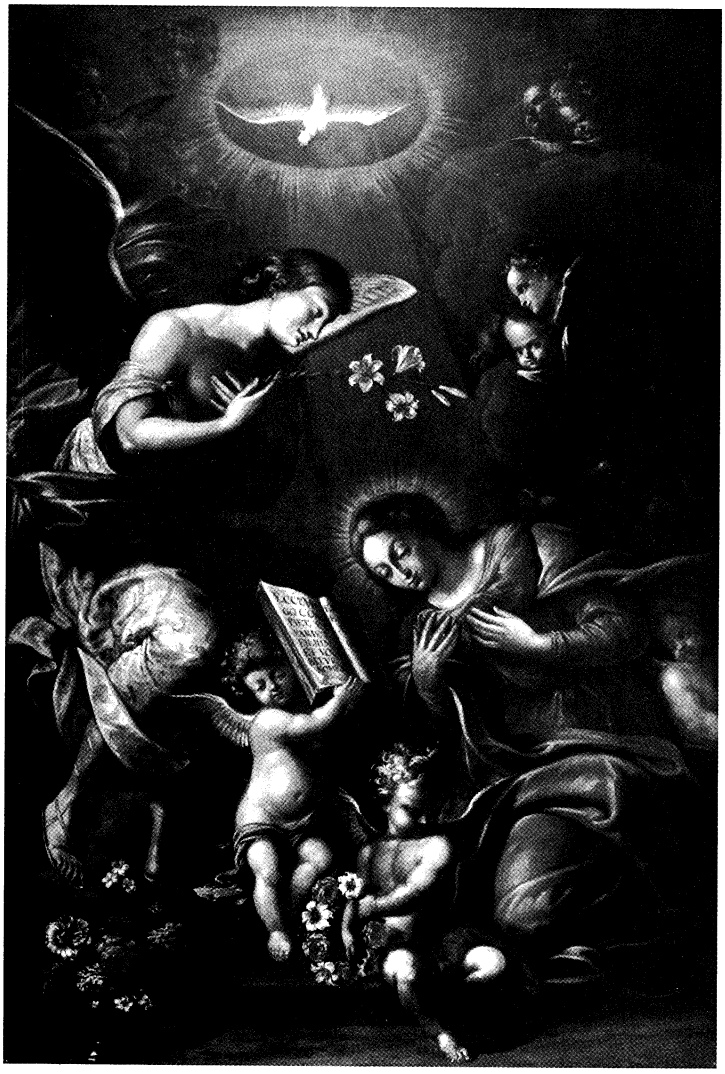

Jan Jiří Hertl: Zvěstování P. Marie. OMČR Turnov. (Foto O. Kudrnáč.)

Právě železnou konstrukci této oranžérie náš malíř roku 1711 zlatil.[25] Ke zvládnutí rozsáhlých a méně náročných prací přibyl mezi mnichy v roce 1713 další malíř, nejmenovaný *frater pictor*, a Jan Jiří se tak mohl více věnovat skutečné tvorbě. Oválný obraz svatého Prokopa malovaný do kláštera právě v uvedeném roce je zajímavý nejen vyzrálostí malířského přednesu, ale i zjevným zájmem Jana Jiřího o krajinu. Do pozadí umístěná legendární scéna Prokopovy orby s ďáblem zapřaženým do pluhu Hertlovi posloužila jako příležitost pohrát si s mlžnou podvečerní atmosférou a vegetací zrůžovělou v zapadajícím slunci. Mezi vysoké stromy umístil okrouhlý antikizující chrám.

Nepravidelné zakázky ale k udržení domu a obživě rodiny asi nestačily a Jan Jiří se snaží také hospodařit.[26] Nepochybně mu proto přišlo vhod jmenování hraběcím aktuárem[27] a v turnovské městské radě zastupoval z titulu této funkce valdštejnské zájmy. Dobové souvislosti naznačují, že hodnost aktuára mohla být projevem hraběcího uznání za loajalitu, kterou Jan Jiří a jeho bratr Rudolf projevili ve sporu vrchnosti s měšťany o městská privilegia. Byli členy městské rady, oba zpočátku zřejmě na straně sousedů. Rudolf byl po vyhrocení sporu dokonce r. 1712 vyslán Turnovskými se stížností na vrchnost k místodržitelskému úřadu do Prahy,[28] již rok nato se ale přiklání k vrchnosti, jak vyplývá z kronikářova komentáře k osudu vězněného a mučeného Václava Vejricha: *On pak dostal od našich p. šelem takovou záplatu. A to mu způsobil Rudolf Hertl, malíř.*[29] V roce 1715 se již pan aktuarius snaží přesvědčit obecní radu, aby hledaná privilegia sami odevzdali vrchnosti.[30] Vysvětlit tuto konverzi obou bratří – nebo přinejmenším Janovu – pouze racionální zištnou úvahou by ale bylo zřejmě zjednodušené. O vzájemné duchovní spřízněnosti malíře a Marie Markéty z Valdštejna totiž nemůže být pochyb. Jak jinak vysvětlit povolání Jana Jiřího do Mnichova Hradiště v roce 1721, od kdy je v zámeckých účtech veden jako dvořan (*Aufwerther*) se stálým platem nádavkem k honorářům za namalované obrazy? To se přece jen vymyká naší představě běžného vztahu provinčního umělce a urozeného zákazníka, vztahu, jenž ještě posílila smrt hraběte Františka Josefa z Valdštejna následujícího roku.

V Mnichově Hradišti jej pak čekala plodná umělecká léta, kdy již jen výjimečně prováděl jiné než ryze umělecké zakázky. Patří mezi ně také zřejmě jediný Hertlův doložený, bohužel zároveň asi i ztracený světský obraz, portrét hraběnky Marie Markéty, jejž popisuje ještě Šimák.[31] Pro zámeckou kapli maloval oltářní obraz sv. Jana Nepomuckého, jenž podává na okříně svůj jazyk trůnící Madoně. Dokonce na přání hraběnky vyzkoušel – již s menším zdarem – i techniku fresky, když vyzdobil, snad roku 1723, stropy hraběnčiných pokojů tématy z řecké mytologie.[32] Z našeho pohledu kuriózní zakázku

na šestnáct obrazů Františka Xaverského a sv. Leonarda, rozestavěných v létě 1723 po polích k ochraně úrody,[33] pak splnil již nejmenovaný *malíř turnovský*, nejspíše jeho syn Václav Hertl (asi 1693 – 1738).[34] Bratr Rudolf byl totiž v tom čase nejspíše nemocen a pochován 2. srpna téhož roku.[35] Po otci pak Václav převzal i pozlacovačské práce.[36]

Za nejlepším dílem Jana Jiřího musíme do kaple sv. Anny, přistavěné v letech 1723 – 1724 k východnímu křídlu kapucínského kláštera. Poutní kapli projektoval stavitel kapucínské provincie Jan Křtitel Vyškovský nebo z Vyškova (*Viskoviensis*).[37] Její bohatá, sochařsky i štukami zdobená fasáda je příslibem toho, co poutníka čeká uvnitř, ve světlém interiéru. Boční oltáře lemují cestu k hlavnímu s obrazem patronky. Hertl umístil svatou Annu s malou Marií do staré antické zahrady. Na dlažbě terasy, u nohou světice, leží tambur povaleného iónského sloupu, vzrostlé stromy s ruinami a obeliskem v pozadí vytvářejí nádhernou romantickou scenérii. Tady se plně uplatnil Hertlův mimořádný cit pro krajinu, schopnost odpozorovat a vyjádřit nejjemnější nuance atmosféry, podvečerní proměny barev a světla. Přestože matka s dítětem jsou ideovým těžištěm výjevu, upoutá více pozornosti po straně stojící anděl, nastavující sv. Anně velkou tabuli, na níž jsou v šesti polích vyobrazeny valdštejnské zámky v Mnichově Hradišti, Bělé pod Bezdězem, Doksech, Duchcově a také Hrubá Skála s Komořím Hrádkem. Marie Markéta tak chtěla s vděčností připomenout zásah světice, díky němuž se v roce 1713 vyhnula valdštejnským panstvím morová epidemie. Nezvyklou a různorodou kompozici malíř harmonicky spojil pomocí měkkého světla a sjednocujícího barevného témbru. Tady dosáhl Jan Jiří šťastně svého uměleckého vrcholu, za nímž viditelně zaostávají konvenční malby bočních oltářů. Hertl musel vědět, jak mnoho hraběnce na hlavním oltáři záleží. Přestože k financování rozestavěných kostelů a far přibyly náklady na obnovu zámku, vyhořelého r. 1724, nešetřila zde penězi. V kontraktu uzavřeném mezi hejtmanem mnichovohradišťského panství Franzem Biernerem a naším malířem 28. března 1725 si dokonce vymínila schválení barev ke štafírování oltáře, výslovně se dále připomíná, že světci a andělé v barvě alabastru budou mít doplňky (*extremitaeten*) pozlacené dukátovým zlatem stejně dobře, jako by byly z masivního kovu. Cena kvalitního plátkového zlata asi podstatně ovlivnila výši rozpočtu. Za svědomité provedení zakázky mělo být podle smlouvy malíři vyplaceno 430 zlatých,[38] což byla značná suma, dokonce o deset zlatých převyšující částku, kterou rok nato Jan Jiří obdržel za šest oltářních obrazů a štafírování tří oltářů s kazatelnou do mikulášského kostela v Turnově.[39] Popsaný titulní obraz je tu zmíněn pouze jako *Altarblatt*, ale není pochyb, že šlo o toto dílo. Jeho ikonografická idea byla jistě také hraběnčina. Kontrakt, na nějž jsem byl před lety upozorněn pracovnicemi někdejší mnichovohradišťské

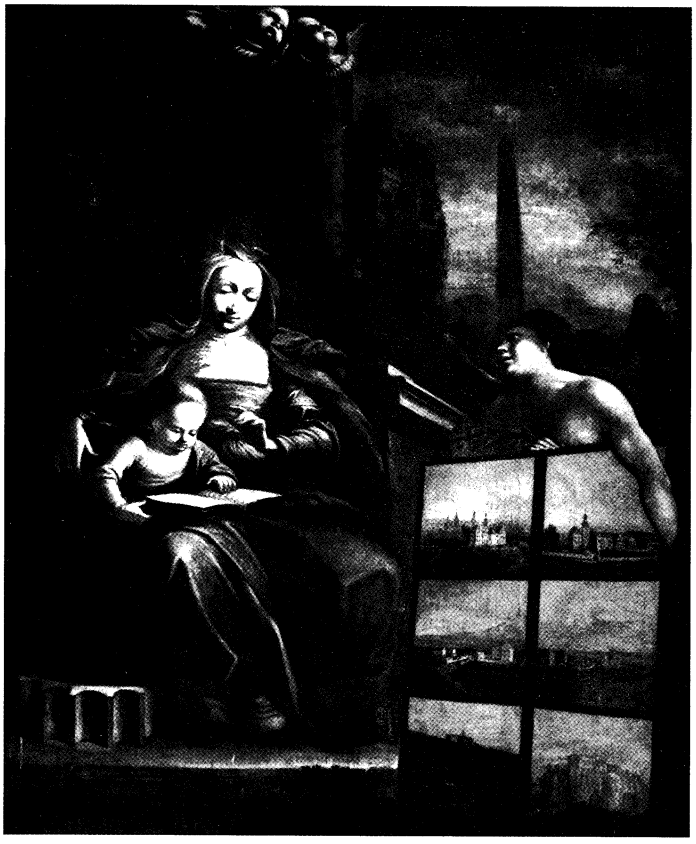

Jan Jiří Hertl: Sv. Anna učitelka. Kaple sv. Anny v Mnichově Hradišti. (Foto J. Macháček.)

pobočky Státního oblastního archivu v Praze, s pečetí a podpisem *Johan Georg Hörtel, Aufwaerther,* navíc vysvětluje existenci či lépe řečeno neexistenci neznámého malíře Aufsantera, jemuž bylo autorství obrazu v literatuře přisouzeno.[40] Nyní je zřejmé, že Aufsanter je pouze chybně přečtené *Aufwerther*, tedy dvořan, jak byl Jan Jiří v účetních knihách a dalších zámeckých písemnostech titulován.

Po vysvěcení kaple sv. Anny v roce 1725 se pozornost vrchnosti zaměřila na vybavení obnoveného kostel sv. Mikuláše v Turnově a právě dokončované novostavby kostela sv. Vojtěcha v Kruhu u Doks. Architekt se spokojil s týmž stavebním schématem objektů s průčelní věží a rovněž vytížený Hertl si v časové tísni vypomohl zopakováním kompozice a typu světců na titulních

obrazech hlavních oltářů. Alianční znak valdštejnský a trautmannsdorfský musel být na obraz sv. Vojtěcha v Kruhu přimalován později, až po svatbě mladšího z hraběcích synů Františka Josefa Jiřího s Josefou z Trautmannsdorfu v dubnu 1729, kdy se ujali patronátu nad chrámem. Řada velkých objednávek pokračuje a podle vyúčtování nákladů na obnovu a vybavení děkanského kostela sv. Mikuláše v Turnově je koncem roku 1725 nebo začátkem 1726 Janu Jiřímu vyplaceno za již zmíněných šest oltářních obrazů, štafírování oltářů a kazatelny 420 zl. Nezastavily se ani práce na výzdobě turnovského kláštera. Dochovaná klášterní Početnice (*Ratiocinia*) je dnes cenným dokladem pro časové zařazení některých dochovaných Hertlových maleb. V roce 1725 přebírá Jan Jiří doplatek 7 zl. za obrazy sv. Petra, bl. Jana Nepomuckého a Matky Boží.[41] Svatojanský obraz opakuje tehdy s oblibou užívané motivy, kdy kromě mučedníka klečícího mezi anděly (jeden z nich drží klíč, v tomto případě znak mlčení) zde najdeme odloženou otevřenou bibli, pokořeného zlostného lva, symbolizujícího krále Václava IV., a v pozadí scénu svržení Nepomukova těla do Vltavy s dramaticky zarudlou architekturou města. Zaujme však kvalitní malířský přednes s citem pro atmosféru výjevu – se zmučeným a přesto vítězným martyrem, zahrnutým soucitem i úctou andělů, a také pozornost věnovaná detailům, jako např. materiálové kvalitě popisovaných předmětů. Bohužel nevíme, který z dnes známých obrazů mariánského cyklu je zde míněn.[42] Vzápětí se dozvídáme o dalších dílech, která františkánům odevzdal: především r. 1725 maloval pro klášter oltářní plátna a do ambitů kolem rajské zahrady cyklus lunet ze života sv. Františka. Nevyrovnanost malířského provedení napovídá, že mu zde s prací pomáhal další malíř, nejspíše jeho syn Václav, jenž teprve 1733 přijal městské právo *kunstu malířského*.[43] Jan Jiří se pak soustředil na ústřední postavy výjevů ze života sv. Františka a lze předpokládat, že jeho rukou jsou malovány často i krajinné pasáže, jejichž přesvědčivost je překvapující u malíře, jenž zřejmě neopustil Čechy. Mezitím roku 1727 štafíroval oltáře a dodal obrazy do děkanského kostela sv. Jakuba v Mnichově Hradišti.[44]

Rok 1727 však byl také rokem dědického narovnání mezi hraběcí vdovou a starším synem Františkem Arnoštem. Marie Markéta pak přesídlila na Komorní Hrádek (dnes součást Chocerad u Benešova), kam od smrti manžela zajížděla stále častěji. Nechala zde postavit kapli Nejsvětější Trojice a zřejmě i na její výzdobě nebo alespoň obnově se Jan Jiří podílel. Můžeme tak usuzovat z bohužel nedatované kvitance 6 zlatých, vyúčtovaných malířem za cestu z Hrádku do Turnova.[45] Hraběnka se ale z Komořího Hrádku dlouho netěšila. Zemřela v dubnu 1728 a možná v souvislosti s posmrtným uctěním zbožné donátorky byl pro turnovský klášter objednán a v listopadu zaplacen obraz její patronky sv. Markéty[46] s pasážemi bravurně zvládnutých barevných

past; při nedávném restaurování se na něm objevil zbytek signatury. Sem, do vrcholného Hertlova období, asi patřil také nezvěstný obraz, zapůjčený roku 1938 na výstavu *Pražské baroko* ze sbírky Rienecka-Nostitze. Známe rámcově pouze jeho námět: *Legenda ze života sv. Františka,* bez podrobnějšího popisu či dokonce fotodokumentace. Při pátrání v depozitářích Národní galerie jsem narazil na dílo, které z několika důvodů vzbudilo mou pozornost – inventárním číslem O-7024 označené plátno, vedené v kartotéce NG jako sv. František Serafinský, dílo českého mistra kolem poloviny 18. století. Sedící nebo klečící světec má sepjaté ruce položeny na umrlčí lebce a vzhlíží k andělu, jenž mu přináší lampu věčného světla. Fyziognomie světce, způsob malířského podání rukou i lebky, ba i světcovy hlavy, zachycené mírným podhledem z profilu, v mnohém připomínají Hertla. Dokonce i k robustnímu, mužnému typu anděla bychom našli protějšek v andělovi na obrazu sv. Anny z hradišťské kaple. Barevná střídmost, proti Hertlově zálibě v barevných akcentech i anatomicky dokonale vymodelovaná hlava, odlišná od většinou schematizovaných typů Hertlových mužských světeckých postav, však nabádá k opatrnosti v případné atribuci. Mnohé by asi, stejně jako již u jiných Hertlových prací, vyjasnil restaurátorský zákrok s odstraněním ztmavlých laků. Zcela nedávno jsme narazili na zmínku o reversu, z něhož vyplývá, že obraz zapůjčili pořadatelům výstavy turnovští františkáni. Pak by se mohlo jednat o oválnou podobiznu světce zachyceného ve stejné situaci, jak výše uvedený obraz ze sbírky OMČR.

Valdštejnský rod se tedy rozdělil na větve duchcovskou a mnichovohradišťskou a synové Marie Markéty již zdaleka nesdíleli matčinu náboženskou horlivost. Jako moderní vzdělaní šlechtici se starali více o podnikání. A pokud se v jejich účetních knihách objevují výdaje za umělecká díla, jde o vybavení zámků, výjimečně o údržbu stávajících sakrálních objektů,[47] spojených s památkou na rodiče. Nevíme, zda díky velkorysosti Františka Arnošta z Valdštejna nebo závěti hraběnky mohl stárnoucí Jan Jiří Hertl zůstat a zaopatřen deputátem nakonec i dožít při zámku Mnichově Hradišti. Zakázek, alespoň těch doložených, bylo nyní výrazně méně. Za ta minulá příznivá léta se ale vzmohl a v Hradišti i v Turnově byl váženou osobností. V Turnově přikupuje roku 1731 další dům,[48] snad pro syna Václava a jeho rodinu. Mohl by být spokojen. Život mu však ukazuje i stinné stránky. V červenci následujícího roku umírají jeho dva vnuci, sedmiletý jmenovec Jan Jiří a dvouletá Josefka.[49] Snad mu vedle víry pomohla bolest překonat i další práce, poslední velká zakázka iniciovaná nepochybně ještě Marií Markétou, a sice oltářní obraz pro novostavbu kostela sv. Václava v Bosni, signovaný a datovaný 1733. Dramatická diagonální kompozice zavraždění českého patrona je pokračováním obratu v malířově tvorbě, naznačeném již svatojakubským oltářem. Po sta-

tické monumentalitě svaté Anny, Jana Nepomuckého nebo postav mariánského cyklu se objevuje rozdrobená dynamická skladba se světlejší barevností, příznaky pozdního baroka. Tomuto stylovému obratu již ale v tvorbě Jana Jiřího Hertla chybí pokračování, přestože podle některých zpráv malíř pracoval až do své smrti někdy na začátku roku 1740.[50] Naopak víme, jak byla jeho poslední léta poznamenána dalšími smutnými událostmi. Čtyři roky po smrti manželky Anny, uložené v roce 1734 v kryptě turnovského mariánského kostela, pochoval syna Václava, a protože Václavova žena Kateřina byla již také po smrti,[51] věnoval ubývající energii záležitostem osiřelých vnuků, jimž hrozila ztráta zadluženého domu. Jeho posledním doloženým dílem je tak obraz Panny Marie v děkanském kostele v Mnichově Hradišti, vročený 1735.

Poznámky

[1] ŠIMÁK, J. V.: *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém.* Sv. 32. Politický okres turnovský. Praha 1909, s. 189.

[2] Rovněž ve sbírce Okresního muzea Českého ráje v Turnově.

[3] HALL, James: *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění.* Praha 1991, s. 326-327.

[4] *Kancionál.* Vydala Česká katolická charita v Praze 1973, s. 62-63.

[6] Christogram nahrazuje jméno Ježíše několika písmeny, např. *XP* (řecká písmena *chí* a *rhó*, počáteční ve jménu *Chrístós*). *IHS* je zase zkratkou řeckého jména Ježíš.

[6a] SÚA Praha, ŘA františkánů, Konvent sv. Františka Turnov, inv. č. 2874, kart. 161.

[7] Výklad Zvěstování např. *Slovník biblické teologie.* Řím 1991, s. 214, kde se dočteme, že *evangelista Lukáš chce říci, že Maria rozumí, že se má stát matkou ihned, jako matka Samsonova* hned po slovech anděla, který jí oznámil mateřství (Sd 13, 5-8).

[8] ŠIMÁK, J. V.: *Malíři turnovští.* In: Památky archeologické XXI. Určité pochybnosti sem však vnáší údaje z turnovské matriky, viz pozn. 24.

[9] Státní okresní archiv (SOkA) Semily, Archiv města Turnova (AM Turnov), sign. I-V-240b; v červenci 1669 se omlouvá Augustin Hertl turnovským radním, že se pro pilnou malířskou práci u pana Adolfa Haranta nemůže osobně dostavit k projednání žádosti o zhost pro svou manželku. PhDr. Ivo Navrátil naopak před časem zjistil, že Jan a Jiří Hertl, původem z Jiřetína (*civis Georgenthalensis*), jsou v letech 1690-1696 vedeni v matrice žáků jezuitského gymnázia v Jičíně. Jiřetín přitom patřil od r. 1642 k valdštejnským panstvím. V době přípravy tohoto článku však byl fond koleje delimitován ze Státního okresního archivu v Jičíně do Státního oblastního archivu v Zámrsku a přes naši snahu se dosud nepodařilo tyto důležité údaje ověřit.

[10] Šimák, *Malíři*, s. 69. V roce 1678 maloval a pozlacoval pro literátské bratrstvo oltářní archu.

[11] ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova. Místopis.* Díl 3., s. 63, 97, 135-136, 165. Srovnej také Šimák, *Malíři*.

[12] Státní oblastní archiv (SObA) Praha, Ústřední správa valdštejnských velkostatků, II. 1356, počet hlavní 1. ledna - 30. června 1698, pol. 74.

[13] Rudolf Hertl, jehož malířská profese bývá v městských dokumentech tu a tam připomenuta, plnil zřejmě do příchodu Jana Jiřího malířské zakázky jako pokračovatel Augustinův a Ambrožův. Podle Hájka maloval 1688 na zakázku paní hraběnky (Desfours) do kostela v Železném Brodě titulní obraz sv. Jakuba na hlavní oltář i sv. Annu do oltářního nástavce, samotnou oltářní architekturu pak také štafíroval. Srovnej HÁJEK: *Turnovští na stavbách v Železném Brodě.* Od Ještěda k Troskám, *13*, 1934-1935, s. 175.

[14] SObA Praha, cit. fond, II. 1356, počet hlavní 1. ledna - 30. června 1698, pol. 74.

[15] Ibidem. Náklad na klášter turnovský.

[16] Srovnej např. ŠIMÁK, J. V.: *Soupis památek historických a uměleckých v Republice československé.* Sv. 46. Politický okres mnichovohradišťský. Praha 1930, s. 128.

[17] Archiv Národní galerie Praha, Kniha malířského bratrstva malostranského z let 1674-1781, sign. AA 1212.

[18] Šimák, *Soupis památek,* sv. 46, s. 228 – zámecká obrazárna, pol. 115.

[19] SObA Zámrsk, sbírka matrik, sign. 5255, s. 184: *2. 8. pochován Rudolf Hertl ve věku 53 let.*

[20] SObA Zámrsk, sbírka matrik, sign. 5251, fol. 63-110.

[21] SObA Zámrsk, Řád františkánů Turnov, Ratiocinia Convent. Turnoviensis 1705-1757, sign. B 17. Dále jen Ratiocinia. V klášterních účtech

je tak v březnu 1705 uveden doplatek 1 zl. za Ukřižování na velkém oltáři (*Crucifixum ad majus Altare*). Další blíže nespecifikované malby v klášterních ambitech *imagine picta ad ambitum* byly propláceny v říjnu a v prosinci, pozlacení rámů na obrazech sv. Jana Kapistránského a sv. Paschala (*Pictori pro inauratione cislarum ad imagines S. J. Capistrani et Paschalis*).

[22] Šimák, *Soupis památek,* sv. 32, s. 226.

[23] SObA Zámrsk, sbírka matrik, sign. 5255, fol. 178: *20. června 1718 pochován Josef, syn pana Jana Hörtle, aktuára turnovského, věku 19 let, všemi svátostmi zaopatřen.*

[24] SObA Praha, cit. fond, sign. 1359, počet hlavní 1710.

[25] Ibidem, počet hlavní, 2. pololetí 1711.

[26] Ještě v roce 1721, kdy se stal *dvorním valdštejnským malířem*, dluží Jan Jiří 14 zlatých a 4 krejcary z panské valchy, srovnej SOkA Semily, AM Turnov, pamětní kniha, zápis č. 137.

[27] J. V. Šimák uvádí, že J. J. Hertl je k roku 1716 zmiňován jako hraběcí aktuár (*Malíři*, s. 69), a další autoři již tento letopočet považují za rok Hertlova jmenování do této funkce. V autentické Kronice turnovské, popisující průběh sporu turnovských měšťanů s vrchností o městská privilegia v letech 1712-1718, uvádí její autor Kristián Vejrich Jana Jiřího ve funkci aktuára již v roce 1714, kdy se zasadil o uvěznění Františka Tázlera: *On že nechtěl přeci jíti, tedy ho vzali sedláky a myslivci a táhli jako psa až přes mázhauz na schody. Jan Jiří Hertl malíř, aktuarius, p. Jan Durich primas, Václav Svoboda rynkovný a jinší jim podobní partikáři jsou jim to způsobili, že je z Turnova jinam odvezli.* Srovnej *Kronika turnovská psaná Kristianem Josefem Vejrichem*. Praha 1864, s. 38.

[28] Tamtéž, s. 15.

[29] Tamtéž, s. 36.

[30] Tamtéž, s. 40.

[31] Šimák, *Soupis památek,* sv. 46. V zámecké obrazárně Šimák zaznamenává olejomalbu o rozměrech 64 x 48 cm, zobrazující dámu v zeleném kostýmu, na rubu obrazu nápis *Margaretha, Graeffin Waldstein Wittib 1721, Georg Hertl pinxit*. Tento obraz se zatím nepodařilo nalézt. V zámeckém inventáři z roku 1866(?) sice nalézáme pod číslem 193 položku: *Dámský portrét, poprsí jeptišky (Nonne), představující Marii Markétu z Valdštejna s oválným obrazem v ruce, představujícím kapli* (doslova kostel) *sv. Anny v Mnichově Hradišti*. Popis odpovídá malbě, jež je stále v zámecké sbírce, navíc restaurovaná, avšak jeho zanedbatelná malířská kvalita je natolik vzdálená Hertlovu umění, že lze jen stěží obě díla ztotožnit.

[32] SObA Praha, cit. fond, sign. 1363, počet hlavní peněžitý 1723. Vyplacen zřejmě zbytek honoráře ve výši 4 zl. Janu Jiřímu Hertlovi, *welcher in dem Schloss Muenchengratz in Ihro Excell. Frau Frau Graefin Zimmer drey Bilde mit Wasser Farben angemalet.* Podrobněji COGAN, Miroslav: *Památky a příroda.*

[33] Tato v podstatě magická praktika, jež v selském prostředí přežívala ještě na začátku 20. století, byla v náboženský vypjaté barokní době běžná. V příloze hlavního počtu za 1. pololetí r. 1716 čteme pod bodem 254: *Řezbáři od pěti velkých dubových křížů, na nich boží umučení, a deset sloupů, na kterých fikury svatého Jana a Pavla postaveny, vobarveny a volejem napuštěny, které ke cti a chvále boží proti zlému povětří a krupobití do pole z poručení jeho Vys*[soce] *hraběcí Excell*[ence] *zdejší milostivé vrchnosti na zdejším panství postavili, kteří při postavení velkou práci měli a dobře zasloužili dle Ap*[robace] *2 zl.* Příjem z podobné zakázky pak potvrzuje Václav Hertl v roce 1726, srovnej hlavní počet, inv.č. 1039, příloha 33.

[34] SObA Zámrsk, sbírka matrik, sign. 5256, s. 296: *11.září 1738 pochován pan Václav Hörtl, měšťan turnovský, 45 let věku* (!). Je-li tento údaj z turnovské matriky přesný, narodil se v roce 1693, a jde-li o téhož Václava Hertla, jenž byl synem Jana Jiřího a podle matriky se oženil 24. listopadu 1722, museli bychom – jako již mnoho jiných dat – posunout i sňatek našeho malíře otce s Annou Najmanovou nejméně o dva roky dopředu. Pravděpodobnější však je chyba ve věku zesnulého, jehož plátno *Sv. František oroduje za hříšné,* signované *Wenzl Hörtl*(?), se rovněž dochovalo v muzejních fondech.

[35] SObA Zámrsk, sbírka matrik, sign. 5255, s. 184.

[36] SÚA Praha, cit. fond, sign. 1363, hlavní počet peněžitý, I. pololetí 1725, je mu vyplaceno 15 zl. 30 kr. za pozlacení makovice na zámecké věži.

[37] Tamtéž, sign. 5591, karton 292. Pamětní list nebo opis listu vloženého do báně na kapli sv. Anny dále mj. uvádí i jméno políra Matese Dlouhého z Mnichova Hradiště. Šťastnou náhodou ve Sběrných surovinách zachráněný půdorys kaple *aprobirovala*, tedy schválila Marie Markéta hraběnka z Valdštejna dne 2. května 1723.

[38] Tamtéž, sign. 5518, pol. 306 (původně bez čísla, asi ještě nezpracováno).

[39] Tamtéž, sign. 1039, příloha č. 56. Sumář nákladů na výstavbu a vybavení kostela sv. Mikuláše, 1726.

[40] *Umělecké památky Čech.* Díl 2. Praha 1978, s. 414, přestože sám Šimák, z nějž pozdější literatura čerpala, o malíři tohoto jména pochybuje, a záznam v kapucínských análech, z nějž vycházel, označuje nejspíše za zkomolený nebo špatně přepsaný.

[41] Ratiocinia, fol. 121.

[42] Ve sbírkách muzea jsou *Neposkvrněné Početí, Narození, Zvěstování a Nanebevzetí Panny Marie.*

[43] SOkA Semily, AM Turnov, rkp. 34, fol. 131a.

[44] Ratiocinia, fol. 142.

[45] SObA Praha, RA Valdštejnů, Duchcov. Dokeská manipulace, kart. 1.

[46] Tamtéž, sign. 1363, přílohy k účtům ze 2. pololetí 1727, náklad na kostel sv. Jakuba: *Martinu Jelínkovi, kosmonoskému sochaři, dle aprobace za vyhotovení sochařské práce do tohoto kostela ... 130 zl.*
Janu Jiřímu Hertlovi za vyštafírování a současně malování velkého oltáře podle aprobace zaplaceno ... 350 zl.

[47] SObA Litoměřice, pob. Žitenice, Vs Hrubá Skála, rozličná vyúčtování z roku 174?. Pokračovatelem hertlovské malířské tradice se po smrti Václava stal jeho bratranec, František Josef Hertl (nar. snad kolem 1690), syn Rudolfa Hertla:
Podle kontraktu s turnovským malířem Františkem Josefem Hertlem za štafírování oltáře sv. Jana Nepomuckého v kapli na Valdštejně zaplaceno ... 50 zl.
Item za nově malovaný oltářní obraz tamže 8 zl.
Dále sochaři Františku Fialovi z Turnova za zhotovení oltáře na Valdštejn ... 38 zl.
Vícero různým řemeslníkům za vyvedení štafírování statue sv. Jana Nepomuckého u skalského pivovaru je přiřčeno (entrichtet)...50 zl.
Item malíři Hertlovi za následovné přemalování (Ueberstaffierung) této sochy zaplaceno...7 zl.
Již předtím nechal František Arnošt dekretem ze 17. ledna 1738 postavit u kaple Klokočka domek (*jak možno nejmenší a s nejnižšími náklady*) se zvoničkou pro poustevníka Jana Donáta Weyricha, původní profesí malíře a štafíra rozeného v Turnově (!) a opatřil je deputátem z velkostatku. Hraběcím požadavkem bylo, aby se poustevník denně pomodlil růženec za hraběte, jeho otce i děda. Tamtéž, Ústřední správa velkostatku, sign. XXIV-45-1, fol. 73a.

[48] ŠIMÁK, J. V.: *Paměti města Turnova. Místopis.* Díl 3, s. 129: r. 1731 kupuje od švagrové Anny Najmanové i vedlejší dům čp. 24.

[49] SObA Zámrsk, sbírka matrik, sign. 5255, fol. 193.

[50] SOkA Semily, AM Turnov, sign. XII G 31. Ovdovělá Alžběta Hertlová, druhá manželka Jana Jiřího, se dopisem z 26. dubna 1740 na turnovském aktuárovi, purkmistru a městské radě dožaduje vydání majetku po zesnulém malíři, který z Mnichova Hradiště odvezl syn Jana Jiřího, páter Karel Hertl, v té době turnovský kaplan, doprovázený varhaníkem. Hertlová přitom argumentuje péčí o již nemohoucího manžela, jehož *ať kamkoliv, i do chrámu Páně k službám božím jíti chtěl, jeho vésti, ba při jídle i krmit musela a jako dítě opatrovala a do smrti dochovala.* Odpůrci naopak v odpovědi na nařčení vykreslují aktuárovi Alžbětu Hertlovou jako rozhazovačnou ženu, která nejenže zesnulému malíři nedovolila přispívat finančně dětem, a co bylo cennějšího, již sama rozprodala, ale dokonce nadělala dluhy za to, *co ona s jinýma užila.* Co se pak týká péče o Jana Jiřího, *klamavě přednáší, poněvadž on, říkají, do poslední chvíle malovati mohl.* Tamtéž, sign. XII G 33.

[51] SObA Zámrsk, sbírka matrik, sign. 5255, fol. 199.

Miroslav COGAN: *Wallenstein's painter Jan Jiří Hertl*

In 1996 there was finished restoration of small altar with two paintings of Immaculata and Dream of St. Joseph from collection of District Museum Českého ráje in Turnov. The renovated baroque piece has been placed in the museum's permanent exhibition, because it is valuable example of two regional artists creativity from the beginning of the 18th century – sculptors Josef and Martin Jelínek in Kosmonosy (statues of St. Wenceslaus and St. Vitus) and Turnovian painter Jan Jiří Hertl.

The rich symbolic of Immaculata's picture responses to spirituality and traditional middle European iconography of the baroque period. We could find it in contemporary poetry and spiritual songs like the most popular of them, St. Virgin Litany for instance.

The interesting constellation of two altar paintings or their themes Immaculata and Dream of St. Joseph in the altar's upper part brings question of their content causality and doubt if the 18th century people really have still discussed comprehend theological problem in sense of the official interpretation. It means that Immaculata, speckless virgin *(sine macula)*, is not picture of conceiving Jesus Christ but conceiving of Virgin in St. Anna's body.

The reinstallation of renovated altar was a good occasion for publication of long years lasting research about Jan Jiří Hertl (around 1670 – 1740), which brings corrections of old dating and new facts about his life and art activities.

Poslanec Karel Tomíček voličům Jilemnicka ze zasedání říšského sněmu v Kroměříži 1848-1849

Zdeněk Fišer

Koncem měsíce října 1848 upoutalo pozornost evropské veřejnosti jméno jednoho moravského města. Co stálo v pozadí zájmu o místo, které sice bylo letním sídlem olomouckých arcibiskupů, o němž však dobový žurnalista nepříliš lichotivě poznamenal, že je to *město zcela jednoduché, jako i sám duch obyvatelstva. Ono se nepovznáší nad obyčejnost, obsahujíc malé domy, úzké, špatně dlážděné silnice, jenž se v noci neosvětlují, bídné krčmy a nevkusné kavárny.*

Týž autor vzápětí celou věc poněkud ozřejmil: *Kroměříž stala se městem, kdežto mohou veškeré naděje Rakouska vyplněny aneb zklamány býti; místem, k němuž se obrací zraky všech nespokojených, neboť se zde shromažďují zástupcové národů rakouských, aby dokonali úlohu svého poslání, jejíž další provedení ve Vídni přerušeno bylo...* A aby nebylo pochyb, že jde o záležitost zcela mimořádnou, jíž bude dotyčné město děkovat za svou nehynoucí slávu dlouho do budoucnosti, novinář ještě doplnil: *Zrakové celé Evropy jsou na Kroměříž obráceny, a dějepis evropejský naznačí jméno města onoho velkými literami, jelikož se tu má boj provést, jenž musí věci buď k skvělému vítězství a dlouhému míru, aneb k úplné porážce a ustavičným revolucím v Rakousku přivésti.*[1]

Od oné události uplynulo více než 150 let a my bezpečně víme, že hodnocení neznámého dopisovatele nebylo příliš nadnesené, že se k té dávné době skutečně vracíme a připomínáme ji, jak svědčí bezpočet článků, knih a nakonec i dílčích oslav při vzpomínkových jubileích v letech 1898, 1948 či naposledy v roce 1998.[2]

Bylo to zasedání říšského sněmu národů habsburské monarchie, konané zprvu ve Vídni a od 22. listopadu 1848 v Kroměříži,[3] s nímž ve střední Evro-

Carneval v Kroměříži,

aneb:

Svoboda v maškaře.

Dopis z Kroměříže.

Milý brachu!

Tážeš se co jsme v našem Betlehemě, kde se rakouský spasitel narodit má, po ten celý milý masopust dělali. Těžká odpověd. Málo a mnoho. Ale jakožto hlavní balista chceš bez pochyby jen naše masopustní rejdy vědět. Nestálo to za mnoho. Hned čtvrtého ledna rozdvojili se ti velcí páni s těmi, jak se říká, malými, osmého se div nepoprali a tak snadno nahlídneš, že byl celý masopust zkažen.

Nic však méně dával se přede jeden důležitý ples a sice ples politický v maškarách.

Posílám Ti obrázek, jenž hlavní scénu toho bálu představuje; jsou k tomu arci třeba tůze dobré brejle, bys všecky osoby v jejich larvě poznal, ale já Ti budu nápomocen. Do bálu toho neměl přístup ledackdos, já se tam ale přede vloudil. Bylo to všecko smutné. Dvě kapele hrály, ale tak truchlivě že málo kdo k tanci chuť dostal. Kapela byla jedna uherská, druhá vlašská (na obrázku hraje právě uherská), obě sice dobře hrály, ale jak jsem řekl, příliš smutně a s příliš velkým janičárským hřmotem. Kapelní mistrové jsou arci výborní mistrové, ale což na plat, když mají špatné partýsky.

Proto také páni výborové žádné tanečníky nalézti nemohou, jen tam v prostředku, tam jsou sedadla prázdná a všecko to skáče podlé not. Ten pán v slovanské maškaře, jejž tančit vidíš, není vlastně z prostředka, ale jest výborný tanečník. Jestiť to Váš vyhlášený přítel sedláků. Páni výborové rozdávají také cukrlátka, by jen k tanci přilákali. Vidíš zde v pravo jak se jeden Váš krajan zdráhá takový dárek přijmouti? On jej sice po dlouhém nucení přijme, ale tančit nechce, jest prý podlaha tůze okluzká, mohl prý by upadnout.

Ostatně jest to bál jako jiný bál. Tanečníci tančejí jak hudba hraje a hudba hraje, jak kapelní mistr takt dává, atd. Tvůj

Demokrat.

Satira na jednání sněmu v Kroměříži.

pě spojujeme odstranění feudálních břemen, počátky parlamentarismu a nástup občanské společnosti, kdy ne již absolutistický vládce a úzká skupina vyvolených, ale široké vrstvy obyvatelstva získávají podíl na správě věcí veřejných, na řízení státu a na utváření jeho vnitřní i zahraniční politiky.

Širším rámcem pak byly události let 1848–1849. Evropou se tehdy přehnala jedna z revolučních bouří, čas od času měnících chod dějin.[4] Zasáhla Francii a Itálii, Německo i habsburskou monarchii. Nepokoje ve Vídni 13. – 15. března 1848, stojící na počátku pádu absolutistického systému spojeného s kancléřem Metternichem, bezprostředně vedly k císařskému příslibu *konstituce* neboli ústavy. Milióny lidí, dosud pouze přihlížejících politickým hrátkám vysoké aristokracie, se staly z pasivního objektu náhle subjektem, jenž mohl ovlivňovat další děje. Začínají moderní české dějiny: konají se první veřejná shromáždění, formulují se politické programy, projevují se národnostní třenice, vznikají české politické noviny, a především probíhají první volební kampaně a první volby, jimiž si dosud bezprávné masy poddaných volí své zástupce, kteří je mají osvobodit z dřívějších ponižujících a zatěžujících vztahů a dát jim první práva...

Odraz nové situace představovalo rovněž svolání říšského ústavodárného sněmu do Vídně. Více než 380 zástupců volených lidem, kteří svá jednání zahájili 8. července 1848, mělo před sebou hlavní úkol – zpracování říšské ústavy. Jednání o ústavě zprvu překryla otázka zrušení roboty a s ní spojených poddanských závazků. Sněm záležitost sice úspěšně vyřešil, dříve však, než se vrátil k intenzívnímu projednávání jednotlivých ústavních článků, vypukly začátkem měsíce října ve Vídni rozsáhlé nepokoje. V jejich důsledku uprchl z metropole císař Ferdinand a mnoho poslanců. Zatímco novým sídelním městem císaře se stala Olomouc, novým místem zasedání sněmu byla určena nedaleká Kroměříž. Sotva pětitisícové město mělo jednu přednost – obrovský zámek olomouckých arcibiskupů s množstvím místností, plně vyhovujících potřebám sněmu. Především tam byl vhodný zasedací sál, tzv. Velká jídelna. V ní byl vybudován jakýsi amfiteátr pro poslance, rozdělený několika uličkami na pravici, levici a střed. Proti poslaneckému hledišti byl umístěn předsednický stůl s řečnickým pultem a místem pro zapisovatele. Prostorové uspořádání doplňovala galerie pro novináře a zvědavce, a několik ministerských lavic pro nejvyšší úředníky státu. Do sálu se mohlo vejít až 800 lidí.

Sněm obnovil svá jednání v Kroměříži dne 22. listopadu 1848 slavnostní mší, po níž následovala 53. schůze sněmovny. Z původně zvolených 383 poslanců jich bylo přítomno jen 296, jejich počet se však v dalších dnech zvyšoval. Mezi nimi mělo být až 138 poslanců z českých zemí (z Čech 90, z Moravy a rakouského Slezska 48), z toho 76 národnosti české a 62 národnosti německé, každý zvolený hlasy 50 000 voličů. Většina se také skutečně dosta-

vila a obsadila své židle, polstrované šedivými potahy s červeným lemováním. Na sedadle s číslem 19, situovaném na pravici sálu, zasedl poslanec, jemuž budeme dále věnovat pozornost: JUDr. Karel Tomíček, zvolený za vrchlabský obvod.

Nebyl sám, kdo byl přítomen z širší oblasti Podkrkonoší. Za volební okres železnobrodský na sněmu zasedal František Ladislav Rieger, rovněž právník, rodák ze Semil. Právě v Kroměříži proslul brilantními řečnickými výkony, které jej přivedly na špici české politické reprezentace; stal se jejím mluvčím a spolu s Františkem Palackým vůdčím představitelem na další dlouhá desetiletí. Zasedal také na pravici, na sedadle s číslem 69.

Zatímco Riegrovi je věnována oprávněně trvalá pozornost,[5] jeho druh ze sněmovních lavic a snad i přítel z mladých let Karel Tomíček mizí dnes pomalu v oparu zapomnění. Jistě nedosahoval významu svého generačního druha; na rozdíl od něj se také vyhýbal řečnickým soubojům. Na sněmu v Kroměříži hovořil spíše ojediněle a tatáž situace se opakovala v letech 1861 – 1868, kdy po obnovení ústavnosti byl zvolen poslancem českého zemského sněmu, aniž však na něm byť jedenkráte veřejně vystoupil.

O míře Tomíčkovy dobové aktuálnosti vypovídá nahlédnutí do slovníkové literatury. Poměrně nejvíce údajů o něm přinesl Riegrův slovník naučný v roce 1872, kdy byla v paměti jeho předchozí politická aktivita.[6] Dvacetiřádkové heslo obsahoval ještě Ottův slovník naučný z počátku 20. století,[7] zatímco encyklopedický slovník Diderot z konce uvedeného století jej již zcela opomíjí.

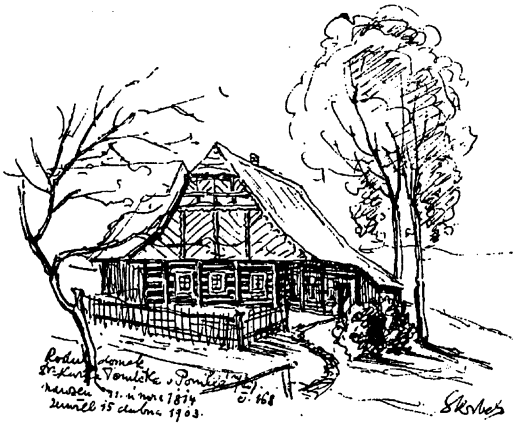

Rodný domek JUDr. Karla Tomíčka v Poniklé nad Jizerou. Převzato z publikace J. Skrbka o Josefu Kramářovi (1939).

Navíc bývá Karel Tomíček často zaměňován[8] se svým jmenovcem Janem Slavomírem Tomíčkem (1806 – 1866), českým spisovatelem a žurnalistou, mj. v 30. letech 19. století redaktorem Pražských novin. V roce 1848, za nepřítomnosti Havlíčkovy, pobývajícího právě na sněmu v Kroměříži, řídil redakci Národních novin. Záměnu podmiňovala i blízkost míst, v nichž se narodili. Zatímco Karel Tomíček pocházel z Poniklé, Jan Slavomír z Horní Branné.

Macešsky se k Tomíčkovi choval také rodný kraj.[9] Naposledy jej tuším krátce připomněl František Jirásko v roce 1988 na stránkách časopisu Krkonoše v seriálu právě o osobnostech revoluce 1848 – 1849.[10] Ač k tomu nedávné 150. výročí oněch událostí doslova vybízelo, nezaujalo jeho – ne zcela bezvýznamné – životní působení ani žádného z regionálních badatelů.[11] (Ba dokonce dávnou revoluci a její nepochybný význam nevzpomněla např. výstavou ani žádná z místních kulturních institucí, jak svědčí přehled jejich činnosti v posledním ročníku sborníku *Z Českého ráje a Podkrkonoší.*)[12]

Pokusím se proto osobnost Karla Tomíčka připomenout alespoň jednou epizodou, vycházející z jeho nenápadných a víceméně přehlížených politických aktivit. Snad tak vzbudím další badatelský zájem,[13] předcházející blížícímu se stému výročí od jeho úmrtí, které uplyne v roce 2003. Půjde o problematiku odpovědnosti poslance vůči těm, kteří jej zvolili, tedy téma v parlamentním systému stále aktuální, ať už se jedná o dobu před sto padesáti léty nebo současnou.

Alespoň stručně Tomíčkovy životní osudy. Narodil se 11. února 1814 v Poniklé v rodině tamního rychtáře jako nejmladší ze 13 dětí. Otcem mu byl určen osud vesnického učitele. Zásluhou staršího bratra, právníka Ignáce, mu však bylo nakonec povoleno studium na akademickém gymnáziu v Praze (1829 – 1835). Z něj posléze přešel na univerzitu, kde si vybral studium práv. Úspěšně je absolvoval a následně se živil prací v různých advokátních kancelářích v Praze. V roce 1846 byl povýšen na doktora obojího práva.

Od mládí se horlivě účastnil národně českého vlasteneckého života a svému přesvědčení dal zaznít i v roce 1848. Figuruje např. na seznamu účastníků Slovanského sjezdu. Za vikariáty vrchlabský a nymburský byl zvolen poslancem českého sněmu, jenž se ovšem nesešel. Od října 1849 pracoval v komisích pro vyvázání robotních povinností, zprvu v Budějovicích a později v Kutné Hoře. V roce 1855 získal místo advokáta v Pelhřimově, kam se přestěhoval a nadále v dalších desetiletích působil. Po obnovení ústavnosti byl v období 1861 – 1868 poslancem na českém zemském sněmu. (Volen byl opět v rodném kraji za okresy jilemnický a rokytnický.) Nevystoupil na něm sice jako řečník, horlivě však pracoval ve sněmovních odborech. Po osmi letech se politického působení vzdal a nadále se věnoval jen advokátní praxi. V roce 1892 z Pelhřimova odešel na penzi do Sedlčan, kde v roce 1903 zemřel.

Poněkud více víme jen o Tomíčkově mládí, stráveném na staroměstském akademickém gymnáziu.[14] Tam se setkal a sblížil se studentem nižšího ročníku, F. L. Riegrem. Na oba měl vliv Josef Jungmann, mezi dozrávajícími mladíky patrně nejoblíbenější člen profesorského sboru, který je ve volných chvílích zval domů k přátelským rozhovorům, vedeným česky. Jungmann také odhadl míru Riegrova talentu, a byl to naopak Tomíček, který ve vzpomínce zachytil, co od profesora kterýsi den vyslechl: *Tomíčku, z Riegra bude jednou velký muž, já se toho nedočkám, vy však se toho dočkáte.*[15]

Snad pod vlivem Jungmannovým mladý Tomíček dával najevo své vlastenectví, úsilí směřující k povznesení českého národa. Od roku 1832 patřil k zakládajícím členům Matice české, spolku založeného při Českém muzeu k vydávání poučných českých knih. Znamenalo to tehdy zaplatit – třeba i ve splátkách – nemalou sumu 50 zl. Téhož roku se přihlásil k odběru Časopisu českého muzea.[16]

Radikálnější smýšlení projevil v roce 1836. Spolu s Františkem Cyrilem Kampelíkem měl údajně stát u třetího pokusu o založení tajného politického spolku v Praze. Jednalo se o tom alespoň na nepovolených schůzkách mladých vlastenců pořádaných v zadním traktu domu *U Ježků* v Konviktské ulici. Mladické nadšení – či nerozvážnost? – jim údajně rozmluvil kterýsi starší vlastenec, snad Jungmann nebo Palacký.[17]

Politikum měl tedy Karel Tomíček v krvi. Svým názorům dal zřetelněji zaznít od března 1848, po vzniku revoluční situace. Jak se zapojoval do bouřlivého dění prvních dnů a týdnů, bude ještě předmětem budoucího výzkumu. Tvrzení starší slovníkové literatury o jeho činnosti v Národním výboru není přesné, neboť byl zřejmě zaměněn se svým jmenovcem Janem Slavomírem Tomíčkem, jehož jméno skutečně figuruje v dokumentech Svatováclavského i Národního výboru.[18]

Nepochybně se účastnil Slovanského sjezdu v Praze.[19] Nebyl však svědkem krvavého svatodušního týdne, neboť, jak připomíná ve svých pamětech, byl jako volební komisař účasten v mnichovickém vikariátu voleb do českého zemského sněmu (12. 6. 1848). Sám byl zvolen poslancem téhož sněmu ve vrchlabském vikariátu.[20] Vzápětí Tomíčkův podpis nacházíme na listině českých poslanců z 26. června 1848, požadujících svolání českého zemského sněmu.[21]

Zatímco svolání zemského sněmu se stále oddalovalo, konaly se 8. července volby do sněmu říšského.[22] Celkem mělo být v rakouských zemích (tj. mimo Uhry a Lombardsko-benátské království) zvoleno 383 poslanců, každý zastupitel hlasy 50 000 voličů. S vyloučením žen a námezdních dělníků volili všichni od 24 let. Volby byly nepřímé: za určené okrsky byli nejprve zvoleni tzv. volitelé (jeden připadl na 500 voličů) a ti pak provedli bezprostřední volbu nejpřijatelnějšího kandidáta. Karel Tomíček byl zvolen ve vrchlabském volebním

okrsku, do nějž spadala mj. města Jilemnice, Rokytnice a Nová Paka. Jeho volbu doporučovaly i Národní noviny.[23]

Již po volbě zemským poslancem poděkoval dr. Tomíček na stránkách Národních novin svým krajanům za důvěru, kterou mu projevili. Přijal zvolení s radostí a vyjádřil přesvědčení, že *snad budu moci pro blaho vlasti naší a zvláště okolnostmi sklíčeného obyvatelstva našich Krkonošů, jak skrovné síly moje stačí, působiti.* [24]

Povšimněme si, jakou míru odpovědnosti dvojnásobný poslanec vůči svým voličům skutečně měl, zda nedával, jak se v podobných případech často stávalo a stává, jen plané sliby. Věrohodná svědectví o jeho postojích, aktivitách a vztahu k voličům lze sledovat v několika obsáhlých článcích, které – většinou pod názvem *Slovo k Jilemnickým* – zveřejňoval na stránkách Národních novin, redigovaných a posléze i vydávaných Karlem Havlíčkem Borovským.

Obyvatelstvo oblasti, z níž pocházel, přivítalo pád nenáviděného Metternichova systému a příslib konstituce nadšeně oslavovalo.[25] Jan Slavomír Tomíček k oné kouzelné proměně poznamenal ze Semil: *Pohled na naše rozsáhlé pohoří večer 18. března každého přesvědčil, že zde bydlí lid bujarý, který, ačkoliv dlouhá léta ve tmě držán, přece v srdce vštípené chrabrosti předků neodvykl a hotov jest pro krále, který jej k novému životu povzbudil, všecko své pozemské blaho obětovati.*

Nesčíslné ohně na vršinách příjemně ozařovaly šero noční od paty pohoří až k šedému Krakonoši, hluk z moždířů prorážel slavně temnotu a od města k městu zněla veselá hudba a zbožné písně, hluboce dojímající srdce každého syna vlasti.[26]

Nastalé poměry vítali také obyvatelé městečka Vysokého: *Líbezně zazněl ten hlas svobody po celé zemi, taktéž v našich krkonošských horách se rozléhaje nás zaujal jakožto upřímné vlastence a duch náš velice se radoval nad takovým vzkříšením naší drahé vlasti. Aj, jak zaradovalo se i tu srdce naše, když jsme slyšeli, jak naši drazí spolubratři v naší Praze o nás chudé hladem hynoucí Krkonošovy se starají.*

Nově nabytá svoboda však měla i stinné stránky, jak naznačuje pokračování uvedeného dopisu z Vysokého, napsaného zřejmě drobnými řemeslníky: *Naši bídu nezpůsobila jedině nouze, ale i naše vyšší měšťanstvo, jenž nás pronásleduje a na mizinu přivádí. Nás, jenž mezi shnilými stěnami sedíme, k národní stráži dohánějí, kdež máme každého dne několik hodin k cvičení se ve zbrani obětovati, a vyhrožují nám, jestli se tomuto břemenu nepodrobíme, že budeme měšťanství a práva řemeslnického zbaveni, a tak nám místo svobody jen otroctví nastalo... V takovém pádu nejsme s to, jenž řemeslníci jsme, denně 4 hodiny na cvičení ve zbrani obrátit, neb jestli se jen jediná hodina zameškává, již druhý den není rodina s to i tím nejšpatnějším pokrmem hlad ukrotiti.*[27]

Zemský a říšský poslanec JUDr. Karel Tomíček. Kresba J. Skrbka dle fotografie, převzato z publikace o Josefu Kramářovi (1939).

Tomíček, jak bude dále uvedeno, nelehkou sociální situaci svých krajanů znal a snažil se napomáhat jejímu zlepšení. Obracel se na ně prostřednictvím tisku ještě dříve, než jej vybrali za svého zastupitele. Stalo se tak v souvislosti s volbami do frankfurtského shromáždění, tj. s pokusem začlenit české země do sjednocujícího se Německa. Velkoněmecká propaganda, šířená z Prahy a dalších míst, směřovala rovněž do Podkrkonoší a místy nebyla bez účinku.[28] Postavit se proti ní a vysvětlovat tamnímu národnostně promíšenému obyvatelstvu, oč se jedná, považoval za nutné právě Karel Tomíček. Učinil tak obsáhle svým prvním *Slovem k Jilemnickým* 18. května 1848 v Národních novinách.

Autor se obrací především k tamnímu českému lidu, o němž je přesvědčen, že smýšlí v zásadě vlastenecky. Nechápe tedy, proč se zrovna česká Jilemnice přihlásila jakýmsi dopisem k těm, kteří pod jménem Constituoneller Ver-

ein *lid český popuzují a símě nesváru mezi naše obyvatelstvo rozsívají.*[29] Považuje proto za nutné vysvětlit, jakou politiku sleduje Národní výbor v Praze, v němž zasedají Češi i Němci, a jakou onen ryze německý *Konstituční spolek*, jenž neodmítá ani tak štvavé protičeské výpady, jaké jsou tištěny např. v Augšpurských novinách. *Nemohu víru k tomu přiložiti, že se Jilemničtí bez nedorozumění a bez přenáhlení mohli přihlásiti, že se spolkem konstitučním souzvukují. Nelze mně uvěřiti, že v okolí, kde ryzost a jadrnost ducha českého panuje, obyvatelstvo samo o své vůli se pro Němce prohlašuje a starý způsob udušování národnosti naší sobě přeje,* píše. V závěru apeluje na krajany, že se přece nemohou prohlásit pro německé zájmy, které jsou vlastně namířeny proti nim samým, a že by tedy měli dát veřejným prohlášením jasně najevo svůj postoj k frankfurtskému parlamentu.[30]

Kampaň proti Frankfurtu Tomíček vedl v tu dobu zřejmě přímo v některých místech v Podkrkonoší. Alespoň v dopise z Vysokého z 25. května se zmiňuje o tom, že *lidi dříve oustně, kde jen možná bylo, připravoval a poučoval o tom. Výsledek, jak doufám, bude dobrý, neboť již mnozí Němci litují, že ve svém nesmyslu tak daleko pokročili.*[31]

Jeho optimismus nebyl docela naplněn. Za volební kraj bydžovský, kam náleželo i Jilemnicko (volby se konaly ve Vrchlabí), byl do Frankfurtu zvolen hrabě Bedřich Deym. Voliči z Jilemnice a okolí se však nedostavili.[32]

K obyvatelům Podkrkonoší a především ke svým voličům se dr. Tomíček opět obrátil v polovině září 1848, už jako poslanec říšského ústavodárného sněmu, zasedajícího třetí měsíc ve Vídni.[33] Reagoval tak na dopis s řadou otázek, zaslaný z Jilemnice. Zastupitel tím byl potěšen, protože se mu naskytla příležitost ukázat, jak se při těchto záležitostech *chovám aneb chovati hodlám. Jedna ochotnost požaduje druhou. Vy jste mně zaslali svoje přání, a já zase moje smýšlení o nich, jakož se to mezi upřímnými krajany sluší. Činím to tiskem, aby se to krajanům mojim u většího počtu do rukou dostalo.*[34]

V úvodu článku považuje nejprve za nutné sdělit krátce přehled nejdůležitějších událostí, k nimž sněm dospěl, tj. podat informace o zrušení roboty a poddanských povinností. Pak již – celkem ve 22 bodech – odpovídá na vznesené dotazy a požadavky, týkající se: Osvobození z roboty beze vší náhrady; zrušení platů za přádlo, kuřata, vejce, účasti na honech; zrušení urbariálních poplatků; zrušení tzv. lásky, tj. jakési dobrovolné roboty, s tím, zda by vrchnost neměla za uvedenou práci ještě poddaným dodatečně zaplatit; zrušení nucené služby sirotků; zrušení panského práva honu na selských pozemcích; volnost v lovu ryb na řekách a potocích; zrušení nuceného odběru piva a kořalky od vrchnosti; odvádění činže (daně) z dominikální půdy; záležitosti týkající se soudních sporů; kolky a platy za doručování úředních nařízení; kněžský desátek a další poplatky pro kněze; zřizování škol a platy učitelům; dohled na

školy; daň z obchodu a daně z tkalcovství; tkaní plátna a vysazování lnu; celní spojení s Německem.

Jednalo se povětšinou o hospodářské záležitosti, bezprostředně se dotýkající života rolníků, řemeslníků a drobných měšťanů, ve svém celku jistě tvořících největší část obyvatelstva Podkrkonoší. Stanoviska, vyjadřovaná Tomíčkem, byla různá. Nesouhlasil např. s osvobozením z roboty bez náhrady; měla by být ovšem malá. Jinde se přimlouval za slušné platy učitelům, aby nezáviseli pouze od sobotáles. Na školy by také měli dohlížet zase jen učitelé, a to ti nejlepší. Značnou pozornost věnoval plátenictví a pěstování lnu. Je pro ochranářskou politiku a dovozní cla; zásadně odmítá celní spolek s Německem. Doufá v podporu státu domácímu průmyslu a obchodu.

V závěru obsáhlého sdělení Tomíček zaujal stanovisko k politické a národnostní situaci. *Provedení rovnosti práv národnosti naší a řeči ve školách a soudech vůbec, a zachování našeho zemského sněmu jsou věci, které se nás co nejblíže týkají a nám na naši bytnost bezprostředně sahají,* píše. Co se týče budoucnosti českého národa, vyjadřuje optimistickou naději: *Bylať to naše snaha v časech našemu snažení velmi odporných, kde jen s největším namáháním jsme sobě dobyli domácí kousek půdy naší národnosti proti všem urputnostem bohaprázdných lidí a bohaprázdného systému, národní snažení utuhujícího. Jak bychom neměli tedy nyní, když se nám v časech jasnějších větší naděje ukazuje, tím usilovněji pracovati, abychom národní svou celistvost, národní cit, národní vychování, vzdělání a národní svůj politický život zavedli a s Boží pomocí provedli? Nyní máme naději, že, co jsme vždy dobrému našemu národu přáli, se uskuteční, to jest, národní život v stejných právech s Němci, když jen v této rozhodné době bez ochabnutí sil svých pracovati budeme, kdežto před dvacíti, patnácti i před několika lety na uskutečnění takových přání ani pomysliti se nemohlo... Těšme se tedy blahou nadějí, že se vyjasnějí zlaté časy.*

Následně se Tomíček obyvatelům Jilemnicka ozval v Národních novinách dne 5. října.[35] Učinil tak v souvislosti s patentem ze 7. září 1848, jímž císař Ferdinand zrušil poddanství a robotní povinnosti. Ne vše v něm bylo jasné. Proto se mnozí krajané obrátili na poslance s dopisy žádajícími vysvětlení některých částí patentu. Nejvíce je zajímal paragraf 11, týkající se právě zrušeného práva bývalých vrchností k výrobě a k výčepu piva a lihovin a k jejich dřívějšímu nucenému odběru. Tomíček v odpovědi vysvětloval, že nynější hospody se stanou policejně řádně ohlášenými živnostmi a že rozhodně nemůže každý, kdo by chtěl, lihoviny nebo pivo vyrábět či šenkovat.

Tomíčkova odpověď byla zveřejněna pouhý jeden den před vypuknutím nepokojů ve Vídni. Většina českých poslanců v nich viděla pokus o protivládní frankfurtsko-maďarské spiknutí a metropoli proto opustila. Důvodem však

byly i silné protičeské nálady vídeňského obyvatelstva pro předchozí víceméně provládní politiku Čechů. Z hlavního města dobrodružně uprchl i právník Tomíček. Hrozilo mu totiž nemalé nebezpečí, jak připomíná v pamětech: *Toho dne, totiž dne 6. října 1848, nebylo žádné sezení v říšském sněmu. Protož jsem, pracovav doma, šel až k jedenácté hodině k snídani do kavárny u Jednorožce v Tuchlauben. Tam byli čeští studující, kteří na poslance české čekali a je varovali, vypravujíce, co vše bylo v aule na univerzitě od legie studentské usnešeno, že mají ti a oni z poslanců českých zabíti býti; v jedné listině že jich jest 6, v jiné více až do 18, kteří jmenováni byli. V širší této listině bylo prý i moje jméno.*

Situace se dále vyvíjela vskutku hrozivě: *Na své oči jsem viděl, jak němečtí studující s nabitými puškami číhali, až čeští poslanci od oběda v hostinci u Ježka do Tuchlauben vycházeti budou... Na ulicích na improvizovaných*

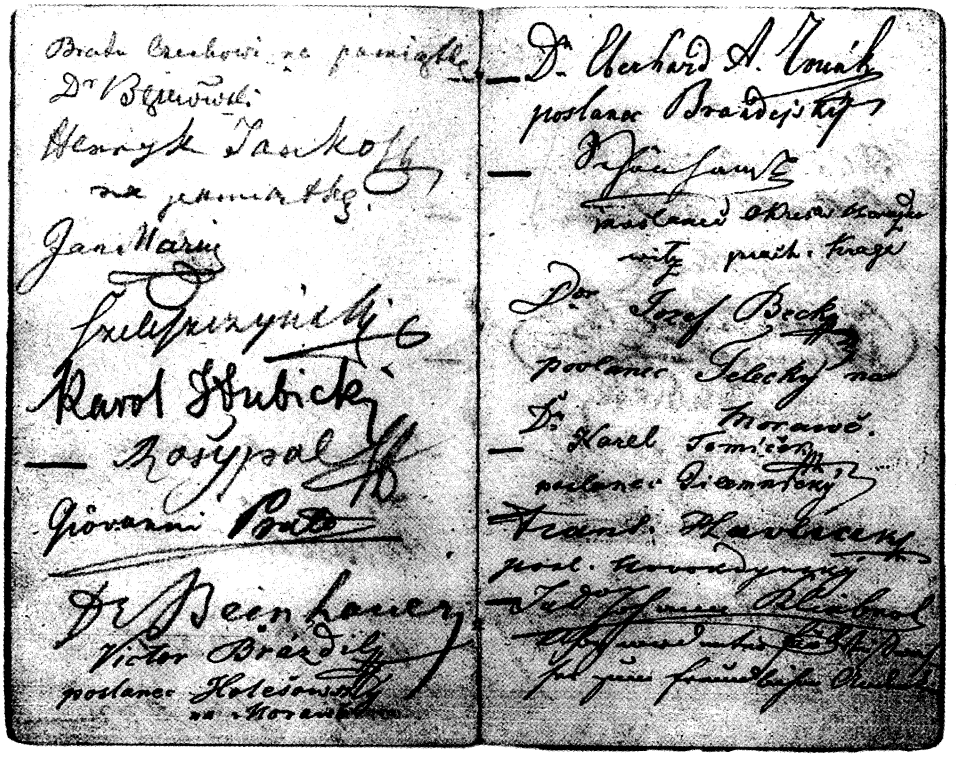

Poznamenání českých poslanců, kteří v říjnu 1848 opustili vzbouřenou Vídeň. Vpravo uprostřed podpis K. Tomíčka. (Archiv Národního muzea.)

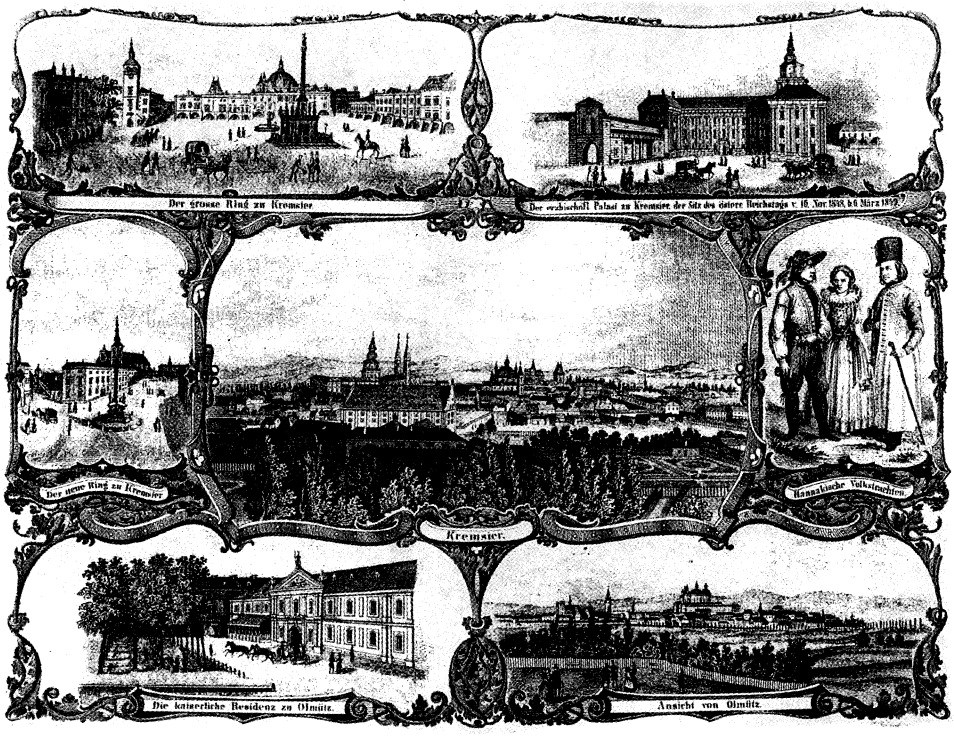

Kroměříž a Olomouc, dočasně nejdůležitější města monarchie, v časopise Erinnerung 1849. Nahoře zleva: Hrubý rynk, dnešní Velké náměstí v Kroměříži, dále arcibiskupský zámek, místo zasedání sněmu. Uprostřed zleva: Nové, dnes Riegrovo náměstí v Kroměříži, celkový pohled na Kroměříž, obyvatelé Hané ve svých krojích. Dole zleva: arcibiskupský palác v Olomouci, dočasné sídlo císařské rodiny za revoluce, celkový pohled na město Olomouc.

kazatelnách hlásala se nenávist proti Čechům a popuzováno proti nim. Sám jsem takovou řeč mezi jinými posluchači slyšel.

Nezbývalo než z neklidného města potichu zmizet. Tomíček se domluvil na společném útěku odpoledne 7. října s jiným z poslanců, prof. Svatoplukem Preslem: *Převlékli jsme se každý, a zanechavše svoje věci ve Vídni, ani dešťník s sebou nevzavše, abychom nebyli považováni, že chceme nějakou touru podniknout, přelezli jsme několik barikád, proklouzli jsme jeden a za chvílu druhý Skotskou branou na glacis, kdež stáli fiakrové. Vzali jsme si jednoho a odjeli jsme do Nussdorfu, majíce v úmyslu parní lodí do Lince jeti.* [36]

Spolu s poslanci Helfertem, Trojanem, Preslem a Tomkem se 8. října lodí po Dunaji skutečně dostali do Lince a z něj šťastně na českou půdu do Budějovic.

Odchodem čeští poslanci objektivně nahráli císařskému dvoru, který vzniklou situaci využil k bezohlednému vojenskému potlačení vídeňských radikálů. Nemohli však patrně učinit jinak, neboť v tu dobu patřili skutečně k hlavním oporám ústavní monarchie. Své mínění a své postoje uprchlí poslanci obsáhle zdůvodnili 13. října v Národních novinách. Vedle nepochybných vůdců Palackého, Riegra či Braunera byl podepsán rovněž doktor Karel Tomíček.[37]

Sněm, jak bylo v úvodu vzpomenuto, obnovil svá zasedání 22. listopadu 1848 v Kroměříži. Sotva se poslanci sešli, byli 2. prosince 1848 seznámeni s dynastickou změnou. Starý císař Ferdinand abdikoval, na trůn pod jménem František Josef I. nastoupil jeho synovec. Překvapenou sněmovnu informoval ministerský předseda kníže Felix Schwarzenberg. Ještě po desetiletích si Tomíček pamatoval, jak na něj ona událost silně zapůsobila: *Musím říci, že při čtení těch protokolů po mně mráz šel, an spisy takové důležitosti jsem nikdy neslyšel...*[38]

Přibližně měsíc po zahájení sněmu považoval dr. Tomíček za nezbytné znovu se připomenout svým voličům. Učinil tak ve velmi obsáhlém sdělení, zveřejněném v Národních novinách na pokračování 20. a 21. prosince.[39] Z úvodu zprávy se rovněž dozvídáme, že dočasného přerušení sněmovních jednání za vídeňských nepokojů využil k návštěvě rodného kraje, kde pobyl několik dnů a kde byl vřele přijat.

První část svého příspěvku Tomíček věnoval novému rozložení sil na sněmu a politické situaci vůbec. Všímal si, že se poslanci přeskupili do několika klubů. Z nich největší byl slovanský klub, sdružující na 120 poslanců z Čech, Moravy, Haliče i Slovany z rakouských zemí. Pouze Poláci stáli mimo a vytvořili vlastní klub, protože, jak vtipně glosuje, se cítí více Poláky než Slovany. Další kluby vytvořila levice, poslanci centra a spolek rakouských Němců.

Tomíček se vyjadřuje podrobně zvláště k postavení sněmovní levice, tvořené několika vídeňskými radikály a německými poslanci z Čech, v čele s Ludwigem von Löhnerem, poslancem za Žatec, současně také poslance frankfurtského parlamentu a přívržence velkoněmeckých ideí. S levicí však hlasuje i český poslanec P. Sidon, zvolený za Jičín, připomíná Tomíček.

S poslanci levice spojoval Tomíček jak katastrofu ve Vídni, tak národnostní útoky proti Čechům. Zvláště to druhé osobně prociťoval a považoval za nezbytné vyjádřit své vnitřní mínění: *Já ctím každou národnost, pakli se zasazuje o svá národní práva, když by jí ztenčena aneb odňata býti měla... Je-li ale německá národnost v Čechách v takovém poměru k národnosti české, že by ona utištěna býti mohla, o tom velice pochybuji. Byl jsem po celý čas života svého živ v místech, kde se obě národnosti v Čechách stýkají, nejprv v pohoří Krkonošů a pak v Praze, a lháti bych musil, kdybych řekl, že jen o jednom takovém*

pádu něco vím, kde by německé národnosti se byla křivda činila; pomíjím však nesčíslných a posud ještě trvajících pádů, kde se to stávalo naopak, jakož o tom všichni moji krajané svědectví dáti mohou. Náš lid byl ve škole utrpení po dvě stě let, a ví uvážit, jak každé bezpráví národnosti učiněné tlačí a bolí, také však ale tolik lidskosti do sebe má, že zlým za zlé neodplácí.

V druhé části příspěvku se Tomíček zaobíral některými hospodářskými záležitostmi, zvláště požadavkem ministra financí Krause, žádajícího sněm o povolení půjčky 80 milionů zlatých. Výdaje měly většinou směřovat na posílení armády a vedení války v Uhrách. Protože se, jak Tomíček věří, vlastně jedná také o vysvobození uherských Slovanů z maďarského područí, půjčce ani on, ani většina českých poslanců bránit nebude.

Vrací se rovněž k některým záležitostem sněmu, např. k zdánlivě zbytečnému projednávání nového jednacího řádu, a vysvětluje, proč je zapotřebí. Ví, že sněm ztratil mnoho ze své vážnosti, *dílem proto, že se v něm ještě málo praktického vykonalo, dílem že sněm v měsíci říjnu podporoval*[40] *revoluci ve Vídni.* Nebylo to údajně vinou Čechů: *My nemařili nikdy zbytečnými řečmi drahý čas, aniž jsme pochodu sněmu překážky činili. My jsme nepodporovali sněm v odbůjnictví v měsíci říjnu ve Vídni, aniž nám lze jiných kroků k vyčistění sněmu učiniti.*

V době vánočních svátků na konci roku 1848 sněm přerušil na 14 dnů svá jednání. Hned na počátku nového roku, dne 3. ledna 1849, dr. Tomíček vystoupil na sněmu s veřejnou interpelací, adresovanou společně ministrům financí a vnitřních záležitostí.[41] Obsahově se týkala vývozu plátna do zahraničí, vládní podpory plátenické výroby a vůbec celní politiky státu. Její formulace dokládá, že původce dotazu vycházel především z nepříznivých hospodářských poměrů v Podkrkonoší a že tedy kontinuitně navazoval na podporu rozvoje celého oboru, živícího v tamní oblasti mnoho obyvatel. Aniž je nutné obsah ministerské odpovědi dále rozebírat, podotkněme, že poslanec s ní byl plně spokojen, protože *ještě na žádnou interpelaci zde pp. ministři tak důkladně a tak vážně neodpověděli.*

Vůbec v lednu a únoru píše Tomíček často do Národních novin. Obsahově jsou jeho příspěvky určeny všem čtenářům. Dne 1. února si všímal národního zaostávání Moravy, mající negativní odraz i na sněmu v postojích moravských poslanců.[42] Dne 20. února zase přiblížil tajné zasedání sněmu ve věci poslance Kaima z krumlovského okresu, který v listopadu předchozího roku vedl jakési hanebné řeči proti právě odstoupivšímu císaři Ferdinandovi.[43] Nejzávažnější pak byl článek z 24. února; autorovi zásluhou jednoho či dvou odstavců však přinesl nemilá obvinění.

V jeho obsahu se Tomíček především ohradil proti vládou připravovanému obnovení voleb do frankfurtského parlamentu. Táže se, co vládu vůbec k tako-

vému kroku vede. Odpověď nenachází, a tak poněkud ironicky sděluje: *Poněvadž však ministerstvu našemu jinších žádných zlomyslných podnětů k vypsání voleb do Frankfurtu připisovati nechci, nezbývá mi nic jiného, než se domýšleti, že proto ministerstvo naše volby pro Frankfurt vypisuje, aby tím převahu Rakouska v německém parlamentu sobě osobilo a tak docílilo, aby náš císař se stal německým císařem a aby naše vláda největší vliv měla na Německo, a tudy také Německem vládla. Já se mohu domýšleti, že by to snad vládě naší příjemné bylo, vládnouti i nad Německem. Myslím však, že by se nemělo takovým žádostem hověti proti tak značně a zřejmě se projevivšímu hlasu národů slovanských v Rakousku, kteří nasytivše se poručnictví německého při nastávající svobodě, neradi by zase nuceni byli vměstnati se pod jho Německa, byvše vlivem německým zadrženi v pokrocích osvěty a vzdělanosti po více než dvě stě let.* [44]

Takové prohlášení nevoli čtenářů nevzbudilo. Problém tkvěl v několika jiných řádcích. Tomíček totiž dostával přípisy, že se po Čechách potulují jacísi emisaři, *lid proti vypsání rekrutýrky a k povstání proti vládě popuzující a navádějící, aby žádné rekruty nedávali, že prý to nepřišlo s dorozuměním sněmu.* Původci neklidu prý dokonce rozdávají tištěné letáky, brojící proti odvodům.

Tomíček naznačil, že tuší, od koho takové výzvy mohou pocházet. Jedním z původců by mohl být jistý *destruktivní talent, který po Čechách již mnoho zlého v tom ohledu naplodil.* Druhým, jak mu naznačil kolega poslanec z královéhradeckého okrsku, *jistý Medicinae Doktor, který se vždy vším jiným zabýval než doktorstvím.*

K tomu pro krajany dr. Tomíček dodal: Ví, že před vypsáním nových odvodů se příslušné ministerstvo skutečně netázalo říšského sněmu o jeho souhlas a tím takřka překročilo meze své pravomoci. *Nicvšakméně musím se zde ve jménu všech českých poslanců na sněmě, jsa k tomu oprávněn, proti každé vzpouře způsobu toho se prohlásiti, poněvadž i to není v konstitučních zásadách, aby se každý jednotlivec za soudce rozhodujícího, má-li nařízení vládního uposlechnouti čili nic, považovati mohl, poněvadž by tím způsobem jen zlým za zlé se odplacovalo.*

Nevadila ani tak zřejmá poslancova podpora neregulérnímu postupu příslušného ministerstva ve věci odvodů a celková podpora vládě. Problém tkvěl v tom, že údajní odpůrci takového přístupu byli zcela konkrétními osobami a že se jich Tomíčkova invektiva – i když jména vyslovena nebyla – citelně dotkla. Současný historik dokonce píše o *Tomíčkově provokativní a doslova udavačské denunciaci.*[45] Postiženými byli dva radikálně smýšlející čeští vlastenci. Oním destruktivním talentem byl zřejmě míněn Emanuel Arnold,[46] doktorem medicíny, zabývajícím se vším jiným než lékařstvím, dávný Tomíč-

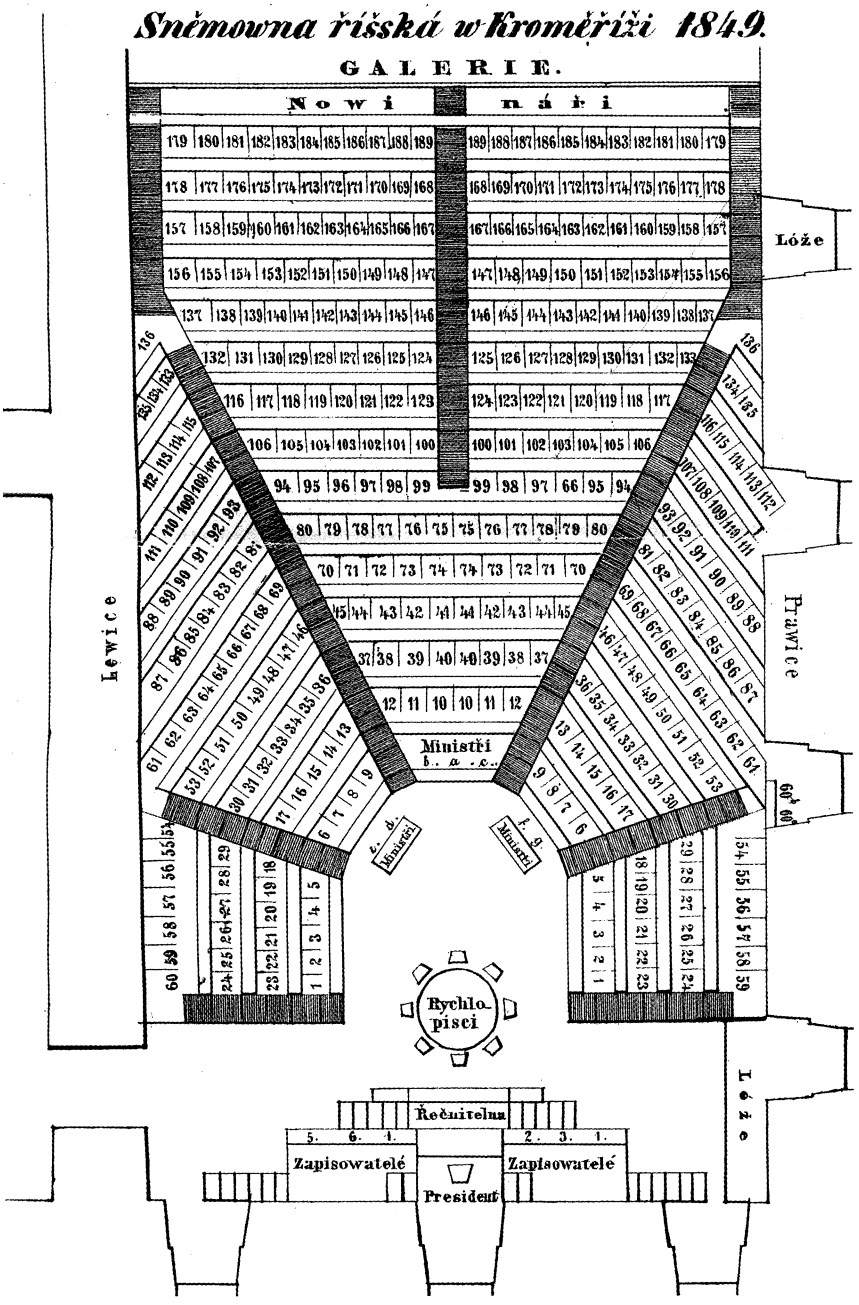

Plánek říšské sněmovny, vybudované v 1. patře arcibiskupského zámku v Kroměříži. Na sedadle s č. 19 sedával poslanec Karel Tomíček.

kův druh František Cyril Kampelík, s nímž kdysi chtěl v Praze založit tajný spolek.

Konkrétní stanovisko Arnolda k tzv. *denunciaci* neznáme, můžeme však tušit, z čeho vycházela, v jedné větě z jeho pamětí. (*Počátkem roku 1849 dal jsem se s úspěchem do boje proti hlavám říšského sněmu kroměřížského, totiž proti obdivovaným posud od českého lidu říšským poslancům Palackému, Riegrovi a Braunerovi pro jich beztaktnost v politice.)*[47]

Rozhodněji se Tomíčkovu výroku opřel Kampelík.[48] Ještě týž den, co článek vyšel, postižený napsal a redaktoru Národních novin Karlu Havlíčkovi zaslal článek nazvaný *Ospravedlnění a výstraha všem statečným konštituci milovným Čechům*. Zdůrazňoval v něm svou očistu od bezdůvodných pomluv. Zvláště ostře se ohradil proti tvrzení, že pobuřoval sedláky proti rekrutýrce. Prý je to *velmi sprostá lež některého lotra, kterýž by se rád výnosného úřadu dohnal, došpicloval.* Na Hradecku a Bydžovsku se skutečně pohyboval, ale pomáhal tam založit pobočky vlasteneckého spolku Lípy slovanské. Navíc při cestě hledal také místa, kde by se mohl usadit jako praktický lékař.

Svého stoupence se následující den zastal *Pražský večerní list*, orgán českých radikálních demokratů. Tomíčkova informátora z Hradecka označil za špicla a organizátora špiclovství právě na Hradecku. Redakce posléze zdůraznila, že Kampelík jako vlastenec má *více zásluh než kroměřížský žalobník i se svým denunciantem z kraje Královéhradeckého.* [49]

S hodnocením v dané věci se ještě po desetiletích ztotožnil autor obsáhlé Kampelíkovy monografie Jan Novotný. Tomíčkovi se tak dostalo poněkud nespravedlivě negativního cejchu. V zásadě totiž zprostředkovával informace, které získal jednak z listů voličů, jednak od poslance za Hradec Králové (byl jím rolník Jiří Reichert).

Vzniklý problém vycházel především z odlišných pohledů obou aktérů na tehdejší politickou situaci. Zatímco u radikálů je víceméně vyjádřil Pražský večerní list v Kampelíkově obhajobě (*...vláda se nebojí těch, jenž plášť podle větru otáčejí, ale těch, kteří podrývají nespravedlivou mocnost její),* a v odvodech neodsouhlasených sněmem viděli nekonstituční akt dobře známé zvůle reakčních kruhů z dřívějška, stanovisko Tomíčkovo a většiny českých poslanců vycházelo z déledobě provozované loajalistické politiky kompromisů vůči vládě a císaři, s poněkud naivně skrývanou vírou v jejich dobrotivost, která Čechům přinese jakési výhody. U Tomíčka navíc jistě zapracovalo právnické vzdělání, vedoucí jej k řádu a pořádku, k podpoře autority zákonů a zákonného jednání. Odpor proti odvodům pak viděl – a nebyl sám – jako odpor proti zákonné vládě, jako skutečnou vzpouru, která mohla případně ohrozit sotva přijaté a stále ještě křehké konstituční zásady. Pro zdánlivě dobrou věc spolu se svými kolegy byl ochoten přehlédnout, že vláda se obdobně nechová

a že sleduje zcela jiné cíle, než ty, v něž Tomíček věřil. V pozadí pak byla ještě obava, sdílená řadou poslanců – a Tomíček ji rovněž v článku vyslovil – že popuzování proti vládě by mohlo vyvolat novou vlnu perzekuce ze strany vojska, jak tomu ostatně byli mnozí svědky v Praze po červnových bouřích předchozího roku.

Čas ukázal, zda a v čem měli aktéři onoho poněkud nečekaného střetu pravdu. O skutečných úmyslech vlády se přesvědčili 7. března 1849, kdy byl sněm v Kroměříži násilně rozehnán. Politika většiny českých poslanců utrpěla fiasko, pravda byla spíše na straně jejich odpůrců.

Již jen pouhou tečkou za neúspěšnou politikou bylo ohražení českých říšských poslanců, datované v Praze 21. března 1849.[50] Mezi podepsanými nechyběl ani Karel Tomíček. Byla to jen marná snaha zakrýt debakl předchozího postupu. Za své *zásluhy* o Rakousko si následně bývalí říšští poslanci museli vyslechnout nejednu hořkou a oprávněnou výtku. Zvláště pražští levicoví radikálové jim vytýkali politiku loajality vůči vládě, která nakonec přinesla jen minimální výsledky.

Všeobecné zklamání z postupu císařského dvora a z neúspěchu politiky převážné většiny českých poslanců vyjádřil jeden z radikálů, Vincenc Vávra Haštalský. Pod dojmem zmařených nadějí i obav z budoucího vývoje 23. března 1849 v Pražském večerním listu výstižně napsal: *Chtěli jsme, aby panovala na světě rovnost, aby náhoda zrození nebyla rozhodující nad štěstím lidským, aby vzývání Boha bylo každému dle jeho způsobu volno a svobodno, chtěli jsme svobodný tisk, aby se odkryly vždy veškeré náběhy a útoky na práva lidská, chtěli jsme právo spolčování, aby tím způsobem vždy jistá byla ochrana před zaniknutím pokroku. Chtěli jsme svobodu pro všechny, aby každý oprávněn byl k volbám a k zvolení. A co vše máme z toho? Nic než holá slova, jimiž vřelé naše touhy odbývají, vskutku kladouce na šíje naše stará pouta.*

Nastalou situaci jistě podobně prociťoval i poslanec za Jilemnicko. Jaké poučení – a zda vůbec – z předchozího vývoje pro sebe dr. Karel Tomíček vyvodil, ale blíže nevíme.

Ohlédněme se však ještě krátce za jeho působením na říšském sněmu, jak naplňoval svěřený poslanecký mandát.

Patřil spíše k menšině poslanců, kteří považovali za správné a zřejmě i nezbytné informovat ty, kdož jim dali svůj hlas a tím i svou důvěru. Víme, že v době přerušení jednání sněmu nebo v době parlamentních prázdnin zajížděl do volebního kraje a prostřednictvím osobního kontaktu sděloval krajanům poznatky ze sněmovních rokování. Sledoval také jejich hospodářské potíže a zájmy, ať už prostřednictvím listů, které mu často zasílali, nebo při vzpomínaných návštěvách na Jilemnicku. V jejich zájmu také na sněmu začátkem roku 1849 ojediněle vystoupil s interpelací požadující vysvětlení cel-

ní politiky státu v oblasti obchodu s plátnem a jeho vývozem do ciziny. Byl si vědom postupujícího úpadku domáckého tkalcovství, výroby plátna a pěstování lnu, a nejen pro Podkrkonoší hledal východisko v ochranářské celní politice a v podpoře domácího průmyslu státem vůbec.

Důležitá byla jeho snaha informovat obyvatele Jilemnicka o dění v parlamentu cestou článků zveřejňovaných v Národních novinách. Ty patřily k předním novinách – i nákladem – v českých zemích a byly čteny také v Podkrkonoší. Z příspěvků byl zejména důležitý článek z 20. prosince 1848 o rozložení politických sil na sněmu.

Z článků rovněž zřetelně zaznívají Tomíčkovy národnostní postoje. Celkem jednoznačně vyznívaly ve prospěch rovných práv českého a německého obyvatelstva, a odmítání voleb do frankfurtského parlamentu a tím i spojení s případně sjednoceným Německem. Nejednalo se ale rozhodně o postoje nacionalistické; dobře si uvědomoval podíl zastoupení obou složek obyvatelstva a nutnou koexistenci obou národností.[51] Na jazykové rovnoprávnosti důsledně trval i po změně poměrů.[52]

Na samém sněmu nepatřil k předním aktérům denních jednání. Byl spíše mužem druhého sledu, který stál v zástupu většiny českých poslanců sledujících a řídících se postoji Palackého a Riegra. Nevadí ani, že nevystupoval příliš řečnicky. Ostatně nebyl sám. Podobně se chovala i osobnost tak známá, jakou byl Karel Havlíček Borovský. Do doby, než se v závěru roku 1848 vzdal poslaneckého mandátu, na sněmu obvykle mlčel a pokud se přihlásil o slovo, pak většinou pouze proto, aby požadoval ukončení – podle něj zbytečné a mnohomluvné – diskuse. Tomíček rozhodně také daleko pečlivěji sledoval rokování sněmu než např. Josef Kajetán Tyl, nudící se za nezáživných jednání natolik, že raději psal ve svém bytě divadelní hry (např. *Krvavé křtiny aneb Drahomíra a její synové*).

Tomíčkovo politické myšlení během revoluce 1848 – 1849 lze charakterizovat jako vystupování liberálního demokrata z přesvědčení, jehož právnické vzdělání vede k řádu a pořádku a vtiskuje tak některým jeho konkrétním projevům řadu konzervativních rysů.

Dá se říci, že jako poslanec říšského ústavodárného sněmu národů habsburské monarchie přistupoval k svěřenému mandátu odpovědně, že cítil závazky vůči svým voličům a že se snažil pracovat ve prospěch svých krajanů, českého národa, ale rovněž ke stabilizaci říše a její dynastie.[53]

Poznámky

[1] Noviny Lípy slovanské, *1*, 1849, č. 1, 2. 1., s. 2-3.

[2] Největší oslavy uvedených událostí se v roce 1998 konaly v Kroměříži, včetně mezinárodní konference nazvané *Kroměřížský sněm 1848-1849 a tradice parlamentarismu ve střední Evropě*. Referáty z ní byly zveřejněny ve stejnojmenném sborníku (Kroměříž 1998, 490 stran.)

[3] Souhrnně např. Urban, O.: *Kroměřížský sněm*

1848-1849. Praha 1998; Fišer, Z.: *Město a sněm.* Chropyně 1998.

[4] Z obsáhlé literatury připomínám jen Kolejka, J.: *Národy habsburské monarchie v revoluci 1848-1849.* Praha 1989, a práci Štaif, J.: *Revoluční léta 1848-1849 a české země.* Praha 1990.

[5] Za všechnu literaturu vzpomenu jen práci Sak, R.: *Příběh Čecha devatenáctého věku.* Praha 1993.

[6] Riegrův slovník naučný, díl 9. Praha 1872, s. 504-505.

[7] Ottův slovník naučný, díl 25. Praha 1906, s. 549.

[8] Viz Pinkava, J.: *Kroměříž ve dnech ústavodárného říšského sněmu.* Kroměříž 1998, s. 35.

[9] Dobu revoluce v Podkrkonoší s důrazem na Novou Paku zachytil Janů, O.: *Rok 1848 v Podkrkonoší.* Turnov 1948. Tam jsou rovněž zmínky o Tomíčkovi. Jen okrajově se o Tomíčkovi zmínila publikace J. Skrbka: *Mr. Ph. Josef Kramář, zemský poslanec z roku 1848, vysocký starosta a národní buditel Moravy.* Lázně Bělohrad 1939, s. 19, 22.

[10] Jirásko, F.: *Muži z roku 1848 z Krkonoš. Karel Tomíček.* Krkonoše, *21,* 1988, č. 2, s. 26-27.

[11] Viz badatelská témata zveřejněná v přehledu činnosti Státního okresního archivu Semily za rok 1997 a 1998. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 11. Semily 1998, s. 216-218; tamtéž. Sv. 12. Semily 1999, s. 220-221.

[12] Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 12. Semily 1999, s. 219 a dále.

[13] Případný badatel se však bude muset, tak jako já, potýkat s nedostatečnou pramennou základnou. Patrně se nedochovala (či se mně ji nepodařilo nalézt?) Tomíčkova písemná pozůstalost. Není uvedena v publikaci J. Hanzalové: *Soupis osobních písemných pozůstalostí a rodinných archívů v České republice.* Praha 1997. Nevědí o ní a ani podstatnější materiály k sledované osobnosti nemají v Pelhřimově (okresní muzeum, archiv), kde působil v letech 1855-1892. Podobně v Sedlčanech, kde strávil poslední léta života a kde rovněž zemřel.
Kupodivu Tomíček vydal jakési své stručné vzpomínky. Vyšly roku 1889 v Olomouci anonymně pod titulem *Upomínky na doby národního uvědomění lidu českého a na postavení jeho v sněmu říšském a zemském* (43 stran). Bohužel mají malou vypovídací hodnotu. Autor podává spíše přehled obecných událostí, jichž byl svědkem, jen ojediněle vlastní náhledy a postoje k dějům, kterých se aktivně účastnil. Cenné jsou snad jen pro jeho studentská léta.
Podotýkám, že jde o vzácnou knihu. Po dlouhém pátrání v moravských i českých knihovnách jsem jediný výtisk našel v Univerzitní knihovně Praha pod signaturou 54 J 15 233.

[14] (Tomíček, K.): *Upomínky na doby národního uvědomění lidu českého.* Olomouc 1889, s. 3-12.

[15] (Tomíček, K.): op. cit., s. 12. Též Sak, R.: op. cit., s. 21.

[16] Časopis Českého museum, *6,* 1832, s. 128, 494.

[17] Slavíček, K.: *Tajná politická společnost Český repeal.* Praha 1947, s. 35.

[18] Viz příslušné materiály např. v edici J. Černého: *Boj za právo. Sborník aktů politických ve věcech státu a národa českého od roku 1848.* Praha 1893.

[19] Figuruje jako oficiální člen Slovanského sjezdu. Viz Žáček, V.: *Slovanský sjezd v Praze 1848.* Sbírka dokumentů. Praha 1958, s. 556.

[20] (Tomíček, K.): op. cit., s. 22.

[21] Černý, J.: op. cit., s. 322-323.

[22] Zvolení Tomíčka do zemského i říšského sněmu zachycuje Janů, O.: op. cit., s. 102-109.

[23] Národní noviny, *1,* 1848, č. 66, 2. 7., s. 261.

[24] Národní noviny, *1,* 1848, č. 64, 30. 6., s. 255. V publikaci O. Janů je toto poděkování mylně spojeno až s Tomíčkovou volbou do říšského sněmu.

[25] Janů, O.: op. cit., s. 49 a dále.

[26] Česká včela 1848, č. 26, 31. 3., s. 103.

[27] Česká včela 1848, č. 45, 7. 6., s. 180.

[28] Janů, O.: op. cit., s. 76-82.

[29] Jednalo se o soubor protestů z 9. května 1848, zaslaných z údajně německých krajin, a ohražujících se proti kompetenci Národního výboru v Praze jakožto sboru od národu nevoleného, zastupujícího pouze jednu stranu a nemajícího ve svém středu žádné zástupce venkova. Vedle Liberce, Vrchlabí, Rokytnice se takto ohradila i Jilemnice. Viz Černý, J.: op. cit., s. 197-198.

[30] Národní noviny, *1,* 1848, č. 37, 18. 5., s. 146.

[31] Tamtéž, č. 42, 25. 5., s. 168.

[32] Tamtéž, č. 43, 26. 5., s. 172.

[33] Pomíjím jeho obsáhlý článek nazvaný *O vrchnostenských regaliích* (Národní noviny, 1, 1848, č. 59-60, 25. 6., s. 236-238). Jako právník v něm rozebíral několik citlivých záležitostí, včetně otázky vaření piva, práva šenkování a dobývání granátů v Čechách.

[34] Národní noviny, *1,* 1848, č. 132 a 133, 14. 9. – příloha, článek *Obyvatelům okresu Jilemnického a také ostatním.*

[35] Národní noviny, *1,* 848, č. 151, 5. 10., s. 591-592, článek *Obyvatelům okresu Jilemnického v Čechách.*

[36] (Tomíček, K.): *Upomínky,* op. cit., s. 25, 28. Podobně vylíčil útěk další český poslanec Tomek, V. V.: *Paměti z mého života.* Díl 1. Praha 1904, s. 312-313.

[37] Národní noviny, *1,* 1848, č. 158 z 13. 10., s. 618.

[38] (Tomíček, K.): *Upomínky,* op. cit., s. 33.

[39] Národní noviny, *1,* 1848, č. 216, 20. 12., s. 851-852; č. 217, 21. 12., s. 655-857. Pod názvem *Obyvatelům okresu Jilemnického* byl Karlem Tomíčkem dopis datován do 16. prosince roku 1848.

[40] Míněni byli poslanci, kteří – v počtu kolem 170-200 – zůstali ve Vídni a udržovali tak jistou kontinuitu sněmovních jednání.

[41] Národní noviny, *2,* 1849, č. 26, 31. 1., s. 101-102.

[42] Tamtéž, č. 27, 1. 2., s. 107, pod šifrou *Dr. T. - z Kroměříže.*

[43] Tamtéž, č. 43, 20. 2., s. 169-170. Krátce ještě v č. 44, 21. 2., s. 174.

[44] Tamtéž, č. 47, 24. 2., s. 185.

[45] Novotný, J.: *František Cyril Kampelík.* Praha 1975, s. 158.

[46] Traub, H.: *Květnové spiknutí v Čechách roku 1849.* Praha 1929, s. 30.

[47] Kočí, J.: *Emanuel Arnold.* Praha 1964, s. 199.

[48] Podle Novotný, J.: op. cit., s. 158-161.

[49] Podobně cítil Tomíčkovy výroky radikál a jedna z nejvýznamnějších postav revolučních bouří v Praze v červnu 1848 Josef Václav Frič. Ve svých pamětech jej označil za *matadora* pravice a spojil s ním jisté pronásledování Arnoldova spolupracovníka Václava Poka Poděbradského. Viz Frič, J. V.: *Paměti.* Díl 2. Praha 1960, s. 335.

[50] Národní noviny, *2,* 1849, č. 72, 25. 3., s. 285-286.

[51] Všeobecně o česko-německém vztahu Klíma, A.: *Češi a Němci v revoluci 1848-1849.* Praha 1994.

[52] Jazykovou rovnoprávnost požadoval v příspěvcích z 31. 7., č. 165, s. 655, a v č. 249 z 24. 10., s. 973.

[53] Na stránkách Národních novin Tomíček v roce 1849 zveřejnil ještě několik článků, věnovaných hospodářským záležitostem. V č. 235 z 10. 10. se věnoval problematice mlýnů ve vztahu k zákonům o vyvázání gruntů, v č. 279 a 280 z 23. a 24. 11. obsáhle psal o dani gruntovní a katastru. Dokonce i v tak zdánlivě odtažité věci si stěžoval na jazykový útlak, když ve výslovně českých krajích jsou jména polí, luk a lesů do katastru zaznamenávána německy. Tomíček dodal, že to *prozrazuje podivuhodnou necitlivost Němců k českému národu.* Konečně v č. 311 z 26. 12. 1849 se zabýval zaváděním nového volebního systému.
V podobných příspěvcích pokračoval i na stránkách Slovana, týdeníku, který Karel Havlíček začal vydávat v roce 1850 po předchozím, ze strany vlády víceméně vynuceném zastavení Národních novin.
V předkládaném příspěvku rovněž nekomentuji pro její specifičnost Tomíčkovu obsáhlou stať *O Komunismu a o nynějších socialistických pohybech,* která vycházela na pokračování v Národních novinách, 2, 1849, č. 227 až 234.

Zdeněk FIŠER: *Abgeordnete Karel Tomíček den Wählern aus Gebiet von Jilemnice aus der Reichstagstagung in Kroměříž 1848 – 1849*

JUDr. Karel Tomíček, gebürtig aus Poniklá unweit von Jilemnice (Starkenbach), gehört zu den nahezu vergessenen Persönlichkeiten der tschechischen Geschichte des 19. Jahrhunderts. Zu seiner Zeit war er jedoch keinesfalls ohne Belang. Während der 1848 – 1849 Revolution wurde er zuerst zum Abgeordneten des böhmischen Landtages und demnächst auch zum Abgeordneten des Reichstages des Vielvölkerreiches der Habsburgermonarchie erwählt, der seit Juli 1848 in Wien und später seit 22. November desselben Jahres in Kroměříž tagte. Auch später, nach Verfassungswiederaufnahme, wurde er in Jahren 1861 – 1868 zum Abgeordneten des böhmischen Landtages gewählt.

Der Artikel verfolgt seine Tätigkeit im Reichstag, wohin er für Wahlkreis Vrchlabí (Hohenelbe) gesandt wurde, und seine Verantwortung gegenüber deren, die ihn in dieser Region zu dieser Funktion gewählt haben.

(Übersetzt von Soňa Římková)

Nobilitace Františka Ladislava Riegra

Robert R. Novotný

25. března 1897 přinesly české deníky mj. také následující zprávu:

Z Vídně, 24. března. Po rozmnožení poslanecké sněmovny 72 poslanci z V. kurie zvětšuje se také počet členů sněmovny panské 19 novými lordy. Jmenování jejich, dávno již ohlášené, bude zejtra úřadně vyhlášeno. Po velké části bude očekávaným překvapením.

Doživotními členy jmenováni byli: bývalý profesor na vídeňské technice dvorní rada Adolf Beer, [...] býv. poslanec hr. Ferdinand Deym, [...] býv. ministr-prezident a poslanec hr. Karel Hohenwart, [...] velkoprůmyslník Artur Krupp, [...] velkotovárník bar. J. Liebi[e]g, [...] dr. F. L. Rieger, svob. p. Max. Scharschmi[e]d a Filip ryt. Zaleski.[1]

Připojujeme k tomu některá životopisná data[2] *[...] Myslilo se, že tato listina bude obsažnější. Staly se v ní na poslední chvíli změny. [...] Poměr velkých tří stran sněmovny panské se jmenováním nových pairů nezmění. Jako za minulých let, tak také tentokrát hledělo se k poměrnému podělení. K pravici možno počítat: hr. Hohenwarta, dr. Riegra, hr. Deyma, dr. Horáka, ryt. Zaleského, hr. Borkovského a hr. Kalnokyho, celkem sedm; k ústavácké levici: dr. Beera, bar. Chlumeckého, prof. Grünhuta a Pfaffa, továrníka Kruppa, hr. Kuenburga, bar. Scharschmieda a bar. Liebi[e]ga, celkem osm; ke straně střední [...].*

Povolání Riegra do panské sněmovny a jeho následná nobilitace v červnu 1897 završily po šestnácti letech Riegrův nárok na šlechtický titul, vzniklý udělením řádu železné koruny II. třídy v červnu 1881. Tomuto dosud opomíjenému aktu uznání Riegrovy veřejné činnosti ze strany oficiálních míst věnujeme následující studii, ve které se pokusíme nastínit nejen politickou a s ní pevně spjatou národnostní situaci, které dle našeho mínění rozhodující měrou ovlivňovaly jeho bezpochyby vstřícný postoj k vlastní nobilitaci, ale současně

ve druhé části chceme přiblížit celou záležitost také z heraldického a sfragistického hlediska.[3]

❑

Seznamovat čtenáře se základními údaji o JUDr. Františku Ladislavu Riegrovi by bylo příslovečným nošením dříví do lesa. Pro pochopení pozadí skrytého a skrývaného úsilí o společenské uznání, které se mu nárokem na šlechtický titul otevřelo, se však nevyhneme krátkému exkursu do politické situace především v českých zemích od roku 1881, kdy Riegrův *nobilitační příběh* začíná. Jsme si vědomi, že bylo a je mnoho povolanějších, kteří tehdejší poměry prezentovali ve svých pracech, dovolíme si tedy zvídavější čtenáře, chtivé bližších informací, na ně odkázat.[4]

Začátek léta roku 1881 nenasvědčoval tomu, že by politiky čekala *okurková sezóna*. Cítil to i F. L. Rieger, který koncem června pobýval na Malči, svém velkostatku na Chotěbořsku.[5]

Po smrti svého tchána Františka Palackého v květnu 1876 nastoupil Rieger v širokém povědomí na jeho místo vůdce českého národa. Možnost důvěrně poznat *tohoto velkého Čecha a Středoevropana* ho ovlivnila na celý život. Sdílel se svým tchánem nejen velice blízké názory, ale byl i jeho věrným politickým souputníkem. Idea federalistického programu a *zájmu českého národního hnutí na udržení rakouského mnohonárodního státu při respektování zásad svobody, autonomie a rovnoprávnosti národů*[6] byla hybnou silou veškerého Riegrova veřejného působení.

10. dubna 1881 bylo císařským nařízením rozhodnuto o rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity, a když byl v květnu říšskou radou příslušný zákon přijat, zhoustla již beztak výbušná národnostní atmosféra v Čechách. Od roku 1879, kdy se čeští poslanci po dlouhých šestnácti letech opět vrátili do vídeňského parlamentu, rostl tlak na Riegra nejen ze strany radikálních mladočechů, ale také od stejně nespokojených předáků německých politických stran. Oleje do ohně nacionálního zanícení přilila tzv. Stremayrova jazyková nařízení z dubna 1880, upravující užívání obou zemských jazyků v oblasti působnosti ministerstva vnitra a spravedlnosti.[7] Česká veřejnost se nemohla dočkat září, kdy mělo být konečně uvedeno do provozu dobudovávané a hýčkané Národní divadlo a Riegrovi, stojícímu v čele sboru pro jeho zřízení, se mělo dostat také prvního ocenění od císaře Františka Josefa I.

28. června 1881 byl do Malče doručen následující telegram z Prahy: *Wiener Zeitung oznamuje jmenování Dr. Riegra komandérem řáda železné koruny. Šubrt.*[8] A již následujícího dne si také čtenáři českých novin mohli přečíst o panovníkově odměnění mužů, kteří se po organizační stránce zasloužili

o postavení pražského Národního divadla: *Vyznamenání. Wiener Zeitung oznamuje v úřední části: Jeho Veličenstvo udělil rozhodnutím ze dne 26. června předsedovi výboru pro vystavění českého národního divadla dr. Františku Ladislavu Riegrovi bez taxy řád železné koruny druhé třídy; [...] S řádem železné koruny druhé třídy jest spojeno baronství a s řádem železné koruny třetí třídy rytířství, ovšem toliko, když vyznamenaný o povýšení do stavu šlechtického zvlášť požádá.*[9]

Kromě Riegra byli vyznamenáni např. tehdejší pražský purkmistr Emanuel Skramlík (komturní kříž řádu císaře Františka Josefa), intendant Národního divadla dr. Jakub Škarda a architekt Josef Zítek (řád železné koruny III. třídy) či členové městské rady dr. Černý a dr. Nittinger.[10] Velice důležitá byla nejen poznámka o prominutí tax, a to pouze v Riegrově případě, ale především Národními listy zdůrazněný dovětek o nutnosti o baronský či rytířský titul požádat. Jak si ukážeme dále, právě tento akt byl pro Riegra velice ožehavým a bránil mu užívat titulu, na který měl díky udělenému řádu nárok.[11]

Ještě jedna událost vzrušila veřejnost onoho 29. června a můžeme říci, že nepochybně mnohem více. Série provokací a pouličních potyček vyvrcholila bitkou, při níž bylo v Chuchli zraněno několik německých studentů. Zdá se, že podněty k těmto půtkám vycházely převážně z německé strany, jejíž nej-

Zámek F. L. Riegra v Malči.

radikálnější příslušníci se nedokázali smířit s částečnými úspěchy českých politiků, vedoucími naposledy k rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity. V posledních červnových dnech nacionalistické vášně dostoupily svého dosavadního vrcholu a vyústily až v nešťastnou chuchelskou řež. U části českého obyvatelstva, a budiž k dobru studentům, že k ní nepatřili, se minuly účinkem výzvy ke klidu a k neopětování provokací.[12]

Chuchelská událost měla svoji dohru v denících obou znesvářených stran. Řada článků v českých novinách byla dokonce konfiskována, liberální německý tisk odsuzoval *české barbarství*, což samozřejmě vyvolávalo oprávněné rozhořčení.[13]

Stanovisko k pražským nepokojům musel zaujmout i dr. Rieger.[14] Současně však čelil výtkám milované dcery Marie, která nebyla nadšena jeho možnou nobilitací: *Já byla velmi zarmoucena a plakala takřka celé půldne, ježto se nyní obávám, že otec [...] bude žádati o baronství. I z jeho dřívějších výroků soudím, že věc ta není nemožna – a trápím se nad tím nad míru.*[15] Snad nejvýstižněji o důvodech nesouhlasu s povýšením otce do šlechtického stavu vypovídají její poznámky z 31. července, editované J. Heidlerem: *Mluvila počátkem července s Riegrem o řádu. Řekla mu, že jí to je nemilé, protože se to stalo v době, kdy národu nic nedali. Kdyby dali národu i vůdci, bylo by to v pořádku. Ale takto jest to oddělování vůdce od národa.* Následující citace Riegrovy odpovědi je neméně výstižná: *Já bych nerad žádal a jestli mi to bude možno, raději se tomu vyhnu; jestli mi ale Taafe přímo řekne: ‚Udělejte to, císař si to žádá,' co mám pak dělati?*[16] Přes tyto námitky z okruhu jemu nejbližších a nejmilejších osob se domníváme, že široká česká veřejnost ocenění Riegrových zásluh nejen o vybudování Národního divadla spíše přivítala a schvalovala.

12. srpna 1881, uprostřed příprav na jeho slavnostní otevření, Národní divadlo vyhořelo. Tato nešťastná událost měla alespoň jeden pozitivní důsledek, jak trefně uvedl O. Urban, neboť *plameny Národního divadla ‚uhasily' na sklonku léta 1881 na čas nacionální vášně.*[17] Česká společnost, tolikrát hlavně v tisku proklínanou šlechtu nevyjímaje, se vzepjala k nové veřejné sbírce, aby se o dva roky později, 18. listopadu 1883, konečně dočkala uvedením Smetanovy Libuše zprovoznění svého svatostánku.[18]

Rieger byl opět pohlcen úkoly, které vyplývaly z jeho politické činnosti a postavení vůdce národa. Jazyková nařízení, otázka rozdělení univerzity (panská sněmovna a následně i císař schválili příslušný zákon až v únoru 1882), práce v divadelním výboru (opakované osočování ze zodpovědnosti za nízký stav peněžní sbírky), rostoucí napětí mezi staročechy a mladočechy, ale současně opětovné finanční problémy rodiny (hluboká krize cukrovarnictví a ztrátovost velkostatku zvyšovala její zadlužení).[19] A přesto si dokázal najít

čas na genealogické bádání. Ne, sám nikam Rieger jezdit nemohl, ale všude, kam se písemně obrátil s prosbou o pomoc, nacházel dostatek ochotných spolupracovníků. Však si také dcera Marie 17. července 1882 do svých zápisků poznamenala: *Kromě jiných má otec též nyní dopisování s přemnohými farními úřady atd., pátrá po zprávách o svých předcích.*[20] Z těchto řádků vycítíme osten výčitky...

Nedomníváme se, že by Riegrova snaha nalézt nějakého nobilitovaného předka souvisela pouze s opakovanými dotazy určitých, vládě blízkých kruhů, zda o baronství zažádá. On sám nepochybně zájem měl, musel ale čelit odporu svých nejbližších (především Marie Červinkové-Riegrové), kteří poukazovali na neslučitelnost takového *nevlasteneckého* postoje čelního politického představitele v této nacionálně vyhrocené době a předpovídali velice negativní reakce českého *veřejného mínění*. Pokud by byl ve svém pátrání úspěšný, otupil by tím hroty výpadů, které očekával minimálně ze strany mladočeských radikálů a snad by i uchlácholil s nobilitací nesouhlasící členy své rodiny.

O velkém významu, který celkem pochopitelně přikládala rodina veřejnému mínění, svědčí nešťastná událost z listopadu 1881, kdy spáchala sebevraždu vnučka Františka Palackého Olga. Zajímavým dokladem je tu list Bohuše Riegra, který poslal svému otci z Prahy 2. listopadu: *Drahý otče! Ráno telegrafoval jsem Tobě, že Olga Palacká je mrtva: Olga vzala si včera život* (tato věta v originálu podtržena, pozn. autora)*! Dnes ráno přišel sem chudák strýc* (Jan Palacký, pozn. autora)*, u soukromí mně sdělil, že Olga samovražedně skončila život. Pro veřejnost zemřela prý na ‚Schleimschlag'* (břišní tyfus, pozn. autora)*; v odpolední Politice je pak již parte: ‚ploetzlich verschieden' bez udání příčiny. (Pochybuju, že se věc dá* (dvakrát podtrženo, pozn. autora) *zatajit.) [...] až ji našli – utopenou v tůni [...]*[21]

Mezi pomocníky, kteří pro Riegra vypracovávali mnohdy rozsáhlé archivní rešerše, najdeme kromě správců farních úřadů z okolí např. i manžela jeho neteře JUDr. Františka Hanče z Kolína, okresní soudce JUDr. Konráda Prušáka z Nové Paky a JUDr. Antonína Schaurka ze Semil, nebo historiky Františka Dvorského a Tomáše V. Bílka. Nejvzdálenějším dopisovatelem potom byl řídící učitel Julius Vilczek z Kis Marose v tehdejších Uhrách (dnes součást města Szecsény na slovensko-maďarských hranicích jižně od Lučence), jenž se ve dvou listech z června 1890 hlásil jako potomek českých emigrantů Riegrů, kteří měli v roce 1620 obdržet erb.[22] Přibližme si trochu tyto příspěvky – opisy z gruntovních knih a matrik, překvapivě však také množství originálů – uložené v současnosti v Archivu Národního muzea v Praze.

Z čilé korespondence vyplývá, že Rieger ke svým genealogickým bádáním přistoupil na jaře 1882. František Dvorský pátral v archivu pražského mís-

todržitelství, kde se snažil mj. ve foliantech berní ruly panství Kumburk, nakonec neúspěšně, nalézt jeho předky. Přesto v květnu 1882 Riegrovi píše, že by rád pokračoval, *poněvadž mne věc taková velice interesuje a rád bych pro radost zajisté všeho obecenstva českého vyhledal sídlo i stav předků vzáctného Vašnostina rodu*. Dvořákem naznačovaná spřízněnost s rytíři z Hornsfeldu či z Mannsheimu se na základě jeho dalšího výzkumu nepotvrdila, stejně jako eventuální nobilitace Václava Prokopa Rykra, správcujícího na Bělohradě, lenním pánem Albrechtem z Valdštejna.

Dr. Hanč a dr. Prušák se soustředili na mlýn v Tampli, kam se Riegrovi předci zakoupili v roce 1727, když se praděd Kristián oženil s Kateřinou Svobodovou. Děd Jiří, mladší Kristiánův syn, se potom měl v letech 1766 – 1774 stát majitelem mlýna čp. 63 (dříve čp. 14) v Semilech. A jeho mladší syn Václav byl otcem Františka Ladislava.

Pátrání ztěžovala torzovitost pramenů, neboť již tehdy podlehla řada z nich zkáze, nicméně pokračovalo i v následujících letech, byť již v menší intenzitě. Také naléhání vídeňských kruhů ohledně nobilitace sláblo. Zajímavý je v tomto směru záznam Marie Červinkové-Riegrové z 11. května 1883: *Rieger vypravoval, že ho Taaffe upomínal na šlechtictví. Tázal se ho, jaký erb si vezme. Rieger mu řekl, že kdo ví, jestli již jeho předkové nějaký neměli. Tuším, že si Taaffe nějakých zpráv o tom přál a že mu pak otec na to podal nějaké promemoria či zprávy o svých předcích. Já se lekla, když to vypravoval, on však nikterak o šlechtictví nežádal.*[23]

Toto období bylo naplněno zejména velice činorodou prací Riegra jak v říšské radě, tak na pražském českém sněmu. Snahy německých liberálů rozdělit zemi na uzavřená jazyková území nebyly úspěšné a vyústily v prosinci 1886 v jejich obstrukci českého sněmu. Univerzitní otázka sice byla českým vítězstvím, nicméně požadavek prokázání znalosti němčiny u posluchačů právnické fakulty, vznesený s ohledem na státní služby v červnu 1882 ministerským nařízením, vyvolal odpor kvůli neuplatnění obdobného přístupu také k většinovému zemskému jazyku. Riegrově prestiži uškodila jeho obhajoba nutnosti ovládat němčinu a radikálové toho později dokázali využít.

Příležitost se jim naskytla v roce 1886, kdy vypukl spor o pravost Rukopisu královédvorského a zelenohorského (na stranu Jana Gebauera se tehdy postavil zvláště T. G. Masaryk a poskytl mu prostor v únorovém čísle *Athenaea*). Na obranu Rukopisů vystoupili velice razantně prostřednictvím Národních listů mladočeši a z vědeckého sporu se rázem stala politická záležitost. Rozvážnější přístup staročechů se záhy obrátil proti nim samým. Na čtvrtém sjezdu mladočeské strany v dubnu 1887 bylo přijato programové prohlášení, které kromě jiných politických a kulturních požadavků volalo po všeobecném a rovném hlasovacím právu do všech zastupitelských orgánů. V květnu potom

vyvolali mladočeši tzv. *drobečkovou aféru* a rozkol v Českém klubu říšské rady byl dovršen. Příklonu veřejnosti k *vlastenečtějším* mladočechům napomohly i tzv. Gautschovy ordonance, vyhlášené sice až v srpnu 1887, ale v praxi částečně uplatňované od r. 1886, které byly chápány jako diskriminační vůči národnímu školství. Na podzim 1887 následoval rozchod ambiciózního Josefa Kaizla se staročeskou stranou. Kaizl vzápětí společně s Masarykem a Kramářem vytvořili novou reformní politickou skupinu, zvanou realisté. Zůstávalo otázkou, zda se přikloní ke staročechům nebo mladočechům.[24]

Rieger cítil, že staročeská strana ztrácí půdu pod nohama. Nepomohly ani dvě audience u císaře v říjnu a listopadu 1887 – oficiální místa se od těchto sporů distancovala s tím, že se jedná o vnitřní záležitost Čechů. Vnímání Riegra určitou částí národní politické reprezentace výstižně charakterizuje Josef Kaizl: *Mně se zdá velikou překážkou ve straně té* (tj. staročeské, pozn. autora) *jedna osoba, jejíž temperament, jejíž historie a nynější fyzicko-psychický stav brání regeneraci strany té. Cokoliv jsem já v té straně, jsa ještě dosti v popředí, podniknouti chtěl, bylo tou osobou zrušeno.*[25] Přesto probíhala jednání o sblížení realistů se staročechy, v lednu 1889 dokonce mezi Masarykem a Riegrem, jejichž vzájemné vztahy nebyly právě idylické.[26]

Ve stínu politických třenic proběhly i oslavy 70. narozenin F. L. Riegra 10. prosince 1888, během kterých mu byl zvolenou deputací odevzdán národní dar.[27] V záplavě gratulací je pro naše účely velice zajímavá ta, se kterou 8. prosince přišel ministr dr. Alois baron Pražák: *Chtěl sem Vás včera upozorniti, byste, nemáte-li již připravený Váš erb rodinný, byste ho nyní, když budete v Praze meškati, dal zhotoviti tak, že by proveden v barvách a heraldickém popsání mohl v diplomu od Jeho Veličenstva býti uveden. Ku propůjčení nejvyššímu baronstvu nepotřebujete, jak jsem s hrabětem Taaffem umluvil, ani žádati, nýbrž stačí, byste přání o vydání diplomu jemu buď dopisem neb i ústně uvedl, a když odevzdáte nákres erbu, jakého sobě přejete, bude diplom co nejrychleji vydán a Wiener Zeitung ohlásí... Nebude žádné ‚über sein Ansuchen' neb jiné znamení, že ste o to žádal...* Může si vyvoliti erb rodiny Riegrů, *z které pocházíte, avšak kde Vám se snad nedostává veškerých rodných listů, nebude ani nejmenší překážky, Vám ten erb uděliti, an rodiny, která skutečně co rodina šlechtická ten erb samý užívá, není.*[28]

Jaro 1889 bylo naplněno přípravami k důležitému letnímu boji o voliče, během nichž Rieger zůstával optimistou. Ve sněmovních volbách v červnu 1889 sice získali většinu staročeši, ale mladočeši, již jako nezávislá strana, vytvořili silnou opozici, využívaje na cestě vzhůru také znovu oživenou státoprávní otázku. Část staročeského tábora chtěla složit své mandáty, aby mladočeši v roli opoziční strany nezesílili před příštími parlamentními volbami, plánovanými na rok 1891. Rieger tuto možnost odmítal onou známou větou:

Já hned tak neuteču. V červenci byl opět u císaře, rozladěného úspěchem mladočechů, a žádal o podporu vlády pro svoji stranu. Vídeň reagovala změnou na postu místodržitele – odstoupivšího barona Krause nahradil v září hrabě František Thun. Současně se začaly připravovat smiřovací rozhovory českých a německých politiků, ovšem s vyloučením mladočechů, které měly uklidnit poměry v zemi. Němečtí liberálové předběžně jednali ve Vídni celý podzim a svůj souhlas s obesláním chystané konference podmiňovali absencí státoprávní otázky včetně korunovace. Oleje do ohně přilil kníže Karel Schwarzenberg mladší, když koncem listopadu během sněmovní debaty, vzniklé kvůli neumístění desky Jana Husa na dokončované budově Muzea království českého, nazval husity mimo jiné tlupou lupičů a žhářů. Mlčení staročechů využila opoziční strana k zahájení kampaně za vybudování Husova pomníku v Praze. Vzápětí se 26. listopadu znovu sešli Rieger a Bráf s Masarykem a Kaizlem, aby jednali o neshodách, bránících možnému připojení se realistů ke staročechům. Mluvilo se také o posledních událostech – útocích studentstva v tisku na Riegra i nešťastné Schwarzenbergově řeči. V prosinci byl ještě Rieger u císaře, ale to už vše směřovalo k osudovým punktačním rozhovorům.[29]

Koncem prosince 1889 byli nominováni, po Taaffeho odpovědi v poslanecké sněmovně říšské rady na jejich interpelaci ohledně státoprávních debat na českém sněmu, zástupci německých liberálů na čele s Ernestem Plenerem a Franzem Schmeykalem. Českou stranu delegoval sám hrabě Taaffe. Vídeňských jednání se ve dnech 4. – 19. ledna 1890 zúčastnilo celkem osmnáct vyjednavačů – kromě čtyřech německých tři čeští liberálové (Rieger, Zeithammer a Mattuš), tři aristokratičtí zástupci konzervativního velkostatku, stejný počet představitelů ústavověrného velkostatku a konečně pět ministrů v čele s hrabětem Taaffem. Chyběli nejen mladočeši, ale také místodržitel Thun. Program punktačních rozhovorů byl již mnohokrát fundovaně popsán, stejně jako mladočeská reakce v předvečer jejich zahájení i během následujících měsíců. Omezme se na konstatování, že znamenaly definitivní obrat na české politické scéně a přispěly k příklonu veřejnosti na stranu mladočechů. Také realizace punktačních dohod se ukázala být v Čechách velice problematickou. V prosinci přišla další rána – realisté se připojili k mladočeské straně. V lednu 1891 rozpustila vláda říšskou radu a výsledky březnových voleb potvrdily pád staročechů. Pokud Rieger během celého roku 1890 odmítal rezignovat, 14. února 1891 již v neblahé předtuše porážky psal svému zeti V. Červinkovi: *Jak bude se mnou, nevím. Myslím odejet ještě před volbou... myslím, že dostav v celku málo hlasů, mohu to považovat za votum nedůvěry, a že bych pak předce rezignoval. Snad že přece půjdeme do Říma, byť jen nakrátko, snad jen březen.*[30] Drtivé vítězství mladočechů ho zastihlo v Itálii, kam

Salón v zámku Malči.

2. března odjel se svojí manželkou. Situaci alespoň navenek přijímal klidně a jeho odchod na odpočinek přivítala paní Riegrová, která se 9. března v dopise své dceři svěřila: *Jsem ráda, že otec propadl při volbě. Bude moci s dobrým svědomím odpočívat. Jakou by měl teď existenci, když již poslední léta byla trapná. Teď by to byl očistec.*[31]

Rieger sice pozbyl svého mandátu v poslanecké sněmovně, zůstal však nadále politicky činný v českém sněmu. 29. března 1891 ho postihla další osudová rána – umírá Marie Riegrová, postonávající během celého římského pobytu. *Mám to letos rok nešťastný a strastiplný – to vše by mohlo člověka zlomit*,[32] svěřuje se dceři Marii. Únikem z osobního žalu mu byla práce.

Během následujících měsíců se úporně snažil odradit zbylé staročeské poslance od složení svých mandátů v zemském sněmu. *Vy pravíte jen: jsme poraženi, nemáme více důvěry lidu, proto jdeme! Nevím, není-li to příliš suché... Opustíme-li i šlechtu národní, složí i tam mnozí, ne-li všickni mandáty, nahradí se místo jich Němci!* psal v říjnu z Malče Mattušovi.[33] Jubilejní výstava v Praze se stala díky bojkotu Němců prestižní českou záležitostí. Císař svoji zářijovou návštěvu Prahy kompenzoval nespokojeným Němcům krátkým zastavením se v Liberci, kde sílil vliv německonacionálního hnutí a docházelo zde k ostrým národnostním třenicím. Vláda situaci v Liberci stabilizovala až na podzim 1892, kdy bylo rozpuštěno tamní obecní zastupitelstvo.

Na českém sněmu pokračoval marný boj kabinetu o uskutečňování punktačních dohod. V srpnu 1892 podal demisi ministr Pražák a symbolickou tečkou za vyrovnávacími snahami byla destruktivní obstrukce na sněmu 17. května 1893. Mladočeský návrh volební reformy nebyl říšskou radou na jaře 1893 projednáván, ale hrabě Taaffe překvapivě na podzimním zasedání vystoupil s vládním návrhem, který by umožnil místo dosavadním 15 procentům nově volit 34 procentům mužského obyvatelstva. Parlamentní většina byla proti a hrabě Taaffe byl 11. listopadu po čtrnácti letech zproštěn svého úřadu.[34]

Rieger se nadále, byť zbaven dřívějšího vlivu, o politickou situaci zajímal. Byl si však současně vědom skutečnosti, že vzhledem k věku se musí postarat o nové uspořádání svých záležitostí. Proto po smrti manželky sepsal v březnu 1893 druhé znění své závěti a tentokrát se zmiňuje i o nároku na baronát: *Diplomy všeliké, kterých dcera má k dopsání mého životopisu a životopisu Palackého potřebuje, mají přejíti hned v majetek mého syna, jemuž zůstavuji na vůli, přeje-li si žádati o udělení šlechtictví, jehož udělení mně bylo udělením řádu železné koruny od Jeho Veličenstva na vůli dáno. Nechci, aby šlechtického titulu, ač bude-li oň žádati a bude-li mu udělen, téhož on nebo jeho potomci užívali k marnivému sebe nad jiné vynášení, alebrž jen za milou a časem i prospěch skýtající památku po mně, která by jim vždy na mysl uvozovala povinnost pracovati vždy a všude obětavě pro národ svůj i pro vlast a co svatý závazek udržovati jméno po mně zděděné bez poskvrny, ano zdobiti je novými zásluhami.*[35]

V listopadu na stejné téma napsal dceři Marii: *Pražák mně již po kolikráte velice domlouval, abych se hlásil o to baronství, že mi to císař pán bere za zlé, že si toho nevážím, že by to bylo teda i politicky radno a že mám vnuky, jimž to může mnoho prospět. Ale nemohu se k tomu odhodlat.*[36]

Nová koaliční vláda, sestavená knížetem Alfrédem Windischgrätzem, se nevyhnula návrhu volební reformy, který předložila poslanecké sněmovně v březnu 1894. Zvláštní parlamentní výbor se jím zabýval až do června následujícího roku, kdy odmítnutí návrhu společně s mladočeskou obstrukcí poslanecké sněmovny v souvislosti s rozpory v rozpočtovém výboru vedly k demisi Windischgrätzovy vlády. Nemalý podíl na neúspěchu kabinetu měly jeho odmítavý postoj k řešení *české otázky*, stejně jako proces s Omladináři v únoru 1894, jenž probíhal v dusné atmosféře výjimečného stavu v Praze a třech okolních okresech. 30. září 1895 byla jmenována nová vláda hraběte Kazimíra Badeniho, která mj. v říjnu po více než dvou letech zrušila v pražské oblasti mimořádná opatření. Podzimní volby do českého sněmu potvrdily vůdčí postavení mladočechů. Staročeši oficiálně nekandidovali a nebyli do budoucna zastoupeni ani na sněmu, ani v parlamentu.[37]

Poslední velké Riegrově řeči na českém sněmu se v únoru 1894 dostalo uznání mj. od hraběte Hohenwarta. Jeho odchod do ústraní uspíšilo také náhlé úmrtí dcery Marie v lednu 1895. V dopise zeti Václavu Červinkovi v únoru, sedm měsíců před volbami, píše: *Já nemám chuti kandidovat, nestojím o to, a přijal bych to, kdyby o to stáli. Ani u velkostatkářů se nemíním ucházet.*[38] O pár dní později Červinku informuje: *Píši po skončení sněmu. Nevěříte, jak jsem tomu rád, že to mám z krku. Loučili se se mnou mnozí velmi srdečně.*[39]

Koncem března zemřela Marie Riegrová (rozená Červinková) a syn Bohuš odchod své manželky velice těžce nesl, což nepřidávalo jeho beztak chatrnému zdraví. Trápil se i otec Rieger, který se o osud svého syna a malých vnuků obával.[40] Přibližme si trochu vzájemný vztah F. L. Riegra a jeho jediného syna.

Dokladem důvěrného vztahu je například humor nepostrádající *úpis*, který na šetrném otci vymámil tehdy šestnáctiletý student: *Tímto poukazuji Bohuši Riegrovi jeden zlatý měsíčně, který si vždy prvního každého měsíce u mne vyzvednouti může – a to je jako by se čertu zapsal. Stalo se o Štědrém večeru 1873. Dr. Rieger.*[41] Vzájemná korespondence byla celkem bohatá a vedle čistě soukromých sdělení byla z větší části zasvěcena konzultacím ohledně politické nebo finanční situace. Bohuš neopomněl podat zprávu o svých výdajích a často připojit prosbu o peněžní podporu, které se otec snažil vyhovět: *...Jakmile přijedu do Vídně a dostanu diety, pošlu ti peníze přímo, takže je prvního neb druhého dostaneš...* (25. 2. 1884), aby ho vzápětí z rezidenčního města ujistil: *Milý Bohuši. Ačkoli nemám dost peněz – a mnoho vydání, nechci předce, abys byl stišten – a přeji ti, abys mohl nutné věci si pořídit...* (9. 3. 1884).

Již v prosinci 1882 přesvědčoval Rieger svého syna, jak moc mu na něm záleží: *Nebudeš zajisté pochybovati o tom, že si sotva kdo upřímněji přeje, aby syn můj co do povahy a všeliké činnosti své mně sloužil ke cti a vlasti ku prospěchu. Ale vedle všech ozdob povahy a schopností patří k dokonalému, vzdělanému člověku také mrav společensk[ý] a umírněný způsob chování se k lidem...* Současně mu ovšem vytýká určitou hlasitost při diskuzi a nutnost, *...aby muž dovedl ovládati výbuchy vášně a nevrlosti své...* (15. 12. 1882). O rok později mu v souvislosti na ohlasy národnostních nepokojů píše do Paříže, kde byl Bohuš na stáži: *Tu ses přesvědčil* (v Paříži, pozn. autora), *jakou škodu nám ti naši blázni s tou Chuchlí udělali... Ostatně se můžeš snad dobře chránit tím, když jim připomeneš, že ti Němci v Chuchli byli vesměs Židé – a že v tom byl činným více antisemitismus z Berlína k nám importovaný, než antigermanismus...* (1. 12. 1883).

Otec bedlivě sledoval slibně se rozvíjející Bohušovu kariéru a byl mezi prvními čtenáři jeho právněhistorických prací. Takto mu například vyčinil za

nedostatky ve znalosti němčiny: *Jest to následek toho, žes nechtěl jako gymnazista poslechnouti mne a čítati vzory německé prózy...* (8. 12. 1883) a zároveň mu opravoval *neněmecké věty* s tím, že z vědeckých knih potřebné jazykové znalosti nenačerpá. Na druhou stranu se přiznává, že ani přesně neví, kdy se syn narodil: *Máš, tuším, zítra den narození, nevím, či 28. – či 29tý...* (4. 8. 1883) nebo: *Milý Bohuši! Slyším, že zítra máš den narození – já si data špatně pamatuji...* (4. 10. 1890). Mimochodem, Bohuš Rieger se narodil 5. října 1857.

Postupem doby stále častěji vzhledem k Bohušově zdravotním potížím nabádal syna, aby se šetřil: *...Lituji tě, že máš zase trápení s nervy a slabostí žaludku – kdykoli trochu úsilovněji duševně pracuješ...* (3. 12. 1888).[42] Kvůli jeho nedobrému fyzickému i psychickému stavu s ním podnikl v prosinci 1895, tedy krátce po volbách, cestu do italského Arca. Bohuš zde nakonec strávil celou zimu a do Čech se vrátil až v dubnu následujícího roku.[43]

Syn se stával, a to i před úmrtím sestry Marie, důvěrníkem, kterému se Rieger svěřoval s mnohdy nečekanými důsledky svých politických kroků a kde snad hledal i pochopení: *Jak věci dále půjdou – a k čemu já se odhodlám, posud jsem se nadobro neustanovil... musím uvážit, že jsem dal slovo zastati* (podtrženo, pozn. autora) *se punktací – ovšem ne jich provésti – a že je nutno obecenstvu vyložiti jeho bludy a obhájiti své stanovisko a důvody mého jednání. Ostatně uhlídáš, že složím-li mandát – budou právě mladočeši, kteří mne do toho ženou – mně vyčítat, že jsem jednal nevlastenecky...* (4. 10. 1890). Tento posun nejlépe dosvědčuje třetí verze Riegrovy závěti z 5. dubna 1896, kde se mj. opět obšírně věnuje možné žádosti o udělení dědičného šlechtictví: *Jakkoli jsem si cti té a milosti vážil, opomenul jsem o šlechtictví žádati, aby lidé zlomyslní nemohli politické jednání mé, vycházející vždy jen z poctivého úmyslu posloužiti tak prospěchu mého národa, podezřívati co od vlády tím vyznamenáním zakoupené; toto přání moje, uchrániti rozvážné jednání svoje ve prospěch zájmů veřejných, nebude mi snad vykládáno za nevážení nejvyšší milosti, pročež doufám, že přenešení práva ode mne neužitého na mého syna v cestě milosti mocnářovy nebude odepřeno, bude-li o to syn můj na památku mou a vzhledem ku prospěchům, jež z toho synům jeho plynouti mohou, žádati...*[44] Jak uvidíme, obdobné formulace použil Rieger o necelý rok později, kdy se rozhodl získat baronát již pro svoji osobu. Dále pokračuje závěť v souladu s předchozí verzí, aby po výčtu finančních odkazů Svatoboru končila patetickou pasáží k *národu svému*.

Pokud bylo psáno, že k velkým odpůrcům povýšení Riegra do šlechtického stavu patřili vedle jeho manželky a dcery také syn se zetěm Albínem Bráfem,[45] domníváme se, že to platilo před rokem 1897 spíše pro křehčí část rodiny, jak ostatně potvrzují i výše uvedené zápisky Marie Červinkové-Riegrové.[46]

Nový ministerský předseda byl vůči Čechům přístupnější, což se projevilo i v únoru 1896, kdy byl neoblíbený místodržitel Thun nahrazen hrabětem Coudenhovem. Ve stejné době vláda předložila poslanecké sněmovně návrh volební reformy, kterou měla vzniknout pátá kurie. Při hlasování v květnu 1896 byla proti především část mladočeských poslanců. Panovník reformu po jejím schválení oběma komorami říšské rady potvrdil v červnu.

Druhá polovina roku 1896 byla opět naplněna vzrůstajícím česko-německým napětím v souvislosti s požadavky na rozdělení Čech na Deutschböhmen a české vnitrozemí. Badeni neúspěšně volal po národním smíru.

První volby v páté kurii proběhly začátkem března 1897 a v nové poslanecké sněmovně se po nich objevilo více než dvacet politických uskupení. Nejsilnější postavení získal Mladočeský klub, jehož podporu si Badeni (císař odmítl demonstrativní demisi vlády ze 2. dubna) získal především vydáním jazykových nařízení pro Čechy 5. dubna 1897 (Morava se jich dočkala 22. dubna). Rozšiřovala se jimi platnost Stremayrových nařízení také na vnitřní úřadování. Vydání jazykových nařízení pobouřilo německé poslance, kteří koncem dubna přistoupili k obstrukci říšské rady.[47]

S nástupem nové vlády je spojen i *návrat* Riegra do činné politiky. První z několika návštěv u ministerského předsedy vykonal již v listopadu 1895. Dá se předpokládat, že se během Riegrových jednání ve Vídni (sešel se také s Hohenwartem, Gautschem a Pražákem) mluvilo o jazykových nařízeních. Svůj názor na předsedu vlády vyjádřil v dopise V. Červinkovi: *Možná, že má Badeni trochu dobré vůle, ale nevím, bude-li moci pro nás něco udělat, a je otázka, zdali bude mít dosti času něco provést.*[48]

Kandidovat ve volbách však Rieger nechtěl, jak o tom svědčí koncept dopisu, datovaného ve Vídni 18. 2. 1897: *...že se hledě k pokročilosti věku svého vůbec o žádný mandát ucházeti* (podtrženo, pozn. autora) *nemíním, neřku-li abych chtěl k tomu program svůj vykládati, neboť si myslím, že tento je dosti znám z padesátileté veřejné činnosti a ze mnohých veřejných projevů mých.*[49] Možná kalkuloval s tím, že bude povolán do panské sněmovny, jak mu měl naznačit hrabě Hohenwart.[50] 24. března 1897 vešlo Riegrovo doživotní jmenování do horní komory říšské rady ve známost a následujícího dne o něm informovaly i české deníky.[51] Mezi řadou gratulantů, kteří mu v následujících dnech písemně blahopřáli, najdeme např. hraběte Badeniho (současně oznamuje datum úvodního zasedání panské sněmovny 27. 3.), knížete Alfréda Windischgrätze (*srdečně Vás vítám co velectěného kolegu v sněmovně panské*), prince Ferdinanda z Lobkovic (*vřelé blahopřání novému panu kolegovi*), prof. Jirečka, dr. Strobacha, prof. Emlera či dr. Karáska.[52]

Během prvního zasedání panské sněmovny, kdy noví lordové skládali slib, se Rieger opět zapsal do historie. Společně s kolegou hrabětem Borkowskim

tak učinili v jiném jazyce než německém: *Ve sněmovně panské [...] Z nových senátorů usedli ještě na pravici dr. Rieger vedle bar. Pražáka [...] Noví senátoři složili ihned slib. Poprvé dnes* (tj. 27. 3., pozn. autora) *učiněn jazyky neněmeckými. Hr. Borkowski volal ‚Przyrzekam', dr. Rieger česky ‚Slibuji'. Český ministr krajan a vůdce moravských Čechů* (baron Alois Pražák, pozn. autora) *při svém vstupu do sněmovny panské skládal slib německy.*[53] Podobně referoval také staročeský list Hlas národa, který navíc dodával: *Nyní doufáme, že příklad, který dali dr. Rieger a vedle něho Polák hr. Borkowski, nalezne následování tak, aby se i panská sněmovna stala tím, čím má býti: miniaturou mnohojazyčného Rakouska [...] Národ náš není dosud zastoupen v panské sněmovně přiměřeným počtem členů. Za to může býti náš národ hrdý na takové zástupce ve sněmovně panské, jako jsou dr. Rieger, prof. dr. Randa, hr. Harrach, bar. Pražák, knížata Lobkowiczové a Schwarzenbergové, prof. Albert, dr. Habětinek, Hlávka a jiní. Před několika roky nemohlo býti o nějakém zastoupení českého národa ve sněmovně panské ani řeči.*[54] I z těchto zpráv lze vycítit odlišnou orientaci obou českých listů.

Nepochybnou radost nad oceněním jeho politické činnosti kalily pouze dvě nepříjemné záležitosti – špatná finanční situace rodiny a obavy z reakcí českého veřejného mínění na připravované přijetí šlechtického titulu.[55]

Asi už nezjistíme, od koho vzešel onen rozhodující podnět, díky němuž se Rieger téměř šestnáct let po získání nároku na baronát konečně odhodlal svého práva využít. Nabízí se více jmen – hr. Badeni, hr. Hohenwart, bar. Pražák – rozhodující podíl toho kterého však zůstává na hypotetické úrovni. Je ale jisté, že několik dnů po vstupu do panské sněmovny poslal Rieger ministerskému předsedovi hr. Badenimu svoji *žádost-nežádost* o šlechtický titul. Jelikož se jedná o klíčový dokument, uvedeme jej v překladu:

Vaše Excelence, Vysokourozený pane hrabě!

Nejvyšším přípisem z 26. června 1881 mi ráčilo Jeho císařské a královské apoštolské Veličenstvo uděliti řád železné koruny II. třídy, s nímž je dle jeho stanov spojen nárok na baronský stav.

Když jsem tohoto posledního oprávnění až dosud nevyužil, jsou mi činěny bolestné křivdy, kdy jsem mohl být podezříván, že si této vysoké milosti dostatečně necením. Avšak dálo se tak spíše s ohledem na veřejné zájmy. Celých 12 let jsem jako předseda Českého klubu s vypětím všech svých sil podporoval Taaffeho ministerstvo, a když jsem, obětuje tak moji 40 let budovanou popularitu, hájil snahu o dorozumění obou národů v českých zemích, bylo by bývalo získání onoho titulu vždy záminkou pro zuřivou opozici, aby podezřívala upřímnost mé politické činnosti a prohlašovala ho za následek nějaké mé oso-

bě prokazované vládní přízně, zatímco by bylo bývalo pouze vyjádřením mého přesvědčení, že tímto konzervativním a umíněným působením mohu nejlépe sloužiti státu a mému národu.

Konec konců byla tato vysoká milost skutečně výslovně míněna jako odměna mých zásluh o zřízení českého národního divadla – a nikterak za moji politickou činnost.

Když mi byla nyní opětovně prokázána nejvyšší milost a já byl povolán do panské sněmovny, věřím, že zde budu milostivě shledán schopným vyhověti požadavkům Jeho Veličenstva ohledně mé politické činnosti.

Milostivým povoláním do panské sněmovny byl jsem navíc vzdálen bojů se svobodomyslnou stranou, které měly za následek přímé i nepřímé osobní útoky a podezírání, a tak mohu až nyní, chráněn před podezřením, plně využíti nejvyšší milosti, které se mi dostalo v roce 1881.

Následuje laskavých vybídnutí, dovoluji si proto nyní poprositi Vaši Excelenci, aby se uvolila pro mě vyprositi nejvyšší milost povýšení do baronského

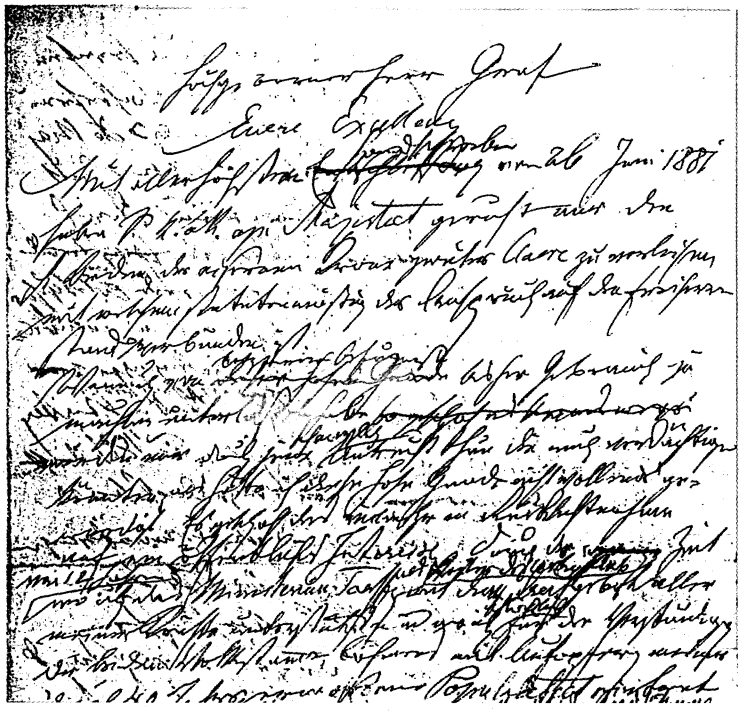

Koncept žádosti F. L. Riegra předsedovi vlády Badenimu o šlechtický titul.

stavu rakouské monarchie u Jeho císařského a královského apoštolského Veličenstva, avšak s výhradou neopominutí pozdějších příslušných opatření.

V hluboké úctě nejoddanější služebník Vaší Excelence

Dr. Fr. Lad. Rieger
člen panské sněmovny

Ve Vídni 1. dubna 1893 [sic!]
Panu předsedovi vlády hraběti Badenimu[56]

V tomto listu jsou tedy shrnuty hlavní důvody, které zapříčinily šestnáctiletou prodlevu mezi získáním řádu železné koruny a baronátu. Za povšimnutí stojí ono *s výhradou neopominutí pozdějších příslušných opatření.* Domníváme se, že si tím Rieger zabezpečoval alibi pro svoji žádost ve stylu *chytré horákyně.*[57] Následoval ještě dopis ministerstvu vnitra, ve kterém Rieger, odvolávaje se na předešlý, uvádí své nároky na šlechtictví a připojuje krátký životopis. Zajímavá je poslední pasáž, v níž jsou ve zkratce zachyceny výsledky jeho dlouholetých genealogických bádání: *...Predikát prozatím nepožaduji, neboť mohu věřit, že budu moci s plnou hodnověrností dokázati, že mým předkům, purkrabím v Bělohradě, náležel vladycký stav, a proto si dovoluji vyhraditi si předložení důkazu na pozdější dobu...*[58] Nepodařilo se nám však zjistit, že by Rieger kdy toto potvrzení svého šlechtického původu získal.

Reakce tolik obávaného veřejného mínění byla po Riegrově vstupu do panské sněmovny tedy docela příznivá. Ani syn Bohuš, zdá se, neměl vážné výhrady – alespoň zachovaná korespondence tomu nasvědčuje.[59] Na druhou stranu je ale jisté, že o přípisech hr. Badenimu a ministerstvu vnitra se mu otec nezmínil.

19. června 1897 přijímal Rieger gratulace k 50. výročí své promoce doktorem obojího práva. K řadě blahopřejných dopisů a telegramů se přidal i tisk, když *Hlas národa* uveřejnil dokonce zvláštní promoční plakát, znějící na jméno *Franciscus Ladislaus Rieger, Bohemus Semilensis.*[60]

23. června se Bohuš v Praze při schůzce univerzitního profesorského sboru dozvěděl o otcově nobilitaci. Musel být velice rozčilený, neboť okamžitě přiložil k dříve napsanému dopisu rozhořčené post scriptum: *...Zde jsem byl překvapen zprávou o Tvém baronství. Lituji* (podtrženo, pozn. autora) *toho, poněvadž je patrno, že sám jsi za to žádal (neprominuty taxy)... Ale nedá se na tom měnit, tedy nešířím se: – ale musíš odpustit, že toho lituji k vůli Tobě samému.*[61] O den později si Rieger z Malče postěžoval dr. Josefu Kalouskovi: *Zdá se, že syn a celá rodina moje nemá potěšení z toho baronství.* Současně poslal vysvětlující dopis synovi, kde mu vylíčil svůj rozhovor s hrabětem Badenim.[62]

Poněkud smířlivější odpověď Bohuše následovala obratem:

V Praze 26. 6. 1897

Drahý otče!

Tvůj dnešní list přinesl nám aspoň nějaké vysvětlení, – ale záleželo by velice na tom, kdyby se mohlo dáti veřejně.

Nesmím Tebe tajiti, že jsme soudili (a jiní též), že jsi za baronát žádal (podtrženo, pozn. autora), *– poněvadž udělení stalo se dle Wiener Zeitung: ‚statuten-mässig' (tedy bez nové milosti) a beze zmínky o prominutí tax, které činí asi 6 tisíc zl., – a ty by při povýšení, za které se nežádalo* (ne dvakrát podtrženo, pozn. autora), *nemohly být ukládány, (taxy by byly jen další doklad, že tu ‚milosti' není... = že jsi žádal).*

Proto nesmí Tě mýlit všeliké gratulační projevy – také ze zdvořilosti a úcty jinak Tebou požívané: – povýšení Tvé u některých pravých, a nejlepších (dvakrát podtrženo, pozn. autora) *přátel Tvých vyvolalo pravou konsternaci,* (dvakrát podtrženo, pozn. autora) *a za neštěstí se pokládalo, – ač Ti to snad přímo neřekli!* (dvakrát podtrženo, pozn. autora) *Také z české šlechty slyšel jsem výroky litující věci. Vše to děje se následkem domnění, že jsi sám žádal za baronát, – což arci nemohlo by se snést s Tvojí historickou povahou a osobností, ani s Tvým národně-lidovým karakterem a úkolem.*

Mám tedy – dle dnešního listu Tvého – za nutné, aby se účinek nepříznivý přivedl na pravou míru, aby se aspoň zmírnil, pokud to možno. Myslil jsem, že by Hlas mohl přinésti informační zprávu, že jsi žádosti nepodal, že věc vyšla z podnětu Badeniova. Ale Bráf sám naprosto nic nechce tam dát, aby se věc nestala ještě horší, – když by Badeni – jemuž v ničem nevěří – uznal snad dle svého způsobu za dobré ve Fremdenblattu učinit nějaké ‚objasňující' sdělení, z něhož by vyplynulo, že přece z polovice byla v tom Tvá vůle (akceptování, pak by polemika byla již nemožnou). Tuť by prý bylo lépe mlčet a nerozšlapávat věc. (Bylo by možno, že Badeni také v zájmu mladočechů chtěl Tvým povýšením učinit Tebe nyní v národě již politicky neškodným...) Proto tedy navrhuji zde stylizaci ‚telegrammu z Vídně' – zdali ji chceš schválit:

‚Naproti osobním útokům Neue freie Presse jsem s to dle nabytých informací prohlásiti, že Dr. Rieger za udělení baronátu žádosti nepodal, nýbrž udělení stalo se z osobní prostředkovací iniciativy hr. Badeniho vzhledem k předcházejícímu povolání do panské sněmovny. Význam politického projevu koruny akt tento přímo nemá, jelikož řád železné koruny II. třídy byl Dr. Riegrovi r. 1881 udělen výslovně po vystavění Národního divadla jakožto předsedovi sboru, tedy nikoli za politickou činnost, a nyní udělení stalo se výslovně ‚dle stanov' tohoto řádu. Taxy byly Dr. Riegrovi prominuty. (Jednotlivá slova telegramu jsou očíslována 1-84, pozn. autora.)

Souhlasíš-li se zněním (můžeš zajisté jen Ty sám odpovědnost (Ty sám – dvakrát podtrženo, pozn. autora) *vzít na sebe), telegrafuj zítra v sobotu dopoledne Albínovi slovo: ‚souhlasím'; odpoledne Albín odjíždí, proto bys odpoledne musil telegrafovat Dr. Hubáčkovi. Kdybys nesouhlasil s něčím (ku př. nevíme, zdali máš taxy* (dvakrát podtrženo, pozn. autora) *prominuty atd.!), tedy prosím telegrafuj číslici slova (neb číslice od které po kterou), jež třeba změnit a za to slova nová nebo jen vypuštění.*

Přikládám též číslo Neue freie, (s podotknutím, že některé úsudky podobné i v českých kruzích je slyšeti!).

Ať si nedbáš lidu atd., přece i naproti pravým přátelům Tvým byl by takový telegram dosti potřebným, poněkud ulehčením jejich srdcím. Proto prosím – dle možnosti – učiň, co žádám, a telegrafuj, (troufáš-li, že falešný, ‚potvorný' Badeni nebude moci nic ‚objasňovati' zase jinak).

N. B. Opis číslovaný navrženého telegramu zde zůstává, tak aby se věc dala vyřídit rychle, a nebylo třeba čekat teprve Tvého listu.

Tolik zatím na rychlo; děkuju Ti velice za Tvé řádky, které aspoň (dvakrát podtrženo, pozn. autora) *ukazují, že jsi přímo nežádal (třeba že jsi arci napřed akceptoval!!). Jakáž pomoc dále!*

Budu psát až z venkova, kam dnes večer se vrátím. Buď zdráv, a nezlob se na nás. Líbá Tě Tvůj syn

Bohuš.[63]

Úsudek nechť si každý učiní sám. Domníváme se však, že reakce veřejnosti nebyla zdaleka tak kritická, jak ji líčí Bohuš snad i jménem *pravých přátel*. Svědčí o tom nejen řada gratulací, ale také fakt, že český tisk žádný hon na *odpadlého vlastence* neuspořádal. Mezi těmi, kteří zaslali svá blahopřání, najdeme jména jako Karel kn. Schwarzenberg, Jindřich hr. Kolovrat, Karel hr. Schönborn, hr. Deym, bývalý místodržitel hr. Thun, Franz bar. Ringhoffer, prof. Jireček s chotí a další jednotlivci, obce či spolky a korporace.[64]

Veřejnost se totiž mnohem více zajímala o rostoucí česko-německé napětí, které vyvrcholilo na přelomu listopadu a prosince 1897 výtržnostmi v parlamentu, manifestacemi ve Vídni, pádem Badeniho vlády a krvavými nepokoji v Praze, kde nový kabinet na čele s Paulem bar. Gautschem vyhlásil 2. 12. 1897 opět výjimečný stav. Jazyková nařízení byla revidována a 5. 3. 1898, současně s demisí, dal Gautsch publikovat vlastní, podle nichž v Čechách vznikla tři národnostní pásma - české, německé a smíšené (na Moravě pouze německé a smíšené) – s vymezením používání toho kterého zemského jazyka v příslušných okresech s tím, že nadále bylo upuštěno od požadavku všeobecné oboujazyčnosti úřednictva. Krátká vláda *starého známého* hr. Thuna

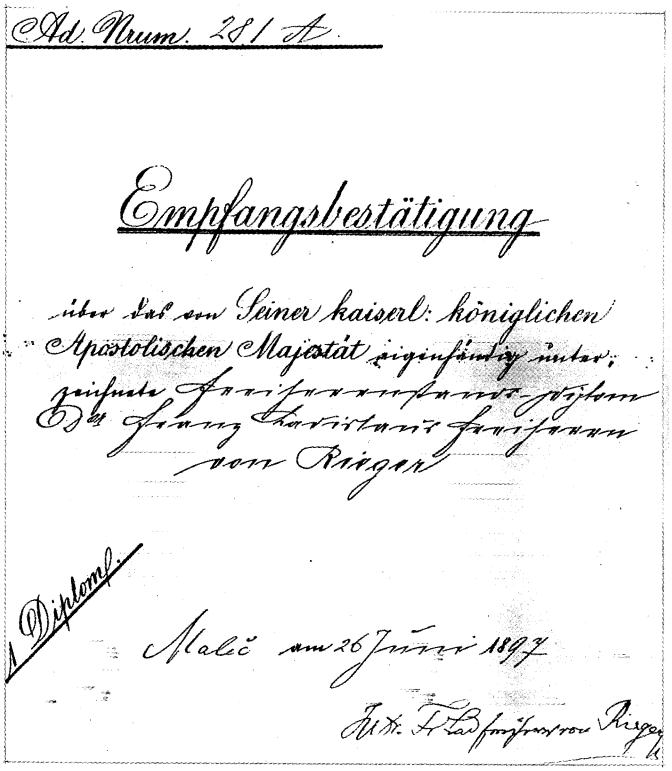
Ad Num. 281 A.

Empfangsbestätigung

über das von Seiner kaiserl: königlichen Apostolischen Majestät eigenhändig unterfertigte Handschreiben ddto Ischl 26 Juni 1897 von Rieger

Diplom.

Malč am 26 Juni 1897

F. L. Rieger potvrzuje převzetí diplomu o svém baronském stavu.

(ministrem financí byl Josef Kaizl), svatodušní program německých stran z 19. 5. 1899, epizoda kabinetu hr. Clary-Aldrigena se zrušením Gautschových jazykových nařízení 14. 10. 1899 a návrat ke stavu před publikováním Badeniho nařízení, jmenování Ernsta von Koerbera 18. 1. 1900 ministerským předsedou (v kabinetu byl jako ministr-krajan také historik Antonín Rezek) a jeho neúspěšné pokusy buď během česko-německých vyrovnávacích konferencí (únor – březen 1900 a leden 1903), nebo vládním návrhem z května 1900 upravit jazykové poměry, parlamentní volby na přelomu let 1900 a 1901 stejně jako volby do zemského sněmu v říjnu 1901 (staročeši získali šest mandátů) – to byly kulisy posledních let života dr. Františka Ladislava barona Riegra.[65]

Již při ovacích, kterých se mu dostalo v souvislosti s jeho 80. narozeninami po představení Dvořákova *Jakobína* v Národním divadle 9. prosince 1898, se

ukázalo, jak stále hůře snáší přibývající léta.[66] Z vytouženého baronského titulu se mohl těšit necelých šest let. Paradoxně jej důsledněji využíval jeho syn.[67]

Zůstává nespornou skutečností, že F. L. Rieger je neodmyslitelně spjat s procesem politické emancipace českého národa ve druhé polovině 19. století. Výstižně jeho úlohu charakterizoval Z. V. Tobolka: *Od doby předbřeznové byl činný ve službách národa až do r. 1891 bez ustání, bez oddechu, nemaje nikdy na mysli v jednání svém nic jiného, nežli lepší budoucnost českého národa, který viděl sice ne skokem, ale pozvolna a bezpečně růsti a rozvíjeti se. Co konal, konal, i když nebyl na správné cestě, opravdu vždy bez pomyšlení na zisk nebo na slávu. Byl stižen na chvíli nevděkem národa, ale velikostí vykonané nezištné práce a čistotou své povahy zajistil si místo velikého Čecha a státníka našeho a byl za takového všeobecně uznán, jakmile opadly vody stranických sporův a volebních vášní.*[68] Přesto ale nelze žádného člověka stavět na piedestal a díky tomu ho nevidět jako obyčejného smrtelníka se všemi klady a zápory. Rieger byl nepochybně temperamentní a ctižádostivý muž, ergo i patřičně ješitný. Není divu, nezapomeňme, že do velkého světa přišel z provinčního semilského prostředí. Za vše, čeho dosáhl, vděčil své píli a houževnatosti. Cesta mlynářského synka nejprve ke vzdělání a později dokonce k postavení uznávaného politického předáka nebyla lehká. Z dnešního pohledu by se mohl zdát se svými konzervativními názory, lpějícími na koncepci trialismu či federalismu v rámci rakousko-uherské monarchie, představitelem zastaralého politického myšlení. Takové nazírání by ale bylo stejně pokrytecké, jako na jedné straně černobílé poukazování na zněmčilost a národní nespolehlivost u zemské šlechty, která se stávala, a nutno říci, že v mnoha případech neoprávněně, terčem útoků nejrůznějších radikálů, či na straně druhé až komicky působící Riegrova snaha zakrýt zájem o nobilitaci v obavě před nařčením ze zaprodanosti panovnickému domu nebo neslučitelnosti takového počínání u idealizovaného *vůdce národa*.[69] Není snad signifikantním důkazem toho, že se v mnoha ohledech myšlení lidí nezměnilo, chování některých současných politiků v rámci mnoha mediálně vděčných afér, např. v souvislosti s neoprávněným užíváním akademických titulů?

Nedostatek vlastenectví ani po nobilitaci Riegrovi vyčítat nelze, ostatně stačí se začíst do jeho závěti či připomenout navzdory pokročilému věku neutuchající činnost v nejrůznějších českých spolcích.[70] Svými postoji významně ovlivnil řadu následovníků a tento symbolický kruh bychom mohli uzavřít zmínkou o jeho vnukovi dr. Bohuslavu ml. baronu Riegrovi. Na memorandu české šlechty, které bylo předáno tehdejšímu státnímu prezidentovi dr. Emilu Háchovi 6. října 1939, nalezneme totiž také jeho podpis.

PŘÍLOHY

Znak Františka Ladislava barona Riegra

Současně s povýšením do baronského stavu byl Riegrovi udělen císařským diplomem z 12. května 1897 prostřednictvím vídeňského ministerstva vnitra také znak, jehož výtvarného zpracování se původně ujal c. k. dvorní erbovní malíř a heraldik Ernst Krahl.[71] Popis znaku byl již sice publikován,[72] ale nesouhlasí s originálem, stejně jako dosud uveřejněné podoby erbu. Nebude tedy jistě na škodu uvést jej znovu za využití blasonu ve jmenovacím diplomu:

V červeném štítu stříbrný jednoocasý lev se zlatým jazykem, držící v pravé tlapě zlatý palcát s osmi viditelnými hroty a nesoucí před sebou v levé tlapě zlatou liliovou korunu. Na štítu spočívá baronská koruna převýšená třemi korunovanými turnajovými helmy s červenými, stříbrně podloženými přikry-

Riegrův znak ke stati Milana M. Bubna (1996).

vadly. Na koruně prostředního helmu je položena uzavřená kniha s červenou ořízkou a zlatými přezkami, na které spočívá vpřed hledící kamenná sfinga. Z koruny pravého helmu vyrůstá vlevo hledící stříbrný jednoocasý lev se zlatým jazykem, z koruny levého helmu roste vpravo hledící stříbrný gryf s červeným jazykem. Štítonoši stojí na bronzové arabeskové základně – vpravo od štítu rytíř s otevřenou přilbou ozdobenou jedním bílým mezi dvěma červenými pštrosími pery, držící v pravici obnažený meč, zatímco levicí podpírá štít. Vlevo stojí sedlák v hnědém oděvu s hrudním pancířem, vysokou kožešinovou čepicí, bílými punčochami a v kožených botách. V levici drží kopí, pravicí spočívá na štítě.

Domníváme se, že Krahlem zmiňovaná úprava erbovní figury spočívala v náhradě původně navrhovaného dvouocasého lva lvem jednoocasým. Také doslova uváděný *husitský sedlák ...v pozvednuté pravici* (!) *držící cep* byl ministerstvem vnitra změněn. Jeho konečná verze znaku, kterou kolem 21. května 1897 poslal Riegrovi, se kromě přidaného hesla NEDEJME SE, vyvedeném stříbrnými kapitálkami na červené stuze mezi arabeskovými rameny pod štítem, liší od schválené předlohy nejviditelněji svatováclavskou korunou místo liliové v levé tlapě lva a jiným postojem štítonošů.[73]

Je však jisté, že kresbu erbu na originále nobilitačního diplomu nerealizoval Ernst Krahl, nýbrž Karl Böss (Carl Boess), přičemž jeho výtvarné pojetí je heraldicky střízlivější než u až přehnaně dekorativního Krahla. V jednotném litograficky zhotoveném ozdobném orámování pergamenu, jehož autorem byl vídeňský E. Sieger, je kolorovaná perokresba Riegrova erbu, odpovídající konceptnímu blasonu, signovaná Karlem Bössem. Tento heraldik snad byl mj. autorem erbů Aloise barona Pražáka nebo Františka Aloise rytíře Šroma.[74]

Dosud se nám bohužel nepodařilo objevit žádné zobrazení znaku baronů Riegrů, ať již na užitných předmětech, či např. v hlavičce dopisního papíru.

Signety užívané F. L. Riegrem

Mezi rozsáhlou korespondencí se v menší míře nacházejí i původní obálky, na kterých se občas vyskytují otisky pečetních prstenů. Bohužel jsou dost poškozeny, čímž je interpretace znesnadněna. Vysledovat nějakou zákonitost v jejich použití je díky naznačené torzovitosti srovnávacího materiálu obtížné, protože se však dle našeho mínění jedná o zaznamenáníhodnou zajímavost, spokojme se pouze s jejich výčtem, který třeba bude inspirací pro badatele, zabývající se sfragistikou.[75]

První typ signetu, jehož použití jsme zjistili v letech 1873 – 1894, je kulatý a v pečetním poli je položen obnažený meč s opisem *ПРАВДА / / Dr F L R*. Zda je cyrilice v první části opisu upomínkou na Riegrovo slovanství, neboť o rusofilství u něho rozhodně mluvit nemůžeme, zůstává nezodpovězenou otázkou. Iniciály jsou provedeny frakturou.

Druhý signet, jehož otisk jsme našli na obálce dopisu Marii Červinkové-Riegrové ze 14. 4. 1869, je také kulatý, bez opisu a v pečetním poli je snad symbol vševidoucího oka.

Třetí pečetní prsten, otisky kterého jsme zjistili na Riegrově korespondenci v letech 1871 – 1894, je obdélníkového tvaru se zaoblenými rohy a v pečetním poli jsou iniciály *FLR*, provedením připomínající majuskuly německého novogotického kresleného písma.

Rieger však používal i signet, o němž se domníváme, že patřil jeho tchánovi Františku Palackému. Ve zmiňovaném materiálu jsme zachytili otisk tohoto prstenu v letech 1894 – 1898. V neohraničeném pečetním poli jsou majuskulou iniciály *FP*. Vzájemná korespondence Palackého a Riegra by mohla přinést důkaz o jeho původním majiteli.[76]

Poslední námi objevený signet přitiskl na obálku svého dopisu otci Bohuš Rieger 27. 5. 1898. V kulatém pečetním poli spočívá vpravo hledící sfinga. Jelikož se jedná vedle lva a gryfa o třetí z klenotů znaku baronů Riegrů, zdá se být souvislost pečetního obrazu s rodinným erbem evidentní.

Závěrem bychom chtěli upozornit na skutečnost, že Rieger pečetil svoji korespondenci různými prsteny při pobytu na témže místě v průběhu několika dnů. Např. v září 1894 poslal z Vídně své dceři Marii čtyři dopisy (u nichž se zachovaly i obálky), přičemž 8. a 25. 9. použil prvního a 22. a 24. 9. předposledního námi popsaného signetu. V témže roce ovšem kromě nich na obálky svých dopisů pro Marii Červinkovou-Riegrovou přitiskl také prsten s iniciálami *FLR*. Zdá se tedy, že se při výběru pečetních prstenů žádným pravidlem neřídil.

Poznámky

[1] Národní listy (dále jen NL), *37*, 1897, č. 84, 25. 3., s. 3. V podobném duchu informovaly své čtenáře i další listy, srovnej např. Hlas národa (dále jen HN), 1897, č. 84, 25. 3., s. 3.

[2] NL na téže straně třinácti novým členům panské sněmovny (neuvedeni kromě Riegra také hr. Bukowski, hr. Coronini, hr. Deym, dr. Novák a Niebauer) věnovaly několik vět, jako např. *Krupp ... jest bratrovcem zvěčnělého essenského velkoprůmyslníka,* či *Jindřich Liebi*[e]*g ... jest spolumajitelem známé firmy Jan Liebi*[e]*g v Liberci*. Z nově jmenovaných členů redakci vypadl svob. pán Jan Chlumecký, bývalý předseda poslanecké sněmovny.

[3] V poslední Riegrově monografii dr. Sak věnoval udělení řádu železné koruny a následné nobilitaci pouze několik řádek, srovnej SAK, Robert: *Rieger: Příběh Čecha devatenáctého věku.* Semily 1993, především s. 232 a 267 (dále jen Sak). Přesto považuji tuto monografii za vcelku zdařilou a využitelnou, cenný je také soupis pramenů a literatury na s. 302-316.
V této souvislosti je však třeba zmínit Karla

Kučeru, kterému pouze předčasná smrt v únoru 1990 zabránila v dokončení léta připravované Riegrovy monografie.

V *Ottově slovníku naučném* (dále jen OSN) je o Riegrově šlechtictví též pouze necelý odstavec, srovnej ŠUBERT, F. A.: *Rieger František Ladislav*. In: OSN, sv. 21. Praha 1904, s. 703 -714; zmíněná pasáž na s. 713. Syn Bohuslav je již na rozdíl od svého otce uváděn jako *svob. pán*. Tamtéž, s. 714.

[4] Emancipaci české společnosti ve 2. polovině 19. století zájemcům z novějších prací přiblíží např. URBAN, Otto: *Česká společnost 1848 – 1918* (dále jen Urban). Praha 1982; KOŘALKA, Jiří: *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815 – 1914* (dále jen Kořalka). Praha 1996; ŠOLLE, Zdeněk: *Století české politiky*. Praha 1998.

Není účelem této poznámky podat dlouhý seznam pramenů a literatury k danému období, všechny zmíněné práce je ostatně v příslušných pasážích či poznámkovém aparátu uvádějí, pro naše potřeby postačí tyto tituly, na které se budeme odvolávat.

[5] Blíže o Malči např. Sak, s. 204, kde v poznámce 2 odkazuje na písemnosti související s koupí v roce 1862, uložené v Archivu Národního muzea (ANM), Pozůstalost F. L. Riegra (dále jen Pozůstalost F. L. Riegra).

Pobyty Riegra nejen na Malči lze kromě zmíněné monografie a pozůstalosti sledovat v např. *Příspěvky k listáři dra. Frant. Lad. Riegra 1, 2.* Vydal Jan Heidler (resp. po jeho smrti Josef Šusta, který upravil pro edici rozsáhlé Heidlerovy výpisky z Riegrovy pozůstalosti). Praha 1924, 1926 (dále jen Heidler). V našem případě budeme využívat především druhého dílu, zachycujícím léta 1872 – 1903.

[6] Kořalka, s. 215. Nejen o vztahu Palackého a Riegra nejnověji také KOŘALKA, Jiří: *František Palacký*. Praha 1998. Národně politické tendence v Čechách např. Kořalka, s. 16-82, kde je pojednáno i o bohemismu a především na s. 45-52 o vztahu Palackého (a potažmo Riegra) či české historické šlechty k němu.

[7] Blíže Urban, s. 328-342 a s. 354-362.

[8] Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 76. Telegram č. 3716 byl z Prahy odeslán v 11.15 hodin na adresu Marie Riegrové v Malči. Tamtéž uloženy i další blahopřejné telegramy, např. i od poslance Josepha von Schneida z Vídně (28. 6.).

[9] NL, *21*, 1881, č. 135, 29. 6., s. 2 *Drobné zprávy*.

[10] Srovnej např. Pokrok, 1881, č. 154, 29. 6., s. 1 *Zvláštní telegramy Pokroku*, kde je u Riegrova řádu uvedeno *s prominutím tax*. Zde také samozřejmě jmenováni všichni vyznamenaní.

[11] Baronský, resp. rytířský stav byl s 2. a 3. třídou na základě žádosti a složení příslušné taxy spojen až do r. 1884. Srovnej LOBKOWICZ, František: *Encyklopedie řádů a vyznamenání*. Praha 1995, s. 126-127. Taxa za udělení baronátu byla po r. 1892 6 300 K, za rytířství 3 150 K a za šlechtictví 2 100 K, srovnej OSN, *sv. 25*. Praha 1906, s. 135. Taxy se platily za udělení a povýšení stavu, inkolát (tzv. taxy hlavní), stejně jako tzv. športle – intimační poplatek (do r. 1840) a částky za náklady na vyhotovení šlechtického diplomu či erbu. Při povýšení se platily šlechtické taxy i za přeskočené stavy. Blíže TALÍŘ, M.: *K dějinám rakouského taxovnictví 1, 2.* Praha 1906-1912; přílušné ceníky ve druhé zvláštní části, s. 10-23.

Rieger byl dále nositelem těchto vyznamenání: ruského *řádu sv. Anny 2. třídy* (1862), černohorského *řádu Danila I. za nezávislost Černé Hory* (1867) a srbského *řádu Takova 2. třídy* (1878). V takovýchto případech udělení cizích řádů musel držitel žádat císaře o povolení jejich přijetí a nošení na území Rakouska, resp. Rakouska-Uherska.

[12] Srovnej např. Pokrok, 1881, č. 151, 25. 6., s. 1 *Pouliční výtržnosti.* Podobné zprávy ve stejném deníku např. 23. 6., 24. 6., 28. 6. a 29. 6. Je však nutno konstatovat, že jejich rétorika byla také poněkud nacionalisticky podbarvena.

Akce německého studentstva, přecházející 29. červnu, podává ve své zprávě Jan Kučera, viz Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 110/1. Srovnej Heidler, *2*, s. 155, č. 394.

Obsáhlé popisy chuchelské rvačky např. NL, *21*, 1881, č. 156, 30. 6., s. 2, *Buršácké výtržnosti v Chuchli* nebo Pokrok, 1881, č. 155, 30. 6., s. 2. – tamtéž ke klidnému chování a neopětování útoků vyzvali jménem českých profesorů a docentů ve svém poselství prof. Tomek, Randa a Kvíčala s rektorem České vysoké školy technické Hausmannem.

[13] Srovnej NL, *21*, 1881, č. 157, 1. 7., s. 2, nebo Pokrok, 1881, č. 156, 1. 7., s. 2, kde je oznamována konfiskace článků o výtržnostech. Na stejném místě si Pokrok posteskl: *Zdržujeme se tudíž všechněch dalších zpráv, aniž bychom odpovídali listům vídeňským, které poslední události líčí tak, jako by všichni Němci v Praze napořád byli vražděni.*

[14] Srovnej Heidler, *2*, s. 147, č. 375, kde ho dr. Pražák přímo vyzývá k návratu do Prahy.

V pozůstalosti se zachovaly např. koncept listu císaři ze 4. 7. 1881 ohledně Národního divadla, kde jsou události v Chuchli zmíněny (Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 130b/1); dopis dr. Julia Grégra, kterým ho jménem dalších signovaných mladočeských stoupenců (dr. Sladkovský, dr. Kučera, dr. Podlipný, Jan Neruda a další) vyzývá 15. 7. 1881 jako předsedu státoprávního klubu k aktivnímu vystoupení na obranu českých studentů (Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 97/3, Grégr Julius, dr.) či žádost jednoho z univerzity vyloučených akademiků o prominutí trestu s popisem chuchelské bitky, postoupená Riegrovi prostřednictvím JUDr. Prokopa Podlipského 10. 12. 1881 (Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 97/3, Akademický čtenářský spolek Praha).

[15] Heidler, *2*, s. 147, č. 376. Zmiňovaný list od poslance Schneida z Vídně, ve kterém ho k podání žádosti měl pobízet, jsem bohužel v Riegrově pozůstalosti nenalezl. Srovnej Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 54/1, Schneid, Joseph, von. Možná o něm ale ve svém listu z 3. června (!) referuje syn Bohuš: *Drahý otče! Dnes ranní poštou došlo nás psaní od matky [...] kde bylo vloženo express psaní od Schneida z Vídně, datované 31/5, z Prahy zaslané 1/6 – a sem přišlo teprve dnes 3/6. Psaní Schneida ihned chceme poslati express do Chotěboře, ač řekne-li se nám, že zítra ráno bude v Praze, jinak je nepošleme. Pro případ, že by psaní se neodeslalo a Vy zůstali jste v Praze ještě v pondělí odpoledne, píšu těchto pár řádek. Schneid píše, že by žádost o baronství – okamžitá (?) byla ráda viděna co* důkaz (v originále podtrženo, pozn. autora) *oddanosti domu cís., dále, že událostmi v Praze* otřeseno (opět podtrženo) *(ne-li zcela v nebezpečí) ministerstvo, což sděluje* im tiefsten Vertrauen (znovu podtrženo). Viz Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 10/2, Rieger, Bohuš – F. L. Riegrovi. Jak naznačují další řádky tohoto listu, reprodukující Schneidovy obavy z rostoucího národnostního napětí v souvislosti s jazykovými zákony (potřeba *einer Commandosprache*) a rozdělením univerzity, byl opravdu napsán téměř měsíc před oficiálním udělením řádu. Domnívám se, že ve Vídni bylo některým osobám, von Schneida nevyjímaje, vyznamenání Riegra známo v určitém předstihu. V rozčeřené národnostní situaci by potom jeho žádost o nobilitaci byla vítaným dokladem sounáležitosti Čechů, či ještě lépe jejich čelního reprezentanta, s panovníkem. Konečně v tomto duchu bylo na Riegra kvůli žádosti o baronát apelováno. Tím bychom mohli vysvětlit časový rozpor mezi Heidlerovou edicí (mohl se na základě narážek na politickou situaci, zmiňovanou v dopise a v mnoha ohledech podobnou před i po chuchelské bitce, snadno v datování splést) a dopisem Bohuše Riegra. Stejně tak ale mohly existovat dva Schneidovy listy v rozmezí jednoho měsíce – srovnej Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 54/1, Schneid, Ritter Joseph von (v inventáři omylem Schneidl), kde jsou např. dopisy odesílané z Vídně 1., 3., 11. a 12. 7. a 7. 8. 1880.

[16] Heidler, *2*, s. 152, č. 386.

[17] Urban, s. 357. Požár se dostal na titulní stránky českých novin, kde v černém rámu titulky pateticky informovaly o tragédii: *Zalkej vlasti! Zastři sobě tvář Čechie! Veliké Národní divadlo shořelo.* Srovnej NL, *21*, 1881, č. 194, 13. 8., s. 1.

[18] Sbírka byla vyhlášena provoláním Výboru sboru pro zřízení Národního divadla bezprostředně po požáru, srovnej NL, *21*, 1881, č. 195, 14. 8., s. 1. O podílu šlechty na sbírce např. Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 130b/1, Příspěvky šlechticů na stavbu nového divadla. V tomto seznamu z roku 1882 jsou uvedena jména přispěvatelů i s částkami (mj. příslušníci hr. Kouniců, Clam-Martiniců, Černínů, Desfoursů, Harrachů, Thunů či kn. Schwarzenbergů, Lobkowitzů nebo svob. pánů Dobřenských, ale také hr. Edvard Taaffe), jejichž součet byl 35 000 zl. z celkově vybrané sumy 860 000 zl.

[19] Výmluvné jsou regesty z Riegrova listáře pro toto období, viz Heidler, *2*, s. 155-163.

[20] Tamtéž, s. 163, č. 419.

[21] Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 10/2, Rieger, Bohuš – F. L. Riegrovi, dopis datovaný 2. 11. 1881 v Praze. Dále B. Rieger píše, že Olga Palacká snad spáchala sebevraždu z nešťastné lásky k jistému Krauschenbergovi, který prý dával přednost její sestře Adéle (Addě).

[22] Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 2/2, 2/3. Na stejném místě nalezneme níže zmiňované listy Riegrových genealogických spolupracovníků z let 1882 – 1896 (!).

[23] Heidler, *2*, s. 180, č. 451.

[24] Blíže k tomuto období např. Urban, s. 362-388. K *drobečkové aféře* je zajímavá první Riegrova zmínka v tomto duchu již v listopadu 1881, srovnej Heidler, *2*, s. 158, č. 398.

[25] ŠOLLE, Zdeněk: c. d., s. 87 s poznámkou č. 70. K Riegrovým audiencím u císaře např. Heidler, *2*, s. 341-342, č. 763, 29. 10. a s. 345, č. 769, 18. 11. 1887.

[26] Ke vztahům Masaryka a Riegra a k jednáním např. ŠOLLE, Zdeněk: c. d., s. 96-97 včetně poznámky č. 87; resp. Heidler, *2*, s. 383, č. 858; s. 386-387, č. 862 a 863. Na s. 384-386, č. 860, 861 také k rukopisným sporům.

[27] Přípravy sbírky a slavnosti, jakož i její průběh např. Heidler, *2*, s. 361, č. 809; s. 374, č. 883; s. 379-380, č. 848-850. Dárci jsou uvedeni v brožuře *Seznam příspěvků na dar ku oslavě 70. narozenin slovutného vůdce národa pana JUDra. Frant. Lad. Riegra dne 10. prosince 1888*. Sestavil Ferdinand Hofmann. Praha 1888, 80 s. O nechuti Riegra využít ke zlepšení své neutěšené finanční situace peněz z národního daru např. Heidler, *2*, s. 380, č. 848; s. 382, č. 856.

[28] Heidler, *2*, s. 379, č. 847.

[29] Podrobněji k tomuto období např. Urban, s. 388-392. Srovnej Heidler, *2*, zvláště s. 406, č. 903 (Rieger u císaře); s. 409, č. 911 (červencové porady ve Vídni); s. 412-413, č. 914 (Thun); s. 414-415, č. 917 (zářijové porady); s. 419, č. 931 (Schwarzenberg); s. 420-422, č. 932 (Masaryk a Kaizl); s. 424, č. 936 (Rieger o šlechtě: *Spojenectví se šlechtou potřebujeme k vůli dvoru. Kdyby šlechta nešla s námi, podezřívali by nás tam jako nebezpečné rebelanty a revolucionáře.*); s. 425, č. 938 (Rieger u císaře); s. 428, č. 941-942 (příprava punktací). K ustanovení Spolku pro postavení pomníku Mistra Jana Husa viz HOJDA, Zdeněk – POKORNÝ, Jiří: *Pomníky a zapomníky*. Praha – Litomyšl 1996, s. 80-82.

[30] Heidler, *2*, s. 470, č. 1031. K naléhání na Riegrovo složení mandátu např. s. 448-450, č. 991; s. 459, č. 1004; s. 460, č. 1007 či s. 463, č. 1013.

[31] Heidler, *2*, s. 470-471, č. 1032. K punktacím přehledně např. Urban, s. 391-400 (chybička se vloudila na s. 400, neboť Rieger do Říma opravdu odjel s manželkou); srovnej Heidler, *2*, s. 431-440, č. 951, 953, 957, 961, 966. Riegrova návštěva u Taaffeho a císaře tamtéž, s. 455-456, č. 1000, resp. s. 467, č. 1024. K tomuto období také Sak, s. 249-263.

[32] Heidler, *2*, s. 473, č. 1037. K rodinnému smutku se přidaly přetrvávající finanční těžkosti (*Budu muset sáhnout na národní dar, čemuž jsem se chtěl vyhnouti*, psal zeti 12. dubna; s. 473, č. 1038), vrcholící požárem hospodářských stavení na Malči v září 1891; tamtéž, s. 475, č. 1047.

[33] Tamtéž, s. 476, č. 1049. K otázce složení mandátů též s. 476-485, č. 1049-1079 a především s. 499-500, č. 1101.

[34] Podrobněji např. Urban, s. 410-426.

[35] Heidler, *2*, s. 506-507, č. 1118. Výtah z první závěti tamtéž, s. 413-414, č. 915 (10. 9. 1889). Část rukopisných závětí viz Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 1/3.

[36] Heidler, *2*, s. 513, č. 1129.

[37] Srovnej např. Urban, s. 426-448.

[38] Heidler, *2*, s. 517, č. 1146. V podobném duchu 28. srpna píše svému zeti z Turnova, když po návštěvě rodného města zavítal také do Železného Brodu, kde vedl rozhovory s místními staročechy; srov. tamtéž, s. 512, č. 1168. Zajímavé jsou jeho názory v předvolebním období, např. s. 518-523, č. 1153-1159, 1163, 1166, 1167, 1171-1174. V souvislosti se sněmovní řečí tamtéž, s. 514, č. 1131, 1133.

[39] Tamtéž, s. 517, č. 1147; před odjezdem do Vídně Riegra navštívil i hr. Thun (č. 1148, 17. 2. 1895).

[40] Tamtéž, s. 517-521, č. 1151-1153, 1158, 1160, 1166. Špatný psychický stav syna komentuje 26. 4. 1895 v dopise Červinkovi (s. 520, č. 1165): *Hrabe se neustále v památkách a dopisech po své ženě a je již strašně rozčilen, nedovede ani klidně mluvit, vše jen s prudkostí a křikem.*

[41] ANM Praha, Pozůstalost Bohuše Riegra (dále jen: Pozůstalost Bohuše Riegra), sign. 1/1. Zde i další uváděné ukázky z listů otce Bohušovi.

[42] Ještě výmluvněji v dopise z 22. 8. 1892, kdy žertem tvrdí, že ho lidé pomluví, když kvůli *mé krutosti a škrbnosti jsi povinen tak mnoho pracovati.*

[43] Srovnej Heidler, *2*, s. 523, č. 1179, 1180; s. 527, č. 1191. Bohuš otce po jeho odjezdu průběžně o svém zdravotním stavu informoval, např. Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 10/3, dopis ze 13. 3. 1896.

[44] Heidler, *2*, s. 525-527, č. 1190.

[45] Sak, s. 267.

[46] Např. poznámky č. 15 a 16. Zajímavá je skutečnost, že v roce 1892 měl o přiznání stavu svobodných pánů žádat i Jan Palacký, který se odvolával na udělení řádu železné koruny II. třídy jeho otci. Byl však odmítnut, snad z důvodu *nepřenosnosti zásluh na nositelova dědice*. Srovnej ELZNIC, Václav: *Znaky českých nositelů rakouských řádů v 19. a 20. století*. In: Listy Genealogické a heraldické společnosti v Praze. 6. řada. Praha 1978, s. 97. Připomínáme, že Marie Riegrová, sestra neúspěšného žadatele, zemřela o rok dříve.

[47] Podrobněji Urban, s. 426-462; ŠOLLE, Zdeněk: c. d., s. 149-155.

[48] Heidler, *2*, s. 530, č. 1198; o Riegrových jednáních ve Vídni tamtéž, s. 523, č. 1176, 1177; s. 530, č. 1201. V říjnu 1896 si posteskl V. Červinkovi: *Já jsem chvála Bohu zdráv, a dívám se teď na svět trochu lhostejně, nemaje neb nemoha na se vzíti velkých úkolů jako jindy. Ale každou chvíli znamenám, že si lidé vzpomínají, že mnohá věc za mne byla lepší. Bůh ví, jak se věci vyvinou, nikdo neví rady. Uhlídám, co mi řekne Badeni...* Tamtéž, s. 529, č. 1197. Ke snaze dohodnout se s mladočechy na společném postupu ve volbách např. tamtéž, s. 532, č. 1208, 1209.

[49] Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 112/5, č. 14 (42b); srovnej Heidler, *2*, s. 533, č. 1211, kde je jako adresát uváděn volební výbor.

[50] Heidler, *2*, s. 533, č. 1212.

[51] Viz poznámka č. 1. Srovnej Heidler, *2*, s. 534, č. 1216 (24. 3.), kde Rieger píše V. Červinkovi, že *...nejjasnější Pán prý mne již dvakrát vyškrtl, proto prý, ‚že bych tam mohl mluvit'.*

[52] Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 77/2, kde blahopřejné telegramy, listy i navštívenky. Jmenovací přípis prezidia c. k. místodržitelství č. j. 4783 z 25. 3. 1897 uložen tamtéž, sign. 1/3.

[53] NL, *37*, 1897, č. 87, 28. 3., s. 2.

[54] HN, 1897, č. 87, 28. 3., s. 2.
Až do roku 1917 nebyly ale do stenografického protokolu z jednání zařazovány příspěvky pronesené v jiném než německém jazyce, srovnej BOBÍKOVÁ, Lenka – ŠOUŠA, Jiří: *Parlament. Kolbiště národů a národností (Z rakouského parlamentu 1861 – 1914).* Praha 1992, s. 18.

[55] K finančním problémům např. Heidler, *2*, s. 532, č. 1207; s. 533, č. 1212 a především s. 537, č. 1219, kde 24. 6. rozhořčeně píše z Malče synu Bohušovi: *Vy mluvíte, že pořád přikupuji statky!!... Ostatně ta Maleč by Vám všem mohla být dobrá, zvláště kvůli synům Tvým. Po mé smrti si budete moci dělat, co budete chtít. Ty starosti a všeliká strádání, jež jsme s matkou přestáli, abychom ten majetek pro rodinu zachovali, mají snad pro mne větší přitažlivost k tomuto statku, kde jsem tak mnoho změnil a přetvořil. Již teda tomu starému nechte také trochu vůle a nemistrujte jej.*

[56] Státní ústřední archiv Praha, Ministerstvo vnitra Vídeň, Šlechtický archiv (dále jen SÚA), kart. 40, Dr. F. L. Rieger; dopis presentován 3. 4. 1897, č. j. 264/A. Srovnej Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 112/5, č. 23 (42b), kde koncept se správnou datací.

[57] SÚA, kart. 40, Dr. F. L. Rieger; zde pod č. j. 281/A-1897 (presentováno 11. 4.) předepsané

oznámení pro Wiener Zeitung o jeho nobilitaci v souladu se statuty řádu železné koruny bez zmínky o nějaké žádosti. Srovnej poznámku č. 28.

[58] Tamtéž. Současně Rieger složil předepsaný poplatek za sepsání diplomu ve výši 220 zl.
K uvedenému životopisu jenom dovětek, že v minulosti zpochybňované datum narození (10. 12. 1818, srovnej např. Sak, s. 15, pozn. č. 4, kde jsou citace k odlišnému datu) potvrzuje svým dopisem z 10. 12. 1896 semilský farář P. Jan Křtitel Štajnygr; Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 2/2. V Semilech byl v roce 1999 zpřístupněn v areálu bývalého mlýna jediný zachovalý dům – bývalé skladiště s krámem, čekárnou, stájemi pro koně a chlévy. V souvislosti s jeho otevřením ožila legenda, že právě toto je Riegrův rodný dům. Její nepravdivost vyvracejí mj. stavební plány z let 1842-1843, ze kterých je evidentní, že právě tehdy byla tato budova na místě starého dřevníku postavena; srovnej Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 168/2.

[59] Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 10/3. V listu 29. 3. psal Bohuš z Prahy otci: *...Tvé vystoupení v panské sněmovně učinilo tu hodně hluku, – ostatně zdá se situace k ničemu...* Další dopisy např. z 9. 5. a 23. 5. také žádné výtky neobsahují.

[60] HN, 1897, č. 168, 19. 6., s. 1-2. Blahopřání mnoha jednotlivců, měst i korporací Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 77/2. Poděkování synovi viz Heidler, *2*, s. 535-536, č. 1218 (20. 6.); kde mj. nabádá Bohuše ke klidu a odpočinku, aby mohl dokončit své započaté dílo. Ve druhé části uvádí, že *... politika je umění kompromisů; z pouhé konsequence chtít porážet nemožnosti byla by donquichoterie...* a vysvětluje důvody, vedoucí k opětovnému vstupu do říšské rady v roce 1879. Možná tušil synovu reakci na udělení baronátu...

[61] Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 10/3; korespondenční lístek s vloženým dovětkem z 23. 6. 1897.

[62] Heidler, *2*, s. 536-538, č. 1219-1220.

[63] Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 10/3. Zde i další dopisy z Karlštejna, např. ze 7. 7., v němž vycítíme dozvuky reakcí určitého okruhu lidí: *Strýc Adolf* (Heyrovský, pozn. autora), *farář Svoboda ap. v listech ke mně vyslovili také Tobě přání ku povýšení stavu. (Tetínský spíše prohodil cosi o národu jako stádu ‚bez pastýře'; jinak o věci blíže nemluvil.)* Během prázdnin psal Bohuš otci pravidelně minimálně jednou týdně především o své práci a zdravotním stavu.
Dr. Kalousek si připsal k zmíněnému dopisu od F. L. Riegra z 24. 6. poznámky, shodující se s obsahem Bohušova listu.

[64] Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 77/2. Zajímavou se jeví zmínka v dopise Riegra V. Červinkovi 2. 7.: *Bohuš tu byl a právě odjíždí. Již se s tím baronstvím stal trochu klidnějším, neb zpočátku to považoval za kalamitu.* Heidler, *2*, s. 538, č. 1221.

[65] Blíže Urban, s. 462-515; zde také na s. 506 krátká ukázka z parlamentního Riegrova projevu 6. 3. 1900.

[66] Srovnej Sak, s. 268.

[67] Kromě zmíněného OSN (viz poznámka č. 3) např. u tiskem vydaných Bohušových prací po r. 1897 je autor uváděn se šlechtickým titulem, tedy přesně v duchu Kalouskových přípisků, srovnej Heidler, *2*, s. 538, č. 1220. Srovnej také Pozůstalost Bohuše Riegra, sign. 1/1, čj. 2927 z 9. 9. 1900; kde jeho jmenování děkanem právnické fakulty Karlo-Ferdinandovy univerzity pro akademický rok 1900/1901 s plnou titulaturou.

[68] ŠOLLE, Zdeněk: c. d., s. 111 s poznámkou č. 105, kde najdeme citaci pramene.

[69] Pokrytecký podtón lze dle autorova mínění vycítit nejen z rodinného tlaku, kterému byl Rieger díky své touze společensky povýšit vystaven, ale také např. z uštěpačné zmínky Antonína Zemana (Antala Staška) o jeho návštěvě rodných Semil v roce 1899, srovnej Sak, s. 268, kde v poznámce č. 65 citace pramene. K objektivnímu posouzení úlohy české aristokracie vyzval naposledy Martin KUČERA: *Glosy k postavení šlechty v české politice před rokem 1918.* In: Podřipsko. Sv. 8/2. Roudnice nad Labem 1998, s. 48-58.

[70] Poslední verze závěti z června 1900 vyšla i tiskem např. v letech 1903 a 1918. Zde již zmiňované odkazy Svatoboru nebo České akademii věd a umění. Četné dary Muzeu království Českého srovnej Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 82/3.

[71] SÚA, kart. 40, Dr. F. L. Rieger, čj. 281/A – 1897; koncept diplomu, návrh erbu s blasonem a potvrzení, kterým 26. 6. 1897 *JUDr. F. Lad. baron von Rieger* na Malči přijal originál diplomu. V pozůstalosti najdeme Krahlovo konečné provedení erbu společně s jeho dvěma dopisy ze 4. 5. a 11. 6. 1897, srovnej Pozůstalost F. L. Riegra, sign. 35/3, Krahl, Ernst; sign. 135/2 (kresba v dopisní obálce od E. Krahla snad z 21. 5.). 4. května sděluje dvorní erbovní malíř Riegrovi, že *co se týče doporučené změny českého lva ze strany ministerstva vnitra, došlo nyní ke schválení návrhu znaku a nestojí nic v cestě tomu, aby byl panem baronem objednaný exemplář na pergamenu proveden.* Tato verze znaku má na rozdíl od Krahlova původního návrhu, který je součástí konceptu nobilitačního diplomu, mj. přidanou devizu a lev drží v levé tlapě svatováclavskou korunu.

[72] ELZNIC, Václav: c. d., s. 95-96. Autor se odvolává na archivované přílohy nobilitačních diplomů, podle kterých Karel Liška znaky kreslil a odkud *byly převzaty v překladu i příslušné popisy znaků* (s. 90), nicméně v blasonu se objevuje v rozporu s tímto pramenem např. pochoděň v pravé tlapě stříbrného lva. Překladatel zřejmě zaměnil významy německého substantiva *der Morgenstern*, což může být nejen jitřenka,

ale také čekan či ohřebený palcát, pomineme-li řemdihák nebo vinutici keramickou z botaniky, resp. zoologie. Z tohoto popisu pravděpodobně vycházel nejnověji i J. Tovačovský, jenž nakreslil dokonce dvouocasého lva s hořící pochodní v pravé tlapě, srovnej MYSLIVEČEK, Milan: *Erbovník 2*. Praha 1997, s. 148. Dvouocasý lev se objevil také v článku Jaroslava PREISSE: *František Ladislav Rieger*. Zlatá Praha, *20*, č. 19. Praha 1903, s. 227.
Správný blason ve svém článku uvádí Milan M. Buben, pouze gryfovi přisuzuje zlatý jazyk a lvům na štítě i v klenotu, stejně jako gryfovi, zlatou zbroj. Také tvrzení, že *na některých vyobrazeních erbu však chybí pštrosí pera na přilbě rytíře, někdy chybí koruna svobodných pánů na štítě* nemůžeme potvrdit, neboť jsme na takové ztvárnění Riegrova znaku nenarazili. Samotná kresba erbu je heraldicky velice střízlivá, rytíř-štítonoš je zobrazen bez pštrosích per na přilbě a řemdih je zachycen s pěti nejvíce viditelnými hřeby. Srovnej BUBEN, Milan M.: *Česká zemská šlechta. Riegrové*. In: Střední Evropa. Sv. 12, č. 62. Praha 1996, s. 111-120; blason na s. 116, kresba erbu se šifrou BJM na s. 112.
Naposledy se chybný Elznicův blason doprovázený kresbou Karla Lišky paradoxně objevil díky určitému informačnímu šumu u příspěvku autora této studie, kdy redakce Rodopisné revue v dobré víře zmíněný popis použila, srovnej NOVOTNÝ, Robert R.: *Genealog F. L. Rieger*. In: Rodopisná revue. Sv. 1, č. 4. České Budějovice 1999, s. 4.

[73] V konceptu přílohy diplomu přípisky tužkou, zdůvodňující provedené změny ve znaku oproti původně navrhované verzi, která je tu ve formě neopravovaného písemného blasonu; srovnej SÚA, kart. 40, Dr. F. L. Rieger, čj. 281/A – 1897. Domníváme se, že Elznicem editovaný popis, shodný s kresbou v příloze diplomu, je druhou variantou Riegrova znaku. První je pouze písemný blason, konečnou Krahlem realizovanou potom verze s přidanou devizou a svatováclavskou korunou místo liliové. Zatímco změny mezi prvními dvěma variantami lze vysledovat, podněty pro Krahlovy závěrečné úpravy se nám nepodařilo objevit. Kompenzoval snad Rieger zamítnutí původní podoby lva, který se téměř shodoval s českým, změnou liliové koruny ve svatováclavskou, čímž zachoval zamýšlený symbolický význam? Možných vysvětlení se jistě nabízí více, dosud však zůstávají nepotvrzeny.

[74] Za barevnou kopii originálu nobilitačního diplomu vděčíme laskavosti paní docentky Věry Macháčkové-Riegrové a jejího syna pana Václava Macháčka.
Autorství Karla Bösseho u zmiňovaných erbů dle ELZNIC, Václav: c. d., s. 94 (zde uveden r. 1882 jako A. Böss) a s. 96.

[75] Pozůstalost Bohuše Riegra, kart. 1; a Pozůstalost F. L. Riegra, kart. 10, 13, 14; kde jsme nikoliv prvoplánovitě otisky signetů sledovali.

[76] Pozůstalost F. L. Riegra, kart. 20; především však Pozůstalost Františka Palackého v ANM Praha a Literárním archivu Památníku národního písemnictví Praha.

Robert R. NOVOTNÝ: *František Ladislav Riegers Erhebung in den Adelstand*

JUDr. František Ladislav Rieger war eine der führenden Persönlichkeiten des öffentlichen Lebens und der entstehenden tschechischen Politik des 19. Jahrhunderts. Seinem Leben wurden einige Monographien gewidmet, die Frage seiner Erhebung in den Adelstand im Jahre 1897, sechzehn Jahre nach Erhalt des Ordens der Eisernen Krone mit dem Anspruch auf Freiherrstand, blieb jedoch von seinen Biographen bisher ungeachtet, bzw. erweckte sie nur geringes Interesse.

(Übersetzt von Soňa Římková)

Ilegální protikomunistická organizace v Semilech

Příspěvek k dějinám třetího odboje

Ivo Navrátil

Dvakrát v moderních dějinách se v jednom malém podkrkonošském městě proťala jakási silová pole a dopřála mu vyniknout. V obou případech byli na jedné straně mladí lidé a dokonce nedospělé děti se svými tužbami a ideály, na druhé straně pak zkušení matadoři komunistického režimu, disponující obrovským represívním aparátem Státní bezpečnosti. Karlu Hádkovi na konci 60. let ani semilské skupině na přelomu 40. a 50. let nescházely odvaha a dodnes fascinující touha po právu a spravedlnosti, protihráčům pak možnost rázně s odbojníky zatočit a exemplárně je potrestat. Zatímco Karla Hádka a semilský *obrodný proces* zpopularizoval ve svých strhujících reportážích Ludvík Vaculík a událostem let 1968 – 1969 jsme již před časem určitou pozornost v tomto sborníku věnovali,[1] dnes je na čase připomenout případ z let padesátých, jehož stín se stále vznáší nad jeho protagonisty.[2]

1. Letáky

Od jara roku 1949 nacházeli semilští občané, chvátající plnit smělé úkoly budovatelského plánu, na ulicích a za ploty v zahradách malé letáčky. Tisk primitivní dětskou tiskárničkou neumožňoval příliš rozsáhlá sdělení – jeden leták sliboval: *TO NIC, NEZTRÁCEJTE NADĚJI, DEN ODPLATY NASTANE BRZY,* jiné burcovaly: *BOJUJTE PROTI KOMUNISTŮM* nebo dokonce: *OBČANÉ, NENECHTE SE DÉLE UTLAČOVATI BOLŠEVICKOU ŠLECHTOU A VĚŘTE V BRZKÝ OBRAT,* další byly adresovány komunistům: *PRAVDA VÍTĚZÍ, A VY PROHRAJETE!* nebo informovaly o frekvenci, na níž

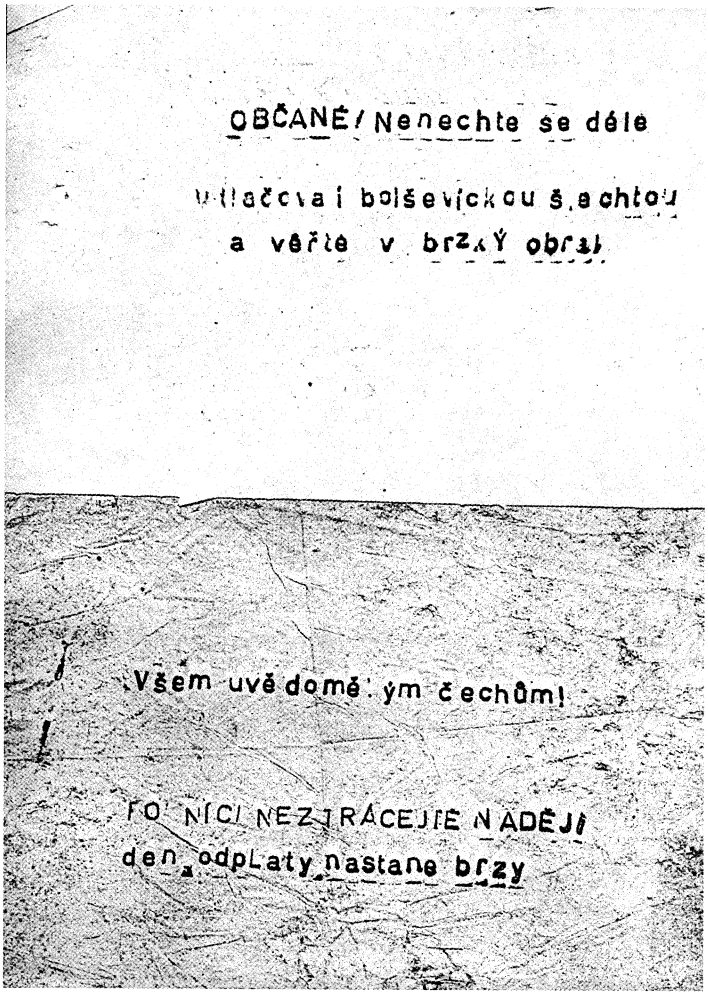

První letáčky, množené dětskou tiskárničkou na jaře 1949.

vysílal Hlas Ameriky.[3] Kolportéři zůstávali dlouho neznámí, a tak snad můžeme předpokládat, že nalézali mezi spoluobčany pochopení.

Autory letáků nebyl gang protřelých nepřátel lidu, nýbrž skupina chlapců, jejichž duše dosud nestačily okorat. Státní bezpečnost později za jejich vůdce určila Otakara Vrbenského, což však zřejmě platilo jen zpočátku, než se vedení skupiny ujal 19letý Jaroslav Mochan, úředník okresní nemocenské pojišťovny, syn přednosty ČSD v Semilech.[4] Před ním se ale do letákové akce zapo-

jil jeho mladší bratr Miroslav Mochan. Na dráze pracoval také devatenáctiletý Jiří Naděje. Dalšího získali v hotelu Okresní dům – šestnáctiletý Otakar Štorch z Litoměřic se tam učil číšníkem. Když jednou ve vlaku našli hesla proti komunistickému režimu, chtěli se o něco takového rovněž pokusit. Jirka Naděje zakoupil dětskou tiskárničku, Mochan papír, a Štorchovým úkolem bylo vymýšlet vhodná hesla a letáky stylizovat. Tiskli je společně u Mochanů, někdy u Štorcha, roznášeli po vlacích.

Významnou pomoc znamenal starý cyklostyl, jehož vlastníkem byl Otakar Vrbenský z Podmoklic, bydlící na Rovném. Po válce měl v Chuchelně malou firmu na stolní hry a hračky, a když mu ji zrušili, nastoupil do Pojizerských bavlnářských závodů. Tam se počátkem roku 1951 seznámil s Miroslavem Mochanem. Vrbenského těšilo, když kluci hltali jeho plány, a aby je kolem sebe udržel, slíbil jim zbraně, motorku na rozvoz letáků i kontakty na západ, nic z toho ale nedokázal splnit. Přesto vzhledem k svým životním zkušenostem – bylo mu již sedmatřicet let – i technice – kromě cyklostylu měl také psací stroj, umožnil chlapcům poslech Svobodné Evropy – měl v partě nemalou autoritu. Nikdy však neriskoval tím, že by se osobně účastnil kolportáže letáků, a když se mu zdálo, že se akce prozradila, musel cyklostyl z domu. Vítězslav Hloušek jej přestěhoval domů do včelína a pak pod podlahu dědečkovy strojírny.

Přibrali také další kamarády – jedním z nejužitečnějších byl výtvarník propagačního oddělení n. p. Kolora Semily Jan Kryštofor, později užívající umělecké jméno Kristofori. Měl přístup k tehdy přísně evidovaným a střeženým rozmnožovacím blánám, barvě a papíru.[5] Z internátu v Bednářově vile v Podmoklicích za ním přišli Jindřich Hulínský a Ladislav Šmejkal. V srpnu 1951 přivedl do party Hanu Krskovou, vedoucí semilského fotoateliéru, která ochotně pomáhala s roznášením letáků, psala texty na rozmnožovací blány a hlavně znala poměry v Železném Brodě, kde se vyučila u fotografa Hilgra, což skupině umožnilo rozšířit letákové akce také do tohoto města.

Tisk letáků se nyní dostal na vrchol možností ilegální práce. Při formulaci textů se nechávali inspirovat vysíláním zahraničního rozhlasu. Když jednou zaslechli zprávu o nějaké ilegální organizaci nedaleko Brna, která v letácích upozorňuje na nebezpečné osoby, rozhodli se ji napodobit. Kolaboranty ve svých podnicích znali dobře, pro ostatní si museli opatřit informátory, což při nezbytné konspiraci vůbec nebylo jednoduché. Například v srpnu 1951 Jarka Mochan kontaktoval vyakčněného příslušníka SNB Jaromíra Novotného, aby mu opatřil jména fanatických příslušníků, dostal však jen jména několika Novotného přátel – těch slušnějších.

První nacyklostylované letáky roznášeli Václav Mach, Jiří Naděje, Hana Krsková a Ladislav Šmejkal po Semilech:

Tato některá jména uveřejněná na tomto letáku si dobře zapamatujte a při styku s nimi pozor na ústa. Jsou to udavači placení, nastrčení špiclové, milice a hlavně patolízalové, kteří doufají, že svým patolízalským chováním se udrží na svém pracovišti.[6]

Následovalo 24 jmen z Pojizerských bavlnářských závodů, 8 z Autorenovy, 4 z Pohorského konzumního družstva, 5 z okresní nemocenské pojišťovny, 4 z pošty a 24 z dalších institucí, jako škol, ČSD, nemocnice, Tofy, Autorenovy, tiskárny aj. Je zřejmé, že již v této době se skupinou spolupracoval čtyřiapadesátiletý Vladimír Pahuta, majitel znárodněné autoopravny v Podmoklicích, původem z Podkarpatské Rusi. Poměry v Pohorském konzumním družstvu znal dobře bratr Jiřího Naděje Rudolf, v okresní nemocenské pojišťovně působil do r. 1951 bratr Mirka Mochana Jaroslav. Časem získali také Jaroslava Paličku.

Semilský leták je podepsán zkratkou jména skupiny, které snad vymyslel Miroslav Mochan: ILPKORG 1, tj. *Ilegální protikomunistická organizace č. 1.*[7]

Podobný leták, avšak s jmény kolaborantů z železnobrodských závodů, jako PBZ, Šroubáren, Železnobrodského skla, Sdruženého komunálního podniku a Technoskla, pomohli sestavit známí Miroslava Mochana Arnošt a Jiřina Hartigovi z Radčic.

Jiné varovné letáky tohoto druhu směřovaly do Košťálova a Nové Paky.

Další emise se dovolávala demokratických tradic naší země a odsuzovala zvůli komunistické policie:

Je na čase, abychom si všichni uvědomili, že je zbabělostí a hlupáctví našich vůdců, kteří s otrockou zbabělostí přijímají a plní rozkazy Kremlu, aniž uváží, je-li to zdravé pro zem, na kterou se dívá celý svět jako na vlast největších průkopníků demokracie, jimž byla svoboda nade vše. Žádné brutální umlčování pravdy nemůže zakrýt skutečnost, že vládnoucí kruhy tzv. lidových demokracií předčí daleko jednoho špatně proslulého diktátora, který se také snažil vnutit demokratickému světu své doktríny a který jako každý diktátor, který potlačoval nejpodlejšími způsoby pravdu, byl, je a bude svržen. Marné byly oběti, které jsme přinesli v době okupace – pro pravdu byli naši občané mučeni a zavíráni a pro pravdu jsou zavíráni i dnes.

Můžeme s jistotou konstatovat, že po tyranii fašistů jsme dostali tyranii novou, stejně krutou, která veškeré snahy odporu a kritizování dnešního policejního systému nepotlačuje demokratickými způsoby, jimiž se tak ráda chlubí, ale obyčejným pendrekem a koncentráky, které vyčítá jiným státům, například Jugoslávii, Řecku atd.

Toto ať si uvědomí zvláště ti, kteří v ruském imperialismu vidí kroky k socialismu.

Pravda zvítězí!

3 167

Toto upozornění se týká Vás s. Pluhaři.

Již se blíží den s. Pluhaři, kdy budete za své napáchané činy potrestán a nyní dejte dobrý pozor: Nemyslete si, že tento dopis je žvást, to ne, ale nechceme bez upozornění, aby lidé s Vámi stýkající byli ohroženy.

Proto nevozte nikoho ve svém a u t u Tatra po setmění.

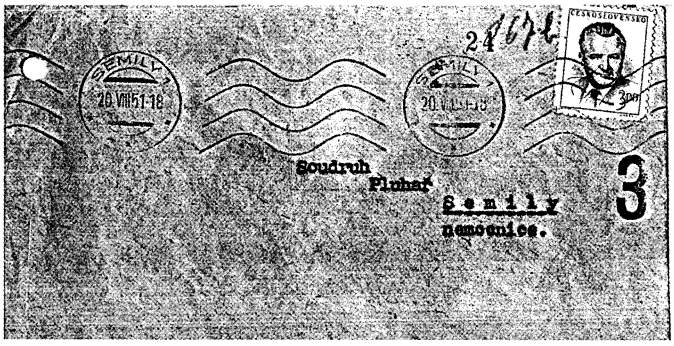

Dopis primáři MUDr. Aloisi Pluhařovi – údajný doklad o připravované teroristické akci.

2. Teroristé?

Ve druhé polovině srpna 1951 přišel Ota Vrbenský s informací, že v semilské nemocnice provádí primář MUDr. Alois Pluhař nějaké pokusy na vězněných kněžích a že to hlásila Svobodná Evropa; snad mělo jít o tyfové injekce a následné zkoušky s různými léky. Mirek Mochan s Otou Štorchem napsali dr. Pluhařovi varovný dopis, který nezapře věk svých autorů:

Již se blíží den, s. Pluhaři, kdy budete za své napáchané činy potrestán, a nyní dejte dobrý pozor: nemyslete si, že tento dopis je žvást, to ne, ale nechceme bez upozornění, aby lidé s Vámi se stýkající byli ohroženi. Proto nevozte nikoho ve svém autu Tatra po setmění.

Současně byl zřejmě opět na Vrbenského popud vypraven dopis pro příslušníky Sboru národní bezpečnosti, střežícími kanceláře OV KSČ Semily:[8]

Členové SNB, blíží se den, kdy bude tato budova, jak víte již z mnoha jiných případů, zničena nebo částečně poškozena.

A nyní pozor: Víme, že musíte hlídat sekretariát, ale přesto vás varujeme, zdržujte se pokud možno v doleních místnostech pravé strany (od hlavního vchodu) budovy. Ve večerních hodinách nechoďte k nově postavenému plotu, a hlavně i když jste venku, zdržujte se v blízkosti vchodu do budovy, na pravé straně. Zapamatujte si to všichni![9]

Protože citované dva dopisy byly pro StB nepochybnými důkazy o připravovaných teroristických akcích skupiny, musíme se touto otázkou zabývat přece jen důkladněji. Když v polovině 60. let inicioval Ladislav Šmejkal obnovu řízení, napadl regulérnost výslechů a výpovědí vynucených týráním a vypověděl, že příprava akcí proti dr. Pluhařovi nebo vůči sekretariátu KSČ nikdy nepřekročila hranice nezávazného hovoru (*Pluhař by za své skutky zasloužil zabít, do oken OV KSČ by se mohl hodit z jedoucího nákladního auta ruční granát*), konkrétní akce však nebyly schváleny, tím méně vážně plánovány, protože s nimi většina účastníků nesouhlasila. Oba dopisy měly adresáty pouze postrašit. Jen Arnošt Hartig přiznal, že měl s dr. Pluhařem osobní špatnou zkušenost, neboť činil jeho manželce milostné návrhy v době, kdy se léčila v semilské nemocnici. Od r. 1954 matka Vladimíra Vojtíška soudy a vyšetřovatele vytrvale (a zbytečně) upozorňovala, že dr. Pluhař neměl být odstraněn pro svou stranickou příslušnost, ale prostě proto, že jako sedmdesátiletý stařec udržoval poměr s půvabnou žačkou taneční školy své ženy Růženy, což bylo semilskou veřejností a zejména mládeží odsuzováno.[10]

Za teroristickou akci Bezpečnost označila také pokus o přestřižení signalizačního zařízení na trati Stará Paka – Semily. Měli se toho dopustit počátkem října 1951 Vladimír Vojtíšek, Jiří Naděje a Miroslav Mochan poblíž zastávky Nedvězí, což obvinění nepopírali. Zoufalí Vojtíškovi rodiče však vypátrali, že v letech 1951–1952 nebyly na traťové správě v Turnově ani na železniční stanici v Semilech hlášeny žádné větší poruchy a odborníci z odboru zabezpečovacích zařízení Vysoké školy železniční potvrdili, že přeřezání drátu od semaforu nemohlo způsobit srážku vlaků, ale jen jejich zpoždění, neboť by semafor signalizoval obsazenou kolej.[11]

Jednu akci si StB vymyslela obzvlášť rafinovaně – na city dělníků mělo zapůsobit, že si skupina opatřila železné piliny, aby je mohla sypat do ložisek vlaků a znemožnit tak budování socialismu. Ve skutečnosti chtěl Ladislav Vojtíšek piliny, vyžádané u Ladislava Trejbala, použít k ucpání vrtů při trhání pařezů. Trejbal je ponechal v Mochanově bytě na nádraží, kde byly policií zabaveny spolu s dynamonem, určeným pro pohon modelu tryskáče.

K teroristickým činům si měla skupina opatřovat také střelné zbraně. Státní bezpečnost důvtipně propojila Vrbenského skupinu s případem bratrů Arnošta a Bohumila Thömersových. Bohumil se svěřil Arnoštovi, že na půdě na jatkách ukryl nějaké zbraně; nebylo tak obtížné si je po válce opatřit. Před

Vánocemi roku 1951 se Arnoštovi, jeho strýci Františku Holatovi (byl vážným na jatkách) a dentistovi Antonínu Pavlíkovi skutečně podařilo nalézt dvě pistole, z nichž jednu vzápětí pro špatný technický stav hodili do Jizery, a také jeden dalekohled. Ladislav Šmejkal měl dokonce dvě pistole, ráže 6,35 a 9 mm, jednu od Macha a druhou od nějakého spolupracovníka, protože *každý mladý chlapec toužil míti nějakou pistoli*; ukryl je u Macha a na umývárně internátu PBZ. Další zbraně a granáty měl opatřit snoubenec Hany Krskové Jaroslav Vokněr, který vykonával v Milovicích základní vojenskou službu, avšak ten odmítl a ještě Hanu varoval. Jednu pistoli dala Jaroslavu Mochanovi Jiřina Hartigová.

Asi se již nepodaří objasnit podivnou úlohu energetika dolu Stachanov Aleše Vondráčka, jenž na jaře 1952 v Radvanicích předal Hartigové balíček pro Jaroslava Mochana, prý s výbušninou, obsahovala však jen několik slepých zápalníků, které se používaly ke zkouškám odpalovacích přístrojů a nemohly způsobit ani zranění – tento člověk nebyl StB vůbec vyšetřován, J. Mochan ho proto nutně považoval za provokatéra.[12]

Nikdy se neprokázalo, že by kterýkoliv z členů Vrbenského skupiny zbraň skutečně použil, a tak za skutečně spáchané násilné skutky (doklady o tom však ve spisu nejsou) lze označit rozbití agitační skříňky OV KSČ v Semilech a okna předsedovi MNV v Chuchelně Jaroslavu Kouckému – opět ve snaze vylekat komunisty.

3. Vyšetřování

Přesný průběh vyšetřování nemůžeme doložit, neboť nemáme k dispozici příslušný spis Státní bezpečnosti.[13] Odsouzení však od 60. let usilovali o revizi procesu, a proto jsme o něm dosti podrobně informováni. Vyšetřovací metody StB budí hrůzu ještě dnes, po více než čtyřiceti letech.

Přípravné šetření, zatčení podezřelých i výslechy zajišťovala Krajská správa Státní bezpečnosti v Liberci. 2. července 1952 si přijela pro Václava Macha, Ladislava Šmejkala, Jana Krištofora, Jindřicha Hulínského, 4. července následovali Jaroslav Mochan, Hana Krsková, Otakar Štorch, ostatní v říjnu, poslední v březnu 1953. Již při přepravě do věznice na Pastýřské ulici v Liberci byli eskortujícími orgány tlučeni pěstí do obličeje až do krve (M. Mochan), otci Rudolfa a Jiřího Nadějových ukradli asi dvě stě stříbrných a zlatých mincí a dvě alba poštovních známek, vyšetřovatelé na ně křičeli, cloumali s nimi, bili je (Rudolfu Nadějovi vyrazili tři zuby). Režim byl doslova stresující. V některých celách se ani za velkých mrazů netopilo, často měly rozbitá okna (R. Naděje). Vyšetřovaní museli spát jen na zádech s rukama zkříženýma na prsou a při každém pohybu byli buzeni a oživováni studenými sprchami, sil-

ná žárovka se stropu trvale svítila do očí, budili je kopáním do dveří. Zvláště mladí chlapci trpěli hladem, strava byla vyšetřovaným odpírána i několik dnů. Pokud se dostali k lékaři, obdrželi jen projímadlo (V. Mach). Výslechům obvykle předcházela jednodenní hladovka s temnicí (H. Krsková). Vzpurným obviněným byla ukládána samovazba – malá temná kobka s betonovou podlahou, ve které nebyla možnost si přes den sednout. Nikdy se v ní netopilo (A. Hartig). Hana Krsková si v ní pobyla celé čtyři měsíce. Nejvíc na hrozné podmínky vyšetřovací vazby doplatil Miroslav Mochan, u něhož propukla schizofrenie.

Obviněnému stačilo pohrozit, že si ho vezmou zpět, jestliže se nebude při přelíčení držet závěrečného protokolu (L. Šmejkal), že na něj mají dost času, že může být ve vazbě pět nebo deset let (a pak si ho opravdu dva měsíce vůbec nevšímali), že za své činy může viset (V. Mach). Když Jiří Naděje odmítl pode-

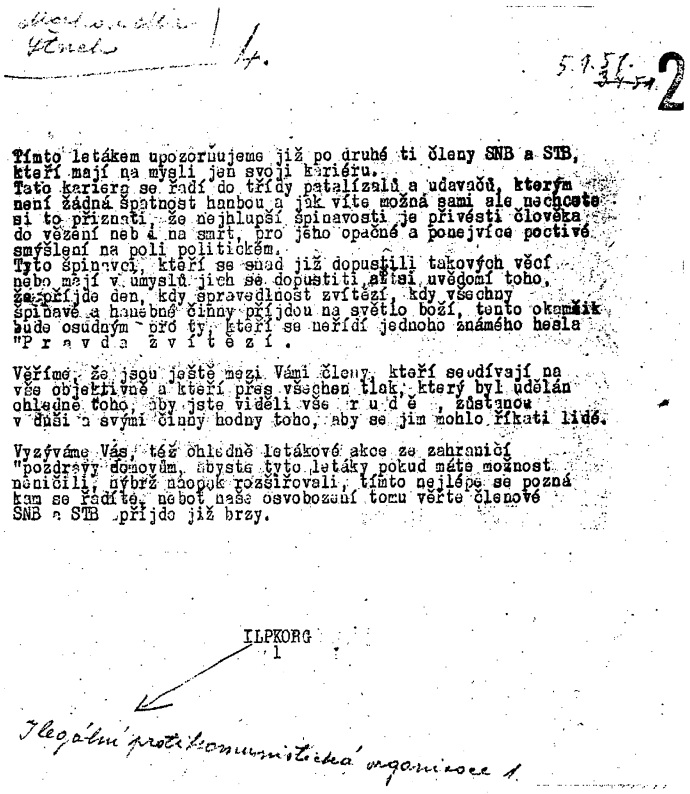

Tímto letákem upozorňujeme již po druhé ti členy SNB a STB,
kteří mají na mysli jen svoji kariéru.
Tato kariera se řadí do třídy patalízalů a udavačů, kterým
není žádná špatnost hanbou a jak víte možná sami ale nechcete
si to přiznati, že nejhlupší špinavosti je přivésti člověka
do vězení neb i na smrt, pro jeho opačné a pouejvíce poctivé
smýšlení na poli politickém.
Tyto špinavci, kteří se snad již dopustili takových věcí
nebo mají v úmyslu jich se dopustiti, ať si uvědomí toho,
že přijde den, kdy spravedlnost zvítězí, kdy všechny
špinavé a hanebné činny přijdou na světlo boží, tento okamžik
bude osudným pro ty, kteří se neřídí jednoho známého hesla
"P r a v d a z v í t ě z í .

Věříme, že jsou ještě mezi Vámi členy, kteří soudívají na
vše objektivně a kteří přes veškerý tlak, který byl udělán
ohledně toho, aby jste viděli vše r u d ě , zůstanou
v duši a svými činny hodny toho, aby se jim mohlo říkati lidé.

Vyzýváme Vás, též ohledně letákové akce ze zahraničí
"pozdravy domovům, abyste tyto letáky pokud máte možnost
ničili, nýbrž naopak rozšiřovali, tímto nejlépe se pozná
kam se řadíte, neboť naše osvobození tomu věřte členové
SNB a STB přijde již brzy.

ILPKORG
1

Jeden z cyklostylovaných letáků ILPKORG, snažící se působit na Sbor národní bezpečnosti.

psat první protokol o 262 stranách, vyšetřovatel ho roztrhal a se slovy – *teď si s Vámi zahrajeme jak kočka s myší* – začal psát protokol nový. Stálým ponižováním a sprostými nadávkami byly oběti uváděny do stavu strachu a bezmocnosti, oblíbenou vyhrůžkou bylo pronásledování rodiny (J. Hartigová, A. Pavlík). Drastický účinek mívalo ukazování fotografie manželky s tvrzením, že je to kurva (R. Naděje), jiný vyšetřovatel mínil, že matka obviněné je mrcha, když zplodila takovou svini, a že se postará, aby se syn obviněné, ten panchart, dostal tam, kam patří (J. Hartigová). Někteří si stěžovali i na bití do citlivých částí těla a šlapání na nohy. Zvláštní radost vyšetřovatelům působilo týrání Jiřího Naděje – když ho povalili na zem, kopali do něj a šlapali mu po prstech, smáli se, že mu to dělá dobře. Téměř každodenně byl ve dne i v noci vyslýchán, často trestán samovazbou za údajnou drzost vůči vyšetřovateli, protože se nechtěl doznat.

Zvláštní zkušenost získal Vladimír Pahuta, kterého pod záminkou svědeckého výslechu trápili těsně před Štědrým dnem 1952 v malé přetopené místnosti (teplota kolem 50-60°C) v jakémsi domku pod nádražím v Semilech, natrhli mu ucho a pohrozili, že ho domů na Vánoce nepustí, pokud protokol nepodepíše.

Je proto zcela pochopitelná rezignace utýraných osob, jak po letech přiznávali: *Přitom jsem byl ve vazbě StB v Pastýřské ulici až do konce r. 1952 převážně držen v samovazbě a po tom všem a po opětovném diktátorském vnucování a vsugerovávání podezření, že jsem skutečně spáchal to, co mi předstírali, i když to byla nepravda a úplná smyšlenka, byl jsem nakonec nervově tak vyřízen, že mi bylo vše naprosto jedno, takže jsem bezvládně podepsal všecko, co se mi předložilo, že jsem se i naučil stále opakovat to, co se do mne vtlouklo, že jsem při konfrontacích povídal lidem, s nimiž jsem se třeba v životě ani nesešel, že provedli to, co si vyšetřovatelé smysleli a co mne naučili, a že jsem zůstal otupělým i k tomu, když tito lidé podle pravdy potvrzovali přímo do očí, že lžu, protože se se mnou ani nesetkali a nikdy nespáchali to, co jsem jim do očí tvrdil. Ze všeho toho mi zůstalo i dodnes ještě mnoho nejistoty o tom, co se skutečně stalo a co jsem si jen osvojil z těchto předstírání vyšetřovatelů a z toho, co mne naučili. Pocit nejhlubší hanby z toho, jak jsem nevinným lidem takto ublížil, půjde se mnou však zřejmě až do hrobu* (A. Pavlík).

K výslechu byli voděni v neprůhledných kožených *brýlích,* které jim byly někdy ponechávány i během výslechů, často byli během výslechu přivazováni k židli (podle vyšetřovatelů jen tehdy, když se museli vzdálit z kanceláře). Vyslýchali je hlavně v noci, zatímco přes den musela být lůžka i sedačky z cel uklizena (L. Šmejkal). Noční výslechy bývalí vyšetřovatelé potvrdili: když prý bylo hodně vyšetřovaných, nebylo zbytí a museli se v několika málo kancelářích střídat na směny. Obvinění byli týráni opakovanými výslechy během téže

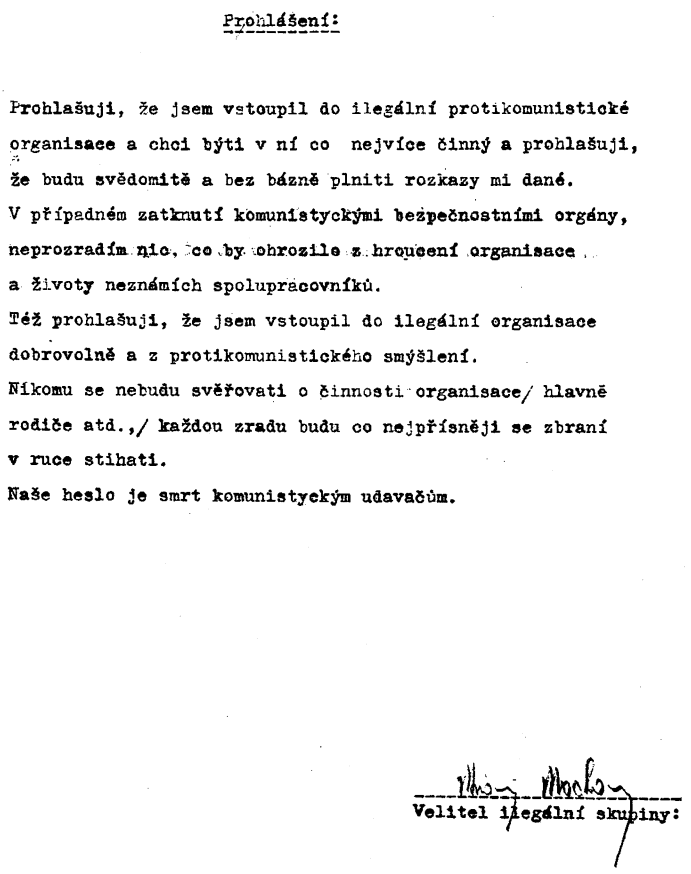

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem vstoupil do ilegální protikomunistické organisace a chci býti v ní co nejvíce činný a prohlašuji, že budu svědomitě a bez bázně plniti rozkazy mi dané.
V případném zatknutí komunistickými bezpečnostními orgány, neprozradím nic, co by ohrozilo zhroucení organisace a životy neznámých spolupracovníků.
Též prohlašuji, že jsem vstoupil do ilegální organisace dobrovolně a z protikomunistického smýšlení.
Nikomu se nebudu svěřovati o činnosti organisace/ hlavně rodiče atd.,/ každou zradu budu co nejpřísněji se zbraní v ruce stihati.
Naše heslo je smrt komunistickým udavačům.

Velitel ilegální skupiny:

Text prohlášení o vstupu do ilegální protikomunistické organizace.

noci (J. Palička) – to se údajně stávalo v těch případech, když bez souhlasu vyšetřovatele StB si je vyslýchali *operativci. Slušného* estébáka občas vystřídal zlý, vyhrožující *syčáku, mluv, nebo ti rozbiju hubu* (V. Pahuta). Když se jednou Hartigovi brýle posunuly z očí, četl na zdi pokyn pro vyšetřovatele: *Neměj soucit, soucit je tvým nepřítelem.*

Soucit neměli mít a ani neměli příslušníci Státní bezpečnosti, kteří semilskou skupinu *realizovali*. Jména vyšetřovatelů byla zadrženým utajována. Vyšetřování vedl poručík Ladislav Vávra,[14] pocházející shodou okolností z Lomnice nad Popelkou, dalšími členy týmu byli Josef Adolf, František Konečný, Vlastimil Frýba, Josef Ulrych, Vítězslav Procházka, Jaroslav Kobosil a jakýsi Szyba. Jejich hlavním úkolem bylo vypracovat protokoly, do jejichž

stylizace si obviněnými nenechali příliš mluvit. Po skončení výslechů sestavovali z dílčích výpovědí tzv. závěrečné nebo soudní protokoly. Podle Šmejkala byly výpovědi o běžných skutečnostech formulovány tak, aby v protokolech získávaly mnohem závažnější a společensky nebezpečnější obsah. Obhájci byli jmenováni ex offo a nemohli s obviněnými hovořit bez přítomnosti dozorce. Zatímco dr. Zástěra, dr. Bukáček a dr. Mls hájili každý pět obviněných, na dr. Votrubu zbyli čtyři.[15]

4. Proces s vlastizrádci

Dne 5. března 1953 podepsal krajský prokurátor v Liberci JUDr. Otto Kovařík tajnou obžalobu Vrbenského skupiny.[16] O pět dnů později zastavil stíhání Jaroslava Vokněra, Heleny Mochanové a Anny Nadějové, kterým nebyl schopen žádnou trestnou činnost prokázat. Základem trestního líčení byly již zmíněné závěrečné protokoly, které se obvinění museli naučit zpaměti. Aby je soud nepletl, kladl jim otázky podle týchž protokolů. Tři dny před procesem všichni obžalovaní u krajského soudu podepsali, že *protokoly sepsané na StB jsou správné a před soudem je berou plně za své.*

Hlavní líčení bylo stanoveno na 27. března 1953 a bylo výjimečně upuštěno od tzv. organizované veřejnosti, tj. nakomandovaných zástupců dělnické třídy a združstevněného rolnictva. Od osmi hodin ráno do půl jedné v noci a znovu od osmi ráno do osmi večer druhého dne se soud (předseda senátu dr. Zdeněk Číhal a přísedící z lidu Josef Koten a Adolf Šír) dovídal o zločinech semilského gangu, z nichž mnozí se poprvé viděli až v Liberci. Iniciativa nebyla obžalovaným dovolena – když něco chtěli dodat na vysvětlení, byli okamžitě přerušeni.

Soud pochopitelně uvěřil obžalobě, že protistátní skupina ILPKORG 1 vskutku měla v úmyslu *rozvrátit lidově demokratické zřízení a uspíšit zvrat stávajícího společenského řádu k opětnému nastolení kapitalismu.* Devatenáct obžalovaných bylo uznáno vinnými trestným činem velezrady podle § 78, odst. 1c a 2a tr. z., dva sabotáží podle § 84, odst. 1b a 2 tr. z., čtyři sdružováním proti republice podle § 80, odst. 1 tr. z., další čtyři neoznámením trestného činu podle § 165 tr. z., jeden ohrožením státního tajemství podle § 88 tr. z., dva nadržováním podle § 163, odst. 1 a 2 tr. z.

K nejvyšším trestům byli odsouzeni oba iniciátoři – Jaroslav Mochan (23 let odnětí svobody) a Otakar Vrbenský (21 let).

Vzhledem k léčení v psychiatrické léčebně nemohl být se skupinou souzen Miroslav Mochan. Jiřina Hartigová dostala vysokou sazbu 18 let, Antonín Pavlík 16 let, po 15 letech Arnošt Hartig a Jiří Naděje, po 14 Ladislav Trejbal, Václav Mach, Jaromír Novotný, Ladislav Šmejkal, po 12 Vladimír Vojtí-

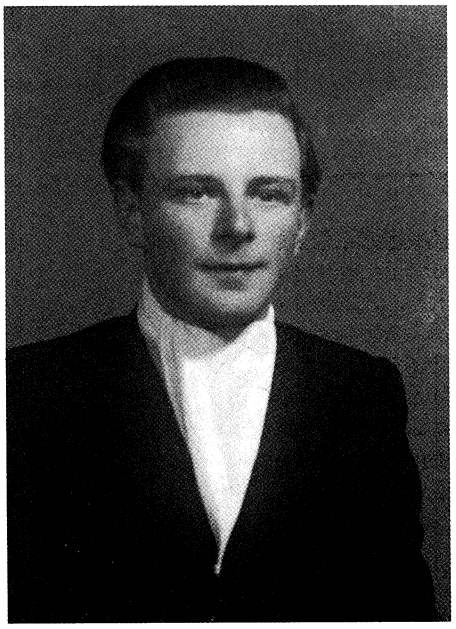

Miroslav Mochan.

šek, Bohumil Thömers, Hana Krsková, Otakar Štorch a Jaroslav Palička, 11 let Jindřich Hulínský, 10 roků Rudolf Naděje a Jan Kristofori, 8 let Vítězslav Hloušek, ostatní (Jindřich Hybler, František Martínek, František Kadlec, Zdeněk Soukup, Stanislav Rojík, Arnošt Thomers, Vladimír Pahuta, Bohuslav Jirsák a František Holata) vyvázli s *relativně malými* tresty do dvou let odnětí svobody. U devatenácti odsouzených bylo vysloveno propadnutí veškerého majetku, František Martínek dostal také peněžitý trest ve výši 60 tisíc Kčs. Vojtíšek a Krsková byli sice krajským soudem odsouzeni na 12 roků, avšak na odvolání prokurátora se Nejvyšší soud v odvolacím řízení 20. 8. 1953 rozhodl tresty zvýšit u Vojtíška na 16 roků, u Krskové na 15 let, protože pro velezradu činila dolní hranice trestu 15 roků (horní byla smrt). Předsedou senátu odvolacího soudu byl dr. Václav Michal, soudci dr. Václav Svoboda, Františka Šteflíková, dr. Jaroslav Novák a Stanislav Výborný, generálního prokurátora zastupoval dr. Josef Handl.

V tomto příspěvku není možné se podrobně zabývat všemi aktéry případu. Zajímavě a přitom tragicky se do her tajné policie zamíchal hudební skladatel Jindřich Hybler, tehdy již šedesátiletý. Obžaloba jej vinila ze šíření poplaš-

ných zpráv a sdružování proti republice; jeho prostřednictvím měla semilská skupina získat spojení na nějakou jinou protistátní skupinu v Praze. Ve skutečnosti tomu bylo tak, že Jiřina Hartigová mu do semilského hostince Okresní dům nosila skladby svého strýce Františka Linky, železnobrodského kapelníka, s nadějí, že by mu pomohl s jejich publikací; sama byla dobrou pianistkou. Profesor Hybler s ní přitom mluvil o nemoci Gottwalda a Stalina, že je dr. Čepička nezvěstný a že se rozvádí, a že se v červnu 1952 čeká převrat. Poslední informace se bohužel ukázala mylnou a prof. Hybler se dočkal jednoho roku odnětí svobody nepodmíněně.[17]

Po jednom roce vězení dostali také všichni, kteří se sice do práce skupiny nezapojili, avšak něco o ní věděli, jako například významný sokolský činovník František Martínek, nebo majitel znárodněné autoopravny Vladimír Pahuta, který byl jedním z mnoha ukrajinských občanů, trvale usazených na Semilsku.[18]

Jaroslav Mochan s Jiřinou Langovou.

Ke skupině byl připojen také Stanislav Rojík, který se provinil tím, že svým kamarádům v Semilech vyprávěl o Zbrojovce Vsetín, v níž pracoval (18 měsíců nepodmíněně).

5. V uranových dolech

Jako obžalovaní neobdrželi členové semilské skupiny obžalobu, jako odsouzení nebyli seznámeni s úplným rozsudkem. Jejich rodiče a příbuzní nebyli vůbec informováni o délce trestu, tím méně pak o důvodu odsouzení.

Političtí vězňové tvořili trvalý rezervoár pracovních sil pro uranové doly. Do nápravně pracovního tábora v Ostrově u Karlových Var, který byl pobočkou Jáchymova, bylo převezeno 18 odsouzených ze semilské skupiny, další tresty se odbývaly ve Valdicích, zatímco obě ženy skončily v Pardubicích. Po třech letech nastalo stěhování – do Příbrami a Leopoldova, po dalších dvou letech do NPT Vojna a Bytíz u Příbrami, případně do Plzně.

S ohledem na amnestii ze 4. 5. 1953 rozhodl krajský prokurátor o propuštění Hyblera, Soukupa, Arnošta Thömerse, Pahuty, Jirsáka, Holaty, Kadlece a Rojíka z vazby. Tato amnestie ani žádná z mnoha pozdějších se však nevztahovala na ty, kteří se provinili údajnou velezradou. Stejně bylo pohlíženo na četné žádosti o milost, jež podávali během padesátých let odsouzení nebo jejich blízcí příbuzní. Vyjádření KS StB (KS MV), krajské prokuratury, MNV aj. byla pravidelně záporná, neboť přece *velezrádnou a sabotážní činnost, kterou prováděla ilegální organizace ILPKORG I, lze kvalifikovati jako velmi škodlivou a nebezpečnou proti našemu lidově demokratickému zřízení a výstavbě socialismu v naší vlasti.*

Političtí vězni zatím čekali na své vysvobození, a protože byli vesměs velmi mladí, ne příliš trpělivě. 21. srpna 1955 se Rudolf Naděje zúčastnil v Ostrově u Karlových Varů hromadné vzpoury vězňů: *Tato vzpoura se vyznačovala neuposlechnutím rozkazů náčelníka NPT a provokacemi vůči příslušníkům. Při likvidaci této vzpoury muselo být použito ozbrojené síly a násilím vzpoura potlačena. Při zatlačování vězňů na shromaždiště došlo z jejich strany k provokačnímu zpěvu státní hymny. Při likvidaci byli zraněni dva příslušníci ministerstva vnitra kameny, které házeli odsouzení ze svého středu.*

Uvolnění nepřinesla Chruščovova odhalení na XX. sjezdu KSSS, maďarská revoluce způsobila znepokojení vládnoucí strany a zákaz udělování milostí odpůrcům režimu. Zatímco stranické a státní orgány včetně justice stály neochvějně v téže řadě, překvapí, jestliže např. velení NPT v Ostrově doporučilo již v r. 1954 omilostnění Vladimíra Vojtíška, když předtím jeho matka poslala zoufalá matka dopisy na všechny kompetentní činitele, včetně Marie Zápotocké, kladně se vyjádřilo i obvodní oddělení VB v Semilech, ocenivší, že byl

Kresba založená ve vyšetřovacím spisu, pravděpodobně rané dílko Jana Kristoforiho. Příslušníka SNB, statečně hájícího pravdu, není možno přehlédnout.

vyhodnocen jako nejlepší pracovník střediska a závodu n. p. Aero. Krajský soud měl ovšem názor jiný.

Chtěl bych připomenout alespoň některé z tragických osudů. Jiřina Hartigová, odsouzená k osmnácti rokům odnětí svobody, zanechala sedmiletého chlapce, o kterého se musela starat babička, když i otec dostal patnáct let. Místní národní výbor v Radčicích milost odmítl s argumentací: *Byla-li jmenovaná na základě prokázaných trestných činů odsouzena pro čin velezrady a tento rozsudek byl potvrzen Nejvyšším soudem v Praze, bylo by přímo výsměchem těmto vysokým orgánům republiky namlouvati, že by mohla mít jmenovaná kladný poměr k republice, našemu zřízení... Trestný čin, který měla odsouzená spáchati, ohrožoval životy jiných a snad i většího počtu dětí, proto nemůžeme brát zřetel pro jedno dítě, zvláště když by tohoto manévru mohlo být použito k omilostnění, aby mohla prováděti další činy, které by mohly ohrožovati bezpečnost státu a s tím tisíce našich dětí všech pracujících.* V trestním

spisu se dodnes dochoval památníček, který Jiřina Hartigová vedla svému synkovi... Nikdy mu nebyl předán!

Krušné dětství připravila státní policie také Evě Pavlíkové, které v r. 1950 zemřela matka na tuberkulózu a otec byl v r. 1952 zatčen a odsouzen ve skupině Vrbenského. Vyrůstala úplně sama, v Lomnici nad Popelkou studovala vyšší pedagogickou školu a byla nucena přihlížet, jak všechen tátův majetek je konfiskován.

Větší štěstí měl Jan Krištofor (Kristofori), který byl po odpykání poloviny trestu v lednu 1958 – jako vůbec první – podmíněně propuštěn rozhodnutím krajského soudu v Plzni. Přimlouvali se za něj nejen jeho rodiče, ale také snoubenka, jež na něj ještě po pěti letech stále čekala a v žádosti uvedla, že *je velmi talentovaným malířem, grafikem a návrhářem reklam, bytového zařízení, oděvů, textilu, bižutérie a keramiky, v rukou má zlato.*[19]

Většina odsouzených ze skupiny Vrbenského a J. Mochana se dostala na svobodu až v důsledku amnestie z 9. května 1960 – kromě Mochana a Vojtíška.

Na Jindřicha Hulínského, Otakara Štorcha a Ladislava Šmejkala ovšem ještě čekala vojenská prezenční služba. L. Šmejkal se zatím stal členem Svědků Jehovových a odmítal vykonávat službu se zbraní v ruce. Jednání s OVS Kladno nebylo úspěšné, ani zaměstnání v dolech jej nezachránilo. Když nenastoupil podle povolávacího rozkazu, přivedla jej eskorta. V březnu 1961 ho vojenský obvodový soud 1 v Praze odsoudil pro trestný čin nenastoupení služby v branné moci k odnětí svobody na dva roky nepodmíněně, zároveň mu byl uložen zbylý starý trest, prominutý v r. 1960, v délce více než šesti roků. Prošel věznicemi v Příbrami, Valdicích a Praze, než byl po amnestii z 9. května 1968 podmínečně propuštěn. Otakaru Štorchovi se podařilo v r. 1967 emigrovat.

Další amnestie z 9. května 1962 umožnila propuštění Jaroslava Mochana se zkušební dobou deseti let. Lesní závod Maršov, kde působil jako manipulant, jej hodnotil jako jednoho z nejlepších, z vězení si však přinesl tuberkulózu. Vladimír Vojtíšek mohl být propuštěn teprve 3. října 1963, neboť podle čl. 4a byli z této amnestie vyloučeni *sabotéři socialistické výstavby a jejich pomocníci.* Trpěl nejdéle, třebaže se žádné sabotáže nedopustil, jak jsme již ukázali výše.

6. Cutisin

Jiří Naděje a Bohumil Thömers se po propuštění uchytili jako dělníci Průmstavu na velké stavbě kombinátu Cutisin v Hrabačově u Jilemnice. Setkali se tam s bývalým textilním velkoobchodníkem Bedřichem Plecháčem z Benešo-

va u Semil, bývalým řezníkem Karlem Horáčkem z Roztok a soukromým rolníkem Josefem Hrubým z Horní Branné, s nimiž společně nadávali na poměry. Věřili, že socialismus u nás nemá trvalý charakter a že brzy musí dojít k návratu před únor 1948. Domnívali se, že ke změně zřízení by u nás i v některých dalších státech východního bloku mohlo dojít v důsledku dohody mezi velmocemi, provedením svobodných voleb pod patronací vojsk OSN nebo západních mocností. ČSSR i některé další socialistické státy by mohly být základem jakéhosi středoevropského soustátí, které by bylo pod politickým vlivem Západu. Přičinlivý udavač si poznamenal, že také poukazovali na nesvobodu v ČSSR.

Státní bezpečnost se o skupinku začala zajímat a přivedla ji 18. ledna 1962 před krajský soud v Hradci Králové. Ten její jednání označil za podvracení republiky podle § 79 a/1 tr. z. a odsoudil Plecháče na 3,5 roku, Horáčka a Thömerse na 2,5 roku, Hrubého na 2 roky a Naděje na 1,5 roku. Obžalovaným nepomohly ani výrazně příznivé posudky od zaměstnavatele, n. p. Průmstav.[20]

Thömersovi a Nadějemu byl zároveň nařízen výkon zbytku trestu odnětí svobody, prominutého amnestií v r. 1960.[21] Soud nabyl přesvědčení, že *oba stejně jako Horáček i Plecháč se řadí mezi protispolečenské živly, které zejména s přihlédnutím k předchozímu odsouzení k dlouhodobým trestům pro velezrádnou trestnou činnost naprosto jasně daly najevo svůj negativní poměr k naší socialistické společnosti.*

7. Rehabilitace?

V souvislosti s politickým oteplováním se pokoušeli jednotliví aktéři semilské letákové akce dosáhnout obnovy procesu a soudní rehabilitace. Koncem dubna 1965 to byl Ladislav Šmejkal, který si stěžoval na způsob vyšetřování, fyzické a psychické násilí StB, vynucování falešných výpovědí a další oblíbené postupy vyšetřovatelů. Víceméně náhodou o dva roky později ministerstvo spravedlnosti zjistilo, že se s Šmejkalovou žádostí o obnovu trestního řízení vůbec nic nedělo, jen žadatele přemístili z věznice v Příbrami do Valdic. K žádosti krajského soudu Ústí nad Labem přezkoumala inspekce ministerstva vnitra údajnou nezákonnost metod vyšetřovatelů StB. Znovu vyslechla Šmejkala, Macha, Hulínského, Miroslava Mochana a tři bývalé vyšetřovatele StB, kteří odpřísáhli, že se nikdy žádného násilí ani hrubých metod nedopouštěli a ani jich nebyli svědky.

Ústecký soud se pod vedením předsedy senátu JUDr. Jana Zavorala zřejmě snažil dobrat pravdy, protože přijal Šmejkalův návrh, aby bylo řízení doplněno výslechem J. Š., provdané V., která se sice velmi aktivně účastnila čin-

nosti skupiny, přesto nebyla odsouzena ani žalována. Nabyl proto přesvědčení, že mohla být provokatérkou. Při výslechu 24. 1. 1968 se J. V. přiznala, že skupinu v polovině roku 1952 *sama a dobrovolně* udala Bezpečnosti v Praze a Liberci (doklad o tom se však nikdy ve spisech nenašel), nebyla však prý provokatérkou. Ministerstvo vnitra samozřejmě *bezpečně* potvrdilo, že Š. v oné době nebyla spolupracovnicí StB, bývalý vyšetřovatel Kobosil se však domníval, že někdo z jejích příbuzných u StB byl; podle pokynu náčelníka vyšetřování o ní neučinil v protokolech žádnou zmínku, *patrně pro její účinnou lítost*.

Proto byl soud zklamáním, ačkoliv se stěží dal očekávat jiný výsledek. Ve veřejném zasedání 6. dubna 1968 rozhodl zamítnout návrh na povolení obnovy řízení, protože žádné nové skutečnosti nebo důkazy soudu dříve neznámé, které by mohly odůvodnit jiné rozhodnutí o vině nebo trestu, prý najevo nevyšly: sice režim zjištěný ve vazbě a při vyšetřování *byl v rozporu se zákonností a navrhovatel mohl být ve svých výpovědích ovlivněn*, nicméně trestnou činnost spočívající v členství v protikomunistické organizaci a v rozšiřování letáků znovu potvrdil. Ani negativní postoj navrhovatele k teroristickým akcím prý není důležitý a k naplnění velezrady stačilo spolčení. Také případná provokace J. Š. nebyla prokázána.[22]

Ladislav Šmejkal se přesto nevzdal a bojoval za pravdu dál. Podle něj bylo zjištěno, *že proti pachatelům bylo prováděno vyšetřování nezákonnými metodami ve snaze docílit takových doznání, aby společenská nebezpečnost jejich jednání byla co nejvíce zveličena a takto zveličena mohla pak být pro výstrahu ostatním co nejtvrději postižena. Vyšetřování bylo vedeno tak, aby reálná fakta dostala nereálné dimenze. Výpovědi obviněných byly o střízlivých skutečnostech formulovány vyšetřovateli do protokolu takovým způsobem, že dostávaly ve stylizaci protokolů daleko závažnější a společensky nebezpečnější obsah.* Nátlak, který byl spoluobviněnými v řízení o obnovu popsán, *nesměřoval jen k vynucení pravdivého doznání, nýbrž i k vynucení souhlasu s takovou protokolací, která zveličovala společenskou nebezpečnost doznaného jednání.* O stížnosti rozhodl Nejvyšší soud v Praze 4. 6. 1968 negativně, třebaže uznává, že již v původním řízení chyběly důkazy o tom, že by se Šmejkal spolčil k teroristickým akcím, jak byl uznán vinným. *Toto pochybení soudu v původním řízení nelze napravovat cestou obnovy trestního stíhání, zejména za takové situace, jak vyšla najevo v daném případě v řízení o obnovu.*[23] Díky amnestii z 9. května 1968 se nakonec i Ladislav Šmejkal dostává na svobodu, když mu bylo prominuto necelých devět měsíců.

Zatím však byl přijat zákon č. 82/1968 Sb., který poskytoval obětem politických procesů alespoň teoretickou možnost dosáhnout rehabilitace. Při krajských, okresních a městských výborech Svazu protifašistických bojovníků

vznikly rehabilitační poradny (komise), které podle § 11 zmíněného zákona mohly převzít za odsouzené společenskou obhajobu. Předsedou semilské poradny byl JUDr. Miloš Plachta, bývalý vrchní komisař politické správy při okresním úřadu v Semilech, v 50. letech propuštěný do výroby. Zvláštní rehabilitační senáty byly ustaveny při krajských soudech a jejich úkolem bylo pouze prověřit, zda nebyla při vyšetřování nebo soudním řízení porušena zákonnost. Jaké naděje odsouzení vkládali do nové reality našeho politického života, svědčí radostné zvolání Jaromíra Novotného, s nímž zakončil svou rehabilitační žádost: *Ať žije skutečný duch nového obrození v socialistické Československé republice. Ať žije Československá republika!*

Od března 1968 přicházely JUDr. Václavu Vodstrčilovi, předsedovi rehabilitačního senátu krajského soudu v Ústí nad Labem, sídlícího v Liberci, žádosti členů Vrbenského skupiny o rehabilitaci. Měl snahu pomoci, protože v červenci 1969 obeslal všechny odsouzené, aby se k návrhu případně připojili, v prosinci téhož roku si vyžádal od kompetentních úřadů zásadní informace o skutečnostech, s nimiž se v rozsudku operovalo, aniž byly prokázány: zda byl vyšetřován pyrotechnik Aleš Vondráček, zda bylo opravdu zjištěno přestříhání signalizačních drátů na železnici u Semil, zda bylo v r. 1951 hlášeno rozbití skříněk KSČ nebo ČSM. Ukázalo se, že Vondráček vskutku nikdy nebyl StB vyšetřován, třebaže měl dodat jedinou výbušninu, kterou měla skupina k dispozici, doklady o poruchách na trati již byly skartovány.

Jako jedna z prvních se ozvala Jiřina Hartigová, ještě v březnu 1968: *Protože chci po tolika letech bezpráví a křivdy věřit, že začínáme žít zdravě a pravdivě a chceme stavět ne na podvodu, lži a utrpení, ale na pevných základech spravedlnosti, žádám i já za přešetření a tím i o rehabilitaci mého případu.* Její hrdá a nezlomná povaha byla solí v očích funkcionářům MNV Radčice, kteří na ni psali nactiutrhačné posudky, tak i vyšetřovatelům StB: *Násilným vyšetřováním vyšetřovatelem Ladislavem Vávrou, způsobením nepopsatelných utrpení, dohánějících až k zoufalství a k chuti k sebevraždě, hnusnými nadávkami, odpíráním stravy po několik dnů a násilím jsem byla uváděna do stavu strachu, hrůzy a bezmocnosti, a proto jsem úplně s podlomenou vůlí podepsala všecko, co se mi k podpisu předložilo a lhala pak i u soudu, když mi bylo pohrožení pronásledováním rodiny, jestliže selžu.*

Za Jaroslava Mochana (na základě doporučení odborové organizace letiště v Ruzyni, kde byl zaměstnán), Jaroslava Paličku, Jindřicha Hulínského a Františku Hyblerovou převzal společenskou obhajobu Svaz protifašistických bojovníků v Praze 4, za většinu Semiláků, jako Rudolfa Naděje, Vladimíra Vojtíška, Františka Martínka, Bohumila Thömerse tak učinil SPB Semily. Za Antonína Pavlíka, který zemřel 12. 11. 1969, pokračovala v řízení jeho dcera Eva Kletečková.

Výpovědí o vazbě a výsleších, které učinili členové tzv. Vrbenského skupiny, jsme již použili v předchozích kapitolách, a proto se nyní můžeme omezit na konstatování, že každý soudný právník musel zajisté dospět k názoru, že vyšetřování ani proces sám nebyly v souladu s tehdy platným právním řádem. Podle Rudolfa Naděje se předseda senátu libereckého krajského soudu dr. Číhal stal známý deformacemi zákona a r. 1968 musel být odvolán z funkce náměstka ministra spravedlnosti: *Po rozsudku přišel za mnou a dotazoval se mě, jak na tom je můj otec finančně, že bych mohl být za rok doma, kdybych složil 30 000 Kčs.*

Nejdříve (4. 2. 1971) rozhodl krajský soud o zamítnutí návrhů Františka Martínka, Vladimíra Pahuty a Františky Hyblerové (namísto zemřelého manžela) na zahájení přezkumného řízení, neboť podle zákona lze přezkoumávat jen rozsudky v trestních věcech, na které zákon stanovil trest smrti, odnětí svobody na doživotí nebo s dolní hranicí deseti let – všichni tři byli potrestáni jedním rokem.

Politické rehabilitace nebyly ani náhodou v souladu s Husákovými principy normalizace a konsolidace. K 31. březnu 1970 byla zastavena činnost všech rehabilitačních poraden SPB. Výslechy se zpomalovaly, na oběti represí je znovu pohlíženo jako na obviněné, dr. Vodstrčila vystřídal JUDr. Milan Rejman. Teprve v říjnu 1970 požádal okresní prokuraturu v Chrudimi o výslech Václava Macha ohledně letákových akcí, varovného dopisu dr. Pluhařovi, atentátu, zapálení bavlny a STS a zda skládal slib. Mach popřel, že by došlo ke konkrétnímu ujednání ohledně atentátu na dr. Pluhaře, nevěděl ani, že by se kdy mluvilo o zapálení bavlny u mykacích strojů v PBZ, zapálení pobočky PBZ u nádraží a STS v Chuchelně, a nikdo ho o nic takového nežádal, nic mu není známo o rozbíjení skříněk, neskládal žádný slib a o existenci nějaké skupiny s názvem ILPKORG se dověděl až od vyšetřovatele. 19. listopadu 1970 zamítl krajský soud žádost Kristoforiho o přezkumné řízení vzhledem k jeho emigraci (dle čl. 3 odst. 2 zákona č. 70/70 Sb.). Už během roku 1970 to vzdali František Kadlec, Jindřich Hulínský...

V lednu 1973 vzal zpět svou žádost Jaroslav Mochan, protože již na věci nemá žádný zájem a odmítá podat jakékoli další vysvětlení, neboť to nemá význam, v únoru 1973 vzal návrh na zahájení přezkumného řízení zpět Josef Vrbenský, bratr zemřelého Oty, v březnu Jiří Naděje, v dubnu Ladislav Trejbal, Vladimír Vojtíšek. Na 30. až 31. květen 1973 konečně nařídil krajský soud v Ústí nad Labem veřejné zasedání v trestní věci proti již zemřelým Arnoštu Hartigovi a Antonínu Pavlíkovi a rozhodl zamítnout návrhy na přezkoumání rozsudku se zdůvodněním, že *v přezkumném řízení nebyly zjištěny žádné podstatné vady původního rozsudku a nebyly shledány důvody k jakékoliv změně původního rozsudku bývalého krajského soudu v Liberci* podle § 15 odst. 1 zák.

č. 82/1968 Sb., ve znění zákona č. 70/1970 Sb.[24] Týž soud se 20. září vypořádal s causou Jaromíra Novotného, když odmítl návrh obhájce dr. M. Bukáčka původní rozsudek zrušit a věc kvalifikovat maximálně jako neoznámení trestného činu. Nejenže rozsudek potvrdil, ale ještě Novotnému uložil náhradu soudních výloh ve výši 600 Kčs.[25]

Musela uplynout další dvě desetiletí. Jakmile byla komunistická strana zbavena ústavou zajištěné vedoucí úlohy v naší zemi, mohla se narovnat i naše justice a zákonodárství. Dne 26. listopadu 1990 na základě zákona o soudní rehabilitaci č. 119/90 Sb. rozhodl krajský soud v Ústí nad Labem o zrušení rozsudku krajského soudu v Liberci z 28. 3. 1953 a navazujících rozsudků Nejvyššího soudu, pokud jimi byli odsouzeni Jaroslav Mochan, Jiřina Hartigová, Antonín Pavlík, Vladimír Vojtíšek, Hana Krsková, Otakar Vrbenský, Arnošt Hartig, Jiří Naděje, Ladislav Trejbal, Bohumil Thömers, Vítězslav Hloušek, Jaromír Novotný, Rudolf Naděje, Otakar Štorch, Václav Mach, Ladislav Šmejkal, Jan Kristofori, Jaroslav Palička, Jindřich Hulínský, Jindřich Hybler, František Martínek, František Kadlec, Zdeněk Soukup, Stanislav Rojík, Arnošt Thömers, Vladimír Pahuta, Bohumil Jirsák pro trestné činy velezrady, sdružování proti republice, neoznámení trestného činu, ohrožení státního tajemství a nadržování, jakož i všech dalších rozhodnutí navazujících, trestní stíhání za tyto činy bylo zastaveno.

Často kritizovaným nedostatkem zákona je vyměřování dodatkových trestů za činy, na něž se rehabilitace ze zákona nevztahovala – za sabotáž V. Vojtíškovi, L. Trejbalovi a J. Nadějemu soud nyní vyměřil po 10 letech nepodmíněně.[26] Proti tomuto usnesení podal námitky krajský prokurátor, které však ještě před projednáním věci vzal generální prokurátor České republiky zpět. Stížnost Ladislava Trejbala, jenž požadoval plnou rehabilitaci, protože se žádné trestné činnosti nedopustil, Nejvyšší soud 21. 3. 1991 zamítl proto, že krajský soud nemohl překročit rámec rehabilitačního zákona. Teprve 17. 2. 1992 krajský soud v Ústí nad Labem nejprve zrušil rozsudky z r. 1953 a nato v přezkumném řízení zprostil V. Vojtíška, J. Naděje a L. Trejbala obžaloby pro trestný čin sabotáže.[27] Soud zjistil, že *v původním řízení byly hrubě porušeny procesní předpisy, že obžalovaní byli donucováni i k nepravdivým výpovědím psychickým nátlakem a někdy i fyzickým násilím a že soud v důsledku tohoto nezákonného postupu dospěl k nesprávným skutkovým zjištěním.* Nezákonné postupy vyšetřovatelů zpochybnily důkazní hodnotu doznání obžalovaných, a protože doznání bylo jediným důkazem, musel je soud podle § 226a tr. ř. zprostit obžaloby.

❑

Stále ještě žijí mezi námi lidé z našeho příběhu, kteří s obrovskou odvahou toužili změnit vládnoucí komunistický režim – nikoliv jeho reformováním, ale svržením. Někteří se aktivně podílejí na práci semilské pobočky Konfederace politických vězňů (Rudolf Naděje jako její místopředseda). Nezničila je ani léta strávená v uranových dolech, ani útrapy po propuštění z kriminálů. Těší se ze svobody, jíž se mohli dožít (díky lidem, kteří byli tak mladí, jako oni tenkrát před padesáti lety). Když – neradi a se zámlkami – vypravují o svých osudech, omládnou i jejich tváře. Upřímně děkuji paní Haně Dvořákové-Krskové, jež mne k této práci vybídla, pánům Rudovi Nadějemu a Ladislavu Trejbalovi za podněty a připomínky. Svou práci v pokoře připisuji těm členům semilské skupiny, kteří se svobody nedočkali. Dnes již víme, že jejich oběť nebyla marná.

Poznámky

[1] NAVRÁTIL, Ivo: K událostem let 1968 až 1970 v semilském okrese. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 6. Bystrá n. J. 1993, zejm. s. 76-83.

[2] Je mi milou povinností na tomto místě poděkovat řediteli Státního oblastního archivu v Litoměřicích dr. Ladislavu Duškovi, díky jehož nevšednímu pochopení a laskavosti jsem směl prostudovat a využít spis Krajského soudu v Liberci, zn. 1 T 6/53, uložený dnes ve fondu KS Ústí n. L., zn. 1 T 04/60.
Z novější literatury k politickým procesům v českých zemích uveďme alespoň některé tituly: BORÁK, M. – JANÁK, D.: *Tábory nucené práce v ČSR 1948-1954.* Opava 1996; GADOUREK, I.: *Žalářovaní, pronásledovaní a zneuznaní.* Brno 1997; KAPLAN, K.: *K politickým procesům v Československu 1948-1954.* Praha 1994; týž: *Největší politický proces: M. Horáková a spol.* Brno 1995; týž: *Nekrvavá revoluce.* Praha 1993; týž: *Politická perzekuce po únoru 1948.* In: Destrukce čs. důstojnického sboru po únoru 1948. Praha 1993, s. 5-14; *Stát a církev v Československu 1948-1953.* Brno 1993; týž: *Zamyšlení nad politickými procesy.* In: Svědectví, *23,* 1990, č. 89/90, s. 153-168; týž: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka.* Praha, Mladá fronta 1992; KRATOCHVÍL, A.: *Žaluji.* Praha 1990; PETRÁŠOVÁ, L.: *Vězeňské tábory v jáchymovských uranových dolech 1949-1961.* In: Sborník archivních prací, *44,* č. 2, 1994, s. 335-447; RADOSTA, P.: *Protikomunistický odboj. Historický nástin.* Praha 1993; ROTTENBORN, O. – BOBEK, F.: *Skauti za mřížemi totality.* Praha [1994]; *Tábory nucené práce a další projevy mimosoudní perzekuce 1948-1954.* Opava 1991; UTITZ, B.: *Neuzavřená kapitola. Politické procesy padesátých let.* Praha 1990.

[3] Citované letáky jsou součástí trestního spisu. Některé z nich jsou na rubu tužkou datovány, zřejmě orgány SNB, zářím až listopadem 1949. O dubnu 1949 se dovídáme z výpovědi Otakara Štorcha při hlavním přelíčení v r. 1953.

[4] Názory jednotlivých členů skupiny na to, kdo vlastně byl jejich vedoucím, se bohužel značně liší: k Jaroslavu Mochanovi se při výslechu výslovně hlásili Arnošt a Jiřina Hartigovi, zatímco k Otakaru Vrbenskému Vladimír Vojtíšek, Ladislav Trejbal, Otakar Štorch a Jindřich Hulínský. Někteří při soudním přelíčení zvýrazňovali podíl Miroslava Mochana, o němž ovšem již věděli, že se léčí na psychiatrii a že mu tím pravděpodobně neuškodí. Hana Dvořáková-Krsková v r. 1999 znovu zdůraznila, že šéfem party byl Jarka Mochan. K této variantě se přikláníme nakonec i my.

[5] Připojme na tomto místě několik osobních dat o dnes světově proslulém malíři Janu Kristoforim, který svůj život nakrátko – a tragicky – spojil se Semilskem. Narodil se 17. 7. 1931 v Mukačevu. Za války chodil do školy v maďarském Miškolci. Na podzim 1946 se jeho rodiče připojili k repatriantům osidlujícím československé pohraničí (obdrželi statek v Prunéřově u Kadaně) a syna poslali na měšťanku, aby se naučil jazyk. Na Akademii výtvarných umění, po níž toužil, ho rodiče nepustili, podle jejich představ se měl věnovat polnímu hospodářství. Podařilo se mu však uchytit nejdříve u firmy AMA ve Vejprtech, pro niž kreslil poutače a kinoreklamy, půl roku byl zaměstnán v továrně na porcelán v Klášterci nad Ohří, než se v roce 1948 jako sedmnáctiletý ocitl v Semilech. V propagačním oddělení PBZ, kde byl zaměstnán, jej údajně velmi zaujal styl západní kultury a života, prezentovaný v bohatém podnikovém archivu západních časopisů; proto také vyhověl žádosti ILPKORGU o rozmnožovací blány. Počáteční

nadšení pro ilegální práci časem ochladlo a Kristofori v lednu 1952 mizí na dobrovolné brigádě v prunéřovských dolech a ve slévárně n. p. Avia v Ostašově u Liberce; před zatčením pracoval v propagačním oddělení Komunálních podniků v Liberci (SObA Litoměřice, KS Ústí n. L., 1 T 04/60, fol. 986-988).

[6] Opravili jsme zřejmé chyby: *tyto některá jména, patalízalové.*

[7] Podpis na různých letácích kolísá, zřejmě bez znalosti původního významu – ILOGPXORG, ILGPXORG a ILGPXRG.

[8] Poštovní razítko na obou obálkách nese datum 20. 8. 1951.

[9] Podle svědectví M. Mochana z 19. 9. 1967 na oddělení VB v Jičíně se k likvidaci sekretariátu OV KSČ v Semilech nekonaly vůbec žádné přípravy a uvažovalo se jen o vystrašení příslušníků SNB, hlídajících sekretariát.

[10] MUDr. Alois Pluhař dne 15. července 1954 zemřel.

[11] Potvrzení vydané náčelníkem stanice Semily 30. 3. 1953 se podle názoru KS StB Liberec vztahovalo jen na drátovody semilské; podle knihy poruch zastávky Nedvězí byly tamní drátovody během r. 1951 a počátkem 1952 poškozeny celkem čtyřikrát – něco lze přiřknout mrazům. V trestním spise figuruje chybné označení místa záškodnického činu *mezi stanicemi Nedvězí a Bořkov* – Nedvězí je pouhou zastávkou a Bořkov nebyl nikdy stanicí ani zastávkou.

[12] Teprve na vyžádání rehabilitačního senátu KS Ústí n. L. sdělila KS SNB v Hradci Králové Vondráčkovu adresu ve Dvoře Králové a potvrdila, že jí nebyl vyšetřován a ani na něj v archivu neexistuje vyšetřovací svazek. Domnívám se, že nebyl-li jejím agentem, pak musela StB vědět, že zápalníky byly neškodné, jinak by jej jistě do procesu zatáhla.

[13] Jde o vyšetřovací svazek arch. č. V-519/L, vedený KS MV Liberec proti Otakaru Vrbenskému a spol. Víme, že byl krajským soudem v Liberci 23. 10. 1953 vrácen KS StB Liberec k archivnímu uložení. 24. 6. 1965 si jej krajský soud v Ústí n. L. vyžádal k řízení o žádosti Ladislava Šmejkala, tvořilo jej tehdy celkem 32 svazků a 1 obálka.

[14] Vávru ke svému zděšení poznala Jiřina Hartigová krátce po amnestii v r. 1960 na pionýrském táboře, kde byla se svým synem (jako pomocná kuchařka) a bývalý vyšetřovatel, působící v Jablonecké bižuterii, přijel navštívit svou dceru.

[15] O tom, že alespoň někteří brali obhajobu více než úřední povinnost, svědčí pozoruhodný fakt, že Arnošt Hartig si při rehabilitačním řízení o patnáct let později vybral jako svého právního zástupce JUDr. Františka Mlse z AP Jablonec n. N., který ho obhajoval již v původním řízení.

[16] Obžaloba byla tak tajná, že ji – stejně jako rozsudek – nedostali obžalovaní nikdy do rukou.

[17] Jindřich Hybler byl osobním tajemníkem J. B. Foerstera, sbormistrem pražských pěveckých spolků, hudebním skladatelem a kritikem. Po návratu z vězení mu byl vyměřen důchod pouhých 351 korun, z čehož měl uhradit výlohy trestního řízení ve výši 1442,40 Kčs. Bránil se svou invaliditou (oční choroba) a tím, že jeho *uměleckým působením po dobu vazby* (?) *příslušnou zvýšenou odměnou byly příslušné náklady již uhrazeny.* Krajská prokuratura mu nakonec slevila na 158,40 Kčs.

[18] Po propuštění z internačního tábora r. 1921 zůstal na území Československa, do r. 1924 byl zaměstnán u firmy Kousal, autodoprava v Semilech, načež si zřídil vlastní autoopravnu, která mu byla r. 1950 znárodněna. Zajímavé je jeho úsilí vplynout do majoritní společnosti – v roce 1931 opustil Ukrajinskou hromadu v Libštátě a stal se členem národně socialistické strany.

[19] Kristoforovi rodiče žádali již 15. 9. 1953 prezidenta republiky o milost. Po vylíčení svých složitých osudů se pokusili vysvětlit i důvody synova selhání vlivem špatných kamarádů (ponecháváme původní pravopis): *a tady se stála velika chiba, seznamil se jakimisy chlapci kteří mely špatní pomjer ke straně a vladě i tak ho zvedly z rovné budovatelske prace na špatnou reakční protistatní pracy.*

[20] Na zatčení měl hlavní podíl kpt. StB Vladimír Tůma, jak dosvědčil Josef Havel na druhém semilském mítinku Klubu mladých v r. 1968. Srv. práci citovanou v pozn. 1, s. 93. Rozhodoval senát KS Hradec Králové ve složení z předsedy JUDr. Josefa Seiferta a soudců Bohuslava Švorce a Františka Žida. Spis nese značku T 052/61. Bedřich Plecháč byl již rozsudkem státního soudu v Praze z 30. 9. 1952 zn. 2 Ts I 70/52 (spolu s rozsudkem Nejvyššího soudu v Praze z 25. 3. 1953, zn. TO V 301/52) uznán vinným trestnými činy velezrady a ohrožení zásobování, odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání 13 roků, peněžitému trestu 20 000 Kčs, k propadnutí celého jmění a ke ztrátě občanských práv na 10 let. Protistátní činnost měla spočívat v převedení jisté osoby do úkrytu u rolníka Josefa Šedivého, o což jej požádal bratr Josef Plecháč. Po amnestii mu byl trest změněn (usnesením KS Praha ze 7. 8. 1953, zn. 28 Nta 92/53) na 12 roků.
Ke stížnosti předsedy Nejvyššího soudu dr. Josefa Litery bylo rozsudkem prezídia tohoto soudu již z 19. 6. 1964 vysloveno porušení zákona oběma předchozími rozhodnutími, rozsudky zrušeny v části týkající se velezrady a ve výroku o trestu, načež krajský soud v Hradci Králové 17. 11. 1964 zn. T 04/64 pro promlčení trestní stíhání zastavil; za ohrožení zásobování byl mu současně uložen trest ve výši 1 roku odnětí svobody nepodmíněně. Bedřich Plecháč, který si do amnestie 9. 5. 1960 odpykal 8 roků a 3 měsíce, na přelomu 60. a 70. let marně usiloval o rehabilitaci nebo alespoň obnovu řízení.

[21] KS v Ústí n. L. nařídil 6. 3. 1962 výkon zbytku trestu Jiřímu Nadějovi v trvání 7 roků, 5 měsíců a 1 den, Bohumilu Thömersovi 3 roků, 7 měsíců a 10 dnů. Třídní profil obou označen číslem 9 – protispolečenský živel.

[22] Spis KS Ústí n. L. zn. 1 T 04/60, čl. 2068 an. Předsedou senátu byl JUDr. Jan Zavoral, soudci Jan Plachta a František Vladyka, prokurátorem dr. Ludvík Felcman, obhájcem JUDr. Pavel Bok z AP Praha.

[23] Rozhodnutí Nejvyššího soudu zn. 4 To 4/68 je obsaženo ve spisu KS Ústí n. L., zn. 1 T 04/60, čl. 2087-2091. Předsedou senátu byl dr. Jiří Hübner.

[24] Soudci byli JUDr. Milan Rejman, JUDr. Václav Vodstrčil, JUDr. František Hrůša, prokurátorem JUDr. Josef Unger.

[25] Spis. zn. KS Ústí n. L. 13 Tr 10/69, soudcem byl JUDr. Milan Rejman.

[26] Usnesení KS Ústí n. L. zn. 1 Rt 273/90, předsedou senátu JUDr. Václav Nygrín.

[27] Usnesení NS ČR zn. IV Torz 48/91 a 61/91.

Ivo NAVRÁTIL: *Die illegale antikommunistische Organisation in Semily*

Am 28. März 1953 wurde vom Kreisgericht in Liberec (Reichenberg) eine der vielen staatsfeindlichen Gruppen verurteilt, die sog. *Semiler*. Die Staatspolizei bildete sie von 28 Personen verschiedenes Alters und verschiedener Berufe, die sich untereinander überhaupt nicht kannten. Die wirkliche gegen damaliges Regime gezielte Tätigkeit hat eine kleine Gruppe – meistens von sehr jungen Leuten aus Semily und der Umgebung gebildet – ausgeübt, die sich ILPKORG 1 oder Illegale antikommunistische Organisation Nr. 1 nannte und die am Anfang von Otokar Vrbenský und später von Jaroslav Mochan geleitet wurde. Diese Tätigkeit basierte auf der Kolportage der am Zyklostyl vervielfältigten Flugblätter, weiter auf Anhören des ausländischen Rundfunks und auf Ausdenken der Diversionstätigkeiten, von denen aber nur wenige tatsächlich realisiert wurden (Zerschlagung einer kommunistischen Aushängetafel und eines Fensters, das einem kommunistischen Funktionär gehörte).

Es wurden sehr hohe Strafen für angeblichen Hochverrat, Sabotage, Vereinigen gegen die Republik und für weitere angebliche Verbrechen ausgemessen. Foltern und Erniedrigung während der Verhöre und schwere Arbeit in Uranbergwerken haben ihre Gesundheit beschädigt, ihre Familien zerschlagen und der Mehrheit dieser jungen Leute auch ihre Lebenspläne zunichte gemacht – Mochan wurde für 28 Jahre im Gefängnis verurteilt, Vrbenský für 21 Jahre und weitere 14 von ihnen bekamen mehr als 10 Jahre Gefängnis, die anderen bekamen dann niedrigere Strafen; 19 Verurteilten fiel ihr ganz Vermögen dem Staate anheim.

Erst der Rückkehr der Demokratie nach dem Jahre 1989 ermöglichte es, die ganze Semiler Gruppe zu rehabilitieren.

(Übersetzt von Soňa Římková)

MATERIÁLY

Rokytnice nad Jizerou - u kostela. (Foto Rudolf Housa.)

Lidové zvyky na Rokytnicku kolem roku 1890

Jana Sojková

Ve Státním okresním archivu v Semilech byl při zpracovávání rokytnických školních materiálů nalezen rukopis, pojednávající o lidových zvycích na Rokytnicku koncem 19. století. Jde o 28 stran německého textu, psaného kurentem na kancelářský formát papíru, který byl vložen do druhé knihy *Protokolu měšťanské školy v Rokytnici* z let 1884 až 1892 a označen razítkem *Ředitelství obecné a měšťanské školy v Dolní Rokytnici*. Zdá se být konceptem nebo podkladem pro příští stať či článek, shrnujícím výsledky předchozího terénního výzkumu. Konceptem, jenž však zůstal nedokončen a pravděpodobně i nepoužit a jemuž chybí podpis a přesnější datace.

Jak naznačují okolnosti nálezu, autora je zřejmě třeba hledat přímo v prostředí rokytnické školy. Mnohé pak nasvědčuje tomu, že jím byl sám tehdejší ředitel školy Wilhelm Pohl, který prokazoval všestranný a aktivní zájem o svůj region, mimo jiné vedením školní a místní kroniky. Její stručný výtah vyšel v Krkonoších slovem i obrazem č. 3/1882 (Riesengebirge in Wort und Bild), časopisu krkonošské sekce Horského spolku pro Čechy (Gebirgsverein für Böhmen), v jehož výboru se v době zrodu odboru r. 1880 Pohl angažoval. Text tedy mohl být určen jak pro kroniku, tak pro spolkový časopis. K předpokladu Pohlova autorství nás vede rovněž srovnání rukopisů zápisů zmíněného školního protokolu.

Práce je čistě popisného charakteru, prosta jakýchkoli mytologických teorií a dohadů, běžných v tehdejší německé vědě. Ostatně si ani žádné vědecké ambice neklade, spíše jen (snad kronikářsky) zaznamenává pro budoucí paměť to, co už se z povědomí lidí pomalu vytrácí. Nejedná se však zdaleka o nějaký podrobný, systematický a vyčerpávající přehled. Informace, ač celkem přehledně řazeny, jsou více méně kusé a nahodilé, přece však cenné

zejména svou autentičností. Týkají se především zvykosloví, okrajově zasahují i oblast hmotné kultury německých obyvatel Rokytnice nad Jizerou, přičemž nemalá pozornost je věnována také nářečním termínům, vysvětlení jejich významu a popisu výslovnosti. Zachyceny na sklonku 19. století, zahrnují zároveň zhruba období předchozích 60 – 80 let, souzeno podle stáří vypovídajících pamětníků. Územně pak čtyři katastrální obce tvořící spolu Rokytnici n. J., tj. Dolní a Horní Rokytnici, Rokytno (včetně Míseček) a Františkov, případně i blízké okolí.

Koncem 19. stol. patřila Rokytnice nad Jizerou k těm obcím západních Krkonoš a přilehlého cípu Jizerských hor, v nichž žila naprostá převaha příslušníků německé národnosti, podle oficiálních údajů z r. 1895 více než 97 procent. Ostatně už jedni z prvních zdejších osídlenců byli německého původu, povolaní sem coby sklářští odborníci v 16. stol. ze Saska. Nicméně bezprostřední sousedství vesnic ryze českých nebo smíšených přispívalo po staletí k vzájemnému ovlivňování a prolínání obou kultur. Tato skutečnost se přirozeně odráží i v popisované práci, jak vyplyne i z následujícího výtahu.

Jelikož na tomto místě nelze uvést plné znění textu, zvolila jsem pro jeho prezentaci formu heslovitého přehledu, umožňující získat celkovou představu o pojednávané problematice za uchování maxima shromážděných poznatků. Dodržuje se přitom sled jednotlivých témat.

❑

STRAVA

Chléb

Nyní všeobecně žitný, peče se ve mlýnech (mlynáři zároveň pekaři)

Dříve se pekl doma – směs půl ovesné a půl žitné mouky

Hlavní jídla

Snídaně o půl sedmé, desátka *(Zahnern)*, krátce po dvanácté oběd, o půl páté svačina *(Vaspern)*, v šest hodin večeře

Sváteční jídla

Hovězí maso, rýžovník *(Reisfellsel)*, knedlíky *(Kolchheln, Köllan)*, tvarohové knedlíky *(Quarkkolchheln)*, buchty; zabíjačky velmi zřídka

Velikonoce

Kynuté těsto splétané do tvaru věnce *(Koltschen)* – tradiční dárek kmotřencům na Zelený čtvrtek

Vánoce

Vánočky z kynutého těsta

Štědrý den

Ráno: vodovka – vodová polévka, v poledne brambory na loupačku *(Apuna mit der Schale)* – jedí-li se takto na Štědrý den brambory, budou se v příštím roce dařit

Štědrý večer:

Devatero jídel – 1. hrách *(Arpsen)*, 2. knedlíky *(Köllan)*, 3. (červené) zelí, 4. hubník *(Pelzfellsel)*, 5. houbová polévka *(Pelzsoppe)*, 6. odvárka *(Plaumsoppe)*, 7. mléko s žemlí *(Sammelmelch)*, 8. ve vodě rozvařené pečené hrušky *(Bernwosser)*, 9. jablka a ořechy (Mísečky)

Jiné varianty štědrovečerního jídla (Rokytnice): pečené proso s houbami, zelí, houbová polévka, švestky, brambory a koláč, případně jablkový závin; dvanáctero jídel z brambor

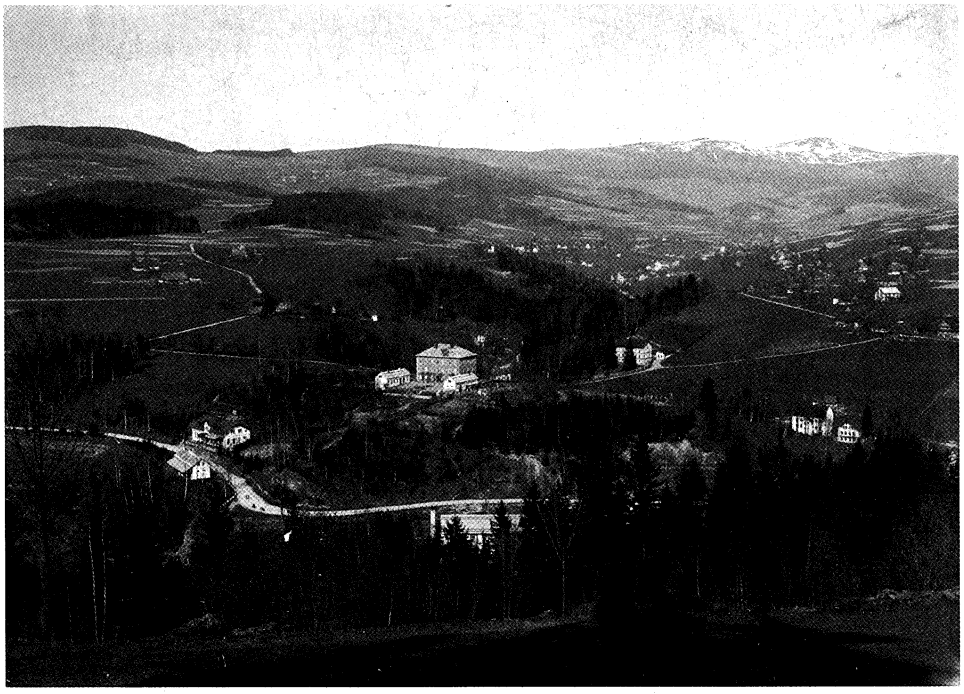

Pohled z Pasek ke Kotli. (Foto Rudolf Housa.)

Nápoje

Mléko, podmáslí, káva, pivo, kořalka

Stolování

Ze společné mísy plechovými lžicemi, nápoje z hliněných džbánů, sklenice jen při slavnostních příležitostech

Zasedací pořádek u stolu: otec na straně se zásuvkou, matka tak, aby mohla snadno odcházet, děti a čeleď vzadu

Modlitba před jídlem i každým důležitým začátkem

Kouření

Krátké dýmky, šňupání – běžné na Novém Světě mezi malíři skla – čistí oči

ODĚV

Žádný charakteristický kroj

Všední den

Sedláci štruksové kalhoty, modrá zástěra; dříve kožené kalhoty, vesta, lehký kabát, černý plstěný nebo slaměný klobouk, nízké střevíce, pantofle; lněné kalhoty, kožená zástěra (Mísečky)

Selky pestré kartouny, slaměný klobouk

Nedělní oděv

Rozdíl jen v kvalitě látek (ženy – hedvábí); botky, polobotky

Zima

Vysoké holinky, palčáky, dlouhé silné kabáty, ne však kožichy

Spodní prádlo: obě pohlaví spodní kalhoty; ženy dříve místo nich ovázané šátky

Měšťanský oděv

Podle módy, bohatý, dámy klobouky a závoje

Služky: oděv často nad své poměry

Tovární dělnice: oděv skromnější

Dřevorubci: krátké kazajky a holinky s cvočky a nýtky

Pastýři: při dešti pytle s tkanicemi, nízké plstěné klobouky se širokou krempou

Pohřby: pozůstalí v černém

Svatby:

Nevěsta – věnec a závoj, hedvábné nebo polohedvábné bílé šaty, dříve i ozdoby do vlasů (modré a červené skleněné hvězdičky, dlouhé stuhy z modrého a hnědého hedvábí)

Ženich – černé šaty a klobouk

Družba *(Druschemann)* – dlouhá barevná stuha, připevněná na prsou kytičkou rozmarýny

ZVYKY

Při svatbě

Střílení = štěstí, dlouhý život, obliba u bližních

Nevěsta:

Nesmí si půjčit obětní peníz, jinak bude stále bez peněz

Podaří-li se jí šlápnout ženichovi na nohu nebo mu přehodit závoj přes nohy, bude ona pánem v domě

Má si dát ve svatební den do boty dvacetikrejcar a hodit jej oknem nebo při cestě do kostela prvnímu žebrákovi

Věštění:

Ve svatební den se ukrojí ze dvou chlebů po krajíci (jeden je nevěsty, druhý ženicha), svážou se červenou pentlí – musí se uschovat až do smrti, čí krajíc dřív zplesniví, dřív zemře

Připadne-li na svatební den i něčí pohřeb, věští se podle pohlaví nebožtíka, zda zemře dřív ženich nebo nevěsta

Pohřeb

Podle zvuku zvonů se soudí na kvalitu života zesnulého

Vyzvání-li se v neděli – příští týden bude více úmrtí

Sláma, na níž nebožtík skonal, se pálí – prorokuje se úmrtí v domě, na nějž táhne kouř (Mísečky); nebo se trousí na pole – pohnojí na sedm let (Vítkovice)

Pohřební průvod – jde-li v něm žena s nůší, zemře někdo ze sousedství

Křest

Žádné zvláštní obyčeje

Křticí čepečky – hedvábné, zdobené krajkami

Sv. Mikuláš

Obchůzky:

Dříve od Mikuláše do Vánoc slamění muži *(Strohmänner)* ovinutí povřísly, strašili děti a nosili jim dárky

Nyní v téže době, hlavně o sobotách a nedělích, Mikuláš v kutně, se začerněným obličejem, vysokými rohy ze slámy a s rolničkami

Štědrý večer – zvyky, praktiky, pověry

Pod talíř zlaté a stříbrné mince – udrží se blahobyt

Kam až dosáhne stín štědrovečerní svíčky, nevstoupí zloději

Za každým oknem zapálené dvě svíčky

Čí stín je ve světnici spatřen skrze klíčovou dírku, brzo zemře

Kdo nevidí vlastní stín, brzo zemře

Svíčky v ořechových skořápkách – čí světlo zhasne první, také první zemře

O půlnoci se všechna voda mění ve víno *(einmal ging nun auch eine Frau zu dem Fluße und sprach: ‚Zu Mitternacht wird aus dem Wasser Wein.' Da erscholl aus dem Gewässer der Ruf: ‚Und du bist mein,' und die Vorwitzige stürzte in die Flut)*

Dobytku se podá rozlousknutý ořech s neporušeným jádrem a rozkrojené jablko a sdělí se mu, že jsou Vánoce

Stromy se zvou otevřeným oknem k večeři – nesou pak hodně ovoce

Dívky ráno pozorují cestu – podle prvních příchozích tipují povolání svých budoucích ženichů

Věštění pomocí polen:

Dívka přinese z dřevníku náruč polen a klade je ve světnici po páru – je-li počet sudý, do roka se vdá; je-li lichý, musí ještě počkat (tentýž a podobné zvyky i na sv. Ondřeje)

Věštění úrody brambor:

Odměří se tři míry brambor na jednu hromadu, z ní se zas odměřují zpátky do míry – není-li třetí míra plná, bude špatná úroda brambor

Věštění úrody a počasí pomocí vody: podobné odměřování vody na tři lžíce

Určování počasí pomocí *cibulového kalendáře*

Silvestr, Nový rok

O půlnoci při prvním úderu hodin se skáče na lavici, při posledním na druhou stranu dolů – skáče se do nového roku

Krávy mají o půlnoci dar řeči – sdělí hospodáři, jaký bude příští rok

Kdo si půjčí na Nový rok peníze, nebude mít po celý rok štěstí

Věštění počasí po dvanáct nocí *(Zwölfnächte)* – každá noc odpovídá počasí příslušného měsíce v příštím roce

Sklizeň sena v Horních Domkách. (Foto Rudolf Housa.)

Věštění počasí podle čtyř nocí následujících hned po *dvanácti nocích* – pro příslušná čtvrtletí, slouží jako protikontrola předchozího věštění *(Widerlest)*

Den Mláďátek

Platí za nešťastný den – nemá se podnikat nic významného

Nešťastný pak také každý osmý den v následujícím roce, tj. padne-li Den Mláďátek na středu, znamená každá středa v příštím roce nešťastný den – sleduje se hlavně při prvním vyhánění dobytka na pastvu, stěhování, odstavení telete apod.

Podobný význam má i 14. únor – sv. Valentýn

Masopust

O masopustním úterý ještě před sedmi lety obchůzka – šest mladíků a jeden muzikant:

První, harlekýn, vždy o jeden dům napřed, na sobě bílý oblek s červenými a černými puntíky, na hlavě *cukrovou homoli* se zvonkem na špici, nese krátký žebřík, po kterém leze na pec a slídí po jídle. Po něm dva mladíci ozdobe-

ní hedvábnými stuhami a dva *medvědi*, omotaní slámou a ověšení rolničkami – vyplení vše požívatelné a ještě obdrží dárek. Pak zahraje muzikant, ostatní vezmou do kola ženy z domu (Mísečky)

V Rokytnici se už masopustní žerty nekonají, ve Františkově ještě donedávna vystupovali tři až čtyři *lnění šašci (Flachsnarren)*, z nichž jeden představoval medvěda s řetězem

Skákání z lavice při muzice o masopustním úterku – zajištění příznivého počasí pro setbu lnu

Velikonoce

Květná neděle: světí se kočičky a zastrkávají za zrcadlo a svaté obrázky

Boží hod velikonoční: mnozí chodí na Krkonoš, Kotel nebo do Sněžných jam, aby viděli *tančící* slunce

Zelený čtvrtek: dávají se jména kravám – před východem slunce obejde hospodyně jalovičky, každé dá krajíc chleba s medem a pošeptá jí do ucha její jméno, ona pak na ně slyší

Velký pátek: brzo ráno se hoblíkem řežou bukové louče, zapalované při bouřkách; aby měly ochranný účinek, nesmějí se dračky roztřepit a při práci se nesmí promluvit ani slovo; úklid: krávy, aby byly tučné a nedostaly vši,

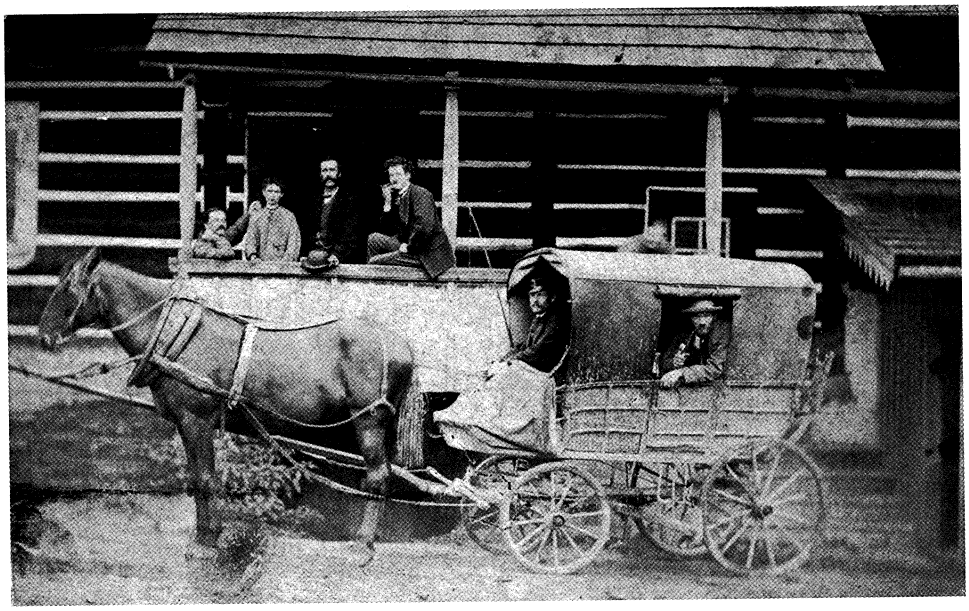

Poštovní kočár u rokytnické pošty. (Foto Rudolf Housa.)

okna, aby nesužovaly mouchy, sníh se naházel do rohů světnice, vymetl pak novým koštětem, smetí se hodilo přes cestu nebo mezník (i tyto práce se musely vykonávat beze slova); ochrana slepic před dravci a liškou na Velký pátek – hospodyně *zadrhne* slepice *(verknift die Hinder)*, tj. zauzluje povříslo a přiváže je na krokev, přičemž zaříkává: *Focks un Stießer do bend ich d'r die Frasse zu, loß m'r meine Hinder zu Ruh.*

Valpuržina noc

Střílí se, aby se vyhnaly čarodějnice

Malují se svěcenou křídou tři kříže na dveře a okna – ochrana před zlými duchy

Třikrát se obchází a vykrápí dům se slovy: *Ve jménu Boha Otce – Syna – Ducha svatého. Amen;* pak vykrápění mezníků

Májka – smrček, ozdobený mašlemi – před oblíbené okno a na hnojiště

Počátek jara (doba blíže neurčena)

Boj mezi létem a zimou:

Muž s cepem a žena v bílém se stromkem ozdobeným jablky a hruškami obcházeli domy za zpěvu písní vyjadřujících boj mezi létem a zimou, text – směs spisovné řeči a nářečí (na Mísečkách ještě nedávno, ve Františkově před třemi léty, ale protagonisté pocházeli z české strany, v Rokytnici ještě v paměti střední generace)

Loučení se zimou: slovanská Morana (ve Františkově ještě před 25 lety – jazykové pomezí)

Letní slunovrat

Od r. 1898 se slaví velkým ohněm, za zpěvu a vyprávění

Sv. Jan Křtitel

Odedávna ohně

V Růženčině zahrádce na Krkonoších lze ten večer potkat ducha – vzývá-li se, zmizí; kde stál, je ukrytý poklad

Sv. Jakub

Pozoruje se směr větru, který rozhoduje o rázu počasí v zimě

Sv. Barbora

Řežou se třešňové větévky – na Štědrý večer rozkvetou

Sv. Ondřej

Věštění budoucnosti, hlavně milostné:

Dvojité ovesné zrno se rozdělí – větší představuje mládence, menší dívku – položí se na protilehlé strany mísy s vodou; plavou-li zrna spolu, bude svatba, minou-li se, nebude z těch dvou, které zrna představují, pár

Dívky loupou jablka tak, aby slupka tvořila jediný pás; tu hází přes hlavu za sebe – písmeno, které hozená slupka připomíná, bude iniciálou jména příštího ženicha

Dívky klátí kůlem v plotě, přičemž se obrací ke sv. Ondřeji, aby jim ukázal příštího milého (*Heiliger Andreus, Meus, Deus, gib mir doch zum Augeschein, welches dos werd mei Herzollerliebster*; uvedeny i další místní varianty textu)

Odkud štěká pes, v tu stranu se dívka vdá

Lití olova, házení pantoflem – všeobecný zvyk

Dívky se modlí o ženicha

Dívky naslouchají zvukům vařící se vody – např. buší-li voda v hrnci, dostane se dívka kovářovi

Posvícení

Návštěvy příbuzných

Posvícenské pondělí: mlácení kohouta (ve Vítkovicích ještě před dvěma, v Rokytnici před osmi lety, méně okázale i dnes), ale zvyk zmírněn – mlátilo se cepem do láhve, kdo ji rozbil, dostal kohouta jako cenu za vítězství

STŘELECKÉ SPOLKY

Trvají, i s králem střelců, ještě v Rokytnici a na Novém Světě (Harrachov)

PŘÁSTKY

Skončily s domácím předením, ale chodí se *se světlem (Lichtgänge)* – mladí lidé, svobodní i sezdaní, se scházejí v některém domě – v létě o nedělních odpoledních, v zimě i ve všední den a do jedenácté hodiny se baví, zpívají a vyprávějí si (např. u Knappů na Mísečkách)

VELKÝ ÚKLID

Konal se o letnicích a na podzim před posvícením; v Rokytnici tak důkladně, že se myl i spodek střešních šindelů

DOBYTEK

První vyhánění na pastvu: pastýři se polévají vodou, aby napomohli větší dojivosti dobytka

Jména: *Finke, Lärche, Kruna, Weißkopf, Streime, Stieglitz, Parilla, Laudan, Lustig, Pummer, Schwalme, Amstel, Schecke, Lutzi, Braune, Blässe, Korante, Weida*

Povely: *tschihi* (doleva), *hott* (doprava), *eha* (stůj)

MAGICKÉ PRAKTIKY K OVLIVNĚNÍ ÚRODY

Při sázení brambor se mají metat kozelce bez přestávky odshora dolů přes celé pole (ještě v r. 1898 v Rokytnici) nebo se stavět na poli na hlavu (ještě r. 1897 v Rokytnici); tentýž zvyk používán i při sázení stromků

Je-li lněné pole ve svahu, má se po něm po skončení pletí koulet dolů (dříve, len se zde už nepěstuje)

PRANOSTIKY

Je-li na svátek Všech svatých krásně, bude pěkná zima

Prší-li na Sedm bratří, bude následovat sedm deštivých týdnů

Jsou-li na vršku slyšet křížlické zvony nebo šumění od Jizery, obrátí se počasí

Pískají-li myši při přeháňce, obrátí se počasí

Mají-li houby zdravé třeně, napadne hodně sněhu

Je-li hodně hub, bude hodně sněhu a obráceně

DŮM

Nové obydlí při stěhování se vykrápí svěcenou vodou nebo vykuřuje; novostavbě se požehná u domovních dveří

RODINA

Výměnek: řídí se velikostí majetku, který rodiče získali do své pracovní neschopnosti

Děti: stávají se plnoletými celkem pozdě, což bývá k jejich majetkovému prospěchu

ODVOD

Dříve skoro pravidlem, že odvedenci utíkali – za trest ukládána exekuce asi na osm dní, po jejím skončení se uprchlíci vraceli zase domů

Zde rukopis končí větou, jež nenechává na pochybách, že autor měl v úmyslu pokračovat dále: *Ueber Wünsch könnte ich hier ein besonderen, verbürgten Fall aus einer Nachbargemeinde, die jedoch bereits jenseits der Sprachgrenze liegt, mitteilen.*

❑

V roce 1991 vydal Heimatkreis Hohenelbe/Riesengebirge v Marktoberdorfu monografii o Rokytnici nad Jizerou, jejímž autorem je Hans Pichler, rodák z Hořejšího Vrchlabí (narozen r. 1931). Kapitoly věnované národopisným otázkám skýtají mimo jiné i informace z okruhu témat, jimž se věnuje náš rukopis, ovšem v časovém posunu o jednu až dvě generace kupředu. Čerpají hlavně ze vzpomínek pamětníků, rodáků žijících po odsunu v Německu. Srovnání, které z těchto dvou prací vyplývá, potvrzuje všeobecný trend rychle pokračujícího rozpadu tradiční vesnické kultury v souvislosti s rozvojem průmyslu a komunikací. Z toho plyne i zánik, zapomnění a opouštění řady zvyků, které ostatně už v druhé půli minulého století ztrácely leckdy svůj význam v důsledku narušení tradiční struktury života horské vesnické komunity. V zachycení tohoto stavu věcí tkví hlavní cena pojednávaného rukopisu.

Jana Sojková: *Volksbräuche im Rochlitzer Gebiet um 1890*

Dieser Artikel berichtet über eine anonyme deutschsprachige Handschrift, die in Rochlitzer Schuldokumenten, die ins staatliche Kreisarchiv in Semily übergeben wurden, gefunden wurde. Für Autor hält man den Direktor der Bürgerschule in Rochlitz (Rokytnice nad Jizerou), den heimatkundlichen Forscher und dortigen Chronisten aus der Zeit gegen Ende des 19. Jahrhunderts. Die oben genannte im Jahre 1890 entstandene Handschrift vermittelt Zeugnis der Rochlitzer und aus seiner Umgebung stammenden Zeitgenossen; die Handschrift behandelt vor allem Sitten und Bräuche und teilweise auch materielle Kultur hiesiger deutschen Einwohner aus der Zeit der 10er bis 90er Jahre des 19. Jahrhunderts. Auf 28 Seiten werden Bekleidung, alltägliche sowie festliche Kost und überlieferte Feste und Familienbräuche beschrieben, die chronologisch gereiht und manche von ihnen auch mit einem erläuternden Kommentar ergänzt werden. Die Handschrift ist besonders durch ihre Authentizität wichtig, dank der man diese Handschrift für einen der nicht zahlreichen Belege und Quellen für Erkenntnis der völkerkundlichen Problematik des 19. Jahrhunderts im westlichen Riesengebirgsvorland, also im Gebiet des deutsch-tschechischen Kulturaustausches, halten kann.

(Übersetzt von Soňa Římková)

Vzpomínky československého dobrovolce – starodružiníka Karla Holého

Jaroslav Šůla

Takhle kolikrát nemohu spát v noci. Přijde vzpomínka na mládí. A vzpomenu si na svého otce, jak nám vyprávěl o svém mládí. Jak vojákoval, když byl u dragounského pluku. A při dobré náladě i při práci si vzpomněl na naši krásnou vlast, zpíval národní písně o Havlíčkovi, Husovi a vojenské písničky z šestašedesáté války s Prusama. A přitom si nejednou zaplakal... (1)

❑

Tak začínají vzpomínky na pohnutý život československého dobrovolníka – člena tzv. České družiny v Rusku, Karla Holého. Své vzpomínky psal až po přestěhování do Československa z touhy zanechat potomkům svědectví o prožitém rušném životě a částečně i z popudu předsedy Kruhu starodružiníků, brigádního generála Antonína Mikuláše Číly.[1] Legionář Karel Holý se narodil 28. prosince 1894 ve vesnici Borovice, okres Borovice, na Ukrajině, v té době patřící k carskému Rusku. Jak k tomu došlo, vysvětluje takto:

Čtenář se bude divit, proč se můj otec přestěhoval do Ruska carského. Můj otec byl vlastenec, dobrodruh a našim důvod stěhování do Ruska.

Před sto lety byl ruský císař Alexandr II. na návštěvě v Čechách u bývalého rakouského císaře Františka. Moc se mu [zde] líbilo. Při této návštěvě se dohodli ruský císař a Rakousko-Uhersko o přesídlení 3 tisíc rodin na Ukrajinu, která hraničila s Rakousko-Uherskem.[2] Tak se stalo. Většinou to byli lidé chudí, zemědělci, v tom byla moje babička s dědečkem. Když přijeli na stanici Brody,[3] dál už nešla železniční dráha. Naši předkové neměli jiný dopravní prostředek, jenom trakař nebo kočárek ruční dřevěný. Tak se načali[4] usazovat blíz-

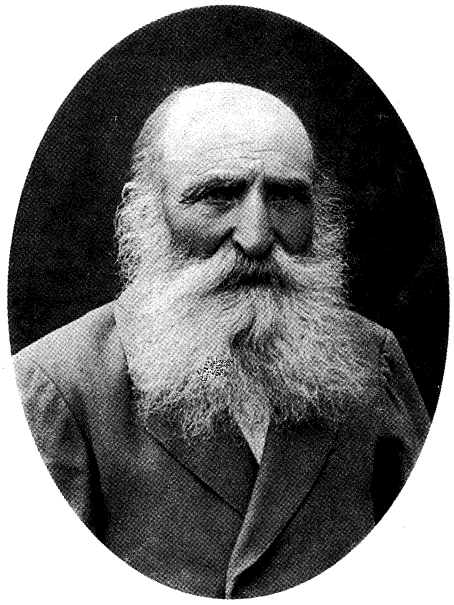

František Holý, rodák z Vlhoště, zakladatel rodu na Ukrajině († 1922).

ko rakousko-uherských hranic. Začátky byly moc těžký. Cizina v [té] době [a] Rusové neměli železniční spojení. Tak naši předkové museli pěšky s ruční dopravou, s rancema na zádech, pěšky, pomalu zabírat čili zakupovat pozemky, a většinou to byly lesy a neúrodná půda. Ženy plakaly: „Kam jste nás zahnali?" A nedalo se nic dělat. Museli udělat zemljanky, v zemi vykopat sklepy, a tak začínali naši předkové svůj nový život.

V tu dobu ruská vláda načala budovat železniční dráhu Jihozápadní.[5] *Takže to pomohlo našim předkům, že si mohli porád hned vydělat peníze; nebylo toho moc, ale na tu dobu to bylo moc dobrý. Jelikož naši lidé byli vzdělaní a měli školy, tak na tom byli moc dobře. Kácely se lesy, v tu dobu se dělaly obydlí, stavení z celých klád. Že náš [lid] je pracovitý a trpělivý, tak hospodářství vzkvétalo. V tu dobu stát prodával hektar pozemku za 18-20 rublů.*[6] *Sice to bylo i s pařezama, tak naši pracovali na nově budované dráze, měli moc práce, a že uměli číst a psát, tak na tom byli moc dobře. Každý se dobře uplatnil. Byli naši předkové řemeslníci každého druhu řemesla. Byli s těmi lidmi mladí i staří učitelové, takže děti i potom školy povinný, tak se učilo podomácku, česky po chalupách. Také s těmi krajany [byli] kněží. Kteří se dali překřtít na pravoslavnou víru, a kdo přijal pravoslavnou víru, tak mohl kupovat pozemky a měl všecky práva a nároky jako ruský občan. Jak na dráze, zkrátka ve všech státních službách. Že se mohl domluvit všude, jak na dráze, tak*

v jiných službách. Pravda, tam, kde byli ubytovaní Češi, a to bylo na Volyni. Můj dědeček a babička[7] *šli pouze dva, děti nechali u svých rodičů nebo příbuzných. Moje matka byla mezi těma příbuznýma čili u švagra.*

Můj otec si odbyl vojenskou povinnost a pracoval jako malozemědělec, chodil do cukrovaru na práci. Jednou umřela chudá vdova, můj otec byl jako vlastenec a dobrák od kosti, každému pomáhal. Přišel k mému otci starosta obce a povídá: „Františku, umřela chudá vdova, pomoc nám ji pochovat!" Otec jako dobrák tak učinil. A tak tu vdovu doprovodil na pravdu boží. Po pohřbu starosta obce Vlhošť, okres Jičín,[8] *přišel k mému otci a povídá: „Františku, půjdeme se vypořádat s těmi sousedy." Takže přišli k truhlářovi a on povídá: „Pane starosto, byla to chudá vdova, pořádná, tak nic [nechci platit]." A tak obešli ostatní, všecky to provedli za „Zaplať Pánbu!" až na pana faláře. A tak přišli na faru k panu faláři, co budou dlužni. Pan falář povídá: „Mně zaplaťte!" Pan starosta obce povídá: „No jo, pane faláři, z čeho?" A on odpovídá: „Prodejte peřiny a mně zaplaťte." Můj otec v tom okamžiku chytil pana faláře jednou rukou u krku a jednou rukou za přirození a praštil s ním vo zem a šli pryč. Po cestě z fary povídá starosta: „Františku, cos to provedl?" Otec povídá: „Už se stalo." Starosta: „A co teď [se bude] dít? Tě zavřou, máš tady čtyry děti" – nejstaršímu bylo 6 roků. Tak starosta povídá: „Musíš z obce pryč!" „A kam?" Tak přišli na nápad, že uteče do Ruska.*

Byl to dobrý nápad. Starosta napsal mu potvrzení, že je občan Vlhoště, okres Jičín, a popřál mu šťastnou cestu. To bylo smutné loučení s mou matkou, já jsem nebyl na světě, poněvadž nás bylo 10 dětí. Na druhý den po pohřbu přišli četníci pro mého otce. Na starostu: „Kde je František Holý?" A on povídá: „Doma." Přišli četníci k matce: „Kde je muž?" Ona povídá, že neví, samosebou s velkým pláčem a čtyři malé děti se jí držely za sukni. A tak odešli s nepořízenou. Otec můj už byl za hranicema v Rusku na Ukrajině. Jelikož tam už byla moje babička s dědečkem, tak to dobře dopadlo.

Ňáký čas byl otec u svého tchána a tchyně a za ňákej čas přijela matka za mým otcem. Přímo v obci Kvasilov v Rusku na Ukrajině, tam vstoupil na práci do toho pivovaru, byl tam tak dlouho, až se vyučil nejstarší bratr Václav řezníkem. Když se doučil, přišel se domů podívat. Otec [ho] trochu vyslechl a povídá: „Víš, Václave, já mám nápad, že bysme mohli tady v Kvasilově dělat řemeslo." Bratr Václav souhlasil. A jelikož v Rusku nebylo potřeba žádného osvědčení, no tak vostal doma. Vesnice Kvasilov měla sto čísel a byla [tu] továrnička na hospodářské stroje, pivovar, tak se tam mohl uživit řezník takový vesnický. Vyučil se druhý bratr Josef řezníkem, také zůstal doma, tak se nám vedlo dobře, ale dětí přibývalo.(1)

Kvasilov je obec vzdálená 8 verst od města Rivne na Volyni. Karlův otec, František Holý, tam pracoval ... *v pivovaře u pana Zemana, majitele pivova-*

ru.[9] *Jelikož byl dobrým českým vlastencem, nepřijal ruské [státní] příslušenství jako jiní Češi anebo příbuzní.*[10]

Když jsem ukončil jednotřídku školy, šel jsem se učit řemeslu uzenářskému u pana Červeného v Rouně.[11] *Můj otec byl podnikavý. Tak jednou jsem přišel na návštěvu domů a při rozhovoru se mnou povídá: „Synu, co kdybychom tady v Kvasilově načali řemeslo řeznické?" Mně to bylo vhod. Dal jsem řádnou výpověď a načal jsem řemeslo. Jelikož v Rusku nemusely být žádné mistrovské zkoušky, a tak osmnáctiletý jsem načal řemeslo provádět. Pravda, šlo to dobře. Sice obec Kvasilou měla přes sto čísel. Bylo dobře. Ale můj otec viděl ve mně schopného řezníka. Tak se porozhlédl po něčem větším. A našel si město Brajilov v Podolské gubernii.*[12]

Město Brajilov mělo asi dva tisíce obyvatel s přilehlými obcemi a nebyl tam žádný uzenář. Město bylo dost živé, poněvadž tam byl cukrovar, velký mlýn, dva kláštery – katolický a pravoslavný. Totiž město samo sebou nebylo velké, ale bylo poutnické, takže v létě tam bylo šest poutí. A to byly velké i podle toho, když i v tom kostele [bylo] 6 zpovědnic a venku též 6 zpovědnic. Když bylo pěkné počasí, tak byly pěkný kšefty. Dařilo se nám dobře, že jsme měli chasu. Byli jsme vážení u Poláků, že jsme byli katolíci, zkrátka bylo nám přáno. A byli jsme vážení u všeho obyvatelstva.

Můj otec odebíral časopis Čechoslovan. Vydavatelství bylo v Kyjevě, můj otec ho odebíral.[13] *A jako mladík jsem ho čítával a dycky jsem se ho nemohl dočkat jednou týdně.*(2)

Roku 1914 vypukla I. světová válka. Dne 28. července Rakousko-Uhersko vyhlásilo válku Srbsku, 29. července mobilizovalo Rusko, 1. srpna Německo vyhlásilo válku Rusku a 3. srpna Francii, 6. srpna Rakousko-Uhersko vyhlásilo válku Rusku atd. Dne 18. srpna 1914 začala úspěšná ruská ofenzíva v Haliči a 21. srpna 1914 byla v Kyjivě založena Česká družina. Mobilizace ruské armády a vstup Ruska do války byly doprovázeny určitými ochrannými opatřeními, např. internací příslušníků rakousko-uherského státu. A rodina Františka Holého neměla ruskou státní příslušnost. Jak prožívala tuto dobu, líčí Karel Holý:

Rád jsem takhle chodil do přírody v neděli. Po obědě jsem se ustrojil a du za město. A co se tak dívám do dáli, vidím veliké oblako[14] *prachu na silnici, tak čekám, co to. A hle, to rukovali záložníci ruské armády na nádraží Brajilou, kde už byly připraveny vagóny na dráze pro záložníci. Nato přijdu domů a povídám: „Tatínku, co se děje?", a on na to vostal koukat, co to je. Na druhý den ráno přichází k nám do bytu velitel od policie a povídá: „Kde je otec, v krámě?" Tak jsem poslal pro něj učedníka, aby otec ihned přišel domů. Slušně pozdravil a praví: „Co se děje?" Tak nadzirátěl*[15] *praví: „Franc Francovič, po prikazu*[16] *Jeho Věličestva*[17] *jste zatknut a ihned celá rodina musíte na učás-*

tok.[18] *Jste cizinci a jelikož jste ve vojenském pásmu, musíme vás exportovat do zázemí do hloubi Ruska!" To byl velký úraz pro nás i náš obchod.*

Přijdeme na komisariát a už nás čekal přístav.[19] *Mě, mou sestru nechal na dvoře, kde už bylo cizinců plný dvůr. Já, Němci, Rakušáci, Turci, Řekové a jiní. Ty už byli předtím svedení*[20] *na nádvoří. Přístav povídá: „Pane Holý, jsem nucen Vás i celou rodinu zatknout a držet pod dozorem a transportovat do zázemí, do Ruska. Ale jste dobrý známý, jak Vás znám, tak mi podepíšete Vy a Vaše rodina protokol, že se nevzdálíte z našeho města bez mého dovolení." Otec to podepsal a propustili nás domů.*

Museli jsme se každý den ráno hlásit na učástok. Ostatní cizinci museli být ubytovaní v určených hostincích pod dohledem policie a my jsme chodili volně. Prodali jsme ostatky[21] *zboží i zásob. Během dvou dní dostáváme noviny, časopis Čechoslovan. Už tam bylo provolání v českém znění, že se tvoří Česká družina. Já jako mladík a vlastenec jsem si [to] přečetl a zaseť du k otci a povídám, že du na vojnu. Můj otec mě nezdráhal*[22]*: „O, to je hezky, ale když tě zmrzačejí, co bude dál?" Já rozjařen nedbal na nic a povídám, [že] jsem se rozhod.*

Na druhý den nečekal na [nic], šel jsem na učástok a odhlásiv odchod. A už se připravoval odchod cizinců na odjezd do Ruska. Já, jak jsem přijel do Kyjeva, kde se tvořila Česká družina, tam na nádraží jsem se setkal se skupinou dobrovolců z Moskvy, počtem 28 mužů, jediný Čech města Brajilova. To nevíte, jaké bylo milé [a] radostné se srazit [s] bratrama a krajanama. Po příjezdu do Kyjeva jsem napsal dopis domů, že jsem přijat. Můj otec šel s dopisem k přístavovi. Komisař města Brajilova přečet potvrzení o vstupu do řad carské armády a povídá otci: „Jste propuštěn s Vaší dcerou z dozoru a budem sledovat událost." A jelikož ruská armáda vítězně postupovala do Haliče, tak byl klid.(2)

Podle vojenských dokladů[23] vstoupil Karel Francovič Holý do České družiny dne 26. srpna 1914 a rozkazem České družiny č. 12 § 1 byl zařazen do 1. roty jako vojín a dostal (později) evidenční osobní číslo 38 301. Dne 8. září 1914 byl rozkazem České družiny č. 25 § 3 převeden z 1. roty do 4. roty.

Můj otec odebíral časopis Čechoslovan, který vycházel v Kyjevě na Rusi, a v tom časopise byla výzva a hesla povzbuzující, aby Češi vstoupili do řad ruský armády jako dobrovolníci za osvobození české vlasti. Já jako mladík a Čech jsem se třetího dne přihlásil dobrovolně do řad ruské armády do Kyjeva, kde se utvořila Česká družina.[24] *Do České družiny se sjížděli dobrovolci z celého Ruska, jak z Petrohradu, Moskvy, Oděsy, Kyjeva a jiných měst. Většinou to byli sokolové, inteligence a také volyňští a kyjevští ruští Češi. Bylo nás dobrovolců asi 720 mužů, nečítaje ruského kádru, který nám byl přidělen, jak důstojníci i tak mužstvo. Byli jsme umístěný v Michajlovském monastýru.*[25] *Výcvik jsme dělali na Vladimirské Jařce. Po dvouměsíčním výcviku jsme byli vagonýrova-*

ní[26] *na kyjevském nákladním nádraží. Bylo loučení s kyjevskými obyvateli celý den. Byli jsme oblíbení jak kyjevskými Čechy, kteří byli usedlíci Kyjeva, i tak občany Kyjeva, kde se srdečně s námi rozloučili.*[27] *Směr jsme měli ke štábu III. ruské armády. Jeli jsme přes volyňskou stanici Zdolbunovo, kde nás čekali volyňský Češi s darama jak koláčů, kuřiva a jiných darů. Tam byli rodiče a přátelé volyňských Čechů. Bylo loučení jak matek, otců, bratrů, sester a známých. Po odjezdu ze Zdolbunova*[28] *jsme dojeli do stanice Brody. Tam jsme se vyložili, poněvadž byla dráha nezpůsobilá nás vézt dál. A tak nastalo to válečné tažení.*[29]

Jelikož rakouská armáda byla na ústupu, tak jsme postupovali zničeným haličským krajem až k třetímu štábu armády, kde jsme byli přidělený [k] pluku. Štáb nám dal úsek u pluku ruského štábu, a tak nastal boj za osvobození české vlasti. Byly těžké chvíle, kde šlo o život každého z nás. No, co dělat, dali jsme se na vojnu, tak se muselo bojovat. Jenže nebylo pochopení z ruského velení a kór když jsme dostali jako plukovníka ruského Němce. Sice to byl ruský velitel, ale to víte, co si on myslel jako Němec.(3)

Naše rota byla jak záloha, tak jsme neměli při prvních stycích s nepřítelem žádné ztráty jako jiné roty. Po dorozumění se štábem III. armády, kde byl velitel armády generál Radko Dimitrovič,[30] *národnosti Bulhar, po příkazu velitele armády [jsme byli] přidělení jako rozvědčíci. Každá půlrota u každé divize, a tak jsme vykonávali příkaz velitelů divizí. Měli jsme velké úspěchy z důvodů kór kde byly české rakouské pluky, tak se nám rozvědky dobře vedly. Ale náš velitel družiny na nás byl přísný tak jako Němec, nebylo dovolání. Místo aby nás šetřil na významnější úkony.*

Rakouská armáda ustupovala až do Karpat. My a naše čtvrtá rota v záloze [jsme] se dostali do města Tarnova.[31] *Shodou okolností jsme měli praporečníka bratra Hejduka,*[32] *vysoce vzdělaného bratra ve stáří asi 60 let. Byl to z Kavkazu, též byl poslancem carské dumy. Odlišoval se odznakem vyššího vzdělání, jak odznakem, tak i uniformou znamení. Při pochůzce po městě Tarnově se sešel s velitelem III. armády ve městě. Jelikož bratr Hejduk měl plnovous, tak si ho velitel III. armády povšiml při pozdravu. Ptá se ho: „Kakoj časti?"*[33] *Nato bratr Hejduk odpovídá: „Českoj družiny, Vaše Vysokoprěvoschoditělstvo".*[34] *Dostal „Volno!" Byl pozván do kočáru generálova a spolu jeli do štábu III. armády, kde se dorozuměli, že s Radkem Dimitrovičem že v jednom roce študovali v Praze v Karlově univerzitě.*(3) *Byl pozván do kanceláře armádní. Po cestě tak v štábu se domluvili o věcech, které byly pro naši Českou družinu nepřijatelné, poněvadž náš velitel České družiny podplukovník byl národností Němec, ale ruského původu.*[35] *A ten, místo aby nás šetřil jako elitní vojsko, tak nás hnal do boje, aniž jsme si odpočinuli po těžkých pochodech. Když jsme se vyložili v Brodech, to bylo na hranicích Rakouska, tak jsme udělali první*

pochod 30 kilometrů při plné výzbroji. Moc bratří zůstalo roztroušeno po cestě, poněvadž nebyli zvyklí takovým pochodům. Já jako stráž českého praporu jsem musel dorazit na místo určení, a to byl první úraz, jak nás chtěl velitel naší České družiny zničit. A to vše vyprávěl bratr Hejduk generálovi Radko Dmitroviči.(2)

Druhý den ráno velitel roty a celý ruský kádr běhali po rotě celí ustrašení: „Vše dávat do pořádku!" No, to víte, po takových pochodech neoholení, špinaví, zasraní dost, najednou vše dát do pořádku. My totiž jsme také nevěděli, co se děje. Tak asi o osmé hodině už jsme stáli připraveni na prohlídku. Já jsem zrovna měl službu u hlídání praporu, stál jsem zrovna za bratrem Hejdukem na pravém křídle. Naše hudba stála připravena v plném počtu, očekávala příchod velitele III. armády Radko Dimitroviče. A hle, přijíždí kočár velitele

Starodružiník K. Holý v uniformě vojína ruské carské armády.

armády R. Dimitroviče s četou kozáků na koních. Byl dán rozkaz velitele naší Družiny, plukovníka. Bylo hlášení velitele naší Družiny, odehrány pocty vojenské. Byl dán rozkaz velitelem armády III. Radko Dimitrovičem „Volno!" Důstojníci v čele s naším velitelem Družiny svoláni do našeho kruhu. Byla pravděpodobně porada důstojnictva a při tom byla dána našemu velitelovi důtka. A náš praporečník Hejduk byl též povolán do důstojnického kroužku a [já] jsem musel přebrat prapor České družiny na dobu pohovoru důstojníků s Radko Dimitrovičem. Náš plukovník byl ihned odvolán od naší České družiny a přidělen k ruskému dělostřelectvu. Což po rozhovorech s generálem Radko Dimitrovičem [s] bratrem praporečníkem Hejdukem [jsem se] dozvěděl, se naše poměry moc lepší zlepšily.[36] *V Tarnově byl nábor prvních bratrů z rakouské armády do řad České družiny, poněvadž prořidlovaly naše řady jak padlými, tak raněnými a nemocnými. Tito bratři byli zařazeni hned do boje, aniž by byli posíláni do týlu ruské armády a byli zařazeni jako novodruženici.*[37]

Po této přehlídce byl nám přidělen nový velitel, podplukovník Vojcechovský (Polák). Náš štáb České družiny byl na rozkaz generála Radko Dimitroviče, velitele III. armády, [u] západního frontu. Byli jsme přiděleni jako rozvědčíci po půlrotě ke štábům divizí a dycky půlrota byla na odpočinku při štábu České družiny, kde se zotavovala. Po bojích a rozvědkách si odpočinula, dala do pořádku a za ni se vyměnila druhá půlrota. A tak to šlo, až jsem byl raněn do hlavy při útoku [u] jednoho velkostatku u města Dembice pod Karpatama. Po ošetření jsem zůstal u roty, bylo to [v] únoru 1915.(3)

Podle údajů legionářského spisu byl Karel Holý odeslán 31. ledna 1915 na léčení, ze kterého se vrátil až 25. května 1915 (rozkazy České družiny č. 170, § 6 a č. 287, § 5).

Boje a rozvědky v Karpatech se neobešly bez ztrát. Na jednu rozvědku K. Holý nikdy nezapomněl:

U Jasla[38] *v Haliči měli jsme první ztráty v boji. Byli jsme poslaní, naše jedna rota měla asi 6 bratrů mrtvých a také raněné. Byla to pro nás velká ztráta a bolest. Naše 4. rota byla v záloze u štábu Družiny, kde jsme dělali službu. A dostali jsme se až do Tarnova se štábem Družiny.*

Před Vánoci jsme dostali rozkaz jít na Štědrý večer 1914. Měli jsme dohodnuto, že uděláme vlak na postu[39] *rakouské armády a že dostaneme živého zajatce. Měli jsme ustrojený stromeček ověnčený dárkama, které jsme dostali od ruských krajanů. Až přivedeme zajatce, že společně oslavíme na frontě Štědrý večer. Bohužel, byli jsme moc zklamáni. Navečer jsme dorazili na určený místo, kde měl za úkol bratr Hrůz*[40] *a bratr Teplík, jednoročák z ruských Čechů z Kyjeva, mladý student, odvážný. Šel pro posta, co se nepodařilo. Byl zachvácen zákeřnou nepřátelskou kulkou, těžce zraněn a podlehl na místě svého výkonu. Byla dost jasná noc a naše skupina chránila její výkon.*[41]

Milí čtenáři, nevíte, jaká bolest a zármutek nás potkala. Bratra Hrůze jsme zachránili houževnatým úsilím. Místo abychom byli veselí a vzpomínali na své milé příbuzné a tak, daleko vzdálení od svých domovů se sklopenýma hlavama šli [jsme] do svého úkrytu. Nemůžete si představit, když milovaný bratr Teplík v ruském nářečí volal a my ho vidíme, já ze skrytu, a slyšíme volání: „Bratci, spasitě mně žizň!"[42] *Přišli jsme do svého úkrytu, každý si svůj dárek vzal zpod stromečku v slzách tečících po tvářích. Smutně každý vzal svůj dárek, ulehl a šinělem*[43] *se přikryl a těžko usínal. A tak každý rok v kruhu své rodiny vzpomínám na ten tak těžký a smutný Štědrý večer, vzpomínám. Bratře Teplíku, budiž [Ti] země Halič lehkou, za kterou jsi padl tak mladý, miloval a bojoval!*(2)

O tom, proč tato rozvědka tak nešťastně dopadla, se dozvídáme na jiném místě. *Na Štědrý den sme dostali rozkaz na rozvědku. Do té skupiny sem se dostal v čele velitele roty poručíkem Licinský. Byl to mladý nezkušený ruský důstojník. Měli sme za úkol dostat zajatce, měli sme dohodnuto [s] vojáci Češi, co byli v rakouské armádě, že na Štědrý večer nebudem střílet a oni též. No, bohužel nám to nevyšlo. V tento den aplanzovali*[44] *český rakouský pluk a místo jeho tam dali maďarský. My si při vědomí, že se nebude třílet, ujištěni, sme šli najisto na určené místo. Jenom [tam], jak sme měli umluveno, sme narazili na maďarský pluk. Byla přestřelka, jak z pušek a kulometů. Byli sme přemoženi, poněvač počtem nás bylo málo. A měli sme ztrátu bratra Teplíka – byl to maturant z Kyjeva – a bratra Hrůze Karla. Ten byl raněn lehce. Bratra Teplíka sme viděli, jak v křoví umírá a prosí o pomoc, nebylo možné za žádných okolností ho zachránit. Bratra Hrůzu sme odvlekli do bezpečí. Přitom sme zanechali velitele poručíka Licinského na druhé straně údolí, kde byl lehce raněn do nohy. Dostal sem rozkaz od jeho zástupce, abych ho dopomoh dostat do bezpečí, což jsem učinil a velitele zachránil. Od té doby si mne zalíbil velitel a dycky, když sme šli na rozvědku, tak sem musel být po jeho boku.*(4)

Zažil však i radostnější příhody. Častým případem v legiích bylo setkání otce se synem, bratra s bratrem, dvou švagrů, kteří stáli proti sobě v zákopech a byli nuceni proti sobě útočit: *Zajali skupinu rakouských v noci, kde byl táta našeho dobrovolce. A ráno, kdy šli naše bratři se podívat, jestli tam nejsou někdo z našeho kraje. Mí čtenáři, to si nemůžete představit ten případ, jak se vostali u štábu ruský důstojníci i vojáci, jak táta na rakouské frontě bojoval a syn na ruský frontě proti sobě. Všecky zajatci této skupiny dostali potvrzení písemné od štábu divize a šli do týlu bez stráže. Starší Janík zůstal pořád mezi námi a přihlásil se dobrovolně [do České družiny]. Nějakou dobu dělal stráž u kuchyně a u vozu, než poznal ustav ruskej.*[45] *To bylo v 1915 roce v květnu měsíci [v] Haliči. My potom jsme na odpočinku zpívali české kmochovské písně ruským důstojníkům u štábu divize nebo korpusu.*[46] *Moc nás měli rádi ruš-*

tí důstojníci, věřili nám, také všecky vážný úkoly dávali Čechům; poněvadž se nezklamali, tak si nás vážili.(2)

V roce 1915 rakousko-uherská vojska, posílená divizemi německými, provedla průlom a ruská armáda ustupovala. Ustoupit musela i Česká družina: *U Gorlice*[47] *a Krakova prorazily ruskou frontu a ruská armáda ustoupila zpět až do minské gubernie. Ústup pro nás Čechy byl velice trapný, dyk naše roty už byly na hranic Karpat a musely zpět. Ústup ruské armády byl veliký, celá divize [se] dostala do zajetí. Naše 4. rota to měla nejhorší. Ráno byla ofenzíva [a] naše rota byla ukryta ve sklepě. Čekali jsme jenom na rozkaz, měli jsme velitele praporčíka Křižanovského*[48]*, a když už bylo 10 hodin dopoledni, tak pozval některé bratři, co budeme dělat. Nepřítel byl za námi a my už skoro v zajetí. Poradí nás sebrat dohromady, vytáhl peníze, rozdělil mezi nás a praví: „Bratři, jsme ve velkém nebezpečí, jde nám [o] život. Musíme se probít z obklíčení. Všecko, co máte, nechte tady, jen zbraně a výzbroj vzít sebou," a překřižoval se a nařídil: „Vpřed!" Sám vystoupil první z úkrytu.*

A vyustoupili jsme [v] 10 hodin ráno, nemohli jsme skupina, poněvadž by nás nepřítel viděl, poněvadž jsme byli obklíčeni nepřítelem. To byl ústup na život a smrt. Šli jsme roklema, lesem i přes vodu, abychom nebyli spatřený. Od deseti hodin ráno až do úsvitu na druhý den, hladoví, poněvadž nebylo pomyšlení na jídlo. Šlo o život – dobře jsme věděli, co nás čeká: šibenice ne[bo] provaz. Narazili jsme na III. armádní rezervní korpus. Tam byl velitel Radko Dimitrijev, Bulhar. Celá fronta se zastavila, kde se zimovalo, my jsme dostali měsíc na zotavenou.(2)

Strohý zápis udává, že K. Holý dne 23. ledna 1916 s úspěchem ukončil kurs, jak oznamuje rozkaz 1. československého střeleckého pluku č. 527, § 6. V prvé polovině roku l916 žil dost dlouho odloučeně od svého pluku a roty: *Z 15. roku na 16. rok jsem byl přidělenej do poddůstojnické školy na dva měsíce, do školy v Slucku,*[49] *minská gubernie. Po ukončení školy nás, Družinu, přemístili ze severní fronty na západní frontu. Po cestě jsem onemocněl na tyfus a byl jsem dovezen do města Borulicel do nemocnice. Po uzdravení jsem byl zařazen do maršové*[50] *roty. Jelikož v ruské armádě nemusel [voják] k svému základnímu útvaru a my jsme ještě neměli svůj základní útvar, tak jsem se dostal s maršku k 12. Velikoluckomu pluku na západní frontu [k] doplňovacímu batalionu tohoto pluku. Podle rozkazu Jeho Veličenstva Nikolaje II.*[51] *všecky vojáci v ruské armádě národnosti české jsou ihned odkomandýrováni do Českého zápastnýho batalionu*[52] *okamžitě do Kyjeva.*

Na základě tohotovo[53] *jsem tři kola*[54] *žádal velitele [zapasnoho] 12. Velikoluckého [pluku], aby sem byl odeslán do České družiny. Bylo mi zamítnuto, nebylo dovolání. V květnu 1916. roku jsem byl poslán svým velitelem do štábu divize služebně. Při vyřízení svého poslání jsem se nechal ohlásit u velitele*

divize. Bylo mi vyhověno. Představil jsem se osobně u generála divize a hlásím se: „Vaše Přěvoschoditělstvo, jsem dobrovolec České družiny a podle rozkazu Jeho imperátorské[55] *... že všechny Češi nacházejí[cí se] v řadách ruské armády [mají být] okamžitě odesláni do svého mateřského útvaru". Zrouna tam byl podplukovník Neinlad, německého původu. Kde mu generál hned vytkl, i dál jsem stál v pozoru. Po vyřízení mé věci dostal jsem volno, odchod. 20. května 1916 jsem byl zavolán velitelem roty toho doplňovacího batalionu, kde mi vytkl, že jsem nešel správně podle služebních předpisů. Málo, že byl bych trestán. Ale si okamžitě rozmyslel a dal rozkaz, aby mi bylo kromě zbraně vydáno, co mně patří.*

A tak se splnilo. Byl jsem poučen podle mapy, kady se mám co nejkratší cestou dostat na dráhu. Dostal jsem se na dráhu na stanici Dubno[56] *na Volyni. Stanice byla rozbitá, nepoužitelná. Tak jsem se dostal do české vesnice od stanice Dubno. Jelikož obyvatelstva vesnice byla liduprázdná, až jsem v jedné usedlosti viděl stařenku. Dal jsem pozdrav*[57]*, odpověď byla česká. Byla to stařenka, která vostala skoro samotná v této vesnici. Přitom přichází sluha poručíka, který byl ubytován v této usedlosti, a požaduje, aby ta stařenka pučila iholku, to znamená jehlu. Jelikož už bylo navečír, tak jsem požadoval tuto stařenku o nocleh a [ona] se dala do pláče a šla si stěžovat poručíkovi, jelikož tato stařenka špatně porozuměla toho sluhy. Tento poručík přišel, káral svého sluhu. Já tuto příhodu pozoruju, srazím nohy a hlásím, že tady je omyl: „Vaše Blahorodí, v českém jazyce holka je děvče a iholka – to je jehla na šití." Po vyrozumění jsem byl pozván do místnosti, kde se domníval, že jsem jednoročník?*[58] *Podle náramenníků (pahonů): u ruských jednoročáků (tj. volnopridělajuščich) ... [kteří měli označení modro-černo-bílé] ... A dobrovolci mají červenobílé, jak na mém úboru byly umazané pahony. Tento poručík jednal se mnou velmi zdvořile. Pomohl mně se dostat sanitním vlakem do Kyjeva, kde byla naše kolébka starodružiníků.*

Abych našel štáb starodružiníků, tak jsem se hlásil u firmy Jindříšek, továrna na hudební nástroje. Pan Jindříšek mě ihned poslal k pokladníkovi, kde [jsem] paušálně dostával jeden rubl kapesné. No, pan pokladník povídá: „Právě přijeli l2 dobrovolců s poručíkem Ducháčkem na formilování české doplňovací roty." Tak jsem byl už na správě české skupiny starodružiníků ubytován na hotel[u] Praha v Kyjevě na Vladimirské ulici. Hlásím se u bratra poručíka Ducháčka, rád mě uviděl, poněvadž věděl, že znám dobře Kyjev. „Poslouchej, Karle, já tě budu potřebovat tady v Kyjevě. Máš doklady?" „Ano, bratře poručíku." „Tak jdi do kanceláře a tam se hlas, aby tě zařadili do naší roty."(2)

Druhého dne dostal K. Holý rozkaz, aby ještě s jedním bratrem odešel do zajateckého tábora v Dárnici,[59] odkud měli přivést dobrovolce z řad zajatců rakousko-uherské armády. *„Při příchodu do vrat zajateckého tábora byl jsem*

zadržen postem vojákem. Po dorozumění jsem byl puštěn [s] druhým bratrem do tábora. Dal jsem doklady do kanceláře tábora a šel jsem mezi zajatci. Potkám prvního zajatce a ptám se porusky, kdo je. On mi odpověděl: „Nemtudum."[60] Vtom přichází druhý zajatec, on viděl stužku [s] kokardou: „Já jsem Čech." Během pár minut jsem byl obalen zajateckými bratři Češi, a tak vyprávím, co tu budu dělat. A obrátím se, mě bere za rameno feltvébl,[61] a praví svému podřitelnému vojákovi: „Ružje na izhotovku!"[62] On naráží[63] pušku a já jsem musel jít vpřed, vede mně do kanceláře tábora, musel jsem jít. Přijdu do kanceláře a [on] hlásí: "„Vaše Blahorodí, ja privěl[64] špióna."

Já hlásím, že jsem komandírován[65] sem do lágru[66] pro zajatci. Vtom se objevuje velitel lágru a praví: „V čem dělo?"[67] Já se postavím do pozoru a hlásím: „Vaše Vysokoblahorodiji,[68] já jsem dobrovolec České družiny a po příkazu Jeho Imperátorského Veličenstva za číslem ..." Velitel lágru dal mně volno,[69] poněvadž [jsem] stále stál v pozoru. A obrací se [k] důstojníku této kanceláře přímým pohledem, že on jako vedoucí kanceláře neví o tomto rozkazu. Pozval mě do své kanceláře a zavedl rozhovor o naší České družině. Za řeči mi povídá, že my jsme izměniky.[70]

Já mu na to odpověděl, že „nikak nět".[71] *My bojujem za osvobození naší české vlasti a našeho národa. To vše proběhlo trochu času, ale v lágru se něco dělo, nějaký mumraj. Po tomto rozkazu šel jsem s jedním důstojníkem do lágru. Viděl jsem, že byli bratři zajatci Češi ustrašený.*

No, za malou chvíli se mezi zajatci, kteří byli Češi, objevily veselé tváře a úsměv. Služba lágru dala rozkaz „Smirna!"[72] Já jsem pronesl slova: „Nazdar, bratři!" A ptám se, kdo je sokol, tak se ozvalo moc hlasů. „Kdo je četař sokol?" Vtom se ozval Janík četař. Dávám mu na srozuměnou, aby dal povel počesky, aby, kdo je přihlášen dobrovolně, přihlásil [se] do řad České družiny. Brat[73] *četař Janík postaví 300 mužů jednoho šiku jedné řady.*

Jeden ze zajatců byl učitel, tak jsem ho požádal, aby se ujal zápisu v českém písmu. A druhý zapisival[74] *v ruském písmu. Trvalo to, ten záznam, s dvě hodiny. Když byl ukončen záznam, tak jsem převzal velení 300 bratří. Dal jsem rozkaz „Pozor!" v českým a poučil jsem bratři, že už jsou vojáci ruský armády. Než jsem ukončil tuto práci, byl dán rozkaz velitelem lágru uvařit kypjátok.*[75] *Dostali chleba, co patří na ruského vojáka. Čas[em] v lágru bylo dost hladu.*(2)

Při převzetí dobrovolců jsem musel trochu je poučit, že jsou už dobrovolci a ne zajatci a že musí zdravit, při potkání ruských důstojníků dávat čest.[76] *Já jsem šel vpředu, kde jsem dával pozor na ruské důstojníky, abych dal rozkaz k poctě. Když jsme přicházeli do Kyjeva, tak nás už čekali obyvatelé Kyjeva Češi a i ruské, poněvadž nás už znali ze 1914, když jsme se tam formulovali*[77] *jak Česká družina. Zpívalo se, české kmochovské písničky. To byl povyk: „Čto takoje, čto Avstrijáci pojut?"*[78] *Ruští obyvatelé Kyjeva obdivovali, že Rakušáci zpí-*

vají. Dobrovolci [v] rakouské roztrhané uniformě dostávali od obyvatel Kyjeva cigarety, housky a také brambory. Ten den nezapomenu – tu náladu dobrovolců a samo[79] *i nás starodružiníků cestou průvodem do našich ubikací.*

A tak se postupně doplňovaly roty, až se vytvořil 1. pluk a potom 1. divize.[80] *Z Moskevských kasáren jsme byli přemístěni do Institutu na Vladimirské ulici, poněvadž Moskevská kasárna byly už malé. No, jak známo, naše dobrovolci měli velikou přízeň od děvčat i od dam u Kyjeva a za[u]jímali všude přední místa vystupováním a jednáním ovládli celé okolí.*(3) *Tam jsme nebyli dlouho. Stala se nemilá příhoda. Totiž naši dobrovolci mladšího věku vokřáli. Naši dobrovolci při výcviku ve volném čase dostávali volno. Měli přístup do všech zábavních podniků i do parku i [na] elektriku,*[81] *poněvadž ruské mužstvo nemělo tak volný přístup do lepších společností. A tak do Vladimirského parku nebo sadu měli zakázaný přístup těch zábav, jenom jednoročáci (volnopridělješči), budoucí ruské důstojníci. A jednoho večera se střetli naši dobrovolci s ruskými budoucími důstojníkama. Musela zasáhnout pohotovostní vojenská služba, jak česká, tak ruská.*(2)

Samo se rozumí, Češi to vyhráli v tuto noc. Ale do třech dnů jsme museli z Kyjeva se vystěhovat do Borispolu.[82] *To bylo malé městečko, do zemljanek. A přesto dívky a ženy jezdily do Borispolu na návštěvu. V Borispolu jsme byli do revoluce a potom nás převezli do města Bobrujsk*[83] *na severní frontu. To bylo za vlády Kerenského,*[84] *kde už byl rozklad ruské armády, ačkoli ještě byla armáda tak-tak v pořádku. Válka pokračovala, to bylo 1917 roce.*

Navštívil nás T. G. Masaryk a Beneš.[85] *Přijel vlastním vlakem, ještě s ruskou generalitou. Bylo sokolské vystoupení, kde ruská generalita obdivovala, co je to za armáda, že byla kázeň a pořádek, co už nebylo v ruské armádě. To už byly výbory, jak plukovní, tak rotný. Já jsem byl jako delegát přítomen na obědě, kde byl T. G. Masaryk s Benešem.* (3)

Podle vojenských dokumentů Karel Holý, který úspěšně ukončil poddůstojnickou školu, byl povýšen na svobodníka a 16. srpna 1916 byl přeložen k 1. záložní rotě jako instruktor (záložní rota – prapor a později pluk připravovaly nové dobrovolce k zařazení do bojových útvarů). Dne 20. listopadu 1916 přešel z 1. střeleckého pluku do 4. roty záložního praporu. Ve dnech 9.-14. dubna 1917 plnil služební poslání ve Smolensku[86] a ve dnech 9.-22. května 1917 byl na dovolené doma, v Brajlovu. Od 24. května pak byl služebně poslán do stanice Holendry, ze které se vrátil 2. června 1917. Záložní prapor se bitvy u Zborova nezúčastnil, a také Karel Holý se o ní ve svých pamětech nezmiňuje. V paměti mu však utkvěl ústup z Ukrajiny.

Z Bobrujska jsme byli přesunutý do Žitomiru[87] *na Volyň. V tu dobu jsem byl zvolen skladníkem nebo hospodářem, pro mne moc práce, nemohl jsem pozorovat situaci. Byl chaos, už se nenosily důstojnické nárameníky, jenom na*

rukávech výložky. Už též mezi námi klesala nálada.(2) *Když už byla – tak říct – dezorganizace v ruské armádě, byl ústup, tak jsme museli ustoupit jako doplňovací pluk do Žitomiru. V Žitomiru jsme přezimovali a na jaře 1918 jsme museli ustupovat, poněvadž už byl podepsán brest-litevský mír*[88] *s bolševickou vládou, kde byla dohoda s Německem a Rakouskem o utvoření ukrajinského státu v čele s atamanem Skoropadským.*[89]

V březnu, nepamatuju, který den, přišel k nám do místnosti starodružiníků čili kádru poručík Ducháček, večer, a povídá: „Bratři, jsme zrazený, je podepsán mír s bolševiky; musíme narychlo ustupovat. Vše připravte mezi dobrovolci, ať není panika!" Dal příkaz,[90] *že zásoby vydat, vše, co může muž dostat. To si můžete představit, jak nám bylo. To bylo! My, jako staří bojovníci, jsme na to byli zvyklí, a to mužstvo nic nevědělo. Vše jsme vydali a vyměnili, ale neměli jsme zbraně, poněvadž nebyla vojenská morálka. V doplňovacím pluku nás bylo na 4 000 mužů a zbraň skoro žádná. Ráno byl na úsvitu poplach; my, kteří jsme o tom věděli, ale mužstvo ne. Byl to úžasný nástup a zmatek. Když jsme byli v nástupu, toť plukovník a ruský k nám promluvil a dali jsme se na ústup z Žitomiru.*

První překážka byla: hned na prvním mostě nás nechtěli pustit bolševici přes most železniční v Žitomiru, tak jsme ustoupili zpět. Plukovník s našimi českými důstojníky měl poradu a během dvou hodin jsme obešli most, který byl obsazený bolševiky, a zezadu jeden batalion, skoro bez zbraně a útočili jsme. Dobyli jsme most a zmocnili jsme se pušek a 2 kulometů, a to byly naše první trofeje. A to jsme dostali zprávu, že se musíme spojit s ustupující l. divizí, která už bojovala u Bachmače, kde byli Němci odražený.[91] *Při ústupu z Žitomiru ke Kyjevu po státní silnici nás potkalo asi 5 nákladních aut provizorně upravených jako autobroněviky.*[92] *Byli to Němci převlečení v ruské uniformě, označení ukrajinskou trikolorou, a načal boj. Měli jsme mrtvé, a když jsme zjistili, že to jsou převlečení Němci, to z nich ani jeden nezůstal naživu. Od toho času náš pluk ustupoval opatrně přes Kyjev, kde byla naše vojska.*(3) *Přešli jsme Kyjev a most přes Dněpr, tam se nám trochu ulevilo. Ale došel nám chleba, kterého jsme neměli ani čas obstarat. Za Dněprem na Slobodke byly vojenské pekárny. Dostal jsem rozkaz obstarat chleba. Přišel jsem k správcovi pekáren, už k bolševikovi, který mně řekl, že pro nás už není chleba. Druhý úraz. Tak jsem hlásil velitelovi pluku, že mně odmítli dát chleba. Byl dán rozkaz 2. batalionu ve zbrani zajistit chleba pro náš pluk. Druhý batalion obsadil pekárny a když viděl správce pekáren, že se bude brát chleba za každých okolností, tak chleba vydal. No, a tak jsme ustupovali k stanici Dárnice. Tu pluk obsadil a dostali jsme na tom nádraží lokomotivu, asi dvacet vagónů prázdných. Ale bez posádky. Byl rozkaz velitele pluku zařídit a dát do chodu, což bylo uděláno a splníno. Do prázdných vagonů byli uloženi raněný a nemocný a ustupovalo se po*

Charkovské dráze. Ale i nás pronásledovali Němci zezadu a zepředu zase [bolševici] nám ztěžovali ústup. Ale už bylo navázáno spojení [s] 1. divizí, která rovněž odstupovala[93] *tímto směrem. A tak se nám už bylo lepší. Došli jsme do města Perejaslav,*[94] *to je na Dněpru, tam byl odpočinek.*(3)

Mezitím na základě brest-litevského míru došlo k dohodě mezi vládou Ukrajinské republiky a bolševickou vládou o propuštění záložních vojáků do civilu na obou stranách. V Perejaslavi přišlo nařízení, *aby se udělala skupina z dobrovolců, aby zjistila stav německého a rakouského vojska. Bylo nás 12 dobrovolců s poručíkem Malinou, kteří jsme uměli perfektně rusky. A jelikož Němci podle dohody s ukrajinským hejtmanem nástup zastavili, naše skupina se dostala po lodích na druhý břeh Dněpru a tam pěšky jsme se dostali dost dobře, poněvadž jsme měli doklady jako vojáci demobilizovaný, že jsme z toho kraje, kde sídlila ukrajinská vláda s okupační německo-rakouskou armád[ou]. Zpět k svému útvaru nebylo možné, poněvadž byla už silná vojenská kontrola.*(3)

Podle vojenských dokladů byl Karel Holý *propuštěn* z řad československého vojska dnem 30. března 1918.[95] Pluky legionářských bratří odcházely na východ, ale Karel Holý – zaskočen při plnění bojového úkolu – se nuceně vrací na západ, ke své rodině, na okupovanou Ukrajinu. Nebyl sám – desítky příslušníků ruské legie se rozhodly z vojska vystoupit a zůstat z různých důvodů na území bývalého Ruska.

Byli jsme vypraveni za ukrajinský příslušníci. A tak jsme se dali na pochod jenom jednotně,[96] *měli jsme určený sraz v Kyjevě. No, [k] tomu srazu nedošlo, poněvadž jsme [na] Truchonovského stranu šli přes cepnoj most,*[97] *tak nás pustili. Ale na druhý straně, tam už stály ukrajinské a rakouské hlídky, prohlížíť naše věci a dávaly nás zvlášť do tábora ukrajinského. Já jsem viděl v tom nebezpečnou věc, tak jsem z toho tábora utek.*

Dostal jsem se k známým českým obyvatelům Kyjeva. Oni mě snadno přijali, ale obávali se německo-ukrajinské vlády, tak mi dali doporučení 150 km od Kyjeva na západ do obce Nikolajovka, kde jsem měl známého pana Pirkla, který byl též v naší legii. Jenomže on byl ruský příslušník, tak demobilizací byl řádně propuštěn, jemu o nic nešlo. A já jako příslušník Rakousko-Uherska jsem tyto nároky neměl. Ale sháněl jsem záchranu. Tak jsem se dostal až do tý Nikolajevky k tomu panu Pirklovi. On právě měl bratra starostou obce, tak jsem se ňákou dobu zdržoval u něho, mého známého. Ale čas utíkal a on se obával, že skrývá legionáře, a tak povídá: „Kamaráde, něco dělej, já už tě nemohu skrývat. Jsou tady Rakušáci, poněvadž taky ubytovaní." Ale že měl bratra starostou, tak [on] mi napsal potvrzení, že jsem občan Nikolajevky a povídá: „Nesmíte tady bydlet."

Zas byl kámen úrazu. Ten kamarád mi zařídil, abysem byl přijat na dráhy, tak to dopadlo.(2)

Svatební fotografie Karla Holého a Alžběty Morkesové.

Na dráze pracoval Karel Holý jako průvodčí vlaku díky přímluvě ing. Kopeckého, Čecha, od roku 1918 až do roku 1922. Ukrajina byla okupovaná a zmítána občanskou válkou. V letech 1921 – 1923 navíc postihl Ukrajinu po katastrofálním suchu v roce 1921 hladomor, který eskaloval v roce 1922. *Žádný nevěděl, kromě kamaráda, že jsem Čech a legionář. Až do roku 1920.*

Když jsem se dozvěděl, že v Kyjevě [je] český Červený kříž, tak jsem tam jel. Tento Červený kříž byl poslaný českou vládou se zásobami, poněvadž v Rusku byla velká nouze – dva roky nebyla úroda, velké sucho. Když jsem vyhledal ten Červený kříž, tak tam zajdu a přihlásil jsem se. Poněvadž tam byla fronta na zásoby potravin, přišel jsem na řadu. A jeden pracovník se mě [zeptal], odkud jsem. Tak mu říkám, že nemám trvalé bydlení. A tak soukromě mu říkám, že jsem byl v legii. On mi odpověděl: „Chcete potraviny?" Já jsem poděkoval, že bych rači chtěl pas. On na to: „To je maličkost, dyť my máme s Ruskem de jure."[98] *Tak napsal do mé rodné obce do Čech o domovský list, během měsíce jsem tam zase jel, domovský list tam už byl. V tu dobu byl konzulát jenom v Moskvě, napsali jsme žádost o vydání pasu Československa. Bylo vše kladně vyřízeno a já dostal československý pas.*[99] *Byl jsem volný, no měl jsem známost,*

jednu dívku, a tak jsem se oženil v listopadu 1921, která byla v Nikolajevce, též Češka.[100] *Po uvážení jsem vostal na Ukrajině u tchána. Byly těžké doby a také dobré. Já jsem se oženil, tak poměry se zlepšovaly. A jako cizinec jsem byl chráněný imunitou jako za carskýho Ruska.*(2)

Po Němcích a Rakušanech obsadili Halič Poláci a zaútočili až na Kyjev.[101] Do polského zajetí se dostal i Karel Holý: *Když jsem sloužil na dráze, tak vzpomínám, jak jsem byl zajat Poláky. A tak to bylo tak. Můj inženýr Kopecký měl služební cestu do Žitomiru. Nic jsme netušili, že bude toto město Žitomir obsazeno polskou armádou, to už po druhé obsazovali Poláci ten kraj. Samo se rozumí, byla prohlídka i našeho vozu a přišlo i na mě. Já jsem pro případ měl starý rakouský cestovní pas, no ňák zjistili, že jsem Čech, hned mě sbalili a pod stráží odvedli do štábu divize a mě podezírali jako špiona. Tak jsem viděl, že je zle. Zavřeli mě pod domem do sklepa s dvouma veliteli bolševiků, jeden z nich byl Gruzín. Jelikož se polský štáb pohyboval kupředu, tak nás tři polský vojáci na koních hnali před sebou, ale jsme trochu změnili volnější krok, tak jsme měli nahajky*[102] *na zádech; to byla cesta neuvěřitelná. Já jsem nevěděl, že v tu dobu válčila naše republika s Polskem o Slezsko.*[103] *Já jsem myslel, že když řeknu, že jsem Čech, tak že mě pustějí. Bohužel jsem si pohoršil.*

Přivedli nás do Berdičevo[104] *a tam už byl zajatecký lágr, tak nás tři dali zvlášť do strážní vedle lágru. Přemejšlel jsem, jak bych utekl. Až žádám posta, aby mě pustil na velkou stranu. Poněvadž umím perfektně polsky, oni mě pustili, šel jsem do křoví a vtom se spustila velká střelba z pušek. Polská hlídka střílela po uprchajícím bolševikovi; pravděpodobně musel být nemocný, poněvadž v tu dobu moc zuřil tyfus a on z horečky utekl. Já jsem využil té příležitosti a zpozoroval jsem, že ten strážný na mě zapomněl a plažmo po bruz*[105] *sem se dostal mezi řádky brambor, tak jsem unikl vyšetřování a možná smrti. Dostal jsem se na cestu, opatrně jsem šel za frontou směrem k Machnovce – to je malé městečko 12 kilometrů od Nikolajevky, kde působil můj bratr Franc. Šedesát kilometrů bez jídla, jenom vodu, tak jsem byl vysílenej, že jsem si sedl na příkop slabostí; bylo to asi tři kilometry od Nikolajevky. No jak lidé jezdili, tak se stavili u mého bratra v hostinci a vypravují, že „tam leží mrtvý váš bratr". Bratr Franc zapřáhl koně a přijel až ke mně, nemohl mě vzbudit ze mdlob. A někdo poradil, aby mně natřel ústa kořalkou. Tak se stalo. Bratr mě zachránil život. Já jsem teprva se probral na posteli ze spánku a koukám, že jsem u bratra France. Švagrová Marie uvařila čaj, a tak pomalu jsem se zotavoval. To byl můj zážitek z polského zajetí. Takový byl můj život v ruské revoluci.*(3)

Poláci byli vypuzeni bolševiky, ty zase ohrožovali ukrajinští nacionalisté: petljurovci,[106] machnovci[107] aj.: *...vzhledem, že vláda bolševiků nebyla na Ukrajině silná, tak měla pásmo po obou stranách dráhy 15 km. Tím pádem*

existovaly tyto skupiny (partyzánština), a to trvalo skoro 3 roky. V tu dobu nejvíce byli škodný zemědělci, poněvadž kdo přišel, každý bral. A kór na to byli moc poškozovaný Češi, poněvadž byli dobře situovaný. Dráha v tu dobu byla [v] moc špatném stavu, osobní vlaky takřka nechodily,[108] *vozy se nevytápěly, poněvadž nebylo čím, slovem se to nedá vypodobnit. Zaměstnanci dráhy žili ze spekulací anebo co odcizili, v tu dobu peníze neměly žádnou cenu, poněvadž každá vláda měla své peníze a jak ustoupila nebo byla poražena, tak na druhý den neměly cenu. A co bylo, odvážní obchodníci, tak se kupovalo za obilí nebo za zboží, o které byla velká nouze. Továrny nepracovaly, a když, tak s velkou obtíží, samá výměna. Když se utvořila sovětská vláda v čele s Leninem, tak se poměry normalizovaly. V letech 1921 a 1922 v Rusku byl velký hlad, poněvadž bylo velké sucho, jak na Ukrajině, tak na Povolží. V tu dobu Lenin povolil NEP (to jest soukromé podnikání).*[109] *Já jsem cítil nejistotu na dráze, tak jsem se uchýlil do obce Nikolajevka, kde byl můj bratr Franz, se tam oženil a už tam si zavedl obchod řeznictví a hostinec. V roce 1922 na podzim už po polních pracích nebylo co dělat, tak jsem už přemýšlel něco pro sebe. Tak jsem začal na nádraží Holendry obchodovat, tak jsem načal pro sebe.*(3)

Ukrajina byla zmítána i protižidovskými pogromy, které organizovali Poláci, Ukrajinci i jiná *sebranka*: *Taky byl případ, kdy přišly bandy do Samorodky – je to židovské městečko s 2 000 obyvateli – a žádaly, aby jim město obstaralo pro koně pokrm a tak samo pro mužstvo, a než přišla ostatní banda, tak Židi viděli, že to nevykonají. Tak si zachraňovali život útěkem, až také přišli až na Nikolajevku, kde se uchýlili u mého bratra France na půdu. To městečko je asi 12 kilometrů od Nikolajevky. A tak brat uschoval asi 20 lidí na půdě domu. Byli tam asi tři dni, jelikož Židé měli rádi Češi, poněvadž s nima obchodovali.*

Pomoc bratra Františka později zachránila Karlovi život, jak o tom svědčí následující příhoda: *V roce 1922 jsem měl obchod na stanici Holendry, vzdálené od Nikolajevky 9 kilometrů. V tu dobu ještě nebyly normální poměry na Ukrajině. V tu dobu ještě řádil vojenský komunismus, tak se obchodovalo všelijak. V tu dobu šly obchody odvážným lidem a z těch jsem byl já. V zimě 1922 navečer přijel komisař do krámu a ptal se: „Vy jste Holý Karel?" Já odpovídám: „Ano." A se ani neomluvil a říká: „Jdem se mnou do světnice!" Já už jsem viděl, že je zle, že to bude zatýkání. Byl jsem asi půl roku ženatý, to víte, žena celá přestrašená [šla] na nádraží k přednostovi nádraží, že mě zatkli. To víte, každý tu dobu od takových případů utíkal, tak přednosta poslal pokladníka do mého krámu pro něco. A pokladník se ptá, kde je Karel Francovič. Má žena odpověděla, že v pokoji, on šel ke mně, ale post ho nepustil.*

To víte, to byl poplach po celém nádraží, jelikož tam bylo málo čísel, tak to byla osada obce Holubovky, asi půl hodiny cesty. Občani této osady dali znát

předsedovi obce, co se na nádraží děje, že přijel komisař okresu a že Holý je zatknutý. Předseda obce ihned přišel a ptá se po mně. Manželka uplakaná povídá, že [jsem] v pokoji. On se neptá a přímo jde do mého pokoje. Post ho nechtěl pustit, on se odvolal, že je předseda obce a že on musí vědět, co se děje v obci. Tak komisař dal pokyn, aby ho pustil. Já jsem byl jakorát ve výslechu. Komisař mu říká: „Jaký ste předseda, že nevíte, že tenhle darebák tady zásobuje bandy, které tady terorizují občany?" On si přised; byl jsem moc rád, že aspoň někdo mně může něčím pomoct. Na dotazy odpovídám: „Možná vůdce partyzánů ke mně do krámu chodí, ale já nemám žádného tušení." No, komisař se mírnil a předseda mně šel na ruku, až to došlo natolik, aby mě neodvážel a nechal mě doma do rána. A tak mě předseda vzal pod vlastní odpovědnost, že ráno se dostavím do kanceláře komisariátu. S tím komisař odjel. To víte, vše, co se dalo, se ďálo, abych [nebyl] zatknut.

Ve městě bylo vše vzhůru, že Čecha Holýho [z] nádraží Holendry zaharestovali.[110] *Tento komisař měl židovskou ženu a sám byl také Žid, a v tu dobu [bylo] vše možné. Bratr Franc se dozvěděl, co se se mnou děje, vše zařídil v městě Samorodka, jenom aby mně zachránil život. Přijel jsem do Samorodky v 9 hodin ráno, přichazil*[111] *do kanceláře komisaře, on tam ještě nebyl. Při příchodu ani nepozdravil a přímo před personálem se vyjádřil: „Jste banditem.*[112] *Sepíšeme protokol." To víte, jak mi bylo. Já jsem se vymlouval, jak jsem mohl, ale nic naplat, pořád jsem byl bandit. A už když jsem neměl východisko žádné, tak jsem ho požádal, ať se zeptá kohokoliv na mě, jestli já jsem v něčem podezírán, jako obchodník prodávám každému. On mi říká: „Koho?" Já říkám: „Koho chcete." Tak on říká milicioneru pozovi skrze okno [jméno] toho občana." Tak on vyšel ven a zavolal ho. Byl to Žid. Komisař se táže toho svědka, jestli mě zná. On povídá: „Jakpak bych ho neznal, to je Čech z nádraží Holendry." A přitom povídá: „To moc dobrý lidé, Češi, zrouna on i jeho brat na Nikolajevce nám zachránil životy, když nás pronásledovaly bandy." A zas nařizuje milicionářovi (pozovi) [přivézt] někoho jinýho. Tak přišel druhý Žid, dal totéž dobrozdání. Když [komisař] viděl, že se to zakládá na pravdě, tak sepsal protokol, že nesmím opustit místo pobytu, jenom okolo nádraží. Já mu na to říkám: „Soudruhu komisaři, to nejni možné, já potřebuji dělat nákupy, hned do Vinice*[113]*, to je 20 km, a [do] Kazatina*[114] *20 kilometrů. Jak to mám zařídit?" On trochu přemýšlel a říká sekretáři přípis předsedovi obce Holubjanky, aby každé moje vzdálení hlásil, odjezd a příjezd z nákupu. A jsem to ďál do jara a na jaře jsem ten obchod prodal i s domem za pakatel a přestěhoval jsem se do Nikolajevky k pantátovi, k rodičům mé ženy, a tak jsme celý léto společně hospodařili.*(3)

Jelikož poměry se uklidňovaly, soukromý obchod byl na úsvitě. Tak říkám svému pantátovi, totiž manželčinu otci, že bych rád něco podnik. On na to poví-

Portrét Karla Holého z 20. let na Ukrajině.

dá: „No dobře, ale co?" „No," říkám, „tatínku, byl jsem v Kazatině (20 km od obce Nikolajevky), že tam se už prodává na bazaru volně maso a sádlo."(3)

Kazatin je město ve vinnycké oblasti. Karel Holý, který se tam přestěhoval roku 1923, si ve městě založil řeznictví a uzenářství. *Načal jsem živnost uzenářskou od píky, jelikož to bylo v tu dobu, kdy bylo povoleno soukromé podnikání. Jelikož toto město mělo s přidruženými obcemi asi deset tisíc obyvatel a veliké nádraží a nebylo vůbec uzenářství, tak šly obchody dobře. Nejdříve jsem pracoval sám, potom se přidružil bratr Franc, tak jsme byli už 4 k práci: moje žena byla v krámě, švagrová vařila a já s bratrem jsme se starali o obchod. A tak to šlo moc dobře, začal jsem sám a [když] končil NEP 1929, jsme měli 12 lidí v zaměstnání včetně mé rodiny a bratra, no bylo k tabuli 16 lidí.*(3)

V roce 1922 zemřel otec K. Holého. Usadil se kdysi v městě Brajlově, což bylo katolické poutnické místo jako například Vambeřice v Kladsku. V městě byl pravoslavný klášter a katolický kostel, ohrazený, mimo něhož však nebylo možno vykonávat katolické církevní obřady. ...*můj otec se usadil v tomto místě poutnickým, byl tam až do svého stáří, kde zemřel a byl pochován na katolickém hřbitově s nápisem českého znění Zde odpočívá František Holý, rozený roku 1853 v Čechách, 1922 zemřel.*(3) *Můj otec byl vlastenec a dycky, když nám dětem vyprávěl o Čechách, o naší krásné vlasti, dycky plakal, bylo nám ho líto. Zpíval české národní písně a někdy vyprávěl o šestašedesáté vál-*

ce, jak byl malým chlapcem, jak ho Prušáci hodili do studánky, aby jim podával vody nabraných do šálku, když táhli unaveni žízní.(2)

Rozvíjející se prosperující živnost lákala různé poberty a kriminální živly: *V roce 1925 jsem byl okraden, vloupali se do mého krámu, pod základ, a odcizili mi zboží. No, to jsem ani tak nelitoval, ale měl jsem tam kapesní hodinky po otci, jaká památka, to jsem litoval. Krám jsem měl mimo dům a provozovnu. Druhý případ oloupení byl už horší.*

V roce 1927 jsem jel se svým potahem a s druhým potahem jel nákupčí státního zásobovacího nákupu společně. Asi o 9. hodině ranní [v] říjnu měsíci nás přepadli tři převlečený chlapi do ženského obleku na cestě a měli bambitky schovaný pod šatama, a když se s námi srounali, tak vytasil na nás. Vystoupily ruce nahoru, vzali mi koně i tomu nákupčímu a přikázali, abychom si lehli do vozu obličejem do vozu. Zavezli nás do rokle, prohlídali kapsy, vybrali peníze a tašky a oblek vrchní (burku)[115] *a museli jsme se položit obličejem na zem. Nasedli na naše povozy a ujeli k lesu. Na to se dívali usedlíci, kteří dělali na řepě asi tři sta metrů. Z obavy nešli na pomoc, poněvadž se báli pomsty, že by byla na ně spáchána.*

Za hodinu jsme se zvedli, ohlédli, naše potahy byly už pryč. A co teď? Já osobně jsem nechtěl nic podnikat, poněvadž jsem se obával pomsty. Ale můj spolujezdec povídá: „No, co nám se stane, nic. A já mám státní peníze, čím se ospravedlním? Musíme to hlásit na milici." A tak jsme šli pěšky do stanice milice. Bylo to malé židovské městečko. To víte, byl poplach, sepsání protokolu a potom že musíme společně s milicí po stopě hledat zloděje. Já osobně jsem neměl moc velké chutě, ale kvůli tomu nákupčímu jsem musel. To si představte třicet kilometrů od domova, v cizině a všelijakých roklích a lesích hledám svůj potah, milice se zbraní a my s holýma rukama v rokli hledat svůj potah. Po těžkém hledání s milicií sme narazili na můj první vůz, převrácený, bez koní. Náčelník milice povídá: „Jdem dál." Tak [jsme] šli dál po stopě, narazili jsme na druhý vůz s koňmi zapřaženými v houští, tak jsem musel v rukou obrát[it] potah a jezdci milicionáři po stopě jeli dál. Už se stmívalo, museli jsme nocovat v tom městečku, co byl štáb milice. Představte si tu podzimní noc dlouhou, takové chatrče. My jsme nespali s tím nákupčím v tu noc vůbec, poněvadž kdyby přišli ty chlapi, dobře [se] opřeli, tak by vyvrátili dveře s futrama. Ráno jsme byli volaný do kanceláře milice a tam už měli ty chlapy chycený, jenom náčelník milice chtěl vědět, jestli je poznáme. A já jsem nechtěl tyto lupiče vůbec poznat, ale ten nákupčí byl nucen je poznat, poněvadž mu šlo o vlastní kůži. Tak jednoho poznal a to náčelníkovi stačilo. Nás propustili, ale ten poplach v našem městě a kór mé rodině. Holýho vokradli a zabili, poněvadž v tu noc jsem nebyl doma. Při prohlídce těch lupičů našli v jejich domě mou tašku a kožich. A tak[y] též toho nakupovače našli jeho věci.

Za tři dni zase dostáváme obsílku, abychom se dostavili k výslechu do města Ružino na 9 hodin ranních k poznání svých věcí, co jsme museli učinit. Do toho Ružina je 40 km, drahou se musí 30 kilometrů a 10 kilometrů lesem. Představte si: v noci, nikdy jsem tam nejel ani ve dne. Vlak v tu dobu jezdil jednou za 24 hodin. Když jsme přijeli do Ružina, zase v noci, ten pocit jste cítili na kůži, brzy-li někdo vypáčí dveře a pobije nás, aby nebylo svědectví. Ráno jsme přišli na milici a náčelník milice nám okazuje naše věci, samo se rozumí poznali. Za měsíc byl soud [v] okresním městě Berdičevě. Soud byl pouze pro svědky a postižené a příbuzné. Při vstupu do soudní místnosti jsme žasli, veliký stůl prostřený červeným plátnem, na stol položeny dvě pistole. Usedli jsme, načal soudní proces. Ten pocit: přivedli obžalovaný, jenom kost a kůže, po výslechu rozsudek, vůdce okamžitě zastřelili a dva dostali deset let vězení. A po příchodu doma jsme uvažovali místo usedlosti změnit.(3)

Rozmach závodu byl zastaven změnou postoje sovětské vlády vůči podnikatelům po skončení NEPu. *Na začátku obchody šly moc dobře, už se platily daně, nebylo k poznání, že byla válka a revoluce. Po tom suchu rodilo se dobře, obchody šly moc dobře, zaplatil jsem daně a tak to šlo až do roku 1929. V roce 1929 před velikonočními svátky, kdy v Rusku to jsou největší svátky a ruský lid rád popije a pojí po tom čtyřicetidenním půstu, přišel z okresu finanční úředník s náčelníkem milice a komisařem a požádali mě o živnostenský list. A celá ta komise a komisař mi praví: „Tak, soudruhu, dnešním dnem se váš závod uzavírá. Končila se pětiletka, opusťte obchod.“ Poněvadž jsem [měl] krám ve městě a byt a závod na kraji města z důvodu požáru a zdravotních. A tak – co dělat! Zboží a zásoby bylo, poněvadž jsem se připravoval na ty velikonoční svátky. Dal jsem hlavu dohromady a jel jsem do Moskvy na náš konzulát, poněvadž jsem byl Čechoslovák cizinec. Přijdu do Moskvy na náš konzulát a hlásím u konzula, co se mi stalo. Byl jsem informován. Podle dohody československé a ruské dohody, že majetek získaný v době sovětské vlády nepodléhá ani konfiskaci, ani rekvizici.* (2) Na konzulátu také K. Holému řekli, že se musí hlásit v Charkově (bylo to tehdy hlavní město sovětské Ukrajiny), poněvadž bydlí na Ukrajině, *a tam je ukrajinské obchodní ministerstvo obchodu a tam že bude má věc kladně vyřízena.*

Když jsem jel poprvé do Moskvy, tak jsem chtěl ject rychlíkem. U pokladny mně pokladník říká, že rychlíky jsou pouze pro vyšší státní zaměstnanci a pro cizinci. Byl jsem překvapený, osobním vlakem by mi to trvalo šest dní a možná více, rychlíkem to trvalo 38 hodin. V tu dobu ještě po revoluci nebyla ještě dráha v pořádku, aby bylo vyhověno všem občanům Ruska. Já jsem si momentálně vzpomněl, že jsem cizinec, tak jsem šel opět k pokladně a žádám o jízdenku. A pokladní mi říká, že už mi řekl, že nejsou místa pro soukromníci. A já mu říkám, že pro cizinci že jsou, a tak mu ukazuju, že mám pas ČSR. A říká:

„Chorošo," a jde [k] náčelníku stanice, hned se vrátil a byl překvapený, že jsem cizinec a jízdenku mi vydal. Ale musel jsem zaplatit místenku i jízdenku o sto kilometrů dozadu, poněvadž tam se uvolnilo místo místenky.

Je pravdou, rychlík byl vybavený plným komfortem. Při nástupu do vozu musel jsem jak peníze, [tak] doklady odevzdat průvodčímu vozu, on je uschoval do trezoru a [o] nic jsem se nestaral, vše bylo zaopatřeno, jak lůžka, tak jídlo, samo se rozumí za zaplacení hotovosti až do Moskvy. Dostal jsem se do kupé, kde byla ruská expedice, která jela z výzkumu z Kavkazu, a tak jsme se rozhovořili, že mi vyprávěli, že na Kavkaze jsou kraje, že nevědí, že už car nejni; bylo to už dvanáct let po svržení cara.

Když jsem přijel do Charkova ohledně uvolnění mého závodu, tak jsem šel na obchodní ukrajinský komisariát. A tam mě milicionář nepustil, že nemám propustky. Tak si říkám v duchu: Co teď, kam teď? Žádný známý. Myšlenky dohromady a vzpomněl jsem si na pivovar, že tam bude zajisté nějaký Čech. A pravda, přijdu do pivovaru s izvoščíkem[116] přímo na dvůr a vylezu z bryčky. A vidím pěkného pána, tak jdu k němu a zdravím ho porusky a žádám, jestli tady není nějaký Čech. On mi odpovídá: „Ano, já jsem Čech." A to byl sládek pivovaru. Tak byl moc rád, že vidí krajana a zve mě hned do svého bytu. Představuje mě své ženě a říká: „Hned dej na kafíčko." A říká: „Co vás sem donutilo, anebo co sháníte zde v Charkově?" A tak mu to vše vše vypravuju, můj postoj. „Dobře, my tu máme jednoho Čecha, on je u partaje, možná že vám to zajistí." A tak se stalo, on ho zavolal a já mu vyprávím, co potřebuji. On povídá: „Dnes máme schůzi, tak já se o to postarám." Na druhý den ráno ještě jsem spal, on přišel [s] propustkou, tak jsme šli společně na ten innostranny obchodní komisionariát[117], no už jsem nepotřeboval propustku. Jsem vše zařídil a vysvětlil tomu komisaři, on mě ubezpečil, že to vše zařídí, jednal se mnou moc zdvořile.

Po příjezdu domů jsem na druhý den jel do okresního polkomu[118] do Berdičevo. Tam už vše bylo telegraficky zařízeno. Představuju se okresnímu komisařovi, byl to Žid. A on říká: „Tak vy jste si jel do Charkova stěžovat?!" Já mu na to říkám: „Ne do Charkova, až do Moskvy!" Už jsem se nebál, poněvadž jsem stále žil při tom režimu v nejistotě jako legionář. Na druhý den přijíždí na fiakru náčelník milice, důchodkový inspektor a okresní obchodní inspektor s účetním. Když spatřila služebná, že se zastavila drožka před mým domem, tak uďála povyk: „Chazjajin,[119] milice je tady!" Já jsem byl klidný. Přivítal jsem je, aby zašli dál do pokoje. Oni mi poděkovali a říkají: „Půjdem shlídnout váš obchod." Tak jsem zavolal vedoucího mého závodu, aby šel taky, poněvadž jsem byl upozorněn, jestli není nějaké zboží zkažené, poněvadž bylo šest dní vše uzavřeno. Jak v sklepě, v lednici, v skladišti bylo vše v pořádku, až na krám. Samo se rozumí, že tam to nebylo v pořádku, poněvadž tam bylo měkké zboží. Ptají

se mě: „Co hodláte dělat?" Já jim odpovídám, že s tím nemůžu nic dělat, až to prohlídnu. Říkám vedoucímu: „Vemte to zboží do dílny, omyjte ho, přeuďte a budem vidět." Komise uďála protokol a byli moc rádi, že jsem nepožadoval ztratné. A [já] zase byl rád, že to tak dobře dopadlo, poněvadž kdyby jsem byl jejich příslušníkem, tak mě ještě zavřeli. Veškeré zboží jsem dobře prodal, poněvadž lidi byli na zboží zvyklí. O zboží byla velká nouze. Nebylo na okolí 50 km zdálenosti takového uzenářství.(3)

Karlu Holému však začalo být jasné, že situace se bude na sovětské Ukrajině zhoršovat, a proto se rozhodl vrátit do země svých předků, do Československé republiky. *Prodával jsem, pokud zásoby stačily. A už jsem se připravoval na odjezd do vlasti. Na svůj závod si sjednal dohodu notářskou, že švagrová, která bydlí v Nikolajevce, je správcem domu i celého hospodářství. Majetek jsem mohl prodat – ale komu? Ony úřady myslely, že budu u nich zaměstnán a že to povedu dál, s tím jsem nebyl srozuměn. A tak jsem volil jet do své vlasti a tak jsem končil své vlastnictví.* (2)

Příprava na cestu do vlasti byla volná, ale obtížná z důvodu toho, že po mně chtěli, abych se stal vedoucím mého závodu; mně bylo ztěžováno, abych dostal vízum. Potřeboval jsem mít od úřadu potvrzení: za prvé od soudu, za druhé jestli nejsem v nějakém vyšetřování, za třetí mám-li zaplacené daně. A to mně právě ztěžoval finanční inspektor Bondarenko. Trvalo to tři měsíce, než jsem dostal toto potvrzení, ale se všelijakými okolnostmi a protekcí. Já jsem nechtěl vyjádřit, že chci jet do vlasti, jsem se obával, že by to mohlo být osudným. Zaměstnanci jsem vydržoval celé tři měsíce do mého odjezdu do vlasti. Manipuloval jsem, že vstupuji do Spolku uzenářů (artěl) v Moskvě, jinak by bylo mé a bratrovo odcestování do vlasti ztěženo. Po obdržení všech dokladů a víz jsem chtěl udělat večírek na rozloučenou, což jsem nedočinil, poněvadž by mi finanční inspektor neumožnil odject do vlasti.

21. srpna jsem vyjel z Kazatina, kde jsem působil od roku 1923 [a] provozoval živnost uzenářskou se svým bratrem Francem. Aby nebylo náš odjezd do vlasti [poznat], tak jsme nenápadně vybavili naše ženy, zavezli na dráhu povozem a sami jsme s bratrem šli pěšky na nádraží. Bylo o jedenácté hodině noční. Samo se rozumí, vedoucí restaurace nádražní Kuzma se ptá, kam jedeme se zavazadly. Já mu říkám, že do Moskvy, a popíjelo se vesele. No[120] *když byl třetí zvonek, co bylo zvykem v Rusku na dráze, tak platím číšníkovi útratu a hlásím, že jedu na rodinu, do vlasti. Utíká to hlásit vedoucímu Kuzmovi, že Holý jede do Československa. Přibíhá k vlaku a pláče a loučí se s námi a říká: „Ščastní lidé, kdybysem já tak mohl s vámi jet." Byl to velký ukrajinský vlastenec. Vlak se hnul a jedeme k stanici Holendry, kde nás už očekávali naši přátelé a rodiče mé ženy. Vlak má stání 5 minut. Už stál 15 minut a to bylo loučení, pláče, což se na to dívali usedlíci okolí. A na to přichází vlakvedoucí*

a povídá mi, už zpožďuje 10 minut, náš přednosta stanice říká: „Snad to strojvůdce nažene," a byl odjezd.(3)

K ránu jsem přijel na hraniční stanici Voločisk.[121] *Na celnici jsem důkladně byl prověřen a ošacován, co se nestalo ani mému bratrovi a jeho ženě a mé ženě. Byl jsem si vědom, že kdyby něco našli, byla záminka mě zadržet a Bůh ví, co by se stalo. Po příjezdu polského vlaku jsem nastoupil [s] celou rodinou i zavazadly, které [byly] podle celního řádu; bylo vše v pořádku. Vlak s cestujícími provázelo H(G)PU až na neutrální zónu. Na neutrální zóně nás přebrala polská žandarmerija. Po prohlídce vlaku jsem poklekl a modlil se ... [pak] jsme sedli do polského rychlíku a jeli jsme až na naše hranice, tam nás neprohlíželi, jen na pasy dali razítka.*[122] *Cestující nám dali přednost, dali nám celé kupé, a tak jsme jeli až do Pardubic. Tam jsme vylezli a čekali na vlak, který jel na Jaroměř. Dali jsme si oběd a poslední dolar jsem rozměnil, poněvadž sovětský úřady mi daly pouze 10 dolarů na pas.*

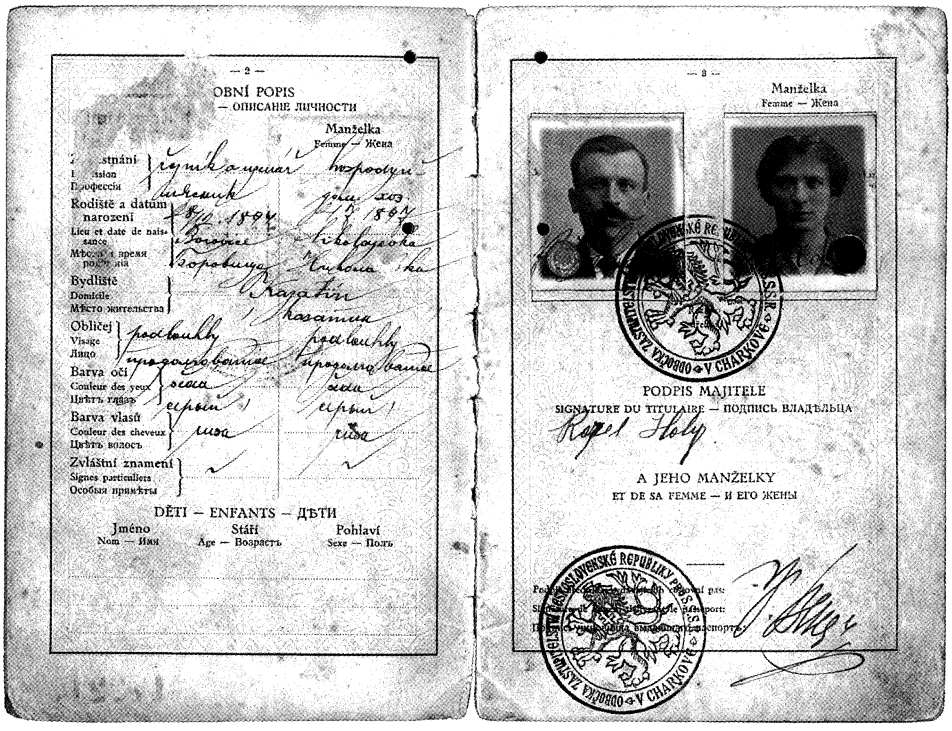

Pas Karla Holého a jeho manželky, který jej v roce 1945 zachránil před deportací do SSSR.

Rodina Holých po příjezdu do Československa v r. 1929. Zprava: legionář K. Holý, s manželkou Alžbětou a synem Miloslavem, sestra manželky Božena Šímová s manželem Františkem a synem Konstantinem.

Tak jsem přijel [do] Josefova k mé sestře, která se provdala za Stanislava Polívku. Polívka tehdáž [byl] jako zajatec v I. světové válce, který v roce 1918 odjel do vlasti. U sestry jsem byl 4 měsíce bez zaměstnání. To víte, bývalý majitel takového závodu a nezaměstnaný. Jelikož jsem byl jako legionář, můj švagr to oznámil legionářské jednotě v Jaroměři, byl jsem přijat za člena. Po doporučení jednoty legionářské jsem dostal zaměstnání ve Dvoře Králové u pana Jarolímka. Jelikož jsem chtěl provádět řemeslo uzenářské, tak jsem musel prodělat zkoušky, sice provizorní. Poněvadž v Rusku to nebylo nutné, tam jsou řemesla volná.

U pana Jarolímka jsem byl jako člen rodiny, vážený jako kolega. A též [v] jeho závodě dělníci se mnou velice dobře zacházeli. Nebylo to pro mne a mou rodinu tak lehce snesitelné být [v] takové situaci. Po osmiměsíční přestávce jsem začal živnost uzenářskou a řeznickou ve Stěžerách s filiálkou v Těchlovicích,[123] *kde jsem začal v roce 1930 v hostinci u paní Hýskové. Byla [to] pro mě těžká zkouška, neznajíce poměry jak v živnosti, tak v obchodě. Ale musím říct, že mi bylo přáno, jak ze strany drobných lidí, tak rolníků a zvlášť ze strany Hýskových, paní domácí.*(3)

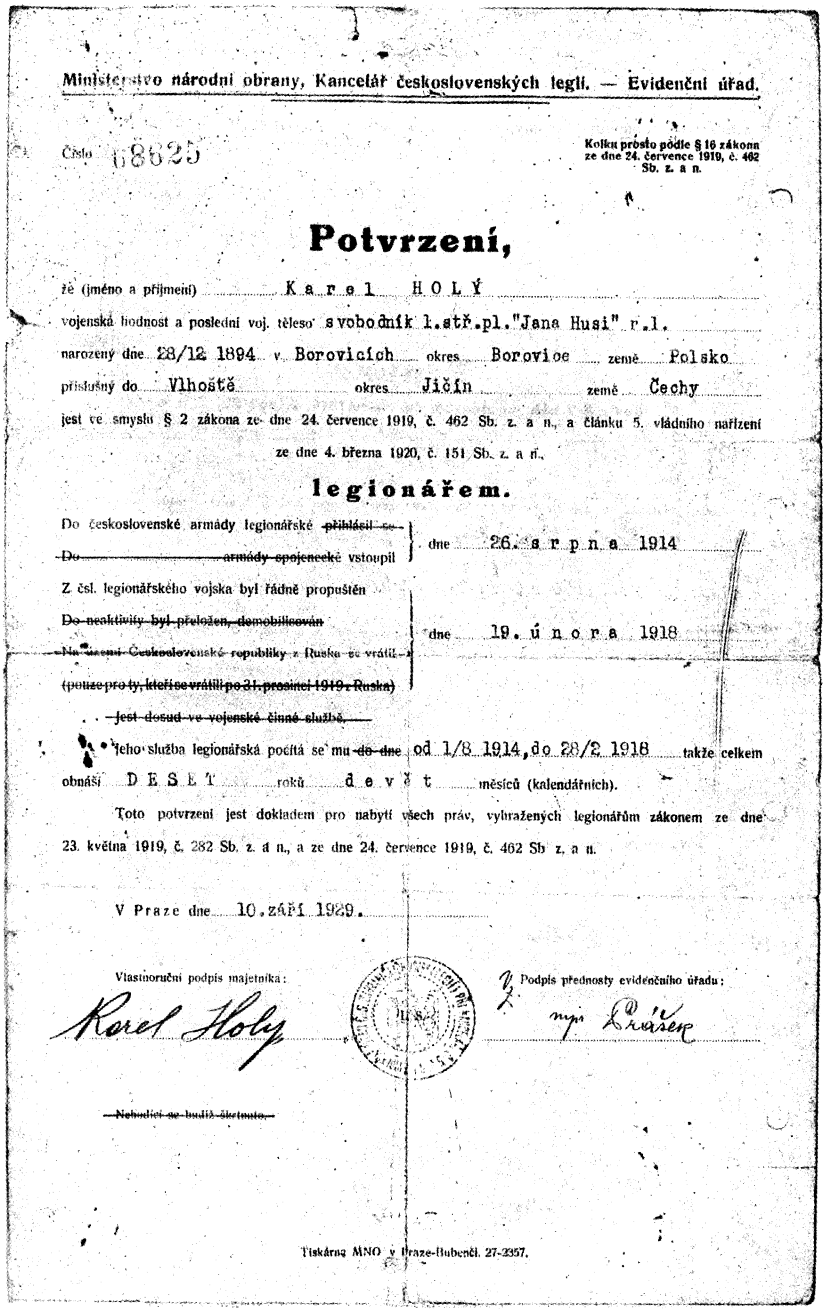

Ministerstvo národní obrany, Kancelář československých legií. — Evidenční úřad.

Číslo 08625

Kolku prosto podle § 16 zákona ze dne 24. července 1919, č. 462 Sb. z. a n.

Potvrzení,

že (jméno a příjmení) Karel HOLÝ

vojenská hodnost a poslední voj. těleso svobodník 1.stř.pl."Jana Husi" r.l.

narozený dne 28/12 1894 v Borovicích okres Borovice země Polsko

příslušný do Vlhoště okres Jičín země Čechy

jest ve smyslu § 2 zákona ze dne 24. července 1919, č. 462 Sb. z. a n., a článku 5. vládního nařízení ze dne 4. března 1920, č. 151 Sb. z. a n.

legionářem.

Do československé armády legionářské ~~přihlásil se~~ ~~Do armády spojenecké~~ vstoupil dne 26. srpna 1914

Z čsl. legionářského vojska byl řádně propuštěn ~~Do neaktivity byl přeložen, demobilisován~~ ~~Na území Československé republiky z Ruska se vrátil~~ ~~(pouze pro ty, kteří se vrátili po 31. prosinci 1919 z Ruska)~~ dne 19. února 1918

~~jest dosud ve vojenské činné službě.~~

Jeho služba legionářská počítá se mu ~~do dne~~ od 1/8 1914, do 28/2 1918 takže celkem obnáší DESET roků devět měsíců (kalendářních).

Toto potvrzení jest dokladem pro nabytí všech práv, vyhražených legionářům zákonem ze dne 23. května 1919, č. 282 Sb. z. a n., a ze dne 24. července 1919, č. 462 Sb. z. a n.

V Praze dne 10. září 1929.

Vlastnoruční podpis majetníka: Karel Holý

Podpis přednosty evidenčního úřadu: mjr. Kružík

~~Nehodící se budiž škrtnuto.~~

Tiskárna MNO v Praze-Hubenči. 27-2357.

Legionářské potvrzení Karla Holého, vydané 10. 9. 1929, o jeho službě v československých legiích.

V Těchlovicích nám bylo moc přáno, a to nejvíce ze strany Hýskových a Klazarových. Paní Hýsková byla tak uznalá, kde mi pronajala krám, dílnu a porážku a jiné příslušenství za metrák masa ročně, co byl pakatel. A navíc jsem dával zákusky ve své režii, zákusky až do hostince a i o zábavách a ještě ze začátku dával k jídlu chléb, takže vlastně jsem nájem měl zdarma. V tom roce také začal pan Ledvinka, řezník z místní obce Těchlovice. Ze začátku ze strany zaměstnanců přáli Ledvinkovi, ale [po] několika letech Ledvinka zanechal řeznictví a tak jsem vobstál...

A tak jsem vynikl, že v roce 1938 jsem koupil parcelu od pana Košťála Josefa z Těchlovic u lesa, 1939 jsem oplotil parcelu a pomalu jsem načal připravovat stavební materiál na stavbu. V roce 1940 jsem v červnu načal stavět rodinný domek, v tom roce v 11. listopadu už jsem se přestěhoval do svého domku, byl to rekord. Obchody šly dobře, kór za války. Štěstí mi přálo a také lidi mi přáli. A na to přišla zákeřná nemoc mé manželky, která churavěla rok, odešla na věčnost 1949, jsem [ji] pochoval na hřbitov Libčany, kde odpočívá [ve]

Legitimace Kruhu starodružiníků v Praze.

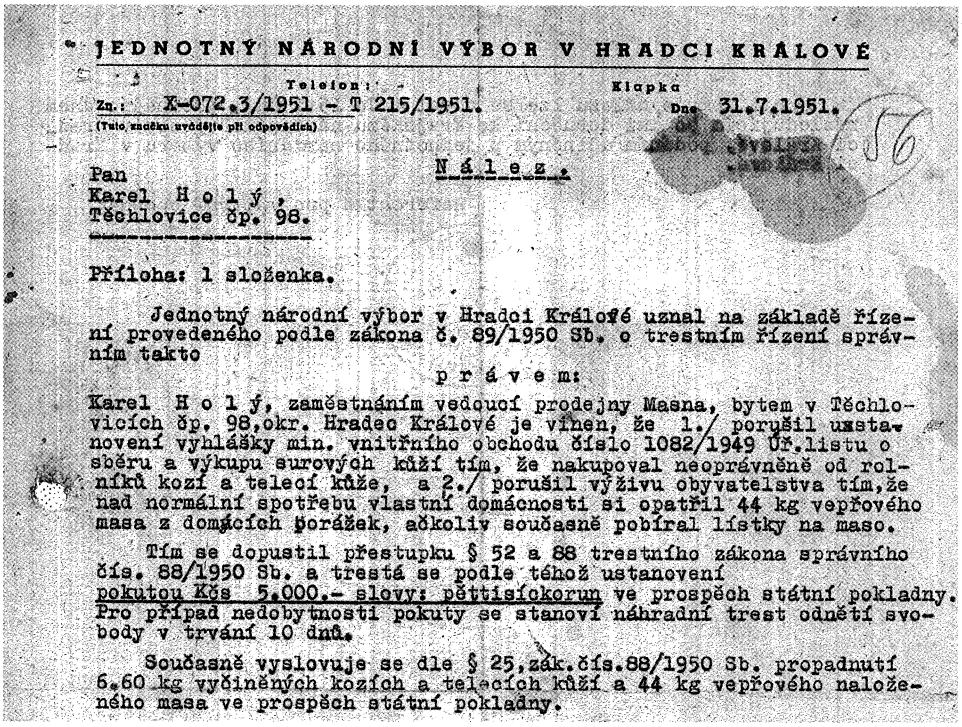

JEDNOTNÝ NÁRODNÍ VÝBOR V HRADCI KRÁLOVÉ

Telefon: Klapka

Zn.: K-072.3/1951 - T 215/1951. Dne 31.7.1951.

(Tuto značku uvádějte při odpovědích)

Pan
Karel H o l ý ,
Těchlovice čp. 98.

N á l e z .

Příloha: 1 složenka.

Jednotný národní výbor v Hradci Králové uznal na základě řízení provedeného podle zákona č. 89/1950 Sb. o trestním řízení správním takto

p r á v e m:

Karel H o l ý, zaměstnáním vedoucí prodejny Masna, bytem v Těchlovicích čp. 98,okr. Hradec Králové je vinen, že 1./ porušil ustanovení vyhlášky min. vnitřního obchodu číslo 1082/1949 Úř.listu o sběru a výkupu surových kůží tím, že nakupoval neoprávněně od rolníků kozí a telecí kůže, a 2./ porušil výživu obyvatelstva tím,že nad normální spotřebu vlastní domácnosti si opatřil 44 kg vepřového masa z domácích porážek, ačkoliv současně pobíral lístky na maso.

Tím se dopustil přestupku § 52 a 88 trestního zákona správního čís. 88/1950 Sb. a trestá se podle téhož ustanovení pokutou Kčs 5.000.- slovy: pětitisíckorun ve prospěch státní pokladny. Pro případ nedobytnosti pokuty se stanoví náhradní trest odnětí svobody v trvání 10 dnů.

Současně vyslovuje se dle § 25,zák.čís.88/1950 Sb. propadnutí 6.60 kg vyčiněných kozích a telecích kůží a 44 kg vepřového naloženého masa ve prospěch státní pokladny.

V r. 1951 byl Karel Holý potrestán za neoprávněný výkup surových kůží.

věčném spánku. Budiž [jí] zem česká lehkou, tak jsem ovdověl. Můj syn Miloslav v tom roce narukoval na prezenční službu do Hradce Králové, a tak jsem byl sám. Tři roky, to byla strašná rána pro můj osud.(3)

V roce 1949 jsem ovdověl, což byla největší ztráta mého života. Syn Milek na vojně a já jsem byl sám. Po odbytí prezenční služby se oženil, po třech letech jsem přesídlil na Horní Přím.[124] *V roce 1950 mně byla odňata živnost z příkazu vládního zákona. A tak jsem se stal zaměstnancem Masného průmyslu, potom n. p. Pramen Jednota, a nakonec to bylo nesnesitelný, tak jsem uzavřel živnost. Přebrala to snacha, manželka syna. Sám jsem nastoupil do služeb výkupního zemědělského závodu jako vykupovač dobytka. Zde jsem byl od 1953 roku do roku 1963. Pak jsem změnil místo do výkupního závodu Zelenina v Kuklenách, potom do školního statku Stěžery. Ukončil jsem zaměstnání jako hlídač v kravíně na Horním Přímu 1. 11. 1969. Jako důchodce chodím na brigádu do školního statku s důchodem 800 Kčs.*

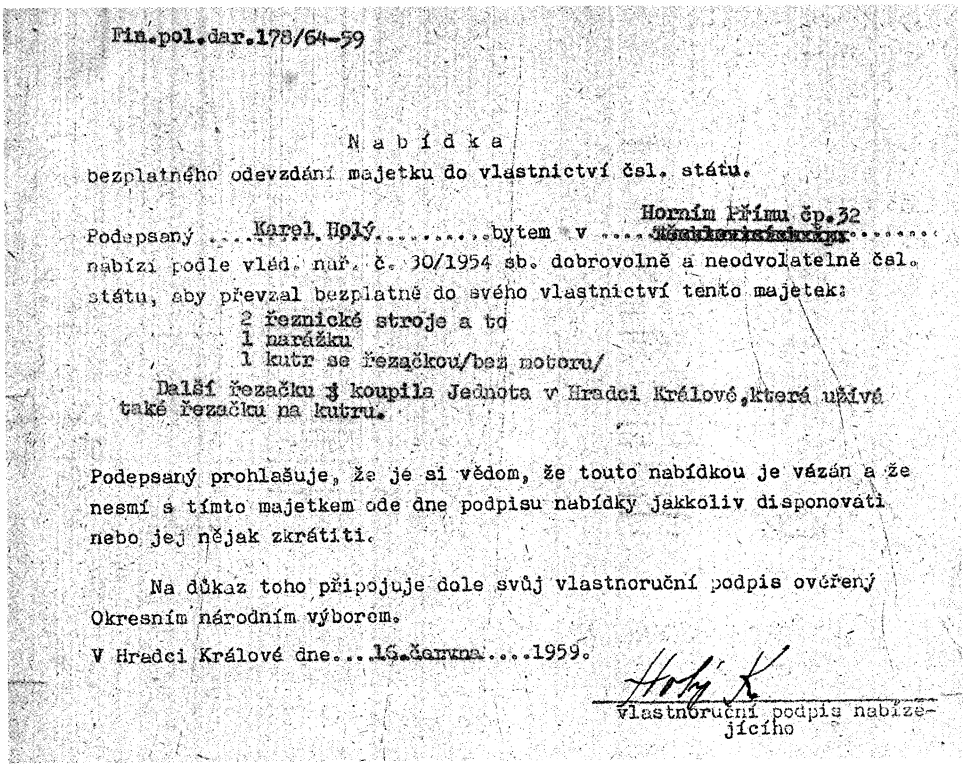

Fin.pol.dar.178/64-59

N a b í d k a

bezplatného odevzdání majetku do vlastnictví čsl. státu.

Podepsaný ....Karel Holý.....bytem v ....Horním Přímu čp.32.....
nabízí podle vlád. nař. č. 30/1954 sb. dobrovolně a neodvolatelně čsl. státu, aby převzal bezplatně do svého vlastnictví tento majetek:

2 řeznické stroje a to
1 narážku
1 kutr se řezačkou/bez motoru/

Další řezačku si koupila Jednota v Hradci Králové, která užívá také řezačku na kutru.

Podepsaný prohlašuje, že je si vědom, že touto nabídkou je vázán a že nesmí s tímto majetkem ode dne podpisu nabídky jakkoliv disponovati nebo jej nějak zkrátiti.

Na důkaz toho připojuje dole svůj vlastnoruční podpis ověřený Okresním národním výborem.

V Hradci Králové dne...16.června....1959.

Holý K.

vlastnoruční podpis nabízejícího

Výměr o tzv. nabídce, tj. zabavení řeznických strojů K. Holému, z 16. 6. 1959.

Po událostech polednových 1968 nám všem odbojářům z první světové války a druhé světové války byl zvýšen důchod podle kategorie, já jako odbojář [z] první světové války, jako starodruženik ve zbrani po dobu 5 let, mám důchod zvýšen na 1475 Kčs, což je mi vynahrazeno za můj odboj pěti let ve zbrani. Je pravda, že přeci si vzpomněli na odbojáře, že bojovali za osvobození Čecho-Slovenskou vlast. Ale kdo mně nahradí mý řemeslo po otci, které jsem měl rád až doposuď od svého mládí? Po rozhodnutí vlády mně zvýšili důchod na jeden tisíc sedm set třicet pět korun. Jsem spokojen.(3)

Ještě jednou se Karel Holý dostal do kontaktu se sovětskými úřady, a ten kontakt se mu mohl stát osudným. V květnu 1945, v době protibělogvardějské hysterie v Čechách, kdy NKVD zatýkalo a odvlékalo československé občany ruské a ukrajinské národnosti, kteří kdysi nalezli útočiště v ČSR před bolševickým terorem, se vyskytl udavač, který považoval K. Holého za uprchlíka

Blahopřání starodružiníků k osmdesátým narozeninám Karla Holého 1974 maloval gen. Ant. Čila, spolupodepsal gen. M. Němec.

z SSSR – nebo se ho chtěl zbavit z osobních, nízkých důvodů? Nízký charakter udavače nakonec trefně zhodnotil i sám důstojník NKVD: *Na zámku u Nechanic je Hrádek, tam byl štáb ruských vojsk 1945. Jednoho dne dopoledne vidím z krámu: jdou ruský důstojník a voják a za nima hajný B. Netušil jsem, že jdou pro mě. Je po válce, už byl klid. Tento hajný B. vchází do krámu a prstem ukazuje, že to on. Myslel jsem, že si budou chtít něco objednat. Hajný B. odešel. A poručík od štábu NKVD mně:*

„Vy jste Karel Holý?" Odpovídám: „Ano." Aniž by požádal o vchod do mé místnosti, nařídil mi, abychom šli kupředu. A tak jsem viděl, že je zle. Naproti mně šla moje manželka, nedal ani možnost promluvit a šli jsme do druhý místnosti. Dal jsem mu židli, aby se usadil.

A už to začalo, přísný výslech, jako bych byl nějaký vrah. Od narození jsem byl vyslýchán až do příchodu ruské armády. Trvalo to od deseti hodin ráno do čtyř hodin odpoledne. Nesměla se mnou mluvit moje manželka a můj třináctiletý syn. Když jsem nevěděl si už rady, tak [jsem] si vzpomněl na cestovní pas, který mi byl vystaven v Moskvě naším konzulem a samo se rozumí [v] dohodě s ruskými úřady. Tak povídám mé manželce, která stála za dveřmi, aby mi podala cestovní pas. Říkal jsem to po česky. On vtom vytáhl pistoli a proti mně, co jsem to povídal. Já mu říkám: „Zahraničnyj pasport." Žena mi přináší celá ustrašená a podává ho mně. Mně ho vzal a dívá se, že tam je potvrzení jak z Moskvy, Charkova, Berdičova, řádně vystavený potvrzení o výjezdu z Ruska do Čech. Podává mně ruku a povídá: „Vaše lidi jsou svoloč,"[125] *jak když jsme nejlepší přátelé.*

Mockrát k nám chodil na návštěvu až do odjezdu do vlasti. Vážení čtenářové, s tím hajným B. jsem nic neměl, vůbec byl [z] jiný hájovny. A proč mě chtěl zničit? Dodnes jsem ho neviděl, abych mu poděkoval nebo naplil do očí.(2)

V roce 1967 navštívil K. Holý i se svým synem Miloslavem Sovětský svaz. Setkal se s některými příbuznými, ale Brajlov nemohl navštívit: *Při návštěvě s mým synem Milanem jsem chtěl navštívit v srpnu 1967 město Brajilov v Rusku. Žádal jsem ruskou milici, abych mohl navštívit místo, kde je uložen můj otec; nebylo mně vyhověno – nevím, z jakých důvodů. Nechtěl jsem se dohadovat, poněvadž jsem nechtěl se dostat do ňákých nesnází. Jinak nás na návštěvě Ruska měli Ukrajinci moc rádi, měli jsme všude přednost a úctu, jak na venkově, tak v samém i Kyjevě. Dívali se na nás jako přátelé.*

Město Kyjev je moc pěkné město, zvlášť Kresčatik. Nikdy bych ho nepoznal, jak jsem ho znal 1914. roku a 1916-1918, 1920 a 1929. Samo sebou též jsem nepoznal posvátný klášter Pečerskaja lavra, která byla rozbita při II. světové válce. Podzemní dráha je moc pěkně vybavená. Kromě podzemní stanice s pohyblivými schody (180 schodama) vůbec Kyjev je [k] nepoznání proti [době] před druhou světovou válkou. Kyjev má umělé moře a krásnou silnici na letiš-

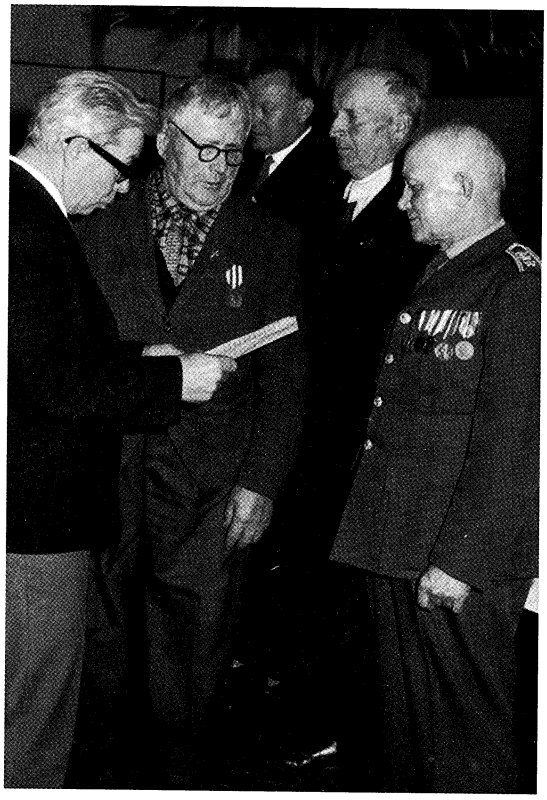

Ze sjezdu starodružiníků v r. 1971 – Karel Holý druhý zprava.

tě asi 30 km za Kyjevem u Borispolu. Z Kyjeva jsme letěli letadlem, byli jsme v Praze [za] necelých dvě hodiny, kdežto rychlíkem to trvalo z Prahy 34 hodiny.(3)

Své vzpomínky československý legionář starodružiník Karel Holý končí úvahou a hodnocením: *Je pravdou, když jsem přijel z Ruska [v] 1929. roce, tak sousedé nebo ve společnosti jsem vyprávěl o revoluci a co je revoluce. Jaké byly poměry za carského Ruska, a těch převratů, a nikdy jsem nebyl proti lidu. Vždyť jsem se tam narodil a žil v Rusku pětatřicet let. A mám dobré vzpomínky, i zle mi tam nebylo. Lid je to upřímný, dobrosrdečný. Musím říct, že úřady nás, Češi, měly moc rády a přály nám.*

Mám, měl jsem případy, že se lidé ptají, proč jsme odsud odjížděli. Měl jsem tam majetek, obchod pěkný, a končil se NEP. To znamená, když mně odebra-

li živnost, tak jsem jel do své vlasti, do Čech, kde jsem provozoval soukromě podnikání. A teď jsem v důchodě a mám se dobře, a[ž] na to, že jsem sám. Mockrát jsem měl rozhovor s dobrými a rozumnými lidmi. A přitom jsem jim nastínil svůj život v Rusku a dycky jsem jim na to odpověděl – to snad je už v krvi.(2)

Jak píše K. Holý ve svých pamětech, po návratu do Čech se zapojil do práce v Československé obci legionářské. Z roku 1930 pochází jeho legitimace člena Kruhu starodružiníků. Po II. světové válce se účastnil – pokud mu to zdraví umožňovalo – schůzek legionářů starodružiníků, kterým předsedal generál Antonín Mikuláš Číla (1883 – 1983). Tento styk byl však čím dále tím sporadičtější, s přibývajícími lety – zejména po roce 1970 – se začal většinou omezovat na styk písemný. Karel Holý se ještě zúčastnil oslavy 80. narozenin prezidenta republiky bratra Ludvíka Svobody (25. 11. 1975), ale dne 5. května 1981 po krátké nemoci umírá ve věku 86 let. Na libčanském hřbitově se s ním rozloučila i skupina legionářských bratří v historických uniformách...

Dochované vzpomínky K. Holého na jeho životní a zejména bojovou pouť za svobodu českého a slovenského národa jsou vzácným dokumentem. Jejich

Čestnou stráž u hrobu Karla Holého drželi legionáři.

autora někdy opouštěla paměť při líčení sledu událostí – ale to je již úkolem historika, aby se v těchto pamětech orientoval a jednotlivé příhody správně datoval; to se mi – doufám – podařilo. Drobné nepřesnosti, spadající na vrub několikadesetiletému odstupu, však nemohou překrýt to podstatné, čeho si musíme na těchto pamětech a jejich pisateli cenit:

Legionář a starodružiník Karel Holý byl Čech, kterému se v cizině nedostalo vyššího vzdělání v rodném jazyce. Dokonce se ani nenarodil ve vlasti svého otce. Přesto – na rozdíl od desetitisíců českých zajatců v Rusku a dokonce od mnohých politických vůdců doma, kterým se dostalo i vysokoškolského vzdělání – okamžitě po vypuknutí války věděl, kde je jeho místo. Vzdálená a neznámá vlast zavolala a její věrný syn poslechl jejího volání. Bylo tehdy málo mužů, ale našli se hrdinové, kteří riskovali svůj život a byli ochotni položit ho na oltář vlasti. A Karel Holý takovým mužem a hrdinou byl. Díky jemu a dalším stovkám statečných v Rusku a ve Francii mohl jejich vůdce T. G. Masaryk zahájit svoji zahraniční akci a spolu se statečnými, kteří byli vzorem desetitisícům dalším, i v Srbsku a v Itálii, obnovit svobodný český stát a zajistit českému a slovenskému národu čestné místo mezi svobodnými národy Evropy a světa. A proto není nadnesené, řeknu-li, že svůj nepopíratelný podíl na tom má i legionář-starodružiník Karel Holý, jehož jméno je a bude zapsáno zlatým písmem v dějinách českého národa.

Poznámky

[1] Své paměti uložil K. Holý do postupně psaných vzpomínek. Tři z nich (1. *Deník starodružinika Karla Holého*; 2. *Život a stěhování starodružiníka Karla Holého*; 3. *Vzpomínky starodružiníka*) jsou uloženy v královéhradeckém Muzeu východních Čech pod přírůstkovým číslem H 159/96 a signaturou PO/II-6191/1, 4, 6. Čtvrtá část vzpomínek, nazvaná *Život a stěhování*, je uložena ve Státním okresním archivu Hradec Králové ve fondu Pozůstalosti. Vzpomínky se mnohde překrývají, pro naše účely byl pořízen výbor tak, aby nedošlo k opakování a byl zachován tok a spád vyprávění, ale nic podstatného z životních osudů nebylo vynecháno. Pravopis byl přizpůsoben dnešnímu, byla ale ponechána autorova specifika – rusismy a stopy východočeské obecné češtiny. Vsuvky, nutné pro stavbu věty, jsou vkládány do závorek, interpunkce a odstavce upraveny editorem. Vzpomínky jsou pročíslovány a na konci každého otištěného výseku je číslem (1, 2, 3 nebo 4) uvedeno, z které části vzpomínek je výsek vzat, neboť mechanickým otištěním všech textů by vzpomínky ztratily přehlednost a přitažlivost pro čtenáře.

[2] S Rakousko-Uherskem sousedila Volyňská gubernie ukrajinské části carského Ruska. K přesídlení českých rodin na Volyň však nedošlo na základě dohody rakouského a ruského mocnáře v Čechách. K úmluvě o přesídlení určitého počtu Čechů na Volyň došlo v důsledku jednání české delegace, vedené Fr. Palackým a Fr. L. Riegrem, s carskou vládou na Slovanském sjezdu v Moskvě roku 1867. Zájem na osídlení rozsáhlých latifundií měla ale carská vláda již předtím (podrobněji srv.: Jaroslav Vaculík, *Dějiny volyňských Čechů. I. Léta 1868-1914.* Praha 1997, s. 15 ad.; Václav Šimek, *U nás na Volyni.* Sokolov 1993, s. 12 ad.).

[3] Dnešní město Brody, centrum brodského okresu lvivské oblasti Ukrajinské republiky, se poprvé připomíná ve XII. století. Je tam důležitá železniční stanice a z města vychází silniční komunikace na Rivne (Rovno), Ternopil (Tarnopol) a Lviv (Lvov). V letech příchodu prvních českých emigrantů do Ruska bylo město současně poslední rakouskou železniční stanicí.

[4] Načali (rus.) – začali.

[5] Zřejmě je míněna stavba železniční tratě Rivno – Zdolbunov – Kazatin, která byla budována v době příchodu Čechů. Železniční přípojka na tuto trať (Brody – Zdolbunovo) se začala stavět v roce 1878.

[6] Půda se v Rusku prodávala na desjatiny (1 desjatina = 1,092 ha). Při prodeji malého hospodářství v Českých zemích bylo možno koupit na Volyni 4 – 5 desjatin půdy.
O těžkých začátcích novoosídlenců srv. J. Vaculík, *Dějiny volyňských Čechů, I,* s. 20-56.

[7] Otec Karla Holého se jmenoval František Holý.

[8] Příhoda se stala roku 1880. Obec Vlhošť je v současné době osadou obce Žeretice, okr. Jičín. Vlhošť byla v té době příslušná k faře v Hradištku a patřila do kopidlnského vikariátu (dnes do vikariátu jičínského).

[9] V roce 1881 přijel do Kvasilova sládek Josef Zeman, bratr spisovatele Antala Staška, a se svým strýcem položil základy tamního pivovaru, který před I. světovou válkou produkoval 5,5 miliónů litrů piva ročně. Dodával vlastním železničním vozem pivo na všechny železniční stanice Jihozápadní dráhy, od Kyjiva (Kijev) po Brest – srv. J. Vaculík, *Dějiny volyňských Čechů, I,* s. 50.

[10] Carským výnosem ze dne 10. 7. 1870 byly Čechům na Volyni zaručeny různé výhody: osvobození od daní na dvacet let, náboženská svoboda, vlastní česká samospráva, české národní školy. Na rozdíl od Ukrajinců se Češi stali neomezenými vlastníky půdy a mohli s ní libovolně disponovat. Češi byli doživotně osvobozeni od výkonu vojenské služby. Toto ustanovení se týkalo těch osob, které osídlí Volyň do 1. ledna 1874 a stanou se ruskými občany. Uvedený carský výnos dal podnět k tomu, že dne 24. září 1870 asi 1300 českých rodin na Volyni složilo slib věrnosti carovi a jeho nástupcům a bylo jim uděleno ruské státní občanství (Václav Šimek, *U nás na Volyni,* s. 23).
Na Volyni však žilo dočasně i trvale nemálo Čechů, kteří si ponechali rakouské státní občanství a v ruských statistikách figurují jako cizinci (to byl tedy případ rodiny Františka Holého). Šlo o několik set osob, zejména ve městech, které se věnovaly řemeslu a obchodu nebo pracovaly v průmyslu. Usazovaly se však i na venkově, např. v Hlinsku žily 54 české rodiny s rakouským občanstvím, v Hrušvici 37 rodin a v Kvasilově 23 rodiny. V první české osadě na Volyni, Luthardovce, žili výlučně Češi s rakouským občanstvím (J. Vaculík, *Dějiny volyňských Čechů, I,* s. 22-23).

[11] Rivne (ukrajinsky) či Rovno (rusky, česky) – centrum rivenské oblasti Ukrajinské republiky. Rozkládá se na řece Ustě v povodí Pripjati. Město je významným železničním uzlem, má letiště a v roce 1975 tam žilo 155 000 obyvatel. Je známo od roku 1282, kdy patřilo do Haličsko-volyňského knížectví. Bylo připojeno r. 1569 k Polsku, r. 1793 k Rusku, r. 1921 k Polsku, roku 1939 včleněno do SSSR. Od roku 1797 újezdní město Volyňské gubernie.

[12] Podolská gubernie se rozkládala na jih od Volyňské a Kyjivské gubernie. Na východě sousedila s Chersonskou gubernií a na západě s Besarábií. Jejím hlavním městem byl Kamjanec Podilskyj (Kamenec Podolský).

[13] Čechoslovan, týdeník českých krajanů v Kyjivě, vycházející v letech 1911-1914 a 1916-1918. Před válkou ho vydával a redigoval V. Švihovský ve Slovanském nakladatelství a knihkupectví, od r. 1916 byl podřízen Svazu čs. spolků na Rusi. Od května 1917 jeho redakce spolupracovala s Odbočkou ČSNR na Rusi. Před obsazením Kyjiva Němci v únoru 1918 byl časopis zastaven.

[14] Oblako (rus.) – oblak; mračno, mrak.

[15] Nadzirátěl (rus.) – policejní inspektor; dozorce.

[16] Prikaz (rus.) – příkaz, rozkaz.

[17] Jeho Veličestvo (rus.) – Jeho Veličenstvo.

[18] Učástok (rus.) – úsek; policejní obvod.

[19] Prístav (rus.) – policejní komisař.

[20] Svedeni (rus.) – soustředěni.

[21] Ostatky (rus.) – zbytky, pozůstatky.

[22] Nezdráhal – nečinil překážky, nezbraňoval.

[23] Vojenský historický archiv Praha, Kancelář čs. legií MNO, dokumentace ruského legionáře starodružiníka Karla Holého (os. číslo 38 301).
Vzhledem k tomu, že K. Holý měl svůj poslední pobyt v Podolské gubernii, nikoliv na Volyni, není uveden v seznamu volyňských Čechů, sloužících v československých vojenských jednotkách v Rusku v letech 1914 – 1918 (srv.: Jiří Hofman – Václav Širc – Jaroslav Vaculík, *Volyňští Češi v prvním a druhém odboji.* Praha, Český svaz bojovníků za svobodu 1999, s. 12-14, 21-43).

[24] Česká družina v Rusku vznikla 12. 8. 1914 rozhodnutím v sezení ministerské rady ruského ministerstva války; prezentace dobrovolníků začala 21. srpna 1914 (a pouze za ten den nastoupili 253 dobrovolníci). K. Holý, prezentovaný 26. 8. 1914 u 1. roty České družiny, přišel zřejmě třetí den po novinové výzvě ke vstupu do ruské armády, na což byl oprávněně hrdý.

[25] Monastýr (rus.) – klášter.

[26] Vagonýrovat (rus., lidově) – nastupovat, nakládat do železničních vagonů.

[27] Česká družina odjela na frontu 22. října 1914.

[28] Zdolbunov – od roku 1939 město, železniční a dnes i průmyslové centrum rivenské oblasti Ukrajinské republiky.

[29] Rakousko-uherské hranice překročila Česká družina dne 27. X. 1914. V haličské Jaroslavi byla přidělena ke III. ruské armádě. Křest ohněm prodělala, zejména její 1. rota, nedaleko Tarnowa 19. listopadu 1914.

[30] Radko Dimitriev (1859 – 1918), Bulhar, příznivec čs. odboje, generál bulharské a ruské armády. Roku 1914 velel III. ruské armádě v Haliči, v dubnu 1915 armádě XI., od listopadu 1915

velel XII. ruské armádě. Zastřelen jako rukojmí 18. X. 1918 ve Vladikavkazu.

[31] Tarnów – bývalé krajské město v Haliči na trase z Krakova do Lviva. Sídlo biskupství, průmyslové centrum. Prvá písemná zmínka k roku 1105, roku 1772 bylo město připojeno k Rakousku. Dnes okresní město v krakovském vojvodství v Polské republice.

[32] Ing. Jaroslav Heyduk (28. 4. 1863 Praha – 19. 2. 1918 Tuapse), synovec českého básníka Adolfa Heyduka. Pracoval v Rusku, od srpna 1914 nejstarší dobrovolník České družiny a její praporečník, později v důstojnické hodnosti působil na štábu Čs. střelecké brigády a Čs. sboru v Rusku. Na jaře 1918 přešel k Ruské dobrovolnické armádě generála Kornilova.

[33] Časť (rus.) – útvar; generál se ptal, ke kterému útvaru zajímavý vojín přísluší.

[34] Vysokopřevoschoditělstvo (rus.) – Excelence.

[35] Velitelem České družiny byl od 6. října 1914 neoblíbený podplukovník Sozentovič, od července 1915 podplukovník Vjačeslav Platonovič Trojanov.

[36] Do Tarnowa přibyla Česká družina 18. listopadu 1914. Příběh, líčený K. Holým, není datován a je poněkud zmateně podáván. Pokud se takto udál, lze ho datovat někdy do prosince 1914. Rovněž údaj o novém veliteli Vojcechovském je časově posunut. Sergej Nikolajevič Vojcechovský sloužil v létě roku 1917 na rumunské frontě. K československým legiím se dostal teprve na podzim roku 1917, když byl 8. 9. 1917 jmenován náčelníkem štábu 1. střelecké Husitské divize. Dne 6. 1. 1918 byl ustanoven velitelem 3. střeleckého pluku Jana Žižky z Trocnova (srv.: Jiří Fidler, *Generálové legionáři.* Brno, BOOKS 1999, s. 329-349).

[37] Asi 200 dobrovolníků z českých zajatců vstoupilo v prosinci 1914 do České družiny. Označení *novodružiníci* je mělo odlišit jak od *starodružiníků,* tak od dobrovolců z řad zajatců, přijímaných od jara roku 1915. O novodružinících srv.: *Za svobodu. Obrázková kronika československého revolučního hnutí na Rusi 1914 – 1920.* Praha 1928, I. díl, s. 73-78.

[38] Jaslo, okresní město ve vojvodství řešovském v Polské republice; první písemná zmínka pochází z roku 1242.

[39] Post (rus.) – hlídka.

[40] Starodružiník Karel Hrůza se vyznamenal již 9. prosince 1914 při rozvědce (*Za svobodu, I,* s. 70-71), kdy první půlrota 4. roty při úspěšném boji zajala 1 důstojníka a 40 vojínů 33. zeměbraneckého pluku rakousko-uherské armády.

[41] Zdá se, že zde K. Holý směšuje dvě vojenské akce. Neúspěšná rozvědka se asi neuskutečnila 24. XII. 1914, ale až 13. února 1915, snad v Karpatech. V seznamu volyňských Čechů totiž figuruje starodružiník Petr Teplík, který se přihlásil do České družiny 2. 9. 1914, svoji činnost u ní však ukončil 13. 2. 1915, když zemřel po zranění. Narodil se roku 1893 (J. Hofman – V. Širc – J. Vaculík, *Volyňští Češi v prvním a druhém odboji,* s. 36).

[42] Bratci, spasitě mně žizň! (rus.) – Bratři, zachraňte mi život!

[43] Šineľ (rus.) – plášť; vojenský plášť.

[44] Aplanzovali (něm. ablösen) – vystřídali.

[45] Ustav (rus.) – vojenský řád.

[46] Korpus (rus.) – vojenské těleso; armádní sbor.

[47] Dne 2. května 1915 se u haličské Gorlice podařilo rakousko-uherským vojskům, posíleným německými divizemi, prolomit ruskou frontu. Rusové utrpěli značné materiální a lidské ztráty a fronta se ustálila na linii Riga – Baranoviči – Luck – Ternopil – Černovice.

[48] Praporčík Křižanovský byl v květnu 1915 odvolán od 4. roty do štábu České družiny, kde se stal pobočníkem velitele České družiny. Podporučík Licynský velel 4. rotě ještě v dubnu 1916.

[49] Sluck leží na řece Sluč, 105 km jižně od Minsku v Bělorusku, v bývalé Minské gubernii. Prvá písemná zmínka o něm se činí k roku 1116. Od konce XII. století byl hlavním městem sluckého knížectví, od r. 1395 byl začleněn do Velkého knížectví litevského. Roku 1793 byl připojen k Rusku.

[50] Maršová rota (z něm.) – pochodová rota; rota přesunující se pěšky k frontě.

[51] Nikolaj II. – ruský car Mikuláš II. (1894 – 1917), zavražděn v noci ze 16. na 17. července 1918 v Jekatěrinburgu.

[52] Zapasnyj batalion (rus.) – záložní prapor; vznikl 30. listopadu 1916 v Borispolu ze dvou záložních rot. V březnu 1917 byl přesunut do Bobrujsku, v srpnu 1917 do Žytomyru. Dnem 18. 10. 1917 se z něho stal 1. záložní pluk Husitský.

[53] Tohotovo (rus.) – toho.

[54] Tj. třikrát.

[55] Imperátorský (rus.) – císařský, carský.

[56] Dubno je okresní město na Volyni na jihozápad od Rivna, na řece Ikva v povodí Dněpru. Prvá zmínka o něm je z roku 1099.

[57] Dal jsem pozdrav (hovorová ruština) – pozdravil jsem.

[58] Jednoročník, tj. tzv. jednoroční dobrovolník, tj. důstojnický čekatel.

[59] Darnica, ruský zajatecký tábor nedaleko Kyjiva, vytvořený v zimě 1914 a proslulý tvrdými poměry. Od podzimu 1915 zde působila organizace slovanských zajatců, která zahájila nábor do srbských a později i čs. vojenských jednotek (legií).

[60] Nerozumím (maďarsky).

[61] Feldvébl (rusky z němčiny) – šikovatel.

[62] Ružje na izhotovku! (rus.) – Připravit k palbě!

[63] Naráží pušku (rus.) – nabíjí pušku.

[64] Ja priveľ (rus.) – přivedl jsem.

[65] Komandirován (rus.) – odvelen; vyslán služebně, služebně přikázán.

[66] Lágr – tábor, zajatecký tábor.

[67] V čem dělo? (rus.) – O co jde; co se děje; oč se jedná?

[68] Vysokoblahorodiji (rus.-ukr.) – Vysoké blahorodí, šlechetnost.

[69] Volno! (rus.) – Pohov!

[70] Izmennik (rus.) – zrádce; nevěrník.

[71] Nikak nět (rus.) – nikoliv.

[72] Smirno! (rus.) – Pozor!

[73] Brat (rus.) – bratr.

[74] Zapisival (rus.) – zapisoval.

[75] Kipjatok (rus.) – vařící, vřelá voda na čaj.

[76] Tj. vzdávat čest, poctu; salutovat.

[77] Formirovat (rus.) – formovat, vytvářet, organizovat, sestavovat.

[78] Čto takoje, čto Avstrijáci pojut? (rus.) – Co to Rakušani zpívají, Copak to Rakušáci pějí?

[79] Samo (rus.) – též; samozřejmě.

[80] První čs. střelecký pluk Mistra Jana Husi vznikl jako pluk čs. legií v Rusku dne 18. 5. 1916 z prvních čtyř rot Čs. střeleckého pluku. První čs. střelecká divize Husitská vznikla 19. 9. 1917 rozšířením Čs. střelecké brigády. Tvořily ji 1. střelecký pluk Mistra Jana Husi, 2. střelecký pluk Jiřího z Poděbrad, 3. střelecký pluk Jana Žižky z Trocnova, 4. střelecký pluk Prokopa Holého a 1. dělostřelecká brigáda Jana Žižky z Trocnova.

[81] Tj. tramvaj, elektrický vlak.

[82] Borispol je středisko borispolského okresu kyjivské oblasti, leží asi 40 km na východ od Kyjiva na trati Kyjiv – Charkiv v Ukrajinské republice. V září 1916 se stal sídlem záložních jednotek Čs. střelecké brigády a střediskem nově vytvářených střeleckých pluků 5, 6 a 8. Byl také sídlem důstojnické školy čs. legií v Rusku. Veliteli se tam stali osvědčení frontoví bojovníci.

[83] Bobrujsk – běloruské město na řece Berezině, v Mogilevské oblasti. Je znám od poloviny XIV. století. Od roku 1649 patřil Polsku, od r. 1793 připojen k Rusku.

[84] Alexandr Fjodorovič Kerenskij (1881 – 1970), právník, premiér ruské Prozatímní vlády. Roku 1918 emigroval do Francie a od roku 1940 žil v USA.

[85] Edvard Beneš nikdy v Rusku během I. světové války nebyl, pracoval zejména ve Švýcarsku, Francii a v Itálii. T. G. Masaryk vzhledem ke své kritice carského režimu mohl přijet do Ruska až po První (tj. únorové) revoluci. Přijel v noci z 15. na 16. května 1917 do Petrohradu, navštívil mj. některé útvary československého vojska a v dubnu 1918 odejel přes Japonsko do USA.

[86] Smolensk je střediskem smolenské oblasti Ruské federace, přístav na Dněpru a důležitý železniční uzel. Poprvé se připomíná roku 863, ve XII. století byl centrem smolenského knížectví. V letech 1404 – 1514 byl začleněn do Velkého knížectví litevského, poté byl připojen k Rusku a krátce k Polsku. Od roku 1667 přičleněn opět k Rusku.

[87] Žytomyr je město na březích řeky Teterev (přítok Dněpru) a je dnes centrem žytomyrské oblasti Ukrajinské republiky. Je to významný železniční a silniční uzel 165 km západně od Kyjiva. Byl založen ve druhé polovině IX. století, roku 1320 byl připojen k Velkému knížectví litevskému, roku 1569 ovládnut polskými feudály. Rusko ho získalo r. 1793 a stal se hlavním městem Volyňské gubernie.

[88] Dne 3. března 1918 podepsala sovětská vláda tzv. brest-litevský mír. Zcela kapitulovala před německými požadavky – sověti se zavázali vyklidit Finsko, Polsko, Ukrajinu, východní Pobaltí a část Zakavkazska, dále propustit ze zajetí německé a rakousko-uherské zajatce a splnit hospodářské a materiální nároky Německa a Rakousko-Uherska.

[89] V důsledku Únorové revoluce 1917 se aktivizovaly na Ukrajině různé nacionalistické proudy, jejichž cílem byla co nejširší ukrajinská autonomie či samostatnost. Dne 4. 3. 1917 byla založena tzv. Centrální rada jako provizorní parlament Ukrajiny. Ta dne 6. listopadu 1917 vyhlásila Ukrajinskou lidovou republiku. Po uzavření brest-litevského míru uznaly Centrální mocnosti ukrajinský stát, jehož představitelé požádali Německo a Rakousko-Uhersko o pomoc v boji proti bolševikům. Německá a rakouská vojska poté prakticky obsadila celou Ukrajinu. Do čela státu byl postaven 29. 4. 1918 hetman Pavel Petrovič Skoropadskij (1873 – 1945). Dne 14. prosince hetman, který čím dále tím více ustupoval německým požadavkům (které budily v zemi značný odpor), byl nucen abdikovat a odejel do Německa. Vlády se zmocnilo tzv. Direktorium. To již byla Ukrajina zmítána občanskou válkou i válkou za osvobození státu od německých i ruských (bolševických) okupantů. Anarchie dosáhla nepředstavitelných rozměrů. (O poměrech na Ukrajině ve XX., století srv.: Olexandr Bojko – Vladimír Goněc, *Nejnovější dějiny Ukrajiny*. Brno, Jota 1997.)
Československé legie za této situace vyhlásily neutralitu a již koncem února 1918 odcházely z Ukrajiny na východ. Čekal je však ještě boj s německými vojsky u Bachmače ve dnech 8. – 12. března 1918; ustupující německá vojska se snažila legionářským plukům odříznout cesty na východ, rozdrtit je a zajmout. V tomto vítězném boji u Bachmače pomáhaly československým plukům i nečetné sovětské jednotky.

[90] Prikaz (rus.) – rozkaz; dal příkaz (rusismus) – vydal rozkaz

[91] Do bojů v oblasti Bachmače na kyjivském směru zasáhly odpoledne 10. března 1918 i jednotky 1. záložního pluku Husitského, které rovněž odjížděly na východ s ostatními pluky 1. střelecké divize a 2. střelecké divize.

[92] Autobroněvik (rus.) – obrněný automobil.

[93] Otstupať (rus.) – ustupovat.

[94] Perejaslav, od roku 1943 Perejaslav-Chmelnyckyj, okresní město kyjivské oblasti Ukrajinské

republiky. První zmínka pochází z roku 911. V polovině XVII. století se město stalo centrem národněosvobozeneckého hnutí ukrajinského národa proti polským uchvatitelům.

[95] Ve vojenských dokladech se jednou uvádí, že byl propuštěn 19. února 1918, podruhé že 28. února 1918, ale oznámení o jeho propuštění *z řad česk. vojska a odeslání* v pravomoc vinnyckého UVN (?!) prošlo až rozkazem 1. záložního pluku č. 131, § 31 ze dne 30. března 1918; zřejmě teprve poté, když se svobodník K. Holý nevrátil z průzkumné cesty do Kyjiva.

[96] Tj. jednotlivě, každý *na svou pěst.*

[97] Cepnoj most (rus.) – řetězový most.

[98] Československá republika uznala SSSR *de iure* teprve v roce 1934; dne 16. května 1935 byla podepsána československo-sovětská smlouva o vzájemné pomoci. Ve dnech 5. – 6. června 1922 uzavřela ČSR obchodní smlouvy s Ukrajinskou SSR a s Ruskou SFSR; obnovením obchodních styků tak došlo k uznání sovětského Ruska *de facto.*

[99] Zde K. Holého opět paměť zklamala. Pas, který mu vydala 7. 6. 1924 odbočka zastupitelství Československé republiky pro SSSR v Charkivě, zněl na jméno Karla Holého a jeho manželky Alžběty (dokument v osobním archivu syna K. Holého, pana Miloslava Holého).

[100] Manželka K. Holého se za svobodna jmenovala Alžběta Morkesová; narodila se 2. 7. 1897, byla pokřtěná v Samorodce, okr. Berdičevo. Zemřela 29. 9. 1949.

[101] Dne 25. dubna 1920 zaútočilo Polsko na sovětskou Ukrajinu. Zprvu úspěšná polská ofenzíva (6. května Poláci dobyli Kyjiv) byla odražená protiútokem Rudé armády, která se přiblížila až k Varšavě. Fronta se pak stabilizovala na Ukrajině. V září 1920 se Polsku podařilo opětovně obsadit východní Halič a část Volyně. Dne 12. 10. 1920 byla uzavřena sovětsko-polská předběžná dohoda o zastavení nepřátelství, která znamenala konec polské intervence. Poté byl 18. března 1921 podepsán nespravedlivý mír, kterým Polsko získalo značnou část území na východ od svých etnických hranic právě na úkor Ukrajiny na území Volyně a Haliče – byl ztracen Luck, Rivne, Lviv i Ternopil.

[102] Nahajka (rus., ukr.) – karabáč.

[103] Polští nacionalisté, ve snaze získat co největší území pro svůj vznikající stát, se snažili v listopadu 1918 odtrhnout od ČSR Těšínsko a obsadili většinu jeho území. Válečné operace československo-polské ve dnech 23. ledna až 3. února 1919 sice vrátily část Těšínska k ČSR, ale spor o Těšínsko byl ukončen až koncem července 1920. Již předtím, 20. června 1920, si Polsko vynutilo odstoupení 25 obcí na severním Slovensku.

[104] Berdičevo je město v žytomyrské oblasti Ukrajinské republiky, na řece Hnilopjať (povodí Dněpru), 43 km jižně od Žytomyru. Představuje dnes významný průmyslový a železniční uzel. Poprvé se připomíná roku 1545.

[105] Plížením, plazením.

[106] Symon Vasiljevič Petljura (1879 – 1926), představitel jednoho ze směrů ukrajinských nacionalistů. V roce 1918 se stal vrchním atamanem vojsk Ukrajinské lidové republiky.

[107] Nestor Ivanovič Machno (1884 – 1934) byl ukrajinský anarchista. Velel vojenským oddílům, které bojovaly proti statkářům i rakousko-uherským vojskům, proti bělogvardějcům i bolševikům. Jeho oddíly byly poraženy z větší části v roce 1921.

[108] Nechodily (rus.) – nejezdily.

[109] NEP (Nová ekonomická politika) – ekonomický program obnovy válkou zničeného hospodářství v sovětských republikách za pomoci soukromého podnikání v obchodě, zemědělství i průmyslu. Program končil přechodem k násilné kolektivizaci zemědělství a naprosté likvidace soukromého hospodaření koncem dvacátých let.

[110] Zaharestovali (ukr.) – uvěznili; zatkli.

[111] Přichazil (ukr.) – přišel.

[112] Bandit (rus.) – bandita, zločinec.

[113] Vinnycja, centrum vinnycké oblasti Ukrajinské republiky, leží na řece Jižní Bug. Objevuje se v písemných pramenech poprvé roku 1363 jako litevská pevnost. Od roku 1569 patřilo město k Polsku, od roku 1793 k Rusku.

[114] Kazatin, od roku 1938 město, centrum kazatinského rajonu vinnycké oblasti Ukrajinské republiky. Dnes velký železniční uzel, kde se rozbíhají koleje na Kyjiv, Žmerinku, Šepetovku a Umaň.

[115] Burka (rus.) – plstěný kozácký plášť; plášť.

[116] Izvozčik (rus.) – drožkář, nájemný vozka, fiakrista.

[117] Innostranny obchodní komisariát (rus.) – ministerstvo zahraničního obchodu.

[118] Polkom (rus.) – obdoba okresního národního výboru.

[119] Chazjájin (rus.) – hospodář.

[120] No (rus.) – ale, avšak, však.

[121] Voločísk – centrum voločíského rajonu chmelnycké (dříve proskurivské) oblasti Ukrajinské republiky, leží na řece Zbruč (povodí Dněstru). Železniční stanice na trase Chmelnyckyj – Ternopil.

[122] Razítko v pasu K. Holého však udává: přejezd Petrovice 20. 8. 1929.

[123] Dnes okres Hradec Králové.

[124] Dnes okres Hradec Králové.

[125] Svoloč (rus.) – sběr, pakáž, chátra.

Jaroslav ŠŮLA: *Karel Holý – Erinnerungen eines tschechoslowakischen Nationalfreiwilliges*

Der Autor legt eine ausgewählte Ausgabe der Erinnerungen von Karel Holý vor, der am 28. Dezember 1894 in der Ukraine geboren ist. Sein Vater, ursprünglich aus dem Gebiet um Jičín (Gitschin), floh nach einem Konflikt mit dem Repräsentanten der römisch-katholischen Kirche bei ihm zu Hause – in Gemeinde Vlhošť, nach Russland.

Karel Holý erlernte Fleischer. Seine Eltern erzogen ihre Kinder im tschechischen, nationalen Geiste und als der Krieg ausbrach, entschloss sich Karel Holý, freiwillig in das gerade entstehende tschechische Heer einzutreten. Bereits am 26. August 1914 hat er sich der sog. Česká družina (Tschechischen Gefolgschaft) in Kiew angeschlossen. Er hat die Kämpfe in den Karpaten, den Rückzug in die Ukraine und schließlich auch die Kämpfe mit sich zurückzogenden deutschen Heeren zu Bachmač im Jahre 1918 durchgemacht.

Er rückte jedoch mit Legionärregimenten nicht nach Osten vor, sondern kehrte sich zurück nach Hause, zu seinen Eltern. Er schildert sehr plastisch damalige Verhältnisse – Kämpfe mit Polen, mit hiesigen Nationalisten sowie Einzug der Bolschewiki, Judenpogrom usw. Karel Holý hat sich dann verheiratet und begann zu unternehmen. Im Jahre 1929 hat aber die Zeit der Wiederherstellung der Verhältnisse und des Kokettierens mit dem Gedanken des freien Unternehmens aufgehört und es ist die Zeit der harten Kollektivierung eingetreten. Damals hat sich Karel Holý entschlossen, mit der Familie ins Land seiner Vorfahren zurückzukehren – nach Böhmen. Er ließ sich in Těchlovice bei Hradec Králové nieder und betrieb wieder sein Handwerk – Fleischergewerbe. Er meldete sich zu der Československá obec legionářská (Tschechoslowakische Legionärengemeinde); ohne irgendwelche Schäden zu erlitten hat er hier den Zweiten Weltkrieg durchgelebt und im Jahre 1967 besuchte er zum letzten Mal die Ukraine, wo er einige seiner Verwandten getroffen hat. Er pflege Legionärentraditionen, er wurde Mitglied des sg. Kruh starodružiníků (Kreis der Altgefolgschafter), die es pflegten, sich in Prag zu treffen und die ihm auch bei seinem Begräbnis die letzte Ehrenbezeichnung geleistet haben.

Die veröffentlichten Erinnerungen sind ein der selten Belege der Gesinnung eines tschechischen Landsmannes, der mit ungesuchten, natürlichen Worten an seine Jugend und an seinen Beitrag im Kampf tschechischen Volkes für seine nationale Freiheit und für Wiederherstellung des selbstständigen Staates erinnert. Der Herausgeber hat den Text mit Anmerkungen versehen, einige Ungenauigkeiten korrigiert und nach erhaltenen schriftlichen Belegen und Ergänzungen Herrn Miroslav Holý, Sohnes des Legionärs, mit Kommentar und Bindetext versehen.

(Übersetzt von Soňa Římková)

OSUDY

NOVÁ HORSKÁ VES

TÝDENÍK OKRESNÍHO NÁRODNÍHO VÝBORU V JILEMNICI

ZVLÁŠTNÍ VYDÁNÍ

Proces s vlastizrádci a špiony z Jilemnicka před státním soudem

Ve dnech 15. a 16. října 1952 zasedal ve velkém sále národního podniku Technolen v Jilemnici senát státního soudu z Prahy, aby zde za účasti pracujících celého jilemnického okresu soudil nejtěžší velezrádce a špiony našeho lidově demokratického státu.

Na lavici obžalovaných zasedlo 11 lidí, kteří ve své nenávisti k naší lidově demokratické republice se spojili s agenty západních nepřátel našeho státu a v jejich prospěch prováděli velezrádnou a špionážní činnost.

Jako obžalovaní seděli a ze svých trestných činů proti naší lidově demokratické republice se odpovídali:

Pavel Kašťák, faktor ze Sklenařic, Rudolf Kodejš, býv. příslušník SNB z Jablonce n. Jiz., Václav Petrák, dělník z Dolních Štěpanic, František Jiránek, rolník z D. Branné, Miloslav Štěpánek, úředník a býv. nár. spr. z Pasek n. J., dr František Čech, býv. úředník KNV v Liberci, Augustin Kubát, hotelíér z Benecka, Bohumil Rychtr, majitel hostince z Benecka, Josef Sevčík, správce nemocnice ve Vysokém n. J., Rudolf Stránský, býv. majitel autodílny v Jilemnici a Miroslav Kochánek, býv. tajemník nár. soc. strany ze Lhotky.

Těchto 11 obžalovaných tvoří jen část velezrádné nepřátelské skupiny organisované agentem západních imperialistů Josefem Zemanem. První skupina byla před několika dny souzena před státním soudem v Liberci. Ve druhé skupině jsou ti, kteří se ze svých zločinů odpovídají za účasti občanů z Jilemnicka před státním soudem, který zasedá v Jilemnici. Na další jejich spolupracovníky spravedlivý trest čeká.

Státní prokuratura žaluje všechny obžalované pro velezradu a vyzvědačství. Státní prokurátor při zahájení procesu ve své úvodní řeči odhaluje před více jak 500 pracujícími, zúčastněnými na procesu, všechny ty zločiny jednotlivých obžalovaných, pro které jsou dnes souzeni. Průběh procesu, jednotlivá protokolární předběžná doznání, usvědčení, ukazují rozsah jejich zrádcovské činnosti a odhaluje, do jaké míry ohrožovali tito zaprodanci západu naši lidově demokratickou republiku.

Jako první předstupuje před senát státního soudu vedoucí velezrádné skupiny Pavel Kašťák ze Sklenařic.

Předseda senátu se táže obžalovaného, zda protokoly, které s ním byly v průběhu vyšetřování sepsány, jsou správné. Obžalovaný potvrzuje jejich správnost a snaží se ještě vylíčit další podrobnosti. Po celé 3 měsíce tvrdošíjně zapíral svou činnost. Aby přesvědčil státní soud o své nevině, podal stížnost na to, že na něho byla uvalena vyšetřovací vazba. Pod tíhou usvědčujících důkazů se strany ostatních spoluobžalovaných se nakonec přece jen přiznal. Své dlouhotrvající popírání nepřátelské činnosti vůči republice zdůvodnil tím, že nechtěl prozradit svého syna, který — stejně jako on — ve své službě člena SNB prováděl na západních hranicích naší republiky velezrádnou a špionážní činnost. Obžalovaný Pavel Kašťák svého syna v této činnosti podporoval a s ním spolupracoval.

Sám byl až do roku 1950 ve spojení s agentem Zemanem. Když Zeman přešel ilegálně hranice naší republiky, navštívil obžalovaného Kašťáka za účelem zprostředkování dalších přechodů pomocí jeho syna, býv. člena SNB Miloše Kašťáka. Zatím, co pořádný táta by vedl svého syna k plnění občanských povinností, obžalovaný Pavel Kašťák byl hrdý na zločineckou činnost svého syna a s ním ještě spolupracoval. Dodával pro západní nepřátele špionážní zprávy a jeho syn je přes hranice předával. Stejně i tak byl udržován styk s agentem Zemanem. Obžalovaný byl ve spojení i s dalšími nepřáteli našeho státu, kterým přes svého syna pomáhal k přechodu přes hranice. Pokusil se o zprostředkování přechodu za hranice u některých dřívějších představitelů býv. nár. soc. strany, jako na př. J. Davida. Obžalovaný sám navštívil Jožku Davida a nabízel mu, že mu umožní přechod do záp. Německa. Tento odmítl s tím, že se o něho lidově demokratická republika dobře stará, že má vysokou pensi a proto, že mu není zapotřebí, aby odcházel. Stejně tomu bylo i v případě manželky dr Beneše, Hany Benešové, která rovněž jejich pomoc odmítla se slovy, co by na západě dělala. Obžalovaný schvaloval počínání svého syna, když tento se mu svěřil, že provádí ilegální převody lidí přes hranice. Počítal s tím, že dojde k válce, jak sám i u soudu potvrdil, že se poměry obrátí a za svou špionážní činnost si vysloužil pro sebe i svého syna vysoké postavení. Byl zklamán, neboť ke zvratu nedošlo a dnes sedí na lavici obžalovaných a odpovídá se ze všech trestních činů.

Obžalovaný Kašťák je typem lidí, kteří nemohou souhlasit s lidově demokratickým řádem, neboť jeho kořistnické zájmy mu to nedovolují. Sám byl již v době první kapitalistické republiky členným funkcionářem národně socialistické strany a v této buržoasní ideologii šel i po roce 1945. Po obrození socialistické strany nepokládal za nutné již býti jejím členem. Sám nikdy nepracoval, neboť jako faktor zaměstnával 10—25 lidí, kteří se na něho dřeli. Po květnové revoluci — jako předseda MNV — rozkrádal majetek státu a od té doby si ponechával neoprávněně nepřihlášené zbraně a náboje. Sám u soudu doznává,

Číslo Nové horské vsi, věnované procesu s tzv. Zelenou internacionálou.

Slovo úvodem

Zvláštní oddíl našeho sborníku jsme se rozhodli věnovat příběhům lidí, kteří dosud mlčeli, ačkoliv by nám měli hodně co vypravovat – politických vězňů komunistického režimu.

Po celé roky, kdy trpěli pro své přesvědčení ve vyšetřovacích vazbách, táborech nucených prací, věznicích, uranových dolech, po návratu do normálního života odvrženi na okraj společnosti, nesli ve svých srdcích velkou naději – že se naše národy jednou vzchopí natolik, že pravda a demokratické ideály opět nabudou svůj původní význam, že si lidé začnou vážit cti a svobody, že vezmou vládu svých věcí opět do vlastních rukou. Jen někteří se návratu demokracie dožili, a i ti postupně odcházejí, aby se na nás odněkud zpovzdálí dívali a drželi nám palce, abychom obrovskou šanci naučit se znovu žít jako čestní, svobodní a odpovědní lidé zase nepromarnili.

Chceme zde přinášet osudy statečných a skromných, nezlomených lidí, kteří žili nebo ještě žijí v našem kraji, uchovat jejich zkušenosti a životní moudrost. Děkujeme všem, co se rozhodli promluvit, i našim spolupracovníkům, kteří jejich slova zaznamenali. Moc bychom si přáli, aby publikované vzpomínky byly pobídkou těm, kteří dosud váhali svěřit své zkušenosti papíru.

Nejpoučnější a zároveň nejdrastičtější budou vzpomínky vězňů z padesátých let, kdy na příkaz vládnoucí KSČ inscenovala všemocná Státní bezpečnost se státními prokurátory jeden politický proces za druhým. Ani našemu regionu se nevyhnuly monstrprocesy, odsuzující představitele strany lidové, jindy zase bývalé představitele strany agrární, jednou neplniče dodávek zemědělských produktů, jindy skautské činovníky, kluky toužící poznat svět za železnou oponou, anebo třeba skupinu lidí, kteří si jen v hospodě, závodní kantině nebo novinové trafice zanadávali na režim. Kola procesů semílala všechny společenské vrstvy bez rozdílu, nakonec i ty, kteří své krvavé straně oddaně sloužili. Nicméně ani poté, kdy se naše justice zřekla nezákonných metod z let padesátých, neustala perzekuce třídních nepřátel. Cíle bylo dosaženo: ovládly nás strach a malomyslnost, vyplatilo se donašečství a udavačství. I o tom budou osudy lidí, kteří se nebáli tolik, jako my ostatní.

Původním záměrem bylo vydání obsáhlého sborníku vzpomínek politických vězňů, jak se to před časem podařilo státním okresním archivům v Rychnově nad Kněžnou a v Ústí nad Orlicí. Protože však se vzpomínky scházejí obtížně a velmi pomalu, nadto mnozí nechtějí z osobních důvodů o prožitém utrpení vypovídat nebo vzpomínky publikovat, rozhodli jsme se po dohodě s okresní pobočkou Konfederace politických vězňů zveřejňovat postupně v našem vlastivědném sborníku stati alespoň o některých z nich tak, jak budou připraveny.

Ponecháváme každému z bývalých politických vězňů volnost, o čem chce zanechat zprávu či svědectví, nezdálo se nám ani příliš vhodné jejich slova, do značné míry subjektivní, vysvětlovat, komentovat nebo doplňovat. Chceme publikovat i vzpomínky lidí, kteří se současnosti nedožili a umírali opuštění, zrazení svými blízkými, často v nouzi a bez domova. Upozorňujeme proto laskavého čtenáře, že čas mnohé události a prožitá příkoří zastřel závojem milosrdného zapomnění, mohlo dojít i k nevítaným zkreslením v čase nebo ve jménech připomínaných osob. Některé medailónky připravují naši spolupracovníci pouze na základě soudních rozsudků, jsou-li dosažitelné, a z výpovědí pozůstalých a přátel. Smyslem není podat objektivní a kriticky zhodnocený historický pramen badatelům, nýbrž široké veřejnosti zpřístupnit varovná svědectví o hrůzných desetiletích předlistopadové totality, nejmladším čtenářům našeho sborníku již asi těžko pochopitelné.

Kritického zpracování komunistických represí v regionu se samozřejmě nikterak nezříkáme, není však tak jednoduché, jak se zprvu zdálo: mnozí záporní aktéři těchto dějů, ba dokonce zřejmých zločinů dosud žijí a s jejich usvědčením si justice ani po létech neví rady, spisy státního soudu v Praze byly připojeny k rehabilitačním spisům jednotlivých krajských soudů a na dalších třicet let historikům uzavřeny, písemnosti OV KSČ Jilemnice, Semily a Turnov byly s výjimkou zápisů ze schůzí orgánů zničeny a doplňkově využitelné spisy úřadů státní správy té doby nejsou dosud plně zpracovány. Někdy zbývá jen dobový denní tisk, referující tendenčně o procesech.

Samozřejmou podmínkou pro zařazení do sborníku byla soudní rehabilitace a negativní lustrace politického vězně. Vzpomínky, uložené vesměs ve Sbírce soudobé dokumentace semilského okresního archivu, jsme edičně upravili podle běžných zásad a zapsali moderním pravopisem při zachování zvukové podoby slov, včetně nářečních jevů. U každé osobnosti jsme se snažili doplnit základní životní data, zaměstnání před zatčením, datum a obsah soudních usnesení.

Redakce a okresní pobočka
Konfederace politických vězňů Semily-Turnov

Antonie Hofmanová

učitelka náboženství

* 13. 6. 1923 Horní Branná

odsouzena krajským soudem v Hradci Králové 29. 10. 1953 pro trestný čin sdružování proti republice (§ 80, odst. 1, 2b z. č. 86/50 Sb.) k trestu odnětí svobody na 6 roků, ztrátě čestných práv občanských a zákazu vyučování
rehabilitována krajským soudem v Hradci Králové 23. 11. 1990

K prvnímu zatčení došlo 11. října 1951 v Hostinném, před školní třídou. Oznámila jsem dětem, že odcházím s neznámými muži a nevím kam. Tím jsem zakončila nauku o strážných andělích a dlouhou chodbou odcházím s jinými strážnými. Děti se ale rozběhly za námi a volaly: ‚Neberte nám ji!' Splnili to a po výslechu jsem se vrátila domů a dále pracovala s křesťanskou mládeží. Tak mě děti zachránily. Avšak přišlo druhé zatčení, a to u mých rodičů v Horní Branné 17. prosince 1952, kde zároveň zatkli i mou sestru Aničku, švadlenu.

Tatínek tkal za stavem v naší jediné velké světnici, která byla osvětlena jen petrolejovou lampou. Prý zlato nemáme, takže nebudou dělat domovní prohlídku, oznámili. Ale maminka vytáhla ze skříně Písmo svaté a knihu o Panně Marii. ‚To je naše zlato,' řekla. ‚A také tyto naše dvě dcery,' dodal tatínek, ‚přiveďte je brzy a v pořádku zpět z Hradce!' Ještě jsme se společně před křížem pomodlili a rozloučili.

Sestra byla za několik dnů propuštěna kvůli dobrému posudku, kde soudruzi z dílny uvedli, že má čestné jednání a ochotu pomáhat všem lidem. Já jsem však zůstala deset měsíců ve vyšetřovací vazbě a často v samovazbě. Měla jsem na plicích oboustranný nález TBC a místo léčení v plicním sanatoriu v Hostinném jsem byla zde a nebyla mi povolena ani vycházka na dvůr. Jen jednou jsem byla na vzduchu, a to před soudem. Ten se konal 29. října 1953 v Hradci Králové. Zároveň se mnou byl souzen kněz, P. Antonín Říkovský z Hostinného, také učitelka Lidmila Fajstavrová a Josef Dufek, elektrikář. Byli to již poslední z velké katolické skupiny, která již byla odsouzena v Praze. Patřili do

ní Karel Komárek, zedník, P. Zvěřina, P. Otto Mádr, univerzitní profesorka Růženka Vacková, Dr. Blanka Bicková a jiní.

Později jsem byla ještě převezena k výslechům do Pardubic jako svědek k procesu otce biskupa K. Otčenáška.

Další dobu trestu jsem strávila ve vězeňské nemocnici u Svatého Jana pod Skalou u Berouna. Tam byla nevýhoda, že nemocné nebo přestárlé ženy, unavené z různých komand, dostávaly malé množství nekvalitního jídla, i když sem byla poslána kontrola z Pankráce. Také bylo nelidské, že v únoru, kdy nastaly kruté mrazy a nebylo uhlí, se vůbec již netopilo. Ve dne v noci jsme se třásly zimou a mnohé těžce nemocné a staré ženy přestávaly míti zájem o život. Nakonec byla věznice rozpuštěna (snad kvůli uhlí) a ženy převezeny většinou do pardubické věznice, některé byly propuštěny. Byla jsem mezi nimi. Vrátila jsem se domů 5. března 1955.

Při hledání nového zaměstnání jsem musela vždy předložit doklad: Nesmí pracovat mezi lidmi, aby někoho nepokazila svými názory. Nosit si práci domů. A tak jsem doma obrubovala kapesníky pro továrnu. Pak mě propustili a skryla jsem se v hotelu Lucerna ve Špindlerově Mlýně jako pomocnice v kuchyni. Ani tam jsem nemohla dlouho zůstat, a tak jsem v jilemnické nemocnici odděleně od lidí škrabala brambory. Asi jsem jich oškrabala celé pole. Později jsem pracovala v Janských Lázních, kde jsem byla pozorována a chodila jsem občas k výslechům.

Svoboda je velký dar. Kromě jiných velkých věcí přinesla nám i rehabilitaci. Také jsem již mohla vydat sedm publikací, které jsem v době nesvobody sepsala. Některé jsou z vězeňského prostředí. Snažím se životní zkušenosti, získané v této těžké době, použít pro blaho národa.

(dej)

Josef Hrubý
rolník

* 16. 5. 1909 Horní Branná
† 14. 5. 1989

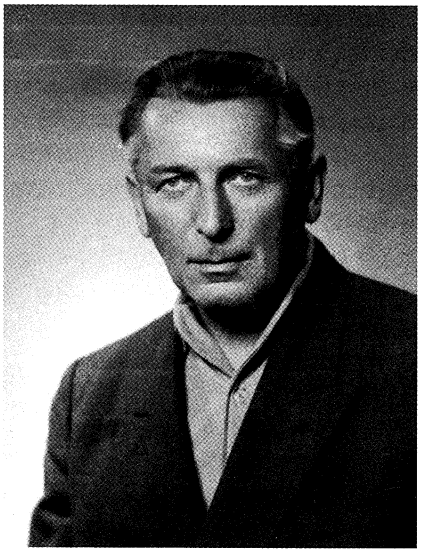

zatčen 28. 9. 1955
odsouzen krajským soudem v Liberci 6. 1. 1956 pro trestné činy velezrady (§ 78, odst. 2a, odst. 1c tr. z. č. 86/50 Sb.), pobuřování proti republice (§ 81, odst. 1 tr. z.), násilí na veřejném činiteli (§ 177, odst. 1b tr. z.) a útok proti skupinám obyvatel (§ 177 tr. z.) k trestu 12 roků odnětí svobody, propadnutí celého jmění, ztrátě čestných práv občanských
amnestován a propuštěn z vazby 11. 5. 1960
podruhé zatčen 18. 10. 1961, odsouzen krajským soudem v Hradci Králové 18. 1. 1962 pro trestný čin podvracení republiky (§ 79a, odst. 1 tr. z. č. 86/50 Sb.), k 2 rokům odnětí svobody a zbytku trestu předchozího
rehabilitován krajským soudem v Ústí nad Labem 20. 1. 1992

Josef Hrubý, který hospodařil na 15 hektarech vlastní půdy, nebyl největším zemědělcem v Horní Branné. Přesto byl v rozsudku označen za vesnického boháče, a proto také příkladně potrestán. Dokonce dvakrát. Jeho vina spočívala v podstatě v tom, že dal 21. 8. 1955 dva políčky místnímu zemědělskému referentovi za to, že mu předepisoval vysoké dodávky zemědělských produktů a že jeho přičiněním dostal do obdělávání ještě další polnosti.

Výsledky hospodaření jednotného zemědělského družstva, které vzniklo pod nátlakem, nebyly v těchto letech valné. Josef Hrubý zřejmě říkal nahlas věci, které si ostatní družstevníci pouze mysleli. Když se po jednom z projevů Antonína Zápotockého řada družstev rozpadla, připsal soud rozpad branského družstva k tíži Josefu Hrubému. V rozsudku je dále uvedeno, že byl znám jako osoba s reakčními názory na lidově demokratické zřízení. Údajně též spolupracoval s ilegální protistátní organizací, která měla do zahraničí podávat zprávy o aktivních funkcionářích na vesnici. Obec měla svého vesnického boháče za mřížemi v Příbrami a na Mírově.

Amnestován byl 11. května 1960 a vrátil se do JZD, které bylo hospodářsky již z nejhoršího venku. Začal pracovat jako pomocný dělník ve stavební četě. Mezi spolupracovníky se opět našel člověk, kterýž s některými nesouhlasnými výroky Josefa Hrubého běžel na patřičná místa, a tak byl Hrubý 18. října 1961 znovu zatčen. Soudce tyto řeči ohodnotil jako pobuřování proti republice a ke zbytku prvního trestu přidal další dva roky. Pan Hrubý si nyní trest odbýval ve Valdicích.

Po podání žádosti o udělení milosti prezidentu Antonínu Novotnému byl zcela neočekávaně a překvapivě propuštěn na Štědrý den roku 1965. Do družstva se již nevrátil a začal pracovat v expedici závodu Mileta v Dolní Branné.

V roce 1969 mu bylo doporučeno, aby se z Horní Branné vystěhoval. S manželkou Annou se přestěhoval do blízkého Vrchlabí. Po roce 1968 si podal žádost o soudní rehabilitaci, která však byla roku 1973 v celém rozsahu zamítnuta.

Pan Josef Hrubý se nedočkal pádu komunistického režimu, zemřel o půl roku dříve, 14. května 1989. K úplné rehabilitaci došlo až 20. ledna 1992.

(dej)

Josef Michal
mlynář

* 25. 6. 1880 Ktová
† 24. 9. 1958 Ktová

odsouzen okresním soudem v Turnově 2. 6. 1950 pro trestný čin šíření poplašné zprávy (§ 32 z. č. 231/48 Sb.) k trestu vězení na 2 měsíce, peněžitému trestu 5 000 Kčs event. náhradnímu trestu 10 dnů, podmíněně na dobu 3 let
znovu odsouzen okresním soudem v Turnově 31. 10. 1952 pro trestný čin ohrožení zásobování (§ 134 odst. 1 tr. z. č. 86/50 Sb.) k trestu odnětí svobody na 2 měsíce, peněžitému trestu 15 000 Kčs, náhradnímu trestu 6 týdnů a k změně trestu z r. 1950 na nepodmíněný
krajský soud v Liberci 16. 1. 1953 odvolání obviněného zamítl
amnestií prezidenta republiky z 4. 5. 1953 trest odnětí svobody prominut

Josef Michal s manželkou Ludmilou a dcerami Jiřinou a Ludmilou.

Josef Michal byl nejstarším z mlynářského rodu Michalů. Mlýn čp. 61, zvaný Podhabr, stával na kraji obce Ktová, směrem na Rovensko pod Troskami. V roce 1933 převedl mlýn na syna Vratislava.

25. března 1950 si jako téměř sedmdesátiletý stařec dovolil před dvěma ktovskými občany zavtipkovat: *Ministr Čepička odstoupil, nechtěl bys na jeho místo? To ještě není všechno. Fierlingera postřelili a osmdesát jich odletělo do ciziny.* Jeden z posluchačů běžel vyděšen za předsedou ZO KSČ ve Ktové, aby zjistil, co je na tom pravdy. Následovalo udání a za tři dny již stanice SNB v Rovensku pod Troskami podala na starého pána trestní oznámení, ve kterém zapomněla na zásluhy Michalových z doby války, vyčetla jim dva nedávno znárodněné mlýny a uzavřela: *Podezřelý a vůbec celé příbuzenstvo jsou bývalí vykořisťovatelé – kapitalisté a všichni jsou velmi ostře zaměřeni proti lidově demokratickému zřízení. Jsou to vyložení třídní nepřátelé. Občané s pokrokovým zaměřením přijmou s povděkem, když podezřelý bude po zásluze potrestán.*

Ve zdůvodnění rozsudku se Josef Michal dověděl, že *naše republika plní pětiletý plán a k tomu, aby všechny úkoly pětiletého plánu řádně mohly býti splněny, nutně se vyžaduje, aby pracující lid měl klid a aby nebyl znepokojo-*

ván takovými zprávami, jaké rozšiřoval obžalovaný. Protože však na soud učinil dobrý dojem, byl mu povolen podmíněný odklad trestu na zkušební dobu tří let.

Kalich hořkosti však neměl zdaleka vypit do dna. Jistě ho nenapadlo, že stavební materiál, který si nakoupil a v jeho domku pro čas potřeby uložil syn Vratislav, mu značně zkomplikuje zbytek života. 4. října 1951 vypracoval okresní prokurátor nástin žaloby, že *je zde podezření z pletich proti zestátnění podle § 130 tr. z., avšak jak již v žalobě naznačeno, nejedná se o trestný čin ohrožení zásobování podle § 134 odst. 1 tr. z., neboť věci byly shromažďovány a peníze do nich ukládány již od doby okupace, po dlouhou dobu, kdy ještě nehrozilo znárodnění, a jak patrno, úmyslem obviněných bylo získat cenný věcný majetek, jehož rozprodejem v pravý čas by získali více peněz, než do něho vložili.*

Protože Vratislav byl v této době již ve vazbě a byl stíhán podle komunistických zákonů pro závažnější zločiny, bylo trestní stíhání vůči němu v tomto případě zastaveno. Souzen byl otec Josef, jemuž soud provinění překvalifikoval přece jen na trestný čin ohrožení zásobování a odsoudil jej k dodatkovému trestu dvou měsíců odnětí svobody a k peněžitému trestu 15 tisíc Kčs. Odsouzení bylo nepodmíněné a současně byl na nepodmíněný změněn i první trest. Před vězením Josefa Michala uchránila amnestie ze 4. 5. 1953, z konfiskovaného materiálu byl vystavěn družstevní vepřín.

(hav)

Vratislav Michal
mlynář

* 13. 5. 1906 Ktová
† 11. 5. 1969 Bělá, obec Mírová p. Koz.

odsouzen státním soudem v Praze 19. 9. 1951 a Nejvyšším soudem 10. 1. 1952 pro zločin velezrady (§ 1 odst. 1c, odst. 2 zák. č. 231/48 Sb.) k trestu odnětí svobody na dobu 7 roků, konfiskaci celého jmění, ztrátě čestných práv občanských na 5 let a peněžitému trestu 20 000 Kčs, náhradnímu trestu 2 měsíců odnětí svobody
znovu odsouzen státním soudem Praha 18. 12. 1952 pro trestný čin velezrady (§ 78, odst. 1c, 2a zákona č. 86/50 Sb.) k trestu 5 roků odnětí svobody a propadnutí celého jmění
podmínečně propuštěn 24. 11. 1959
krajský soud Hradec Králové 27. 8. 1973 a Nejvyšší soud 19. 11. 1973 zamítly návrh na přezkoumání odsuzujícího rozsudku státního soudu v Praze ve smyslu zákona č. 82/1968 Sb.
rehabilitace krajským soudem v Hradci Králové 9. 8. 1990

Vratislav Michal.

Vratislav Michal byl vlastníkem mlýna Podhabr ve Ktové a býv. Votrubcova mlýna v Turnově.

Mezi lidmi měl přirozenou autoritu, byl velmi oblíbený a uznávaný. Jeho statečné jednání v době války nikdo nezpochybnil a ještě dnes žijí pamětníci, kterým pomohl přežít nejhorší. Podporoval rodiny zatčených i uprchlé zajatce, kteří se zdržovali v blízkých lesích. Proto byl po osvobození zvolen předsedou MNV a do řady funkcí v lidové straně (byl dokonce místopředsedou okresní organizace). Poúnorový politický vývoj měl na Michalovu rodinu tragický dopad. Na příkaz akčního výboru Národní fronty byl Vratislav Michal zbaven všech veřejných funkcí ve Ktové, na mlýny uvalena národní správa (zaměstnanci jej však zvolili jejím zmocněncem) a výměrem ministerstva potravinářského průmyslu z 31. 1. 1951 nakonec začleněny do n. p. Východočeské mlýny Předměřice nad Labem. Po ekonomické likvidaci bylo přikročeno k likvidaci psychické a fyzické.

K tomu se Státní bezpečnosti velmi hodilo svědectví zatčeného převaděče Františka Houšky. S pomocí Václava Charouska u něj Vratislav Michal v létě 1949 objednal převedení dosud nezletilého Milana, syna Františka Rechcígla, prvorepublikového agrárního poslance, za což mu zaplatil 10 000 Kčs.

Po zatčení 9. 10. 1950 byl Vratislav Michal dočasně internován na stanici SNB v Turnově a hrůza, s níž očekával vyšetřování, jej přivedla k pokusu o útěk či sebevraždu. Vyskočil z okna v prvním patře na dlažbu, přičemž si roztříštil patní a nártní kosti, načež uběhl asi 200 m, než zůstal ležet a dal zavolat SNB.

U krajského soudu v roce 1968 Vratislav Michal vypověděl: *Já jsem přechod za hranice mladému Rechcíglovi umožnil proto, poněvadž jsem byl již z doby prvé republiky velmi dobře znám s jeho otce Rechcíglem starším, jemuž jsem byl i osobně zavázán za to, že mi svým zásahem umožnil existenci a udržení chodu tehdejšího mého mlýna. Náš styk byl tak přátelský, že Rechcígl starší v době své nemoci mne požádal, abych v případě jeho úmrtí převzal funkci poručníka ohledně jeho dvou dětí. Rechcígl starší se však uzdravil a mnohem později přešel nezákonným způsobem hranice a odešel do ciziny. Při té příležitosti vzal s sebou i svého syna, tomu se však přechod nepodařil, byl dopaden, zajištěn, snad amnestován a pak propuštěn na svobodu. Po dokončení středoškolských studií byl přijat na lékařskou fakultu v Hradci Králové. Při občasných návštěvách v rodině Rechcíglových říkala mi jeho manželka, že syn Miroslav je poslední dobou nějaký rozptýlený, proto jsem považoval za vhodné jej vyzpovídat a při této příležitosti se mně svěřil, že by chtěl za tátou do ciziny. Žádal mne, abych mu to nějak umožnil. Já jsem to původně v úmyslu neměl, vymlouval jsem mu to, ale nakonec, když se naskytla příležitost, jak je zjištěna v důvodech rozsudku státního soudu, jsem mu přechod do ciziny umožnil. S Rechcíglem starším jsem byl před tím, než jeho syn přešel za hranice, v nepatrném styku (Rechcígl mně psal), po přechodu syna mi psal asi dvakrát; tato korespondence byla u mne zabavena. Podotýkám, že jsem na základě této korespondence naprosto žádnou protistátní činnost nevyvíjel, na obsah Rechcíglových dopisů jsem samozřejmě neměl žádný vliv...*

Byl jsem přesvědčen a jsem přesvědčen dosud, že chlapec odešel za hranice z důvodů rodinných a snad z touhy po otci, nikoliv však v úmyslu, aby v zahraničí jakýmkoliv způsobem ilegálně proti republice pracoval. Také jsem neslyšel, že by Rechcígl mladší nějakou takovou činnost provozoval. Z náhodné návštěvy Čechoameričana Kühnla asi před rokem vím, že mladý Rechcígl odejel z Německa do Ameriky, kde vystudoval lékařství a působí jako oblastní lékař v New Yorku.

Státní soud 19. 9. 1951 oproti žalobě poněkud překvapivě nenalezl důvody pro odsouzení za velezradu, *neboť po subjektivní stránce nebyl prokázán ani*

DEMOKRATICKÝ LIDE ČESKOSLOVENSKÝ!

Rudá komunistická příšera zachvátila do svých špinavých drápů naši svobodnou demokratickou republiku Československou !! Uvědomělý lide československý procitni a uvažuj! Před deseti lety přehnala se nad naší vlasti obdobná příšera.

Německý nacismus za hrůzovlády diktátora Hitlera, Göbelse, Heidrycha atd. a všech přisluhovačů naší české krve! Za šest plných let největšího utrpení, persekuce a ponížení jsme s těmito zlotřilci, za pomocí demokratických spojenců vyúčtovali! Připomeň si lide československý ty nedozírné ztráty způsobené na lidských životech, majetku soukromém a národním, než zasvitlo nám opět slunko svobody! A nyní přirovnávej dnešní dobu!!!!!!!! Nejsi přesvědčen o tom, že znovu se řítíme do propasti jak hospodářského krachu, tak i do nesvobody ducha smýšlení a otrokářství!

Novodobí Hitlerové - Zápotocký, Slánský, Kopecký, Nejedlý atd., zfanatisovaní komunismem, tak jako nacisté hitlerismem, bezohledně vydírají z Tebe vše na čem by jsi mohl vybudovati znovu svoji vlast a svůj vlastní domov, pod záminkou slibů ve vybudování lepšího zítřka v nové lidové demokracii! Tyto sliby zůstanou bohužel stále jen planými sliby, protože toto vše pohltí rudý komunistický úpir a pro tebe nebude nikdy těch životních potřeb, kterých Ti mohla dáti demokratická Republika!

Vytýkají reakci, že touží, aby se vrátili nacisté! Sami však na tisíci a tisíci vagonech vyvážejí výsledky TVOJI mozolné práce do nacistického Německa okupovaného Ruskem a největší naše nepřátele Němce živí Tvými zemědělskými výrobky, průmyslovými produkty a sjednocují tyto barbary, aby Ti jednou připravili nové peklo! Nestačí jim, že národ úpí v naprostém nedostatku všech životních potřeb, že ochuzují naši vlast o miliardy národního jmění, že niší drobný soukromý majetek, ale ženou lid bezohledně do pracovního otroctví, které nazývají brigádami a podobně. Olupují nás o svobodu smýšlení a lživou Göbelsovskou propagandou chtí nás zaslepiti úplně, a by měli lepší půdu k svým komunistickým rejdům! Sami však žijí v nadbytcích, přepychových vilách, pořádají bankety a recepce a nazývají se ochránci dělnictva! Ať Vám řeknou, kolik z nich má kdo uloženého kapitálu buď v nakoupených přepychových věcech, ve valutách v cizině a kolik tisíc může rozházeti měsíčně. AŤ VÁM řeknou o kolika chodech jsou jejich obědy a večeře a na Vás chtějí abyste opět vařili z jednoho hrnce! Dejte jim vaše hubené příděly - suchý chléb a černou hořkou kávu při 8-10 hod. denní těžké práci a uvidíte, že přejde jejich lživé chvástání a slibování.

Věřím, že již procitla valná většina našeho lidu a nahlédla kam vede národ nynější komunistický režim a věříme, že i VY ostatní, kteří ještě váháte, přestanete věřit a půjdete společně do boje ruku v ruce, jen jako Češi a ne komunisté, abychom brzy osvobodili naši vlast a budovali tuto podle demokratických zásad našich velkých presidentů T.G. Masaryka a Dr.E. Beneše!

Nepotřebujeme nové diktátory, nepotřebujeme novodobé gestapoakční výbory!Chceme svobodnou a demokratickou československou republiku, chceme svobodu slova a smýšlení, chceme přátelství s ostatními demokratickými národy a chceme aby v naší republice se cítil každý Čech a Slovák skutečně svoboden nejen ten, kdo je vyznavačem rudého komunistického teroru!

AŤ ŽIJE SVOBODA A NAŠE SVOBODNÁ ČESKOSLOVENSKÁ VLAST !!

oooooooo

Protistátní leták nalezený SNB u Vratislava Michala.

eventuelní úmysl velezrádný a ostatních znaků, z kterých by soud mohl vzít tento úmysl za prokázaný, bylo nedostatek. Státní soud nepřipustil další důkazní materiál, který byl předložen prokurátorem při hlavním líčení (tři protistátní letáky, korespondence Františka Rechcígla), z něhož měla vyplývat opakovanost a soustavnost Michalova trestního jednání. Rozhodl se tudíž Michala a Charouska potrestat jen za zločin spoluviny na zločinu neoprávněného opuštění území republiky.

Čtyři léta odnětí svobody, ztráta veškerého jmění a občanských práv za pomoc synovi k odchodu do zahraničí za otcem se nezdály dostatečné státnímu prokurátorovi, který se odvolal k Nejvyššímu soudu. Ten mu 10. 1. 1952 vyhověl, trestný čin Michalovi překvalifikoval na velezradu a trest odnětí svobody zvýšil na sedm roků, neboť ke spolčení Michala s Rechciglem, Houškou a jinými prý došlo v úmyslu, *aby se pokusil zničit nebo rozvrátit lidově demokratické zřízení, společenskou a hospodářskou soustavu republiky, zaručené ústavou*.

18. prosince 1952 byl Vratislav Michal znovu postaven před státní soud v Praze, tentokrát se skupinou turnovských lidovců – Ladislavem Antošem, Vojtěchem Valkounem, JUDr. Bohuslavem Peroutkou a RNDr. Josefem Plíhalem. Za velezradu mu bylo vyměřeno dalších pět let odnětí svobody.

Po několika letech, kdy si své tresty odpykávali ve Valdicích a Jáchymově, podaly manželky uvězněných žádosti o milost prezidenta republiky. Byly zamítnuty. Teprve 24. 11. 1959 rozhodl krajský soud v Liberci, že Vratislav Michal je již dostatečně převychován a může být podmíněně propuštěn – s osmiletou zkušební dobou.

Tak se téměř po deseti letech pan Michal vrátil ke své rodině. Žili tehdy v domě paní Ouhrabkové v Bělé čp. 42, se svými čtyřmi dětmi. Vratislav Michal se živil jako montér plynárenských závodů. Zemřel brzy poté, co si v roce 1968 podal žádost o přezkoumání rozsudku Nejvyššího soudu z 10. 1. 1952, protože se žádné velezrádné činnosti nedopustil. Krajský soud v Hradci Králové ji zamítl, stejně jako Nejvyšší soud. Nedoručení žaloby a rozsudku bylo zdůvodněno § 4 tr. z. z r. 1950 o šetření státního hospodářského a služebního tajemství, umožňující orgánům činným v trestním řízení, tedy i soudům, postupovat odchylně od předpisů o trestním řízení.

Teprve v srpnu 1990 byl mlynář Michal v plném rozsahu rehabilitován. Podstatnější než posmrtná rehabilitace však je to, že se v tomto případě nepodařilo komunistické straně udělat z čestného člověka zločince a vymazat ho z paměti lidí. Ještě dnes, po padesáti letech, se všichni účastníci tehdejších událostí na Vratislava Michala dobře pamatují a vzpomínají na něho s úctou.

(hav)

JUDr. Bohuslav Peroutka

vrchní komisař politické správy

* 20. 11. 1909 Kolenec
† 4. 12. 1994

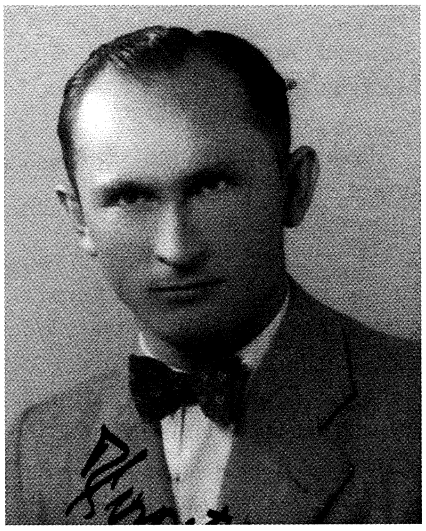

odsouzen státním soudem v Praze 18. 12. 1952 pro trestný čin velezrady (§ 78, odst. 2a, odst. 1c tr. z. č. 86/50 Sb.) k trestu 10 let odnětí svobody, propadnutí veškerého majetku a ztrátě čestných práv občanských na 5 let
propuštěn na základě amnestie z 9. května 1960
rehabilitace krajským soudem v Hradci Králové 9. 8. 1990.

Na sklonku svého života popisoval dr. B. Peroutka tehdejší události takto:

Úřadovat na okresním úřadě v Turnově jsem začal v lednu 1943. [...] Mezi právníky ONV platila zásada z první republiky, že musí být politicky nezávislí. A tak až v roce 1946, kdy nám bylo vytýkáno všemi politickými stranami, že stojíme proti nové demokracii, vstoupil každý z nás do jiné politické strany. [...] Již před únorem docházelo v Turnově k napadání představitelů města a po převzetí moci roku 1948 došlo k výměně méně bojovných funkcionářů KSČ za bezohlednější. Z policejního sboru byli odstraněni všichni nepohodlní a byli nahrazeni těmi, kteří byli ochotni udělat cokoliv. Vedením boje byl pověřen soudruh Lotar Volejník a Loutchan. Z vedoucích funkcí rady ONV byli vyhozeni řádně zvolení lidé, a to předseda učitel Pravoslav Svoboda a další členové rady pan Červa, Bělík (oba nár. soc.), pan Antoš (lidovec) a za soc. dem. pan Prudič. Z rozkazu akčního výboru byli Svoboda, který byl celou válku v koncentračním táboře, Červa a dr. Plíhal 26. února 1948 odvedeni do věznice okresního soudu.

Do funkce předsedy nastoupil soudruh Beneš a toto jednání schvaloval tajemník soudruh Gdovín, který této protiprávní činnosti ze všech sil napomáhal. Úřednictvu byly předloženy přihlášky do KSČ, a kdo je nepodepsal, byl okamžitě vyhozen. Já jsem byl dán také hned do domácího vězení, protože okresní věznice byla již přeplněna, s podmínkou, že se nesmím vzdálit a musím být stále telefonem k dispozici [...] Teprve po třech měsících svévolného zadržení byli vedoucí funkcionáři nekomunistických stran propuštěni z vězení. Byli ihned nasazováni do práce v dolech a lesích. Nepohodlní sedláci, kteří odmí-

tali vstup do JZD, byli násilně vystěhováváni ze svých gruntů, třeba až na Šumavu. Rodiny byly rozehnány, majetek byl rozkraden novými představiteli moci, nebo ukraden státem. Komunisté se ničeho neštítili, aby zničili v třídním boji své potenciální nepřátele. Zločiny proti lidskosti byly normou jejich práce.

Slova příkrá. Snadněji je pochopí ten, kdo znal život doktora Peroutky po únoru 1948.

Do roku 1948 zastával na ONV v Turnově funkci vrchního komisaře politické správy. Po propuštění ze zaměstnání byl tři měsíce držen v domácím vězení a poté nasazen na zpracování polomů na Jizerku. 30. května 1952 byl zatčen. Podle rozsudku státního soudu v Praze z 18. 12. 1952, který zasedal v budově krajského soudu v Liberci, spáchali Ladislav Antoš, Vratislav Michal, JUDr. Bohuslav Peroutka, Vojtěch Valkoun a dr. Josef Plíhal trestný čin velezrady, neboť *od února 1948, během roku 1949 a dále v okrese Turnov, v Praze a jinde se spolčili navzájem a s dalšími osobami k tomu, aby se pokusili zničit nebo rozvrátit lidově demokratické zřízení, společenskou a hospodářskou soustavu republiky zaručené ústavou.* Pan Peroutka byl odsouzen k desetiletému vězení, propadnutí majetku a ztrátě občanských práv.

V roce 1960 byl amnestován, takže ve věznicích v Liberci, Valdicích a Leopoldově strávil osm let. Může dnes někdo pochopit, co znamenalo osm let života bez rodiny, ve vězení, pro člověka, který se ničím neprovinil? JUDr. Peroutka jistě nebyl slaboch. Byl právník a právníci nemívají básnické vlohy. Přesto se dochovala v archivních materiálech jím složená básnička, ze které je patrno, že mu ve vězení nebylo lehko. Začíná a končí takto:

Ze vzpomínek kytičku pro moji holčičku
uvil jsem v paměti dnes ráno sám.
Přijmi ji, dítě mé, na důkaz lásky té,
kterou nezlomenou v srdci chovám. [...]
Mamičce pro štěstí políbej zápěstí,
babičkám poceluj bílé skráně.
Vyřiď, že každý den vzpomínám na ně jen. Na ně! Na ně!!!
Všem potřes pravicí a vyřiď zdravici
zvláště mé maličké svátečnici!
Pak vrať se zase k nám, kde toužebně čekám,
vždyť jsem tak sám!!!

JUDr. Peroutka se dožil rehabilitace. Bohužel jako jediný z pěti vedoucích funkcionářů lidové strany na Turnovsku, kteří byli ve skupinovém procesu souzeni s ním. Jakých trestných činů se dopustili a jací byli tito lidé, že bylo nutno je vyřadit ze společnosti a zavřít na mnoho let do vězení?

(hav)

Václav Petrák

dělník

* 7. 8. 1920 Dolní Štěpanice

odsouzen státním soudem v Praze 16. 10. 1952 za vlastizradu a vyzvědačství (§ 78 a § 86 tr. z. č. 86/50 Sb.) k 17 rokům vězení, propadnutí celého jmění a ztrátě občanských práv na 10 let
rehabilitován krajským soudem v Hradci Králové 4. 1. 1991

Václav Petrák v roce 1998 napsal:

Protektorát jsem přežil šťastně, i když to nebylo tak jednoduché. Byl jsem totiž s kamarádem chycen za Ostravou na hranicích. Bylo to koncem července či začátkem srpna v třicátém devátém, tedy ještě před válkou. Gestapo po patřičných výsleších, fotografování a daktyloskopování nás jedné noci asi s dvaceti dalšími vyvezlo na hranice. Čekali jsme zastřelení, ale oni nás, jak nám bylo oznámeno, vypovídají z Říše, a dostaneme-li se jim ještě jednou do rukou, pak je to smrt. Poláci nás zase vyslýchali. Tehdy se doma šeptalo, jak generál Prchala dává dohromady mnohatisícové legie. Jenže ty nebyly a náborové mise, jak francouzská, tak britská, neměly zájem o nevojáky. Tak polské úřady, jako tehdy mnoho jiných, nás poslaly zpátky. I po těch létech se nemohu zbavit hořkosti proti nim. To nás již Němci nechytli. Později, když jsem měl příležitost vyptávat se gestapáků, proč nás za celou válku neodhalili, nemohli mi to uspokojivě vysvětlit. Prostě neuvěřitelné štěstí, a to mne neopustilo ani v pětačtyřicátém. Vlna euforie z osvobození, samá oslava.

Ale brzy se děly věci, které národu čest neudělaly. Ve válce nahromaděná nenávist vůči Němcům propukla plnou silou. Msta, chamtivost, zbytečné zabíjení dlouho zůstanou naší hanbou. Tak jsme se postavili na úroveň nacistů a nepřímo je rehabilitovali. Za války jsme je nenáviděli a plánovali jejich vyhnání. Po válce soužití s nimi bylo nemožné. Představa čistě národního státu byla svůdná, ale vyhnat tři milióny Němců ze staletých domovů takovým způsobem a ve dvacátém století? Davové šílenství, kterému podlehli Němci, se zmocnilo i nás. To nás poznamenalo i v dalším politickém vývoji. Já díky hrstce odvážných novinářů brzo pochopil nebezpečnost marxismu a zúčastnil se volební kampaně. Nebylo to lehké. Komunisté v roce 1946 nedosáhli kýžených 51 procent a pak již jejich popularita klesala. Proto musel přijít únor jako všu-

de, kam šlápla noha rudoarmejce. Nepřišli nás osvobodit, ale ukořistit. Po únoru v naší továrně na celozávodní schůzi byla schvalována revoluce, já jediný jsem zvedl ruku proti. Byl jsem oficiálně varován, že zdali se to bude opakovat, pak je to kriminál. To mně dalo morální právo postavit se proti režimu tajně, i když to mé povaze nesedí.

V předúnorové Národní frontě existence lidovců a národních socialistů, která nám byla mnohdy vytýkána, dala možnost těmto politickým stranám vychovat mladou generaci demokratů, ze které se hlavně rekrutoval boj proti totalitě. Já brzo narazil na činnost Josefa Zemana a zapojil se pro něho. Mimochodem, má-li toto být zpráva pro archiv, pak by bylo správné, aby Zemanova akce v našem kraji byla dokumentována objektivně a řádně oceněna. Necítím se k tomu povolán, protože moje znalosti o něm jsou jen střípkovité. Zhodnocení jeho činnosti u nás je nutné pro vytvoření pravdivého obrazu té doby, a to jak během války, tak po ní a hlavně po únoru. Já pro jistotu přikládám k doplnění několik novinových výstřižků. Na Semilsku se v padesátých letech vyskytly i jiné skupinky odporu, ale v menším rozsahu. Pro styk se Zemanem bylo zatčeno aspoň čtyřicet až padesát lidí. On zprvu, samozřejmě podle všech pravidel konspirace, organizoval skupinky na bázi národní, později jako Zelená internacionála. Naše poúnorová emigrace potřebovala být informována o situaci doma, aby tak mohla zasahovat v náš prospěch na Západě. Zdali to mělo smysl a jaký, by vyžadovalo analýzy. Odhaduji, že StB byla asi tak přes rok napojena na naši ‚linku'. Zatýkání v Roztokách rok před námi již s naším případem souviselo. Když nás StB měla dostatečně zmapovány, spustila začátkem roku 1952 asi tři zátahy. Žádná státní bezpečnost se nedá podceňovat, tím méně bezpečnost totalitních režimů. Němečtí nacisté rozeznávali tři druhy politických konfidentů. Ti čestní z přesvědčení, pak ty získané vydíráním a zastrašováním a ty nejhorší, co špiclovali za peníze. Za protektorátu byla situace jednodušší než po únoru. To byly fronty pro a proti tak promíchány, že se dalo těžko v lidech vyznat. Po naší likvidaci, myslím, se již v našem kraji nějaký závažnější odpor neprojevoval. Metody StB jsou dostatečně známé z četné literatury, bohužel dost opomíjené. Po všech těch výsleších byly připraveny tři monstrprocesy, které měly patřičně zpracovat veřejnost. První se konal v létě v Liberci. Byl velkolepě naaranžován, včetně rozhlasu. Druhý, do kterého jsem byl zařazen i já, proběhl ve dvou dnech na podzim v Jilemnici. Ten třetí se nekonal. Prý to nemělo očekávaný politický účin. A tak ti ostatní ze Zelené internacionály byli souzeni za zavřenými dveřmi.

Jilemnická Nová horská ves přinesla o procesu rozsáhlou reportáž (zvláštní nečíslované vydání). Státní soud zasedal ve velkém sále n. p. Technolen a před zraky pěti set pracujících stanulo 11 obviněných – Pavel Kašťák, Rudolf

Kodejš, Václav Petrák, František Jiránek, Miloslav Štěpánek, dr. František Čech, Augustin Kubát, Bohumil Rychtr, Josef Ševčík, Rudolf Stránský a Miroslav Kochánek. O Václavu Petrákovi noviny přinesly následující informaci:

Svou velezrádnou činnost zastírá pokrytecky tím, že chce soudu dokázat, že to byly jen pohnutky náboženské, které jej vedly k nepřátelské činnosti proti republice. Je politováníhodné, že dělník, o kterého se dnes naše lidově demokratická republika všestranně stará (on sám měl 6000 Kčs měsíčně), nechal se zneužít zrádnou buržoazní kapitalistickou sebrankou k tomu, aby zrazoval republiku. Sám u soudu doznává, že důvěřoval představitelům bývalé lidové strany Šrámkovi a Procházkovi, nakonec byl jimi zrazen. Vstoupil ve styk s odsouzeným Šírem, s kterým spolupracoval proti republice. Směrnici, jak má pracovat, vyžádal si přímo ze zahraničí od bývalého ministra Procházky. Za Procházku však odpověděl špión Zeman. Obžalovaný Petrák říká, že se nejdříve cítil oklamán, když mu místo lidovce Procházky odepisuje ze zahraničí prostřednictvím odsouzeného Šíra bývalý agrárník Zeman. Šír jej však přesvědčil podle návodu Zemana o možnosti spolupráce všech těch, kteří jsou proti našemu lidově demokratickému režimu. Proto i Petrák – ač lidovec silně nábožensky založený – nastupuje cestu spolupráce s agentem Zemanem... Domníval se, že zpráv bude používat zrádná emigrace na půdě OSN, kde přesvědčí členy této organizace o nutnosti zásahu do vnitřních poměrů našeho státu.

Dejme opět slovo panu Václavu Petrákovi: *Oddechli jsme si, když nikdo nedostal provaz. Pak nastalo putování po republice v rámci akce ‚poznej svou vlast'. Od východu po západ, od Leopoldova po Jáchymov. Já přes StB v Liberci, krajskou věznici tamtéž, valdické samotky, centrální tábor Ostrov, příbramskou Vojnu, pankráckou nemocnici, která by stála za zvláštní zmínku, Olomouc a konečně Mírov, kde jsem strávil posledních pět let té univerzity života. Přestože jsem často chodíval podle dvoukolové mírovské amnestie, ta pravá mne dostihla v Brně, kde mně byla, bohužel nezdařeně, operována ledvina. Stejně však mohu říct, že ani po celá ta léta kriminálu mě neopustilo štěstí. Několikrát jednou nohou v průšvihu, přežil jsem všechno bez zvláštních malérů. Byly tam případy až neuvěřitelné, osudy otřesné. Zoufalé pokusy o útěk, kdy mladí lidé, než aby živořili doživotně v těch podmínkách, riskovali životy a také o ně mnohdy přišli. Tam za dráty, vystaveni šikanování, ponižování, lámání charakterů sliby, vydírání zákazy i tak řídkých kontaktů s rodinou, nesplnitelnými pracovními normami s následky dalších trestů a potlačování lidské důstojnosti působilo na naši psychiku. V té izolaci od normálního světa začínáte věřit, že jste ten vyvrhel, jak je vám stále vtloukáno do hlavy.*

Léta trvalo, než jsme doma znovu získali sebevědomí. Mezi bachaři byli sadisté, primitivové vychovávaní k této službě fanatickými politruky, a tak vlastně i oni byli obětmi režimu. Ale byli tam také mezi nimi lidé slušní, za což mnohdy těžce zaplatili. Pro politického vězně za těchto různých tlaků bylo mnohem těžší než venku zachovat si čest.

Když jsem se na květnovou amnestii v roce 1960 vrátil domů, byl jsem přijat ve vsi i v továrně dobře. Ne tak se dařilo kamarádům všude. Přesto mně trvalo dlouho, než jsem přišel aspoň trochu do normálu. Třebaže máme nyní zákon o zločinnosti minulého režimu a oprávněného odporu proti němu, jistě v myslích mnoha lidí nám zůstává vtisknutá pečeť darebáků. Čas plyne, vzpomínky blednou, paměť se vytrácí, politických vězňů padesátých let valem ubývá... Mladší i nejmladší generace je lhostejná i k časově bližšímu Palachovi.

Jeden dnes již 92letý mukl vydal sbírku básní. Mne zaujal verš:

Meta, k níž cesta daleká,
problém, jak polidštit člověka.

A Teilhard de Chardin:
Základní problém světa: hominizace a humanizace.

(ger)

Bohuslav Šír

národní správce, účetní

* 10. 2. 1918 Skřivany
† 21. 9. 1989

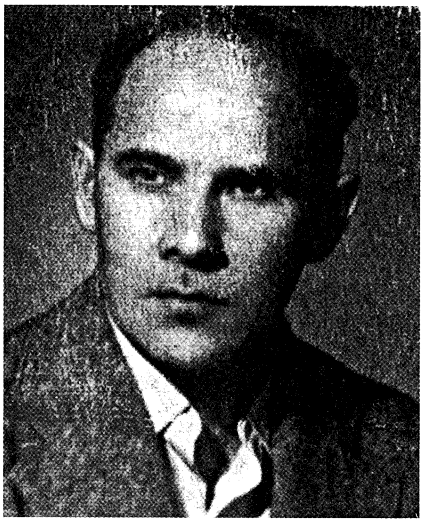

odsouzen státním soudem v Liberci 10. 7. 1952 pro trestný čin velezrady (§ 78 odst. 2a, odst. 1c tr. z. č. 86/1950 Sb.), trestný čin vyzvědačství (§ 86 odst. 2a, odst. 1 odst. 3c, d tr. z.) k trestu odnětí svobody na doživotí, propadnutí celého jmění a ztrátě čestných práv občanských
propuštěn na základě amnestie z 9. 5. 1960
rehabilitován krajským soudem v Hradci Králové 28. 9. 1990

Život pana Šíra popsali jeho synové podle podkladů a vzpomínek takto:

Tatínek se narodil jako čtvrté dítě v neúplné rodině. Jeho matka byla služebnou na statku. Dětství a mládí prožil v Hrabačově a Dolních Štěpanicích. Po skončení základní školy nastoupil do textilní továrny Fejfar & Mládek ve Studenci. Absolvoval zde podnikovou školu mladých mužů. Po jejím ukončení se stal prodavačem a skladníkem v podnikové prodejně. V roce 1940 se oženil a z tohoto svazku se narodily 4 děti.

Po skončení války jsme se stěhovali do Rokytnice nad Jizerou. Tam byl otec pověřen národní správou, řízením textilní továrny, obchodu a uhelných skladů. Byl sportovec, fotbalista, ochotnický herec, dobrý zpěvák. Mezi jeho záliby patřily i šachy. Účastnil se simultánky s mistrem světa v šachu Aljechinem. Dobře běhal na lyžích a zúčastnil se mnoha závodů. V Rokytnici zakládal ochotnické divadlo a podílel se na společenském životě ve městě.

Již v tomto období začínal politický boj o moc, v kterém otec nemohl stát stranou. Začal proti praktikám komunistů veřejně vystupovat a začínaly potíže. Začalo to domovní prohlídkou. Následně jsme byli jako rodina politicky nespolehlivá na základě rozhodnutí ONV Jilemnice z Rokytnice vystěhováni, protože v pohraničí lidé jako náš táta neměli co pohledávat. Všechno dobré, co do té doby táta vykonal, bylo zapomenuto, a tak jsme se stěhovali do Dolního Kořenova. Protože práce v Kořenově v této době pro tátu nebyla, byl nucen jezdit pracovat do autoopravny aut do Dolní Rokytnice a později pracoval jako účetní v závodě Vertex v Kořenově. V soudním řízení, které se konalo v Praze v roce 1952 po téměř roční vyšetřovací vazbě v Liberci, byl uváděn jako rezident špio-

nážní skupiny a byl mu navržen trest smrti. Ten mu byl s ohledem na nás čtyři děti změněn na doživotí. V této době mu bylo 34 roků. S otcem byli souzeni jako jeho společníci pánové Josef Plecháč také na doživotí, Oldřich Vodseďálek, akademický malíř, na 25 let, Josef Šádek na 24 let, Jaroslav Dlabola na 23 let, Jan Novák na 22 let, Václav Lampa a Jiří Cerman na 20 let, Ladislav Řehořek, Josef Göbl a Marie Zemanová na 18 let, Miroslav Exner na 10 let.

Trest nepostihl jenom tátu, ale nás všechny. Byli jsme živi z malého platu matky, která pracovala jako prodavačka, později, když jsme se přestěhovali do Liberce, jako průvodčí a vlakvedoucí ČSD. Následný rozvod byl již následkem předchozích událostí.

Táta byl vězněn ve Valdicích, na Borech a Leopoldově. Tam se také poznal s dnešním biskupem Otčenáškem, generálem jezuitů P. Šilhanem, generálem Kuttelwascherem, Vítem Tajovským, Anastázem Opaskem a dalšími, kteří byli komunistickému režimu nepohodlní. V leopoldovské věznici byly kruté časy, proto se jí také říkalo pevnost utrpení. Byli zde soustřeďováni takzvaní odpůrci komunistického režimu, odsouzení k dlouhodobým trestům. Byli to nejen kněží, ale i vojáci-důstojníci, soukromí zemědělci a další lidé režimu nepohodlní. Aby je ponížili, zařazovali mezi ně vrahy, zloděje, ale i lidi, kteří byli souzeni za spolupráci s nacisty. V posledním období, tj. v šedesátých létech, se zde však setkávali také s některými odsouzenými soudci a prokurátory, pracovníky bývalé StB, kteří roztáčeli kola stalinských mlýnů. Domnívali se, že jsou zavřeni omylem. Proto stále i ve vězení obviňovali určité osoby, ale komunistický režim ne. Cítili se být nadřazeni těm, které odsoudili a trestali. Svou podporu režimu i ve vězení dokazovali někteří z nich donášením (bonzáctvím). Do organizování vězeňského života zasahovali také sovětští experti, kteří uplatňovali dlouhodobé zkušenosti z jejich pracovních táborů, jak co nejlépe využít pracovní potenciál vězňů a jak je co nejvíce ponížit. Komise vedená majorem Karafiátem prováděla různé přesuny uvězněných přímo ve věznici. Ti vězňové, kteří byli známi svým nesmlouvavým postojem již při vyšetřování, byli umístěni na samotky, aby svým chováním neovlivňovali ostatní vězně.

Samotná věznice, dříve vojenská pevnost, je obehnána vysokými kamennými zdmi, které mají základy široké 12-14 metrů. Aby znemožnili vězňům útěk, odkopali vedle základů buldozery v zemi výkop, který obehnali překážkami z ostnatého drátu a vybudovali strážní věže. Vše bylo v noci osvětleno. Na vrcholu hradební zdí chodili strážní a volně puštění psi. Uvnitř před zdí byl vybudován koridor z ostnatého drátu, který vymezoval ostřelovací pásmo. Vězeň, který se tam přiblížil, mohl být zastřelen. Toto se stalo a nebylo to jenom vinou vězně. Jak otec říkal, strava ze všech věznic, kterými prošel, byla v Leopoldově nejhorší a ještě málo. Byla to takzvaná záchovná dávka, ani k životu, ani k smrti. Pokud byl vězeň uvržen do korekce (cela bez světla), dostal pouze

dávku poloviční. Vycházky z cel nebyly povoleny, pouze v určený čas mohli otevřít okna a jen na krátkou dobu. Sebemenší porušení kázně bylo trestáno dřepy až do omdlení, drhnutí podlahy pískem na sucho, korekce, držení hůlky na předpažených rukou, o bití a týrání nemluvě. Takto byl utýrán redaktor Národních listů Vladimír Sís, úředník ministerstva zemědělství Rádl, ale i bývalý předseda vlády Rudolf Beran. Zemřel zde i poslední biskup řeckokatolické církve Dr. Pavel Gojič. Když vězeň na následky mučení nezemřel, zastřelili ho. Takto byl zabit rolník Průša, kterého zastřelil dozorce s přezdívkou Partyzán. Nesnesitelnost tohoto prostředí také v srpnu 1958 dovedla tři vězně k útěku, který se však nepodařil. Sebrali nákladní auto, kterým chtěli prorazit brány vězení. Jednu rozbili, ale druhá je zadržela. Později byl jeden z nich, Josef Vaníček, zastřelen. Jako důvod byl uveden pokus o útěk.

Pracovat museli. Otec dral peří, lepil dopisní obálky a před propuštěním z vězení pracoval ve skladu. Vydělával tolik, že nám mohl někdy na výživném posílat až 50 Kčs za měsíc. Mohli jsme jej ve věznici navštěvovat a každá cesta byla malé drama. Výhodu jsme měli, že jsme měli režijní jízdenky na vlak, protože peníze nebyly. Kolikrát se stalo, že jsme návštěvu měli povolenou, ale když jsme přijeli, což byla celonoční cesta vlakem, tak nám řekli, že táta nesplnil normu neb jiný důvod, takže na návštěvu nemá nárok.

Po propuštění z vězení bylo jeho první starostí, aby dal rodinu znovu dohromady. Povedlo se mu to, ale bez manželky. Vzal mladší syny z dětského domova, nejstarší byl již na vojně a o rok mladší se k nástupu na vojnu připravoval. Bydlení nám v začátku umožnili jeho sestra a švagr v jejich domku ve Štěpanicích. Později jsme se přestěhovali do domku, který jsme koupili a upravili. Byl zaměstnán v provozu závodu Mileta ve Víchové, později jako vedoucí v potravinářské prodejně Jednoty na Benecku. Ještě v důchodu si přivydělával jako strážný v podniku Cutisin v Hrabačově. Odpor proti vládě komunistů zaplatil vězením, rozpadem manželství a zdravím. Také my děti v důsledku jeho odsouzení jsme nesli břemeno rozdělené rodiny, nedostatku jídla a oblečení, ale hlavně jeho chybějící otcovskou lásku. Jen řízením božím se z nás nestaly děti ulice. Naši učitelé nám zdůrazňovali, že není špatný komunistický režim, ale náš táta, který se proti němu postavil. Měli jsme se za jeho činy stydět. Proto také při výběru povolání po ukončení školy k této skutečnosti přihlíželi. Přesto nás jako rodinu nezlomili.

Věříme, že táta a ostatní odsouzení svým jednáním přispěli ke konci komunistické nadvlády. Že rok 1969 a 1989 byl také výsledkem jejich obětí. Je škoda, že velká většina těchto našich hrdinů se listopadu 1989 nedožila. Také našemu otci nebylo dáno dožít se konce vlády komunistů. Zemřel náhle 21. září 1989 ve věku 71 roků.

(ger)

Ladislav Trejbal

dělník

* 1. 2. 1931 Bořkov

odsouzen krajským soudem v Liberci 28. 3. 1953 pro trestný čin velezrady (§ 78 odst. 1e, 2a tr. z. č. 86/50 Sb.) a trestný čin sabotáže (§ 84, odst. 1b, 2 tr. z.) k trestu odnětí svobody v trvání 14 roků, propadnutí celého jmění, ztrátě občanských práv na 8 roků

žádost o milost zamítnuta ministerstvem spravedlnosti 10. 2. 1958

propuštěn podmíněně krajským soudem v Plzni 5. 4. 1960

rehabilitován krajským soudem v Ústí nad Labem 26. 11. 1990 pokud jde o trestný čin velezrady, za sabotáž stanoven trest odnětí svobody v trvání 10 roků

stížnost proti tomuto usnesení zamítl Nejvyšší soud 21. 3. 1991

krajským soudem v Ústí nad Labem zproštěn 17. 2. 1992 obžaloby pro trestný čin sabotáže

Vzpomínkami se chci vrátit do let padesátých, kdy v roce 1948 komunistická strana uchvátila moc v naší zemi. Bylo mi 17 let a měl jsem vždy smysl pro právo a spravedlnost. Toto vše bylo potlačeno a nastal teror a násilí. To mě vedlo k tomu, že jsem se zařadil mezi odpůrce komunistického režimu. Každý, kdo nesouhlasil s komunisty a jejich politikou, byl považován za třídního nepřítele. To vše se dělo za pomoci prospěchářů, udavačů a všech dalších, kteří byli ochotni zločineckému režimu pomáhat. Ale bylo i dost takových občanů, kteří se vzepřeli proti násilí totality. Nasvědčuje tomu zuřivost komunistů a represálií, které nastaly. Statisíce občanů byly odsouzeny k vysokým trestům a zabavení majetku. Stovky byly popraveny, zastřeleny na hranicích a ubity při výslechu. To však mnohé neodradilo, zakládali protikomunistické skupiny, a jedna z nich byla tzv. semilská.

Byl jsem na ni napojen v roce 1951 Mirkem Mochanem, který mne seznámil s Otou Vrbenským jako vedoucím skupiny a při další příležitosti též s Jiřím Nadějem a Vladimírem Vojtíškem. Jinak jsem z 28členné skupiny nikoho neznal a o dalších nevěděl. Měli jsme za úkol rozšiřování protikomunistických

letáků se jmény udavačů a jejich pomocníků. Při jedné akci, které jsem se zúčastnil spolu s dalšími, byly rozhozeny letáky na úseku Košťálov, Nová Paka, Bořkov, Nedvězí, Slaná, Hořensko a okolí Semil.

Při jedné příležitosti jsem byl seznámen s Jiřinou Šádkovou ze Železného Brodu, kde se plánovala další letáková akce. Byla nám představena jako spolehlivá osoba. Jak spolehlivá, se ukázalo až při výslechu na StB v Liberci. I když mnohé věděla, nebyla nikdy zatčena a odsouzena. Zde jsem poprvé pochyboval o její spolehlivosti. Při vyslovení jejího jména estébák Kobosil prohodil, že Jiřinka byla dobrá.

V roce 1952, kdy jsem nastoupil vojenskou službu, byl styk se skupinou přerušen. Od Vladimíra Vojtíška, který sloužil u jiného útvaru, jsem obdržel dopis, ve kterém bylo sděleno, že Mirek Mochan, jeho bratr a další byli zatčeni. Věděl jsem, že to čeká i mne. 10. října 1952 jsem byl zavolán k veliteli posádky, kde na mě čekali dva příslušníci StB, kteří mi ihned nasadili pouta s tím, že jsem zatčen. Důvod mně nebyl oznámen.

Po příjezdu do Liberce jsem byl předán estébákovi, který mi okamžitě nasadil pásku na oči. Řvaním bistro, bistro, mě strkáním a kopanci hnal chodbou. Pamatuji si, že uprostřed hlavy měl bílý pruh vlasů. Byl to jeden z nejsurovějších estébáků, jeho jméno mně však není známo.

Během šesti měsíců vazby jsem byl denně vyslýchán. Kroucení rukou, dupání na nohy, mlácení hlavou o zeď byly běžné praktiky estébáků. Vyhrožovali: Když se nepřiznáš, zlikvidujeme tvé rodiče, nám nikdo nic nedokáže. Nebudu popisovat podrobnosti tvrdých výslechů, kterým jsme byli všichni vystaveni. Kdo neprošel tímto peklem, nepochopí, že mnozí se přiznali k činům, kterých se nikdy nedopustili. Musel jsem podepsat čistý papír, ale nikdy jsem nezjistil, co tam bylo dopsáno. Bylo vyhrožováno vysokými tresty i trestem smrti pro výstrahu dalším. Před zahájením přelíčení jsem se musel naučit zpaměti otázky a odpovědi. Vyhrožovali: Běda ti, jestli řekneš něco jiného! Musel jsem podepsat, že se mnou bylo slušně zacházeno.

28. března 1953 jsem byl odsouzen za tzv. protistátní činnost, velezradu, sabotáž na 14 let odnětí svobody, 8 let ztráty občanských práv a propadnutí majetku. Podobně dopadl i Jiří Naděje, Vladimír Vojtíšek a další. Po rozsudku jsme byli v krátké době eskortováni na Pankrác a odtud do jáchymovských koncentráků na otrocké práce při těžbě uranu. Zde jsem byl téměř osm let a na amnestii v roce 1960 jsem byl propuštěn jako řada dalších.

Jednoho dne za mnou přijel Mirek Mochan a při rozhovoru mi řekl, že ho strašně zmlátili, o čemž svědčí skutečnost, že při hlavním přelíčení nebyl přítomen. 17. února 1992 probíhalo rehabilitační řízení u krajského soudu v Ústí nad Labem, které se týkalo mě, Jiřího Naděje a Vladimíra Vojtíška. V té době již oba nežili, zemřeli na následky věznění. Byli jsme všichni tři v plném roz-

sahu obžaloby rehabilitování, neboť nebylo důkazů a vše bylo vynuceno psychickým a fyzickým násilím.

Toto je pouze stručné vysvětlení a zároveň varování, aby se něco podobného již neopakovalo. Komunismus vždy a všude vládl terorem a násilím. Nezapomínejme!

(in)

KANCELÁŘ

PRESIDENTA REPUBLIKY

101.775/55. V Praze dne 7. února 1955.

Manželé
Stanislav a Anastázie Trejbalovi

Bořkov u Semil 9.

K Vašemu dopisu ze dne 19. ledna 1955 Vám oznamujeme, že Váš syn se dopustil vážných trestných činů, za které byl právem odsouzen. To vám bylo oznámeno již několikrát. Skutečnost, na kterém úseku trati došlo k poruchám, není pro posouzení viny a trestní odpovědnosti Vašeho syna rozhodující, neboť Váš syn byl žalován a odsouzen pro trestnou činnost, která se poškození železničního zařízení na určitém úseku tratě přímo nedotýkala.

Vzhledem k tomu, že ve svém posledním dopise znovu tvrdíte, že v obžalobě Vašeho syna, kterou Vám přečetl předseda lidového soudu, je obsaženo i obvinění z poškození železničního zařízení, vyžadujeme si o věci znovu zevrubnou zprávu od ministerstva spravedlnosti. Upozorňujeme Vás však znovu, že se zřetelem k tomu, co jsme uvedli výše, nemůže mít tato skutečnost vliv na posouzení trestní odpovědnosti Vašeho syna.

Za kancelář presidenta republiky

Dr. Viktor Knapp.

Kancelář prezidenta republiky odmrštuje žádost rodičů Ladislava Trejbala o milost pro syna.

DROBNOSTI

Bozkovští ochotníci ve hře G. Preissové Gazdina roba. (Foto A. Vojtěch - 1914).

250 let divadla v Bozkově

Stanislav Hlava

Patron bozkovského kostela Navštívení Panny Marie a majitel semilského panství František Václav Millesimo á Caretto pobýval na zdejší faře u P. Václava Duška (1757 – 1791), když zde od 25. října 1758 do 16. února 1759 na místě vzdáleném od frekventovaných komunikací nalezl útočiště před pruskými vojsky. Byl si vědom, že jeho příbuzný hrabě Mikuláš Desfours se musel ze švédského zajetí v roce 1648 v Praze vykoupit třemi tisíci dukátů, které mezi sebou vybrali semilští poddaní. Na počátku roku 1759 se díval na pašijovou hru, kterou předváděli místní občané a dva z nich – Václava Kurfiřta a Josefa Kvardu – si nechal pozvat na faru a odměnil je vědrem piva za to, jak věrně napodobovali Židy, hrubě zacházející s Kristem před jeho ukřižováním.[1]

Dušek zde byl po založení fary v letech 1746 – 1747 druhým farářem. Jeho předchůdce Václav Komárek (1747 – 1757) nezanechal o pašijových hrách žádnou zprávu; buď se zde ještě nehrálo, nebo to nepovažoval za důležité. Dušek zpočátku *komedii o umučení Páně* alespoň toleroval, ne-li podporoval, protože se hrálo po dvě desetiletí hlavně v kostele, neboť v postní době pro chlad nebylo možné hrát venku. Když ale provozování her přinášelo P. Duškovi řadu nepříjemností – v kostele po hře zůstalo *na stýblo* prachu, na dlažbě bláto, některé žen stavěly malé děti na oltáře a zapůjčené kostelní prádlo a dalmatiky byly zabarveny červeně, vypověděl Dušek divadelní produkci z kostela. Jeho dosud neutrální postoj k divadelní produkci ovlivnila záporně událost z roku 1777, kdy se ohlásili profesionální herci z Prahy, že chtějí hrát hru o sv. Jiří, a Dušek dal souhlas. *Zatím se ale chovali pohoršlivě. Představovaná žena* [převlečený muž] *stahovala muži kalhoty. Hned jsem žádal do Semil za prominutí, psal o tom panu vikáři, na konzistoř a na guberniální úřad, aby podobní herci nedostávali souhlas.*

A také komedie o umučení Páně ať moji nástupci páni faráři nedovolí. Zkusilo se to na obou místech a vždy s velkou škodou pro kostel i faráře a také se zanedbáváním mše svaté, s drzostí a nevázaností a nedbáním lhůty o povolení.[2]

Ještě jednu nepříjemnost zažil Dušek za svého dlouhého působení v Bozkově. 19. dubna 1791, v úterý po Květné neděli, zde sehráli železnobrodští herci *Hru o umučení Páně*, a to před kostelem, a jeviště na ni se stavělo 14 dní. Po představení došlo na konzistoř do Litoměřic na Duška anonymní udání, v němž se uvádělo:

1. dovolil, aby při představení mládež byla na stromech při hřbitovní zdi, pokud by se zlomily a mládež spadla, mohlo dojít ke zranění;

2. průvod herců, který před představením vycházel z blízkého statku, použil selských koní, kteří byli bujní a mohli zranit diváky;

3. jeden chlapec byl nesen v proutěném koši, jehož dno se protrhlo a chlapec se poranil;

4. jeviště bylo postaveno nedbale, při představení se zřítilo a jedno starší dítě bylo poraněno tak, že omdlelo a po nějakou dobu bylo bez známek života.[3]

Vyšetřování prováděla komise a Dušek se obhájil s tím, že se představení nezúčastnil, nic o něm neví a tudíž nemůže k celé záležitosti podat žádné vysvětlení. V souvislosti s činností tohoto souboru byl u konzistoře obviněn i železnobrodský farář. K tomuto představení ale musela být udělena výjimka, protože císař Josef II. už roku 1786 pašijové hry zakázal. Dušek již předtím na komedie zanevřel a osadníkům doporučoval raději pobožnost křížové cesty a kázání.

Líčení dějů z Kristova života, zvláště pak jeho umučení a zmrtvýchvstání, přímo vybízelo k zdramatizování, a tak již od doby Karla IV. je možno sledovat jevištní provedení těchto událostí nebo průvody biblických postav, které jak svým oblečením, tak i gesty a mimikou názorně předváděly, koho představují. Husitství a doba následující znamenaly útlum této činnosti. Byla oživena až

příchodem jezuitů a školských bratří a do provozování her s náboženskou tematikou se zapojili i františkáni. Od poloviny 16. století se šířící luterství zase v oblastech jím zasažených utlumilo předvádění pašijových her. Po Bílé hoře, hlavně po skončení třicetileté války, nastává zase oživení tohoto žánru v rámci celkové rekatolizační činnosti, ale jeho rozkvět, alespoň v našem okolí, nastává až okolo poloviny 18. století. Z tohoto období jsou známy a dochovaly se, zčásti poničené, tři pašijové hry – železnobrodská, vlastibořská a bozkovská. Jejich texty jsou obzvláště zdařilé a je možné, že jejich předlohami byly starší, dnes ztracené hry z Turnova a Zásady, kam mohl německý text přivézt zásadský rychtář, podnikatel *ve skle* a dopravce Jan Šourek (1693 – 1779). Archetyp pocházející snad z bavorského Oberamergau byl pak podle talentu kopistů upravován a rozšiřován. V okolí se hrálo i v Držkově, Haraticích, ve Vysokém a ještě v jiných místech horního Pojizeří. Nejdéle se hrálo, arci s přestávkami, ve Vlastiboři, a to naposled v roce 1891.

Nejstarší v Bozkově provozovaná byla jakási kostelní hra, jejíž text se nezachoval. Teprve nedávno byl ale objeven text bozkovské pašijové hry s předlouhým titulem *Komedie o umučení Pána a Spasitele našeho Ježíše Krista pro rozjímání jednoho každého a pobožného křesťana, co a jak mnoho pro nás podstoupil a vystál a svou krev za nás vylil, aby nás tudy od zatracení vysvobodil. Tak nám tedy příklad zanechal, abychme tady zde na světě všecko mile a rádi přetrpěli a potom za ním do nebe se dostali a s ním se radovali.*[4] Autor není uveden, pouze opisovač poznámkou: *Vypsáno v obci bozkovský od Antonína Farskýho (1730 – 1805).* Tento opis byl používán k nacvičování a při provozování hry, jak dosvědčují ohmatané listy, opatřené i dodatečnými poznámkami. Kdy se zde tato hra předváděla, není poznamenáno; další opis pořídil zdejší řídící učitel Stanislav Beránek (v Bozkově 1871 – 1907) roku 1885, ale již ne pro předvádění na jevišti.

Od roku 1786 bylo ke hře nezbytné povolení krajského (guberniálního) úřadu a nedodržení této povinnosti bylo přísně trestáno. Nezbytný byl i souhlas místního faráře a taxa za povolení se platila dozorci při představení.

Zdá se, že oživení sousedského divadla v Bozkově nastalo až zase ve druhé polovině 19. století. Tehdy Bozkovští hráli pohostinsky ve Všeni a v Turnově a lze předpokládat, že to byly i hry profánního obsahu. Jeviště si půjčovali v okolí a režisérem byl v té době David Kejnos z čp. 132 (nar. 1784), povoláním švec a kalounkář. Též jména herců a obsazení rolí se z té doby zachovala.[5] V roce 1820, za faráře Josefa Kramáře z Vysokého, hráli zdejší herci opět hru *O umučení Pána a Spasitele našeho Ježíše Krista,* citovanou dříve, a čistý výtěžek byl věnován na postavení nové hřbitovní kaple. Tyto pašijové hry byly hojně navštěvovány lidmi až z Turnova, Rovenska, Sobotky a Mnichova Hradiště. Poslední datovaná produkce z tohoto období je k roku 1836. To už se ale hrálo převážně v interiérech, a to ve velkých selských světnicích, na sýpkách a rozlehlých půdách stavení čp. 36, 70, 44 a 17.

Další datovaná zpráva o divadelní činnosti je od zaníceného divadelního *ochotníka* Josefa Šimůnka z čp. 141 (nar. 1842). Ten vypsal na dvojlistu osmerkového formátu *Paměti o vzniku divadla v Bozkově.* Úvodem píše: *Roku 1847 hrálo se prvnikrát v Bozkově*[6] *divadlo s domácími ochotníky, a to ve veliké světnici staročeského stavení u Lubasů čp. 36, a hráli první hru Čech a Němec a pak druhou Abelino loupežník Benátský, a pak dost, protože si Jesenští vzali to divadlo domů, neboť bylo jejich*[7] a stejná situace se opakovala i v příštím roce, kdy zase po dvou hrách vrátili divadlo do Jesenného. Tohoto představení se Šimůnek jako malý chlapec s matkou zúčastnil. V dalších letech se hrálo nepravidelně, ale záznamy nejsou.

Až zase k roku 1865 Šimůnek píše: *Toho roku se nás sešlo asi deset u Kolektorů* (v hostinci, pozn. autora) *a ujednali jsme si, že bychom mohli hrát divadlo.* Ale zas byla potíž s jevištěm, které Jesenští zapůjčili do Roprachtic, odkud se muselo přivézt (vlastně přinést), neboť vzpomíná: *Šli jsme pro něj starý Kolechtorů Vinca a Kejnos a přinesli celé dívadlo najednou. Byly to jen dvě opony – jedna přední a jedna zadní po obou stranách malované; na jedné straně měla pokoj, na druhé les a v něm hrad. Dříví na spodní kostru jeviště nám dal Josef Kopáňský z č. 17 a Honzíček Motejlků nám to přivez. Postran-*

Reeds Chuncks
1888 1913

ní kulisy jsme si pořídili z lepenky a maloval je †Franc Hajnu, a tak jsme první neděli adventní 1865 začali hrát a hráli jsme první hru Duch času *a za 14 dní* Muka chudé ženy *a na Štěpána hru* Zlý jelen *a na Nový rok opakovali. Skládali jsme a šetřili, abychme si mohli pořídit divadlo vlastní.* Hned v příštím roce zadali vymalování divadla Josefu Prokopovi v Semilech, ale vpád pruského vojska (od roku 1859 byla v provozu dráha) v červnu práce přerušil, a tak se prvně v novém divadle hrálo až v adventě a dávali *Rod Svojanovský*. Jak křehká ale byla sousedská úmluva bez spolkových pravidel – neshoda mezi účinkujícími měla za následek, že po třech letech činnosti se rozešli a divadlo prodali do Kundratic; jeden rok pak nehráli.

Ale touha po seberealizaci před veřejností způsobila, že si nechali v sále místního hostince u Jodasů (čp. 58) malovat od jistého Kopala z Koberov kulisy, kdežto oponu maloval *nějaký Vinca Dolánský příjmím Šrejma a vymaloval nám na přední oponě olejovou barvou Žižkovu smrt. Bylo to pěkné divadlo, ale zas pro nějaké nesrovnalosti ve spolku jsme ho asi za tři roky prodali do Sklenařic za 120 zlatých. Nato asi za rok se bourala v Semilech stará dřevěná radnice a to divadlo s mnoha proměnami chtěli prodat; zplnomocnění měl pan Josef Prokop a mě pobízel, abychme to divadlo koupili. Mně se moc líbilo – osm proměn – a tak já, Kejnos a Vinca Kolechtorů to divadlo koupili a odvezli. Na tom jsme hráli mnoho let, protože bylo moc pohodlné pro nás. Že ale bylo stářím moc sešlé, tak jsme si nechali v Jilemnici vymalovat tohle poslední divadlo. Maloval ho malíř pokojů Josef Lev za 120 zlatých a má deset proměn.*[8]

Na rozdíl od dřívějšího stěhování scény po různých místech mělo Šimůnkem zmiňované divadlo už svoje stálé místo na sále místního Jodasova hostince (dnes sokolovna) čp. 58. Jistý řád i pocit zodpovědnosti do divadelní činnosti vneslo až ustavení *Čtenářsko-ochotnické besedy Tyl* v Bozkově. Ustavující valná hromada se konala 19. srpna 1888 a předsedou byl zvolen – jak jinak – Josef Šimůnek z čp. 53, jednatel pojišťovny a provozovatel zdejší první poštovny. Spolek je někde nazýván *jednota*. Činných členů se přihlásilo 28 a dva byli přispívající. Sociální složení spolku bylo pestré, odpovídající složení vesnice o tisíci obyvatelích: inteligence, řemeslníci, rolníci, chalupníci, baráčníci i svobodní občané. Už 26. srpna se hrálo představení *Majitel hutí* a čistý výnos byl věnován na pořízení a postavení sochy sv. Jana Nepomuckého před domem čp. 35. Vybralo se 13 zlatých 55 krejcarů. Obecenstvo bylo s hrou náležitě spokojeno. Tak to alespoň zaznamenal jednatel spolku a od této doby pravidelně po každém představení zapisoval osoby a obsazení, počet diváků, kolik se vybralo na vstupném a kdo hrál obzvláště dobře. Když hrál i on sám, nezapomněl ani sebe v zápise pochválit.

Bozkovský rodák P. Josef Alois Kouble byl jistě ze svého dětství a mládí ovlivněn zdejší divadelní činností. Když se v roce 1852 dostal za kaplana do Vysokého, hned začal pracovat ve prospěch místního divadla, a tak byl 1856 zvolen ředitelem tamního divadelního spolku *Krakonoš* a zůstal jím až do svého odchodu z města v roce 1870. Krom jiných literárních žánrů se věnoval i sepisování divadelních her a byl v této době řídícím duchem probouzejícího se češství. Do Bozkova se nechal přeložit z výhodnější vikářské štace ze Semil v roce 1882 a po čtyřech letech zde ve věku 61 let 7. července 1886 zemřel a je pochován u jižní zdi presbytáře kostela.

Početný soubor dokázal v krátké době uvést řadu představení. Tak od 6. listopadu 1892 do 1. ledna 1893 bylo sehráno pět různých her. Je pro nás až s podivem, že představení předcházely třeba jen tři čtené zkoušky. Pak ale odpovědnost herců spočívala v nastudování textu doma a příslušnou míru odpovědnosti měla i nápověda ukrytá zrakům diváků v budce na rampě. Řemeslníci měli text před sebou při provozování řemesla a jeden sedlák se učil úlohu, když vozil hnůj – v jedné ruce držel text a ve druhé opratě potahu. V této době se hrávalo i venku. V roce 1920 koupil místní Sokol Jodasův hostinec a přilehlý sál zvýšil a rozšířil a některá představení se hrála na přilehlé *Sokolské zahradě*. Když se během představení dalo do deště, diváci si židle přenesli do sokolovny a po chvíli se hrálo znovu. Hrávalo se i na zahradě u hostince čp. 39 u Farských. Pamětihodné je ale představení hry *Bitva u Lipan* v létě 1914 v místě *U Skalky*.

Účinkovalo na 60 herců a scény byly dvě. Jedna pod silnicí pro interiéry a druhá nad silnicí, kde byla vozová hradba. Diváci seděli na prkenných lavicích bez opěradel a jednoduše se k příslušné scéně obrátili čelem. Hru nastudoval místní řídící učitel Stanislav Dolenský a soubor je v kostýmech zachycen na fotografii. V roce 1932 na závěr dožínkové slavnosti byla v lokalitě na Šídově louce za Skalkou sehrána hra *Česká chaloupka.*

Za zmínku stojí některé akce nebo osoby vynikající nad průměr. Tak v dubnu roku 1923 sehráli místní ochotníci hru od jugoslávského autora Ivo Vojnoviče *Smrt matky Jugovičů.* Představení byl přítomen tehdejší tajemník jugoslávského atašé Glnič a za Československo-jihoslovanskou ligu dr. Kozák, který v časopise téhož názvu uveřejnil kladnou kritiku kusu. Tohoto představení se zúčastnila i pozdější herečka Národního divadla v Praze Jarmila Horáková (1904 – 1928). Za týden o Velikonocích si zde dokonce pohostinsky zahrála v Kvapilově hře *Oblaka.* Ve svém deníku, vydaném Jiřím Frejkou, se o tom zmiňuje.[8] Pobývala tu u své tety, která byla sestrou její babičky.

Včera jsem tu byla v divadle, hráli Smrt matky Jugovičů. Takové hnízdo a do čeho se nepustí. Ušlo to a na vesničany, kteří ještě neviděli divadlo hrát, byl výkon velmi uspokojivý. Nejvíc chyb je vždycky technických. A dobrá matka Jugovičů byla v jiném stavu a ty báby přede mnou si myslily, že čeká desátého syna, aby ho obětovala vlasti. Hned mne tu pozvali, abych pohostinsky u nich vystoupila. Hrála jsem Herečku v Kvapilových Oblacích, a tak to byla s ochotníky laciná sláva.[10]

V roce 1925 opět propukly v souboru různice, část členů se odloučila a ustavila *Divadelní soubor Sboru dobrovolných hasičů.* Ten hrál sice pořídku 25 let, zato se stal ale záchranou zdejšího divadla za 2. světové války. V roce 1941 byl nacisty zrušen Sokol

O. Wilde: Salome (1924).

F. Langer: Jízdní hlídka (1936).

a veškerý majetek včetně divadelních rekvizit zkonfiskován, a tak herci hráli v hostinci u Farských pod hlavičkou hasičů, kam ze Sokola přešli.[11] Tehdy se text zamýšlené hry v němčině musel přiložit k žádosti o povolení hry a cenzor *nevhodná místa* upravoval. V roce 1944 bylo i toto divadlo zakázáno. Ze sokolského majetku se podařilo tajně odnést sokolský prapor a cenné rekvizity a odevzdána jen bezcenná veteš.[12]

Čtenářsko-ochotnická beseda Tyl se ve dvacátých letech přejmenovala na *Dramatický odbor Sokola v Bozkově* a za hry sehrané v rámci soutěže Československé obce sokolské v letech 1933 – 1934 bylo souboru 2. 2. 1937 uděleno uznání. V repertoáru se střídaly kusy klasické s kusy spíše hovícími vesnickým divákům, o čemž rozhodoval hlavně režisér. Po roce 1900 to byli především Marie Hradecká, František Tichánek, učitelé Stanislav Beránek, František Nygrýn, Antonín Mádle, dále Kamil Koucký, Josef Ouhrabka st. a ml., Karel Dolenský, Dobroslav Doubek, učitel Josef Jirát, Anna Koucká, Marie Strnadová a Vratislav Ouhrabka, který režíruje soubor dodnes a ročně nacvičí průměrně tři kusy.

V roce 1932 pořídil Sokol loutkovou scénu, která s přestávkami dosud slouží.

Zápisy o představeních hlavně z první poloviny 19. století scházejí a nejde proto vyčíslit počet her, které byly na zdejších scénách provedeny; řada z nich ale zaslouží zmínky. Byly to např. *Vojnarka*, *Maryša*, *Nikola Šuhaj*, *Jízdní hlídka*, *Jitřní paní*, *Stromy umírají vstoje*, *Lucerna*, *Sedm výkřiků na moři*, *Psohlavci*, *Sen noci svatojánské*, *Večer tříkrálový*, *Charliova teta*, *Patnáct šňůr penízků*, *Úklady a láska*, *Lešetínský kovář*, *Past*, *Fidlovačka*, *Libuňský jemnostpán*, *Babička*, *Karel Havlíček Borovský*, *Růže ze Sibiře*, *Lidé na kře*, *Kalibův zločin*, *Plukovník Švec*, *Grandhotel Nevada*, *Bílá nemoc* (1937), *Matka* (1938), *Kříž u potoka*, *Ženichové*, *Divá Bára*, *Sládci*, *Kutnohorští havíři*, *Radúz a Mahulena* a několikanásobek méně významných her. *R. U. R.* nacvičili sokolové spolu s DTJ v roce 1939, ale úřady vzhledem

k osobě autora provozování hry již nepovolily.

Po 2. světové válce byla obnovena činnost Sokola a s ním i jeho dramatického odboru. Místní profesor hudby Josef Eduard Slíček složil operetu s baladickým obsahem *Zlatý květ kapradí*, jež zde byla dvakrát předvedena v roce 1946; roku 1948 potom i jeho další hra se zpěvy *U nás na horách*, která evokovala náladu kdysi slavných místních poutí, jež byly v té době ještě hojně navštěvovány. V roce 1940 byla zadní část jeviště oddělena a zřízena tam promítací kabina obnoveného kina. Teprve v roce 1950 byla přístavbou vybudována kabina nová a celé jeviště uvolněno divadelním účelům. Jelikož ale promítací plátno bylo na opačné straně než jeviště, bylo nutno sedadla pro divadlo otáčet. V tomto roce zde dvakrát hostovalo Vesnické divadlo z Prahy s hrou Afigonova *Mášenka* a Skálovým *Kozím mlékem*.

V roce 1951 byly dramatické odbory ze Sokola vyloučeny s tím, že se má napříště věnovat pouze tělovýchovné činnosti a divadelní činnost se bude provozovat pod hlavičkou Československého svazu mládeže. Pro pocit křivdy se nedávaly ani už téměř nacvičené hry *Nemá kocour pořád posvícení* od Ostovského, *Lazebník sevillský* a zakázán byl i Šamberkův *Podskalák*.

V roce 1952 se situace poněkud uklidnila a místní ochotníci hostovali 1. června s hrou *Nikola Šuhaj* ve Vysokém. Vysočtí na oplátku třikrát v Bozkově hostovali v roce 1953 s hrami ruských autorů Ostrovského a Gogola, neboť místní herci na protest proti politickému útlaku toho roku nehráli vůbec a stejně i ve dvou letech následujících. To sem politickým vedením dosazení funkcionáři Sokola pozvali k hostování ochotníky z Benešova s hrou *Hadrián z Římsů*. Koncem roku 1955 byl konečně založen *Divadelní soubor Osvětové besedy Bozkov* a ke 100. výročí Tylova úmrtí byl dvakrát dáván *Pražský flamendr* a ještě *Lazebník sevillský*. Od toho roku zase divadelní činnost ožila; ročně se dávaly tři až čtyři hry a ještě zde pohostinsky vystupovaly soubory ze sousedství a Vesnické divadlo.

Strop divadelního sálu byl ale za dobu svého trvání od roku 1922 v havarijním stavu a byla proto povolena jeho přestavba. Jelikož ale prostor musel vyhovovat svými rozměry tělovýchovným účelům a míčovým hrám, byla budova tělocvičny rozšířena, opatřena novou střechou a stropem a vybavena tělocvičným nářadím a zařízením. Naposledy se ve staré budově dával v prosinci 1971 Molié-rův *Chudák manžel*. Při přestavbě vzalo za své i jeviště a bylo zřízeno jen provizorní. Přestavba se protáhla v rámci akce Z až do prosince roku 1982 a v roce následujícím ke stoletému výročí otevření Národního divadla se začalo opět hrát. Prostory vedlejší přilehlé budovy, původně zemědělské usedlosti a později hostince, které nyní sloužily jako sociální zázemí sálu, kde se odbývaly i ostatní kulturní počiny, byly též v havarijním stavu, a tak pro jeho přestavbu, která trvala až do roku 1992, byla sokolovna opět mimo provoz. Od té doby slouží zase na úrovni doby kultuře i sportu. Za dobu, kdy budovu vlastnil Sokol (1921 – 1971), zde bylo do přestavby sehráno 211 her ve 400 představeních místními herci a 16 představení pohostinsky. A v současnosti zajíždějí místní herci se svými hrami hostovat do okolních míst. A tak se divadelní činnost, která začala před 250 lety divadlem sousedským, udržuje v Bozkově, jako už málokde na vesnici, podnes.

Poznámky

1 Dušek se ve farní pamětní knize zmiňuje pouze o pobytu hraběte od října 1758 do února 1759 a chválí jej, že podaroval místní občany věcmi i penězi. F. Tichánek v obecní kronice cituje hraběte, který prý řekl oněm dvěma hercům: *Tenkrát byli Židé právě tak zuřiví, jako vy jste včera byli a ani jste to lépe provést nemohli. Daruji Vám vědro piva ze semilského pivovaru.*

2 Státní okresní archiv Semily (dále jen SOkA), Farní úřad Bozkov, kn. 1, pag. 411.

3 Protokol vyšetřovací komise litoměřické biskupské konzistoře z roku 1791. Volný překlad z latiny. Použito s laskavým svolením Vojtěcha Róna.

4 RÓN, Vojtěch – KLÍMA, Miloslav – SRBA, Zbyněk: *Pašije aneb Theatrum passionale aneb Zrcadlo umučení a vzkříšení Pána našeho Ježíše Krista.* Praha 1998.

5 Zápisky J. Šimůnka o bozkovském divadle z druhé poloviny 19. století vlastní autor tohoto příspěvku.

6 Obec byla přejmenována na Bozkov v roce 1923, srovnej SOkA Semily, Okresní úřad Semily, sign. 3/3B-81.

7 Zápisky J. Šimůnka.

8 Tamtéž.

[9] Tamtéž.
[10] *Deník Jarmily Horákové.* Sestavil a vydal Jiří Frejka. Praha 1940, s. 108 a 109.
[11] Oponu maloval místní malíř František Tichánek.
[12] Kronika obce Bozkova. Sepsal F. Tichánek r. 1958.

Stanislav HLAVA: *250 Jahre des Theaters in Bozkov*

Marienwallfahrtsort Bozkov wurde in der Mitte des 18. Jahrhunderts zu einem der Zentren des sog. *Nachbartheaters* – mit Motiven aus dem Leben Jesu und Jungfrau Maria, besonders wurde das Thema der Kreuzigung Christi behandelt. Passionsspiele wurden bis in die 20er Jahre des 19. Jahrhunderts aufgeführt. Seit dieser Zeit wiegt die weltliche Thematik vor und das Theater wandelte sich in ein Laientheater um.

Den offiziellen Rahmen gewährte diesem Theater die Einrichtung des Lese- und Dilettantenvereins Tyl im Jahre 1888. Im Jahre 1920 kaufte die Sportvereinigung Sokol den Gasthof Nr. 58 mit einem Tanzsaal und ihre dramatische Sektion nahm sich des Theaters an. Im Jahre 1952 wurde die Theatertätigkeit ins Kulturhaus übertragen, in Jahren 1982 – 1992 wurde diese Turnhalle des Sokolvereins grundsätzlich renoviert. Theater wird unter den Schwingen des Sokolvereins und unter langjähriger Spielleitung von Vratislav Ouhrabka dem Älteren in Bozkov bis heute gespielt.

(Übersetzt von Soňa Římková)

Několik poznámek ke komunální heraldice

Robert R. Novotný

Díky zákonu č. 367/1990 Sb., o obcích, se v posledním desetiletí dostalo komunální heraldice nebývalého oživení. Aniž bychom chtěli se zmíněným legislativním nařízením, umožňujícím v duchu uplatňování demokratických principů všem samosprávným obcím užívat schváleného znaku, polemizovat,[1] ukažme si na příkladu dvou obcí semilského okresu diametrálně odlišný přístup při snaze o získání svých znaků a praporů.

Budiž na úvod tohoto příspěvku podotknuto, že jeho autor se pokládá za silně konzervativního přívržence dodržování historicky zakotvených heraldických pravidel a ze zmíněných diskusních článků se ztotožňuje s náhledem Ivana Štarhy (mj. člena podvýboru pro heraldiku Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky)[2] a Martina Štindla. (Pouze oproti názoru Ivana Štarhy a potažmo i podvýboru by se přimlouval, aby proklamovaná snaha o jedinečnost schvalovaných praporů nevedla ve jménu odlišnosti např. k otrockému přenášení obecných figur ze znaku. Konečně praporem se obce v dnešní době, na rozdíl od znaku, prezentují zejména na domácí půdě, čímž je snad jeho totožnost prokazována dostatečně.) Tím ovšem nechce říci, že by zcela nesouhlasil s Robertem Keprtem, který logicky jako pilný tvůrce novodobých obecních symbolů (rozuměj zejména 90. léta 20. století) ve svém filosoficky laděném zamyšlení hájí právo autorů na tvůrčí svobodu. Otázkou spíše zůstává, nakolik se tato tvůrčí svoboda dokáže skloubit s našimi tradicemi v oblasti komunální heraldiky a ochotou či schopností autorů (prosím nezaměňovat s přirozeně rozličným stupněm výtvarného citu) jít při nutném heraldicko-historickém průzkumu *ad fontes*, resp. zda se naší heraldické obci podaří nalézt konsensus, který by na jedné straně nevyvolával u předkladatelů návrhů pocity nemožnosti prosadit své představy u všemocných zákonodárců, nebo na straně druhé nevedl *k naprostému rozmělnění historicky daných pravidel*[3] či vzniku pro naše prostředí cizích heraldických novotvarů nebo ještě hůře touze po originalitě za každou cenu.[4]

Marné a bláhové by bylo volání po ustavení jakéhosi moderního heroldského úřadu, nota bene při vědomí, že v našich zemích nemá tradici, buďme rádi, že máme podvýbor. Ale zkušenosti slovenských a polských heraldiků, ruku v ruce s nepravidelnými a časově nedostatečnými pracovními setkáními našeho vrcholného heraldického orgánu, byť vina na tomto politováníhodném faktu neleží na bedrech odborníků, k této myšlence nutně svádí. Realističtějším se jeví spíše návaznost na to, co snad v českých

zemích v minulosti celkem fungovalo, např. na vzorový statut městských národních výborů č. 109/1967 Sb., a to v jednom jediném směru – v úloze příslušného archivu ve fázi přípravy budoucích obecních symbolů. Máme na mysli nejlépe povinnost konzultace předkladatelů u těchto institucí, na kterých se nejenom v souvislosti s probíhající celostátní soupisovou akcí pečetí, pečetidel a sbírkových odlitků dá předpokládat výskyt alespoň jednoho kompetentního pracovníka.

Tím samozřejmě nechceme snižovat úlohu odborného personálu našich muzeí či knihoven, naopak, ona výše možná naivně vzývaná novodobá heroldie by dle autorova přesvědčení nejlépe fungovala jako poradní orgán na regionální úrovni, a to za předpokládané spolupráce odborníků působících v rámci jednoho každého okresu. *Úřední hodiny* těchto poradců by mohly být pravidelné a rozhodně častější, než je tomu u naší vrcholné heraldické instituce. Té by pak v rámci jejích nemnoha výjezdních zasedání (zde asi těžko můžeme předpokládat výraznější obrat k lepšímu) mohla být práce usnadněna.

Eventuální vznik takovýchto regionálních poradních heraldických orgánů ovšem nemohou iniciovat okresní archivy. Problematické je v tomto směru, i vzhledem k všeobecně známým rozdílům ve stupni osvícenosti dnešních konšelů v mnoha pro veřejnost důležitějších oblastech, než jsou pomocné vědy historické, jakékoli jejich působení na obecní zastupitelstva. Alespoň v rámci semilského okresu se dá z dosud světlých výjimek, kdy se obce při úvahách o svém budoucím znaku a praporu na archiv obrátily se žádostí o radu, usuzovat, že se tak stalo mj. i díky povědomí o praxi uplatňované před přijetím zákona č. 367/1990 Sb. A konečně bychom neměli zapomínat ani na akci, vyhlášenou v roce 1966 archivní správou ministerstva vnitra ČSR v souvislosti s připravovaným zákonem o národních výborech, kdy měl být původně do konce roku 1968 proveden soupis všech městských znaků a znakových privilegií, přičemž důraz byl kladen na zpracování tohoto materiálu zejména okresními archivy, a který využil pro svoje kompendium tehdejší vedoucí pracovní skupiny, ustavené k odbornému řízení této akce, Jiří Čarek.[5]

Předešlá úvaha může působit utopistickým dojmem, nicméně je snad vznik regionálních heraldických institucí reálnější, než přes obecně uznávanou potřebnost v současné době bohužel nemožné vytváření okresních vlastivědných ústavů.[6]

Libštát

Jiří Čarek se ve své práci odvolává na blíže neurčenou literaturu a uvádí, že v ní *čteme o znaku městečka Libštátu s lípou a dvěma havrany.*[7] J. Kořán a J. J. Fučík ke svým článkům přiřazují téměř identická zobrazení i blason – stříbrný štít s červeným spodkem (dolní třetinou – Fučík), na něm lípa v přirozených barvách a po obou jejích stranách stojí po černém havranu (krkavci u Kořána) hledícím na lípu (její korunu dle Kořána). Mezi doklady k původu znaku uvádí J. Čarek pečeti ve Státním okresním archivu (dále jen SOkA) Semily a v Archivu Národního muzea v Praze (dále jen ANM; míněna snad bohužel ještě dlouhou dobu nezpracovaná a velice obtížně přístupná Sbírka pečetí), Eichlerovu sbírku tamtéž a spisy ministerstva vnitra ve Státním ústředním archivu Praha (dále jen SÚA), dokumentující neúspěšnou snahu Libštátu o ponechání znaku na úředních razítkách a pečetidlech v letech 1947 – 1949.[8]

Ve svých *Městských znacích* se J. Čarek přiklonil k výše uvedeným interpretacím, přičemž popis výslovně uvodil poznámkou *domnělého znaku podle Widimského: Na spodu stříbrného štítu je červený pahorek, na kterém vyrůstá uprostřed lípa v přirozených barvách. Po stranách lípy stojí dva černí havrani hledící na korunu stromu.* V odstavci s historickými údaji o Libštátu a vývoji znaku se mj. dozvíme, že stejnou pečeť užívaly i vsi nejen na témže panství Kumburk-Úlibice (jmenovány Syřenov a Peřimov), ale i *šest dalších vsí na sousedním panství Radim-Pecka,* a že se jedná o pečetní znamení, nikoli tedy znak, udělené vrchností nejspíš v 18. století celé řadě osad, patřících knížeti Trauttmannsdorfovi. Widimsky potom měl v 19. století, kdy byl již původ obrazu pečeti zapomenut, sám přiřknout Libštátu znak a určit jeho barvy.[9] Je pochopitelné, že v podobném duchu byl koncipován také formulář zmíněného soupisu městských znaků z konce 60. let 20.

století, kde je však v blasonu místo pahorku uvedena opět dolní třetina a v poznámce upozornění na obecní razítko Syřenova *s podobným znakem*.[10]

Obecní úřad Libštát požádal v roce 1999 semilský okresní archiv o pomoc při dohledání písemností, které by potvrdily nebo vyvrátily nárok obce na užívání znaku. Ve vlastních fondech archivu obce a místního národního výboru či okresního úřadu a Okresního národního výboru Semily jsme neuspěli (pouze během pořádání fondů římskokatolických farních úřadů jsme se ubezpečili, že např. snubní doklady skýtají velice cenné informace pro komunální heraldiku), a tak ve snaze jít *ad fontes* nezbylo, než podniknout badatelské návštěvy v jiných archivech.

Ve Státním oblastním archivu Zámrsk (dále jen SObA) měl pro naše účely prvořadý význam fond Velkostatku (dále jen Vs) Kumburk; v jeho rámci potom především dochované urbáře z druhé poloviny 18. století, kde jsou na důkaz uznání povinností ze strany jednotlivých vsí připojeny podpisy rychtářů a – otisky obecních pečetí.[11] Na konci urbáře z roku 1773 se na jedné straně ve třech sloupcích vyjímá 40 otisků obecních pečetí s podpisy příslušných rychtářů. Všechny nesou stejný pečetní obraz a liší se pouze legendou: v pečetním poli vyrůstá uprostřed z půdy v jeho patě košatý strom, po jehož stranách stojí dva ptáci, hledící do koruny. Opis po obvodu je oddělen linkou, připomínající s vnějším okrajem, tvořeným provazcem, podkovu, která otevřenými stranami směřuje k patě pečetního pole. Jejich čitelnosti bohužel uškodilo, že průběžně vedená šňůra, přes kterou byly přitištěny, byla později vytržena.[12] Otisk libštátské obecní pečeti však má opis zcela nečitelný, nicméně by měl být třicátý pátý v pořadí, s podpisem *Jozef Sucharda, rychtář*. Velice dobře čitelná legenda je u otisků syřenovského a bysterského.[13]

Ze 17. století se zachovaly ocenění s urbářem z roku 1635 a výtah z téhož urbáře datovaný 1675, v obou případech však bez potvrzení závazků pečetěmi obcí nebo podpisy jejich rychtářů. Nicméně svým členěním podle tehdejších rychet umožňuje představu o vztahu vsí v rámci kumburského panství.[14]

V Eichlerově sbírce, uložené v ANM Praha, se Libštát v samostatné sloze nevyskytuje. Pouze v rámci kumburského panství je kromě údajů ve formuláři statistických tabulek zachován i přípis tehdejšího faráře P. Josefa Erbana z roku 1828, zachycující místopisný přehled nejbližšího okolí.[15] V samotném dotazníku určeném vrchnostenské kanceláři je zajímavá odpověď na otázku č. 34 (*Jaká privilegia, kdy a od koho tento úřad obdržel?*), ze které vyplývá, že od dřívějších majitelů udělenými privilegii se mohly chlubit pouze Jičín a Nová Paka, jejichž představitelé je mohli v případě potřeby poskytnout.[16]

Ve stejném archivu je badatelům k dispozici také pozůstalost Karla Lišky, v jehož sbírce znaků českých měst, členěné podle historických krajů, nalezneme samostatný list pro Libštát a na něm mj. barevně vyvedený výše popsaný znak (s červenou patou štítu, nikoli pahorkem) a s blasonem, vycházejícím z přepisu z Widimského *Städtewappen*.[17]

Zbýval SÚA Praha, odkud nám kolegové velice ochotně poskytnuli v Čarkových *Městských znacích* citované spisy ministerstva vnitra. Jedná se o konvolut písemností mezi tehdejším Místním národním výborem Libštát (dále jen MNV), resp. Okresním národním výborem Semily (dále jen ONV) a ministerstvem vnitra (dále jen MV) z let 1947 – 1949, ze kterých jsou zejména dnes velice aktuální dvě vyjádření tehdejšího Archivu MV v Praze.[18] Archiv nic nenamítal proti záměru Libštátu užívat v úředním razítku *městského znaku, který mu měl býti udělen v roce 1526*,[19] ale současně upozornil na nepříliš šťastné provedení znaku *v nyní užívané úřední pečeti* a požadoval předložení privilegia, jeho opisu nebo nejstarších obecních pečetidel či barevných vyobrazení *za účelem přezkoumání a schválení znaku městyse Libštátu*.[20] Jelikož MNV žádné privilegium nebo opis nenašel, zaslal do Prahy pouze otisky všech jemu dostupných pečetí obce s upozorněním, že *vyobrazení znaků dálo se dle libovůle rytce, který pečeť zhotovoval*. Současně uváděl, že z důvodu časové tísně nemohl pátrat *ve spisech bývalého panství kumburského v Dřevěnici, případně jinde*.[21]

Celá záležitost byla nejspíš v důsledku převratných společenských událostí odložena

ad acta závěrečným dopisem z Archivu MV Praha, datovaném 3. lednem 1949, kde se mj. konstatuje: [...] *na základě zaslaných otisků obecních pečetidel a razítek lze souditi, že tu jde o tzv. mluvící znak, který měl v době propůjčení přímý a úzký vztah k obci. Stanoviti tento poměr bez archivního materiálu a na základě jen dochovaných obecních pečetidel, z nichž nejstarší pochází z 18. století, nebude patrně již možné*, [...] *provedení obecních razítek podléhalo nejen dobovému vývoji, ale* [...] *rytci se při výrobě nových typářů naprosto neřídili podle starých předloh. Na všech dochovaných razítkách se stereotypně opakuje obsah znaku, tj. strom a dva ptáci, avšak různé pojetí nedovoluje určiti s konečnou platností původní obsah* (v originálu potrženo) *znaku, tj. zda strom je lípa a zda ptáci pod stromem jsou havrani, jak uvádí Váš dopis.* Dále archiv doporučil provést důkladné šetření v sousedních městských archivech a v patrimoniální registratuře a pokusit se nalézt pečeť se znakem ze 16. – 17. století, z které by mohl být odvozen jeho původní obsah. Pokud by se odpovídající archivní materiál nedohledal, *bude nutno restituovati znak podle heraldických pravidel s přihlédnutím k nejstaršímu obecnímu pečetidlu a k Vašemu přání.* Na závěr archiv navrhl tehdejšímu MNV, aby projednal úpravu svého městského znaku přímo s ním a *teprve po stanovení definitivního obsahu znaku požádal ministerstvo vnitra služební cestou o jeho restituci.*[22]

Novodobá libštátská obecní razítka.

Jiří Čarek se nemýlil, když tradovaný libštátský znak pokládal za pečetní znamení udělené městysi vrchností – Trauttmannsdorfy. Kromě uváděného Syřenova a Peřimova[23] je však jisté, že nárok na toto znamení by mohly vznést minimálně ty obce bývalého kumburk-úlibického patrimonia, otisky jejichž pečetí se zachovaly na urbáři z roku 1773. Údajné znakové privilegium pro Libštát z roku 1526 nebylo vrchnostenské kanceláři známé již ve 20. letech 19. století, jak o tom svědčí dotazník vyplňovaný pro Josefa Eichlera, takže je dle našeho mínění jeho existence přinejmenším pochybná. Barvy štítu domnělého znaku městyse Libštátu potom odpovídají nejen původnímu (polcený štít, vpravo červený, vlevo stříbrný a na něm růže v obrácených tinkturách), ale i polepšenému erbu trauttmannsdorfskému, kde převládá opět červená a stříbrná.[24]

Jak z výše uvedeného vyplývá, nepodařilo se ani po padesáti letech prokázat, že Libštátem přijatý znak není pouhým pečetním znamením, daným snad v 18. století trauttmannsdorfskou vrchností svým poddanským obcím. Obcí uváděné znakové privilegium, o jehož existenci dosud prozkoumané prameny mlčí, se tak stále více posouvá do říše heraldických pověstí. Záleží pouze na současném zastupitelstvu, zda se rozhodne požádat prostřednictvím podvýboru pro heraldiku o ponechání tradovaného znaku obci s jeho následnou legislativní fixací.

Bozkov

V roce 1998 přinesly *Pojizerské listy* pod titulkem *Nad Bozkovem brzy zavlaje nový obecní prapor* zprávu, že předseda Poslanecké sněmovny České republiky schválil na základě doporučení podvýboru pro heraldiku jeden ze dvou předložených návrhů Miroslava Pavlů na nový obecní znak.[25] Na první pohled nic divného, ale...

Semilský okresní archiv se po tomto pro něho překvapujícím zjištění obrátil na obec se žádostí o poskytnutí dokumentů, které by genezi bozkovského znaku alespoň dodatečně osvětlily. V zaslaném vyjádření M. Pavlů nás čekalo další překvapení, neboť je v něm mj. uvedeno, že *autor předkládaných návrhů bozkovské obecní symboliky vycházel z historických podkladů*. Zarážející je skutečnost, že přestože jsou v semilském archivu uloženy fondy archivu obce, místního národního výboru či farního úřadu, M. Pavlů zřejmě čerpal z jiných pramenů, protože mezi badateli v uplynulých letech jeho jméno nenajdeme. Aniž bychom chtěli tvůrce nových znaků a praporů omezovat nutností zohledňovat v jejich návrzích dříve obcemi užívaná pečetní znamení, domníváme se, že by měla být v doprovodných písemnostech přinejmenším zmíněna. Stejně vhodné by bylo připojení seznamu pramenů a použité literatury; v opačném případě se totiž přímo nabízí vysvětlení, že si autor návrhu s heuristikou příliš starostí nedělal.

Přibližme si nový bozkovský znak: v modrém poli štítu je červená krokev, lemovaná zlatým pilovitým okrajem. Po obou stranách krokve je po zlaté lilii, v patě štítu uvnitř krokve zlatá gryfí hlava s červenou zbrojí.

Prapor de facto kopíruje obecní znak: v modrém poli je červené břevno pošikem, lemované zlatým pilovitým okrajem. V horním rohu u žerdi je zlatá lilie, v dolním rohu u vlající části zlatá gryfí hlava s červenou zbrojí.

Za ocitování dle našeho názoru stojí zdůvodnění Miroslava Pavlů, které připojil ke svému návrhu: *Mariánské lilie symbolizují kult Panny Marie i zasvěcení tamního kostela. Zlatá a modrá jsou erbovními barvami pánů z Lemberka i jejich příbuzných Valdštejnů, hlavice berly*[26] *připomíná období, kdy*

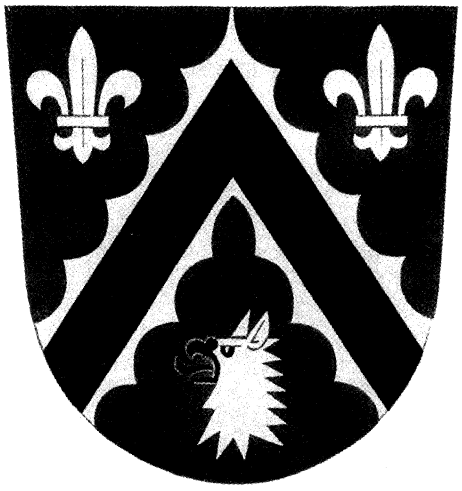

Nový znak Bozkova z r. 1998.

Bozkov náležel hradišťskému klášteru. Z erbu hrabat Des Fours byla převzata a upravena červená krokev se zlatým lemem (změna lemu v pilovitý má evokovat dojem podzemních prostor známých bozkovských dolomitových jeskyní) i zlatá gryfí hlava s krkem.

Za vyloženě nešťastné pokládá autor tohoto příspěvku tři skutečnosti. Volba lilie jako symbolu mariánského kultu, mající navíc připomínat i patrocinium bozkovského kostela, svědčí minimálně o tom, že ikonografie není právě silnou stránkou M. Pavlů. Tento atribut je v české heraldice cizím prvkem a mezi mariánskými symboly nepatří mezi jednoznačně výmluvné. Kostel je zasvěcen Navštívení Panny Marie a v tomto případě je lilie vyloženým omylem.[27]

Autor návrhu si zřejmě oblíbil téměř identické přenášení znaku na prapor, což nepokládáme z výše naznačených důvodů za odpovídající tradici. Stejně nevhodným shledáváme použití počítačové grafiky při tvorbě návrhu, popírající samu podstatu práce výtvarníka, ale tyto výtky jsou spíše subjektivního rázu z pohledu staromilce.[28]

Nejsmutnějším důsledkem přijatého znaku se nám jeví akceptování výkladu bývalého totalitního režimu, kterému k potlačení mariánského kultu, naposledy vzkříšeného

v podobě slavných poutí v letech nacistické okupace, posloužily od roku 1947 postupně objevované krasové jeskyně. Ponechme stranou opět subjektivně viděnou neprůhlednost použitého pilovitého okraje krokve, který u autora těchto řádků *dojem podzemních prostor* rozhodně neevokuje a je možná v tomto smyslu paradoxně ku prospěchu věci, horší je právě ono srovnávání nesrovnatelného. Totiž staleté tradice poutního místa, byť ne vlastní vinou poněkud zašlé, ale na druhou stranu díky přístupu duchovní správy i farní obce znovu obnovované, s dnes mnohem známějšími jeskyněmi. Interpretace M. Pavlů, který dle vlastních slov *vycházel z historických podkladů*, k tomuto srovnání bohužel svádí.

Na závěr bychom se rádi zmínili o pečetních znameních, která v minulosti používaly bozkovský obecní a farní úřad. V ANM Praha se v několikrát zmiňované Eichlerově sbírce zachovaly otisky dvou pečetí, připojené k tehdy vyplňovaným dotazníkům.[29]

V odpovědi semilského vrchnostenského úřadu ze 4. října 1834, podepsaném Antonem Steinerem (?), se uvádí: *Pečeť obce Bozkov se poprvé objevuje před 30 lety, byla zhotovena na náklady obce a zobrazuje bozkovský kostel. Kromě této neexistuje v rámci panství žádná jiná obecní pečeť.* Popis otisku nezachovaného obecního typáře: v patě pečetního pole ohraničeném dvěma linkami stojí na půdě kostel se dvěma věžemi. Podélná kostelní loď má tři okna, levá věž se dvěma okny v každém ze dvou pater má cibulovitou báň, ukončenou lucernou se stříškou a makovicí s křížem. Nižší věžička vpravo nad chrámovou lodí je také ukončena lucernou se stříškou a makovicí s křížem. Po obou stranách kostela stojí jeden strom s košatou korunou, přičemž pravý je vyšší. Po obvodu pečetního pole je neoddělený opis: [08.00] *BOSKOWER GEMEIN INSIEGEL.*

Otisk stejného typáře se zachoval např. na povolení k sňatku z roku 1851 pro Josefa Šimůnka, sedláka z Bozkova čp. 141.[30] Doložena je také existence zatím tří variant obecního razítka ve 2. polovině 19. století, lišících se pouze opisem a výtvarným provedením.[31]

Popis pečetního znamení, používaného ve 30. letech 19. století bozkovským farním úřadem, zanechal ve své relaci z 24. července

Otisky starého bozkovského typáře a novodobého razítka.

1834 tehdejší farář P. Josef Strnad: *Znak (Wappen) na bozkovské farní pečeti obsahuje milostný obraz Panny Marie, ke které odedávna přichází mnoho poutníků. Tato socha spočívá na hraběcím millesimovském znaku, který je postaven na triumfálním voze taženém dvěma lvy, na témže voze stojí císařský orel. Jedná se o starodávný znak hrabat Millesimo z Caretta a Savony, kteří vlastnili semilské panství přibližně 60 let v období 1750 – 1810. Nyní je na pečeti fary a kostela zachycen pouze orel; proto je Panna Marie na zmíněné pečeti zobrazena pouze na dvouhlavém orlu.*[32] Opis zněl: [07.00] *SIGILLUM ECCLESIAE BOSKOVIENSIS.*[33] Dále P.

Strnad uvádí, že otisk tohoto typáře se poprvé objevil v roce 1828; bez zajímavosti není ani jeho poznámka, že žádná z přifařených obcí neměla užívat vlastního pečetního znamení.

Úsudek o přístupu obou zmíněných obcí ponecháme na laskavém čtenáři. Jsme přesvědčeni, že takovýchto příkladů bychom našli i v jiných okresech více. V rámci našeho regionu jsme se ale rozhodli nabídnout potenciálním uchazečům o novou obecní symboliku pomoc, byť nezaštítěnou jakoukoli legislativní normou. Nezůstala bez odezvy.

Poznámky

1 O probíhající diskusi se autor těchto řádků osobně přesvědčil na pracovním semináři českých, moravských a slezských heraldiků *Heraldica viva II*, konaným v prostorách Východočeského muzea v Pardubicích ve dnech 21. – 22. října 1999. Objevují se i názory na úroveň a účel dnešní komunální heraldiky v tištěné podobě, jmenujme např. ŠTARHA, Ivan: *K diskusi o komunální heraldice*. In: Západní Morava. Sv. 3. Žďár nad Sázavou 1999, s. 263-264; KEPRT, Robert: *Úvaha a cit chybí i v heraldice*. Tamtéž, s. 264-266; ŠTINDL, Martin: *Heraldika jako tradice*. Tamtéž, s. 266-267.

2 Členové podvýboru pro heraldiku z řad poslanců jsou uvedeni např. na internetové stránce www.psp.cz v rámci výboru pro vědu, vzdělání, kulturu, mládež a tělovýchovu.

3 ŠTINDL, Martin: op. cit., s. 267.

4 Účastníci zmíněného pardubického semináře si jistě vybaví diskusi nejen po příspěvku Jana Pelanta, kdy na obranu konzervativnějšího přístupu vystoupil mj. nestor česko-moravsko-slezských kreslířů Jiří Louda, resp. dle mého názoru nešťastný znak, standarta a pečeť VUT v Brně, na který poukázal Karel Maráz.

5 Samozřejmě máme na mysli navzdory zaznívajícím výhradám dodnes nepřekonané dílo ČAREK, Jiří: *Městské znaky v českých zemích*. Praha 1985, 604 s.

6 V poslední době se k potřebě těchto vlastivědných ústavů vyjádřil AUGUSTIN, Milan: *Význam regionální historiografie v dnešním pohraničí*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum 2. J. V. Šimák a poslání regionální historiografie v dnešní době. Semily 1996, s. 139-142.
Na rozdíl od předešlé úvahy o heraldických poradních skupinách definoval M. Augustin ve svém konferenčním referátu také složení a konkrétní pracovní náplň možných vlastivědných institucí.

7 ČAREK, Jiří: op. cit., s. 225-226. V přehledu vyobrazení znaku najdeme následující citace: WIDIMSKY, V. R.: *Städtewappen des Oesterreichischen Kaiser-Staates. Böhmen*. Wien 1864, č. 271 (bohužel jsem dosud neměl možnost ověřit); KOŘÁN, J.: *Znaky českých měst – Libštát*. Světozor, *9*, 1875, č. 14, s. 166; *J. Siebmacher's Wappenbuch. Städtewappen. Abt. I 4*. Nürnberg 1885 (opět neověřeno); FUČÍK, J. J.: *Libštát*. In: Ottův slovník naučný. Sv. 15. Praha 1900, s. 1037.

8 ČAREK, Jiří: op. cit., s. 226; na s. 225 Čarek mylně vročuje žádost Libštátu na ministerstvo vnitra do období 1946 – 1948.

9 ČAREK, J.: op. cit., s. 225. V kapitole *Prameny ke studiu znaků našich měst* je Libštát jmenován jako důkaz toho, že některá městečka, ale i vesnice před svým povýšením si v 18. a 19. století opatřila pečeť, ale skutečný znak nikdy neměla, resp. že totožný pečetní obraz, udělený vrchností, používalo více nebo všechny obce jednoho panství. Tamtéž, s. 19.
Zajímavé je uvedení pahorku v blasonu, převzaté nejnověji do práce AUGUSTIN, Josef: *Česká republika v symbolech, znacích a erbech (poslední dekády 20. století, první novodobé České* [sic!] *státnosti, měst a obcí)*. Sokolov 1997, s. 103-104.

10 SOkA Semily, Pozůstalost T. Č. Zelinky, neinv., *Pokyny k soupisu městských znaků a znakových privilegií. Libštát*. V bodech č. 6 a 7 textového materiálu B uvedeno, že Libštát městem nebyl, body č. 8, 10, 11 a 12 (znaková privilegia a vyobrazení znaku v edicích) bez záznamu, v bodě č. 13 (místní prameny) zmíněn *otisk obecního razítka z r. 1893 (Městys Libštát) v OA Semily*, srovnej SOkA Semily, Sbírka typářů, razítek a otisků, č. 25, Obecní úřad v městysi Libštátě, kde je zachováno pouze razítko z období okupace (opis * *MARKT LIEBSTADTL* * *MĚSTYS LIBŠTÁT*) s poslední nepříliš povedenou variantou tradičního pečetního znamení.
Syřenovské typáře jsou zachovány dva: starší pochází zřejmě již z 18. století (opis *G[E]M[E]IND* * *SŸ[RŹE]NOW*), mladší z druhé poloviny 19. století (opis * *OBECNÍ ÚŘAD* * *SIŘENOV*); tamtéž, č. 95, 96.

11 SObA Zámrsk, Vs Kumburk, inv. č. 2, kniha 2 (fase z roku 1773), event. inv. č. 4-26, 28-37, kn. 4-26, 28-37 (fase z roku 1774). Přehled zde uložených urbářů srovnej KUBA, Jiří – ŠIMEK, Tomáš – ZAHRÁDKA, František: *Soupis východočeských urbářů. 2. polovina 13. století – 1776*. Dále jen Soupis. Zámrsk 1997, zejm. s. 74-76 (č. 91-94), kde jsou uvedeny mj. všechny lokality, zahrnuté v těchto daňových seznamech.

12 SObA Zámrsk, Vs Kumburk, inv. č. 2, kn. 2, fol. 164a. Fotokopie srovnej *Soupis*, s. 269.

13 Syřenovský otisk je třicátý čtvrtý (podepsán *Jan Radimský, rychtář*), bysterský třicátý osmý (*Václav Še[v]ců* [?], *rychtář bysterský*). Jednotlivé otisky lze také určit, pokud ves svým podpi-

sem nespecifikoval rychtář, podle pořadí jednotlivých obecních soupisů, které s přitištěním pečetidla koresponduje. Pomůckou mohou být i dochované původní knihy s fasemi z roku 1774, kde jsou otisky čitelné, např. v kn. 5 má Bystrá nad Jizerou opis *GEMEIND BŸSTRA*; podobně kn. 6 pro Čikvásky *GEMEIND * ZŸKWASKŸ* (v kn. 2 třicátá devátá); kn. 30 pro Syřenov s opisem *GEMEIND * SŸRŹENOW*. Výjimečné je pečetidlo pro Peřimov a Háje nad Jizerou, kde je v kn. 20 opis v jiné pozici [01.00] *GEMEIND * PERZIMOW * UND * HAG[E]* * (v kn. 2 čtyřicátá, poslední). Proti *Soupisu*, s. 76 (č. 94) nesouhlasí čísla knih, která jsou podle inventáře o jednu vyšší, než zde uváděná.

[14] SObA Zámrsk, Vs Kumburk, inv. č. 1, kn. 1; resp. inv. č. 38, kn. 38. V knize 1 např. rychta libštátská v roce 1635 (fol. 84a *Das Liebstatisch Gericht*) sestávala z městečka Libštát (*Das Stättlein Liebstatt*) a vsí Svojek (fol. 87b *Das Dorf Swogek*), Tample (fol. 89a *Das Dorf Tample*) a Kruh (fol. 89b *Das Dorf Kruh*). Čikvásky (fol. 93b *Das Dorf Czikwasky*) a Bystrá n. J. (fol. 96a *Das Dorf Bystrey*) patřily do rychty košťálovské (fol. 90b *Das Gericht Woleschnicze Kosstialska*), která v *Soupise*, s. 75, není uvedena.

[15] ANM Praha, Eichlerova sbírka, kart. 15, panství Kumburk, č. 180. Dvojlist datovaný 26. května 1828 s názvem *Beschreibung der Gegend bei Liebstadtl.*

[16] Tamtéž, přípis datovaný 1. března 1826 na jičínském zámku vrchnostenskou kanceláří panství Kumburk – Úlibice.

[17] ANM Praha, Liška Karel, Znaky českých měst, Bydžovsko, Libštát, č. 15. Widimského blason uvádí červenou patu stříbrného štítu, lípu v přirozených barvách a dva naproti sobě stojící černé havrany či krkavce (*zwei schwarze Raben*), hledící na vršek (*Gipfel*) stromu.

[18] SÚA Praha, spisy MV, oddělení II/4 a I/3, čj. B-8118 (v návaznosti na Čarkovu citaci NR – II 4, sign. 8116, kart. 4963). Vyjádření archivu čj. 2498/Arch. 47/Dr. Hr. z 3. 7. 1947 a čj. 3191/Arch. 1948 z 3. 1. 1949, signované správcem archivu V. Letošníkem. Obě doprovázejí následující spisy: MNV Bozkov, čj. 1021 z 6. 6. 1947 (adresovaný MV Praha) a čj. 1734 z 18. 10. 1947 (pro ONV Semily) s přílohou s otisky obecních razítek; ONV Semily čj. 17904/47 z 29. 9. 1947 (pro MNV Bozkov a Zemský národní výbor Praha); Zemský národní výbor Praha (dále jen ZNV), čj. I 6-4611,2-1947 ze 7. 10. 1948 (pro MV Praha); a konečně MV Praha, čj. B-8118-9/6-47 (odd. II/4) z 28. 6. 1947 (pro Archiv MV), čj. B-8118-4/7-47 (odd. II/4) z 19. 7. 1947 (pro ZNV Praha) a čj. B-8118-12/10-48 (odd. I/3) ze 14. 1. 1949 (pro MNV Libštát).

[19] Tamtéž, MNV Libštát, čj. 1021 z 6. 6. 1947, kde je doslova uvedeno, že *tento znak byl zdejšímu městysi udělen při povýšení na městys v r. 1526 a vyskytuje se na všech starých pečetidlech obce i na zachovalých starých listinách.* Tamtéž je vedle tehdejšího velice nepovedeného úředního razítka připojen pro srovnání otisk nejstaršího.

[20] Tamtéž, Archiv MV Praha, čj. 2498/Arch. 47/Dr. Hr. z 3. 7. 1947.

[21] Tamtéž, MNV Libštát, čj. 1734 z 18. 10. 1947.

[22] Tamtéž, Archiv MV Praha, čj. 3191/Arch. 1948 z 3. 1. 1949.

[23] Syřenov používal kromě v pozn. 10 uvedených typářů ještě koncem 80. let 19. století také razítko s tímto znamením (opis **OBECNÍ ÚŘAD * SIŘENOV*), zatímco v následujícím decenniu již nové: v pečetním poli z půdy v patě vyrůstá vpravo košatý strom, vlevo stojí stylizovaná zřícenina hradu Kumburk. Opis se změnil na ** OBECNÍ ÚŘAD * V SYŘENOVĚ*. Z dalších obcí používaly pečetního znamení patrimonia na úředních razítkách koncem 19. století např. Čikvásky (opis ** OBEC ČIKVÁSKÁ * OKRES SEMILSKÝ*), srovnej SOkA Semily, Pozůstalost Rudolfa Hlavy, Sbírka otisků úředních razítek. Dále jsou zachovány i otisky obecních pečetidel, nápadně podobných oněm z urbariálních fasí, pro obce Peřimov, Úbislavice či Svojek a Kruh, srovnej např. SOkA Semily, Farní úřad Libštát, neinventarizováno, snubní doklady č. 8/1851 (Svojek a Kruh), č. 41/1851 (Čikvásky), č. 20/1854 (Peřimov), č. 262/1854 (Auslauf, tj. Úbislavice).

Pro Háje nad Jizerou se zachoval otisk typáře s opisem *GEMEINDE HAIE 1803* (dle blasonu P. Josefa Koubleho *na obecní pečeti Hájů se nachází strom se dvěma ptáky*), srovnej ANM Praha, Eichlerova sbírka, kart. 8, č. 114, Semily (lokálie Loukov), zápis z 25. 7. 1834.

[24] Srovnej např. SEDLÁČEK, August: *Českomoravská heraldika. Část zvláštní.* Praha 1997, s. 652-653.

[25] Pojizerské listy, 72, 1998, č. 20, 20. 5., s. 2. Díky vstřícnosti Obecního úřadu Bozkov máme k dispozici také fotokopie části korespondence, která celý proces vzniku a udělení obecního znaku a praporu doprovázela.

Jedná se o dopis obecního úřadu z 26. 2. 1998, čj. 97/98, kterým se starosta obrátil na M. Pavlů se žádostí o zpracování návrhu nové obecní symboliky; následné vyjádření navrhovatele (bez čj.), jež předpokládáme sloužilo jako podklad pro projednání v podvýboru pro heraldiku, a konečně schválení žádosti o přiznání znaku ze strany podvýboru (čj. 0306/98/PPH ze 14. 5. 1998, u ObÚ čj. 206/98), předsedy Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR (čj. 1498/PRED/1998 z 18. 6. 1998) a rozhodnutí předsedy Poslanecké sněmovny č. 52 ze 4. 6. 1998 (oboje u ObÚ čj. 278/98) se seznamem obcí, které nové symboly obdržely.

[26] Jde o druhou nerealizovanou variantu návrhu obecního znaku, kde berla byla v patě štítu uvnitř krokve.

[27] K funkci lilie mezi mariánskými symboly existuje dostatek literatury, z nejnovějších a snadno

dostupných prací jmenujme alespoň BALEKA, Jan: *Výtvarné umění. Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*. Praha 1997, především s. 201 (lilie) a s. 213-215 (mariánské symboly, Marie); ROYT, Jan – ŠEDINOVÁ, Hana: *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. Praha 1998, s. 86-87; či pro podrobnější seznámení se s mariánskou problematikou ROYT, Jan: *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*. Praha 1999.

[28] Srovnej např. KŘESADLO, Vít: *Nové obecní symboly okresů Třebíč a Žďár nad Sázavou*. In: Západní Morava. Sv. 3. Brno 1999, zejména s. 250, kde je blason nového znaku Police (okres Třebíč), jehož autorem je také Miroslav Pavlů (znak i prapor jsou na barevné příloze).

[29] ANM Praha, Eichlerova sbírka, kart. 8, panství Semily, č. 114.

[30] SOkA Semily, Farní úřad Libštát, neinventarizováno, snubní doklady č. 18/1851. Předpokládáme, že nejen v písemnostech farních úřadů, ale i např. dosud také neuspořádaných archivů obcí se najdou další otisky tohoto typáře.

[31] SOkA Semily, Pozůstalost Rudolfa Hlavy, Sbírka otisků úředních razítek; kde najdeme razítko totožné s obecním typářem u písemnosti z roku 1853 a jeho další dvě varianty s českými opisy potom u písemností z roku 1882, resp. 1889.

[32] ANM Praha, Eichlerova sbírka, kart. 8, panství Semily, č. 114.

[33] Otisk pečeti se zjednodušeným millesimovským znakem je zachován např. na křestním listě Anny Noskové z roku 1859, srovnej SOkA Semily, Farní úřad Libštát, neinv., snubní doklady, č. 52/1859.

Robert R. NOVOTNÝ: *Einige Anmerkungen zur Städtewappenkunde*

Die legislativen Normen für die tschechische Städtewappenkunde sind leider nicht genügend bestimmt. Deshalb fehlt es im Prozeß der Entstehung neuer Symbole für unsere Gemeinden vor allem am Anteil der Facheinrichtungen, z. B. der Staatsarchive, die für diese Tätigkeit besonders passend wären. Der Artikel weist auf verschiedenes Herantreten der Gemeinden Bozkov und Libštát in ihrer Bestrebung nach Erhalt eigener Wappen und Flaggen hin.

(Übersetzt von Soňa Římková)

KRONIKA

Taneční vystoupení ZUŠ při vernisáži výstavy Černobílý svět Jaroslava Klápště 17. 12. 1999 v okresním archivu v Semilech. (Foto O. Kudrnáč.)

Státní okresní archiv v Semilech

Pro rok 1999 byly příznačné zejména kontroly vyšších orgánů. Revize Nejvyššího kontrolního úřadu se zaměřila na financování a hospodárnost výstavby nového sídla okresního archivu v letech 1993-1995, přičemž nebyla shledána vážnější pochybení. V říjnu jsme se podrobili hloubkové kontrole archivní správy ministerstva vnitra, jež ocenila úroveň předarchivní péče archivu, rozsah a kvalitu pořádacích prací, velmi uspokojivá je veřejná a publikační činnost archivu. Státní oblastní archiv Zámrsk provedl kontrolu evidence a lokace archivních fondů.

Přírůstky a úbytky archiválií

Během roku okresní archiv převzal 102,47 bm archiválií, do jiných archivů předal 4,55 bm, k 1. 1. 2000 tak ochraňoval 4404,27 bm, tvořících 1651 fondů a sbírek. Z nových přírůstků uveďme kupř. soubor starých knih evidence obyvatelstva z Harrachova, 6 školních kronik z Horních Štěpanic, Štěpanické Lhoty a Benecka, předaných spolu s dalšími obecními písemnostmi a s pozůstalostí Františka Mana beneckým starostou dr. Gerstnerem, zlomek osobního fondu malíře Františka Kavána, věnovaný Ing. Josefem Kavánem z Libuně. Z novodobého materiálu zaujmou pamětní knihy Jednotného klubu pracujících (Sdruženého klubu ROH) v Semilech z let 1971-1990 se zápisy a fotografiemi účinkujících umělců, nebo osobní fond Petra Štěpána z Lomnice n. Pop., obsahující dokumentaci k polistopadovému vývoji naší společnosti.

Předarchivní péče a skartace písemností

Z dosavadní evidence spisoven v programu WinBase602 jsme přešli na program Registr (FoxPro), který jsme propojili se sbírkou výpisů z rejstříku obchodního soudu. V databázi je vedeno 2346 organizací, z nichž 1973 patří do předarchivní péče našeho archivu.

Dohlídka na spisovou službu byla provedena u Městského úřadu v Jilemnici jako součást kontroly výkonu státní správy Okresního úřadu Semily, Obecního úřadu v Pasekách n. J., Léčebny dlouhodobě nemocných v Lomnici n. P., 4 firem a dalších subjektů. Pracovníci okresního úřadu a zmíněného městského úřadu absolvovali školení spisové služby.

V průběhu roku vykonali pracovníci archivu 62 skartací – u pěti referátů okresního úřadu, pěti obcí, šesti škol, devíti zemědělských družstev, osmi firem, tří nemocnic a okresní správy sociálního zabezpečení. Prostřednictvím soukromých spisoven byly povoleny kvalitně připravené skartace u dalších jedenácti již zaniklých původců.

Zpřístupňování a využívání archiválií

Doplnění úvodů k 172 inventářům školských fondů a jejich redakce do šesti obsáhlých svazků s názvem *Národní a střední (farní, hlavní, obecné a měšťanské) školy do roku 1953*, dokončené v polovině roku, si vyžádaly mnohem více času, než se původně plánovalo.

Dále byly uspořádány a inventarizovány fondy *Okresní výbor NF Jilemnice (1948-1960)* a *Okresní výbor NF Semily (1948-1990)*, zahájeno bylo třídění a pořádání fondu *Archiv obce Benešov u Semil (1850-1945)*. Inventářem byl zpřístupněn též materiál *odboru kultury ONV Semily (1960-1990)* v rozsahu 14,71 bm. Nad rámec plánu byla zpracována oddělení Pozůstalosti a Spory magistrátní části *Archivu města Turnova (1801-1850)* a uspořádán nově získaný nevelký, ale velmi důležitý fond *Revoluční okresní národní výbor Turnov (1918-1923)*.

Uspořádáno tak bylo 71,49 bm archiválií, z toho inventarizováno 40,58 bm; vnitřní skartací bylo vyřazeno 8,63 bm.

V roce 1999 studovalo v badatelně Státního okresního archivu Semily 142 badatelů (z toho 3 cizinci), kteří se věnovali 144 tématům a uskutečnili 498 badatelských návštěv. 12 vysokoškolských studentů pracovalo na diplomových pracích, 10 na pracích seminárních. Celkem archiv vyhledalo 1187 osob.

Vyřízeno bylo 234 písemných dotazů, rešerší a žádostí, pro dalších 158 žadatelů zhotoveny kopie archiválií, realizováno 46 zápůjček archiválií a 3 výpůjčky. Badatelská i další veřejnost si rychle zvykla na snadnou dostupnost archivu na E-mailové adrese.

Archiv navštívilo 23 exkurzí – nejvýznamnější návštěvou byli 23. září 1999 účastníci 4. celostátního setkání zástupců přidružených škol k projektu UNESCO, s účastí zahraničních delegátů.

Badatelská témata:

Anděl Rudolf, doc. PhDr.: *Školství na Vysocku v 19. a 20. století*

Bareš Miroslav: *Obchodní akademie Turnov 1941-1943*

Bartoš Miloslav: *Soupis obecních a školních kronik obcí západních Krkonoš*

Benešová Irena: *Historie odsunu Němců a doosídlování obce Zálesní Lhota 1945-1946*

Bláhová Romana: *Dějiny Turnova (dipl. práce)*

Brož René: *Kasárna v Turnově*

Buriánková Šárka: *Dějiny strany agrární na území semilského okresu*

Cimbál Jaroslav, Ing.: *Rodopis*

Cimbálová Zdeňka, Mgr.: *Rodopis*

Cincibusová Lenka: *Antošová Božena - učitelka ZŠ Košťálov*

Černý Miroslav: *Majitelé vodních děl na Jizeře v roce 1908*

Činovec Igor: *Dějiny Semil a okolí*

Dolenská Markéta: *Kostel sv. Petra a Pavla v Semilech (sem. práce)*

Drahoňovská Ivana: *Industriální památka Juta Turnov*

Drahoňovský Jan: *Dějiny Lomnice nad Popelkou a okolí*

Drahoňovský Miloš: *Rok 1952*

Drahoral Jan: *Původní plánová dokumentace lidové architektury v Krkonoších (sem. práce)*

Dvořák Bohumil: *Odboj v Pojizeří 1939-1945*

Egert Jaroslav, Ing.: *Historie obce Vrchy*

Erlebach Josef: *Pozemková držba v obce Stromkovice*

Eymanová Gabriela: *Střední uměleckoprůmyslová škola v Turnově (sem. práce)*

Farská Dagmar: *Památky na významné semilské rodáky (dipl. práce)*

Finke Franz (Německo): *Mlýny v Rokytnici nad Jizerou*

Fišer Jiří: *Pomezí horního Pojizeří a Rokytnicka (dipl. práce)*

Fišer Vladimír: *Pomezí horního Pojizeří a Turnovsko v letech 1908-1938*

Fišera Zdeněk: *Hrady, tvrze a sídla okresu Semily*

Hájková Marta: *Školství na Vysocku (dipl. práce)*

Hájková Renata: *Marie Kubátová a podkrkonošský folklór (dipl. práce)*

Hamáček Oldřich: *Valteřice čp. 16*

Hásek Václav, Ing.: *Rodopis*

Havelka Miroslav: *Politický vývoj na Turnovsku v 50. letech*

Havlištová Jana: *Historie obchodní akademie v Jablonci n. N.*

Hercíkovi Jaroslav a Veronika: *Divadelní hry ve školních kronikách Bradlecké Lhoty*

Hlava Stanislav: *Dějiny Bozkova v 18. a 19. století*

Holubec Josef: *Rodopis*

Holubec Miroslav: *Rodopis*

Holubička Jaromír: *Rodopis*

Holubičková Lenka, Mgr.: *Místopis obce Benešov u Semil*

Honsová Alena: *Historie obchodní akademie v Jablonci n. N. (dipl. práce)*

Horáčková Hana: *Dějiny Jilemnice*

Horák Milan: *Historie školy v Bystré n. Jiz.*

Horáková Věra: *Severovýchodní Čechy v letech 1945-1948*

Horáková Věra: *Pomník F. L. Riegra v Semilech (sem. práce)*

Housová Alena: *Dějiny Semil*

Hrách Jaroslav: *Stavební vývoj obce Loužnice*

Hübel Richard: *Dějiny školy v Alšovicích*

Chlum Emil: *Rodopis*

Chlum Jan: *Rodopis*

Jaček Karel: *Historie domu čp. 819 ve Staré Lomnici*

Jakl Tomáš: *Fotografické prameny ke květnovému povstání v roce 1945*

Jalušková Hana: *Církevní dějiny Rovenska p. Tr.*

Janatová Alena: *Dějiny školy v Košťálově*

Janatová Alena: *Okrašlovací spolek Košťálov (sem. práce)*

Janda Pavel: *Rodopis*

Janků Markéta: *Demokratické síly odboje na Turnovsku za 2. sv. války*

Jarolímková Věra, PhDr.: *Hospodářský a kulturní vývoj turnovského regionu ve 20. století*

Jezbera Jiří: *Pomník M. Jana Husa v Lomnici n. Pop. (dipl. práce)*

Jirásko Karel: *Železniční zákony Rakouska-Uherska*

Kasal Ivo: *Hrací automaty (firma Josef Vaněk)*

Kecskés Vojtech: *Historie Čech do r. 1948*

Klíma Vladimír: *Dějiny školy v Košťálově*

Klíma Zdeněk: *Partyzánské a odbojové hnutí na Syřenovsku*

Králová Pavlína: *Dějiny a současnost okresu Semily (sem. práce)*

Kmošek Petr: *Střelecké spolky a malované terče*

Kober Jan: *Rodopis*

Koptík Josef: *Dějiny obce Horní Branná*

Koucká Lenka: *Dějiny Semil*

Kovalda Eduard: *Rodopis*

Kozlová Diana: *Rok 1945 na Semilsku*

Krausová Jana: *Dějiny Jilemnice*

Krejčí Marek L., Ing.: *Ochrana kulturního dědictví regionu*

Krejčiřík Mojmír, Ing.: *Železnice - staniční budovy*

Křapka Leoš: *Osobnost Františka Mizery*

Křapka Leoš: *Prameny k dějinám Turnova v 16. století (sem. práce)*

Kubáček Jan: *Třicetiletá válka v českých zemích*

Kuna Herbert: *Historie závodu Jan Kuna a Linke-Stumpe v Jablonci n. Jiz.*

Kupka Radovan: *Historické podklady pro urbanistickou studii obcí Háje nad Jizerou a Dolní Sytová*

Landr, Petr: *Soudnictví města Turnova v 17. stol. (dipl. práce)*

Lenderová Milena, doc. PhDr., CSc.: *100 let firmy Glos v Semilech*

Libek Josef: *Založení odboru KČT Jilemnice*

Lochmannová Eva: *Památná místa našich spisovatelů ve východních Čechách*

Luks Jiří: *Kostel v Semilech*

Luštinec Jan, PaedDr.: *Dějiny Jilemnice*

Machová Milena: *Zjištění stáří usedlosti v Bystré n. Jiz.*

Maierová Hana, PhDr.: *Turnovští kamenáři a jejich obchodní kontakty se světem*

Malinská Eva: *Katolický kostel v Křížlicích (sem. práce)*

Malý Milan: *Rodopis*

Marek Zdeněk: *Dějiny obce Tříč*

Marhan Petr: *Katolický kostel v Křížlicích (sem. práce)*

Marková Zdeňka: *TJ Sokol Semily*

Martinec Vladimír: *Plány kostela sv. Petra a Pavla v Semilech (sem. práce)*

Matys Pavel: *Rovensko p. Tr. na přelomu 19. a 20. století*

May Jan: *Pozůstalost J. Maye*

Mazura Vítězslav: *Josef Schindler - rodopis*

Melanová Miloslava, PhDr.: *Spolky v Semilech*

Mikolášová Andrea: *1. světová válka na Lomnicku*

Mikule Stanislav: *Genealogie rodu Šlechtů ze Všehrd*

Mikule Vladimír, Ing.: *Genealogie rodu Šlechtů ze Všehrd*

Mikulková Jarmila: *Sbírka zákonů*

Mikulová Jana: *100 let divadla v obci Bradlecká Lhota*

Munzar Zdeněk: *Katastrální mapa Staré Vsi*

Načeradský Milouš: *Zemědělství a život na venkově do poloviny 20. století*

Novák Zdeněk: *Dějiny města Jilemnice do r. 1648*

Nurkovičová Jaroslava: *Historie ZUŠ Semily*

Pasáková Hana: *Geologie Podkrkonoší a Českého ráje (dipl. práce)*

Pauerová Lenka: *Hrad Kozlov (sem. práce)*

Pédarriosse Christine (Francie): *Lidové zvyky - pohanské prvky - svatojánské oslavy - letní slunovrat*

Pekařová Stanislava: *Rodopis*

Pěnička Radek: *Sbor dobrovolných hasičů v Martinicích v Krkonoších*

Planjer Christine (Holandsko): *Rodopis*

Podzimek Miloš: *Letci sloužící v RAF za 2. světové války*

Pohořalá Petra: *Hudba v Podkrkonoší (dipl. práce)*

Pochop Jaroslav: *Dům čp. 189 v Kruhu*

Prokůpková Dana: *Spolkový a společenský život v Semilech od poloviny 19. stol. do 1. svět. války (dipl. práce)*

Rydvalová Eva: *Zámek v Jesenném*

Řezníček Michal: *Barokní poustevnictví*

Řezníčková Jitka: *Emilie Schmidtová, Vilém Laufberger (roč. práce)*

Setunský Pavel: *Stavebně historická analýza kostela v Pasekách n. Jiz.*

Schreiber František, Ing.: *Dr. Josef Schindler, přírodní lékař*

Sluka Vlastimil: *Usedlost čp. 55 ve Svijanském Újezdu*

Sochor Bohumil: *Rodopis*

Straňák Petra: *Dějiny obce Kundratice*

Stremplová Petr: *Líheň a odchovna bažantů v Klokočských Loučkách*

Suchá Olga: *Škola v Alšovicích*

Šlechta Vít, MUDr.: *Tzv. divoký odsun Němců v r. 1945*

Šimek Josef: *Dějiny školství v Lomnici n. Pop. (dipl. práce)*

Šimon Jan, JUDr.: *Podklady pro soudní řízení*

Šimonek Jan: *Odboj v Pojizeří 1939-1945*

Šír Bohuslav: *Rodopis*

Šmejcová Libuše: *Dějiny kamenářství v Rovensku*

Šourek Ladislav: *Vodní stavby na Stebence*

Špráchal Přemysl: *Vysoké n. Jiz. v období středověku, hrad Nístějka*

Štěpánová Olga: *Stavební vývoj kostela sv. Mikuláše v Lomnici n. Pop. (sem. práce)*

Švecová Hana: *Kostel v Zálesní Lhotě*

Tesařová Zina: *Pozůstalost Josefa Vejvary (dipl. práce)*

Učíková Marie: *Fotodokumentace památek*

Vacková Jana: *Služebnost cesty mezi čp. 4 a 6 ve Škodějově*

Vávra Antonín: *Legislativní normy z oblasti archivnictví*

Vávra Jaroslav: *Pěvecký spolek Jizeran*

Vrkoslav Jan: *Dějiny Bozkova*

Votoček Václav: *Dějiny Semil*

Zuzánek Jaroslav, Ing.: *Odboj za druhé světové války a po r. 1948*

Židová Jaroslava: *Sloučení JZD Klokočské Loučky a Rakousy*

Kulturní činnost

Studovna archivu poskytla vhodné prostředí okresnímu kolu soutěže mladých historiků.

Okresní archiv se opět v tomto roce podílel na řadě výstav. Okresnímu muzeu Českého ráje v Turnově byly zapůjčeny archiválie pro výstavy *Turnov a svět drahých kamenů* a *Ve slámě spí, aneb Vánoce ve středu věků*, Státnímu okresnímu archivu v Mladé Boleslavi k výstavě *Druhá světová (na frontách a v zázemí)*, Integrované střední škole v Turnově pro výstavku ke 130. výročí založení školy.

V okresním archivu se během roku konalo devět výstav, vesměs pod patronátem Okresního muzea Českého ráje v Turnově: *František Kaván, výběr z rané tvorby* (leden), *Vlasta Matoušová - ilustrace, kresby, grafika a sklo* (únor - březen), *Milada Salabová, obrazy z let 1992-1999* (duben - květen), *Obrazy Marie Severové a řezbářské práce Jindřicha Hegra* (červen - červenec), *Plastiky Jarmily Malátové* (srpen - září), *Výstava výtvarných pokusů studentů Gymnázia Ivana Olbrachta v Semilech - kresby, grafiky, akvarely a reliéfy* (září-říjen), *2. výstava Sdružení pražských výtvarných umělců, Setkání v rámci projektu CBC PHARE Na skok přes hranice - výtvarné práce dětí z Weisswasseru a Semil* a *Semily před deseti lety objektivem Karla Bárty* (listopad - prosinec), *Černobílý svět Jaroslava Klápště* (prosinec 1999 - leden 2000).

Ve veřejných prostorách archivu se konaly koncerty žáků ZUŠ Semily, 20. 11. tu v rámci projektu CBC PHARE *Na skok přes hranice* vystoupili žáci hudební školy ve Weisswasseru, mužský pěvecký sbor z Bad Muskau a semilský Jizeran, za vzácné účasti nejvyšších představitelů okresů Semily a Dolní Slezsko-Horní Lužice JUDr. Danuše Hůlkové a Ericha Schulze.

Personální situace a vybavení archivu

Během celého roku působil kolektiv archivářů v nezměněném složení, po přepočtu úvazků 7,15 pracovníka.

V sídle okresního archivu byly průběžně odstraňovány zjištěné stavební závady, jako oprava teracových podlah v I. NP a světlíku v podstřeší. Dvě pořádací místnosti byly vybaveny umývadly, příruční knihovna opatřena prosklenými dvířky. Turnovský depozitář dostal nový nátěr oken a mříží.

V přípravě na fenomén Y2K byly počítače řady 386 a 486 nahrazeny Celerony 333, všechny přístroje založené na VT byly testovány a přechod roku proběhl bez problémů. Pro usnadnění správy internetových stránek byl zakoupen FrontPage 2000, k editaci skenovaných textů Recognita Plus 4.0. Archivní knihovna byla převedena firmou LANIUS do nového programu Clavius pod standardy AACR2 a UNIMARC, umožňujícího práci v operačním systému Windows a vystavení knihovny na Internetu.

Ivo Navrátil

Státní okresní archiv Jičín

Přehled o množství archiválií

Ke konci roku 1999 státní okresní archiv evidoval 4590,38 běžných metrů archiválií, z nichž naprostá většina je uložena přímo v budově archivu. Výjimku tvoří pouze materiál bývalých JZD, který je i nadále řešen depozitními smlouvami. Z daného množství písemností je zhruba 2331 bm uspořádáno (z toho inventarizováno 1996,43 bm), což i nadále představuje přibližně padesátiprocentní zpracovanost zdejších fondů. Badatelé měli v loňském roce k dispozici 430 archivních pomůcek.

V průběhu roku archiv nově převzal 150 přírůstků, což představovalo 48,55 bm. Největší zastoupení měly tradičně písemnosti obecních úřadů a bývalých MNV, které v loňském roce drobně doplnily písemnosti farních úřadů, škol a spolků. Za nejcennější a nejzajímavější materiál považujeme obecní, městské a spolkové kroniky, kterých se podařilo soustředit 89. Za zmínku stojí i mimořádný přírůstek cechovní knihy z počátku 18. století, která doplnila fond peckovského cechu mlynářů a pekařů. Státní oblastní archiv Zámrsk nám delimitoval pou-

ze drobné fondy politických stran a písemnosti z fondu Okresní finanční ředitelství Jičín a malá delimitace vodohospodářských záležitostí přišla ze SOkA Nymburk. Naopak náš archiv předal do Zámrsku 5 fondů, z nichž nejcitelnější úbytek se týkal fondu Okresní úřad ochrany práce Jičín v rozsahu 10,10 bm.

Předarchivní péče

V roce 1999 pokračovala snaha okresního archivu napravit zanedbaný archivní dohled z minulých let. Pozornost byla věnována především obecním a městským úřadům, kde bylo během roku vykonáno 62 odborných revizí spisové služby. Při těchto dohlídkách nebyly zjištěny závažné nedostatky a byly dohodnuty termíny skartací v průběhu roku 1999, které ovšem nebyly ani tentokrát stoprocentně dodrženy. Příslušní pracovníci obecních úřadů byli vyzváni k pořízení vlastních spisových a skartačních plánů a řádů. Po připomínkovém řízení byly předložené spisové a skartační řády a plány archivem schváleny. Na základě návrhů organizací archiv vydal 45 povolenek ke skartaci písemností s prošlou ukládací lhůtou.

Zpřístupňování archiválií

V minulém roce pracovníci zdejšího archivu zpracovali celkem 58 fondů v rozsahu 142,85 bm. Vnitřní skartací bylo vyřazeno 17,81 bm, takže vzniklo 125,04 bm uspořádaného materiálu. Do inventarizace byla zahrnuta i část již v loňském roce uspořádaného fondu ONV Jičín, takže celkový rozsah zinventarizovaného materiálu představoval 251,04 bm. Zpřístupněny byly následující drobné fondy: *Cech hrnčířů Hořice 1488-1843, Cech kameníků a zedníků Hořice 1739-1859 [1897], Cech kovářů, kolářů a bečvářů Hořice 1608-1859, Cech kožešníků Hořice 1731-1859 [1910], Cech krejčích Hořice 1491-1859 [1888], Cech mlynářů a krupařů Hořice 1609-1859 [1887], Cech řezníků Hořice 1647-1859 [1880], Cech ševců Hořice 1666-1859 [1867], Cech tkalců Hořice 1728-1853, Cech truhlářů, sklenářů a soustružníků Hořice 1739-1859 [1869], Cech devateráků Kopidlno 1660-1859 [1910], Cech krejčích Kopidlno 1. pol. 17. stol.-1859 [1941], Cech pekařů a perníkářů Kopidlno 1739-1854, Cech řezníků Kopidlno 1662-1859 [1866], Cech ševců Kopidlno 1667-1731, Cech krejčích Lázně Bělohrad 1722-1824, Cech mlynářů a pekařů Lázně Bělohrad 1722-1859 [1901], Cech řezníků Lázně Bělohrad 1731-1820, Cech hrnčířů Miletín 1731-1859 [1898], Cech krejčích Miletín 1579-1859 [1883], Cech mlynářů Miletín 1741-1859 [1865], Cech pekařů Miletín 1738-1859 [1883], Cech rozličných řemesel Miletín 1579-1859 [1883], Cech ševců Miletín 1731-1859 [1883], Cech tkalců Miletín 1674-1859 [1879], Cech ševců Podhradí 1683-1823, Cech mlynářů, pekařů a krupařů Vysoké Veselí 1826-1859 [1886], Cech řezníků Vysoké Veselí 1769-1859 [1889], Cech sedmeráků Vysoké Veselí 1762-1859 [1890], Cech ševců Vysoké Veselí 1623-1859 [1899], Cech tkalců Vysoké Veselí 1731-1859 [1881], Cech krejčích Železnice 1721-1859 [1880], Cech mlynářů a krupařů Železnice 1803-1859 [1897], Cech řezníků Železnice 1756-1859 [1883], Cech spojených řemesel Železnice 1825-1859 [1876], Cech ševců Železnice 1656-1859 [1900], Cech tkalců a mezuláníků Železnice 1754-1854.* Písemnosti zmíněných fondů dokumentují vývoj cechovních organizací ve zdejším regionu, jejichž počátky výjimečně sahají až do 15. století. Cenné poznatky přinášejí zejména knihy protokolů o přijímání mistrů, tovaryšů a učedníků, které přibližují tehdejší praxi a zvyklosti uplatňované při vstupu do cechu. Další skupinu fondů, která byla v loňském roce zpracována a která jistě nalezne ohlas u potenciálních badatelů, tvoří zdejší spolky, a to: *Svaz československého důstojnictva – odbočka Jičín 1920-1946, Svaz československého důstojnictva – odbočka Hořice 1931-1945, Svaz československého důstojnictva – odbočka Nová Paka 1928-1945, Spolek vojenských vysloužilců Hořice 1862-1920, Spolek vojenských vysloužilců Nová Paka 1880-1922, Národní garda 4. krajského města Jičín 1813-1945 [1947], Literární jednota Jičín 1880-1925 [1926], Slovanská lípa Jičín 1848-1849 [1908], Občanská beseda Jičín 1862-1914 [1920], Pěvecký spolek Smetana Jičín 1894-1939, Ústřední matice divadelního ochotnictva českého – Vojanův okrsek, Jičín 1920-1949, Hudební spolek Jičín 1905-1951, Hudební spolek Dali-*

bor Hořice 1881-1952, Pěvecký spolek Ratibor Hořice 1862-1948, První česká pěvecká a hudební župa JUDr. Františka Pařeza Nová Paka-Dvůr Králové nad Labem [1880] 1892-1950 a *Československá strana sociálně demokratická, okresní výbor Jičín 1945-1948.* Pro vnitřní potřeby archivu a lepší orientaci v písemnostech vzniklých z činnosti instituce byly uspořádány fondy: *Městský archiv Sobotka [1928] 1943-1960, Okresní archiv Nová Paka [1943] 1948-1960, Okresní archiv Hořice [1941] 1949-1960* a *Okresní archiv Jičín 1939-1996.* V loňském roce došlo také k dokončení reinventarizace fondu *ONV Jičín 1945-1990.* Při zpracování byly vyčleněny osobní spisy a písemnosti stavební dokumentace v rozsahu 180 bm, které budou k fondu po zpracování volně připojeny. Po celkovém zpracování a inventarizaci fond tvoří 699 knih, 1619 kartonů spisového materiálu, 2 fascikly, 13 kartoték o rozsahu 235,01 bm. Obsahuje písemnosti, které dokumentují činnost orgánu státní správy, který organizoval a řídil život ve zdejším okrese v období totality a normalizace. Základním a kmenovým pramenem pro sledování vývoje organizace jsou zápisy ze schůzí rad a plén ONV.

Do knihovny zdejšího archivu přibylo 450 titulů a stav ke dni 31. 12. 1999 činil 15 306 svazků, po odečtení multiplikátů 13 988 svazků. Nové publikace archiv získal nejenom nákupy, ale i četnými dary. Knihovna je pouze prezenční, slouží potřebám pracovníků archivu a badatelů. Badatelům bylo v loňském roce zapůjčeno 189 knih a časopisů, prostřednictvím MVS bylo vypůjčeno 142 publikací.

Během roku pokračovala spolupráce s restaurátorem Bohumilem Šimečkem z Hodonína, který ošetřil dalších osm listin a pečetí fondu AM Jičín, včetně vyhotovení podrobných zpráv o restauraci a nových úložných krabic z nekyselého papíru.

Využívání archiválií

Studovnu okresního archivu navštívilo v loňském roce 201 badatelů, kteří vykonali 439 návštěv. Jako již tradičně návštěvníky zdejší studovny lze rozdělit jednak na skupinu požadující dokumenty a údaje spíše informačního charakteru a jednak na skutečné badatele, kteří se zde věnovali především studiu dějin obcí, měst, škol a významným regionálním osobnostem. Nezanedbatelný podíl tvořili nejen studenti zdejších středních škol, ale i studenti škol vysokých, kteří si zde připravovali své seminární a diplomové práce. Za zmínku stojí alespoň dvě studentské práce Hany Petříkové *Bitva u Jičína dne 29. června 1866 a její hospodářské a sociální důsledky* (Opava, diplomová práce FPF SU 1999, 156 s. + příl.) a Martiny Novotné *Obraz gymnazisty poloviny 19. století ve světle jeho deníků* (Praha, diplomová práce FF UK 1999, 113 s. + příl.).

Během roku zdejší zaměstnanci vyřídili 280 písemných dotazů, rešerší a žádostí, vydali 170 kopií archiválií a vystavili 106 reversů na zápůjčky. Ředitel archivu uspořádal během roku čtyři odborné přednášky: Valdštejn a jeho město, Zločin a trest na Sobotecku, Zločin a trest na Jičínsku a Kroniky, významný pramen regionálního dějepisectví. Jeho stěžejním publikačním dílem se v loňském roce stala kniha *Zločin a trest v českých dějinách* (Praha, Rybka Publishers 1999, 463 s.). V místním tisku pravidelně vycházely kapitoly z jeho nevydané knihy o Jičínu, jednak zaměřené na osudy města a jeho obyvatel v 17. a 18. století a jednak připomínající významné jičínské historiky. V Novinách Jičínska v loňském roce publikovali také další dva vysokoškolští zaměstnanci archivu. Radka Janků napsala článek o literárním kritiku Ernstu Pollakovi a přiblížila historii obcí Lískovice a Libuň, Karel Chutný seznámil veřejnost s činností a posláním zdejšího archivu. Pracovníci se podíleli na přípravě dvou výstav a spolupracovali při přípravě konference k 375. výročí založení jičínského gymnázia a gymnazijního sborníku. Archiv navštívilo devět exkurzí studentů a žáků jičínských a hořických škol.

Personální situace

Stejně jako v předešlých letech provoz archivu řídil PhDr. Jindřich Francek, v době jeho nepřítomnosti ho zastupovala Mgr. Radka Janků. Mezi další stálé pracovníky patřili Milena Heligrová, Milada Dufková, Jaroslava Krausová, Mgr. Karel Chutný

a uklízečka a domovnice Eva Mazánková. V průběhu roku zde v rámci povinné praxe působilo pět studentů jičínské a hořické obchodní akademie a dvě vysokoškolské studentky Daniela Vondráčková a Jaroslava Češková, posluchačky 1. ročníku bakalářského studia, oboru archivnictví - historie PdF VŠP Hradec Králové. V červenci a srpnu zde pracovaly vysokoškolské studentky Martina Mečířová a Veronika Sitová.

Umístění a vybavení archivu

V průběhu roku nedošlo k výraznějším změnám či úpravám interiéru archivu. Ve spolupráci s Okresním úřadem Jičín byl v budově zprovozněn internet a zavedeny tři E-mailové adresy. Byl zakoupen plošný skener UMAX Astra 1220S. V tomto roce byl také zkušebně uveden do provozu digitální fotoaparát Minolta RD-175 a CD ROM writer. Archiv má také k dispozici fax MINOLTAFAX 1600.

Radka Janků

Okresní muzeum Českého ráje v Turnově

Rok 1999 probíhal v Okresním muzeu Českého ráje v Turnově v souladu s vytčenými prioritami pro toto období. Velká pozornost byla věnována výstavní činnosti a práci se sbírkovými fondy v souvislosti s plánovanou centrální evidencí sbírek.

Hlavním úkolem pro muzeum bylo zpracování scénáře a přípravné práce pro rekonstrukci stálé expozice mineralogie, jejíž otevření plánuje muzeum na počátek hlavní sezóny roku 2000. V rámci přípravných prací proběhlo zpracování projektové dokumentace na prostorové řešení a zpracování libreta expozice.

OMČR Turnov uspořádalo v minulém roce celkem 33 výstav. Velké pozornosti návštěvníků se těšila výstava *Turnov a svět drahých kamenů – příspěvek k historii Turnova a tradiční kamenářské výroby,* pořádaná ke 120. výročí úmrtí turnovského cestovatele a obchodníka s drahokamy Michala Kotlera, mezioborový projekt *Trosky – kulturní dějiny a příroda,* jehož charakter vystihuje podtitul *– Trosky pohledem přírodovědce, archeologa, historika, etnografa a historika umění.* Zajímavým počinem byla výstava *Drátenictví – umění nebo řemeslo?* podávající přehled o historii a současnosti tradiční řemeslné výroby, zapůjčená z Považského muzea v Žilině a Regionálního muzea v Jílovém u Prahy. Z výtvarných výstav tradičně zaujalo *Symposion 99 – výstava moderního šperku,* pořádaná v rámci XI. ročníku Mezinárodního sympózia Šperk a drahokam, kterého se v loňském roce zúčastnili šperkaři z tuzemska, USA, Japonska, Rakouska a dalších zemí, výběr z tvorby malířky a ilustrátorky Evy Mastníkové, který doplnil výstavu jubilujícího nakladatelství Albatros. K 115. výročí vzniku SUPŠ Turnov představilo muzeum veřejnosti výběr z celoživotního díla akad. malíře Josefa Řeháka, profesora turnovské SUPŠ. V červnu výstavní sál hostil práce 22 řezbářů, kteří se účastnili dosavadních tří ročníků řezbářských sympózií. Řezbáři se představili i na výstavě *Magický jadeit aneb Současní novozélandští řezbáři* – o historii a současnosti tradičního novozélandského řemesla, která byla doplněna o přehled kontaktů Turnova s Novým Zélandem. Závěr roku patřil vzpomínce na Karla Kinského – výstavě ke 30. výročí úmrtí turnovského rodáka, malíře a grafika, doplněné expozicí českého exlibris z Kabinetu exlibris z Chrudimi, a tradiční vánoční výstavě, tentokrát pod názvem *Ve slámě spí aneb Vánoce ve středu věků.* Již 10. vánoční výstava turnovského muzea byla věnována trochu jiným pohledům na oslavy zimního slunovratu a tradici Vánoc. Vedle výstav v OMČR proběhly komornější výstavy i na Dlaskově statku Dolánkách, např. *Velké prádlo* – příspěvek k historii textilu, technik barvení látek a historii praní prádla a v závěru roku *Vánoce na Dlaskově statku* – výstava zachycující výroční obřady a obyčeje od sv. Martina do Tří králů. Výstavu, která poprvé využila autentického prostředí Dlaskova statku, navštívilo přes deset tisíc osob.

V roce 1999 pokračovalo OMČR Turnov realizaci projektů s partnerskými organizacemi, např. v muzeu v Žatci se představilo výstavou *Kámen ve službách civilizace,* v muzeu v Týně nad Vltavou a v Muzeu skla v Praze výstavou *Český granát a jeho svět* – vznik, těžba a zpracování tradičního českého šperkařského kamene. V Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze proběhla v květnu a červnu rozšířená repríza výstavy z Bruselu 98 – *V září českého granátu.* Zajímavá spolupráce vznikla i s galerií DEVACO Praha, pro kterou OMČR uspořádalo celkem 6 výstav, např. *Z pokladů Okresního muzea Českého ráje v Turnově, Fabergé – dekorativní předměty, šperky, klenoty, Vltavíny a tektity* – vznik, těžba a zpracování tohoto zajímavého drahého kamene včetně ukázek šperků ad.

K výjimečným úkolům patřila spolupráce na výstavě *Člověk proti nemocem,* která byla zahájena v prosinci v Národním muzeu v Praze. Mimo uvedené výstavy se muzeum podílelo na dalších expozicích jiných organizací. Bohatý trojrozměrný sbírkový materiál byl poskytnut Regionálnímu muzeu v Kolíně pro výstavu *Český granát na Kolínsku.* Kolekci turnovských granátových šperků vystavovalo Muzeum Kroměřížska na výstavě *Vůně a šperk,* pořádanou v závěru roku 1999. Dále OMČR v roce 1999 prezentovalo své sbírkové fondy prostřednictvím Ministerstva zahraniční ČR (kolekce drahých kamenů) v Bruselu. V oblasti výstavní činnosti nelze pominout ani spolupráci OMČR s muzei okresu Semily. Kromě uvedeného výčtu uspořádalo muzeum i tři výstavy v zahraničí: *10 DAYS x 10 YEARS CZECH SYMPOZIUM EXHIBITION* – kolekce představila 10 ročníků mezinárodních turnovských šperkařských sympózií ve Wagner Art Gallery – v Illinois University v Edwardsville v USA a v Kipp Gallery v Indiana University of Pennsylvania v USA, kolekci *Kámen a šperk,* představila současný šperk v Reeuwijku v Holandsku na výstavě *Expositie van steen tot juweel.*

Výstavy a expozice muzea navštívilo v roce 1999 celkem 53 302 osob, z toho připadá na pobočku v Dolánkách 12 415 osob. Zhruba polovinu tvoří děti.

V roce 1999 byla velká pozornost věnována i kulturně výchovným akcím. Muzeum uspořádalo celkem 133 akcí, z toho 102 přednášek, zajištěných odbornými pracovníky muzea, a to z oblasti archeologie, geologie, lidové kultury a regionální historie.

V rámci projektu Open Society Found nazvaném *Muzejní herna* proběhla výtvarná soutěž pro školy *Co to je, když se řekne muzeum?* a následně 3 cykly herny – *Rýžujeme zlato, Třídíme granáty, Archeologie hrou.* Na program herny navázal *Den otevřených dveří* u příležitosti Mezinárodního dne muzeí, který poskytl pohled do zákulisí muzejní práce se zaměřením na práci se sbírkovým fondem, včetně evidence sbírek. U příležitosti výstavy Trosky uspořádalo OMČR Turnov seminář, podílelo se i na celostátním semináři knihovníků a na prvním setkání ředitelek a vedoucích oddělení muzeí České republiky v Lázních Sedmihorky. Významný podíl mělo muzeum na organizačním zajištění třídenní mezinárodní vědecké konference Pekařovy společnosti *Úloha a význam agrárního hnutí v českých a československých dějinách.*

K tradičně pořádaným akcím na Dlaskově statku přibyly v roce 1999 *Velikonoce, Staročeská svatba, Velké prádlo, Od Martina do Tří králů* a *Vánoční odpoledne pro děti.* Rekordní návštěvnost téměř deset tisíc návštěvníků a rekordní účast řemeslníků – 166 měly *Staročeské řemeslnické trhy 1999* a *Vánoční odpoledne pro děti.* Všechny uvedené akce doplnily přehlídky souborů z regionu a ukázky tradičních řemesel.

OMČR Turnov získalo v roce 1999 celkem 666 nových přírůstků a počet sbírek se tak rozrostl na téměř 130 tisíc kusů sbírkových předmětů. Největší počet přírůstků mají obory archeologie (ze sběrů), dále technologie broušení drahých kamenů (nákupem za pojistné plnění za zcizené šperky), dále obory etnografie a umělecké řemeslo (dary a sběry) a mineralogie (nákupem a sběry).

Ve II. stupni evidence bylo v roce 1999 katalogizováno celkem 2239 sbírkových předmětů. V návaznosti na dlouhodobý program proběhla inventarizace sbírkového fondu archeologie, byla dokončena delimitace sbírkové fondu mineralogie a kamenářství a nově byl vytvořen fond broušené drahé kameny. V souvislosti s omezenými finančními možnostmi byla v roce 1999 restaurována jen omezená část sbírkových fondů, většina

předmětů byla ošetřena vlastními silami a prostředky – střepový archeologický materiál, zemědělské nářadí, textilní součástky a šperky pro výstavy v zahraničí. Celkem bylo konzervováno 127 sbírkových předmětů. Odborní pracovníci pokračovali v roce 1999 v řešení institucionálních vědeckých výzkumů, jejich počet dosáhl v roce 1999 čísla 11. Tyto úkoly byly zaměřeny na odborné vyhodnocení sbírkových fondů muzea, geologii a archeologii regionu a regionální kulturní dějiny. Část výsledků z těchto úkolů byla publikována v odborných časopisech a periodikách. K vlastním edičním počinům v roce 1999 patří další ročník časopisu *Od Ještěda k Troskám,* dále další ročník *Pojizerského sborníku* věnovaný archeologii a katalog *Deset dní – Deset let. Ten Days – Ten Years.* Všichni odborní pracovníci muzea pravidelně přispívali do regionálního tisku. Odborné oddělení muzea zajišťovalo rovněž i konzultace seminárních, bakalářských a diplomových prací s regionální problematikou. Konzultace a badatelské služby byly poskytovány v mnoha tematických okruzích široké badatelské veřejnosti.

Vladimíra Jakouběová

Okresní muzeum a galerie v Jičíně

Prvořadým úkolem byla přeměna expozice *700 let trvání Jičína – Valdštejn a jezuité.* Výstava, dokládající působení Valdštejna na Jičínsku nejen v oblasti správní a ekonomické, ale i na poli kulturně vzdělávacím, byla doplněna souborem obrazů ze života světců jezuitského řádu, který se podařilo zkompletovat a po stoletích zpřístupnit veřejnosti jako celek (doposud byla část v OMaG a druhá část v kostele Panny Marie de Sale, kde byly obrazy vystaveny nepříznivým podmínkám).

Podíl na přípravě a samotném vyzdvižení smírčího kříže na hřbetu hory Veliše a uspořádání ekumenické slavnosti na paměť zabitých pro víru P. Matěje Burnatia a Tomáše Svobody byly dalším velkým úkolem muzea.

Vypracování programu MÍSTA a uskutečnění několika prvních projektů – výsadba pásu zeleně v Radimi, oprava a nové vztyčení kříže na Bradech, úprava terénu kolem pramene ve Velešicích – to byl náš příspěvek k obnově krajinných prvků. MUZEJNÍ UNIVERZITA a PAMĚTNÍCI A KRONIKÁŘI jsou dalšími dlouhodobými programy, zaměřenými na vzdělávání a spolupráci s obcemi a kronikáři, jejichž konkrétní náplň postupně vzniká.

Personální obsazení

V muzeu a galerii pracovalo 16 přepočtených zaměstnanců. Ředitelem muzea byl Jaromír Gottlieb, jeho zástupcem PhDr. Dagmar Linková, etnografka, kurátorka etnografických, umělecko-historických a historických sbírek trojrozměrného charakteru, ekonomické oddělení vedla Jana Chramostová, v sekretariátu a v oboru počítačové grafiky působila Věra Šejnová, knihovnu spravovala Mgr. Jiřina Holá, o archeologické a numismatické sbírky pečovala prom. hist. Eva Ulrychová, jako historička a kurátorka fondu pozitivů a negativů od 1. 8. 1999 nastoupila Mgr. Hana Fajstauerová, o historický fond listinného charakteru se starala Jana Kořínková, přírodovědné pracoviště vedla Mgr. Petra Zíková (po dobu mateřské dovolené RNDr. Lenky Šoltysové). Kurátorkou sbírkových fondů obrazů, grafiky a plastik, hlavní koordinátorkou výstav v prostorách galerie a výstavní chodby muzea byla Jarmila Hakenová. V muzeu působili v rámci civilní služby Ing. Daniel Bílek a Ing. Ondřej Votruba. 31. 7. 1999 skončila pracovní poměr Bohuslava Jelínková, fotografka, dokumentátorka a kurátorka sbírkového fondu pozitivů a negativů. Jako konzervátoři byli činní Kateřina Sedláčková, Miroslav Novohradský a Josef Miláček, též vypomáhající při instalacích výstav. Aranžování a úklid měla na starosti Jana Smutná, průvodkyněmi byly Radana Šejnová, Jana Kořínková, Bohuslava Lhotáková, Drahomíra Košťáková. Uklízečka Libuše Havlová byla dlouhodobě nemocná.

Péče o sbírkový fond

Sbírky byly obohaceny o 454 přírůstková čísla, což znamená 11 850 kusů předmětů. Darem jsme obdrželi 1211 ks, z pozůstalosti jsme získali 440 ks. Nákupem jsme získali pouze dvě položky (herbář a horské slunce), což je málo, ale finanční možnosti máme velice omezené. Vlastním sběrem, převážně v oddělení přírodovědy a archeologie, bylo získáno 9 668 ks. Do fondu regionální literatury přibylo 90 ks knih.

Úsilí o konzervování a restaurování co největšího počtu předmětů je vedeno snahou vystavit maximum kvalitních exponátů.

V restaurátorských dílnách bylo našimi pracovníky zrestaurováno: v textilní dílně 101 ks textilií, v kovodílně 136 ks předmětů převážně z fondu archeologie, konzervátor dřeva ošetřil 18 sbírkových předmětů.

V roce 1999 byla provedena revize sbírkového fondu galerie.

Návštěvnost, výstavy

Celkový počet návštěvníků muzea i galerie byl 19 755, z toho v muzeu 14 269, v galerii 5486. Školní výpravy čítaly 5883 dětí a jiné hromadné výpravy 1059.

V prosinci předcházejícího roku byla otevřena vánoční výstava *K Betlému...* Výstava, připravená dr. Linkovou, představila 19 betlémů ze západních Krkonoš a Podkrkonoší a nejvýznamnější betlémáře oblasti. Trvala do Tří králů a těšila se velkému zájmu návštěvníků.

Mgr. Petra Zíková vrátila galerii dočasně její původní smysl. Bývalou konírnu zaplnila postroji, sedly, kostýmy jezdců, zkrátka světem koní a lidí. Výstavě doplněné obrazy Ivany Jurné-Lipské nezbylo než přát *Ať vám koně jdou.*

V květnu 1999 jsme vzpomenuli výstavou *Studeňanská klausura* 30. výročí úmrtí Josefa Váchala. Výběr prací vzniklý ve Studeňanech, v období samotným Váchalem považované za vyhnanství, připravil prof. dr. Miloš Šejn. Úvodní slovo Jana K. Čeliše a zejména kolekce grafických listů ze sbírky OMaG Jičín umožnily návštěvníkům seznámit se s méně známou částí díla.

Celé léto patřilo mimořádné výstavě rodinné galerie Schliků. Dr. Eva Lukášová ze Státního ústavu památkové péče v Praze vybrala a uspořádala z několika desítek portrétů, uložených v depozitářích Státního zámku Sychrov, výstavu, která reprezentovala to nejlepší a nejzajímavější, co rodinná galerie šlechtického rodu, působícího na Jičínsku několik století, poskytla. Listinné materiály zapůjčil na výstavu Státní oblastní archiv v Zámrsku a po letech zpřístupněný celek dokladů doložil význam vlivu rodu na utváření historie nejen Jičínska.

K zaměření letošního ročníku festivalu *Jičín – město pohádky,* totiž na fenomén knihy, jsme na zářijové dny naplánovali výstavu *Listy* pražského výtvarníka Jana Činčery, který se zabývá profesně i umělecky papírem – ať již jako náš přední obalový designér, či jako obdivovatel tichých, neviditelných věcí, ponechávajících prostor představě. Expozice z volné tvorby tohoto pražského autora hovořila o pokoře, o lásce k materiálu, o přírodě, preciznosti a profesionalitě. Doplněna dílnou na výrobu papíru během festivalového týdne byla bezesporu nepřehlédnutelnou událostí.

Vyhrazené místo v jičínské galerii mají též umělci, žijící a tvořící v regionu. Letošní rok toto období patřilo Zdeňku Šindlarovi. Grafik, tvůrce mnoha plakátů a návrhů nejrůznějšího zaměření, se představil jičínskému publiku po deseti letech s kolekcí obrazů Jičína, Prahy, ale i mnoha světových míst.

Očekávaný konec milénia jsme v galerii oslavili připomenutím řinoucího se času – výstavou hodin a hodinových strojů *Čas.* Dá se říci, že objevem byl sobotecký hodinář Prokeš, jehož hodinové stroje dodnes udivují schopností být v chodu po čtyři roky na jedno natažení. Doplněním expozice byl koutek Renaty a Martina Lhotákových, kde bylo možné *pohrát* si s časem pomocí dřevěných modelů hodinových strojů, různých druhů přesýpacích a přelévacích hodin.

Ve výstavní chodbě byla na přelomu roků nainstalovaná výstava *Svíce,* připravená Věrou Šejnovou, dokumentující historii a technologii jejich výroby. Nový rok jsme tedy zahájili až výstavou, kterou uspořádala dr. Linková: *J. V. Scheybal – národopisné kresby.* Materiál z raného období autora byl překvapením i pro něj samotného a byl vlast-

ně naším dárkem panu dr. Scheybalovi k sedmdesátinám.

Ve výstavní chodbě muzea jsme přivítali jaro výstavou *Tentokrát něco do bytu* – z produkce a. s. Tiba ze Dvora Králové. Přestože výstava byla pro všechny návštěvnice krásnou inspirací, jak vylepšit domácnost, byla i určitým zklamáním, protože jsme nemohli, díky malému pochopení Tiby, uspokojit zájem o nákup textilií.

Další výstava byla odměnou všem přátelům muzea. Jednalo se totiž o výstavu z přírůstků do sbírek muzea a měla být poděkováním dárcům. Součástí výstavy byla i slavnost *Café museum,* pořádaná ke Dni muzeí. Krásný jarní den přál nám, muzejníkům, kteří jsme dali v plen několik sbírkových předmětů, přál i prvně spuštěnému orloji, odečítajícímu čas do konce tisíciletí. Čerstvě pražená káva chutnala všem a domino z cihlových kostek či starý pouťový stereoskop si neodpočaly.

Koncem června oslavilo jičínské gymnázium 375. výročí svého založení mimo jiné výstavou, která představila pracovní a životní úspěchy několika desítek význačných absolventů gymnázia. Při té příležitosti byla otevřena nová muzejní expozice *Valdštejn a jezuité*, která dokladuje jednak snahy Albrechta z Valdštejna na poli školství, ale i působení jezuitů v regionu.

O prázdninách si ve výstavní chodbě mohly děti vyrobit hračku. Z dílek výtvarnic, zabývajících se výrobou textilních hraček, vznikla hojně navštěvovaná výstava nazvaná *Ouškem jehly do světa fantazie* a děti, ale i rodiče nahlíželi do pohádkového světa i prostřednictvím výrobků z odstřižků látek, sešívačky či bodláků lopuchu.

Zvířata milovaná a zneužívaná – výstava ke Dni zvířat – byla zejména pro milovníky zvířat varováním a výzvou. Na školách dokonce vznikaly petice proti používání zvířat pro laboratorní účely a vlna zájmu o různě postižené živočichy stoupla.

Závěr roku patřil výstavě vánoční. *Linum satinum L.* byl pozváním na neobvyklé přástky – pozváním do časů, kdy večery bývaly delší a temnější než naše a kdy se informace šířily při svitu loučí, kdy upředená nit vedla krajkovou bordurou k slavnostně prostřenému stolu nebo se z ní prostě ušila košile.

Přednášky a ostatní kulturní akce

Přednášky byly v roce 1999 zaměřeny zejména na mládež. Dr. Linková celkem patnáctkrát přiblížila školním dětem velikonoční a vánoční lidové zvykosloví. Výklad doplněný ukázkami předmětů lidového umění je vždy vyhledávanou příležitostí k obohacení výuky zejména na základních školách.

Mgr. Petra Zíková opětovně vyprávěla o životě ježků, o jejichž přezimování a záchranu děti jeví velký zájem. Stanice pro handicapovaná zvířata je umístěna na IV. ZŠ a je místem, kde se s ochranou zvířat děti seznamují i prakticky.

Prom. hist. Eva Ulrychová přednášela o archeologických nemovitých památkách Jičínska, o letecké prospekci, výzkumu městského příkopu v Jičíně a nálezech s těmito akcemi spojenými.

Organizujeme i přednášky odborníků z jiných institucí – RNDr. Rybář přednášel o své cestě po Laponsku, příslušníci Expedice Monoxylon hovořili o svých cestách minulých i plánovaných.

Velikonoce byly připomenuty nejen pěknou výstavou, ale i velikonočními trhy v muzeu s ukázkami lidových řemesel. Byli pozváni košíkáři, zdobily se kraslice, peklo obřadní pečivo.

Den Země proběhl pod vedením přírodovědného oddělení – byly rozmístěny psí patníky, proběhla soutěž o nejlepšího recyklátora a byli vypuštěni ježci do přírody.

Velice zdařilá byla oslava Dne muzeí. Muzeum sestoupilo do nádvoří a otevřelo jednodenní Café muzeum. Čerstvě pražená káva, hořické trubičky, hudba a krásné počasí přispěly ke zdařilému průběhu dne.

Na závěr výstavy k výročí úmrtí Josefa Váchala jsme připravili vzpomínkový podvečer, kde se sešli pamětníci a přátelé studeňanského výtvarníka.

Celé prázdniny si zájemci mohli na nádvoří zámku zkusit, co obnáší záměr vydlabat člun. Podle vystaveného originálu byla možnost jednoduchými nástroji formovat kmen stromu tak, jak to prováděli naši pravěcí předkové. Dokončený člun byl během pohádkového týdne spuštěn na rybník Kníže.

Velice významnou událostí, na jejíž organizaci se muzeum podílelo nemalou měrou,

bylo vyzdvižení smírčího kříže na Veliši a ekumenická slavnost na paměť usmíření církví.

Druhé adventní trhy v muzeu byly jako minulý rok hojně navštěvované a mimo nákupy mohli návštěvníci ochutnat horkou medovinu, hořické trubičky a podívat se pod ruku mistru kováři.

Badatelé, odborné konzultace a pomoc jiným institucím

Celkem navštívilo muzeum 159 badatelů. Největší počet jich směřoval do knihovny (135), zájem byl i o sbírkový fond fotografií, etnografie a uměleckého průmyslu, přírodovědy i galerie. Pracovníci přírodovědného oddělení jsou často zváni k poradě ohledně živočichů nalezených v nepříznivých situacích, poradě při umísťování ptačích budek apod.

Pracovníci Okresního muzea a galerie pomohli i při instalování výběru obrazů rodinné galerie rodu Schliků do porotního sálu zámku.

Vydavatelská činnost

Během roku byla vydána dvě čísla Muzejních novin – č. 15, věnované obci Podůlší, a č. 16, věnované obci Běchary.

Pokračovali jsme ve vydávání katalogů k jednotlivým výstavám v galerii i drobnějších tiskovin k expozicím ve výstavní chodbě muzea, vydali jsme katalog k nově otevřené výstavě Valdštejn a jezuité, a dále informativní publikaci k programu MÍSTA a pamětní publikaci k odhalení smírčího kříže.

Jaromír Gottlieb

Muzeum a galerie v Hořicích

Sbírky

Do přírůstkové knihy bylo zapsáno celkem 44 položek. Z nejzajímavějších přírůstků vybíráme: portrét Jožki Mrázka Hořického od Zdeňka Blažka, křticí čepeček z konce 19. století, konvolut účtů divadelních ochotníků (1919-1946), dřevěný fofr na čištění peří, dívčí sukně – kanduška zhotovená žákyněmi Vesny podle návrhu H. Rudlové, ruční modrotisk, ženská spodní košile a polštář s bílou výšivkou z počátku 20. století, busta Antonína Dvořáka od M. Vávry (pálená hlína, studie k pomníku ve Smetanových sadech), pamětní odznak Sboru dobrovolných hasičů v Hořicích z roku 1936, pamětní medaile TGM z roku 1937.

Konzervátorkou muzea bylo ošetřeno 21 předmětů ze sbírky drobných plastik Miloše Vávry a Josefa Bílka (převážně sádrové odlitky, pálená hlína, reliéfy, kachle – doplnění oděrek a chybějících částí). Drobné retuše na 3 plastikách před výstavou Quido Kociana, zpevnění 2 obrazových rámů, čištění a adjustace hořického kroje pro výstavu v Trmalově vile, základní konzervace přírůstků.

Výstavy a expozice

Muzeum připravilo v Malé síni, Štorchově síni, vestibulu muzea a v přísálí Domu kultury Koruna 14 krátkodobých výstav: *Vstávejte, vy čeští legionáři* (27. 10. 1998 - 7. 2. 1999) k 80. výročí vzniku samostatného československého státu, *Vzpomínka na Quido Kociana* (20. 3. - 9. 5. 1999) k 125. výročí narození hořického sochaře, *Malíř Zdeněk Blažek* (22. 4. - 16. 5.) k jeho 95. narozeninám, *Eklhaft* (13. 5. - 27. 6.), výtvarná skupina studentů 3. ročníku hořické sochařské školy, *Bohuslav Tůma, nové obrazy* (20. 5. - 20. 6.), k devadesátinám hořického malíře, *J. V. Scheybal, kresby z národopisných výzkumů* (24. 6. - 26. 9.), *Hořické sochařské symposium 1999* (1. 7. - 7. 8.), *Keramika, fotografie, obrazy* (4. 9. - 3. 10.) Lenky Rejlové, Jarmily Gregorové, Dany Gregové a Radka Sedlačíka, *Tři architekti a jedno náměstí* (srpen - říjen), návrhy na řešení městského centra, *Hořice v Trmalově vile* (23. - 30. 9.), reprezentace města při příležitosti Dne Hořic v Praze, *Obrazy Evy Hnykové* (30. 9. - 7. 11.), *80 let hořického skautingu* (10. - 31. 10.), *České Vánoce* (25. 11. - 15. 12.), *Sedmdesátiletá Koruna* (od 22. 12. 1999).

Expozice muzea navštívilo 5 411 osob, výstavy 6 892 osob, přednášky 625 osob.

Odborná činnost muzea a služby veřejnosti

Muzeum evidovalo v roce 1999 celkem 109 badatelských návštěv. Materiál pro diplomové práce byl poskytnut studentům z VŠP Hradec Králové, UP Olomouc, VUT Brno. Seminární práce zpracovávali z našeho materiálu studenti FF MU Brno, VŠP Hradec Králové, FF UK Praha, ČVUT Praha, PF UK Praha, PF UJEP Ústí n. L., TU Liberec a z hořických středních škol (gymnázium, SPŠKS, VOŠ rozvoje venkova). Průběžně poskytuje muzeum odborné informace občanům a organizacím z města i odjinud.

PhDr. O. Tomíčková připravila soupis archiválií uložených v Městském muzeu v Hořicích pro program PEvA. Ve spolupráci s Ústavem pro etnologická studia AV ČR, Severočeským muzeem v Liberci, MM v Železném Brodě, OMaG Jičín a manželi Scheybalovými byla připravena výstava národopisných kreseb. Se SOkA Jičín spolupracuje muzeum také na přípravě publikace Vlastivěda Jičínska.

Prof. Milanu Knížákovi byl vyhledán a poskytnut materiál o hořických řezbářích loutek a o oponě H. Rudlové pro jeho publikaci o českém loutkovém divadle, hořické Miletě vyhledány fotografie a kresby k historii podniku, Obecnímu úřadu v Lukavci zapůjčilo muzeum materiál pro výstavu ke 3. sjezdu rodáků, nakladatelství Albatros zapůjčeny originály ilustrací Zdeňka Buriana pro nové vydání Štorchových knih. Pro účely MěÚ byla zpracovávána různá odborná témata a byla poskytována výtvarně technická podpora při několika akcích. Rozsáhlé konzultace a ikonografický materiál byly poskytnuty týmům architektů vyzvaných ke zpracování studie úpravy městského centra (Mgr. Bukač). Dr. Tomíčková provedla odbornou korekturu a revizi publikace A. Jilemnického *O krajině, lidech a věcech*. Táž zpracovala pro potřeby MěÚ historii divadelního sálu a historii Koruny k oslavám 70 let přestavby. Úspěšně byl zpracován projekt pro získání 50 000 Kč z grantu Nadace Českého fondu umění (Mgr. Bukač). Muzeum pravidelně spolupracuje s několika regionálními periodiky (Pod Zvičinou, Hořický kulturní zpravodaj, Hořické noviny, Noviny Jičínska, Místní kultura, sborník Z Českého ráje a Podkrkonoší). Muzeum spolupracuje při přípravě, organizaci a dokumentaci sochařského sympózia.

Vlastivědný kroužek v USP se sešel desetkrát, na hořických školách provedeno 21 besed (Věnceslava Štěpánová, celkem 500 posluchačů). Dr. Tomíčková přednášela pro Spolek rodáků a přátel Hořic v Praze o ochotnickém divadle a o historii Hořic v Trmalově vile. Prováděla i výklad pro skupiny studentů v expozicích a výstavách v muzeu.

Václav Bukač

Krkonošské muzeum v Jilemnici

I když v tomto roce byly dokončovány a s výjimkou restaurování vrat dokončeny poslední opravy čp. 1, nevyžádaly si již tolik času jako v minulosti a bylo možno více se věnovat zejména odborné práci.

Muzeum připravilo deset vlastních výstav. V lednu byla slavnostně zahájena výstava obrazů, grafiky a fotografií nazvaná *Trouvillská ohlédnutí*. Přiblížila veřejnosti zajímavý soubor ze sbírek městského muzea ve známém francouzském letovisku Trouville a oslovila návštěvníky neopakovatelným půvabem francouzského umění.

V únoru byla pro veliký zájem znovu instalována výstava *Sběratelské ohlédnutí* (ze sbírek hornobranského sběratele Emanuela Machytky), připravená ve spolupráci se Státním zámkem Sychrov. Potvrdila, že Machytkova sbírka, jakkoli dnes již neúplná, dosud čeká na své zhodnocení a může nabídnout vědecky i divácky atraktivní témata.

Poté měli návštěvníci muzea možnost shlédnout kolekci neobyčejně poetických pastelů a grafik Marie Severové a ohlas vystaveného souboru zřetelně ukázal, že upřímný pozitivní cit patří dnes opět k nejvyhledávanějším devizám výtvarného umění.

Hlavní sezóna byla věnována přírůstkům muzejních sbírek za posledních dvacet let.

Muzeum mohlo prezentovat ve výstavní síni jen zlomek rozsáhlých sběrů z uvedeného období, ale i tuto pozornost přijali domácí i cizí návštěvníci se sympatickým vděkem.

V podzimních měsících následovala výstava obrazů Jiřího Škopka a keramiky jeho dcery Markéty Pačutové-Škopkové. Ozvuk této akce zněl ještě dlouho po uzavření expozice a malovaný pohled Zvědavé uličky vydaný v souvislosti s uvedenou výstavou se stal v muzeu nejprodávanější pohlednicí roku.

Závěr roku patřil vánoční výstavě nazvané *Světlo. Svíce a svícny.*

Vysoká návštěvnost a vřelý ohlas znovu dokázaly, že neotřelá výstavní témata jsou dnes návštěvnicky atraktivnější než tradiční instalace vánočních expozic.

V malé výstavní síni v I. patře byly zpřístupněny dvě výstavy: *Fotografie Jaroslava a Zdenko Feyfarových* a *100 let školy* k významnému jubileu základní školy v Komenského ulici. Malá výstavní síň byla v letošním roce otevřena poprvé a velmi se osvědčila zejména při prezentaci komorních témat, jež by v rozsáhlejších prostorách stěží našla uplatnění.

Mimo muzeum se uskutečnily dvě výstavy: *František Kaván – výběr z rané tvorby* ve Státním okresním archivu v Semilech a *100 let dráhy Jilemnice – Rokytnice nad Jizerou* v hale jilemnické spořitelny.

Sbírkotvorná činnost vykazuje 114 položek, mezi nimiž jedinečné místo zaujímá kolekce 80 kolorovaných skleněných diapozitivů z přelomu 19. a 20. století z fotografické dílny neprávem opomíjeného znamenitého jilemnického fotografa MUDr. Josefa Vejnara. Doufejme, že jeho dílu, objevovanému teprve v posledních letech, se brzy dostane zaslouženého ocenění.

Spolupracovali jsme s řadou institucí: Národním muzeem a Národní galerií v Praze, muzei v Pardubicích, Liberci, Turnově, Jičíně, Semilech, Dvoře Králové nad Labem, Památníkem národního písemnictví, Státním zámkem Sychrov a mnoha dalšími.

Při muzeu pracoval kroužek mladých historiků, odborných služeb využil 101 badatel.

Mimořádné a časově velmi náročné úsilí si vyžádala příprava jubilejního jilemnického kalendáře a kniha pověstí *Hadí štěstí,* obojí vydané v souvislosti s přípravami na oslavy 650. výročí první písemné připomínky města Jilemnice.

Značného rozsahu již tradičně dosáhla spolupráce s Českým rozhlasem, Českou televizí a mnoha periodiky (Krkonoše, Z Českého ráje a Podkrkonoší, Jilemnický zpravodaj a mnoho dalších).

Děkujeme všem, kteří nás třeba jen slovem v našem úsilí podpořili a věříme, že v letošním pro Jilemnici tak významném roce poskytneme desetitisícům dalších návštěvníků i spolupracovníků ještě pestřejší nabídku než v roce uplynulém.

Jan Luštinec

Městské muzeum a galerie v Lomnici nad Popelkou

Uplynulý rok se stal pro lomnické muzeum rokem největších aktivit v průběhu devadesátých let. Nejvýraznějším přínosem pro rozvoj muzea byla rozsáhlá rekonstrukce (částečně svépomocí) tří místností galerie oblastních výtvarníků včetně nových výstavních panelů, látkových závěsů, položení koberců atd. Dále byla zahájena první etapa přestavby půdních prostor, kde do budoucna počítáme s instlací několika nových stálých expozic, a to malovaného lidového nábytku, loutek, popřípadě dle možností i betlémů. Zpřístupněna zde bude také dochovaná sušírna pláten Šlechtovy textilní manufaktury ze začátku 19. století. Od realizace rozšíření lomnického muzea o další podlaží si slibujeme jednak kvalitnější ochranu a prezentaci sbírek a v neposlední řadě i zvýšení atraktivity naší instituce pro návštěvníky. K zlepšení došlo i ve vytápění objektu – původně se topilo pouze v přízemí. Darem muzeum získalo dvoje kachlová akumulační kamna, jež temperují místnosti Památníku rodu Šlechtů a depozitáře v I. patře; v obrazárně ve II. patře byly instalovány tři přímotopy.

V průběhu roku se uskutečnily více jak dvě desítky akcí. Z toho dvanáct samostatných výstav s vernisážemi, šest koncertů, pět

besed a vzpomínkových akcí. Sezónu jsme zahájili o měsíc dříve výstavou fotografií z Nové Guineie železnobrodského ornitologa a cestovatele Jaroslava Klápště. Vůně dálek a exotiky jistě dýchla na každého návštěvníka besedy s autorem této zajímavé výstavy.

Do konce měsíce března proběhla ještě *Velikonoční výstava Integrované střední školy* a Jarní koncert z děl starých mistrů souboru Collegium musicum Český ráj. Ve dnech 7. – 25. dubna předvedli ve výstavních síních muzea své práce žáci základní umělecké školy, ovlivněné kulturou asijských zemí. 25. dubna natáčela v interiérech muzea Česká televize patnáctiminutový snímek o místním hudebním skladateli Františku Doubravském.

V sobotu 1. května se konala vernisáž výstavy obrazů a perokreseb akademického malíře Franty Patočky, která byla pořádána k autorovým nedožitým devadesátým narozeninám. Součástí výstavy, při které za dlouholetý přínos pro lomnickou kulturu město ocenilo Vladimíra Mikuleho a Jaroslava Krčka, bylo i otevření nově rekonstruované galerie. Pásku na schodišti přestřihl vzácný host – prezident Nejvyššího kontrolního úřadu JUDr. Lubomír Voleník. Vernisáže se zúčastnili také umělci zastoupení svými díly v galerii: J. Jíra, J. Klápště, V. Komárek, O. Oplt, V. Pokorný a O. Nalezinek.

Na přelomu měsíců května a června se měla možnost lomnická kulturní veřejnost seznámit s tvorbou semilského akademického malíře Jiřího Salaby, žáka Františka Jiroudka. V sobotu 5. června se konala beseda s Vladimírem Martincem, lomnickým rodákem, bývalým dlouholetým hokejovým reprezentantem a dnes asistentem trenéra národního hokejového mužstva. V. Martinec vyprávěl nejen o aktuálních úspěších v Norsku a japonském Naganu, ale zavzpomínal

Nová expozice Městského muzea v Lomnici nad Popelkou.

na své působení v 70. letech. Jako spolupořadatelé jsme společně s místními hudebními soubory oslavili koncertem Den hudby.

V rámci koncertu souboru Collegium musicum Český ráj zaznělo dne 16. června v novodobé premiéře dílo F. Doubravského, a to duet *Ave regina.* První prázdninový měsíc své sběratelské úspěchy veřejnosti předvedli lomničtí kamenáři. Třetí ročník této výstavy navštívilo více jak dva tisíce návštěvníků, čímž se zařadila mezi nejvýznamnější akce minulé sezóny. Měsíc srpen patřil výstavě obrazů a kreseb výtvarníka Antonína Chmelíka. V závěru výstavy při besedě o svém manželovi poutavě vyprávěla Miroslava Chmelíková.

V měsíci září proběhla výstava nazvaná *VIII. trienále Českého exlibris.* Návštěvníci měli možnost shlédnout přehlídku současné tvorby knižních značek našich předních umělců z let 1992-1995, která je uložena ve sbírkách Kabinetu exlibris Památníku národního písemnictví v Chrudimi. Úvodním slovem starosty města Vladimíra Mastníka a recitací herce Josefa Vinkláře byla 10. října otevřena výstava obrazů a grafiky akad. malíře Oldřicha Oplta. O čtyři dny později muzeum znělo lidovými písněmi o lásce v podání jičínského souboru Fidle.

V listopadu se u nás představil nadějný začínající výtvarník z Pardubic Adolf Lachman, student pražské Akademie výtvarných umění. V adventním čase měli návštěvníci možnost vyslechnout vánoční koledy, které společně zahrály a zazpívaly dva soubory, jež v našem muzeu hostují pravidelně – Fidle a Collegium musicum Český ráj. V předvečer 140. výročí narození historika Lomnicka Josefa Jana Fučíka pohovořil o jeho životě a díle dr. V. Koblížek z Vysoké školy pedagogické v Hradci Králové, přednášku doplnila výstavka archivních materiálů, rukopisů, osobních předmětů a fotografií. Tečkou za výstavní činností uplynulého roku se stala *Vánoční výstava kulinářských výrobků studentů Integrované střední školy.*

K dalším aktivitám roku se řadí i předprodej vstupenek v rámci Lomnického kulturního léta, koncertu houslového virtuóza Čeňka Pavlíka a v neposlední řadě také účast na rekonstrukci křížové cesty na vrch Tábor.

V průběhu sezóny muzeum navštívilo téměř jedenáct tisíc osob a našich služeb využilo 37 badatelů. Sbírkový fond se rozrostl o 21 položek, z nichž nejhodnotnější jsou dvě kamenné plastiky (sv. Alžběta a ozdobná váza), velkým přínosem je také dar z pozůstalosti A. Chmelíka, tvořící kolekci obrazů, knih a písemností. Objem restaurátorských prací byl podmíněn finančními možnostmi muzea. Ošetřeno bylo šest závěsných obrazů z portrétní galerie rodu Šlechtů. I nadále jsme rozvíjeli publikační činnost na stránkách tisku – především Lomnických novin, Novin Jičínska a časopisu Krkonoše.

Personální situace se nezměnila a od roku 1995 je stabilizována. V muzeu včetně uklízečky pracuje v přepočtu 2,75 pracovníků. Dle potřeb vypomáhá i pracovník knihovny, která je součástí naší instituce. V letních měsících využíváme průvodcovských služeb praktikantů turnovské hotelové školy i brigádníků.

Jan Drahoňovský

Městské muzeum v Nové Pace

Městské muzeum v Nové Pace je příspěvkovou organizací města, má sídlo v Suchardově ulici čp. 283, stálou expozici a výstavní prostory v Suchardově domě v Suchardově ulici čp. 68, stálou expozici Klenotnice drahých kamenů a expozici spiritismu v ulici F. F. Procházky čp. 70, depozitář historických sbírek v bývalé škole ve Štikově čp. 58.

Výstavy

Výstavy muzeum pořádalo ve výstavních prostorách Suchardova domu. Bylo uspořádáno pět výstav:

– *Krkonoše v grafice 18. a 19. století.* Grafika zapůjčená ze sbírek Krkonošského muzea ve Vrchlabí (2. 4. – 23. 5. 1999).

– *Umění ikebany ve specifické citaci B. K. S.* Pořádáno v rámci festivalu Muzika Paka 99 (29. 5. – 27. 6. 1999).

– *Mikoláš Aleš (1852–1913) – kresby, ilustrace, loutkové divadlo.* Pořádáno ve spolupráci s Památníkem národního písemnictví v Praze (2. 7. – 29. 8. 1999).

– *Jan Klouček, svět grafika, tiskaře a malíře.* Výstava k 85. výročí autorova narození, čestného občana města Nová Paka (3. – 19. 9. 1999).

– *Otakar Zemina, práce první a poslední.* Výstava obrazů, kreseb a loutek ke 100. výročí autorova narození, čestného občana města Nová Paka (24. 9. – 31. 10. 1999).

Klenotnici drahých kamenů a expozici v Suchardově domě navštívilo v roce 1999 celkem 12 527 platících. K tomu je třeba přičíst 500 neplatících návštěvníků při vernisážích výstav. Celkově bylo vybráno vstupné v obou objektech ve výši 148 tisíc Kč, což je zhruba o 40 tisíc Kč méně než v roce 1998. V Klenotnici drahých kamenů je to způsobeno poklesem zahraničních návštěvníků v období balkánského konfliktu i po něm, v Suchardově domě je nízká návštěvnost hromadných výprav, především škol.

V Klenotnici drahých kamenů vystavovali čtyři soukromí sběratelé. Mgr. I. Chocholáč přednesl pět přednášek s geologickým zaměřením, spojených s prohlídkou lokalit, tři přednášky o spiritismu, tři o geomorfologii Islandu.

Zaměstnanci a hospodaření muzea

Oproti roku 1998 stoupl stav přepočtených zaměstnanců z 8,5 na 9,4. Jedna pracovnice odešla na mateřskou dovolenou, ředitel muzea byl po pracovním úrazu prakticky tři čtvrtě roku nemocen.

Příspěvek zřizovatele byl zvýšen na 2 150 tis. Kč (v roce 1998 to bylo 1 865 000 Kč). Ve zvýšeném rozpočtu se projevilo zvýšení mezd od 1. 1. 1999, zavedení kamerového bezpečnostního systému a elektronického zabezpečení vitrin, elektronického zabezpečovacího systému ve štikovském depozitáři, oprava elektroinstalace a odstranění závad v Suchardově domě, kde byl proveden též nátěr oken, výměna topných těles, žaluzií a parapetů a další úpravy výstavních prostor. Z bezpečnostních důvodů byly pořízeny mříže u sklepních oken v depozitáři a bočního vchodu do Klenotnice. Byla pořízena nová telefonní ústředna a kabelem propojeny Klenotnice a kanceláře muzea v Suchardově domě.

Sbírky, dokumentace, odborná činnost

Sbírkové předměty muzea jsou i nadále rozděleny do dvou katalogů. V přírodovědné sbírce je evidováno 7 585 kusů. Do sbírky bylo získáno 74 sbírkových předmětů.

Historické sbírky měly 30 985 kusů, nově bylo získáno 456 sbírkových předmětů – jednalo se především o literaturu, mající vztah ke spiritismu, a medijní kresby. Většina jich byla získána darem.

U historických sbírek byla revidována čísla H 6000 – 8099, jednalo se o revizi 2100 karet, na nichž je zapsáno 4 719 kusů (především archiválie a fotografie). Přírodovědné sbírky byly revidovány mimořádně v celém rozsahu (P 1 – 5671). Ze 7585 kusů nebylo v expozici nalezeno 49 sbírkových kamenů a případ byl nahlášen policii.

Miloslav Bařina

Památník Zapadlých vlastenců v Pasekách nad Jizerou

V muzeu, umístěném ve staré pasecké faře, se uplatňovaly částečné úvazky vedoucího a průvodce Jana Johna (0,6), průvodkyně Marty Breuerové (0,6) a uklízečky Andrey Bariakové (0,35).

Expozice *Ze života Zapadlých vlastenců* a *Krkonošská škola houslařská*, spolu s fotografiemi Petra Kučery z let 1905-1930, si prohlédlo 5100 osob (z toho 1750 školní mládež). Otevřeno bylo denně mimo pondělí od 9 do 16 hodin, v zimě do 15 hodin, v listopadu byl památník uzavřen.

Jan John

Muzeum v Rovensku pod Troskami

Ve sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší se objevuje zpráva o činnosti Městského muzea v Rovensku pod Troskami poprvé. Proto mi dovolte, abych se zmínil trochu více o pohnuté historii tohoto městského zařízení. Údaje jsem čerpal z posledních stránek inventáře bývalého rovenského muzea, z listinných záznamů, poznámek a z vlastní zkušenosti.

Na samém počátku vzniku muzea v Rovensku stojí snaha rovenského lékárníka PhMr. Jana Zicha, který asi v r. 1912 na popud ředitele škol Klimenta Čermáka z Čáslavi zřídil několik vitrín, do nichž uložil sbírky nerostů a zkamenělin. Pomáhal mu učitel v. v. Josef Strnad. Vlastní místnost chyběla, využívalo se zasedací síně. O sbírky pečovali učitelé Vlad. Fridrich a Jan Košek.

Válka v r. 1914 činnost přerušila a teprve po převratu v r. 1918 se zásluhou Boh. Hudského, Čeňka Brožka a Josefa Valkouna plnily skříně různými darovanými předměty z válečného dění. Dary rovenských legionářů a amerického krajana pana Fajty rozšířily počet zajímavostí muzea. Zatímní deník a inventář vedl tehdy učitel Vilém Šída.

Administrativně zatím spadala činnost do Klubu turistů a teprve 28. září 1920 (tedy v den sv. Václava, tradiční rovenské pouti) bylo zřízeno a otevřeno v radnici Městské muzeum Rovenska pod Troskami. Zachovaly se fotografie expozic z r. 1930, zachycující již dvě samostatné muzejní místnosti. Řada místních občanů dodnes vzpomíná, že muzeum navštívili jako žáci se svými učiteli a o sbírkách se vyjadřují pochvalně. V inventáři muzea (dnes uloženém ve Státním okresním archivu v Semilech) nacházíme četné předměty darované rovenskými občany, což dokládá, že si tehdy mnozí uvědomovali jeho kulturní a společenský význam.

Přišla druhá světová válka a muzeum bylo zrušeno, místnosti uvolněny pro školu a pro kancelář zásobovacího oddělení. Sbírky byly částečně uloženy na půdě radnice, vitríny porůznu rozmístěny v místnostech. Takový stav trval až do r. 1947, kdy se práce na obnově muzea ujal Jaroslav Podobský, odborný učitel v Rovensku. Vedl správu muzea až do r. 1949. Tehdy za předsedy MNV pana Melicha došlo znovu ke zrušení muzea i archivu. Vitríny byly opět rozestaveny na chodbách radnice, něco uloženo ve skříních v místnostech, některé skříně s archivním materiálem vyneseny na půdu. Ani po urgenci ministerstva školství nenastala náprava.

V r. 1954 byly pozůstatky sbírek odvezeny do okresního muzea v Turnově. Městský archiv byl uskladněn v soukromém bytě správce muzea, odtud byl v r. 1955 přenesen do domu čp. 180 na Týně (proti zvonici).

Nacházíme listiny o převzetí nábytku ze sbírek bývalého muzea v Rovensku do muzea v Turnově, nabídky na předání např. malovaných skříní, truhel, pokladnic cechů aj.

Listování ve starém inventáři muzea v Rovensku poskytne obraz o značném rozsahu sbírek (ovšem se zřetelem k možnostem malého města). Např. položka rukopisy obsahuje 58 položek, obrazy 32 položek, nábytek 18, zbraně 52, mince neuvěřitelných 237 položek (ve kterých asi sbírkách se dnes nacházejí?), nerosty 4 bohaté sbírky, atd.

Nadšený stoupenec myšlenky obnovení muzea v Rovensku pan Josef Šírek napsal: *Zrušení muzea byla nenahraditelná kulturní a národopisná ztráta pro celou veřejnost, která to těžce nesla.*

Z předchozího vylíčení vyplývá, že záměr mít své vlastní muzeum v podmínkách malého města je úctyhodný, uskutečnění bývá obtížné a často ovlivněno někdy osobními, jindy i politickými zásahy. Část veřejnosti se staví i dnes ke svému muzeu kladně a má snahu je podpořit. Setkáváme se ovšem také s lhostejností a nezájmem.

Dnes má Městské muzeum v Rovensku vyhrazenu jednu větší místnost v prvním poschodí krásné rovenské radnice. V půdních prostorách připravujeme depozitář. Vystavujeme příležitostně díla zdejších umělců (J. Charousek, J. Šmejcová aj.). V muzeu připomínáme významnou tradici v broušení drahokamů i skleněných kamenů, v hrnčířství, v malém zemědělství. Čas od času propagujeme osobnosti celého našeho regionu (J. Pekař, prof. J. Drahoňovský, S. Honzejk). Chceme též připomenout význam, životní dílo a působnost básníka Svatopluka Čecha, který ve městě krátce pobýval.

V souvislosti se 100. výročím vybudování nové školy v Rovensku jsme uspořádali výstavku k počátkům místního školství s ukázkami ze školní praxe v minulosti a vše jsme doplnili výstavkou krajinných obrazů mistra Josefa Charouska.

Za starosty L. Šálka došlo ke znovuotevření rovenského muzea, které zajišťoval u příležitosti oslav 625. výročí prvních historických zpráv o městě Rovensku v roce 1996 důchodce J. Podobský. V r. 1998 převzala správcovství muzea paní L. Šmejcová, profesorka šperkařské školy v Turnově. Od 1. září 2000 znovu převzal správcovství muzea J. Podobský.

Příspěvek pro muzeum z rozpočtu města na rok 2000 činí 5 tisíc Kč.

Závěrem bych velmi rád touto cestou poděkoval řediteli muzea v Lomnici nad Popelkou Janu Drahoňovskému za cenné rady a hlavně skutečnou pomoc při instalování výstav, při získávání materiálu a za dary do provozních začátků našeho muzea.

Josef Podobský

Muzeum a Pojizerská galerie v Semilech

Muzeum a Pojizerská galerie bylo v roce 1999 příspěvkovou organizací Městského úřadu v Semilech. Odbornou činnost zaměřilo na práci se sbírkami, jejich doplňování, odborné zpracování, ošetřování a restaurování, na pořádání výstav a dalších akcí. Protože se jeho organizační uspořádání a personální obsazení osvědčilo, ani v tomto roce se podstatněji nezměnilo. Ředitelkou byla Milona Srbová, odbornými pracovníky Alena Hovorková, Iveta Mečířová (0,9 úvazku), doc. PhDr. Milena Lenderová, CSc. (0,4 úvazku) a Antonín Langhamer (0,25 úvazku). Studenti gymnázia zajišťovali dozor v expozicích a na výstavách o víkendech a svátcích.

Ve stálých expozicích a výstavních sálech byl instalován zabezpečovací kamerový systém v hodnotě přes 220 tisíc Kč, přičemž 80% nákladů uhradilo ministerstvo kultury, zbytek zřizovatel. Do muzejního depozitáře byly pořízeny nové regály na obrazy, grafiku a textil, v kuchyňce odstraněny závady zjištěné OHS, v přízemí vymalovány kanceláře, zakoupen kancelářský stůl a stolek pod počítač, tiskárna aj. Firma ARTEL z Hradce Králové zpracovala cenovou nabídku na klimatizaci Pojizerské galerie, ale pro nedostatek finančních prostředků musela být montáž odložena.

Práce se sbírkami

Sbírkových předmětů bylo zakoupeno za 33 tisíc Kč. Získány byly další užitkové a ozdobné předměty ze semilských domácností, části pánského, dámského a dětského oblečení včetně spodního prádla z konce 19. a začátku 20. století, sportovní nářadí, části sokolských krojů a další z muzejního hlediska zajímavé předměty. Akad. malířka Natalie Hlubučková-Soukupová a prof. Václav Pokorný věnovali muzeu ze svých autorských výstav po jednom obraze. Václav Pokorný navíc zdarma zrestauroval 13 obrazů, opravil jejich původní rámy nebo k nim zhotovil nové.

Odborná činnost

Bylo zaevidováno 418 přírůstků, zrevidováno, ošetřeno a opětovně uloženo 3293 sbírkových předmětů, z toho 2298 archiválií, 753 textilních předmětů a 175 obrazů. Připraveno, realizováno a propagačně zajištěno čtrnáct výstav. Muzeum se také podílelo na přípravě výstavy prací žáků železnobrodské sklářské školy do nizozemského Driebergenu, reciproční akci za výstavu pěti malířek, pořádanou roku 1998 v Semilech v rámci již několik let existující spolupráce obou měst. Byl zpracován návrh na obrazovou publikaci o Semilech, jejímž těžištěm měly být dosud nepublikované snímky Františka Havrdy – žádná ze tří variant nebyla městskou radou akceptována. Pokračovala spolupráce s katedrou české literatury FF Univerzity Karlovy na soupisu starých tisků a pro Archiv Akademie věd ČR byl zahájen soupis rukopisů.

Splněné odborné úkoly a realizované výstavy prozrazují dobrou práci zaměstnan-

ců muzea a jejich spolupráci jak s vystavujícími umělci, tak s Muzeem východních Čech v Hradci Králové, Uměleckoprůmyslovým muzeem v Praze, Okresním muzeem Českého ráje v Turnově, Státním okresním archivem v Semilech, Okresním klubem PTP – Černí baroni, základní uměleckou školou a výborem SVU Mánes, jakož i s našimi sponzory – firmou ACRA a sekcí léků pro duši Lékárny u České koruny.

Expozice a výstavy

Stálé expozice Osobnosti Semilska v 1. poschodí a Nezapomenutá minulost v podkroví byly celoročně přístupné.

Začátkem roku 1999 doznívaly výstavy obrazů a scénických návrhů Jana Vančury, rytého skla, medailí, vitrografií a kreseb Jiřího Harcuby (do 24. ledna) a podmaleb Jany Sojkové (do 14. února). Nové výstavy patřily k nejnáročnějším, ale odbornou veřejností nejvýše hodnoceným muzejním aktivitám. Konaly se v Pojizerské galerii, přízemí historické budovy a jedna, *Pojďte s námi za pohádkou* aneb *Svět loutek Františka Pešána* (16. 6. – 12. 9.), v podkroví.

Autorské výstavy *Natálie Hlubučková-Soukupová, obrazy* (29. 1. – 14. 3.), *Ludmila Matoušová, akvarely* (7. 5. – 13. 6.), *Pavel Hlava, sklo* (18. 6. – 25. 7.), *Josef Jíra, portréty* (30. 7. – 29. 8.), *Václav Pokorný, obrazy* (27. 10. – 28. 11.) a *Obrazy, sochy, grafika, glyptika, šperky a medaile Jozefa Soukupa, Pavly Soukupové a Kamily Najbrtové* (10. 12. 1999 – 23. 1. 2000) převládaly. Uspořádány byly také výstavy *Historie v nedbalkách, nedlouhá historie dámského prádla od konce 18. století do 40. let století našeho* (6. 2. – 14. 3.), *Malíři Pojizeří* (7. 5. – 13. 6.), *Poezie jizerské žuly* (18. 6.- 29. 8.), *Jubilanti Mánesa 1999* (3. 9. – 17. 10.) a *Betlémy ze sbírky Františka Valeny* (3. 12. 1999 – 16. 1. 2000).

Všechny výstavy byly uspořádány s promyšleným záměrem umožnit semilské veřejnosti setkávání se skutečnými uměleckými hodnotami a jejich tvůrci. Většina jich svým významem přesáhla hranice regionu a některé, především portréty Josefa Jíry, sklo Pavla Hlavy, obrazy, sochy a kresby jubilantů Mánesa, práce prof. Jozefa Soukupa a jeho dcer, by obstály i v zahraničí. V Semilech si přímo říkaly o označení *výstavy roku.*

Vtipnou instalací i kvalitou zaujala výstava *Svět dětí a umění,* přehlídka prací žáků a absolventů výtvarného odboru Základní umělecké školy v Semilech, pořádaná k 60. výročí jejího založení (19. 3. – 2. 5.), i již zmíněná *Historie v nedbalkách.*

Šest výstav zahajoval Antonín Langhamer, dvě Vladimír Komárek. Vernisáží se účastnilo osmdesát, sto i více osob. V jejich kulturních programech vystoupili Kocianovo kvarteto, zpěvačky Venda Vaníčková, Nadia Zakhourová, Markéta Zehrerová a Jana Pokorná, klavíristé Iva Karbanová a Jiří Horčička, houslistka Miroslava Jeřábková, otec a syn Klikové a Arnošt Střížek.

Ke všem výstavám byly vydány tiskárnou Plastic-Zaplatílek ve Vesci pozvánky a plakáty. V prosinci byla distribuována novoročenka s panoramatickým pohledem na město a plánem muzejních výstav. O všech akcích muzea informovaly Semilské noviny, obsáhlé zpravodajství o nich přinášela Mladá fronta dnes v regionálních přílohách, informace poskytovala také semilská televize, Český rozhlas i další stanice, Pojizerské listy a Krkonošské noviny. Čtyřikrát o nich psal časopis Ateliér a třikrát časopis Lužické a Jizerské hory, jeden článek zveřejnil časopis Krkonoše. Návštěvnost expozic a výstav zůstala i přes zvýšený zájem sdělovacích prostředků na úrovni minulých let. Muzeum navštívilo 9362 osob, z toho 1327 ve školních výpravách. Dva tisíce osob se zúčastnilo vernisáží a dalších kulturních akcí.

Přednášky a další akce pro veřejnost

Muzeum uspořádalo besedu se Zdeňkem Remzou, mistrem republiky ve skocích na lyžích (11. 3.), večer písní a operních árií k sedmdesátinám člena pěveckého sboru Jizeran Jaroslava Dolenského (12. 6.), dvě loutková představení Divadla z půdy F. Pešána (*Krakonoš* 16. 6. při vernisáži a *Čertovské hromování* 27. 6. při semilské pouti), setkání s Jiřím Stivínem a Janem Kristoforim na výstavě jeho politických kreseb *Humor a tichý výkřik* v podvečer 10. výročí listopadových událostí roku 1989 a tradiční předvánoční jarmark (4. 12.) s adventními věnci

a svícny, proutěnými košíky, drobnými dárkovými předměty z kůže, dřeva, textilních materiálů, slámy a vosku, skla a perníku. Přišlo na něj 1511 platících osob a stal se nejnavštívenější muzejní akcí roku.

Závěr

K činnosti Muzea a Pojizerské galerie v Semilech se v roce 1999 vyjádřila Asociace českých a moravskoslezských muzeí a galerií: *Asociace konstatovala značný rozsah prací se sbírkami a zejména rozsáhlou prezentační činnost. Veškeré výstavy byly připraveny a instalovány svépomocí a stávající pracovníci muzea současně zajistili ostrahu, dozor a průvodcovskou službu ve všech krátkodobých výstavách i expozicích, a to při návštěvnosti kolem 10 tisíc osob ročně, což je objem srovnatelný s většími muzei okresního charakteru. Pozitivně byla hodnocena i odborná a výzkumná činnost, zajišťovaná externími spolupracovníky, případně zaměstnanci na zkrácený úvazek. Jsme toho názoru, že kvalita odborné činnosti, kterou produkuje semilské muzeum, je v porovnání se srovnatelnými městskými muzei v České republice výrazně nadprůměrná.*

Antonín Langhamer

Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí

Provoz muzea

V muzeu působili dva pracovníci, Vladimír Hladík a Jana Vaváčková, o prázdninách na bezplatné praxi vypomáhali Michal Jakl a Petra Nechanická.

Evidence a ochrana sbírek

Pokračovala inventarizace sbírek trojrozměrných předmětů, rukopisů a starých tisků v počítačovém programu. Velmi náročná je jejich kontrola podle inventárních knih, jež obsahují 26 tisíc položek, z čehož je asi jen 6 tisíc předmětů trojrozměrných – ostatní jsou fotografie, alba, magnetofonové záznamy, diapozitivy, mince a různé archiválie. Část starých tisků dosud nemá odpovídající uložení, rovněž část studijní knihovny je deponována v krabicích. Dostavění depozitáře vypadá již velmi nadějně, a tak se sbírky dočkají odpovídajícího umístění. Muzeum požádalo ministerstvo kultury o příspěvek na umístění kamer, pro něž je připraven rozvod až do prvního patra.

Dalších sedm starých tisků bylo opraveno knihařem, ošetřen byl model chalupy, restaurován obraz Dělostřelci, sádrový odlitek desky A. Staška, záklopové prkno z r. 1776, sbírky skla a porcelánu.

Výstavy a návštěvnost

Muzeum uspořádalo během roku následující krátkodobé výstavy: *95 let Ski klubu; Betlémy, jesličky, hračky; Alois Bulušek – kresby; Velikonoční výstavka, hry dětí, barvení kraslic a předvádění lidových ručních technik ve spolupráci s KLK Praha; Karel Haas – obrazy; 100 let nemocnice; 75 let loutkového souboru; 30 let divadelních přehlídek; Bohuslav Doležal – grafika; Vánoce na horách.*

Expozice hudby byla upravena, přidán klavichord. Došlo i ke změnám v expozici řemesla a selské jizbě, vznikl průhled do selské světnice původním okénkem z Machačkova domu, starého 200 let. Okno z vyhořelého domu bylo po důkladném ošetření a restaurování schopno zkrášlit z jedné strany expozici nejstarší historie a z druhé strany selskou světnici, která byla přeplněna exponáty a neodpovídala představě selské světnice.

V roce 1999 muzeum navštívilo 9437 osob. Studijní návštěvy se zaměřovaly na druhý odboj, historii divadla a města, původ vysockých domů, studie k projektu na ozdravění parku, zvyky na Vysocku, sklářské hutě, osoby Dr. K. Kramáře a V. Dyka, sochy, vykopávky, školu, spiritismus, lyžování, hudební život v Podkrkonoší, nemocnici, některé rody, Nístějku a Návarov.

Vladimír Hladík a Jana Vaváčková

Pracoviště LA PNP Staré Hrady

V roce 1999 oslavilo pracoviště literárního archivu Památníku národního písemnictví ve Starých Hradech 30 roků své existence. Tedy abychom byli úplně přesní: v květnu roku 1969 byla podepsána smlouva mezi PNP Praha a MNV Staré Hrady o pronájmu prvních prostor obnovovaného zámku, v říjnu téhož roku se na Staré Hrady stěhoval první archivní materiál, ale ještě téměř dva roky zde byl pouhý depozitář bez personálního obsazení. Až od 1. července 1971 nastoupil první pracovník archivu na čtvrtinu úvazku a v následujícím roce byl tento úvazek změněn na plný.

V současné době zde působí dva odborní pracovníci na celý úvazek a tři na úvazek částečný, dále je zde administrativní síla, na polovinu úvazku uklízečka a šest pracovníků ostrahy. Vstřícností obecního úřadu se pracoviště značně rozšířilo, takže má k dispozici asi tři čtvrtiny ploch zámeckého areálu a je zde uloženo rovněž asi tři čtvrtiny veškerého archivního materiálu LA PNP. Pro lepší představu: je to 1469 archivních fondů ve 24 560 kartonech, což spolu s dalšími písemnostmi představuje asi 4,5 km archiválií.

Vedle toho se archiv podílí i na dobré pověsti zámku tím, že zde jsou instalovány tři kompletní pracovny našich spisovatelů (Alois Jirásek, Eliška Krásnohorská, Jaroslav Vrchlický) a návštěvníci si mohou prohlédnout i další hmotné památky z bytů spisovatelky Leontiny Mašínové, spisovatele Jaromíra Johna, malíře Františka Volfa, kubistický nábytek z dílny Pavla Janáka zhotovený pro Jana Thona atd. V současné době se připravuje i expozice Jaroslava Foglara.

Ale na velké slavení neměli pracovníci archivu čas. S růstem archivu totiž roste i počet badatelů. V roce 1999 jich bylo 106, z toho deset cizinců (Francie, Itálie, Japonsko, Německo, Rusko, Slovensko). Celkem vykonali rekordních 498 badatelských návštěv. Dalších 337 výpůjček bylo odesláno do pražské studovny.

Na úseku zpracování a zpřístupnění archivních fondů bylo odevzdáno 52 inventářů, což představuje 261 karton (15 904 archivních jednotek). Na této práci se kromě zaměstnanců archivu významně podíleli i brigádníci: učitelka Irena Škodová ze základní školy v Libáni a studenti Eva Bílková, Eva Flanderková a Ondřej Macura z FF UK Praha, Tomáš Breň z PeF UK Praha, Tomáš Hylmar z FF UK Olomouc, Olga Štěpánová z FF JU České Budějovice, Sylvie Voláková z FF MU Brno a gymnazistky Jitka Bílková z Lepařova gymnázia Jičín a Kateřina Zilynská z Prahy. Své úkoly tu plnilo i několik pražských kolegů ze Strahova.

Z regionálních fondů byly zpracovány písemnosti jazykovědce Oldřicha Hujera (2. díl), nakladatele Rudolfa Rejmana, národopisce PhDr. Václava Šolce a dokončeny byly i inventáře k fondům mladoboleslavského lékaře Pavla Ondřeje Hesse, jičínského divadelníka Otakara Hinka, manželky Miloše Martena PhDr. Anny Klecandové a sběratele Václava Rudla. Rozpracované jsou fondy Jarmily Glazarové, generála Jana Kasalického a spisovatele Karla Maška (Fa Presta).

Vedoucí pracoviště přednášel literární archivnictví na pedagogické fakultě Vysoké školy pedagogické v Hradci Králové a na jazykové přípravce Univerzity Karlovy v Poděbradech, PhDr. Eva Bílková proslovila pět přednášek k tématům z dějin Jičína, vedla také historický kroužek na Lepařově gymnáziu v Jičíně. Staré Hrady navštívilo 5 exkurzí (studenti pedagogické fakulty Vysoké školy pedagogické z Hradce Králové, dvakrát studenti pedagogické fakulty Univerzity Karlovy z Prahy, učitelé EXODu z Turnova a účastníci knihovnického týdne Šrámkovy Sobotky).

Pracovníci archivu se zúčastnili čtyř vědeckých konferencí, podíleli se na vydání dvou knih, redigovali tři knihy a dva sborníky, pracovali ve třech redakčních radách. Napsali na čtyřicet článků a čtyři posudky prací literární soutěže Šrámkovy Sobotky. Eva Bílková byla předsedkyní přípravného výboru oslav 375. výročí založení jičínského gymnázia a organizátorkou vědecké konfe-

rence a výstavy k této příležitosti, Jan Bílek patřil k organizátorům festivalu Šrámkova Sobotka. Karol Bílek, Eva Bílková a Magdalena Šrůtová rovněž dokončili ústavní vědecký úkol *Literární a kulturní tradice Sobotecka, Dolnobousovska a Libáňska.*

V kulturní a osvětové práci se zaměstnanci archivu podíleli na provádění turistů po zámku Staré Hrady (4 836 návštěvníků) a organizovali zdejší kulturní akce (15 výstav, 4 koncerty, 2 recitační pořady, 1 beseda, 1 loutkové představení, 2 vystoupení dětí). Dvakrát zde natáčela televize a dvakrát rozhlas. Dokumentace o Starých Hradech byla rozmnožena o 160 evidovaných výstřižků z novin a časopisů.

Téměř všichni zaměstnanci pracovali v místní samosprávě a v mnoha občanských iniciativách (Osvětová beseda Staré Hrady, Sbory dobrovolných hasičů Staré Hrady a Sedliště, Pekařova společnost Českého ráje, Historický klub, Občanské sdružení Loggie v Jičíně atd.).

Lze tedy závěrem říci, že i rok 1999 byl ve Starých Hradech úspěšný a přispěl k dobré pověsti zdejšího zámku a archivu.

Karol Bílek

Nové expozice Městského muzea v Železném Brodě

V roce 1998 byl zpřístupněn další z objektů v prostředí menších měst, který však zároveň nese znaky vesnické architektury – budova bělidla čp. 57 v Železném Brodě, okr. Jablonec nad Nisou. Jde z části o patrový, převážně roubený objekt z r. 1807, který však nikdy nepředstavoval typickou zemědělskou usedlost. Využíván bude k stálým expozicím městského muzea a nahradí tak starší expozice Železnobrodska, umístěné původně v roubeném Klemencovsku, obestavěném budovou spořitelny. Kromě dvou prostor, v nichž se pracovníci muzea pokusili o instalaci interiéru tradičního obydlí, jsou ostatní zpřístupněné místnosti bělidla využívány k expozici geologie, historie, architektury (prezentující především doklady k zástavbě města a tradiční lidovou architekturu regionu), staré školy a železnobrodských cechů. V prvním roubeném patře objektu je instalována světnice vesnického tkalce, v níž zaujme z prezentovaného lidového malovaného nábytku misník s typickým mramorováním, datovaný r. 1826, ve vedlejší světnici je v truhlách a skříních vystaven měšťanský a lidový oděv.

Artefakty, které byly součástí architektury města (resp. jednotlivých domů), pak zastupuje např. plechové domovní znamení ve tvaru Božího oka z Těšínska (zdejší název jednoho z domů), dále plechová zasklená plynová lampa z r. 1850 nebo sloup z Matěchovska (vyřezávaný dřevěný polychromovaný pilastr s hlavicí). Jsou zde vystaveny i ukázky z nesmírně hodnotné a bohaté kresebné dokumentace J. V. Scheybala, dokládající užití břidlice na štítech domů v Železném Brodě (Trávníky čp. 119, náměstí čp. 201) a barevné břidlice pak na štítech domů na Jablonecku z přelomu 19. a 20. století (Radoňovice čp. 13, Rychnov u Jablonce čp. 332).

V podkrovní části patrového objektu je instalována řada modelů, které dokumentují zástavbu náměstí. Autor Jan Maryška je zhotovil v letech 1935 – 1955. Domy, respektive jejich zmenšené kopie, přenášejí návštěvníka do Železného Brodu druhé poloviny 19. století, kdy bylo možné spatřit řadu roubených domů s podsíněmi či roubenou radnicí, která zdobila náměstí v letech 1670 – 1890.

Využitím rekonstruovaného železnobrodského bělidla zejména k historickým a národopisným expozicím tak byly severní Čechy obohaceny o další objekt, který dokládá vývoj lidového stavitelství a zástavby menších měst horního Pojizeří.

Lubomír Procházka

Výstava kresebného díla J. V. Scheybala v Hořicích

K výstavám, které připomněly 70. narozeniny nejvýznamnějšího představitele národo-

pisné dokumentární kresby v současnosti Josefa V. Scheybala, se k Okresnímu muzeu Českého ráje v Turnově v r. 1998 a Okresnímu muzeu a galerii v Jičíně na počátku r. 1999 připojilo i Městské muzeum v Hořicích v Podkrkonoší výstavou konanou ve dnech 24. 6. – 19. 9. 1999 pod názvem *Josef V. Scheybal. Kresby z národopisných výzkumů.* Je třeba podotknout, že z muzejních výstav připomínajících dílo nejvýznamnějšího představitele národopisné dokumentární kresby současnosti u příležitosti jeho jubilea byla tato výstava dle mého úsudku nejzdařilejší. K tomuto faktu přispěl nejen pečlivý výběr kreseb a akvarelů (z fondů Severočeského muzea v Liberci, Městského muzea v Železném Brodě, Etnologického ústavu Akademie věd ČR a ze soukromého majetku autora), ale i vhodná instalace a působivý výstavní prostor v budově bývalého Městského domu, v němž hořické muzeum sídlí od r. 1942.

Výstava přinesla ukázky z některých dosud nevystavovaných či málo prezentovaných souborů Scheybalových kreseb. Kromě objektů lidového stavitelství a jeho detailů tvoří další důležitou složku jeho dokumentačního díla lidový malovaný nábytek a lidový oděv. Z první skupiny kreseb lze připomenout kresbu malovaného venkovského chlebníku z obce Vižnov na Broumovsku (okr. Náchod), pocházejícího z r. 1821, na dvířkách v horní části s iluzorní malbou kostela, či kresbu malované truhly evangelického původu ze severovýchodních Čech s malbou beránka a květinovými motivy, datované rokem 1797. Oblast výskytu méně známých, nicméně též náročně zdobených lomenic středního Polabí reprezentovaly kresby z r. 1987, zachycující lomenice lidových staveb v Dolanech, Popkovicích, Plátěnicích a Starých Jesenčanech (okr. Pardubice). Kresby zachycující starobylé typy dveří a způsob jejich osazení u roubených staveb v oblasti pod Kozákovem, např. v Tuhani či Žernově (okr. Semily), dokládaly pozornost, kterou autor věnuje této významné části lidového obydlí, i když J. V. Scheybal je znám spíše dokumentací pískovcových ostění vchodů do obytných i hospodářských částí zemědělských usedlostí, a to především na Jablonecku, Maloskalsku a Železnobrodsku. Ukázky z komplexního výzkumu lidových staveb ve středním Pootaví (okr. Strakonice) zastupovaly akvarely selských usedlostí v Hubenově čp. 5 a 6, Katovicích čp. 32, dále Hájkova usedlost v Přeštovicích a kamenný špýchar u domu čp. 37 ve Štěkni.

Scheybalova kresebná dokumentace na výstavě v Městském muzeu v Hořicích v Podkrkonoší upoutala návštěvníka výraznou dokumentární hodnotou a svou precizností a opět potvrdila nezastupitelnost autorových kreseb při studiu lidového stavitelství českých zemí, především v severních a severovýchodních Čechách.

Lubomír Procházka

Šperky novozélandských řezbářů v Turnově

Nový Zéland, známý svými přírodními krásami, patří také mezi velmoci proslulé řezbami v kameni a dalších materiálech. Pro původní maorské obyvatelstvo měly tyto řezby vždy hluboký smysl. Proto i současní novozélandští řezbáři jsou silně ovlivněni původními maorskými řezbami. Výstava *Magický svět jadeitu a současní novozélandští řezbáři* proběhla v Okresním muzeu Českého ráje v Turnově od září do prosince 1999 pod záštitou Věry Egermayerové, honorárního konzula Nového Zélandu v Praze. Výstava, kterou připravili pracovníci turnovského muzea ve spolupráci s Národním a Náprstkovým muzeem v Praze, seznámila širokou veřejnost s jadeitem, u nás málo známým drahým kamenem. Současně představila dvanáct předních současných řezbářů Nového Zélandu. Zásadní význam pro rozšíření současné řezby v kosti měl Owen Mapp, který seznámil celou generaci řezbářů s tímto uměním. Pro expozici v Čechách bylo šťastným, že výběr řezeb z kamene, mušloviny a kostí provedl Owen Mapp s manželkou. Protože byl kromě maorské kultury nefrit a jadeit významný i v Číně a Mezoamerice, kolekci řezbářů doplnily historické exponáty z těchto oblastí. Vzdálený svět Číny, Ameriky a Nového Zélandu představily jedinečné

exponáty z Náprstkova muzea, které byly takto vystaveny jen na jediném místě – v Okresním muzeu Českého ráje.

Pro původní novozélandské obyvatele Maory, neznalé písma, měly řezby z trvanlivých materiálů hluboký smysl. I postavení řezbáře bylo výjimečné, vyhrazené pouze mužům s privilegovaným místem ve společnosti. Mezi prvními materiály, které používal člověk k výrobě zbraní i ozdob, byly kosti. Mezi nejstarší drahé materiály, které člověk zpracovával, patřily různé ulity, lastury a mušle. Velké perlorodky, abalony a kotoučovci byly vždy žádány zejména pro opalizující perleťovou vrstvu. Na březích Nového Zélandu se nacházejí ústřice *paua*, které byly ceněny při výrobě ozdobných předmětů.

A tak Polynézané, kteří první připluli na novozélandské ostrovy, nalezli dostatek různých mušlí, kostí i kamenů, které používali k výrobě jehel, udic, zbraní, hudebních nástrojů. Zpracovávali kosti ptáka moa, kytovců a s příchodem Evropanů se objevily další kosti z přivezeného hovězího dobytka, koní, koz i paroží vysoké zvěře. Velrybí kosti získávali Maorové z kytovců, kteří uvízli na pobřeží. Významnou úlohu hrál v maorské kultuře nefrit, který se na Novém Zélandu nalézá v řečištích západního pobřeží Jižního ostrova. Mezi specifické druhy řezby patří i tzv. umění moko, což je vyřezávání do živé kůže. Moko byl dlouhý a bolestivý proces, který sloužil jako vyznamenání význačných válečníků. Muži byli tetováni na obličeji, stehnech a hýždích. Ozdoby žen byly skromnější a omezovaly se na bradu a rty. Znalost řezby byla mezi původními obyvateli Nového Zélandu udržována hrstkou vyvolených a předávána z generace na generaci. Teprve v sedmdesátých letech 20. století se řezba do kamene a kostí, inspirovaná maorskými motivy, začíná znovu rozvíjet. V současnosti se vyučuje na polytechnikách v rámci uměleckého designu a různé kurzy řezby navštěvují na Novém Zélandu tisíce lidí.

❑

Pod názvem *jade* se schovávají různé zelené, bílé, červené až černé dekorativní kameny vhodné k řezbě. V Číně, Americe a na

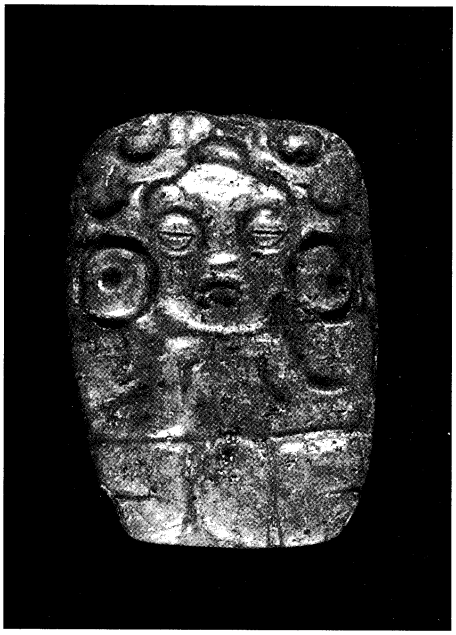

Novém Zélandu si jej cenili více než všechny ostatní drahé kameny a kovy. Z Číny a Barmy se do Evropy dostávaly po staletí ozdobné předměty řezané z tohoto zeleného kamene. V Evropě, kde tak rádi dáváme všemu nějaké jméno, dlouho nikdo nepojmenoval kámen, který se již nejméně před čtyřmi tisíci lety používal k výrobě vynikajících nástrojů na březích švýcarských jezer. A tak když španělští dobyvatelé Ameriky přijali víru středoamerických Indiánů, že zelený kámen může léčit ledvinové choroby, jej nazvaly *piedra de los rinones* – ledvinový kámen. V době renesance, kdy byly moderní latinské názvy, byl středoamerický kámen pojmenován *lapis nephriticus*, z čehož vznikl anglický název *nephrite*. Také čínské slovo *jü*, které bývá překládano jako jade nebo nefrit, označuje ve skutečnosti všechny kameny vhodné k řezání, kterých je několik desítek. Do 19. století byl jadeit pokládán za jeden nerost, ale dnes víme, že existují dva podobné minerály – nefrit a jadeit, které jsou si vzhledem velmi podobné. To rozpoznal až francouzský mineralog Alexis Damour v roce 1863, když analyzoval kameny z různých nalezišť. Pro barmský kámen vytvořil název

jadeit a pro čínský navrhl dále používal výraz *nefrit*.

Nefrit, jako odrůdu aktinolitu nebo antofylitu, řadíme mezi amfiboly a chemicky patří mezi hlinitokřemičitany vápníku. Nefrit, jak je vidět v mikroskopu, je tvořen změtí propletených vláken, která skládají houževnatou horninu. Díky stopovým příměsím prvků jako železo a chróm má různé barvy, od bílé přes hnědou a zelenou až do černé.

Jadeit je nerost ze skupiny pyroxenů a chemicky patří mezi hlinitokřemičitany sodíku. Vzácně tvoří sloupcovité krystaly, obvykle je celistvý a tvoří velmi houževnatou horninu složenou z tenkých propletených vláken.

Mineralogové se však dohodli příliš pozdě. A tak se i dnes dva odlišné minerály, nefrit a jadeit, označují často obchodním názvem jade a termíny jadeit a nefrit u zpracovatelů drahých kamenů mnohdy splývají. Obchodníci tak někdy matou kupce. Jade patří mezi dekorativní horniny jako například lapis lazuli, alabastr a čaroit, které jsou tvořeny agregáty jednoho i více nerostů. Kámen nachází uplatnění u řezbářů kamene v Číně, Americe a na Novém Zélandu. A tak není divu, že Číňané a Středoameričané si nefritu cenili víc než ostatních drahých kamenů i zlata.

Nefrit byl pro Číňany spojovacím článkem mezi nebem a zemí. Mostem, který vede od života k nesmrtelnosti. Císaři ve staré Číně promlouvali s Bohem prostřednictvím nefritových kotoučů *pi*, považovaných za nebeské symboly. Dvořané vyjadřovali své postavení nefritovými ozdobami. Urození Číňané volili při tom takový způsob chůze a držení těla, aby nefritové ozdoby zavěšené u opasku cinkaly. Konfucius přirovnával ctnosti vzneseného člověka k vlastnostem nefritu, jemuž přisuzoval pravdomluvnost, inteligenci, spravedlnost. Čínský učenec Kwang Chung již v sedmém století př. n. l. uvádí, že *v hladkosti kamene poznává člověk Shovívavost. Poznání a Vzdělání je zachyceno v jeho vysokém lesku, v jeho síle a pevnosti se Čistota zračí, v jeho odolnosti se odráží Vytrvalost.* Čínská pověst vypráví, že na počátku člověk jen bezmocně utíkal před divými šelmami. A tak se nad ním Bůh slitoval a z bouře a duhy vytvořil nefritové sekery a roztrousil je po zemi tak, aby je lidé nalezli. Jade, druhý nejdůležitější materiál po bronzu v čínské kultuře, patřil v průběhu mnoha tisíciletí mezi kameny *par excellence*. Žádný jiný kámen nehraje tak důležitou roli v čínské mythologii, víře, filosofii, folklóru a umění. Staré čínské přísloví praví, že *cena zlata se dá vyjádřit, avšak cena nefritu nikoli*. Přestože je kamenem, má řadu vlastností kovů, mezi které patří především vynikající pevnost a houževnatost. Příčinou těchto vlastností je jedinečná struktura. Kamenné nástroje z jade předčí svými vlastnostmi ocel. Kdo vlastnil v dávných dobách šípy, nože, sekery a další nástroje z tohoto kamene, měl takovou převahu, jako současná armáda s jaderným arzenálem proti vojskům vyzbrojeným konvenčními zbraněmi.

Výskyty jadeitu vznikají za podmínek vysokých tlaků a nízkých teplot obvykle v místech, kde se oceánská kůra noří pod kontinentální. Experimentální práce potvrdily tlak 5 – 7 kilobarů a teplot od 150° do 300°C, nezbytných pro jeho vznik. Jadeit patří mezi nízkoteplotní a zároveň vysokotlaké nerosty metamorfovaných sérií. Vyskytuje se

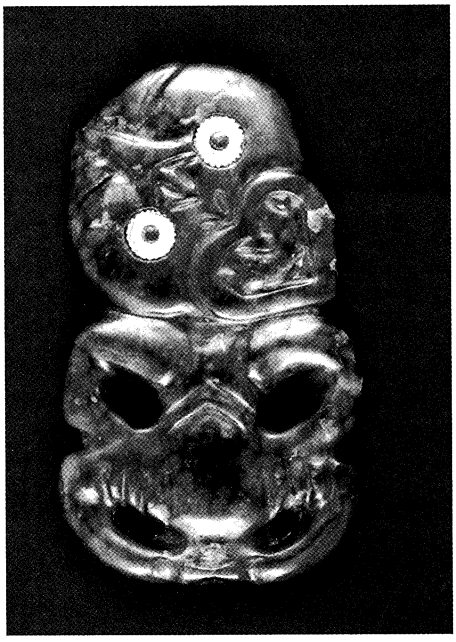

v glaukonitech a ojediněle v metagabrech. Na lokalitě Val di Susa v Piemontu v Itálii je známý v podobě valounů, v dialagovém gabru se vyskytuje u Brianconu v departmentu Hautes-Alpes ve Francii. Tmavě zelená odrůda, označovaná jako chloromelanit, je známa z okolí švýcarského Curychu. Nejslavnější výskyty jsou v horní Barmě v oblasti Taumau a Hapkan, kde se z olivinické horniny těží po tisíciletí. Žíla jadeitu je 600 stop mocná a 1 500 stop dlouhá. Ve valouncích je znám i z Tibetu. V prefektuře Niigata v Japonsku tvoří až 20 cm mocné vrstvy v balvanech jadeito-albitické horniny až 20 metrů velkých v národním parku Kotaki River. Nefrit se vyskytuje v serpentinizovaných gabrech a krystalických břidlicích ve formě žil a akumulací různých velikostí. Valouny nefritu byly nalezeny v glaciálních štěrcích v Alpách u Graubünden i Apenin, v okolí Jordanówa v Polsku, v pořící Kwen-Lun v provincii Jünnan v Číně, na Novém Zélandě, v Kanadě a ve Wyomingu v USA. Mnoho ložisek nefritu se nalézá v Britské Kolumbii v Kanadě. První výskyty nefritu na původním nalezišti byly v Evropě popsány ze Slezska v roce 1884. Herman Traube nalezl nefrit v lomu nedaleko Jordanówa u Wroclawi. Hlavní zdroje nefritu v Rusku pocházejí z širšího okolí jezera Bajkal z Východního Sajanu. Většina novozélandského nefritu pochází z okresů Otango, Westland a Canterbury na Jižním ostrově. V roce 1960 byl nefrit objeven ve Velkém serpentinovém pásu v Novém Jižním Walesu v Austrálii.

V Číně se nefrit nachází na okraji jedné z nejkrutějších pouští na světě, která se jmenuje Taklamakan, *místa, odkud se nikdo nevrací.* Mezi jeho naleziště patří okolí města Che-tan, které leží necelých 50 kilometrů, a legendární nefritové pohoří Kchun-lun zhruba 110 kilometrů proti proudu řeky. *Řeka bílého nefritu*, jak ji Číňané nazývají, je cílem hledačů nefritu, zvláště po jarním tání sněhu, které s hor spláchlo vzácné nefritové balvany. *Nefritové hory* byly dlouho jediným nalezištěm vzácného kamene od pravěku až do osmnáctého století. Velbloudí karavany putující přes tuto zastávku na Hedvábné cestě na západ dopravovaly nefritové výrobky z Číny na Blízký východ, aby na zpáteční cestě naložily nefritové balvany a vydaly se

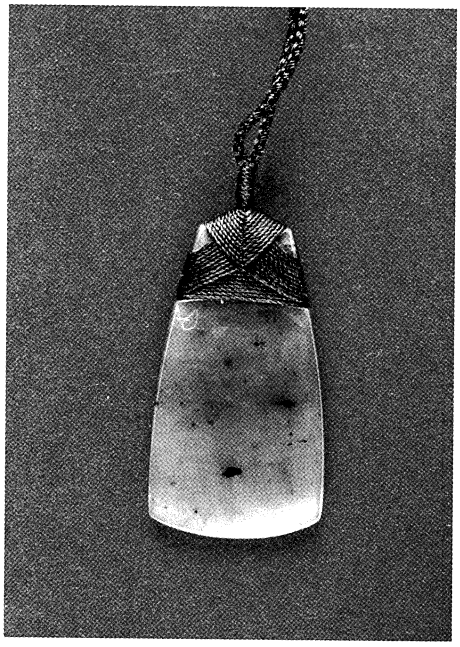

s nimi do císařských dílen v Pekingu, vzdáleném tři tisíce kilometrů. Mezi hlavní oblasti těžby jadeitu patří území mezi řekami Iravadi a Čjintwin na západ od Mysťiny v Barmě. Geologicky složité hornaté území je díky džungli těžce prostupné. Jadeity se nacházejí v rozsáhlé oblasti serpentinizovaných peridotitů, slepenců souvrství Uyu a krystalických břidlic. Jadeit se vyskytuje v intruzivních horninách typu jadeititu a albititu. Jadeit se těží z primárních matečných hornin v okolí Tohmo Namschamo a Myinmo, ale i ze slepenců v okolí Pchakanu a Hwekcha, jejichž součástí se stal v průběhu dalšího vývoje. Další výskyty jsou v Britské Kolumbii, Austrálii, Novém Zélandu, Rusku, Jižní Koreji, Švýcarsku, Itálii, Polsku, na Tchajwanu, v Kalifornii, Aljašce, Wyomingu a v menším množství i jinde.

Tomáš Řídkošil
Vladimír Čížek

Člověk proti nemocem

Výstava *Člověk proti nemocem*, zahájená v prosinci 1999 v Národním muzeu, byla připravena týmem přírodovědců, archeologů a lékařů z Národního muzea, Okresního muzea Českého ráje v Turnově, Masarykovy univerzity v Brně a Zdravotnického muzea Národní lékařské knihovny. Vzbudila oprávněný zájem, a to nejen zpracováním tématu od pravěku přes středověk až do současnosti. Jedinečné exponáty dokládaly léčení chorob v Evropě od pravěku až do současnosti.

❑

Od pravěku do starověku – medicína instinktu a magie

Pravěcí lidé trpěli mnoha různými nemocemi, jak dokazují nálezy na kosterních pozůstatcích. Poměrně často se na kostrách pravěkých lidí vyskytují degenerativní změny páteře i velkých kloubů. Časté jsou zlomeniny a další zranění, u kterých lze někdy určit i zbraň, kterou byla způsobena. Vedle bodných a sečných ran jsou běžná poranění šípy, kamennými sekerami i praky. Zhojení zároveň ukazují na malý výskyt zánětlivých komplikací. Neobvyklé zranění bylo dokumentováno z doby lovců mamutů před 27 tisíci lety. V roce 1936 byla v Dolních Věstonicích nalezena ženská hlavička s výraznou asymetrií obličeje, vyřezaná z mamutí kosti. Podobná asymetrie, následek zhojené zlomeniny dolní čelisti, byla objevena i na nedaleko pohřbené kostře ženy. Našim předkům se také nevyhnuly problémy bolavých zubů. Značná abraze zubů byla způsobena složením a přípravou potravy s převládajícím obilím, které bylo drceno mezi kameny, čímž se kamenný prach a písek dostával přímo do potravy. Běžně se setkáváme se zubními kazy. Již od mladší doby kamenné, kdy se člověk stal zemědělcem, jsou známé výskyty tuberkulózy, jejíž rozšíření souvisí pravděpodobně s počátky chovu dobytka. Antropologové jsou dnes schopni rozlišit různé nemoci kostí a pomocí analytických metod zjistit i některé vnitřní choroby.

Archeologické nálezy ukazují vědomou léčbu již ve starší době kamenné a svědčí o vysoké úrovni léčení pravěkého člověka. Dokladem toho jsou četné, úspěšně zhojené zlomeniny, amputace a další náročné lékařské zákroky. Nejstaršími známými operacemi jsou umělá otevření lebeční dutiny, tzv. trepanace. Trepanace byla nejčastěji prováděna škrábáním a vrtáním. V Evropě je známa již od mladší doby kamenné, hojněji byla užívána v eneolitu a ve starší době bronzové, ale i v mladší době železné. Důvodů, proč byl tento zákrok prováděn, mohlo být několik. Mezi ně patří snaha vypreparovat střepiny, vzniklé při zlomeninách lebky, nebo vyrovnat vnitrolebeční tlak.

Od prvopočátku si člověk uvědomoval, že nevyčerpatelný zdroj léčivých látek představuje příroda sama. Mezi léčebné prostředky patřily termální prameny, jak dokládá nález keltského bronzového kotlíku z Duchcova u Teplic, který obsahoval okolo 1 200 spon, náramků a prstenů. Člověk se snažil různých neduhů zbavit. V pravěku zůstávaly příčiny většiny nemocí člověku utajené, a proto se při léčení tehdejší člověk často uchyloval k magii, tak jak to dokládají archeologické nálezy předmětů s pravděpodobným magickým významem. V raných civilizacích, kdy člověk věřil, že nemoci pocházejí od bohů, bylo léčení často spojeno s vírou a náboženstvím. Samotné léčebné procedury byly zahaleny rouškou tajemství a často zahrnovaly zaříkávání, rituály i magii. K archeologickým nálezům, kterým bývá přisuzována kultovní či magická síla, patří různé kameny, amulety a talismany. Mezi nimi byly oblíbeny plastiky s motivy lidí a zvířat. Každá společnost a kultura měla své bohy, kterým v případě nemoci obětovala. Tak například Egypťané uctívali jako boha lékařství Imhotepa. Patronem sumerských lékařů byl bůh Ea a Řekové uctívali Asklépia (lat. Aeskulap).

První zkušenosti léčitele získával člověk používáním různých rostlin anebo pozorováním zvířat, která si od zranění a chorob instinktivně pomáhala. Z Číny je známá kniha *Nei king – Léčebník* z doby okolo 3000 let

př. n. l. Ze starověkého Egypta pocházejí papyrové rukopisy ze 17. století př. n. l., které zmiňují řadu látek používaných k léčbě, jako jsou např. blín, koriandr, aloe, měď, železo, vápenec, hadí jed, včelí vosk a játra. Ve starém Egyptě byli lékaři vychováváni jako kněží v chrámových školách. Imhotep, proslulý egyptský lékař (kolem roku 2900 př. n. l.), byl dokonce povýšen na boha léčení. Ze stejného období jsou obdobné recepty známé z Mezopotámie a později z Číny. Známý Chammurapiho kodex obsahoval zákony, upravující dobře organizovanou lékařskou obec. Stará indická medicína je již ve 2. tisíciletí před naším letopočtem obsažena ve védách, náboženských textech, které popisují řadu léčiv na bázi bylin i kamenů. Indická ájurvéda využívá při léčení lékořici, zázvor, myrhu, bazalku i česnek. Mojžíšovy knihy z 12. století př. n. l. obsahují cenné rady na použití rostlin při léčbě. Stará egyptská, čínská a indická medicína vycházela z principu rovnováhy čtyř živlů, při jejímž narušení vznikala nemoc.

Teprve až starořecká medicína byla v době svého vrcholu zřetelně oddělená od náboženství a zároveň podložená racionálními a vědeckými poznatky. Za otce moderní medicíny je pokládán řecký filosof Hippokrates (asi 460 – 370 př. n. l.), který věřil, že klíčem ke zdraví je střídmost a umírněnost ve všech věcech. Theophrastus popsal ve 3. století př. n. l. na 455 léčivek. Řadu století ovlivňovala léčení teorie o čtyřech elementech a šťávách, tzv. humorech, jejichž autory byli filosofové Empedoklés z Akragantu a Aristotelés ze Stageiry. V antickém Římě působili věhlasní lékaři Celsus a Galénos (asi 129 – 199 n. l.). Římané užívali k léčení např. arzén, rtuť a olovo. Římanům se podařil mimořádný pokrok v prevenci nemocí tím, že již v 6. století př. n. l. zavedli do měst dodávku čisté vody a odvoz odpadků. Vzniku epidemií předcházeli izolací jedinců nakažených infekčními chorobami.

Současné znalosti o léčebných praktikách v pravěku a starověku jsou značně nevyrovnané. Zatímco o medicíně některých oblastí nevíme téměř nic, jinde se dochovaly i konkrétní lékařské návody. Nedostatečné znalosti o pravěkém léčitelství jsou do značné míry způsobeny tím, že předměty organického původu se uchovávají v našem podnebí jen v určitých podmínkách. Např. v solných dolech lokality Hallstatt ze starší doby železné jsou známé nálezy svazečků devětsilu (petasités), které si pravěcí horníci přikládali na zranění.

Medicína pověr – středověká evropská medicína

O středověkém léčení máme již daleko více písemných zpráv a hmotných pramenů. Rozvoj medicíny se přesunul mimo Evropu a antické léčebné dovednosti dále rozvíjeli arabští učenci jako Rhazes a Ibn Síná, známější jako Avicenna. Kolem roku 1000 se dávné lékařské znalosti začaly vracet z východu na západ prostřednictvím center vzdělanosti, jakými byla lékařská škola v Salernu. Pod vlivem tehdejšího křesťanství se středověký člověk věnoval především duši a přípravě na posmrtný život. A tak se ve středověké Evropě o zdravotní záležitosti starala církev. Utrpení a smrt byly považovány za součást lidské přirozenosti a nemoc se pokládala za následek hříchu. Uzdravení bylo v rukou božích. Tehdejší evropská medicína vycházela z antických znalostí. V roce 1163 byl vydán církevní dekret, kterým byla z oficiální medicíny vyloučena chirurgie. Chirurgií se pak zabývali jen lazebníci, felčaři a někdy i kati. Na druhé straně byla služba nemocným pokládána za projev křesťanského milosrdenství. Postupně vznikaly řeholní řády, zaměřené na toto poslání. V klášterech, kde vznikaly první špitály, byla zakládána z útulků první léčebná zařízení. Léčitelskou praxí se proslavili zejména nestoriáni a benediktini. Ve 12. století se proslavila abatyše Hildegarda, která sepsala významnou lékařsko-přírodovědnou příručku. V některých klášterech byly překládány staré antické a arabské spisy, které sloužily jako základ evropské medicíny až do 18. století. Evropská medicína dlouho vycházela z antických znalostí. Lékaři se je učili nazpaměť a přejímali je zcela nekriticky. V Čechách byl první známý špitál vybudován ve 13. století v sousedství Týnského chrámu.

Od začátku 14. století platil zákaz pitev, a tak lékaři nemohli získávat ani potřebné anatomické znalosti. Pod vlivem antické

humorální teorie o rovnováze tělesných šťáv hledali jeden univerzální lék na všechny nemoci a snažili se z těla odstranit přebytečnou vlhkost pomocí projímadel a pouštění žilou. Středověké lékařské receptury obsahují řadu kuriózních léků, včetně prášku z egyptských mumií a nejrůznějších výkalů. Léčilo se také pomocí kamenů a astrologie. Protože studovaní lékaři byli dostupní jen malému počtu obyvatel, byla většina populace odkázána na lidové léčitelství.

Nedostatečná hygiena, umocněná koncentrací lidí ve vznikajících středověkých městech, byla příčinou rozsáhlých epidemií infekčních chorob, jako jsou tyfus, úplavice i neštovice, které představovaly značný problém. Brzy po objevení Ameriky v Evropě způsobuje epidemie do té doby neznámá infekční pohlavní nemoc, později pojmenovaná syfilis. K velkému utrpení obyvatel docházelo také vždy při válečných konfliktech. Stále krutější války přinášely, kromě ostatních útrap, čím dál větší počet padlých a zmrzačených. Také na středověkých kostrách nalézáme kromě stop po zranění známky všech dnešních nemocí, jako jsou vrozená, zánětlivá, nádorová nebo degenerativní onemocnění.

Medicína skutečnou vědou

Postupný rozvoj specializace výstava ukázala na rozvoji porodnictví, které středověk svými zvyklostmi odsunul mimo lékařskou praxi. Přitom již ze starého Egypta je doložen návod, jak si počínat při porodu u příčné polohy plodu v děloze. Ve středověku pomoc rodičce poskytovali zkušenější přítelkyně, sousedka nebo pastevci a skotáci. Předsudek, že porodu nemůže být přítomen muž, přetrvával někde v Evropě až do 19. století. V Hamburku byl v roce 1521 upálen jeden lékař za to, že se v ženském převleku účastnil porodu. Generacím pomocnic při porodu se tak podařilo nashromáždit množství poznatků. Zlepšení situace přinesly nové poznatky z anatomie a rozšiřování vzdělanosti. Pro šíření myšlenek měl mimořádný význam vynález knihtisku. Mnoha vydání se dočkala kniha porodní báby u pruského dvora Justiny Siegemundiové s množstvím názorných kreseb. V souvislosti s tereziánskými reformami vzniklo roku 1753 nařízení, které ukládalo profesorovi anatomie, aby přednášel porodnictví medikům, chirurgům a porodním bábám. V roce 1790 byl na pražské lékařské fakultě jmenován první profesor porodnictví. Od roku 1811 vedl pražskou porodnickou školu Antonín Jungmann, bratr Josefa Jungmanna. Za jeho 42 let dlouhého působení prošlo kursy na klinice přes 8 tisíc porodních bab, které používaly i jeho českou učebnici porodnictví. V průběhu 18. století se tak v medicíně postupně vyčlenily a rozvíjely další obory.

Ve druhé polovině 19. století odstranil objev narkózy bolestivost drastických chirurgických zákroků a nástup vedení operací v prostředí bez mikrobů (asepse) zabraňoval vzniku pooperačních komplikací hnisáním ran. 20. století je érou objevů v medicíně, zvláště v diagnostice. Léčitelé již v dávné minulosti pochopili, že choroba ovlivňuje funkce těla, a proto sledovali puls a např. ochutnávali moč, aby zjistili přítomnost cukru při diabetu. Léčení závisí na co nejpřesnějším určení potíží a tzv. diagnóze. Na základě získaných informací pak lékař rozhodne o následné léčbě. Ke stanovení diagnózy používal lékař před sto lety jen několik málo diagnostických pomůcek. Spoléhal na poklep hrudníku, stetoskop, později na testy krve a moči, a od počátku století mu k měření krevního tlaku sloužil sfygmomanometr. Současné diagnostické techniky jsou založeny na stejném principu, a to že každý chorobný stav vyvolává změny, které lze pozorovat a měřit. Zcela zásadní význam má např. využití rentgenu, elektrokardiografu, elektroencefalografu a ultrazvukové scintigrafie. Roentgenovy tajemné paprsky X poprvé odhalily nitro živého organismu. Zobrazovací metody používané současnou medicínou předčily daleko možnosti klasické rentgenografie. A tak se dnes různými metodami zkoumají činnosti všech orgánů, stavba kostí i aktivita buněk v molekulárním měřítku. Digitální odečítací angiografie sestavuje rentgenové snímky v digitální souvislý obraz a objasňuje tak např. krevní zásobení mozku, ledvin a končetin. Vyšetření ultrazvukem, tzv. sonografie, umožňuje zobrazit plod v těhotenství, který by mohly rentgenové

paprsky poškodit. Ultrazvuk využívají srdeční specialisté jako základní diagnostickou metodu v tzv. echokardiagrafii. Dopplerova efektu, kterého využívají netopýři, používá tzv. dopplerová ultrasonografie, která je důležitá pro sledování srdce v činnosti. Počítačová axiální tomografie, tzv. CAT-scintigrafie, měří zaslepování rentgenových paprsků vstupujících do těla pod různými úhly. Metoda je cenná tím, že zobrazuje tenké řezy tělem a dovede zobrazit i orgány složené z měkkých tkání, jako jsou ledviny nebo játra. Magnetická rezonance je založena na charakteristických signálech, které vydává každá živá tkáň, a ty převádí do zřetelných obrazů. Pomocí této vynikající techniky lze např. sledovat degenerativní změny centrálního nervového systému. Spolehlivým a šetrným prostředkem ke sledování srdeční činnosti je EKG – elektrokardiografie. Další monitorovací přístroj, tzv. pulsní oximetr, měří koncentraci kyslíku v krvi. Vědci vyvinuli od počátku 19. století a zejména po 2. světové válce řadu léků, které působí na všechny lidské orgány. Mezi nejstarší používané léky, které si svůj význam uchovaly dodnes, patří chinin, používaný při léčení malárie, a digitalis, který posiluje oslabené srdce. Chemoterapie, léčba chemickými látkami, které působí na původce onemocnění, byla ražena P. Ehrlichem. Díky nové skupině léků, antibiotikům, se daří léčit řadu infekcí, které byly dříve smrtelné. K radikálním objevům, jež posunuly medicínu 20. století vpřed, patří vynález penicilinu, který dokázal účinně léčit řadu bakteriálních infekcí. Cimetidin a ranitidin patří mezi léky, které snižují vylučování žaludečních kyselin a jejichž použití znamenalo obrat v léčbě vředového onemocnění zažívacího ústrojí. Léky zvané trombolytika zlepšují stav pacientů po srdečních příhodách. Pokud jsou podány nitrožilně v průběhu prvních několika hodin po srdeční příhodě, rozpustí krevní sraženinu a zabrání nevratnému poškození srdečního svalu. Po druhé světové válce dochází ke snížení úmrtnosti na infekční choroby, jako jsou tuberkulóza, černý kašel, záškrt, dětská obrna, neštovice atd. Také zdokonalení operačních technik, včetně použití laseru, vede k dalším úspěchům. Lepší chápání imunitního systému otevřelo možnosti k náhradám poškozených orgánů transplantacemi.

Do značné míry zůstává záhadou, jak funguje široké spektrum léčebných postupů, ležících mimo dosah běžné lékařské péče, které jsou nazývány alternativními. Společným jmenovatelem alternativních přístupů je důraz na celý organismus, nikoli jenom na specifické příznaky. Není pochyb o tom, že přístupy alternativních léčebných postupů jsou v některých případech účinné, i když je dosavadní poznání neumí dostatečně zdůvodnit.

Znalosti lékařských oborů získané pomocí moderních metod jsou imponující. Zatím se však přes veškeré úsilí nepodařilo úspěšně zvládat nádorová onemocnění a výrazně roste i počet alergických onemocnění. Bezmocní jsme i nad některými novými nebo nově se rozmáhajícími chorobami, jako je například syndrom získaného selhání imunity a Alzheimerova nemoc. Boj s lidskými chorobami tedy zdaleka nekončí.

Vítězslav Kuželka, Vladimíra Jakouběová, Jan Prostředník a Tomáš Řídkošil

Vyzdvižení smírčího kříže na Veliši

Na hřbetu vrchu Veliše stojí od 14. září roku 1999 smírčí kříž. Spíše monument než komorní plastika dosahuje bezmála třímetrové výšky a měl by vzhledem ke svému umístění tvořit v jičínské kotlině jeden z daleka viditelných krajinných bodů. Na své severní straně nese letopočet 1629, na jižní 1728. Zachycuje tak letopočty skonu dvou obětí náboženské nesnášenlivosti: P. Matěje Burnatia, jezuitského misionáře, který byl 9. srpna 1629 zabit rozlíceným davem v Libuni spolu se studentem Rokytou – a evangelického laika, češovského myslivce Tomáše Svobody, sťatého pro svou víru v létě roku 1728 v Kopidlně.

Odhalení proběhlo v souvislosti s ekumenickým setkáním *Smíření*, k němuž došlo

téhož dne na arkádovém nádvoří jičínského zámku. Zde byli účastníci svědky významné události – vyslovení lítosti nad násilím a křivdami, které si v minulosti křesťané učinili, a vzájemné prosby za odpuštění. Za církev římskokatolickou ji pronesl P. ThDr. František Holeček, za církve reformované biskup církve evangelické augšpurského vyznání Vladislav Volný. Přednosta Okresního úřadu v Jičíně Ing. Jiří Vitvar poté pronesl omluvu za příkoří (a Valdice jsou pro tuto připomínku od Jičína opravdu blízko), které křesťanům učinil stát. Setkání proběhlo za přítomnosti mnoha čelních představitelů křesťanských církví i laiků, vedeno upřímnou snahou o překonání nepřátelství, neporozumění i nedůvěry na prahu nového tisíciletí. Je třeba říci, že organizační zajištění bylo dílem lidí, které nespojuje členství v církvích, ale působení v nonprofitní kulturní činnosti, jmenovitě například pořádání festivalu *Jičín – město pohádky*, v jehož rámci k setkání došlo.

Samotné vyzdvižení smírčího kříže zajišťovalo Okresní muzeum a galerie Jičín a došlo zde k několika zajímavým momentům.

Hřbet Veliše je přirozenou hranicí oddělující jižní Kopidlensko od hornatého území severu, v němž leží Libuň. Z jiného úhlu pohledu je jejich spojnicí. Bylo vybráno místo uprostřed zhruba dvoukilometrového lánu mezi vrcholkem, kde stával stejnojmenný hrad, a obcí Staré Místo u Jičína, ležící při jeho úpatí. Dvěma souřadnicemi se stal nárok vidět siluetu kamene proti obloze, tudíž umístit jej ve směru sever-jih na nejvyšší vrstevnici hřbetu, a druhým nárokem bylo nalézt takové umístění, aby mohl být viděn z Husovy ulice v Jičíně, průhledem ulice Šafaříkovy. To znamenalo určit ve směru západ-východ uprostřed lánu bod, který leží ve středové ose jedné z ulic tři kilometry vzdáleného města. (Ulice mimochodem blízko za hradbami, jež kopíruje dávný komunikační i pohledový směr.)

Odhalení smírčího kříže na Veliši. (Foto P. Charousek.)

Po jeho označení jsme hledali majitele a dobrali se následujících informací. Zvolené místo je velmi staré, v kronice a mezi pamětníky zvané *U Spravedlnosti*. Je místem výkonu práva útrpného. Do počátku sedmdesátých let zde stával kamenný sloup s nápisem *U Spravedlnosti*, místo bylo i křižovatkou polních cest, tudy chodívaly děti ze Starého Místa do velišské školy po kamenném chodníku. K dějinám lokality je dochováno několik střípků, vycházejících z ústní tradice a zachycených kronikou obce Podhradí. Historický materiál není znám. *V obci stávala šatlava či birdovna pro vězně. Stínadlo stávalo na místě, kde se dnes říká ‚U spravedlnosti'*, píše podhradský kronikář Josef Jirčák roku 1931 a přidává pověst o cestě odsouzeného na popraviště a posledním vyhlížení do oken hradu, objeví-li se bílý šátek znamenající milost.[1] Průběh cesty od hradu ke *Spravedlnosti,* vedoucí po hřbetě Veliše, popisují i další pamětníci z Podhradí a Šlikovy Vsi. Uvádějí, kudy chodívalo s odsouzeným procesí, a jmenují další místa, kde se průvod zastavil, například na místě tzv. Muček, u Trojice. Obnovení této cesty se proto stává přirozeně dalším krokem.

Smírčí kříž vytesal Aleš John podle návrhu profesora AVU Praha Miloše Šejna.[2] Po stranách byly vysazeny dvě lípy, pod kořeny uložena listina Rogera kardinála Etchegaraye, předsedy Centrálního výboru velkého jubilea roku 2000 z Vatikánu, a prof. Dr. Milana Opočenského, generálního tajemníka Světové aliance reformovaných církví z Ženevy. Ti oba, stejně jako lidé na Veliši, vyjádřili touhu, aby se myšlence smíření dařilo.

Jaromír Gottlieb

Poznámky

[1] Podle pamětní knihy městyse Podhradí I., kronikář J. Jirčák, s. 120. Pamětník pan Sochor z Veliše uvedl (dle tradice), že z Podhradí chodilo procesí až na toto místo, kde byl poté odsouzený popraven, pokud hradní pán z Veliše mávnutím tento rozsudek nezměnil. V roce 1899 (?) byla založena škola ve Veliši a nedlouho poté byl pro děti ze Starého Místa zbudován chodník z pískovcových desek, vedoucí až do Veliše. Sloup stojící na místě řečeném *U spravedlnosti* byl ze stejného materiálu jako cesta, která kolem něho vedla. Je možné, že vznikly přibližně ve stejné době. Cesta byla na konci šedesátých let 20. století rozebrána a využita ke stavbě motorestu ve Starém Místě. Ve stejné době (1967?) byl vyorán i zmiňovaný sloup.

[2] Smírčí kříž je vytesán z hořického pískovce, jeho výška je 2,5 m, váha 2,5 t, nese na stranách letopočty úmrtí obou mužů.

Za Libuší Šolcovou

Dne 23. listopadu 1999 zemřela významná vlastivědná a národopisná pracovnice Mgr. Libuše Šolcová (nar. 20. května 1938), jejíž výzkumná činnost je spojená s oblastí Krkonoš a Podkrkonoší. Od svého otce Ing. Aloise Šolce, významného činovníka jilemnického odboru Klubu českých turistů, získala vnímavost pro krásy horské přírody a památky lidové kultury i lásku k cestování. Odborně působila krátce v Okresním muzeu a galerii v Jičíně a od roku 1968 celé čtvrtstoletí v Muzeu Podkrkonoší v Trutnově. Absolvování oborů filosofie – historie – etnografie na filosofické fakultě UK v Praze jí umožnilo širší chápání vývojových souvislostí lidové hmotné a duchovní kultury. Její hlavní badatelský zájem se soustřeďoval na lidové umění a lidovou architekturu.

Při spolupráci na výzkumu lidového stavitelství pro Etnologický ústav AV ČR Praha, realizovaný od poloviny 80. do počátku 90. let 20. století, jsem na Libuši Šolcové vždy oceňoval živé zaujetí pro terénní národopisný průzkum, které se projevovalo v podrobných znalostech dochovaných staveb lidové architektury a dalších objektů, které tvořily zástavbu sídla na vesnicích v okolí Jilemnice, Vrchlabí, Hostinného a Nové Paky. Všímala si začlenění zemědělských usedlostí do sídla i krajiny, ale dokázala také upozornit na řadu hodnotných (odborné veřejnosti téměř neznámých) bohatě členěných lomenic na domech severovýchodních Čech, zejména na jeho místní formě – krkonošském domě, při jehož výzkumu též spolupracovala s PhDr. Josefem V. Scheybalem.

Ve své odborné činnosti se L. Šolcová opírala rovněž o dobrou znalost sbírkových fon-

dů vlastivědných muzeí regionu, i když byla především terénní badatelkou a jako metodička pro kronikářství spolupracovala s obecními kronikáři trutnovského okresu. K poznání regionu, kde působila (území okresů Semily, Trutnov a Jičín) přispěla rovněž publikací historických a národopisných statí a četných drobných příspěvků v odborných i vlastivědných periodikách (zhodnocení její publikační činnosti přinesla stať M. Ryšánkové a L. Procházky *Životní jubileum Libuše Šolcové*. Český lid, *85,* 1998, č. 4, s. 366-367). L. Šolcová byla též dlouholetou členkou Národopisné společnosti, kde pracovala v komisi lidové architektury.

Libuše Šolcová patřila vždy k neúnavným poctivým regionálním etnografům přesto, že se především v posledním desetiletí potýkala se značnými zdravotními problémy. V osobě Libuše Šolcové ztratila česká národopisná obec významnou odbornou pracovnici, která přispěla svým dílem k poznání lidové hmotné kultury Krkonoš a Podkrkonoší.

Lubomír Procházka

K osmdesátinám Milouše Drbohlava

Milouš Drbohlav se narodil 23. října 1920 v rodině rolníka ve Ktové, kde také vychodil obecnou školu. Protože od mládí toužil po učitelském povolání, přihlásil se po ukončení měšťanské školy v Rovensku pod Troskami na učitelský ústav. Nebyl přijat, proto absolvoval jednoroční učební kurs v Turnově a potom pokračoval ve studiu na obchodní akademii v Hořicích. Po maturitě v r. 1940 nastoupil na úřednické místo v Družstevní mlékárně v Rovensku pod Troskami. Během války byl totálně nasazen u liberecké stavební firmy Hocke. Po válce se přihlásil na Vysokou školu obchodní, 3. a 4. semestr studoval při zaměstnání – jako smluvní učitel ZOŠ obchodní v Praze-Dejvicích. Po vojenské prezenční službě vyučoval na obchodní akademii

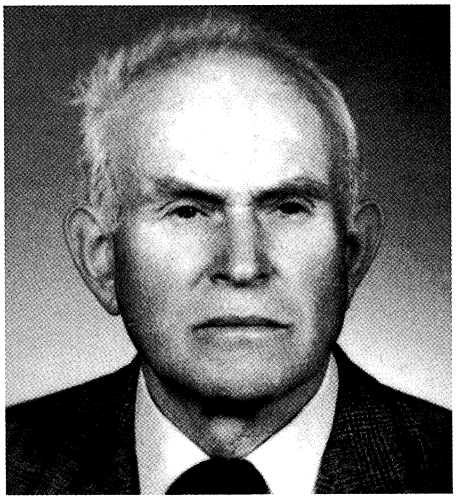

v Ústí nad Labem a na ZOŠ v Liberci, r. 1951 se stal učitelem ruštiny na posádkové škole v Liberci a po zrušení této školy přešel s aprobací ruština a biologie na osmiletou střední školu v Orlí ulici. Ani tehdejší nízké platy učitelů ho neodradily od vytčené cesty, dálkově začal dokonce studovat Vysokou školu pedagogickou. Politické prověrky roku 1958 znamenaly konec – M. Drbohlav byl pro své náboženské přesvědčení zbaven místa a vyloučen ze studia.

Nastoupil ve slévárně n. p. LIAZ v Ostašově a permanentně hodnocen jako výborný pracovník. Roku 1968 byl rehabilitován a v r. 1971 ukončil studium pedagogické fakulty Univerzity Karlovy státní závěrečnou zkouškou s aprobací zeměpis a přírodopis ZDŠ. Znovu učí na škole v Orlí ulici, poslední dva roky byl třídním ve speciální závěrečné třídě. Roku 1973 nastoupil místo v České státní spořitelně a setrval v ní až do odchodu do důchodu roku 1980.

Milouš Drbohlav prožil dětství na venkově, v denním kontaktu s přírodou. Tato okolnost spolu s dobrou rodinnou výchovou u něj zřejmě vytvořila předpoklady pro preferování skutečných životních hodnot a nekompromisní postoje v jakékoliv situaci. Plně to dokázal tím, že se přes všechny překážky stal učitelem, ale i tím, že své milované povolání opustil, když byl nucen své svěřence vychovávat proti svému přesvědčení.

Od roku 1985 žije M. Drbohlav s manželkou trvale ve Ktové. V roce 1998 zde oslavili zlatou svatbu v kruhu své rodiny: ve Ktové žije i jeho bratr s rodinou, často přijíždí na návštěvu dcera s manželem a vnuci, jeden z nich již s vlastní rodinou. Náš jubilant je nejen jim, ale i svým spoluobčanům příkladem člověka, který svou víru v Boha a v trvalé hodnoty proklamuje nejen slovy, ale dokazuje i skutky. Po osamostatnění obce Ktová je zvolen do obecního zastupitelstva jako zástupce starosty, je organizován v Českém svazu včelařů a v Českém svazu zahrádkářů vykonává funkci pokladníka. Je členem laického sdružení řádu sv. Dominika, zastává funkci obecního zvoníka a do historie obce se nesmazatelně zapisuje tím, že již 14 let velmi pečlivě vede obecní kroniku.

Ad multos annos!

Marie Drašnarová

Nedožitá osmdesátka Jaroslava Šulce

Jaroslav Šulc se narodil 20. září 1920 ve Studenci u Horek. Po obecné a měšťanské škole navštěvoval dvouletý tkalcovský kurs v Jilemnici. Až do r. 1975, kdy po infarktu musel odejít do invalidního důchodu, pracoval jako vedoucí přípravny v národním podniku Texlen v Jilemnici.

Ve Studenci se aktivně podílel na činnosti ochotnického spolku Lidumil, v letech 1960 – 1976 působil na úseku školství a kultury jako dobrovolný člen lidosprávy.

V roce 1982 se se svou rodinou přestěhoval do Nedaříže čp. 20 v Horkách u Staré Paky, do domku, který zdědili po úmrtí matky své ženy. K Nedaříži si vytvořil velmi úzký vztah, vedoucí nakonec k tomu, že se roku 1984 stal jejím kronikářem a tuto funkci svědomitě zastával až do konce roku 1996.

Pan Jaroslav Šulc zemřel 9. ledna 1997.

Bohumil Šimůnek

LITERATURA

HORÁČEK, Jaromír: *Hadí štěstí. (Pověsti západních Krkonoš.)* Jilemnice, Městský úřad 1999. 151 stran. – Sestavil a k tisku připravil Jaromír Horáček ml. Ilustroval Pavel Trnka. Tisk Glos Semily.

Šla tudy Historie. Byla to víla hrubých rysů a tvrdých dlaní. Šla cestou necestou, drtila chalupy chudých, stavěla hrady a kostely, hroby zdobila mramorovými pomníky a to vše zase kácela a letopisci byli zmateni, protože bylo těžké znát smysl její práce. Ale byli tu i sedláčci, chalupníčci a rubáči. Ti zesmutněli nad spouští, kterou zlá víla za sebou zanechala, ale pak se zase chopili ruchadel a seker.

Co bylo, bylo. Snad se nám zejtra zlá Historie vyhne.

Za zlou vílou se vydaly dvě mladší sestry. Ta vážnější se jmenovala Fantazie. Z rozvalin hradů kouzlila jejich vzdušné podoby, chalupy provoněla lípami a na několik chvil budila nebožtíky, aby mohli říci svou pravdu o dávných bolestech a radostech. Jenže vzápětí bylo všechno jiné, pravda se stala lží a naopak, jasné barvy temněly a čerň bledla a letopisci smáčeli svá brka hned do krve, a hned do rosy z jasmínu. A Fantazie si pak často odskočila do hospody. In vino veritas.

Ještě že tu byla třetí sestra. Poezie. Taková holka rozesmátá. Skákala po cestě a zpívala si, přeskakovala strže, a když přišla ke stínům, kterým Historie ani Fantazie nedaly barvu a tvar, zazpívala jim koledu o narození Páně nebo jim nabančila pomlázkou červenobíle zdobenou a vůbec neuměla plakat jako selka nad rozlitým mlékem.

Ta Poezie byla z dvojčat. Jenže ta druhá snad ani neměla jméno, pod Žalým se málokdy ukázala. Navštěvovala jen ženské trpící teskliukou. To tak, přesolovat si tlukanec slzami!

Tohle podobenství mě napadlo, když jsem četl Horáčkovo Hadí štěstí. Celou knížku najednou, teď si v ní listuji a je mi krásně. Zapomněl jsem říci, že Poezie dostala od pana Andersena kouzelný prášek. Když už jsem unaven dnem, popráší dědka i kluka a oba krásně spí a zdá se jim o dobrých lidičkách od Labe, Jizery i Jizerky. Tam jsem ztratil své mládí, tam je hledám a Hadí štěstí je mi průvodcem.

Historie poskytla Horáčkovi záznamy o minulosti štěpanického hradu, Fantazie napověděla příběh o sváru dvou bratří, doplatila na něj i krásná manželka štěpanického pána, ale přitančila Poezie, hoši, to se nedělá, ani rytíři nesmějí žít v nenávisti.

Na starých hradech straší bílé paní, bezhlaví rytíři nebo krvaví psi. Na štěpanickém hradu si lebedí Rarášek. Je to takový čertovský uličník, nikomu neublíží, protože je i muzikant, po opozdilci hodí nanejvýš kamínkem nebo šiškou. Ale také umí vyčarovat báječnou iluminaci mezi hradem a kopcem Pilouskem. To jen aby se připomněl.

Ale ten Rarášek opravdu je. Jednou v noci jsem se vracel od muziky ze sálu Pod hradem. Rarášek stál na horním hradu, viděl jsem ho proti nebi, a krásně hrál na housle Toselliovu Serenádu.

Jaromír Horáček byl člověk veselý. Připomíná to i jeho pověst o bývalém štěpanickém kostelíku svatého Václava. Tři nekalí vandráci tam v noci hráli karty. Jeden hráč scházel do počtu, a tak z rozvernosti pozvali svatého Václava do party. A to ho ještě jeden z nich nazval posměšným jménem Vaněk. Světec vystoupil z obrazu a dal mu políček opravdu staročeský.

(Nedávno jsem viděl v televizi Babičku Boženy Němcové, představenou hercem s plnovousem. Pak zase nevkusnou inscenaci s fousatým Janem a přihlouplým Vilémem a Babičkou na velocipédu. Svatý Václave, sestup z obrazu!)

Jenže díky lidem nekolným se dovídáme o Žalém jako o osadě už roku 1417, a to v souvislosti s loupežníkem Šumpertem a jeho kumpány. Však taky zač by stál celý Žalý, Štěpanice a Jilemnice, kdyby jimi neprošli též raubíři? Ale oni ti darebáci asi nebyli tak ukrutní, když jim přáli lidé v chalupách a dokonce i důstojný plebán na faře v Branné. Kdo dnes málem po šesti stech letech může s určitostí říci, kdo byl a nebyl loupežník? Třeba ani sám Heník z Valdštejna, pán na Štěpanicích, nemusel mít tenkrát svědomí tak docela čisté.

Ale dejme, co je Božího, Bohu a zasmějme se s paní Feistauerovou z mrklovské Zdůlně. To ona Horáčkovi vypravovala příběh o Hrobníkovi. Když se kolem černé truhly dávají bílé krajky, proč by se tohle smutné zaměstnání nemohlo ozdobit žertem?

Starý Hrobník s manželkou žili jen z pohřbů na štěpanické farnosti. Těch bylo poskrovnu, i když se žilo těžko.

Štarej, šlyšíš? Jarmara loupá. Bude vejděleček.

Tak vida, uličnice Poezie dovedla poveselit i ústy bezzubé Hrobnice. A možná, že i ona šramotila v jarmaře, aby zvěstovala radostnou zprávu, že bude funus. To nebyl cynismus. To byl jen kus života na Cedronu.

Náš Hrobník si rozuměl s mrtvými i po pohřbu. Manželka nemocného tkalce šla s dílem k trhu, zmrzla a lišky jí uhryzaly nohu. (To není horor. To je pravda o těžkém životě.)

Duše zesnulé se po pohřbu po tři noci zjevovala Hrobníkovi ve snu a on, duše slitovná, hledal v hlubokém sněhu a našel na Žalém u Bílé skály. Pohřbil ji a měl pokoj on i nebožka.

Ten příběh mi kdysi vypravoval jihlavský učitel a publicista Miloslav Rychlovský, rodák z vítkovické Hample. Bílá skála, kam lišky nohu odvlekly, není na Žalém, ale v lesích nad soutokem Jizerky a potoka od Levínka. Příběh se přestěhoval. To se stává.

Dříve se hodně mluvívalo o zbohatlých lidech jako o zaprodancích pekla. Prostředníkem byl plivník, ďáblík podoby černého kuřete, který svému hospodáři snášel zrní ze sýpek sousedů. Jaromír Horáček zaznamenal podobný motiv z vypravování paní Feistauerové v pověsti Černý brouk:

Mrklovský tkadlec, chudák nad chudáky, se rozhodne zbohatnout s pomocí pekelných sil. Pod paží nosí černého brouka, neholí se, nemyje, nemodlí, kleje, až se mu zjeví zelený mužíček, ďábel pokušitel.

Co pán poroučí?

Ale náš hrdina byl z Mrklova. Včas se vzpamatoval.

V životě nešidil ani nekradl. Je tohle jeho cesta?

Brouka zahodil, zelený panáček se vytratil a Mrklovák přežil všechna strádání.

(Tahle pověst jaksi záporně koresponduje s osudem mrklovského rodáka a později velkého boháče, továrníka Vilibalda Jerie. Ve Vrchlabí je po něm továrna a vila, vlastně malý zámek. Že by měl černého brouka?)

Krásné pověsti z Benecka vypravovali Horáčkovi dva zapadlí vlastenci, Bohumil Rychtr z Benecka a František Kubát ze Žalého. Ty pověsti si čtenáři jistě přečtou, raději si povíme o jejich vypravěčích.

Bohumil Rychtr měl chaloupku menší než pazderna. Ale bylo v ní krásně. Pod okny pozpěvoval potok, nad ním na javoru pěnice a u stavu Bohumil Rychtr. Nebyl to chlap horátný. Spíše opravdový tkadlec. Na jevišti se představoval jako trpící a ukřivděný voják, v divadle o Husovi nádherně sehrál Štěpána z Pálče. Já jsem ho pak jako kluk

ani nezdravil. Udobřil si mě, o koledě mi dal dvacetník, částku neslýchanou. Jinde dávali jen kolečka, takové malé preclíky. Na tanečních zábavách hrál první housle. Svými čistými tóny pomáhal nám chlapcům dobývat dívčí srdce.

Šetřil, chaloupku přestavěl, dnes je z ní Rychtrova bouda. Po únoru roku 1948 svými činy naplňoval myšlenky vlasteneckých písní a her, jeho bouda se stala útočištěm politiků, kteří se dostali do klatby. Pak mnoho a mnoho let dýchal vězeňský vzduch.

Až jednou Historie bude připomínat Bohumilův život, určitě se přidá Poezie i Fantazie, vznikne hrdinská sága.

A František Kubát? Hrával s Bohumilem divadlo, chodil ze Žalého na zkoušky na Benecko i do Mrklova, z výšky svého domova se díval na Vrchlabí a vypravoval mi o něm i pověst. A tu si dovolím připojit k pověstem z Hadího štěstí:

Starý vrchlabský kostel byl spíše hrad než místo pro modlitby. Ale v devatenáctém století se stal vrchlabským děkanem kněz, který chtěl pokroutit minulost. Smluvil se s bohatými dědičkami panství, starý kostel bude nahrazen novým, ten bude lépe reprezentovat bohatnoucí město. Starý stánek, který připomínal dobu rytířů z Vrchlabí, bude zbourán.

Pan děkan se probíral plány nového chrámu, když se v místnosti objevil muž v krásném aksamitovém kabátci s bílým krejzlem kolem krku, kord měl zlatý jílec, ale v hlase zazněla studená ocel.

Hledáš svou novou slávu na troskách slávy mých předků? Rouháš se svou posedlostí, proklínám tě!

Tajemný host se ztratil, pan děkan snad omdlel, ale stavba už byla dohodnuta. Staré zdi byly sneseny, v kryptě pod dlažbou nalezli ostatky dávných majitelů panství. Ty nejstarší prý patřily rytíři Haškovi. Pane, to musel být chlap! Byly dlouho vystaveny v hřbitovní kapli. Nejméně dva metry musel mít ten rytíř na výšku.

Takhle slovo od slova mi to vypravoval František Kubát. Často se opakoval a slzel.

Pak ho brzy odvezli do Štěpanic, vlhkou hrachovinu, na níž ležel, spálili.

Vlastně už nežije nikdo, kdo pomáhal na poslední chvíli Horáčkovi otci a synovi zachytit lem řízy Historie, otevřít se Fantazii a zaskotačit s Poezií. Jsou jiné starosti. Ale i ty bohdá opadnou a nebude to jen televize, při níž budeme snít. Budou to jistě i staré zvyky.

Dík za Hadí štěstí!

Miloš Gerstner

❑

Archeologie Libereckého kraje 1/1998. Liberec, Severočeské muzeum 1998. 192 stran, černobílé fotografie, perokresby.

Zhruba po sedmadvacetileté přestávce vydalo Severočeské muzeum v Liberci další samostatnou archeologicky zaměřenou publikaci. Jak již název napovídá, zájmovou oblastí sborníku by se měla stát plocha (nebo její podstatná část) bývalého správního celku Libereckého kraje. Číslovka na konci názvu pak snad slibuje i pokračování v letech budoucích. Na první pohled by se tedy zdálo, že se jedná o další z řady standardních regionálních periodik, jež v drobných nákladech a již tradičně s minimální propagací, limitně se blížící hodnotám známým ze samizdatu, se uchází o přízeň veřejnosti, rozšiřujíce tak zároveň dosud ne zcela uspokojivou nabídku v horních povodích Nisy a Jizery.

Leč již zběžný pohled do obsahu nás vyvede z jednoduchého světa iluzí. Spisek, obsahující převážně články obou členů archeologického oddělení libereckého muzea, odborné pracovnice mgr. Marcely Staré a terénního technika Petra Brestovanského, má spíše bilanční charakter se zvýšeným důrazem na jejich odbornou a terénní činnost v rozmezí zhruba posledních desíti let. Zároveň se zde projevuje, možná pod vlivem blížícího se konce století, i snaha po souhrnu dosavadních poznatků v rámci regionu.

Oblasti zájmu našeho sborníku se dotýkají zvláště tyto stati: Brestovanský, P. – Stará, M.: *Historie archeologického bádání v Libereckém kraji,* s. 4-12 (výběrový přehled vývoje archeologického bádání na okrese Liberec, s částečnými přesahy – platí pro 20. století – i do okresů Jablonec nad Nisou a Semily); tíž: *Nástin osídlení Libereckého kraje,* s. 13-32 (lakonický přehled osídlení s důrazem na region Turnovska a starší výzkumy, ojediněle jsou zmiňovány i nálezy z dalších okresů a přilehlého německého a polského území); tíž: *Přírůstky archeologické sbírky Severočeského muzea v Liberci v letech 1986 – 1996,* s. 32-45 (převážně středověké a novověké přírůstky archeologické sbírky z okresů Beroun, Česká Lípa, Jablonec nad Nisou, Liberec, Mělník, Mladá Boleslav, Náchod, Písek? a Semily); tíž: *Archeologické objevy z Českého Dubu, okres Liberec,* s. 57-65 (záchranné výzkumy v letech 1995/96 zachytily část novověkého vodohospodářského (?) zařízení a úsek středověkého opevnění v sousedství johanitského špitálu); Křivánek, R.: *Geofyzikální průzkum zaniklé sklářské huti v Bedřichově, okres Jablonec nad Nisou,* s. 69-71 (prospekce okolí známého naleziště – 17. až 18. století, prováděná pomocí protonového magnetometru, prokázala další výrobní aktivitu severně a východně od lokality, výsledky by bylo vhodné ověřit výkopem); Hošek, J.: *Metalografický rozbor souboru železných předmětů z lokality Příšovice,* s. 72-80 (metalografické vyhodnocení technologie zpracování středověkého nálezu 13 kusů železného nářadí z příšovické pískovny – 14./15. století); Brestovanský, P.: *Kachle Libereckého kraje,* s. 97-145 (soupis s výběrem výzdobných motivů a pokus o postižení časoprostorových vztahů nálezů údajně asi 500 kachlů z okresů Liberec, Jablonec nad Nisou, Semily, Česká Lípa – východní část a Mladá Boleslav – severní část); týž: *Soupis regionální archeologické literatury,* s. 146-150 (výběrová bibliografie, především z prací členů AO SČM Liberec); týž: *Archeologická sbírka Muzea horního Pojizeří v Železném Brodě,* s. 167-174 (sbírka vznikla převážně činností V. Vaníčka ve 30. letech 20. století a obsahuje předměty z okresů Jablonec nad Nisou a Semily, doplněno mapkou); Brestovanský, P. – Stará, M.: *Archeologie v Příšovicích, okres Liberec,* s. 167-174 (přehled ojedinělých nálezů a drobných záchranných akcí v katastru obce – neolit, doba bronzová, latén, doba hradištní – středověk); Brestovanský, P.: *Převoz části rakví z krypty kostela sv. Jana Nepomuckého na Poušti do Severočeského muzea v Liberci dne 22. 10. 1996,* s. 175 (záchrana části novověkých kovových rakví z hrobky Des Foursů); Brestovanský, P. – Stará, M.: *Přehled archeologických záchranných akcí na okresech Liberec a Jablonec nad Nisou v letech 1993 – 1995,* s. 175-180 (drobné záchranné akce: Frýdštejn, JN – novověk; Hodkovice nad Mohelkou, LB – novověk; Hrádek nad Nisou, LB – novověk; Jizerka, JN, sklárna *Stará huť* – recentní; Josefův Důl, JN – recentní; Liberec – novověk).

Bohužel, jak se zdá, obě snahy vyzněly poněkud hluše. Projevila se zde především

základní bolest hraničních oblastí, totiž jejich provincialita. Snad jen tak si lze vysvětlit některé základní metodické, formální a obsahové chyby, jež se jako červená nit táhnou celým sborníkem. Část z nich jistě padá na vrub mizivé redakční zkušenosti (například zařazování českých podkladů pro anglická resumé, či absence byť jen jeho náznaku u krátkých statí v závěru sborníku). Jiné má na svědomí fascinace tabulkovým procesorem, či spíše jeho možnostmi (např. s. 34 an., 52, 156, 182), kdy mu padla za oběť mj. i více než třicet let ustálená struktura informační věty o archeologickém nálezu (i když zde připouštím jistou subjektivitu pohledu). Co však zůstává neoddiskutovatelně textovou chybou autorů, je rozkolísanost lokalizace, kdy se zdá, že katastrální území je pro ně zhusta pojmem na hranici tabuizace (např. lokality Nudvojovice, nebo Kozákov), či vědomě uvádějí lokalizaci špatnou (Čertova ruka, k. ú. Karlovice – viz s. 22). Vyvrcholením výše uvedené snahy je zdařilý pokus o utajení místa nálezu příšovické rolničky. Rovněž požadavek fixace polohy naleziště pomocí tzv. koordinátů do systému základních map republiky, navržený r. 1970 a v současnosti již běžně užívaný podstatnou částí odborné archeologické obce, mimo jiné i v časopisech, na něž se autoři odvolávají, byl ve většině statí zcela pominut. Zhusta chybí alespoň základní ekologická charakteristika naleziště a téměř vždy i širší interpretace zjištěných výsledků. Text stati bývá v některých případech (např. s. 51 an., 60 an., 179 an.) nahrazen citací nálezové zprávy (což však je nešvar, jenž v posledních letech postihl i další badatele a zamořil i jiná severočeská periodika). Jako netradiční počin je jistě možno hodnotit i záměnu seriózně dokumentovaných výsledků stavebně-historického průzkumu v Jablonném v Podještědí za jmenovité poděkování všem spolupracovníkům (s. 182), či zavedení modifikované binomické řady (jeden-dva-mnoho) při určování počtu zlomků kachlů v rámci jednotlivých souborů v článku P. Brestovanského *Kachle Libereckého kraje* (s. 97-145). Poněkud zavádějící je i systém nepřetržité řady průběžně číslovaných poznámek (možná se jedná jen o ne zcela zvládnutý textový procesor – ?), náhle přerušený výše citovanou statí P. Brestovanského, od níž je poznámkový aparát pro změnu důsledně číslován v rozsahu jednotlivých stránek, to vše, doplněno samorostlou (pozn.: a zhusta chybějící) citací vymykající se šedi české i mezinárodní normy, dává zřetelný obraz redakční úrovně. Zocelený čtenář pak již není překvapen ani takovými *lahůdkami*, jakými bezesporu jsou takřka důsledná absence měřítek u všech obrázků, kdy například stříbrná mince je jen o 1,5 cm menší než železná sekera (obr. 4 a 6). Část ilustrací je rovněž nesprávně orientována, patrně jako kvíz pro zvýšení pozornosti (nejpatrnější s. 167), či prohozena (obr. 110). Naopak na zvýšení krevního tlaku mohou působit umělecky hodnotné, leč po odborné stránce takřka nepoužitelné kresby V. Koubka (porovnej např. obr. 12 a 92), jimž konkurují snad jen nekvalitně reprodukované fotografie, či textu protiřečící popisky (srovnej s. 20). Ty však často obsahují jinde se nevyskytující informace – tedy v případě, že je důsledný čtenář nenalezne v resumé. Používané plánky nemají jednotně orientované popisy, terénní situace a zvrstvení jsou kresleny podle pravítka a na většině z nich (snad kromě původních plánů ing. Gebauera) chybí i grafické měřítko. Pozitivním krokem je naopak nízká frekvence pravopisných nedopatření a zkomolenin (např. V. Veber čti správně V. Weber). Z faktických nepřesností čtenáře patrně zaujme definice tvrze (s. 67): *malý opevněný dvorec drobného feudála (= tvrziště)* či nezvyklé problémy s datací sekeromlatu s oblým týlem (typické zbraně kultury nálevkovitých pohárů) – v textu i popiskách shodně popisován jako *rubací sekerka* (s. 15, obrázky na s. 14 a 153).

Záhadou zůstává, proč při popisu vývoje dějin regionu byly pominuty novější výsledky bádání o historii archeologických výzkumů (publikované např. v monografii K. Sklenáře r. 1992), nebo terénní akce sousedních i centrálních institucí, ať již se týkají oblasti Polomených hor, nebo prostoru severní části Českého ráje. Tedy území, jež sami autoři zahrnují do své sféry zájmu. Nově zjištěná fakta totiž staví pohled na vývoj pravěkého osídlení celé oblasti včetně dálkových kontaktů do zcela jiného světla. Rovněž výběr ze starších nálezů publikovaných J. Filipem, R. Turkem a J. Kavánem je spíše chaotický.

Stejně nahodilý je pak i výběr z použité literatury, jenž se soustředil na centrální oblast Liberecka a těží především z prací M. Staré a P. Brestovanského. A tak vedle nově publikovaných článků z centrálních periodik svorně *vypadly* i studie z dalších regionálních časopisů, sborníků, nebo přesídleneckých a příhraničních tisků (zde kupodivu i článek R. Tichého *Česko-lužické pomezí v pravěku a raném středověku*, ačkoliv byl poprvé uveřejněn ve sborníku *Die Besiedlung der Neisseregion, Zittau 1995,* se kterým autoři zcela běžně – podle citací – pracovali). Patrně by bylo vhodné obšírněji zmínit i výsledky mnohaletých výzkumů dr. F. Gabriela a především stavebně-historický a archeologický výzkum dr. Tomáše Edela a dr. Jana N. Prostředníka v Českém Dubu, jenž odhalil vedle komendy a původního špitálu sv. Zdislavy i předjohanitskou lokaci areálu a stal se tak minimálně pro toto čtvrtstoletí nejdůležitějším oborovým zjištěním v celé popisované oblasti. Jeho vědecká cena je při porovnání s jinými zde opakovaně uváděnými výsledky výkopů (např. dubiosními a daleko mimo deklarovanou zájmovou oblast ležícími Markvarticemi, okr. Jičín) neporovnatelná. Autoři by se tak jednoznačně postavili proti možnému podezření z jistých nepěkných charakterových aberací, jež v obeznalejším čtenáři nutně vznikne, zvláště po přečtení subjektivně podjatého příspěvku o jejich *výzkumech* v Českém Dubu, kde (patrně nedopatřením?) vypadla mimo jiné i partie o souběžných záchranných aktivitách jiných odborníků a institucí (pokud tyto akce nebyly přímo kriminalizovány). Není proto chybou přírodovědně a technicky laděných článků R. Křivánka a J. Hoška, že svou úrovní převyšují jinak striktně dodržované niveau odborného minimalismu – představují totiž jediné poctivě odvedené dílo celého sborníku.

Nový sborník je tak spíše souhrnem nepodložených aspirací libereckého pracoviště, než informací o skutečně seriózním bádání. Pouze načrtává směry, kterými by bylo záhodno kráčet dále, a ty se v daném regionu doslova nabízejí. Konečně staré čínské přísloví říká, že *cesta dlouhá tisíc mil začíná prvním krokem.*

(jkf)

❑

LANGHAMER, Antonín: *Legenda o českém skle. The Legend of Bohemian Glass. Legende vom böhmischen Glas.* Zlín, TIGRIS 1999. Vyd. 1. 292 stran. – Grafická úprava a kresby Tomáš Chorý. Tisk Těšínská tiskárna.

Spíše než legendou je Langhamerova kniha Legenda o českém skle mimořádně silným příběhem. Srovnání s Gombrichovým *Příběhem umění (The Story of Art)* se čtenáři přímo nabízí.

Langhamerovi se podařilo předložit přehledný a ucelený příběh českého sklářství nejen jako samostatného oboru, ale i jako součásti dějin umění, dějin průmyslu – a to vše na pozadí historie jako takové. Metodicky výborně zpracovaný a díky kvalitní a bohaté fotodokumentaci názorně prezentovaný vývoj technik, metod, sklářských škol, tvarů a motivů vede čtenáře k základní samostatné orientaci v oboru. To je samozřejmě pro čtenářské publikum mnohem cennější a přínosnější způsob prezentace než pouhý výčet fakt a informací (ovšem pro autora o to náročnější!). Ten se také neomezuje jen na české sklářství – vše je zasazeno do světového kontextu. Navíc se neomezuje pouze na historii používaných technik, surovin a následných finálních produktů (od perel a pohárů přes zrcadla a lustry až po automaticky vyráběné obalové sklo). Stejnou pozornost věnuje i osobám a sklářským školám, které jsou s tímto oborem spjaty. Tak zde například můžete nalézt odpověď na otázku, kdo se vlastně skrývá za značkou Moser či např. Kavalier.

Velmi cenný je také autorův popis sociálního postavení sklářů napříč staletími, tento pohled bývá v dějinách umění obecně často opomíjen. Zajímavé je sledovat zejména linii řemeslník – umělec a linii mistr – huťmistr – továrník.

Nechybí ani nástin problematiky obchodního (a tedy konkurenčního) prostředí a někdy téměř kriminálně-detektivních praktik vážených mistrů sklářů na cestě za získáním drahocenného výrobního tajemství konkurentů. Příkladem těchto nekalých praktik budiž podlá špionáž sklářského podnikatele a vynálezce Friedricha Engermanna, který *v přestrojení za brusiče nožů pronikl do míšeňské malírny porcelánu, kam byl*

vstup přísně zakázán, a seznámil se tak s přípravou barev, jejich nanášením a vypalováním.

Sklářský průmysl – či spíše sklo samé – je zkrátka přes svoji krásu a kouzlo obchodním artiklem jako cokoli jiného a taky pro něj platí stejná obchodní pravidla, jak z ukázky vidno.

Publikace je doplněna bibliografií sklářské literatury a další, zejména pro nezasvěcené velmi užitečnou přílohou – sklářským a bižuterním názvoslovím.

Škoda drobných chyb a nedostatků v popiskách a poznámkovém aparátu (např. s. 15 – jednou uveden Rhabanus Maurus, podruhé Rabanus Maurus, správně Hrabanus Maurus).

Celkově jde o velmi zdařilou monografii o historii českého skla a sklářství od Šumavy až po Krkonoše, Jizerské a Orlické hory od počátků až po současnost.

(rim)

❑

NOUZA, Jan: *Rozhledny Čech, Moravy a Slezska*. Liberec, Nakladatelství 555 1999. 1. vyd. 160 stran, německé a anglické resumé. – Grafická úprava Roman Karpaš. Tisk Moravské tiskárny, Olomouc.

Po dvaceti letech bádání představuje autor více než tři sta nejrůznějších rozhleden, které stojí nebo stávaly v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Po publikacích *O historii a osudech rozhleden v Jizerských horách a okolí* (1994), *Putování za rozhlednami Lužických hor a Českého Švýcarska* (1994) a *Rozhledny východních Čech* (1998) připravil Jan Nouza tentokrát publikaci, která obsahuje ucelené informace, týkající se historie a současnosti těchto zajímavých staveb na celém území Čech a Moravy. Kniha je rozdělena do tří celků, kterým předchází osobní vyznání těmto zvláštním dominantám, které více jak dvě stovky let zdobí vrcholy našich kopců a hor.

V první kapitole seznamuje autor čtenáře s historickými mezníky v budování rozhleden v českých zemích, s různými stavebními typy vyhlídkových objektů i s mnoha zajímavými okolnostmi, které se váží k jejich stavbě. Kapitola druhá, nejobsáhlejší, je věnována osudům jednotlivých rozhleden – těch ještě stojících, eventuelně přestavěných, i těch, které již nestojí. Autor v jejich výčtu postupuje po jednotlivých regionech: představuje nám rozhledny středních Čech, Jizerských a Lužických hor, Děčínska, Českého středohoří, Krušných hor, oblasti západočeských lázní, Šumavy, Krkonoš, Orlických hor, Českomoravské vrchoviny, Jeseníků a dalších oblastí severní, jižní a střední Moravy. Tak se prostřednictvím více než tří stovek reprodukcí starých rytin, dobových černobílých i kolorovaných pohlednic a fotografií můžeme seznámit s různými vyhlídkovými stavbami, řazenými podle geografických či historických regionů. Jako konfrontace slouží u staveb dochovaných jejich současná podoba, zachycená na barevných fotografiích z posledních let. Závěrečná kapitola doplňuje předchozí popisy staveb o přehledy, čísla, tabulky a mapy, ve kterých je shrnuta historie staveb, jejich zastoupení v jednotlivých regionech, počet a charakter jednotlivých typů rozhleden od roku 1850 do roku 1999, stáří a výšky staveb, obsahuje i jména architektů, kteří projektovali více rozhleden, uvádí jejich nejčastější názvy a výčet různých rarit. Pro zájemce o tuto problematiku bude velkým přínosem i poznámkový aparát, který uvádí v seznamu literatury vedle vlastivědných publikací i výčet turistických průvodců, časopisů a ročenek. Kniha je nabita množstvím faktografických údajů, získaných v archivech, mezi pamětníky i přímo v terénu. Podává tak první ucelený obraz o stovkách vyhlídkových staveb, vybudovaných na území České republiky. Pochvalu si zaslouží i citlivá a perfektní grafická úprava Romana Karpaše.

(jak)

❑

V poslední době zaznamenáváme stále se zvyšující zájem o regionální historii našeho kraje. To, že se propagují známé i méně známé kouty našich hor i podhůří ve výpravných a odborně i graficky zdařilých publikacích, je zásluhou několika nakladatelství, které vznikly po roce 1990 a které v našem regionu působí. Patří k nim bezesporu Nakláda-

telství 555, jehož ediční řada navazuje na množství průvodců, map a regionální literatury, která v našem regionu vycházela před válkou, v době velkého rozmachu turistiky, spolkové činnosti a činnosti vlastivědných sdružení. V posledních letech se toto nakladatelství zaměřilo na dříve trochu opomíjené pohlednice a jiný sběratelský materiál, který je dnes vzácným dokladem toho, jak vypadala na konci 19. a počátku 20. století města, obce a krajina. Staré pohlednice jsou mementem i zničených a dnes již neexistujících památek, ulic, či celých osad a vesnic. Nakladatelství 555 patří velké uznání za reprezentativní publikace, které přinášejí výběr pohlednic a dopisnic ze soukromých sbírek a sbírek muzeí a archivů. Tyto ušlechtilé aktivity pomáhají zpřístupňovat historii a krásu našeho kraje. Potěšitelné je, že uvedení knih na trh provázely i výstavy, na kterých sběratelé představily své poklady a skvosty v rozsahu, který by patrně žádná publikace neobsáhla.

KARPAŠ, Roman – MOHR, Jan – VURSTA, Pavel: *Kouzlo starých pohlednic Liberecka.* Liberec, Agentura 555 1997. 1. vyd. 160 stran. – Redakční a grafické zpracování Oldřich Škrbel, Roman Karpaš. Tisk LIT-POLYGRAFIA Liberec.

Na podzim roku 1998 se objevila první z publikací věnovaných starým pohlednicím. Výpravná kniha shromáždila téměř 400 vzácných pohlednic z Liberce a okolí, pečlivě vybraných z fondu soukromých i muzejních sbírek. Sběratelé a muzejní pracovníci ocení určitě úvodní studii, která seznamuje s vývojem pohlednic od jejich vzniku po současnost, klíč k určování technik tisku pohlednic a seznam vydavatelů. Druhá část knihy je věnována proměnám Liberce i některých jeho čtvrtí v letech 1890-1950. Čtenář tak postupně projde prostřednictvím obrazového materiálu, doplněného bohatými doprovodnými texty, ulicemi města, pomocí žánrových pohlednic nahlédne do života obyvatel tohoto města na přelomu století, připomene si významné historické či společenské události, které zde proběhly. Samostatné oddíly jsou věnovány obchodu, průmyslovým objektům, železniční dopravě a jiným zajímavostem. V závěru knihy je připojen seznam vydavatelů pohlednic. K publikaci je připojeno německé resumé.

KURTIN, Petr – SIMM, Otokar: *Album starých pohlednic Jizerských hor. Album alter Ansichtskarten vom Isergebirge.* Liberec, Nakladatelství 555 1998. 1. vyd. 156 stran. – Návrh obálky a grafická úprava Roman Karpaš. Tisk Těšínská tiskárna, Český Těšín.

Druhým počinem zaměřeným na staré pohlednice je publikace věnovaná tentokrát staré tváři lesů, rašelinišť a samot, žánrovým obrázkům, zachycujícím práci lesníků, dřevařů a sklářů z obcí na úpatí hor. To vše je obsahem velmi zajímavého výběru více než tří set historických dopisnic. Autoři knihy vybrali z rozsáhlých sbírek vedle fotografických pohlednic z první poloviny 20. století i několik litografických pohlednic ručně kreslených, vydaných v roce 1898. Podobně jako předchozí publikace, je i tato tvořena několika oddíly. Výběr začíná Hejnicemi, pokračuje Lázněmi Libverda a Raspenavou. Nejrozsáhlejší je oddíl *V srdci Jizerských hor,* zachycující nejen přírodní krásy, ale i žánrové motivy z života místních obyvatel, přes nejsevernější výběžky se dostáváme na západní stranu hor, přes Královku k Bramberku, dále do údolí Kamenice, odtud na hřeben Černé Studnice, ze Smržovky na Štěpánku. Závěr knihy se věnuje oblastem sousedícím s Krkonošemi a druhé straně Jizery. Reprodukce pohlednic jsou doplněny krátkými výstižnými texty, které opisují charakter a historii jednotlivých lokalit, všímají si přírodních zajímavostí i významných historických událostí. Texty jsou přehledné a věcné a mohou zároveň posloužit jako průvodce po oblasti. Ani u této publikace nechybí seznam vydavatelů pohlednic.

KARPAŠ, Roman – LOKVENC, Theodor – BARTOŠ, Miloslav: *Album starých pohlednic Krkonoš. Album alter Ansichtskarten vom Riesengebirge.* Liberec, Nakladatelství 555 1999. 1. vyd. 156 stran. – Návrh obálky a gra-

fická úprava Roman Karpaš. Tisk LITPOLYGRAFIA Liberec.

Kniha zahrnuje území od Harrachova přes Vrchlabí a Svobodu nad Úpou až k Žacléři, nechybí ani polská strana Krkonoš. Na tři sta reprodukcí zachycuje nejen nejvděčnější, turisty vyhledávaná místa, ale i starou podobu nejznámějších horských bud a žánrové dopisnice, zachycující počátky lyžování. Kniha je doprovázena krátkými a výstižnými texty dvou velkých znalců Krkonoš, T. Lokvence a M. Bartoše, kteří podobně jako autoři předchozí publikace z této ediční řady podávají kultivovaným jazykem přehled historie a charakteru vybraných míst této okouzlující krajiny. Všechny texty jsou přeloženy do němčiny. Aparát knihy je doplněn o seznam vydavatelů pohlednic.

KARPAŠ, Roman – BÍLEK, Karol: *Album starých pohlednic Českého ráje. Album alter Ansichtskarten vom Böhmischen Paradies.* Liberec, Nakladatelství 555 1999. 1. vyd. 156 stran. – Obálka a grafická úprava Roman Karpaš. Tisk Těšínská tiskárna, Český Těšín.

Kniha navazuje na předchozí úspěšné publikace. Zahrnuje území od Kopaniny přes Turnov a okolí až k Mnichovu Hradišti a odtud Soboteckem na Jičín a zpět přes Kumburk a Lomnici nad Popelkou do údolí Jizery od Riegrovy stezky k Malé Skále. Téměř tři stovky převážně barevných reprodukcí přibližují čtenáři Český ráj s velkým množstvím přírodních krás, výběr si všímá zejména skalních měst s jeskyněmi i vyhlídkami, historických památek – hradu Kost, Rotštejn, Trosky, Valdštejn, zámků Hrubý Rohozec, Mnichovo Hradiště, Humprecht atd., i ukázek lidové architektury. Ojediněle zde najdeme i dobové žánrové motivy – např. z Lázní Sedmihorky nebo Jičína.

Pečlivě vybrané pohlednice z deseti soukromých sbírek jsou doplněny texty, které na rozdíl od předchozích publikací jsou více emocionálně zabarveny, vyjadřují i osobní vztah autorů k této krajině, spojení jednotlivých míst s významnými osobnosti i s osobními prožitky. Všechny texty jsou přeloženy do němčiny, připojen seznam vydavatelů.

(jak)

❑

Krajinou Českého ráje – Sobotecko. Sobotka, Klub přátel města a město 1999. Nestr. – Tisk UNIPRESS Turnov.

S velkou radostí jsem si koupil knihu *Krajinou Českého ráje – Sobotecko.* Na první pohled nádherná publikace, důstojná, i když opožděná tečka za oslavami 500. výročí povýšení Sobotky na město v roce 1998. Barevné i černobílé fotografie města i okolí (autoři O. Hrdlička, P. Hron, B. Jakoubě, I. Kafka, A. Kraus a J. Morávek), kvalitní sestava autorů (K. Herčík, L. Procházka, M. Reslová, K. Samšiňák, J. Suchl) doplněná texty autorů zemřelých (K. Čapek, J. Glazarová, J. Seifert, navíc J. Pekař a F. Šrámek, kteří nejsou uvedeni v seznamu autorů textů). Výborné využití reprodukcí starých pohlednic, obrazů, exlibris a fotografií. K tomu v příloze barevná mapka s textem Z. Turka. A cizojazyčné mutace. K vydání publikace pomohl zahraniční sponzor – krajan.

Knihu jsem si prohlédl, prolistoval, několikrát pročetl – a původní nadšení vystřídal smutek a lítost. Sobotku mám od dětství rád, prožil jsem tam dobré i zlé, něco jsem pro ni napsal a zredigoval, proč jsem nemohl udělat alespoň korekturu, když už jsem nesměl spolupracovat (prý už jsem toho napsal dost, jak jsem se doslechl).

Později jsem byl několikrát vyzván napsat recenzi této knihy. Odmítal jsem, protože jsem nechtěl, aby mé výtky byly považovány za uraženou ješitnost. Také proto, že se špatně recenzuje kniha, která nemá stránkování a u níž nevíme, kdo je autorem té které fotografie. Kde byla provedena velmi nedbale korektura, takže zůstala řada pravopisných chyb, spojených nebo špatně rozdělených slov, syntaktických neobratností (např. *Ke hradu Kosti přijedeme, vyjedeme-li ze Sobotky směrem na Turnov. Po 4 km projedeme...*). A v níž je, bohužel, velmi mnoho větších i menších chyb, v níž je řada věcí nadbytečných a řadu naopak postrádáme.

Pak mi došlo první letošní dvojčíslo časopisu Od Ještěda k Troskám, v němž je knize věnováno několik stran. Pochvalných i mírně kritických. Souhlasím s nimi, ale ty kritické ohlasy nepřinášejí upozornění na většinu podstatných závad. Budu se je tedy snažit doplnit či konkretizovat – mlčet by bylo horší a jen by přispělo ke snižování kvality obdobných publikací.

Nejvíce výhrad je k teritoriálnímu vymezení Sobotecka. Zde se shoduji s ing. Jindrou, K. Knopem i dr. Mrkáčkem (viz zmíněné dvojčíslo 1-2/2000 OJKT), že kniha trpí jistým velikášstvím, že Klokočské skály, Hruboskalsko či Mnichovo Hradiště nelze v žádném případě zahrnout do pojmu Sobotecko. Naopak k soudnímu okresu soboteckému a předtím ke kosteckému panství patřilo Dolnobousovsko, o němž se na mnoha místech textu píše, ale z něhož tu není jediný záběr, dokonce ani kostelík ve Vlčím Poli či rybník Šlejferna.

Fotografové si mohli více všimnout i soboteckého hřbitova (Šrámkův a Šolcův hrob, Maštálkova busta aj.), či zvonů, krásných portálků měšťanských domů postavených po požáru Sobotky roku 1825, Šolcova pomníku, sokolovny apod.

Nehledě na další místa Sobotecka, jejichž příklady uvádí Knop. Místo pro ně se mohlo najít třeba i na úkor Humprechta či Kosti, jejichž exteriér najdeme na fotografiích, pohlednicích či reprodukcích uměleckých děl asi čtyřicetkrát. I sobotecký kostel je zachycen asi dvacetkrát, navíc na rozdíl od Humprechta najdeme u kostela a Kosti i snímky interiérů. Ale třeba Mladějov je zachycen pouze jednou, z dálky.

Pavel Charousek má zase výhrady k technické kvalitě některých snímků. Mne navíc zarazila i Krejzlíkova grafická úprava s mnoha černými i bílými prázdnými listy, ale s neúnosně nacpanými řádky na poslední stránce textu i s některými nepříliš šťastně umístěnými popiskami k fotografiím. Také reprodukce přes dvě protilehlé stránky je problematická (třeba u Bubákova obrazu pohledu na Sobotku z Bořenov) a opomenutá tiskařská poznámka na stránce se St. Julienovou mapou je neomluvitelná.

Karel Knop uvádí i příklad chyb *z nezkušenosti*. Ta věta *Od Mladé Boleslavi na západ je Sobotka vzdálena 22 km, od Jičína na východ 13 km.* je skutečně uvedena výstižně, ale narazíme i na další. Jen s tou nezkušeností nelze souhlasit, výstižnější by bylo, že chyby zavinila špatná redakční práce.

Nechci zde hodnotit podrobně jednotlivé části textu. Zaznamenejme jen, že historii se věnoval PhDr. Karel Herčík, lidové architektuře na dvou stránkách PhDr. Lubomír Procházka, mlýnům na Žehrovce Marie Reslová, kulturnímu vývoji a přírodě RNDr. Karel Samšinák.

Překvapuje zde množství chyb, omylů a nepřesností. Tak Ladislav Pohrobek je vydáván za Jana Pohrobka, císař Leopold I. je *nástupcem svého bratra Ferdinanda IV.* (správně byl nástupcem svého otce Ferdinanda III., protože bratr už byl roku 1657 tři roky po smrti), jinde je Leopold I. zaměněn za Leopolda II. Městská rada bývala v Sobotce dvanáctičlenná (ne jedenáctičlenná, to je nepřesnost prof. Pekaře, kterou jsem se již několikrát zabýval). F. V. Jeřábek působil v Národních listech (ne v Národních novinách). Václav Špála není *nejproslulejším soboteckým rodákem*, jak se dozvíme na jednom místě, protože se narodil ve Žlunicích (což je správně uvedeno o několik řádků dříve). Kamenickým rodem nejsou žernosečtí Zemanové, nýbrž žernovští (v textu si opět můžeme vybrat obě varianty). Spisovatel Mikovec se jmenoval Ferdinand Břetislav, nelze tedy uvádět pouze iniciálu B., chemik Bohuslav Raýman se vždy psal s ý, atd., atd. Do soboteckých dějin opět vstoupil nedoložený majitel Kosti Albrecht ze Šelmberka roku 1297 (v příslušném pramenu – v pozůstatcích desk zemských – se Kost nevyskytuje) a z rodu dal Borgo se stali Flaminiové Dal Borgo-Netoličtí (třebaže Flaminio je křestní jméno). Zaráží i mnoha chybami se hemžící přepis části rukopisné smlouvy tesaře Jana Samšiňáka z roku 1679.

Z knihy se také dozvíme, že roubený statek čp. 1 v Markvarticích byl postaven roku 1808, pokud ovšem nevěříme datu 1809 uvedenému na jiném místě. Stejně tak zůstaneme na rozpacích, kdy císař Ferdinand V. zakoupil Mánesův obraz Kosti – je uveden rok 1846 – a o kus dále 1869. A majitel Kopicova statku a autor lidových plastik se jmenoval Vojtěch či Václav?

Mrzí, že texty zcela opomíjejí tradici soboteckých rodáckých sjezdů, tradici ochotnického divadla atd.

Také texty zemřelých autorů jsou otištěny s četnými nepřesnostmi, ať jde o Šrámkovy verše, dopis Pekařův či text Seifertův. Nejvíce to bolí u obou textů Karla Čapka. Tam totiž zmizely veškeré Čapkovy zmínky o Josefu Pekařovi. Nevěřím, že se tak stalo záměrně (koneckonců to dokazují četné zmínky o něm na jiných místech i citát z jeho dopisu), to asi jen z neznalosti převzali tvůrci knihy text z komunistického vydání *Obrázků z domova,* z něhož tehdejší cenzoři všechny zmínky o nepohodlném prof. Pekařovi nemilosrdně vyškrtali (zůstala jen Čapkova kresba prof. Pekaře pod Troskami). Úplný text je ovšem běžně k dispozici v *Sebraných spisech Karla Čapka...*

Dalo by se vytýkat knize ještě mnohé, ale jistě bych byl obviněn z hnidopišství a záměrného hledání negativ. Jistě a právem by mohli tvůrci knihy namítnout, že ani já nemám své knížky, články a edice bez chyb. To je pravda a zvláště my, kteří pracujeme na venkově bez možnosti pravidelného a běžného přístupu k odborné literatuře a pramenům, se chyb nevyvarujeme. Tím spíš bychom měli odhodit malicherné spory a vzájemně svá díla konzultovat, vzájemně spolupracovat, abychom se nemuseli stydět, že jsme odvedli nedokonalé dílo, nebo mávat rukama, že chyby jsou nepodstatné a není třeba se jimi zabývat...

K. Bílek

❑

SCHEYBALOVÁ, Jana – SCHEYBAL, Josef V.: *Krajem skla a bižuterie.* Železný Brod, Nakladatelství Jakoubě 1998. 189 stran. – Obálka a vstupní stránky Roman Karpaš. Grafická úprava Bohumil Jakoubě. Tisk LITPOLYGRAFIA Liberec.

Na konci roku 1998 vyšla kniha, volně navazující na úspěšnou publikaci *Kraj kolem Jizery*. Vyprávění Jany Scheybalové, bohatě doprovázené kresbami Josefa V. Scheybala, je tentokrát věnováno především historii výroby skla a bižuterie v oblasti Jablonecka a Železnobrodska.

V deseti kapitolách, rozdělených podle oblastí na pozadí historických událostí, časově i místně chronologicky uspořádaných, autorka s nesmírnou pečlivostí seznamuje s vývojem oblasti a přináší jak řadu nových, dosud nepublikovaných faktů, tak v mnoha případech i vyvrací zažité či tradované nepravdy. Minulost i současné události jsou zaznamenávány ve všech časových souvislostech, bez nádechu nacionalismu či rádoby vlastenectví. Přínos knihy je o to vyšší, že v kontextu historie sklářství je, tak jako doposud v žádné obdobné české publikaci, zpracována nejen historie měst, obcí, ale i osad či zaniklých enkláv na Jablonecku a Železnobrodsku. Mnohá fakta budou jistě překvapivá i pro ty, kteří se považují za znalce svého okolí.

Kniha je přínosem jak pro zájemce o historii sklářství, tak pro etnografy, neboť se současně zabývá charakterem vsí a obcí a vývojem zástavby v oblasti Pojizeří. Významně přispívá ke studiu lidového stavitelství sledovaného regionu, zejména k poznání typu severočeského a pojizerského domu. Obsahuje kromě textu velké množství překrásných černobílých i barevných kreseb, jejichž hodnota není pouze ve výtvarném zpracování, ale především v jejich dokumentární výpovědi. V řadě z nich J. V. Scheybal zachytil stavby a objekty, které byly přestavbami značně narušeny nebo zničeny. Obdobně je tomu i u kreseb objektů sklářských hutí a dalších výrobních objektů a provozních budov, které byly z velké části přestavěny či úplně zlikvidovány. Dokumentárně cenné Scheybalovy kresby popisují i vývoj regionální formy lidového domu horního i středního Pojizeří, s jeho hlavními proměnami v 50. a 60. letech.

Je proto víc než jisté, že kniha si najde cestu především k lidem, kteří v tomto regionu žijí, ale i k chalupářům či zaníceným turistům. Závěrečný výběr z regionální literatury jim bude užitečnou pomůckou k dalším výpravám do minulosti a netradiční bibliografický přehled vlastivědných nadšenců a autorů české i německé národnosti je krásnou *osobní vzpomínkou na lidi širokých zájmů, malým poděkováním těm, jejichž dílo již bylo uzavřeno, a rukou podanou mladým, kteří se touto cestou teprve vydávají.* Manže-

lům Scheybalovým patří za tuto skvostnou knihu upřímný dík.

(jak)

❑

JILEMNICKÝ, Alois: O *krajině, lidech a věcech. Kulturně historický místopis – průvodce pamětihodnostmi města Hořic v Podkrkonoší.* Hořice v Podkrkonoší, městský úřad 1999. 168 stran.– K vydání připravil a doplnil aktualizací textu Ivan Jilemnický. Doslov Vlastimil Šubrt. Odborná redakce Oldřiška Tomíčková.

Hořice v Podkrkonoší vždy měly a mají štěstí na plodné autory, kteří psali zajímavá díla o minulosti města a okolí či ukládali své poznatky do cenných příspěvků v místních novinách a časopisech. I poslední roky jsou toho důkazem. Ve městě vychází několik periodik, z nichž kvalitou vyniká vlastivědná čítanka *Pod Zvičinou,* redigovaná J. Tomíčkem a O. Lindauerem. V roce 1997 vyšly v nakladatelství Albis international v Ústí nad Labem vzpomínky Luby Korálové *Svět je plný dobrých lidí* (170 s.), kniha mapující historii všedního dne ve městě a okolí hlavně ve třicátých a čtyřicátých letech. Podobného ražení a ze stejného období je i dílo Milana Exnera *Město skryté pod Chlumy* (vydáno vlastním nákladem, Hradec Králové 1999, 134 s.). Zde nacházíme více historických a vlastivědných odkazů i genealogických poznatků. Nejzávažnější je však knížka třetí.

Třináct let po smrti vynikajícího hořického vlastivědného pracovníka prof. Aloise Jilemnického vychází jeho poslední dílo, v němž vzdal hold svému rodnému městu. V mnohém navazuje na jeho publikaci *Kraj slavný kamenem* z roku 1961, ale informace se tentokráte týkají pouze Hořic a jsou mnohem důkladnější. Přináší přitom náročné informace svěží populární formou, nezatěžuje text poznámkami a podrobnostmi, takže výsledkem je milá knížka o historii města, jeho stavbách, pomnících a významných osobnostech s ním spjatých, nechybí ani reprodukce děl hořických malířů a grafiků a desítky krásných fotografií.

Dal by se pochválit netradiční způsob prohlídky města, snad jen plánek Hořic postrádáme – mohl být i s číselným označením památek na předsádce či jako příloha.

Stejně tak chvályhodný je vydavatelův úmysl aktualizovat text tím, že jsou kurzívou přidány odstavce o změnách, které se udály po roce 1986. Vždyť za těch třináct let byly některé domy zbourány či mají nové uživatele, přibyly četné sochy, změnily se názvy ulic, může se psát o lidech, jejichž jména byla tabuizována. Škoda však, že této příležitosti nevyužil Ivan Jilemnický více – postrádáme např. informace, že v Hořicích působili literáti P. František Lukeš, Helena Rudlová, Jiří Rulf či Josef Škvorecký.

Otázkou také zůstane, proč je jako autor textu o Aloisu Jilemnickém na záložce knihy uveden dr. František Kutnar – text totiž obsahuje i fakta o letech 1984 – 1986, která Kutnar psát nemohl, protože zemřel v roce 1983.

Vydavatel mohl rovněž opravit drobné chyby v knize (např. s. 72 – prof. Uhlíř nebyl ředitelem jičínského gymnázia, s. 93 – J. Kysela má být F. Kysela, A. Lhota má být J. Lhota, s. 103 – M. Kronbauerová má být J. Kronbauerová, s. 106 – Panna Maria Hlohová má být Hlohovská aj.).

Za pozornost stojí i jmenný a místní rejstřík. Je poněkud výběrový, ač na to není upozorněno, takže řada jmen chybí (např. Nejedlý ze s. 37, Jindřich Mošna ze s. 43, řada jmen ze stran 20, 141, 142 ...), další nemají křestní jména (Arnold, Bismarck, Jánošík, Koniáš, Schmoranz...) nebo je nemají rozepsána (F. C. Kampelík, O. Odložilík, F. L. Rieger, F. A. Šubert a mnoho dalších), případně se dvě osoby skrývají pod jedním heslem (O. a V. Kudrnáčové pod heslem O. Kudrnáč). Ale v rejstříku najdeme i hesla, v nichž naopak zcela chybí odkazy na stránky (Mnichov, Pecka, Smidary, Tatry). Specialitou je pak v rejstříku psaní a abecední řazení jmen šlechticů a jmen, která tvoří tři a více slov – pak tu nacházíme lahůdky typu Libonic a z Chlumu Jan z, Pernštejn Vilém, Stella Paolo della, Hus Mistr Jan, Vyskočil František Duchač, Havlíček Karel Borovský atd.

Je vždy chvályhodné, když takovéto knihy vycházejí, když jejich vydávání podporují města, obce i sponzoři. O to víc mrzí, když

kvalita knihy utrpí drobnými nedostatky, na které jsme upozornili.

(blk)

❑

PATOČKA, Franta: *Mizející krása domova.* Díl 4. Lomnice nad Popelkou, Městské muzeum a galerie 1997. 63 s. kreseb. – Uspořádal Jan Drahoňovský. Předmluva Jaroslav Krček, doslov Vladimír Mikule. Tisk Glos Semily.

Lomnice je městem, které si odjakživa umí vážit svých rodáků a příznivců. Již v dobách, kdy se tomu moc nepřálo, vydával n. p. Technolen a později Jednotný klub pracujících k narozeninám libereckého akademického malíře Františka Patočky (10. 3. 1909 – 30. 6. 1996) v plátně vázané kolekce jeho kreseb z Lomnicka pod názvem *Mizející krása domova* – 1. díl r. 1969 (s předmluvou J. Glazarové), 2. díl r. 1979 (s předmluvou J. Tomsy), 3. díl r. 1982 (s předmluvou M. Kubátové, tentokrát pod záminkou výročí první zmínky o Lomnici). Velkou část své umělecké pozůstalosti odkázal umělec muzeu ve svém rodišti, a právě z ní pochází čtvrtý výbor perokreseb převážně roubených stavení.

Kniha přináší výběr z třicetileté tvorby F. Patočky a vypovídá tak o krásách podkrkonošské přírody a vesnic v ní pohroužených, objevovaných a obdivovaných již nejen českými chalupáři, ale i četnými turisty ze západní Evropy. Vývoj od sevřeného, ukázněného tvaru až po lehce načrtnuté prostorové kompozice přímo vybízí k úvahám o celkem málo známém umělci, jehož dílo na náležité ocenění v tuzemsku teprve čeká. Rakouská monografie, vydaná na samém konci jeho dlouhého a plodného života, je proto pro nás poněkud zahanbující.

(in)

❑

VOJTÍŠEK, František – STRÁNSKÝ, Josef: *Libáňské pověsti.* Libáň, Městský úřad 1999. 24 stran.

V padesátých letech Vlastivědný kroužek Osvětové besedy v Libáni za redakce Františka Vojtíška vydal stejnojmennou šestnáctistránkovou brožuru. Shromáždil v ní 21 pověstí z Libáně a okolí, které převzal hlavně z knihy Jaroslava Mencla *Pověsti jičínského kraje,* ale i z různých krajových novin a časopisů, z vesnických kronik a z vyprávění pamětníků. Většinu pověstí doplnil bibliografickým dodatkem a některé i výkladem vzniku místních jmen i jinými údaji.

Nyní vydal tuto sbírku znovu Městský úřad v Libáni, a to na počest znovuudělení statutu města. Zástupce starosty Josef Stránský převzal celou sbírku Vojtíškovu a doplnil dalšími pověstmi z Ročenek a Zpravodajů Muzejního spolku v Libáni a z dalších knih a rukopisných materiálů, takže toto vydání obsahuje 29 lidových i umělých pověstí a vyprávění. Ani toto číslo však není konečné, mohlo být zařazeno např. i veršované zpracování pověsti o Křižánku od Václava Antonína Crhy, pověst o starohradském pokladu aj. Také Vojtíškovy doplnující údaje mohly být v tomto novém vydání zpřesněny.

(eb)

GERSTNER, Miloš: *Vánoční snění. (Krkonošské pohádky.)* Praha, Dauphin 1999. 145 stran.

Profesor Miloš Gerstner (* 1911) patří k nemnoha lidem, kteří znají nejjemnější kořeny života v západních Krkonoších. Dopracoval se k nim nejenom obrovskou životní zkušeností (prožil zde dětství a většinu života), ale též houževnatým studiem. K mnohému poznání ho dovedlo i jeho přelaskavé srdce a neznám druhého člověka, který by dokázal sestoupit tak hluboko do svérázné duše krkonošského horala.

Vánoční snění adresoval jistě především dětem, a ty mu okamžitě odpověděly vřelým ohlasem. Ale poetické, moudré vyprávění, protkané stříbrem pohádek, osloví naléhavostí vzpomínek a konfrontací minulého a současného světa, jeho morálních i estetických hodnot také pozornou a zkušenou mysl dospělého člověka.

Knihu doprovázejí ilustrace převzaté z Horákových *Krkonošských koled,* vydaných

r. 1939 v Krbalově nakladatelství v Lázních Bělohradě. Škoda, že Gerstnerova kniha není doplněna alespoň malým medailónkem o autorovi.

I tak je však krásné nechat se Milošem Gerstnerem vzít laskavě za ruku, nechat se pohladit jeho neopakovatelně milým úsměvem a kráčet s ním k Vánocům, neboť: *Je krásné těšit se. Je krásné snít.*

(jl)

❑

FRANCEK, Jindřich: *Z register tajemství lotrovského. Hrdelní soudnictví na Jičínsku v 16.-18. století.* Pecka, obecní úřad 1997. 53 stran. – Grafická úprava Luboš Bucek. Tisk Glos Semily.

Nová výbava peckovského hradu po jeho restituci obcí, zvláště pak jeho romantického sklepa, replikami i originály mučicích nástrojů, se stala výzvou pilnému badateli a dnes již i zasloužilému popularizátorovi dějin hrdelního soudnictví Jindřichu Franckovi.

Útlá knížka svým drobným tiskem přináší více, než jen jakýsi katalog nové expozice. V první kapitole popisuje vývoj a kompetence městských hrdelních soudů, ve druhé přibližuje způsob života a výkon povolání katů, třetí seznamuje čtenáře s vězením a mučírnou, čtvrtá ho zavede na pranýř a pod šibenici.

V dalších kapitolách autor probírá typy obvyklých hrdelních provinění, jako bylo kacířství, čarodějnictví, vraždy a travičství, usmrcení plodu nebo novorozence, krádeže, loupeže a žhářství, smilstvo a cizoložství, potulka (Romů), vše bohatě dokumentováno šťavnatými příklady z Jičínska, kořeněno autorovým jemným humorem a odlehčeno čtrnácti ilustracemi slušné kvality. Zvláštní pozornost je věnována trestnímu stíhání šlechty a knížku uzavírá přehled literatury k problematice soudnictví hrdelních zločinů. V příloze potěší milovníka staré češtiny edice pramenů k deseti hrdelním případům z Jičína a okolí z let 1561-1765.

(in)

❑

Historie skautingu v Jilemnici a v Horní Branné. Jilemnice, středisko Junáka Jilm 1998. 82 stran. – Uspořádal a k tisku připravil Mirko Juna. Tisk Glos Semily.

K místům, kde zapouštěl skauting kořeny již před koncem první světové války, patřila i Jilemnice. Od roku 1915 se datují první skautské výlety družiny studentů tamního gymnázia, o rok později poprvé tábořili (se dvěma stany) v Košťálovském hájku, v r. 1918 vytvořil student Josef Straka oddíl.

Meziválečná činnost je spjata především se jménem pozdějšího redaktora deníku Práce Ivana O. Mikšoviče (1909-1987), který byl v r. 1951 ve velkém procesu se skautskými činovníky odsouzen k desetiletému odnětí svobody. Jilemnici nikdy nechyběli obětaví vedoucí, jako byl pozdější náčelník Horské služby Otakar Štětka, letec Karel Kubánek (zahynul za války v ruském gulagu), Jiří Kobr, současný vedoucí střediska Antonín Vojtíšek (rovněž bývalý politický vězeň), Emil Stach, Karel Jiráček, Josef Bažant, P. ThDr. Václav Zemanec, Věra Kosová, Bohuslava Vojtíšková a mnozí další.

Trojí zásah totalitních režimů vůči skautingu znamenal většinou přerušení činnosti oddílů. Pozoruhodnou výjimkou byl oddíl v Horní Branné, založený pod jilemnickým patronátem roku 1932. Díky úžasné obětavosti učitele tamní ZDŠ Mirko Juny se zde po poslední likvidaci skautingu podařilo udržet skautskou tradici v jeho legendami opředeném oddílu *Modrá hvězda* (indiánská symbolika, celovečerní amatérské filmy, časopis TIPI-WAKAN), který po listopadu 1989 přešel jako 5. smíšený oddíl Junáka pod jilemnické středisko.

Zpracování starších dějin střediska se opírá o rukopisné paměti a bohatý archiv Josefa Seiferta. Pro období po r. 1945 zatím podobná syntéza chybí, a tak je spíše jen mozaikou vzpomínek starších členů (O. Vaníčka, Z. Janovského, V. Kmínka, E. Stacha, A. Vojtíška) a zpráv současných vedoucích jednotlivých oddílů. Vydavatel se také dosud nedokázal smířit s faktem, že v r. 1993 vzniklo v Jilemnici druhé středisko Junáka – *Jestřáb*. Publikace tak svému názvu zůstala prozatím dost dlužna.

(in)

❑

Osobnosti spjaté s gymnáziem v Jičíně. Sestavili Eva a Karol Bílkovi, Vladimír Carda. Jičín, Lepařovo gymnázium 1999. 48 stran.

Slovník spisovného jazyka českého definuje osobnost jako člověka přirozených vynikajících vlastností nebo osobu zastávající určitý úřad či funkci, zpravidla významnou. Kolik takových prošlo oběma budovami jičínského gymnázia za celé období trvání školy, není možné určit. Přesto se starohradská hradní paní společně se svým manželem ponořila do encyklopedií, slovníků, výročních zpráv, kronik, jubilejních památníků atd. a shromáždila úctyhodné množství materiálu.

Útlá publikace nesoucí na obálce fotografie současné budovy i jezuitského sídla gymnázia byla vydána u příležitosti oslav 375. výročí založení gymnázia v Jičíně.

Abecedně řazený seznam více než 300 jmen představuje nejvýzmamnější pedagogy, absolventy, studenty a další osobnosti spjaté nějakým způsobem s jičínským gymnáziem. Jednotlivá hesla jsou stručná – obsahují jméno, titul, data a místa narození, popř. úmrtí, základní obor činnnosti, popř. nejvýznamnější postavení či ocenění a vztah k mateřskému gymnáziu (maturoval, učil, studoval) – ale pro základní informaci plně postačující.

Seznam nejúspěšnějších sportovců je uspořádán podle sportovních odvětví, což poněkud narušuje rychlou abecední orientaci.

Zřejmě by bylo možno polemizovat o správnosti zařazení některých mladších absolventů či naopak absenci jmen významných ředitelů či pedagogů. Sestavitelé sami však v předmluvě charakterizují publikaci jako *první pokus* a netají se ani subjektivním hlediskem výběru.

Brožura byla vydána jako rozšířený katalog k výstavě, rozhodně však není pouze příležitostným, časově omezeným tiskem. Naopak. Dostáváme do rukou další, nikoli zanedbatelný pramen ke studiu dějin jičínského regionu.

(Há)

❑

VINAŘ, Otakar: *Pět století Šliků.* Zvláštní otisk ze sborníku Heraldika a genealogie, *31,* 1998, č. 3-4, s. 121-177.

V posledních letech vyšla řada publikací, které se věnují dějinám šlechtických rodů. Některé jsou skutečně důkladné a důstojně navazují na díla našich předních historiků minulého století, jiné jsou ovšem jen kompilací známých údajů z Ottova slovníku naučného a jiných obecně známých děl, stručně dovedených do současnosti. Tak je tomu, bohužel, i v této brožurce.

Autor zde sleduje dějiny rodu od 14. století a soustředuje se na počátek 17. století, kde líčí události třicetileté války a osudy Jáchyma Ondřeje, stát́ého na Staroměstském náměstí roku 1621, a císařského generála Jindřicha, tvůrce novodobého rozmachu rodu. Novější osudy rodu jsou však odbyté několika odstavci, neboť prý *osudy dalších Šliků nejsou již dramatické.* Co by asi tomuto konstatování řekla hraběnka Alžběta, která vítala na Kopidlně počátkem 19. století mnoho vědců a umělců (např. Josefa Vojtěcha Hellicha), sama pěstovala hudbu a malovala – a zde nestála ani za zaznamenání životních dat v rodokmenu. Také její bratr František Josef měl za sebou bouřlivý život generála jízdy, který poznal nejrůznější evropská bojiště od napoleonských válek přes události let 1848-1849 až po bojiště italská.

Samotný text je doplněn šesti genealogickými tabulkami a nekvalitními reprodukcemi, jsou zde i tiskové a věcné chyby (např. na s. 153 je Kopidlno uvedeno jako Kopidlany, na s. 161 má Jindřich František zapsána životní data 1820-1925, na s. 163 má dosud žijící Marie Markéta rok narození 1911 místo správného 1921 atd.). Jsou zde i pravopisné chyby a nikde není vysvětleno, proč autor užívá obě varianty grafické podoby jména rodu – Šlik i Schlik. Všichni dnes žijící příslušníci rodu se píší Schlikové.

Knížka tedy nesplňuje ani minimální požadavky na moderní monografii rodu. Jeho tradice a význam by si ji ale zasluhovaly.

(blk)

❑

Památník ku stému založení Sokola Studenec. Studenec, Sokol 1997. 30 s., obr. příl. – Tisk Glos Semily.

Naprosto anonymně připravený almanach příjemně překvapí svým přehledným grafickým uspořádáním a kvalitní fotografickou přílohou (zčásti barevnou!) na křídovém papíru. Autoři však zápasili s nedostatkem pramenů ve spolkovém archivu (pro starší období připomínají jen jakousi knihu přání a stížností členů), aniž se pokusili je nahradit písemnostmi v okresním archivu – konkrétně z Okresního úřadu Jilemnice a Krkonošské župy sokolské.

Sborník je členěn do kapitol *Obtížný začátek, Období růstu, Studenecký okrsek, Vyvrcholení činnosti v meziválečném období, Období okupace, Nové naděje* a *XI. všesokolský slet*, kterým je věnováno prvních 20 stran publikace.

Poměrně podrobně se sleduje *Tělovýchovná činnost v období po sjednocení tělovýchovy* (spartakiády a jiná masová vystoupení nejsou tendenčně zatracovány) a jednotlivá sportovní odvětví, dnes opět pod Sokolem nebo pod obnovenou hlavičkou Sportovního klubu. Zvláštní místo tu zaujímá lyžování, v němž studenečtí borci dosáhli výrazných úspěchů (jsou sepsáni ve zvláštním přehledu – kdo by neznal jméno Květy Jeriové?). Závěrečný oddíl *Sokol znovuzrozený* bilancuje vývoj po roce 1991, jehož vrcholem byla účast 84 cvičenců na XII. všesokolském sletu v Praze.

(in)

Sbor dobrovolných hasičů v Jilemnici. Památník ke 125. výročí založení sboru. [Jilemnice, vl. n. 1999.] 38 stran. – [Tisk Glos Semily.]

S předchozí publikací spojuje památník jilemnických hasičů absence jména zpracovatele (ale i vydavatele, roku vydání a tiskárny), tedy společné hříchy, zatímco jejích vzpomínaných kvalit zůstala tato publikace ušetřena. Atraktivní barevná obálka se zuřícím požárem na přední straně a patronem hasičů sv. Floriánem na straně zadní zřejmě zruinovala sbor natolik, že si nemohl připlatit na lepší papír alespoň u fotografické přílohy, neřku-li na lepší grafickou úpravu. Osudy sboru, vzniklého původně jako součást Tělocvično-hasičské jednoty Sokol v r. 1874, jsou podány doslova od pravěku a v začlenění do celozemského vývoje, s použitím kroniky a paměti funkcionářů, jejichž přehledný seznam rovněž přináší, následuje informace o hasičských sborech závodních. Zajímavosti z historie jsou netradičně sneseny pod záhlavím *Víte, že...* Pak už jen obrazová příloha, plynule přecházející do inzertní části.

V polovině 80. let organizoval tehdejší Svaz požární ochrany zpracování dějin hasičstva podle okresů. Také v semilském okrese byl výzkum zahájen, leč nedokončen. Jilemnický památník téma zdaleka nevyčerpal. Mimochodem – nenapsal v textu dvakrát vzpomínané dějiny Jilemnice spíše Jindřich Ambrož než Jaroslav Horáček?

(in)

REDAKCE A ADMINISTRACE SBORNÍKU:
Státní okresní archiv Semily, Bavlnářská 570, 513 01 Semily-Podmoklice
E-mail: archiv@semily.cz

Z obsahu posledních svazků tohoto sborníku

10. svazek – 1997. 227 stran. Cena 60 Kč

J. Úlovec: *Hrad Kumburk. I. Historie hradu;* J. Tomíček: *Romantický varhanář Josef Kobrle;* R. R. Novotný: *Život ve stínu křídel – turnovský aviatik Václav Kinský;* D. Blümlová: *Příběh darovnictví krkonošského učitele Josefa Horáka*; F. Jirásko: *Krkonošský spolek a jeho význam pro poznání regionu;* V. Kmuníček: *Jan Weiss dnes*; V. Jakouběová: *Vznik a vývoj národopisné sbírky Okresního muzea Českého ráje v Turnově;* J. Prostředník: *Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v Turnově;* L. Procházka: *Kresby lidové architektury J. K. Hájka v okresním archivu v Semilech;* J. Úlovec: *Ještě jednou hrad Zbiroh;* J. Slavík: *Neznámá gotická stavební etapa kostela v Robousích;* J. Šťovíček: *Vápenky na Semilsku a Železnobrodsku v letech 1857-1948;* S. Hlava: *Zapadlý vlastenec P. Josef Alois Kouble;* C. Votrubec: *Přátelství Radima Kalfuse s Albertem Schweitzerem;* T. Řídkošil: *Z geologických expedic Okresního muzea Českého ráje – II. část*; I. Navrátil: *Václav Votoček sedmdesátiletý*

11. svazek – 1998. 284 stran. Cena 80 Kč

T. Tomíček – J. Úlovec: *Hrad Kumburk. II. Stavební podoba hradu;* M. Lenderová: *Ze Semil na Balkán: Josef František Novák, arcibiskup zadarský;* Z. Fišer: *Podíl Josefa Šmída ze Staré Vsi na zavádění jednoduché techniky v zemědělství moravské Hané;* M. Resl: *Jilemnické kořeny skladatele Stanislava Macha;* O. Turčín: *Historik Ferdinand Menčík a rodina Tomáše Bati;* J. Prostředník – V. Vokolek: *Archeologický výzkum skalních lokalit Českého ráje v letech 1994-1997;* J. Waldhauser – M. Lutovský: *Zjišťovací archeologický výzkum laténského opevnění Semín roku 1993;* V. Ron: *Nejstarší železnobrodská kronika Jana Tepra;* J. Vávra: *Dramaturgie pěveckého spolku Jizeran v Semilech v polistopadové době*; R. R. Novotný: *K dataci druhé nejstarší turnovské listiny*; J. Wagner: *Architekt a stavitel Josef Oppolzer;* V. Votoček: *Alfred Semilský z rodu Schönfeldů*; T. Řídkošil: *Geologická činnost vody a souvislosti s povodněmi; Výstavy drahých kamenů v Českém ráji; Česká zeolitová skupina a seminář Zeolity v Turnově; Z expedic OMČR v Turnově. III. Okolí města Tucson v Arizoně;* V. Votoček: *K životnímu jubileu kronikáře Josefa Novotného*; I. Navrátil: *Bibliografický přehled prvních 10 ročníků vlastivědného sborníku*

12. svazek – 1999. 258 stran. Cena 100 Kč

J. Úlovec – T. Tomíček: *Hrad Levín;* J. Nová: *Josef Kramář a Vysocko v polovině 19. století;* J. Kašpar: *Ve vichru správních reforem. Emancipační úsilí Železného Brodu v letech 1850-1950;* G. Novotný: *Vrchní lesní rada Leopold Anger a velkostatek Hrubá Skála;* F. Jirásko: *Josef a Eduard Petrákové. Dvojportrét krkonošských učitelů;* R. Váňová: *O jednom významném školském experimentu. Pokusná reformní škola v Benešově u Semil;* J. Bukovský: *Kartouz ve Valdicích a kartuziánská architektura;* J. Prostředník: *Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v letech 1997 a 1998;* R. R. Novotný: *První zmínka o Jablonci nad Jizerou, aneb všechno je jinak?* P. Zahradník: *Poustevna v Semilech na Koštofranku a poustevník Ivan Polívka – vizitátor kongregace bratří ivanitů;* K. Sklenář: *Archeolog J. V. Hellich na Libáňsku v roce 1844;* T. Řídkošil: *Přírodní a geologické zajímavosti Zlatonosného pobřeží. Z expedic Okresního muzea Českého ráje v Turnově;* B. Zilynskyj: *Karol Bílek šedesátníkem;* T. Řídkošil: *Konference Stříbro v historii, umění a technice v Turnově*

Supplementum 4 – 1998. Sborník referátů z konference „Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepisectví na formování obrazu české minulosti", konané ve dnech 24. – 25. dubna 1998 v lázních Sedmihorkách. 256 stran. Cena 100 Kč

J. Hanzal: *Český venkov v tvorbě Františka Kutnara a jeho předchůdců;* M. Ryantová: *Josef Kalousek a počátky českého agrárního dějepisectví;* V. Wolf: *Václav Novák, jeden z představitelů agrárního dějepisectví mezi válkami;* J. Lapáček: *Novinář František Obrtel – popularizátor výsledků agrárního dějepisectví;* Marek L. Krejčí: *Zrušení svěřenství, pozemková reforma a patrimoniální archivy;* J. Šouša: *Selský archiv a Časopis pro dějiny venkova – publikační orgány českého agrárního dějepisectví;* L. Kocourek: *Několik poznámek k agrárním dějinám v německých vlastivědných časopisech;* J. Burešová: *K problematice výzkumu dějin československého zemědělství po druhé světové válce;* M. Kokojanová: *„Lidí hloupých ...do města nepřijímati." K zemědělskému podnikání pernštejnského Prostějova;* J. Juněcová: *Režijní velkostatek na sklonku feudalismu;* J. Honcová: *Státní archiv zemědělský a jeho osudy;* J. Petráň – E. Maur: *František Kutnar a Univerzita Karlova;* M. Trapl – L. Hrabová: *František Kutnar a Univerzita Palackého v Olomouci;* J. Havránek: *František Kutnar a jeho pojetí národního obrození v Přehledu dějin Československa v epoše feudalismu;* K. Štefek: *K problematice strukturalismu v Kutnarově díle;* J. Blüml: *Osobnost historika v pojetí Františka Kutnara;* L. Hladký: *František Kutnar a dějiny českého lnářství;* B. Jiroušek: *František Kutnar a Josef Klik – kolegové a přátelé;* J. Čechura: *Nepublikované práce Františka Kutnara k dějinám zemědělství;* M. Melanová: *Nerealizovaný projekt Františka Kutnara k dějinám zemědělství;* A. Kutnar: *František Kutnar – tatínek a mlázovický rodák;* J. Hanzal: *František Kutnar a Historický klub;* M. Cetwiński: *Chłopi – lud czy naród? Historia wsi polskiej na przełomie XIX i XX wieku*

Supplementum 5 – 2000. Sborník referátů z konference „Minulost, současnost a budoucnost gymnazijního vzdělávání", konané ve dnech 24. – 25. června 1999 v Jičíně. 255 stran. Cena 100 Kč

I. Čornejová: *Organizace jezuitského školství před rokem 1773;* V. Bartůšek: *Dějiny a specifika piaristických gymnázií v českých zemích v 17. a 18. století;* M. Cetwiński: *Staropolskie herbarze – uboczny produkt jezuickiej dydaktyki;* Eva Kowalská: *Unifikačné tendencie v školstve habsburskej monarchie v 18. až 1. polovici 19. storočia;* M. Svatoš: *Exner-Bonitzovy školské reformy a jejich důsledky pro gymnaziální školství v habsburské monarchii;* M. Lenderová: *Úsilí o vyšší dívčí vzdělání v Čechách 19. století;* J. Havránek: *Role gymnázií při vytváření kulturní elity českého národa v 2. polovině 19. století;* J. Klímová: *Reforma středního školství v roce 1908;* F. Morkes: *Gymnázia v letech předmnichovské republiky;* J. Hanzal: *Zdeněk Nejedlý a poválečné české školství a kultura;* R. Váňová: *České gymnázium v 70. a 80. letech 20. století;* M. Novotný: *Kolej Tovaryšstva Ježíšova v Jindřichově Hradci v letech 1594-1648;* L. Jandová: *Piaristické gymnázium v Českých Budějovicích ve druhé polovině 18. století;* P. Suková: *Benediktinské gymnázium v Broumově v letech 1775-1810;* K. Herčík: *Příčina a následky přemístění piaristického gymnázia z Kosmonos do Mladé Boleslavi v r. 1784;* J. Němeček: *Jezuitské gymnázium v Hradci Králové a jeho přínos pro město;* J. Růžička: *Kapitoly z dějin gymnázia v Litomyšli v 2. polovině 19. století;* K. Rýdl: *K roli jičínského gymnázia jako národně kulturní instituce v 19. století;* M. Novotná: *Studentský život jičínských gymnazistů v polovině 19. století;* J. Cach: *Cesta od jičínského gymnázia k vrcholům vědy;* K. Štefek: *Jičínské gymnázium a školská reforma z roku 1953;* M. Horáková: *K problematice literárních učebnic pro střední školy se zaměřením na 1. ročník středních škol;* K. Rýdl: *Perspektivní změny role a funkce gymnaziálního vzdělávání v zahraničí;* V. Mencl: *Výhledy školství do 21. století;* J. K. Čeliš: *Sen o gymnáziu*

OBSAH

ČLÁNKY A STUDIE

Jan Prostředník *Pravěké a středověké osídlení Turnova ve světle archeologických nálezů (Příspěvek k stavebnímu vývoji města od jeho založení do konce středověku)* 7

Miroslav Cogan *Valdštejnský malíř Jan Jiří Hertl* 50

Zdeněk Fišer *Poslanec Karel Tomíček voličům Jilemnicka ze zasedání říšského sněmu v Kroměříži 1848-1849* 72

Robert R. Novotný *Nobilitace Františka Ladislava Riegra* 93

Ivo Navrátil *Ilegální protikomunistická organizace v Semilech (Příspěvek k dějinám třetího odboje)* 121

MATERIÁLY

Jana Sojková *Lidové zvyky na Rokytnicku kolem roku 1890* 147

Jaroslav Šůla *Vzpomínky československého dobrovolce – starodružiníka Karla Holého* ... 159

OSUDY

Slovo úvodem 201

Antonie Hofmanová 203

Josef Hrubý 205

Josef Michal 207

Vratislav Michal 209

JUDr. Bohuslav Peroutka 213

Václav Petrák 215

Bohuslav Šír 219

Ladislav Trejbal 222

DROBNOSTI

Stanislav Hlava *250 let divadla v Bozkově* 227

Robert R. Novotný *Několik poznámek ke komunální heraldice* 234

KRONIKA

Státní okresní archiv v Semilech 245

Státní okresní archiv Jičín 248

Okresního muzeum Českého ráje v Turnově 251

Okresního muzeum a galerie v Jičíně 253

Muzeum a galerie v Hořicích 256

Krkonošské muzeum v Jilemnici 257

Městské muzeum a galerie v Lomnici nad Popelkou 258

Městské muzeum v Nové Pace 260

Památník Zapadlých vlastenců v Pasekách nad Jizerou 261

Muzeum v Rovensku pod Troskami 262

Muzeum a Pojizerská galerie v Semilech 263

Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí 265

Pracoviště LA PNP Staré Hrady 266

Nové expozice Městského muzea v Železném Brodě 267

Výstava kresebného díla J. V. Scheybala v Hořicích 267

Šperky novozélandských řezbářů v Turnově 268

Člověk proti nemocem 272

Vyzdvižení smírčího kříže na Veliši 275

Za Libuší Šolcovou 277

K osmdesátinám Milouše Drbohlava 278

Nedožitá osmdesátka Jaroslava Šulce 279

LITERATURA

Recenze a zprávy o literatuře 283

OFSET, BARVOTISKY
KNIHAŘSKÉ ZPRACOVÁNÍ
FOTOSAZBA, KNIHTISK
GRAFICKÉ NÁVRHY

knihy, brožury, časopisy,
plakáty, propagační letáky, hospodářské tiskopisy
s možností perforace, vrtání, číslování
a lepení do bloku

Tiskárna GLOS Semily, s.r.o.

Špidlenova 436 – 513 01 Semily
tel./fax: 0431/62 26 44, tel.: 0431/62 45 84
e-mail: glos@mikroservis.cz

Zastoupení v Praze
tel./fax: 02/30 13 616, mobil: 0602 350 995

Autoři tohoto svazku:

Jaroslav Barták *(ba)*, Chuchelna; Miloslav Bařina, Městské muzeum Nová Paka; Karol Bílek, prom. hist. *(blk)*, Literární archiv PNP Staré Hrady; PhDr. Eva Bílková *(eb)*, Literární archiv PNP Staré Hrady; PhDr. Miroslav Cogan, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; Jaroslav Dejmek *(dej)*, Jilemnice; Jan Drahoňovský, Městské muzeum Lomnice nad Popelkou; Marie Drašnarová, Obecní úřad Ktová; PhDr. Zdeněk Fišer, Moravské zemské muzeum Brno; Miloš Gerstner, Vrchlabí; MVDr. Miloš Gerstner *(ger)*, Benecko; Mgr. Jaromír Gottlieb, Okresní muzeum a galerie Jičín; Miroslav Havelka *(hav)*, Rovensko pod Troskami; Vladimír Hladík, Vlastivědné muzeum Vysoké nad Jizerou; PhDr. Stanislav Hlava, Gymnázium Semily; Antonie Hofmanová, Jilemnice; Mgr. Jiřina Holá *(Há)*, Okresní muzeum a galerie Jičín; PhDr. Vladimíra Jakouběová *(jak)*, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; Mgr. Radka Janků, Státní okresní archiv Jičín; Jan John, Památník Zapadlých vlastenců Paseky nad Jizerou; PhDr. Jiří Kalferst *(jkf)*, Muzeum východních Čech Hradec Králové; RNDr. Vítězslav Kuželka, Národní muzeum Praha; Antonín Langhamer, Muzeum a Pojizerská galerie Semily; PaedDr. Jan Luštinec *(jl)*, Krkonošské muzeum Jilemnice; PhDr. Ivo Navrátil *(in)*, Státní okresní archiv Semily; Robert R. Novotný, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; Václav Petrák, Benecko; Josef Podobský, Městské muzeum Rovensko pod Troskami; PhDr. Lubomír Procházka, CSc.; PhDr. Jan Prostředník *(jNp)*, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; RNDr. Tomáš Řídkošil, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; Mgr. Soňa Římková *(rim)*, Státní okresní archiv Semily; PhDr. Jana Sojková, Krkonošské muzeum Vrchlabí; Bohumil Šimůnek, Obecní úřad Horka u Staré Paky; PhDr. Jaroslav Šůla, CSc., Státní okresní archiv Hradec Králové; PhDr. Oldřiška Tomíčková, Městské muzeum Hořice; Ladislav Trejbal, Železný Brod; Jana Vaváčková, Vlastivědné muzeum Vysoké nad Jizerou

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ
vlastivědný sborník
svazek 13

Vydal Státní okresní archiv Semily ve spolupráci s Okresním úřadem v Semilech a Okresním muzeem a galerií v Jičíně v roce 2000. Odpovědný redaktor Ivo Navrátil. Redakční radu vede Jan Luštinec. Obálka a grafická úprava Jaroslav Barták. Reprografie Otakar Kudrnáč. Vytiskla Tiskárna Glos Semily, s. r. o. Náklad 800 výtisků. Stran 304.

Doporučená cena 120 Kč

02-61